Jerzy Broszkiewicz

Chipul dragostei

JERZY BROSZKIEWICZ

CHIPUL DRAGOSTEI

Coperta de *Ludovic Bardocz*

Jerzy Broszkiewicz

KSZTALT MILOSCI

Spółdzielnia Wydawnicza Czytelnik, 1957

JERZY BROSZKIEWICZ

CHIPUL DRAGOSTEI

Traducere de
Al. Ştefănescu-Medeleni
şi
Erik Valentin Frimu

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ
Bucureşti – 1962

Jerzy Broszkiewicz, autorul romanului Chipul dragostei, *pe care-l prezentăm cititorilor noştri în traducere romînească, s-a născut în Polonia, în 1922.*

Primul său roman Aşteptarea, *scris în perioada ocupaţiei hitleriste, a văzut lumina tiparului în anul 1948. Lucrările sale următoare au fost* Povestiri din Olimp *şi* Oameni străini. *În 1955, Broszkiewicz publică un volum de povestiri intitulat* Pagini de însemnări.

Viaţa şi opera lui Frederic Chopin au solicitat în mod deosebit atenţia scriitorului, care le-a consacrat două lucrări: biografia romanţată Chipul dragostei, *apărută în 1950, şi o carte pentru tineret, intitulată* Romanul lui Chopin, *apărută în acelaşi an. Ambele lucrări s-au bucurat de o deosebită apreciere din partea publicului cititor din Polonia, cunoscînd cîteva ediţii succesive. Romanul* Chipul dragostei *a fost distins în 1951 cu Premiul Literar de Stat.*

EDITURA

Ce știi despre frumos...?
Chipul său este dragostea.

C.K. Norwid [1], PROMETHIDION

[1] Poet liric polonez, dramaturg și prozator. Una din cele mai cunoscute opere ale sale, tratatul poetic *Promethidion*, a fost scris în 1851.

Mamei mele

PARTEA ÎNTÎI

OBSERVAȚII, ÎNSEMNĂRI ȘI LĂMURIRI INTRODUCTIVE

Sînt în discuție trei date cu privire la ziua nașterii compozitorului. Registrul de stare civilă descoperit în biserica parohială din Brochów atestă cu totul altceva decît scrisorile și tradiția. Cei care despică firul în patru nu pot fi scoși din ale lor. Pînă astăzi n-au precizat dacă e vorba de o zi însorită : 1 martie 1810, ori de o zi înnorată : 1 martie 1809, sau, în sfîrșit, dacă e ziua de 22 februarie 1810.

Are însă însemnătate stabilirea cu certitudine a acestei date ? Desigur că nu. Certitudinea aceasta n-ar lămuri prea multe lucruri. Ar avea tot atît de puțină însemnătate ca și stabilirea orei exacte a nașterii sau a condițiilor atmosferice din acea zi. Să presupunem pur și simplu că nașterea lui Chopin, care este obiectul preocupărilor noastre, s-a produs pe parcursul mai multor ani : băiețelul percepea lumea înconjurătoare încetul cu încetul, și abia prin jurul anului al douăzeci și cincilea al acelui veac a început să înțeleagă cele dintîi adevăruri despre lume, pe care a reușit să le și exprime mai tîrziu, ca adolescent. De ce dar să ne facem atîtea probleme cu privire la acea singură zi, cînd cu mult mai importanți sînt primii ani ?

Multe discuții s-au ivit și pe altă temă : a părinților tatălui lui Frederic — Nicolas Chopin (Szope, cum scria cîndva *Curierul Varșoviei*).

Tipicarii au descoperit în arhivele oraşului Nancy date despre Mikolaj Szop, curtean al lui Stanislaw Leszczynski[1], regele Poloniei şi al Lorenei. Acel Szop ar fi sosit într-o bună zi la Nancy împreună cu un alt curtean al nefericitului şi grobianului monarh, pe nume Kowalski.

Datorită protecţiei regale, Szop şi Kowalski ar fi obţinut la Nancy concesiunea comerţului cu vin. Lorenii cu siguranţă că citeau anevoie firma : *Szop şi Kowalski*, pentru că numai după un an sau doi ea glăsuia : *Chopin et Ferrand*[2].

Acestea se petreceau în 1740. În 1787 tînărul Nicolas Chopin, în vîrstă de şaptesprezece ani, ar fi venit în Polonia.

Să recunoaştem că erau ispititoare diferitele supoziţii în legătură cu cele două împrejurări şi date relatate mai sus. Aşa că mulţi au fost tentaţi s-o facă. Dar s-au găsit şi anumiţi biografi care au contestat cu ironie antecedentele polone ale lui Mikolaj Chopin, invocînd în acest scop documente.

La ce se reducea de fapt toată această discuţie ? Să demonstrăm proporţia de „sînge polonez" din vinele lui Frederic-Francisc Chopin ? Dar fiziologia nu cunoaşte o grupă sanguină „poloneză" ! Obîrşia polonă a lui Frederic nu trebuie căutată în compoziţia grupei sanguine a compozitorului polonez cu nume francez, ci în însăşi esenţa operei sale.

Şi dacă e să vorbim de părinţii lui Frederic, nu ne vom mărgini numai la pan Mikolaj şi pani Justina (pe numele de fată Krzyżanowska). Mama lui Frederic Chopin, a cărei amintire ne este atît de dragă, n-a fost numai pani Justina. Pani Justina l-a învăţat limba polonă, pan Mikolaj, franceza, pani Justina l-a învăţat gama (do, re, mi...), pan Mikolaj, tabla înmulţirii.

Frederic i-a avut însă ca părinţi şi pe dascălii primelor reguli ale acelui limbaj cu care ne vorbeşte pînă în zilele noastre.

---

[1] *Stanislaw Leszczynski*, rege al Poloniei (1705—1709). In urma tratatului de la Viena (1735), a obţinut ducatele de Lorena (Franţa) şi Bar (Polonia), unde a trăit pînă la moarte (1766).

[2] *Ferrand* corespunde numelui polonez Kowalski (de la *Kowal*-fierar).

Exegeții din secolul trecut au ornamentat biografia lui Frederic cu numele familiilor Radziwill, Sapieha, Czetwertyński, Czartoryski, Plater [1]... Acestea erau însă nume ilustre ale unor mecenați demagogi, a căror protecție consta doar în promisiuni mărinimoase.

Au fost uitați însă lăutarii tarafului din Szafarnia [2], sau scripcarul pe care Frederic îl asculta de sub fereastra crîșmei ce se afla chiar în locul unde coteşte Vistula, apoi zeci de alți și alți muzicanți și cîntăreți din Anin, Poturzyn, Oborow, Nieszawa. Doar ei au proteguit îndeosebi talentul lui Frederic, învățîndu-l ritmurile și falsele relații semitonice, caracteristice melodiei mazoviene.

Și mai departe ?

Știm cum arăta casa de la Żelazowa Wola [3], ca și palatul Saxon [4], menționat de unii ; știm și faptul că în palatul Kazimirowski salonul familiei Chopin făcea totodată oficiul de iatac al lui Frederic. S-au povestit multe despre toate acestea, așa încît vom lăsa mobilele și broderiile deoparte.

În ce camere și case a locuit Frederic ? Nu ! În ce oraș a locuit, în ce țară, în ce Europă !

Frederic știa să pronunțe cîteva zeci de cuvinte, cînd la Warterloo s-a încheiat cariera omului din pricina căruia pe deasupra Europei au bubuit tunurile timp de cincisprezece ani [5]. Pan Mikolaj însă nu putuse să uite cu desăvîrșire vara anului 1794, cînd servise în Garda națională sub comanda cizmarului Kilinski [6].

---

[1] Familii de nobili polonezi.

[2] Sat în apropiere de Varșovia, unde își petrecea de obicei Frederic vacanțele.

[3] Sat în preajma Varșoviei, pe malul rîului Utrata, în mijlocul șesului mazovian, unde s-a născut Frederic.

[4] În clădirea acestuia se afla liceul din Varșovia și locuințele profesorilor ; aici a locuit un timp familia Chopin.

[5] E vorba de Napoleon, învins la Waterloo în 1815.

[6] *Jan Kilinski* (1760—1819), unul dintre conducătorii răscoalei populare din Varșovia din 1794. Răscoala a constituit pe de o parte o manifestare a tendinței de emancipare a maselor exploatate, iar pe de altă parte a fost un răspuns dat chemării lui *Tadeusz Kosciuszko* (1746—1817), la lupta pentru independența Poloniei, contra forțelor țariste și prusiene, care în 1792 ocupaseră Polonia (a doua împărțire). Răscoala din 1794 a fost sabotată de elementele nobiliare strecurate în conducerea mișcării și ostile măsurilor progresiste proiectate de Kosciuszko.

Da, memorabila dată de 14 iulie nu putea fi uitată nici la Varşovia, nici în orice alt oraş al Europei.

La 14 iulie fusese dărîmată Bastilia. În ziua aceea parizienii dovediseră lumii că nici legislaţia monarhiei, nici temniţele regale nu erau veşnice. Un adevăr de netăgăduit! Degeaba încercau directorii poliţiilor imperiale şi regale să-i convingă pe cetăţenii ţărilor lor că nu e aşa. Istoriei însă nu-i pasă de directorii de poliţie. Nu-i pasă nici măcar de congresele monarhilor.

În anul 1815, cîteva capete încoronate hotărîseră să impună istoriei vederile lor asupra împărţirii politice a Europei [1]. Între un bal şi altul, au pus coroana franceză pe capul unui Bourbon [2]. Cincisprezece ani după aceea, parizienii au zvîrlit-o de pe capul lui Carol al X-lea [3]. După el aceeaşi coroană şi-a pus-o pe creştet Filip de Orléans [4]. Nu pentru multă vreme, însă; poporul Parisului i-a zvîrlit-o şi lui de pe cap, în a douăzeci şi doua zi a lunii februarie, anul 1848.

Dar nu numai Franţa ţinea minte marea lecţie din 14 iulie [5].

Frederic era elev în clasa a şasea de liceu cînd directorul poliţiei din Varşovia a semnat mandatele de arestare ale membrilor *Asociaţiei patriotice* [6]. Patru ani mai tîrziu, deasupra Varşoviei au izbucnit flăcările insurec-

---

[1] E vorba de Congresul de la Viena (1814—1815), la care au participat statele învingătoare în coaliţia antinapoleoneană. Congresul a consfinţit noua împărţire politică a Europei, fixînd totodată drept obiective reinstaurarea regimului feudal şi înăbuşirea mişcărilor democrat-revoluţionare. În urma Congresului, cea mai mare parte a ducatului Varşoviei (creat în 1807, de Napoleon, prin pacea de la Tilsit, pe pămînturile smulse Prusiei) este atribuită ţarului Alexandru I, sub numele de Regatul Poloniei sau Regatul Congresului. Aici a luat fiinţă coaliţia reacţionară a monarhiilor feudale absolute din Europa, numită Sfînta Alianţă.

[2] Ludovic al XVIII-lea (1814—1824).

[3] Rege al Franţei între 1824—1830, alungat de pe tron în timpul revoluţiei din 1830.

[4] Ludovic-Filip, rege al Franţei între 1830—1848. Pînă la urcarea pe tron a purtat titlul de duce de Orléans.

[5] *14 iulie 1789*, data cînd, în cadrul revoluţiei burgheze din Franţa, masele populare au luat cu asalt şi au dărîmat fortăreaţa Bastilia, simbolul despotismului regal.

[6] Grupare de tineri burghezi şi nobili mărunţi de tendinţă liberală, condusă de Joachim Lelewel, *Asociaţia patriotică* a avut un rol însemnat în timpul insurecţiei din 1830—1831.

ției din noiembrie [1]. Iar cinci ani după aceea, Parisul l-a întîmpinat pe Frederic cu scena pe care el o descria astfel prietenului său Tytus Woyciechowski: „Peste drum de mine și-a instalat statul-major generalul Ramorino [2], în locul denumit Cité Bergère... Ai auzit desigur cum l-au întîmpinat nemții pretutindeni, ai auzit că la Strasburg francezii s-au înhămat în locul cailor, ducîndu-l în triumf, într-un cuvînt, îți este cunoscut entuziasmul poporului pentru generalul nostru. Parisul nu voia să rămînă mai prejos în această privință...

...Cîteva zile mai tîrziu, o mulțime uriașă, de data aceasta nu numai tineret, ci oameni de toate vîrstele, care se strînseseră lîngă Panthéon, de partea cealaltă a Senei, îl ia cu asalt pe Ramorino. Asemeni unei avalanșe, masa de oameni, cu cît parcurge mai multe străzi, cu atît devine mai impresionantă, ajungînd la Pont-Neuf, unde o așteaptă jandarmii, călări, încercînd s-o împrăștie. Sînt multe victime. Alte cete se strîng pe bulevarde, sub ferestrele mele, pentru a se uni cu cele care vin din partea cealaltă a orașului. Poliția nu mai poate să facă nimic. Mulțimea se apropie tot mai tumultoasă. Sosesc un detașament de infanterie și un escadron de husari. Comandantul pieței ordonă gărzii municipale și armatei să împrăștie mulțimea, care protestează indignată. Soldații aleargă după oameni, îi arestează (popor liber !)...

---

[1] La 29 noiembrie 1830 a izbucnit la Varșovia o puternică insurecție determinată de regimul despotic al absolutismului țarist, precum și de noile contradicții pe care le genera dezvoltarea capitalismului în Polonia. Dictatura militară a generalului Chlopicki (vezi nota 3 de la pag. 206) și introducerea în „Guvernul național" a prințului Czartoryski au frînat dezvoltarea insurecției într-o direcție net democratică și progresistă. Elementele conservatoare au dus pe ascuns tratative cu autoritățile țariste și au împiedicat lărgirea insurecției. Masele țărănești n-au mai participat la mișcare din momentul în care s-au convins că guvernul nu are intenția să înfăptuiască reforme sociale radicale. Armatele țariste au asediat Varșovia, care a capitulat la 8 septembrie 1831.

[2] *Girolamo Ramorino* (1790—1849), general italian, a participat la insurecția poloneză din 1830—1831, colaborator al lui Mazzini; a fost împușcat la Torino, din ordinul regelui Sardiniei.

Giuseppe Mazzini (1805—1872), revoluționar italian, unul dintre conducătorii luptei pentru independența Italiei.

...Totul s-a încheiat la miezul nopții cu intonarea într-un cor imens a cîntecului : *Allons, enfants de la patrie*[1]... Nu-ți poți imagina ce impresie profundă au făcut asupra mea aceste glasuri grave de oameni revoltați."

Pentru că strigau *Vivent les Polonais !*[2] parizienii erau răsplătiți de guvernul lor cu loviturile de sabie ale husarilor. Strigătul acesta însemna „Jos tirania !", „Trăiască libertatea !", și guvernul obezului rege[3] al turtelor-dulci știa foarte bine că, manifestînd pentru libertatea polonezilor, parizienii manifestau totodată pentru propria lor libertate.

Știa acest lucru și Frederic, căci începuse să cunoască, tot mai bine, mai profund, orașele și țările pe care le străbătea. Puțină însemnătate aveau culoarea și modelul perdelelor de la ferestrele locuințelor sale, dacă afară, pe străzi, se cînta într-un cor uriaș : *Allons, enfants de la patrie !*

E adevărat că nu e îngăduit să i se atribuie fraze revoluționare, după cum nu e îngăduit nici să i se aducă oprobriul că s-ar fi bucurat de solicitudinea lui Konstantin Romanov[4] sau al lui Filip de Orléans. Să nu uităm însă cine l-a învățat primele reguli ale limbajului în care ne vorbește și astăzi. Să nu uităm, de asemenea, cuvintele unui Schumann : „Tunuri printre flori". Așa a numit Robert Schumann muzica lui Frederic Chopin.

De ce parte a baricadei se aflau aceste tunuri ? De partea lui Filip de Orléans, sau de partea poporului care striga : „Trăiască polonezii !" și „Trăiască libertatea !" ?

*

Se întîmpla uneori ca analiza unui poem de cinci pagini să se întindă pe trei sute de pagini de tipar mărunt, iar discuțiile unei date de naștere puteau umple încă și mai multe pagini. Să nu ne mirăm însă : în umbra lucrurilor

---

[1] „Copii ai patriei, la luptă !" (în lb. fr.), cuvinte cu care începe *Marseieza*.

[2] Trăiască polonezii ! (în lb. fr.).

[3] Ludovic-Filip.

[4] Marele duce Konstantin Pavlovici, din familia Romanovilor, locțiitor al țarului Alexandru I, apoi al lui Nicolaie I în Polonia, între anii 1822—1831.

mici se pot ascunde lucruri mari. Cu cît pătrundem mai adînc în trecut, cu atît treaba devine mai ușoară. Nu e nevoie nici măcar să minți — e suficient să-ți „scape", să „uiți", e de ajuns „să nu observi".

Da, da, în umbra aspectelor minore, nesemnificative, au fost înecate multe fapte importante. Umbra aceasta ne-a tulburat imaginea istoriei din cele mai vechi timpuri.

Era pomenit Mickiewicz[1]. Îndată după el apărea numele Marylei[2]. Maryla creștea, căpăta dimensiuni uriașe, abia de se mai găsea un locșor pentru *Pan Tadeusz* (pentru descrierile de natură din *Pan Tadeusz)* și pentru primul sonet din Crimeea[3]. Și ce urmează? Pentru cei mai bătrîni se adăuga fratele Adam, ucenicul meșterului Andrzej[4].

Umbrită de Maryla și de descrierile de natură, de întunecata și trista istorie a tówianismului, tematica majoră „n-a fost remarcată" o epocă întreagă. Redactorul șef al *Pelerinului* și al *Tribunei popoarelor*[5], organizatorul Legiunii[6], a fost înecat de maculatura închinată Marylei... Chiar și Boy-înțeleptul[7] s-a agățat de fustița Xaweryei Deybel.

---

[1] *Adam Mickiewicz* (1798—1855), cel mai reprezentativ poet al romantismului polonez, autorul epopeii naționale poloneze *Pan Tadeusz.*

[2] E vorba de Maryla Wereszczak, iubita din tinerețe a lui Mickiewicz.

[3] Ciclu celebru scris de Mickiewicz în anii petrecuți în Rusia, cu prilejul unei călătorii prin Crimeea.

[4] Aluzie la răstălmăcirile criticii burgheze care denatura opera poetică a lui Mickiewicz, exagerînd influența exercitată asupra lui de Andrzej Tówianski (1799—1878). În timp ce era profesor la *Collège de France,* Mickiewicz a suferit o perioadă influența doctrinei acestuia, tówianismul, de nuanță utopico-creștină.

[5] E vorba de ziarul *Pelerinul polon,* destinat a populariza ideile democratice și a ridica moralul exilaților, și de ziarul *Tribune des peuples* care apărea în limba franceză, avînd redactori ruși, spanioli, polonezi, germani, romîni, etc.

[6] În 1848, în Italia, Mickiewicz organizează o legiune poloneză care urma să lupte alături de trupele italiene împotriva Austriei, pînă se va fi declarat o insurecție în Polonia. Tot cu scopul eliberării Poloniei de sub despotismul țarist, în 1855, cu ocazia războiului Crimeii, Mickiewicz pleacă la Constantinopol, pentru a organiza din nou o legiune poloneză.

[7] *Tadeusz-Boy Żelenski* (1874—1941). Critic și istoric literar polonez. Prin articolele sale închinate lui Mickiewicz s-a străduit să impună principii realiste în analiza creației acestuia Boy-Zelenski a acordat totuși un loc excesiv unor episoade intime din viața lui Mickiewicz, legate de figura Xaweryei Deybel.

Umbra amănuntelor nesemnificative și inutile : mănuși albe, saloane, prințese și ducese, melancolie lacrimogenă, o armată de superbe (bineînțeles) admiratoare : micul Chopin, care adoarme cu sunetele sale o droaie de strengari gălăgioși, micul Chopin condus de generalul Kuruta [1] la marele duce Konstantin Romanov, același copil-minune, cu care se delectează înalta societate „patriotică" din Varșovia, apoi tînărul Chopin, de data aceasta la Paris, aproape om de casă al familiei Plater și al unei sute de alte familii ilustre, artistul care își dă ochii peste cap, ca o domnișoară la o „vedere"... Iată pe scurt atîtea aspecte minore, fără însemnătate, considerate de prim ordin.

Unele aspecte sînt minore, altele nesemnificative. Să nu le punem pe picior de egalitate. Aspectele nesemnificative sînt acelea pe care x ori y, în dorința de a-și vedea numele alături de acela al lui Chopin, le-a născocit pur și simplu, însemnîndu-le în „Memorii" sau consemnîndu-le în „Amintiri". Anecdote nesărate, istorioare și relatări dictate de moda lacrimogenă a timpului ! La coș cu ele !

Aspectele minore nu trebuie însă eliminate *de plano* [2] — ele constituie fundalul aspectelor esențiale, le dau savoare și colorit, așa cum substantivului îi dă savoare adjectivul adăugat de autor doar din cochetărie.

E adevărat, de pildă, că Frederic era un *dandy*. Că odată „zeița cu roze în păru-i negru l-a fermecat". Ori că după o conversație de o oră a lui Frederic cu Delacroix despre concepțiile lor comune privind cromatica muzicală și cea plastică, cei doi au abordat o temă mai prozaică, în legătură cu croitorul englez la care se îmbrăca Frederic, Delacroix dorind să-și confecționeze o scurtă călduroasă și totodată ușoară. De acord ! Frederic-Francisc Chopin a avut cîteva efemere aventuri galante și-i plăcea uneori să întrebuințeze chiar în scrisori cuvinte care de obicei nu văd lumina tiparului.

E adevărat, de asemeni, că micul Chopin, în vîrstă de numai șapte anișori, era tîrît de diferite cuconițe de la

---

[1] Dmitri Dmitrievici Kuruta, general rus, adjutantul marelui duce Konstantin Pavlovici.

[2] În grabă, fără cercetare (în lb. lat.).

o sindrofie salonardă la alta — să ne fie cu iertare! — ca un cățeluș dresat. Și că junele Chopin, în vîrstă de douăzeci și cinci de ani, le amuza pe contesele pariziene cu atîta asiduitate, încît Mickiewicz a fost nevoit să-l mustre pentru bufoneriile sale. Și că în această epocă, educată în spiritul *Suferințelor tînărului Werther*[1], Frederic a deprins și practicat poze romanțioase, precum și un exces de gesticulație.

În schimb nu este cîtuși de puțin adevărat că, pasămite, aceste neînsemnate aspecte autentice ar putea servi drept fir conducător pentru reconstituirea unei imagini a vieții lui Frederic-Francisc Chopin. Chiar și amănuntele cele mai apreciate de biografi am dori să le proiectăm pe un plan mai îndepărtat. Fiecare trebuie să-și primească locul pe care-l merită, proiectîndu-se asupra lor lumina cuvenită. În prim plan se cuvine a fi evocată însă creația, opera lui Frederic Chopin.

*

Muzicologii sînt de părere că nu e indicat să se scrie despre muzică, întrucît cuvîntul nu poate exprima nici una din frumusețile ei. În schimb, scriitorii consideră că trebuie să se scrie despre toate, despre fiecare aspect al vieții omenești, inclusiv despre muzică.

Să încercăm a pune de acord ambele teze.

E limpede că nu se poate ilustra prin nici un fel de cuvinte tematica întîi a *Sonatei în si minor*. Aici n-au ce căuta nici proza, nici poezia — muzica spune totul de la sine.

Totuși, această primă tematică a *Sonatei în si minor*, ca de altfel toate celelalte motive sau teme, nu au venit pe lume ca o generație spontanee, dintr-o țară de sine stătătoare, a Muzicii. O astfel de țară nu există. Muzica este un fenomen foarte omenesc, un fenomen ce se manifestă în conștiința unui om — creatorul, autorul. Chopin a formulat și transpus tema *Sonatei în si minor* cu semne numai în aparență abstractizate. Această sonată este o dovadă palpabilă a legăturii compozitorului cu viața reală, vie, cu viața care pulsa împrejurul lui.

[1] Roman purtînd amprenta romantismului, scris de Goethe în perioada de tinerețe (1774).

La o analiză sumară a acestei compoziții vom identifica una sau alta din metodele de prelucrare a temei, ori de construcție a modulațiilor cromatice. Cînd o ascultăm, însă, trăim emoția perceperii unei mari opere de artă, ne dăm seama că ea nu s-a născut pe un tărîm abstract, ci în mintea unui om al cărui spirit era cît se poate de ancorat în realitate, a unui om care trăia într-o țară anumită, într-o epocă anumită, pe care îl impresionau viața sau moartea, se bucura de frumusețea vieții și protesta împotriva răului. *Libertatea cheamă poporul pe baricade* în viziunea lui Eugène Delacroix, imortalizată de el pe pînză, este accesibilă înțelegerii fiecăruia. Același dramatism al epocii *văzut* de pictorul Delacroix, a fost *auzit* de compozitorul Chopin. Tot atît de expresive ca *Libertatea* sînt și sutele de măsuri scrise de mîna lui Frederic, cu toate că numai *Studiul nr. 12* a fost socotit drept „revoluționar".

Cu cît ne dăm seama mai mult că nu putem exprima prin cuvinte sublimul muzicii lui Chopin, cu atît ne simțim îndemnați să-i căutăm originile, să cercetăm opera de elaborare a compozitorului, țările pe care le-a văzut, epoca în care a trăit, pentru a sezisa adevărata grandoare a creației sale, nu numai aceea care ne impresionează *astăzi*, în sala de concert, ci și aceea care era percepută acum o sută și mai bine de ani. În sala de concert se poate uita ușor că mazurca, operă care are pentru noi o amprentă lirică, a reprezentat cîndva pentru creatorul său nu numai o viziune lirică, dar și o evocare epică.

*

Nimeni nu va afirma că Frederic era un om politic. Frecventa *Dziurka*, o micuță cafenea instalată în clădirea familiei Tepper, din strada Miodowa, peste drum de magazinul de note al domnului Brzezin, unde lua loc la aceeași măsuță cu oameni care în materie de politică aveau opinii bine precizate. Și opinii care-i puneau alături de iacobini și decembriști. Cu siguranță că el a fost martorul multor discuții aprinse, ba chiar „scandaloase".

Se știe doar atît : că asculta și tăcea.

Fie la George Sand, la Nohant [1], fie în rue Pigalle [2] veneau Pierre Leroux [3], Blanc [4], Ledru-Rollin [5], Delacroix... oameni care vorbeau despre revoluție cu pasiune de revoluționari. Însăși George Sand era, împreună cu Pierre Leroux, redactoare la *Revue indépendante* [6].

Frederic se întîlnea adesea cu ei : uneori asculta zi de zi discuții pe teme puse la index în saloanele familiei Rotschild [7] și Czartoryski [8] și de care cei din saloanele acelea se temeau.

Și în această privință se știe despre el doar atît : că asculta și tăcea.

Pe atunci erau foarte prețuite conversațiile. Discuțiile erau în floare. Seara, se discutau cinci, șase și șapte ore în șir probleme capitale. Balzac scriindu-i contesei Hanska [9] despre vizita lui cu totul întîmplătoare la Nohant, menționează fapte surprinzătoare pentru noi : „Ea (George Sand) trăiește cam ca mine. Se culcă la șase dimineața și se scoală la amiază, în timp ce eu mă culc la șase seara și mă scol la miezul nopții. Bineînțeles că am căutat să mă adaptez felului ei de viață. Așa că

---

[1] Proprietate a scriitoarei George Sand în provincia franceză Berry, unde aceasta își petrecea verile împreună cu prietenii săi.

[2] Una din străzile unde a locuit Chopin, la Paris.

[3] *Pierre Leroux* (1798—1871), socialist utopic francez.

[4] *Louis Blanc* (1811—1882), socialist utopic francez, unul dintre capii revoluției din 1848. A promovat o politică de înțelegere cu burghezia în dauna intereselor clasei muncitoare.

[5] *Alexandre-Auguste Ledru-Rollin* (1807—1874), om politic francez, ideolog al micii-burghezii, participant la revoluția din 1848.

[6] *Revista independentă*, apărută la Paris între cele două revoluții — 1830 și 1848 — cu orientare democratică, întemeiată de Pierre Leroux.

[7] Familie de bancheri, originară din Frankfurt-pe-Main, stabilită în Franța ; contemporan lui Chopin a fost baronul James de Rotschild, fals Mecena.

[8] E vorba de salonul prințului *Adam Czartoryski* (1770—1861). După înăbușirea insurecției din 1830—1831, emigranții polonezi din Franța se împart în două mari categorii : adepții lui Joachim Lelewel, partizanii unei republici polone, instaurată pe cale revoluționară, și simpatizanții lui Adam Czartoryski. Acesta aspiră la coroana Poloniei, din care vrea să facă o monarhie de tip feudal. La Hôtel Lambert, locuința sa, prințul Czartoryski întrunea toată nobilimea reacționară emigrată din Polonia, și, din snobism, scriitori și artiști de vază.

[9] *Evelina Hanska* (1801—1882), soră a scriitorului polonez Henryk Rzewuski, căsătorită cu Honoré de Balzac.

timp de trei zile am conversat împreună de la cinci după-amiază, după așa-zisa masă de prînz, pînă la cinci dimineața."

Frederic nu agrea conversațiile, discuțiile de principii. Cînd se afla într-o societate nu prea numeroasă, dispusă să se distreze, vorbea, se amuza, făcea spirite și complimente. Era unul dintre oamenii cei mai spirituali ai Parisului boem, mimînd și jucînd feste cu o iscusință deosebită, fiind un *causeur*[1] excepțional. Știa să dirijeze magistral, ca să spunem așa, un duet, un terțet, ori un cvartet verbal. Cînd însă în marile saloane, printre oamenii care dezbăteau cu frenezie teme filozofice ori politice, străluceau Balzac, Liszt, Heine, Frederic tăcea. Dacă vorbea — o făcea doar prin muzica lui. Atunci savanții, poeții, oamenii politici îi cedau cuvîntul, și el „vorbea" mult, „vorbea" pe teme mari, capitale. Mickiewicz se retrăgea într-un colț umbrit și asculta cu ochii închiși, Heine își ascundea fața în mîini.

Ludwig van Beethoven a dedicat inițial *Simfonia a III-a* consulului revoluției franceze, generalul Bonaparte. Cînd Bonaparte a abandonat consulatul pentru coroana imperială, Beethoven a rupt pagina cu dedicația.

Frederic își dedica operele după alte criterii : dedicațiile lui erau de obicei gesturi de curtoazie. Contesei cutare sau cutăreia — pentru că așa era de bonton. Dedica în egală măsură unei prințese sau unui editor. Dacă editorul nu se arăta dispus să plătească suma cerută, Frederic... își retrăgea dedicația.

Sau alt aspect : compozițiile inspirate de dragostea și dorul pentru Maria Wodzinska[2] le-a dedicat unor persoane pentru care pe atunci nu avea nici un sentiment deosebit. Atîta doar că se intitulau pompos : contele Apponyi, contele Lobau, baroneasa d'Est și baroneasa Billing... Dedicațiile lui Frederic nu erau decît gesturi de convenință, tot atît de mecanice, ca și prea bine studiata sa reverență.

---

[1] Vorbitor agreabil în societate (în lb. fr.).

[2] A inspirat poetului Slowacki o dragoste puternică, apoi a încurajat sentimentele lui Chopin, terminînd prin a se mărita cu contele Skarbek.

Dedicațiile lui Beethoven erau o manifestare a gîndurilor sale. Frederic nu avea acest obicei, așa cum nu avea obiceiul să-și exprime ostentativ convingerile, opiniile asupra unor probleme de mare însemnătate sau asupra unor oameni foarte apropiați.

În scrisorile sale către familie sau prieteni, găsim multe cuvinte de dragoste, respect, venerație, multe amintiri, simțăminte gingașe, al căror climat sentimental are pentru cititorul de astăzi o temperatură surprinzător de ridicată.

Chiar și aici ne așteaptă însă dezamăgirea. Să comparăm scrisorile lui Frederic cu acelea ale contemporanilor săi.

Stilul lor e dictat de epoca sentimentalismului și a romantismului ; la fiece pas e vorba de dragoste — și încă în ce cuvinte înzorzonate ! Orice epistolă, cît de puțin importantă, era un patetic și înfierbîntat „poem lirico-filozofic". Ți-era și silă ! Scrisorile lui Frederic, mai cu seamă cele din anii mai maturi, în comparație cu ale altora, pierd din sentimentalism, devin din ce în ce mai sobre.

Așadar, unul și același *leit-motiv* : pondere în vorbă, rezervă în etalarea prea fățișă a gîndurilor și sentimentelor. Frederic era scînteietor și elocvent, spiritul său reușea să încînte, să farmece. Totodată, însă, cînd erau abordate teme ce depășeau relațiile de societate, tăcea cu încăpățînare.

O singură dată, în jurnalul din Stuttgart, se va dezlănțui în cuvinte, aproape cu același avînt ca și în preludiile și studiile sale. Paginile jurnalului evocă simțăminte cu nimic inferioare acelora pe care, într-o zguduitoare viziune poetică, le-a zugrăvit Mickiewicz în improvizația lui Konrad din *Strămbunii* [1].

---

[1] Poemul dramatic *Strămbunii* (1823—1832) este o operă de mare originalitate, în care Mickiewicz îmbină trăsăturile specifice romantismului epocii cu teme filozofice de tipul lui *Faust* de Goethe.

Partea a III-a a *Strămbunilor*, în care se află celebra improvizație a lui Konrad, a fost scrisă de Mickiewicz atunci cînd a aflat vestea înfrîngerii răscoalei din 1830—1831 la care nu putuse participa. Unice în felul lor în literatura polonă, aceste pagini de un lirism avîntat constituie în același timp un rechizitoriu la adresa regimului despotic al lui Alexandru I.

Faptul acesta nu s-a mai repetat niciodată : Frederic va „amuți" din nou. Istoricii și memorialiștii vor rătăci din nou prin labirintul anecdotelor convenționale și al deducțiilor. Se vor strădui să descifreze semnificații în scrisori, care uneori pot fi o literatură excepțională, în portrete, în note de plată, în diversele relatări, căutînd în toate acestea aspectele esențiale ale vieții marelui artist.

Da, numai că nu e nici ușor, și nici simplu să pătrunzi simțămintele, aspirațiile și gîndurile unui om căruia nu-i place să abordeze în discuții probleme importante, nu se dezvăluie în epistole, scriind nepăsător, la întîmplare, chiar dedicațiile de pe operele sale.

Despre Balzac, despre Mickiewicz, Slowacki [1] sau George Sand putem afla aproape totul din cuvintele pe care ei înșiși le-au rostit într-o împrejurare sau alta. E locul să menționăm că și pe Frederic putem să-l cunoaștem și să-l înțelegem, dar numai atunci cînd reconstituim imaginea vieții lui, fără a lăsa deoparte o clipă expresivitatea creației sale muzicale.

Interiorizatul, introspectivul Frederic Chopin putea foarte bine să-și dedice operele unor personaje pe care timpul le-a șters de mult din amintirea oamenilor, dar faptul că aproape întreaga sa operă e dedicată patriei n-a izbutit să-l ascundă.

Putea, de asemeni, în timpul unor discuții înflăcărate, la care asista pînă noaptea tîrziu, să tacă, să dea din umeri drept răspuns la întrebări privind lucruri deosebit de însemnate, dar n-a uitat să includă în operele lui conținutul atît de bogat al epocii sale, astfel încît ceea ce a realizat el are o valoare înmiit mai mare decît frazele lui George Sand, ori „harpele și lacurile" poetului Lamartine [2].

Pe cîți dintre „celebrii", „iluștrii", „marii" oameni ai acelui veac îi va estompa scurgerea neîndurătoare a anilor ! Îi privim prin filele istoriei ca printr-un binoclu întors. Iar tînărul acela care era prețuit aproape exclu-

[1] *Juliusz Slowacki* (1809—1849), mare poet romantic polon.

[2] *Alphonse de Lamartine* (1791—1869), poet francez, reprezentant al aripei reacționare a romantismului. Harpele, lacurile etc. erau motive caracteristice acestui gen de romantism.

siv ca reformator al compoziției pianistice (din păcate ! din păcate — se spunea — *doar* al pianului !) a crescut pînă la dimensiunile unui monument, pe care i l-au ridicat timpul și poporul său.

Să revenim la problema aspectelor minore și să ne întoarcem de asemeni la dedicații. În toate acestea se ascunde o întrebare nu tocmai lămurită.

Cum se face ? Frederic în viața de fiecare zi e un fil-fizon, poartă mănuși, lansează la Paris moda *à la Chopin,* etalează fracuri a căror croială stîrnește gelozie chiar contelui de Flahaut [1], arbitrul eleganței ! Frederic cel de fiecare zi evită discuțiile cu problematică înaltă. Preferă, în schimb, ocheadele unei zeițe cu roze, ori ale alteia cu camelii, îi plac foarte mult pișcoturile și cabrioletele comode... Fie la un bal dat de familia Radziwill din Varșovia, fie la o recepție la Rotschild — la cei din Viena sau din Paris — Frederic va fi unul dintre cei mai apreciați dansatori, sucindu-le căpșorul domnișoarelor cu cele mai înalte titluri nobiliare. Lista prietenilor și elevilor lui Frederic se compune în cea mai mare măsură din nume care figurează în *Almanahul de la Gotha* [2], sau cel puțin în anuarul heraldic al lui Paprocki. Apartamentele lui din Chaussée d'Antin, din rue Tronchet și din rue de Montblanc erau adevărate bomboniere : în dulapuri — argintărie, cristaluri, porțelanuri ; pe pereți — miniaturi, mobile alese, de mare preț, bibelouri, statuete de bronz și bineînțeles flori, flori și iar flori.

În primii șapte-opt ani ai șederii sale în Franța, Frederic frecventează cele mai selecte saloane ale Parisului. Și cine ar putea să nege că cele mai selecte saloane ale Parisului nu erau în vremea aceea și cele mai selecte saloane ale lumii ? Apoi saloanele Vienei, Londrei, Varșoviei, Dresdei, Münchenului. În această ambianță a trăit compozitorul între douăzeci și treizeci de ani, pășind, pe parchetul saloanelor, spre pianul anume pregătit pentru el.

---

[1] General-ambasador, „pair" al Franței sub domnia lui Ludovic-Filip.

[2] Anuar genealogic care a început să apară în 1763, și care cuprindea numele familiilor regale și aristocrate din Europa.

O dată așezat în fața pianului, Frederic Chopin emoționa inimile aristocratice cu ritmul valsurilor sale, cu manierele distinse și cu eleganța lui. Nu trebuie uitată o nocturnă, sau alta, un studiu, un preludiu — giuvaere lirice, nestemate scînteietoare. Tot mai adesea, însă, tot mai adesea, și mai accentuat, în strunele pianului răsuna glasul unei alte lumi, alta decît aceea a candelabrelor aurite și a șalurilor persiene.

Astăzi știm prea bine că muzica lui Chopin e un monument ridicat epocii și poporului său, întregii umanități. Locatarul apartamentelor din Chaussée d'Antin sau din rue Tronchet, oaspetele saloanelor pariziene de acum o sută și mai bine de ani, a cedat locul artistului care a „ridicat creația populară spre culmile umanității", dovedind că artistul acesta, pasămite creat de Czartoryski sau Radziwill, își datorează gloria artei și imaginației oamenilor care nu figurau în anuare heraldice sau almanahuri.

Frederic își trăia viața de toate zilele în interioare somptuoase, pline de strălucire. Ce a rămas în opera sa din acea ambianță ? Prea puține meditații a închinat ilustrul pianist și compozitor amănuntelor nesemnificative — vieții sale de toate zilele.

Frederic Chopin purta în suflet, mai întîi de toate, mai presus de orice, viziunea, imaginea țării, a poporului său. Fără îndoială că acel popor, acei oameni nu erau reprezentați de femeile frumoase care răspîndeau miros de parfumuri suave, și nici de așa-zisa tinerime de aur cu părul frizat. La Majorca[1], pe rue Tronchet, la Londra, se gîndea mai cu seamă la aceia pe care-i numea cu atîta patos și duioșie „poporul nostru", la anonimii țărani din Szafarnia, Oborow, Nieszawa, din cătune, din colibe prizărite, la fetișcane desculțe și la moșnegi zbîrciți ca niște mere răscoapte, la ei zburau gîndurile lui în clipele de creație. Și desigur că nu numai numărul mazurcilor e o mărturie a acestui lucru ; ce alt înțeles are acel grandios, impresionant colorit polonez al muzicii lui Chopin ? Tocmai aminti-

[1] În spaniolă *Mallorca*, insulă din Mediterana, în arhipelagul Balearelor, unde a stat un timp, pentru a-și reface sănătatea, Chopin.

rea veşnic vie, veşnic credincioasa amintire a artei poporului său, a priveliştii sătucurilor mazoviene!

Apartamentele lui Frederic Chopin erau elegante ca nişte bomboniere. Desigur că pereţii lor nu-i îngrădeau privirile. Europa acelor ani, Europa celor de seama lui Flahaut şi Rotschild, a saloanelor şi apartamentelor fastuoase, a palatelor, dormita în belşug, pace şi linişte.

Pe străzile celeilalte Europe se ridicau însă baricade, iar pe baricade se lupta pentru libertate; se lupta la Paris, la Varşovia, în Italia şi Austria. Pe Boulevard Poissonnière vibrau accentele *Marseiezei,* în cartierul Cracovia[1] se cînta *Varşovianca*[2].

O singură epistolă a lui Frederic, adresată lui Tytus Woyciechowski, descrie scena unei asemenea lupte pentru libertatea Franţei şi a Poloniei. Citind scrisoarea aceea, domnul Hoesick[3] s-a emoţionat: „Trebuie să admirăm expresivitatea şi vigoarea plastică a acestor rînduri. Parcă vezi totul!"

Că „se vede totul" nu-i mare lucru. Trebuie să asculţi, şi în muzica lui Chopin se aude de o mie de ori mai mult decît în ecoul acelei descrieri... Muzicantul a reţinut foarte puţine impresii din interioarele tihnite, drapate cu goblenuri, din farmecul lor somnolent.

Zilele sale de creaţie îşi căutau ecoul în lumea luptei. Chiar şi miniaturalele mazurci, pe cît se pare inspiraţii lirice, reprezentau instantanee ale acestei lupte. În frazele poetice ale sonatelor, polonezelor, studiilor şi baladelor răsuna patosul Poloniei luptătoare, al Europei luptătoare. Modestele teme ale mazurcilor erau închinate amintirii neşterse a oamenilor despre care amicii compozitorului, menţionaţi în almanahuri, nu permiteau să se amintească.

E prea devreme pentru a trage concluzii definitive. Ele sînt înlocuite prin paginile următoare ale cărţii. S-ar putea, e adevărat, să trecem la analiza opusurilor, a măsurilor şi tonalităţilor. Trudă inutilă! Noi, muzi-

---

[1] Cartier mărginaş din Varşovia.

[2] Cîntec popular revoluţionar polonez.

[3] Ferdynand Hoesick, poligraf burghez, autor al unei monografii consacrată lui Chopin.

cologii, știm că frumusețea primei teme a *Sonatei în si minor* nu poate fi exprimată prin nici un fel de cuvinte.

Să încercăm însă a privi lumea din care și-a extras substanța muzica lui Chopin, să mergem pe urmele etapelor de creație ale compozitorului, să-i cercetăm viața de toate zilele.

*

După cum am mai spus, sînt în discuție trei date cu privire la ziua nașterii sale. Registrul de stare civilă descoperit în biserica parohială din Brochów atestă cu totul altceva decît scrisorile și tradiția. Pînă astăzi nu știm dacă a fost o zi însorită: 1 martie 1810, ori o zi înnorată: 1 martie 1809, sau, în sfîrșit, ziua de 22 februarie 1810.

N-are nici o importanță.

Știm în schimb cu certitudine că primul și singurul fiu al soților Mikolaj și Justina Chopin s-a născut la Żelazowa Wola. La botez, la care au asistat ca nași (prin reprezentare, bineînțeles) luminățiile-lor Franciszek Grebecki (în numele contelui Fryderyk Skarbek) și contesa Anna Skarbek, pruncul a primit numele de Frederic-Francisc.

Era în ziua de 23 aprilie, începutul unei primăveri călduroase. Pruncul țipa disperat sub șuvoiul de apă rece, dar „sfințită". Parohul din Brochów, părintele Jan Ducknowski, clătina filozofic din cap:

— Plînge de rupe pămîntul, va fi voinic în viață.

Înscriind însă în registru un eveniment atît de solemn pentru soții Chopin, a greșit de două ori numele tatălui. Nu-i de mirare: nume străin, fără blazon! Și-așa l-a surprins destul rangul nașilor! Este știut însă că uneori se obișnuiesc asemenea mondenități. În afară de aceasta, mama băiatului, născută Krzyżanowska, se spunea că ar fi fost o verișoară mai îndepărtată a familiei Skarbek. Numele ei nu l-a greșit, deși „o Krzyżanowska" n-ar fi trebuit să se mărite cu un Chopyn ori Choppen, cum i-o fi zicînd acolo! Și cu toate că nașii erau de neam mare, martorii prezenți la botez au fost: Josef Wyrzykowski, econom, în vîrstă de trei-

zeci și opt de ani și Fryderyk Geszt, avînd patruzeci de ani împliniți, amîndoi localnici din Żelazowa Wola. Nu-i deci de mirare că părintele paroh a îndeplinit ceremonia cu oarecare grabă și fără pompă specială. Frederic-Francisc a mai țipat încă multă vreme după ce a ieșit din cristelniță. Abia pe drum a obosit de atîta plîns, și a adormit.

Trebuie să spunem că Frederic, căruia ai casei au început îndată să-i zică Friței, Frițuș, Friținek, plîngea din te miri ce. Așa se întîmplă de altfel cu toți copiii slăbuți, debili.

Cînd pan Mikolaj, datorită unui fericit concurs de împrejurări (adică grație protecției familiei Skarbek, în casa cărora era preceptor, și „grație" decesului unui profesor de la Liceul din Varșovia, un oarecare Mahé), a obținut numirea ca titular al catedrei vacante, s-a hotărît să părăsească Żelazowa Wola. Călătoria era un prilej de bucurie pentru toți. Mutarea la Varșovia, numirea la catedră, ce dovezi splendide ale întăririi poziției sociale a lui pan Mikolaj !

Numai Frederic nu se bucura — el plîngea mereu. Întreaga lume se reducea pentru el în vremea aceea la trupușorul său mititel și plăpînd, atît de sensibil la frig și foame. Cînd, după o călătorie de ore și ore în șir, trăsurile cu familia și avutul soților Chopin au tras în curtea palatului Saxon, fețișoara micuțului era toată udă de lacrimi, deși nu mai avea puteri să țipe.

Pan Mikolaj în schimb era fericit : situația de profesor, mutarea în capitală, locuința spațioasă, comodă, confortabilă a răposatului profesor Mahé pusă la dispoziție ; rectorul liceului, profesorul Bogumil Linde [1], i-a promis tot sprijinul pentru a obține de la conducerea școlilor aprobarea înființării unui pension pentru elevii liceului, așa că pan Mikolaj avea motive foarte îndreptățite să se bucure.

Ideea pensionului era deosebit de importantă. Remunerația profesorului era onorabilă, dar modestă. Pen-

[1] *Samuel Bogumil Linde* (1771—1847), lexicograf polon, autor al unui monumental dicționar al limbii polone, publicat între 1807 și 1814.

sionul, în schimb, ar fi putut salva foarte uşor finanţele precare ale familiei Chopin.

A primit aprobarea. Mai mult : pensionul domnului Mikolaj a devenit în scurt timp notoriu, fiind considerat unul din cele mai moderne, cele mai apreciate şi — ce-i mai important, chiar foarte important — cel mai costisitor din Varşovia. Unul dintre elevii pensionului, Eustaţiu Marylski, afirmă : „Capii celor mai de vază familii din ţară se îmbulzeau să obţină locuri în pensionul pentru fiii lor, în ciuda taxei enorme pentru vremurile acelea — patru mii zloţi anual de elev". Şi cu toate că se menţionează : „celor mai puţin avuţi li se făceau uneori reduceri", putem fi siguri că afacerile casei prosperau, deveneau din an în an tot mai înfloritoare. Parchetul din camere era tot mai strălucitor, pe pereţi apăreau goblenuri, mobilele aduse de la Żelazowa Wola luaseră calea unui negustor de obiecte de ocazie, în sfîrşit, după scaune noi, după fotolii, măsuţe şi comode, în salon şi-a făcut apariţia un nou şi splendid piano-forte, lucrat de cel mai renumit maistru în acest gen de instrumente, din Varşovia, domnul Buchholz.

Trebuie să se ştie că „muzica constituie aici o parte importantă a unei educaţii alese... în fiecare casă onorabilă există cel puţin un *Flügelfortepiano*[1] şi cineva care să cînte la el, nu arareori excelent". Aşa vorbeşte despre Varşovia corespondentul ziarului *Allgemeine musikalische Zeitung*[2] care apărea în vestitul oraş Leipzig.

Pani Justina nu cînta excelent, ci aşa cum se cădea să cînte, la un instrument modern, primo : o tînără doamnă înrudită cu casa Skarbek, secundo : soţia directorului unui pension pentru progeniturile celor mai mari familii din ţară.

De la dînsa luau elevii pensionului lecţii de muzică. În afară de aceasta, în zilele în care venea domnul Casotri, *maître*[3] de dans, pani Justina se socotea obligată să-l acompanieze pe *maître* şi pe elevi în timpul

[1] Pian cu coadă (în lb. germană).

[2] *Gazeta muzicală generală.*

[3] Profesor (în lb. fr.).

lecției, dansul fiind considerat, alături de studiul pianului, ori al clavecinului, ca parte integrantă a unei educații alese.

Se pare că pan Mikolaj cumpărase noul *Flügelfortepiano* în primăvara anului 1811. Pani Justina cînta la el bucuroasă : claviatura nu avea patina gălbuie pe care o așterne timpul peste instrument, strunele vibrau pur, răsunător. Sclipirilor mobilei celei noi, coloritului noilor goblenuri le răspundea glasul instrumentului, bucurînd urechile tuturor celor ai casei, cu excepția... cu excepția lui Frederic-Francisc ! Da, ori de cîte ori auzea muzică, Frederic începea să plîngă deznădăjduit ! Se auzeau țipete, îi curgeau lacrimile, fața i se schimonosea, iar în ochii aceia, de culoarea nucii și cu globul azuriu, se citea deznădejdea. De ce plînge ? Copiilor le place muzica, „îi leagănă", îi adoarme. Cîntecele de leagăn, cu ritmul lor domol, tărăgănat, încetinează pulsul, închid pleoapele... Frederic însă, cînd auzea muzica, izbucnea în plîns.

Și acum, semnalînd acest fapt curios, e timpul să încheiem „observațiile, însemnările și lămuririle introductive". Se pare chiar că plînsul lui Frederic e primul semnal al vieții sale viitoare, semnal, aparent, lipsit de logică, în realitate însă demn de cea mai mare atenție. Plînsul acela nu era decît expresia unei sensibilități excepționale. Atunci nu se știa încă : are oare o sensibilitate negativă, ori una pozitivă ? Un simțămînt de teamă în fața avalanșei de sunete organizate, ori un simțămînt de emoție ?

Se spune că pani Justina se întrista cînd auzea pruncul plîngînd.

UNICUL FIU ; LUMEA PLINĂ DE CULOARE ŞI INIMOSUL ŻYWNY

Frederic nu ştia nimic despre marşul lui Napoleon spre Moscova, despre intrarea armatei ruse în Varşovia, despre congresul monarhilor, care, punînd la cale istoria Europei, dănţuiau în minunata Vienă.

Nu ştia de asemeni că, în ciuda războaielor, a mişcărilor de trupe, a foametei care bîntuia pas cu pas pe urmele armatelor napoleoniene, în ciuda înfrîngerilor, a căror povară apăsa şi asupra principatului Varşoviei, soarta se arăta pentru familia Chopin foarte îngăduitoare.

După ce în 1810 fusese numit profesor la clasele inferioare ale liceului, venise rîndul altor numiri ; pan Mikolaj avansa în funcţiuni şi onoruri. În 1812 a fost numit profesor de limba franceză la Şcoala militară de aplicaţii şi totodată lector la Şcoala elementară de artilerie şi inginerie. În anul următor a murit profesorul Rousseau, de la clasele superioare ale liceului. Pan Mikolaj Chopin a preluat şi catedrele acestor clase.

Anul în care a început seria acestor numiri n-a fost uitat multă vreme în Polonia : 1812.

O, leat vestit ! Cel care la noi te-a apucat...[1]

---

[1] *Îţi zice pînă astăzi tot „anu-mbelşugat"*
Pe cînd soldaţii „anul războiului" îţi spun ;
Versurile cu care începe Cartea a XI-a, intitulată *Anul 1812*, din *Pan Tadeusz*. (A. Mickiewicz *Pan Tadeusz*, în romîneşte de Miron Radu Paraschivescu, E.S.P.L.A., 1956.)

Cum arăta atunci pentru Frederic lumea înconjurătoare? Foarte simplu: cele patru camere, bucătăria, și din cînd în cînd niște privelişti ciudate pe care nu le înțelegea: străzi, case, biserici.

Cel mai plăcut, mai apropiat, mai iubit și plin de căldură era căminul părintesc, îndeosebi dimineața. Dimineața, profesorul și elevii pensionului coborau la liceu pentru lecții. Îndată după plecarea lor începea curățenia: pani Justina era o gospodină meticuloasă. Totul sclipea.

Soarele pătrundea în camera copilului, scăldînd-o într-o strălucire gălbui-aurie. Marginile oglinzilor și cristalelor scînteiau în toate culorile curcubeului: uneori o rază era reflectată pe plafon, pe perete ori pe parchet. Violetă, albastră, verde, galbenă, portocalie, roșie; o acopereai cu brațul, se colora și el.

În casă părea că-i liniște, totuși liniștea aceea se auzea: carii trebăluiau în comodă, tropăiau niște pași undeva dedesubt, la catul de jos zornăia un geam, atins ușor de adierea vîntului, Ludka își făcea lecția cu mama dincolo de al treilea perete, mai încolo în fundul casei, Zuska spăla vasele, zăngănind faianța.

Și serile, mai cu seamă serile de iarnă, erau minunate. Vîntul șfichiuia zidurile casei și duduia în sobe, zvîrlind printre crăpăturile ușițelor o lucire pîlpîitoare și roșietică. Din salon, muzica sobei acompania muzica cea adevărată: pani Justina cînta pentru elevi la ora de dans, iar *maître* Casotri fonfăia pe nas: *un, deux, trois... un, deux, trois,*[1] ori un elev făcea lecția cu pan Żywny.

Și iată că ajungem la chestiunea cea mai importantă deocamdată. Desigur, curcubeele, ușițele de la sobe, carii din comodă toate sînt foarte plăcute. Privești, asculți casa. Dar cea mai de seamă, cea mai frumoasă, cea mai demnă de admirat e mobila aceasta din camera cu oglindă și cu cristale. Ea însăși strălucește ca oglinda. Da, da, e vorba de *Flügelfortepiano*, opera maestrului Buchholz.

[1] Unu, doi, trei... (în lb. fr.).

Liniștea ce poate fi auzită și pe care o poți asculta își aparține ei înseși : e imaterială și de nepătruns. Mai simplu e cu cîntecele. Pani Justina, Ludka, Zuska, chiar și băieții din pension — toți cîntă. Atunci cînd nu-l aude nimeni, Frederic repetă melodiile pentru sine : mai frumos, mai încet, fiecare cu un prilej potrivit. Dacă de pildă pogoară amurgul și, din colț, de după pat, apar umbre, își murmură încetișor ce cîntă Zuska în fiece dimineață. Iar salonului scăldat în soare îi e hărăzit unul din cîntecele mamei.

Nimic însă nu poate să se asemene cu mobila aceea din salon. Are mobila aceea niște clape, hm ! (noi îi spunem claviatură). Atunci cînd apeși pe una albă, ori pe alta neagră, în cameră încep să se audă sunete. Limpezi, rotunde, luminoase ori întunecate, înalte, subțiri ori joase, pline — sunete pe care, cînd le asculți, poți să te cufunzi îndelung în vraja lor, cu bucurie sau cu tristețe în inimă. Sunetul poate fi produs o dată și încă o dată — se lasă schimbat, modulat. Clipa în care piere e atît de tulburătoare, încît, uneori, nu poți, după vechiul năravv, să nu izbucnești în plîns.

*

Toamna anului 1813 a trecut pentru soții Chopin în așteptare. Era așteptat... al doilea fiu. Nu se vorbea despre asta limpede, dar o dată sau de două ori pan Mikolaj, chibzuind ce nume să dea pruncului, rostise doar nume bărbătești : Bogumil (în cinstea rectorului Linde), sau poate... poate Alexandru ? Sau Mikolaj ? La momentul potrivit, pani Justina a rostit rugăciunea.

S-a născut o fetiță. Deci soții Chopin aveau acum trei fiice : Ludwika, Izabela și Emilka. Frederic, ca o stafidă singuratică într-un cozonac, era educat cum se cuvenea să fie educat unicul fiu al respectabilului profesor de la liceu și de la Școala de aplicații, director al celui mai select pension pentru odraslele celor mai ilustre familii din țară.

Unicul fiu, iată cuvinte care își au importanța și tradiția lor. Familiile mari transmiteau unicilor lor fii apanajele, privilegiile și veniturile acaparate pe parcursul

mai multor secole. Firmele comerciale cele mai onorabile lăsau unicilor fii relațiile cu coloniile ori cu băncile Rotschild. Fiicele ? Părinții se bucurau de ele, dar se necăjeau din pricina lipsei lor de însemnătate în societate, cum și de faptul că trebuiau să se îngrijească de... zestre.

Domnul Mikolaj nu era capul unei familii aristocratice și nici patronul unei onorabile firme de comerț. Cu atît mai mare însemnătate avea deci pentru el unicul său fiu.

La drept vorbind, moștenitorii marilor tradiții și marilor credite nu înseamnă mai nimica. Se cere de la ei doar să mențină acel *statu quo*[1]. Viața domnului Mikolaj era însă în continuă ascensiune. Începutul avusese loc undeva, în dosul unui birouaș, și de la nu mai puțin modestul salariu de contabil. Apoi, o serie de avansări : preceptor în familia Lacrynski, apoi în familia Skarbek, profesor într-o școală sau alta, eminent (așa scrie *Curierul Varșoviei)* profesor al liceului și al Școlii de aplicații.

Astfel că unicul fiu al unui om a cărui viață era o continuă ascensiune, o continuă cucerire de noi trepte pe abrupta scară a orînduirii sociale era sortit să ducă mai departe lupta tatălui său. Aici nu era și nici nu mai putea fi vorba de menținerea vreunui *statu quo.*

Ganche, unul dintre docții biografi ai lui Chopin, care pînă la urmă a luat în derîdere povestea despre Szop, a descoperit registrul de stare civilă în care a fost înscrisă nașterea profesorului. Elocvent registru... acum știm de ce nu-i plăceau domnului Mikolaj discuțiile asupra obîrșiei sale. Registrul acela pomenește despre niște podgoreni, cei din neamul Chopin de lîngă Nancy, care se iscăleau punînd cruciulițe. Domnul Mikolaj a văzut lumina zilei în niște odăi, ce-i drept, franțuzești, dar nu prea arătoase și aparținînd unei familii cam de plebei. Ce folos că se numea Chopin ? Că numele avea rezonanțe exotice, că nu era de pe

[1] *In statu quo ante* (expresia completă în lb. latină) : în aceeași situație ca pînă atunci.

Vistula? Un țăran oarecare, ca și Franciszek Guzda din Żelazowa Wola.

Iată o etapă a vieții lui pan Mikolaj.

Iar acum să aruncăm o scurtă privire în salonul domnului profesor, în acel *anno domini*[1] 1815. Se remarcă buna stare și distincțiunea. Ca în fiecare joi, la profesorul Chopin e lume: vin prieteni, cunoscuți, colegi — o societate aleasă, da, aleasă! Oameni de prestigiu: Magnificența-sa pan Samuel Bogumil Linde, rectorul liceului, autor al *Lexiconului,* care, pînă în zilele noastre, e considerat ca un monument de știință, profesori de talia și autoritatea lui Kolberg[2], Bandtkie[3] (alături de Ossolinski, cel mai reputat istoric al dreptului), Brodzinski Kazimierz[4], eminent profesor de literatură și poet sensibil, Magnificența-sa pan Józef Elsner[5] rectorul Conservatorului din Varșovia, director al Operei, și, ce-i mai de seamă, „creatorul", cum i se spune cu deferență, „muzicii poloneze".

Pani Justina întreține doamnele, oferindu-le rețetele sale pentru prepararea vinului de casă și a dulceții de portocale. Pani Linde ascultă cu atenție sfaturile gazdei, reputată gospodină.

Pan Mikolaj discută cu profesorul Kolberg probleme politice; acum doar nu se mai vorbește despre nimic altceva în Varșovia decît despre soarta regatului și promisiunile țarului Alexandru, despre închiderea Congresului de la Viena, despre marele duce Konstantin și armată.

Nimeni nu vorbește acolo cu prea multă simpatie despre Bonaparte, dar pe pan Mikolaj îl irită chiar și o apreciere indiferentă a defectelor și calităților împăratului, chiar și un singur cuvînt, cît de neînsemnat, despre acesta. Profesorul Kolberg a pomenit doar în

---

[1] Veche formulă latină însemnînd *anul domnului,* adică socotit de la presupusa naștere a lui Hristos.

[2] *Juliusz Kolberg* (1777—1831), geograf și cartograf polon.

[3] *Jerzy Samuel Bandtkie* (1768—1835), profesor la Academia din Cracovia, a editat și cercetat cele mai vechi texte polone.

[4] *Kazimierz Brodzinski* (1797—1835), autorul poemului *Wieslaw,* reprezentant al preromantismului polon.

[5] *Józef Elsner* (1769—1854), muzician de origine germană, stabilit în 1815 la Varșovia, unde a condus Conservatorul.

treacăt ceva despre talentul lui Napoleon, şi pan Mikolaj a sărit ca ars. El ştie prea bine, n-a uitat, îşi dă seama şi nu exagerează, Bonaparte e un tîlhar ! Da ! Pan Mikolaj, de obicei palid, acum însă îmbujorat, peroreàză spunînd că viitorul naţiunii polone depinde de încrederea arătată împăratului Alexandru, suveran bun şi înţelept. Aventurierul corsican trebuie, nici mai mult nici mai puţin, pus la stîlpul infamiei ! Ţarul Alexandru...

Aşa li se părea pe atunci. Deşi marele duce Konstantin, căruia Alexandru îi încredinţase armata regatului, îi înspăimînta pe mulţi, în Alexandru credeau totuşi. Ce să-i faci ? Prin anii paisprezece, cincisprezece, şaisprezece, ţarul cocheta cu doamnele poloneze şi cu naţiunea poloneză ; prinţesele leşinau de emoţie cînd le spunea dulcegării imperiale ; iar naţiunea, avînd proaspete în amintire înşelătoriile lui Napoleon, se agăţase de promisiunile ţarului ca de un colac de salvare constituţional. Doar Alexandru declara cu fiecare ocazie că le va da o constituţie, că vor fi liberaţi, că îi iubeşte, că doreşte să fie părintele bun al Poloniei. Învesmîntat în strai de liberal, ispitea, promitea... [1]

Nu-i de mirare că era crezut. Nu-i de mirare, de asemeni, că şi pan Mikolaj credea în el.

Pan Mikolaj era în formă. Talentul său de a expune, inteligent, amuzant, cu artificii de oratorie, captiva. Profesorii, deşi somităţi, ascultau cu o mină care dovedea că apreciau şi aprobau cele expuse. Pan Mikolaj îşi dădea seama de acest lucru, şi pe buzele lui flutura, fără voie, un zîmbet de sinceră satisfacţie.

Apoi, cînd se servi ceaiul şi acea renumită dulceaţă de portocale făcută de pani Justina, li se îngădui şi copiilor să vină în salon. Ludka şi Friţek îşi făcură apariţia în hăinuţe de catifea cu guleraşe de dantelă. Cum să nu te farmece asemenea copii ? Iar cînd Ludka şi Friţek, acompaniaţi la pian de pani Justina, grozav de emoţionată, au cîntat *Sofica în grădiniţă* şi *Păstoriţa*, toţi au fost foarte încîntaţi.

[1] Referire la primii ani de domnie ai ţarului Alexandru care-şi ascundea adevăratele tendinţe autocratice sub promisiuni liberale, demagogice.

Friţek, mai cu seamă, le-a plăcut tuturor. Cînta vocea a doua, cu un ton foarte bine ales, fără ajutorul cuiva. Nu se intimida de fel, iar la întrebări răspundea frumos şi ceea ce trebuia, cu scîntei agere, ştrengare în priviri. Chiar şi nespus de gravul rector Linde l-a mîngîiat pe creştet. În privirea domnului Mikolaj se citea bucuria şi mîndria. N-avea, ce-i drept, decît un singur fiu, dar cît de reuşit !

Seara tîrziu, pan Mikolaj, împotriva obiceiului său, intră pentru o clipă în camera copiilor. Friţek dormea pe partea stîngă, părul său bălai se strînsese pe frunte într-o buclă rebelă, gura îi era uşor întredeschisă şi obrăjorii lui catifelaţi, de copil, îmbujoraţi de somnul adînc.

Lui pan Mikolaj nu-i plăcea să se emoţioneze şi mai cu seamă să-şi manifeste emoţiile. În clipa aceea, însă, nu-l privea nimeni, putea să se uite cu mîndrie, să zîmbească fericit, cu dragoste, să se aplece asupra băieţaşului şi să-i sărute bucla aceea rebelă de pe frunte.

Părinţii cred întotdeauna în unicii lor fii. Cred în viitorul lor, ieşit din comun, strălucit, şi sacrifică acelui viitor toate gîndurile, toate simţămintele, toate speranţele lor. Pan Mikolaj credea în viitorul lui Frederic. Dar nu numai atît : pan Mikolaj nici nu se îndoia că Frederic avea să păşească cu demnitate pe urmele părintelui său, ocupînd posturi, bucurîndu-se de avansări, de onoruri încă şi mai înalte şi mai cutezătoare.

Pan Mikolaj nu era un om prea îndrăzneţ. Zilele de luptă sub comanda cizmarului Kilinski fuseseră uitate. Pe timpul insurecţiei iacobine, Mikolaj Chopin combătea trei monarhi [1], dispreţuia aristocraţia, lupta împotriva duşmanilor dinăuntru şi din afară. Soldaţii Gărzii naţionale ştiau bine că se bat nu numai pentru liber-

[1] Unul din obiectivele răscoalei din 1794 (vezi nota 6 de la pag. 13) fusese eliberarea naţională de sub stăpînirea celor trei principali reprezentanţi ai reacţiunii europene : Ecaterina a II-a, ţarina Rusiei, Francisc I al Austriei şi Frederic-Wilhelm, regele Prusiei. În acest timp, în Franţa, în cadrul revoluţiei burgheze din 1789, se instaurase dictatura democrat-revoluţionară a iacobinilor, aripa cea mai radicală a revoluţiei.

tatea patriei, dar şi pentru libertatea tuturor cetăţenilor ei. Amintirea proaspătă a marii lecţii de la 14 iulie înflăcăra minţile tineretului din întreaga Europă.

Cu timpul, însă, încet, încet, pan Mikolaj a început să uite acele zile cu umbre şi lumini. Preceptorul, profesorul, onorariile încasate pentru educarea fiilor celor mai distinse familii din ţară, viaţa îndestulată şi comodă, toate acestea au făcut ca profesorul de liceu Mikolaj Chopin să înceapă a recunoaşte „originea divină" a monarhiei, ascendenţa familiilor Czetwertynski ori Sapieh asupra familiilor Chopin, Nowak ori Piatkowski. Bineînţeles, amintirile, ca şi apartenenţa la loja Marelui Orient [1] îl făceau să nu ia în serios toate acele poveşti despre originea divină. Dar pe măsură ce-i apăreau tot mai multe zbîrcituri şi fire cărunte, pan Mikolaj se împăca tot mai uşor cu aceste dogme, odinioară repudiate. „Dreptatea merge pe drumul ei, şi viaţa pe al ei. Ce să-i faci ? gîndea profesorul, trebuie să te resemnezi." Tot astfel judecau mulţi alţii din anturajul domniei-sale. Visurile de dreptate şi reminiscenţele iacobine erau evocate în adunările festive ale lojilor Marelui Orient, în conversaţiile din saloane, în discuţiile din cafenele. În viaţa de fiecare zi se ştia însă că puterea şi stăpînirea erau apanajul Bourbonilor şi al Romanovilor, că n-aveai ce face împotriva acestui fapt. Directorii poliţiilor din toate capitalele Europei se străduiau din răsputeri ca Europa să uite ziua căderii Bastiliei.

Însă nu se putea uita totul. Putea fi uitat trecutul de ostaş în Garda naţională, dar nu putea fi uitat adevă-

[1] Masoneria, curent etico-mistic, a luat naştere la începutul secolului al XVIII-lea în Anglia de unde s-a răspîndit în celelalte ţări. Lojile masonice erau alcătuite pe baza unei ierarhii riguroase, din cele mai înalte făcînd parte marea aristocraţie şi burghezie. Masoneria preconiza autoperfecţionarea morală a membrilor săi, făcînd totodată apel la superstiţii şi magie. La începutul secolului al XIX-lea, în Rusia ţaristă, inclusiv teritoriile poloneze, lojile masonice erau alcătuite din intelectuali şi membri ai asociaţiilor politice conspirative. O dată cu creşterea luptei de eliberare naţională şi socială a popoarelor rus şi polon, din secolul al XIX-lea, se accentuează caracterul reacţionar al lojilor masonice. Loja Marelui Orient, era una din principalele loji masonice.

În ţările capitaliste contemporane, masoneria constituie o organizaţie reacţionară.

rul despre egalitatea tuturor oamenilor. Revoluția fusese înfrîntă ? Ce să-i faci ! Dar nu trebuia oare acordată întreaga atenție unei cariere excepționale, pentru a pătrunde în acea lume căreia nu i se putuse smulge puterea ? Pan Mikolaj parcursese drumul din sătucul loren pînă la biroul directorului de pension, de ce adică unicul său fiu n-ar străbate și el un drum tot atît de lung ? Din biroul domnului director de pension pînă la firetu-rile de general, ori la fotoliul ministerial, să zicem. Chiar și o baronie poate fi cumpărată ! Unicul său fiu ! Părinții cred în viitorul unicilor lor fii !

— Ce va ajunge Friţek ?

Cu mai bine de zece ani în urmă pani Justina visa ulani și cavaleriști. La Varșovia îi vedea pe adjutanții prințului Pepi [1], eroul de mai tîrziu de pe malurile Elstrei, ba chiar și pe prinț în persoană. Favoriți, mustăcioară, chipiu, chivără, brandenburguri, cai albi și murgi. Ruda săracă a scăpătaților Skarbek nu putea decît să viseze aceste minunății. Cel care se prezentase să-i ceară mîna la Żelazowa Wola venise într-un gheroc de croială provincială, care nu era tocmai nou. Dar oare visele acelea nerealizate nu le va putea realiza fiul ? Obîrșia gîndurilor sale nu o va mărturisi decît preotului la spovedanie, dar în discuțiile cu soțul ei, pomenește aproape întotdeauna despre trese ofițerești și eghileți. Locotenentul Frederic Chopin... căpitanul Frederic Chopin... colonelul Frederic Chopin.

Pan Mikolaj dădea însă nerăbdător din umeri. Ca toți bărbații de factură delicată și cu inteligența vie, nu putea suferi disciplina militară. Lui îi impuneau mai mult administrația, politica, diplomația. Pe aici ducea drumul spre saloanele princiare și chiar regale. Discuțiile dintre soți se prelungeau pînă noaptea tîrziu : fiicele trebuiau educate astfel încît să devină respectabile soții de profesori, funcționari, poate negustori, poate chiar moșieri, să fie mame bune pentru copiii lor. Lui Friţek, însă, trebuia să i se deschidă calea spre

[1] E vorba de prințul Jozef Poniatowski, nepot al fostului rege al Poloniei, Stanislaw Poniatowski ; a făcut parte din armata napoleoneană și a pierit în 1813, la Leipzig, în timp ce proteja retragerea lui Napoleon, în urma dezastrului campaniei din Rusia.

o lume de ranguri și demnități cu mult mai înalte decît cele pe care le cucerise tatăl său.

Ținînd seama de acest lucru, deși nu găsiseră încă un răspuns precis la întrebarea care-i frămînta, un lucru era totuși cert: educația lui Friţek trebuia să fie exemplară. Trebuia instruit cu atîta atenție, cu atîta grijă, încît educația lui să nu fie cu nimic mai prejos de educația copiilor Potocki și Radziwill, fiilor de prinți și de generali.

Ce va ajunge Friţek încă nu se știe. Să încercăm să ghicim: colonelul Frederic Chopin, ori excelența-sa Frederic Chopin? Părinții erau însă de pe acum siguri că puteau să-și facă iluzii, să țintească sus, cît de sus: Friţek nu era un copil obișnuit. Pentru toți părinții din lume, unicii lor fii sînt copii excepționali. În cazul de față știm însă că nu numai dragostea părinților impunea această apreciere: Friţek era într-adevăr un copil neobișnuit. Agerimea, inteligența, umorul, naturaleţea lui erau lăudate chiar de rectorul Linde. Nu se știa cînd, tot învîrtindu-se pe lîngă Ludka, învățase să scrie și să citească; nu băgaseră de seamă cînd, fără a-l învăța careva, începuse să cînte la pian melodii, uneori atît de complicate, încît pani Justina n-ar fi fost în stare să le reproducă cu exactitate.

*

Fiecare om își are mijloacele sale de percepere a lumii înconjurătoare, de sezisare a minunățiilor ei, de proiectare a idealurilor. Ludka, de pildă, avea o viziune precisă a lumii înconjurătoare: toaletele, florile și tablourile — iată ce-i plăcea ei îndeosebi. Iubea coloritul naturii și al lucrurilor, avea sensibilitate tactilă. îi plăceau catifeaua verde-închis, mătasea roz-pal, broderiile multicolore. Pani Justina abia o dezbărase de obiceiul de a mîngîia și săruta florile, operație după care cea mai frumoasă floare rămînea fără petale și fără boboci.

Sau Izabela: o fetiță dolofană, care avea dezvoltat simțul gustativ. Nu concepea că ceva poate fi lipsit de gust, de o asemenea minunată proprietate; de aceea

cerceta însușirile farfurioarei de faianță și ale sfeclei crude, închidea ochii, ridicînd spre buze, cu încredere, franjurii șervețelului de la masă.

Friţek își avea și el mijloacele lui de percepere : închidea ochii ca și Izabela. Nu-l preocupa însă ca pe ea gustul lucrurilor înconjurătoare. El se gîndea la surprinzătoarea și multilaterala expresivitate a acestei lumi.

Desigur, lumea e plină de expresivitate. Friţek cunoștea de trei ani tainele exprimării prin cuvinte și tălmăcirea cu ajutorul lor a atîtor mii de probleme. Nu la cuvinte se gîndea el însă cînd cerceta expresivitatea vieţii din jurul lui.

Dacă de pildă se așeza împreună cu Ludka, într-un amurg de iarnă, în fața uşiţei de la sobă, Ludka deschidea ochii mari, căutînd să vadă în jar aurul, rubinul și argintul. Friţek însă apropia pleoapele, privind printre gene, astfel că totul se estompa, devenind o pată purpurie.

Pentru Friţek noţiunea de foc însemna în primul rînd trosnetele buturugilor noduroase, sîsîitul lemnelor verzi, pîrîiturile microcosmice ale tăciunilor și șuierul vîntului, care trăgea flăcările spre fundul sobei.

Ludkăi nu-i plăcea întunericul.

Pentru Friţek întunericul era deosebit de expresiv. Nimeni nu știa că în întuneric corzile pianului nu tăceau o clipă, că tot timpul li se auzea tremurul lin.

Nimănui nu-i dădea prin gînd că fiecare copac își avea un foșnet al lui, propriu, că pașii feluriţilor oameni care urcau sau coborau scara nu se asemănau, aproape fiecare închipuind o altă melodie...

Ce să mai spunem de vînt, clopote, zgomotele de dimineață și de seară ale orașului, furtuni și soboare păsărești !

Izabelei îi plăcea să asculte muzică la pianoforte, să le audă cîntînd pe mama, pe Ludka și pe Zuska. Îi plăcea fiindcă adormea grozav de bine cu un asemenea acompaniament.

Friţek asculta însă cu pasiune, și nu din motive atît de superficiale. Ascultînd, își înclina capul, pe umărul stîng, cu atenţie și înţelegere. Copiii ascultă adeseori

cu atenţie. Atenţia rezultă însă din curiozitate, nu din înţelegerea fenomenului.

Pentru Friţek muzica nu era o ciudăţenie la auzul căreia îţi holbai ochii prosteşte. După cum sînt limpezi, bine conturate toate sunetele lumii vii, la fel şi muzica îşi are întotdeauna sensul său, exprimă ceva. Şi nu numai cîntecele însoţite de cuvinte care tălmăcesc desfăşurarea melodiei, ceea ce aceasta vrea să spună. Cuvintele sînt de prisos. Friţek adeseori înţelegea muzica mai bine decît cuvintele.

Ascultînd-o pe maică-sa, care îşi cînta „pentru sufletul ei" sonate, menuete şi rondouri ale unor compozitori celebri, Friţek se aşeza pe taburetul de la picioarele celui mai mare fotoliu din salon. În asemenea clipe nu-l mai interesa nimic altceva decît ceea ce afla de la compozitorii aceia. Ludka îl privea la început pizmaşă, apoi bosumflată. Ascultînd, Friţek închidea ochii şi zîmbea, ori începea chiar să chicotească, sau îşi încrunta fruntea, de parcă ar fi auzit lucruri foarte importante, se întrista (cîteodată pînă la lacrimi), ori pur şi simplu se mînia, îşi răsfrîngea buzele şi o ruga frumos pe mama să cînte melodii mai frumoase.

Ludka nu pricepea ce însemnau asemenea zîmbete, întristări, toate toanele acelea.

— Te prefaci, îi striga ea cu aprindere, după ce pleca maică-sa.

Jignit, mînios, sugrumat de plîns, Friţek bătea din picior şi izbucnea :

— Nu mă prefac ! Nu mă prefac !

Scula în picioare toată casa. O dată sau de două ori, pan Mikolaj i-a explicat Ludkăi cu ajutorul sfîntului Nicolae că nu trebuia să-l enerveze pe Friţek fără pricină. E ştiut doar că sfîntul duh propovăduieşte ca ştrengarii să fie altoiţi niţeluş cu nuieluşa, astfel că şi-au primit porţia şi Friţek, şi elevul în gazdă, Eustaţiu Marylski, cel care, pentru atmosferă, îngînase plînsul Ludkăi.

Acum Friţek avea alt mijloc pentru a combate permanenta neîncredere femeiască a Ludkăi.

— Mă prefac ? întreba el ironic. Atunci ascultă !

Se apropia de pianoforte, se cățăra pe taburet și repeta, tact după tact, melodiile cîntate de maică-sa.

— E veselă, ori tristă ? întreba el după primul cîntec.

Ludka dădea din umeri. Atunci Friţek repeta aceeași melodie o dată, de două ori, de trei ori.

— E tristă ! striga mînioasă Ludka.

— Dar asta cum e : deșteaptă, ori proastă ?

De data aceasta era mai greu să înțelegi întrebarea lui Friţek. Friţek depăna sunet după sunet, cîntînd, de parcă ar fi tălmăcit ceva, accentuînd fiecare silabă a frazei muzicale, ori, după cum spun docții, fiecare „funcție și calitate".

— Ei, izbucnea iar Ludka, deșteaptă !

Nu erau grave acele mînii ale Ludkăi. Treceau repede, Ludka și Friţek erau buni prieteni. Îi legau taine, ascunzișuri și spaime comune, vinovății și pedepse comune. Aveau simpatii și antipatii comune. Mai mult : Ludka avea în tandemul acesta poziția de protector, ea era cel care dădea ordine. Și iată că deodată, aici, în domeniul acesta al muzicii, Friţek se sustrăgea sistematic, scăpa ușor de sub tirania maternă a Ludkăi. Să nu ne mire așadar ieșirile ei.

Amîndoi aveau degete deosebit de îndemînatice. Îndemînatice la toate, mai cu seamă la treburi mărunte, ca descurcarea aței, deșirarea broderiilor, a dantelelor și altele asemănătoare. Nici la pian nu era mare lucru să dai din degete. Mama o învățase pe Ludka *do-re-mi-fa-sol-la-si,* atît în sus, cît și în jos, cu ambele mîini deodată și separat, cu mîna stîngă, ori cu cea dreaptă, o învățase pasaje și acorduri, *Păstorița, Filis* și multe alte cîntece.

În timpul acesta, Friţek, deși nu-l învățase nimeni, știa tot ce știa și Ludka, și chiar mai mult decît ea. El avea totul în cap, iscusința lui la claviatură consta nu în sprinteneala degetelor, ci în pătrunderea sensului și conținutului chiar și al celei mai neînsemnate compoziții. Același lucru se petrecea și cu memoria lui : dacă auzea o dată o melodie, izbutea totdeauna s-o redea în felul său pe claviatură. În asemenea clipe, Ludka nu putea

decît să se mire, ori să se mînie. Deci se mira, şi, pentru că era pizmaşă, se mînia.

Alţii însă nu numai că se mirau, dar se şi minunau. Pan Mikolaj zîmbea cu mîndrie : iată încă o poziţie cucerită, înregistrată în palmaresul care într-o bună zi îl va ajuta pe unicul său fiu să urce mai lesne culmile demnităţilor şi să ajungă cine ştie ce preşedinte, ce excelenţă. Ce-i drept, acesta era un talent minor, dar să nu uităm : „Muzica constituia la Varşovia o parte importantă a unei educaţii alese".

*

Nasul lui de dimensiuni uriaşe era roş-vineţiu, ca urmare a patimei nestăvilite pentru tabac şi băutură. Priza tabac atît de intens, încît nasul, barba, cravata lui cea albă, jiletca, reverele gherocului, totul căpătase culoarea tabacului, totul era pudrat cu tabac. Tabacul îl năpădise pînă şi în cizmele lui ungureşti, de care, ca şi de gheroc, *il maestro* nu se despărţea niciodată.

În afara unei tabachere uriaşe, în care încăpea o jumătate de funt de tabac, cu medalionul lui Mozart ori al lui Haydn pe capac, şi a unei batiste roşii, în pătrăţele mari cît toate zilele, mai avea întotdeauna la sine un plaivaz de dimensiuni nu tocmai reduse, în patru muchii ascuţite ; cu plaivazul acesta corecta greşelile întîlnite în caietele de note, ori îi croia peste degete şi peste ceafă pe elevii mai puţin înzestraţi sau mai neatenţi. Purta jiletci ponosite, din catifea în felurite culori, despre care povestea că le făcuse din pantalonii regelui Poniatowski [1], ce-i fuseseră adjudecaţi la o licitaţie...

Portretul acesta nu poate fi decît al lui Żywny. Profesorul de vioară, cembalo, clavicord şi *Flügelfortepiano*, Wojciech Żywny. Eustachy Marylski l-a descris nespus de fidel : gherocul, batista, cizmele ungureşti şi Mozart ori Haydn pe tabachera de artilerist. Întreaga Varşovie îl recunoştea pe Żywny după aceste „semnalmente". Sîntem obligaţi să-i mai dăm în vileag încă un semnalment : era zgîrcit. De-ai fi dat cu puşca, şi n-ai fi găsit

[1] Stanislaw-August Poniatowski, rege al Poloniei între 1764 şi 1795, unealtă a magnaţilor polonezi.

unul mai zgîrcit decît el. Bătrînelul era nespus de simpatic, de vesel, vorbăreț și șugubăț, dar un Harpagon de nu mai întîlneai altul în toată capitala regatului. Bani pe săpun ? Păcat de ei. Pe haine ? Păcat de bani. Doar de banii aruncați pe tabac nu era păcat.

Venea zi de zi la pensionul Chopin. Lunea, miercurea și sîmbăta dădea lecții de muzică elevilor Bialoblocki Jas, Marylski, Del Campo, Woyciechowski Tytus și mai apoi lui Geniek Skrodzki.[1] După lecții urma sacrosancta oră de pichet cu pan Mikolaj.

Joia venea la *whist*, duminica la lecțiile de dans și la *whist*. Iar marțea și vinerea își făcea apariția așa, din obișnuință. Și, desigur, pentru o partidă de pichet. Iar cînd se ivea ocazia, mai un prînzișor, mai o cină, căci, de ! Păcat să scoți bani din buzunarul tău, pentru mîncare, cînd poți la o adică să fii poftit.

Se achita cu veștile aduse, cu clevetirile colportate și cu anecdote, de care îi erau pline buzunarele, indiferent de starea timpului, sau de ora din zi ori din noapte. În familia Chopin i se dădea considerație, mai întîi, ca unui profesor necesar, apoi ca unui prieten bun, și în sfîrșit ca unui excelent colportor de știri, și în general ca unui maniac naiv, iubit. Naiv ?

Fie binecuvîntat, de trei ori binecuvîntat ! Doar el și nimeni altul a descoperit în Frederic talentul, geniul.

Muzicalitatea lumii și expresivitatea muzicii erau tainele personale ale lui Friței. Știm că, uneori, doar Ludkăi îi tălmăcea (sau mai degrabă dezvăluia în fața ochilor ei profani) unele din aspectele acelor taine atît de importante. Nici Ludka însă, nici altcineva dintre ai casei, ori dintre musafiri nu înțelegea ce însemna în realitate acea extraordinară intuiție a lumii sunetelor.

Faptul că degetele lui Friței învățaseră, nimeni nu știa cînd și cum, să alerge pe clapele pianului și că se supuneau viziunilor sale muzicale îi făcea pe mulți să se minuneze. Mulți admirau acea deosebită înclinare a lui, așa cum îi admirau și grația, inteligența, umorul, înde-

[1] Jas Bialoblocki, Jan Scipio del Campo, Eustachy Marylski și Eugeniusz Skrodzki, colegi de liceu ai lui Chopin ; ultimul dintre ei, scriitor, e autorul *Amintirilor despre Chopin*, conținînd detalii prețioase asupra epocii

mînarea neobișnuită, memoria, aplicația la învățatul pe de rost al versurilor și al cîntecelor etc., etc. Pe scurt, Friţek era un copil neobișnuit. Oamenii se puteau minuna, îl puteau admira, ba oaspeții chiar se cuvenea s-o facă. Dar de ce ne-ar preocupa atît, de ce ne-am opri atîta la încă unul din numeroasele sale talente ? Numai Żywny...

Żywny a ascultat „improvizațiile" lui Friţek o dată, de două ori, de cinci ori, de zece ori. Tăcea. Dădea din cap. Apoi strănuta îndelung și cu multă plăcere. Friţek rîdea și striga : *vivat ! vivat ! vivat* ! pentru că *il maestro* obișnuia să strănute de trei ori după fiecare priză de tabac. După al treizecilea, ori al patruzecilea concert, Żywny, în loc să dea din cap în tăcere și să-și scoată tabachera din buzunar ca de obicei, s-a înroșit și a început să mormăie și să bodogănească ceva pe sub nasul lui ca o trîmbiță. Apoi a trîntit cu zgomot capacul pe jumătate deschis al tabacherei. S-a ridicat și, bocănind apăsat cu cizmele pe parchet, s-a îndreptat spre cabinetul domnului Mikolaj.

Frederic s-a întrerupt la jumătatea măsurii, Ludka a holbat ochii speriată, iar Bialoblocki, martor al acestei ciudate scene, a izbucnit într-un rîs răutăcios.

— Ce-o să te mai altoiască... cu sfîntul Nicolae ! Cu sfîntul Nicolae ! cînta el cu degetele rășchirate în dreptul nasului.

— De ce ?

Bialoblocki a ridicat din umeri.

— Żywny e rău ca... un ţarevici. Ai să vezi : o să se dea jos din pod sfîntul Nicolae !

Friţek ar fi izbucnit în plîns, dacă nu intervenea Ludka cu ideea ei ingenioasă : să asculte la ușă. Totul s-a lămurit de îndată. Żywny nu închisese ușa cabinetului și conversa cu glas tare.

Ludka se prăpădea de rîs. *Maestro*, și mai comic ca de obicei, stîlcea cumplit polona cu cuvinte cehe, descurcînd totul cu germana, limbă pe care o vorbea curent. Dar lui Friţek nu-i ardea de rîs, asculta tot mai concentrat, schimbat la față de încordare : Żywny îi demonstra domnului Mikolaj ce credea despre talentul muzical al fiului său.

Iată ce spunea : în lunga lui viață, predase, mai bine de patru decenii, unor elevi mai mult sau mai puțin înzestrați, lecții de vioară și de clavir. Văzuse mulți tîmpiți, văzuse însă și mulți copii deosebit de sensibili la arta muzicală. Dar poate numai dumnealui, pan Mikolaj, înțelege ceea ce Friței, singur, neînvățat de nimeni, știe să scoată din claviatură... Înflăcăratului domn Wojciech îi lipseau cuvintele poloneze și cehe, așa că, după vechiul lui obicei, se salvă cu germana : *wunderbar, wunderschön* și în general *Wunder* ![1]

El nu vorbește aiurea. A ascultat o lună, două, trei... A vrut să se convingă. Și s-a convins : Friței trebuie neapărat, dar neapărat, așezat la pian și învățat arpegii, game, pasaje, *so, ja!*[2] absolut !

Pan Mikolaj îl asculta cam plictisit, cam agasat. Pe birou aștepta un teanc de caiete pentru corectat, și Żywny, în loc să supravegheze gamele lui Del Campo, bătea cîmpii despre o chestiune pe care o cunoșteau doar foarte bine cu toții. În principiu, pan Mikolaj nu era de părere ca o educație să înceapă prea de timpuriu. În cele din urmă însă cedă, mai mult ca să scape, decît din convingere. Żywny îl bătu pe umăr bucuros, satisfăcut, fără a remarca umbra de nemulțumire care brăzda fruntea domnului Mikolaj.

Ehei, să nu-și închipuie tabagiul ăsta lălîu și cumsecade, care strănută toată ziua, că o să-l instruiască, o să-l formeze pe Friței după chipul și asemănarea lui. Muzica ? Alte talente vor trebui dezvoltate în Friței !

La ora aceea, pani Justina le diriguia în bucătărie pe menajeră și pe Zuska, preparînd cina pentru întregul „colectiv" al pensionului și al familiei sale : garf de porc pe varză și pe cartofi, iar ca desert ștrudel cu dulceață. Pentru Friței se fierbea, ca în fiecare seară, decoct de ghindă, iar pentru Izabela și pentru Emilia, erau puse deoparte, la marginea mesei din bucătărie, farfurioare cu griș cernut fin, dulce.

---

[1] Minunat, minunat de frumos, minune ! (În lb. germ.)

[2] O, da ! (În lb. germ.)

Pani Justina tocmai purcedea la operațiunea extrem de importantă a gustării ștrudelului —era reușit ? — cînd deodată ușa se deschise cu zgomot : Friţek !

Băieţașul alergă spre maică-sa cu mîinile întinse. Pani Justina îl luă în braţe cu o strîngere de inimă. Nu, lui Friţek nu i se întîmplase nimic rău. Buzele îi tremurau, obrajii i se îmbujoraseră de bucurie.

— Mamă, mamă...

Nu putea de loc să spună de ce era atît de bucuros. În cele din urmă se liniști și, după ce rămase o clipă pe gînduri, strigă :

— Mă duc să cînt.

Pani Justina se cam întunecă la faţă : de la o vreme Friţek avea apucături ciudate. De bună seamă, nu era un copil obișnuit. Pesemne că așa era felul lui de a fi, să nu se poarte niciodată ca orice copil obișnuit.

În tinereţea ei, domnișoara Justina Krzyżanowska gospodărea la marea, cîndva, dar scăpătată acum, moșie din Żelazowa Wola a familiei Skarbek, diriguind cămara, bucătăria, grădina de zarzavat și livada. Din cînd în cînd se întîmpla să plece la Varșovia. Asta însemna evadarea în lumea largă. Și atît. Zilele se asemănau unele cu altele, ca mătăniile dintr-un șirag. Oamenii la fel. Așa se făcuse că nici domnișoara Justina Krzyżanowska și nici pani Justina Chopin nu știau mai nimic despre realităţile și oamenii care se nășteau și trăiau în afara pereţilor conacului boieresc de la Żelazowa Wola, a bisericilor parohiale și a palatului Saxon. Pătrunsese în cercul profesorilor savanţi prea tîrziu spre a-și mai lărgi orizontul asupra lumii. Se înfăptuise un proces — așa am numi astăzi acest fapt — de adaptare la mediu. Și cu asta, basta.

Pani Justina era cea mai bună soţie și cea mai bună mamă. Nu-i vina ei că avea un fiu pe care nu putea să-l înţeleagă : să nu ne mirăm deci că se temea de ciudăţeniile lui. Ciudăţenii, așa credea dînsa. Pan Mikołaj nu le vedea, pani Justina nu pomenea de ele soţului. În anul de grație 1817 taţii nu cunoșteau pentru ciudăţeniile copiilor decît un singur leac : sfîntul Nicolae.

Ciudăţenii ?

Friţek avea o constituţie plăpîndă. Mereu guturaiuri, tuse, îmbujorări. Obosea uşor. Dar toate acestea erau în familia Chopin lucruri obişnuite. Nu era nimic ciudat.

Friţek ceda uşor emoţiilor, şi cu atît mai uşor se aprindea de furie. Era drăgălaş (ah, ah, exclamau doamnele, e adorabil !). Dar ştia şi să străpungă cu privirea ori cu vorba. Avea prieteni apropiaţi ca propria-i inimă. Dar era în stare, dacă i se spunea vreun cuvînt oarecare, să nu sufere pe cineva o jumătate de zi, sau chiar o zi întreagă. Nu învăţase să aibă încredere în oameni, aşa cum nu deprinsese obiceiul copilăresc al mărturisirilor şi confidenţelor. În iubire şi în mînie era plin de pasiune. Şi intuia uimitor de bine simţămintele sale şi ale altora.

Toate acestea nu puteau fi socotite ca ciudăţenii. Orice mamă întîlnea astfel de toane la copii : enervări, hohote de rîs, hohote de plîns, îmbujorări, încăpăţînări. Le cunoştea prea bine.

Dar ce-am putea spune despre faptul că de mai multe ori pani Justina îl surprinsese pe băieţel noaptea la pian ?

Bîjbîia acolo pe tăcute, încerca, se necăjea cu ceva. Cînd îl lua în braţe, chiar şi fără să-l certe, tăcea încăpăţînat. Nu se ştia ce voia de la clapele albe şi negre în întunericul din salon. Copiii doar se tem de întuneric.

Alteori se întîmpla să se ascundă într-un ungher şi să nu răspundă oricît ar fi fost strigat. Tăcea tot timpul. Ochii îi ţinea uşor întredeschişi, iar capul lăsat pe umărul stîng. Asculta. Ce asculta ?

De cînd începuse lecţiile cu Żywny, nu mai era chip să-l iei de lîngă pian. Exerciţiile obişnuite îl interesau prea puţin. Adeseori se crampona de cîteva acorduri improvizate, sau de o melodie scurtă şi o tot ciocănea, o repeta, o varia. Nici atunci nu răspundea la rugăminţi, la ameninţări. De multe ori se întîmpla ca după un sfert, ori o jumătate de oră de asemenea necazuri să se ascundă în ungherul lui, de unde nu mai ieşea toată dimineaţa. Îi descreţea fruntea doar Żywny, cu Bach al lui.

Ei, fie şi aşa. Afară, primăvara se înstăpînea din zi în zi tot mai strălucitoare, dar Friţek îşi înfundase nasul în *„Handbuch für Anna Magdalena "* [1] de Bach şi nici nu

[1] Manual scris de J. S. Bach pentru cea de a doua soţie a sa.

voia să audă cum îl chemau la joacă, afară, în soarele primăverii, Ludka, Jas și Tytus, de hărmălaia cărora vuia toată curtea palatului Saxon.

În anul acela, primăvara se lăsase așteptată îndelung. În schimb, spre sfîrșitul lui aprilie, se dezlănțuise atît de năvalnic, încît oamenii parcă erau beți criță. Seara, Varșovia răsuna de serenade, cum răsună cîmpul, vara, de țîrîitul sumedeniei de greieri.

Se auzeau tot felul de serenade : *Filis* și *Filon*, șansonete franțuzești și cançonete italiene, ori numai *kujawiakuri*[1] înveșmîntate în strai de oraș. Uneori se rătăcea prin grădinile varșoviene chiar vreun cîntec spaniol, adus de foștii învingători ai lui Napoleon, de la Saragossa. Iar înainte de miezul nopții, proslăvind parcă romantismul obștesc al vremii, începeau să picure triluri le privighetorilor. Orașul cînta, fremăta tulburat. În sfîrșit, în grădina palatului Saxon înfloriseră și castanii. Era cald, soarele dogorea de după perdeluirile înalte ale pîclei.

Pani Justina, care se întorsese din oraș, zicea că vine furtună. Friţek însă nici măcar n-a ridicat ochii de pe claviatură. Żywny îi arătase mai înainte niște pasaje noi, în do diez-major, așa că acum se străduia să le execute, cu digitația cea mai perfectă. După pasaje urmară *Sarabanda* lui Haendel, *Menuetul* lui Mozart și *Improvizația pe două voci* a lui Johann-Sebastian (pe care Żywny îl venera, mai cu seamă pentru că el însuși fusese elevul lui Kucher, educat de cel mai vîrstnic dintre frații Bach). Ornicul închis sub globul de sticlă arăta ceasurile patru și opt minute. Cînd dădea lecții la ora aceea, Zywny de regulă ațipea. Dar lîngă Friţek nu-și simte niciodată pleoapele grele de somn.

Nu numai datorită faptului că băiatul avea degete deosebit de sprintene, o memorie prodigioasă și auzul excepțional. Lucrul se mai întîmplă. Adeseori, însă, cu timpul, aceste însușiri se estompau, dispăreau. La urma urmei, Ludka nu era în toate acestea cu mult mai prejos decît Frederic.

[1] Dansuri populare poloneze, din provincia Kujawy, în bazinul inferior al Vistulei.

Dar prin ce minune băieţelul acela, doar de cîţiva anişori, ştia de la cea dintîi privire cum trebuiau interpretaţi Haydn, Gyrovets [1], Bach ?! Cine îi sugera cum să seziseze fără greş modul de interpretare, stilul şi conţinutul lucrărilor unui compozitor sau ale altuia ? De unde ştia să moduleze cantilena, cum să imprime ritmul menuetului, cînd să plaseze o scurtă pauză, care să dezvăluie întreaga frumuseţe a frazei următoare ?

Żywny ştia foarte puţine lucruri despre muzică. Nu împărtăşea nimănui această opinie despre sine, dar o considera justă, cinstită. Nu era decît un cîrpaci. După patruzeci de ani de buchiseală cu elevii, uitase de înflăcăratele sale visuri din tinereţe. Nu-l mai preocupa nici chiar muzica în sine. Şi iată că de trei luni muzica începuse din nou să-l intereseze !

Ornicul închis sub globul de sticlă arăta ceasurile patru şi treizeci de minute. Friţek tocmai terminase *Improvizaţia în si-minor*. Ecoul tonalităţii minore tremura încă în aer. Żywny îi spuse băiatului :

— Mai cîntă o dată.

Friţek cîntă a doua şi a treia oară. Żywny îşi şterse fruntea de sudoare şi întrebă descumpănit :

— De unde ştii, Friţek, că trebuie să cînţi aşa ?

Băieţelul se gîndi, suflă un firicel de praf invizibil de pe o clapă, se frecă la un ochi. În cele din urmă, cu un gest aprobativ către sine însuşi, răspunse :

— Aşa scrie în note. Da, aşa e scris.

„Da, aşa e scris". Dumnezeule mare ! Żywny nu mai întrebă nimic. Ascultă încă o dată *Improvizaţia în si-minor*, apoi, cu teamă parcă, mîngîie părul moale şi buclat al băiatului. Iar Friţek conchise :

—Trebuie să cînţi aşa cum scrie.

Această sentinţă ar fi părut cu totul limpede, dacă ar fi fost rostită de un om vîrstnic. Dar trebuie cîntate nu numai notele, ci redat şi conţinutul spiritual transpus pe note. Trebuie, de pildă, ştiut că acest *la* nu-i un *la* pur şi simplu, ci rezultatul, concluzia unei întregi fraze muzicale. Acei care nu ştiu să citească muzica redau toate *la*-urile, *fa*-urile şi *re*-urile răzleţ, risipind sensul şi ordinea lor muzicală.

---

[1] *Adalbert Gyrovets*, recte *Jirovec* (1763—1850), compozitor ceh.

Żywny se ridică cu părere de rău, sosise ora pentru lecția de pe strada Miodowa, la familia Plucikiewicz. Tocmai atunci intră pani Justina.

— Furtuna ne-a ocolit, spune ea nespus de obosită, acum e iar arșiță. Ca-n iulie.

Maestro își luă rămas bun, invitîndu-se bineînțeles pentru pichetul de seară, apoi adăugă în șoaptă :

— Eu spun : Friței este un mic *Wunder*. Da, da, un copil-minune.

Pani Justina își privea fiul, încercînd cu greu să-și stăpînească un zîmbet de mare mîndrie. Nu era bine să se înduioșeze, și nici să se mîndrească prea mult — soarta e pizmașă — nu-i plac mamele fericite. Pani Justina privea pe fereastră :

— Deseară probabil că va fi mai răcoare, schimbă ea vorba.

Seara, într-adevăr, a fost mai răcoare. Cerul luase spre răsărit nuanțe închise, profunde, deși către apus era încă în întregime scăldat în soare.

Frederic stătea în genunchi pe scaunul tras lîngă fereastră, în salon, și privea copacii din curte, acoperișurile lucitoare ale clădirilor și stolurile de rîndunele care cădeau roată pe deasupra acoperișurilor. Era „ceasul lui de singurătate".

Ce poate însemna această afirmație pretențioasă ? Tocmai una din ciudățeniile lui Friței, cum le numea în sinea ei pani Justina.

Îi rugase pe Ludka și pe băieții în pensiune să-l lase singur (plecaseră la vecernie), se dusese lîngă fereastra cea mai plăcută din salon, și acum „stă pe gînduri". La început îi trecuseră prin minte tot felul de lucruri : mîine o să caute împreună cu Jas și cu Tytus în grădina palatului Saxon cărăbuși ; apoi : ce bine că mama făgăduise să le dea tuturor deseară, la cină, cîte o caisă în miere ! Żywny strănuta tot mai caraghios, ca un bătrîn motan răgușit.

Dar îndată după Żywny gîndurile i se îndreptaseră spre muzică. Ce însemna aceasta : „De unde știi, Friței, că trebuie să cînți așa ?" S-ar putea oare și altfel ? Totul e limpede ca lumina zilei.

Acum afară era frumos, liniște. Parfumul liliacului din curte ajungea pînă în salon. Nici o adiere de vînt. Răsuflai ușor, plăcut. Vremea era frumoasă și avea să rămînă așa : rîndunelele zburau sus de tot, pe deasupra acoperișurilor mănăstirii de maici a ordinului vizitandinelor. Nimic nu tulbura acea liniște senină. Întotdeauna fusese așa, și întotdeauna va fi la fel. Mama spune adeseori că lumea e frumoasă. Frițek își rezemă bărbia în palme : chiar așa simțea el acum, simțea întocmai ca atunci cînd cînta *Menuetul în sol-major*.

Żywny întrebase de unde știa el că trebuie să cînte așa ? Domnul Mozart a evocat în muzica lui o lume foarte frumoasă. „Mîna stîngă" bate notele egal, lin. Melodia e luminoasă, și sunetul deci trebuie să fie luminos.

„Trebuie să cînți tot ceea ce spune melodia, vesel și liniștit, cum ești acuma, lîngă cea mai plăcută fereastră din salonaș."

Frițek închise ochii. Ei, dacă ar ști să spună, să exprime la pian, că în seara aceea viața era minunată, pașnică, că (așa cum uneori spunea mama) lumea era foarte frumoasă ! Vîrfurile degetelor parcă-i erau furnicate de dorul clapelor. Pășind cu grijă, ca să nu tulbure inutil liniștea casei și gîndurile sale, Frițek se apropie de pian.

DESPRE O MARE PASIUNE, DESPRE ONORURI ŞI MELANCOLII

În ultima vreme, pan Mikolaj se apropia tot mai simţitor de bătrîneţe, o bătrîneţe de profesor, de cărturar. Anul 1820 inaugura al şaselea deceniu al vieţii sale. Prin felul de a se îmbrăca, prin modul de viaţă, prin aprecierile asupra lui însuşi, pan Mikolaj începea tot mai vădit să se pregătească pentru întîmpinarea unei vîrste demne.

Bătrîneţea ar trebui să fie nu numai demnă, dar şi tihnită. Pan Mikolaj preţuia tot mai mult liniştea, adică tihna. Tihnite ar trebui să fie toate : fotoliul, casa, funcţia pe care o deţii, ţara în care trăieşti, totul — trecutul, prezentul şi viitorul. Din trecut se cuvine a uita una sau alta, prezentul, care ţi-e prielnic, trebuie apărat, iar viitorul trebuie înarmat cu proiecte care să dovedească nu numai ambiţie, dar, mai întîi de toate, raţiune.

Unicul său fiu este obiectivul principal al tuturor acestor proiecte. Fiindcă pan Mikolaj vrea să vadă în el un reazim al bătrîneţii sale, care, din demnă, va deveni cîndva neputincioasă. Proiectele acestea nu au nimic comun cu egoismul. Visările în legătură cu singurul său fiu prind forme şi culori. Din nebuloasele şi puţin cam prea poeticele visări, care-l instalau pe Frederic de-a dreptul în fotoliile ministeriale, se naşte hotărîrea concretă a alegerii studiilor juridico-administrative.

„Nu trebuie ţintit prea sus", declara, sentenţios, din ce în ce mai des pan Mikolaj. „Mai cu seamă în timpurile acestea", adăuga el nu fără amărăciune.

Tonul acelei amărăciuni și al resemnării crescînde, deocamdată doar tonul, revenea tot mai des în conversațiile oaspeților familiei Chopin, care se întruneau în fiecare joi. La drept vorbind, fiecare subiect din afara sferei directe a problemelor personale sau profesionale ale interlocutorilor purta în sine esența acestei sentințe, ceea ce nu era un semn bun. Cînd despre proasta îndrumare a treburilor publice vorbește tineretul, discuția miroase a răzvrătire. Cînd despre aceasta vorbesc cei ce se apropie de bătrînețe, discuția poartă semnul amărăciunii și resemnării.

În 1815 se afirma că pentru Europa veneau vremuri liniștite. Locuitorii regatului Poloniei, mai cu seamă, își făceau iluzii. Întemeietorul și primul protector al regatului, împăratul Alexandru, îșI fermeca supușii cu fiecare prilej, dădea asigurări, spunînd că dorește să facă din regat un „giuvaer", da, da: *un bijou!*[1], că „Polonia *restituta*", în vechile sale hotare, constituia ținta visurilor sale.

Nici în 1818 nu-și precupețise vorbele. În mesajul pe care-l citise în Seim, declara în fața deputaților regatului: „Speranțele voastre și dorințele mele sînt în curs de realizare... roadele acțiunilor noastre vor arăta dacă, credincios celor întreprinse de noi, vom putea lărgi, pe viitor, ceea ce am înfăptuit pînă acum pentru voi".

Ce însemnau aceste cuvinte? Foarte mult: că Alexandru prețuia, respecta „sacrosancta" constituție a regatului! Mai mult: că intenționa să dăruiască una asemănătoare Rusiei! Doar adăugase: „Mi-ați oferit ocazia de a arăta patriei mele ceea ce îi pregătesc de mult și ceea ce va primi". Și mai departe: „Sînteți chemați să dați un exemplu excepțional Europei, care își îndreaptă privirile spre voi". Părea că Alexandru nu avea de gînd să renunțe vreodată la planurile sale liberale, la înțelegerea pe care o arăta supușilor săi.

Da, părea. Dar doi ani de la rostirea acestei admirabile cuvîntări, părăsind Varșovia, îi expusese marelui duce Konstantin adevăratul său punct de vedere. Țareviciul să nu se jeneze de constituție: „Constituția o iau asupra mea. Tu acționează și să nu-ți pese de nimic".

[1] Un giuvaer. (În lb. fr.)

Țareviciul nu luase niciodată prea în serios constituția și, în calitate de comandant suprem al armatei, dovedise pentru ea atîta respect drăgăstos, încît în cursul primilor patru ani scurși sub egida ei s-au sinucis nici mai mult, nici mai puțin decît patruzeci și nouă de ofițeri. Își zburau creierii peste tot — în parcul Lazienki, în grădina palatului Saxon, la comenduirea pieței. Cît privește carcerele, bătaia cu vergile, condamnările și dezertările soldaților de rînd, nici nu li se mai ținea socoteala. De fapt, țareviciul nu făcea niciodată pe diplomatul. Pe generali îi făcea măgari, iar pe căpitani îi plesnea cu cravașa în fața frontului companiei de sub comanda lor. După vestitul mesaj, din 1818, al augustului său frate, spusese fără ocol că vorbele împăratului fuseseră o stratagemă diplomatică și că el va asigura o guvernare de mînă forte în regat, care visa încă la constituția promulgată, sancționată, dar netradusă în fapt.

Erau tot unul și unul : Alteța-sa imperială marele duce Konstantin Pavlovici Romanov, Nikolai Nikolaevici Novosiltov [1], locțiitorul alteței-sale, Zajaczek [2], locțiitorul lui Novosiltov, ministrul de mai tîrziu al „inculturii", Grabowski [3], ex-„iacobinul" Szaniawski [4], zbirul Okolow [5] și, bineînțeles, o listă întreagă de slugoi, cenzori, polițiști, spioni și carieriști. Treburile regatului Poloniei mergeau din rău în mai rău.

Dar nu numai ale regatului. Obișnuiții cafenelelor varșoviene își împărtășeau și comentau veștile din lumea largă. Erau pomenite nume ca Mounier [6], Franchet-

---

[1] *Nikolai Nikolaevici Novosiltov* (1770—1838), om politic țarist, guvernator general al Poloniei, a desfășurat din 1822 o intensă prigoană contra patrioților polonezi.

[2] *Josef Zajaczek* (1752—1826), general, locțiitor al guvernatorului Poloniei după 1815, a primit în 1818 titlul de prinț din partea țarului.

[3] *Stanislaw Grabowski* (1780—1841), ministrul instrucțiunii publice în Polonia, agent al lui Novosiltov.

[4] *Josef Szaniawski* (1764—1843), participant la insurecția din 1794, renegat apoi, a devenit procuror general și șef al cenzurii din Varșovia.

[5] Președinte al Curții de Conturi la Varșovia, după 1815.

[6] *Claude Philibert Mounier* (1784—1843), director general al poliției franceze în 1818.

Esperey, Sedlnitzki[1]. Mounier, iar mai apoi Franchet, iscăleau mandate de arestare cu duiumul la Paris, iar Sedlnitzki la Viena. Numai mandate de arestare? În 1816, condamnări la moarte la Paris. În 1817 la Bordeaux. Provocări, asasinate, silnicii.

Ziua de 14 iulie nu era însă dată uitării nicăieri. În Spania, armata ridicase steagul luptei pentru libertate, în Italia și Elveția conspira Buonarotti[2], în Germania Follen[3], în America de Sud lupta Bolivar[4].

Știrile din lumea întreagă aveau un puternic răsunet la Varșovia. În ianuarie 1820, cauza revoluției triumfase în Spania, și spaniolii, sub conducerea lui Riego[5], restauraseră Constituția cortezurilor[6]. Îndată după aceea, Joachim Lelewel[7], în lucrarea lui *Paralelă istorică dintre Spania și Polonia*, dăduse de înțeles, pe ocolite, că și polonezii erau datori să-și găsească în patria lor un Riego. Mințile înflăcărate își însușiseră imediat sugestia și încercau s-o traducă în fapt; la

---

[1] *Joseph Sedlnitzki* (1778—1855), ministrul poliției austriace, mîna dreaptă a lui Metternich.

[2] *Filippo Michele Buonarotti* (1761—1837), revoluționar italian, unul dintre organizatorii carbonarismului, mișcare secretă revoluționară, creată în 1808, în Italia, în vederea luptei pentru independența și unificarea țării.

[3] *Karl Follen* (1795-1840), scriitor progresist german, a militat pe tărîm politic în Germania și Elveția, fiind apoi silit să se expatrieze în America.

[4] *Simon Bolivar* (1783—1830), conducătorul luptelor de eliberare duse de coloniile spaniole din America de Sud.

[5] *Riego y Núñez Rafael* (1784—1823), general spaniol, unul dintre conducătorii revoluției burgheze spaniole din 1820—1822, condamnat la spînzurătoare de guvernul reacționar al lui Ferdinand al VII-lea.

[6] Proclamată în 1812, în timpul primei etape a revoluției burgheze spaniole (1808—1814), Constituția cortezurilor prevedea lichidarea privilegiilor feudale și transformarea Spaniei într-o monarhie constituțională.

[7] Cunoscut istoric polonez (1786—1861), profesor la Universitatea din Vilno, mentor spiritual al unei întregi generații de tineri animați de idei revoluționare (membri ai asociațiilor Filareților și Filomaților) printre care se numără și Adam Mickiewicz. Membru al guvernului revoluționar în timpul insurecției din 1830—1831. Emigrat la Paris după înăbușirea insurecției, devine conducătorul Comitetului Național al emigrației polone. Din inițiativa lui se lansează o chemare intitulată *Către frații ruși* în vederea luptei comune împotriva absolutismului țarist. Expulzat din această pricină din Franța, se stabilește la Bruxelles. În perioada revoluției din 1848 devine membru al *Asociației Democratice* înființată de Marx și Engels.

liceu conspira Mochnacki [1], la Universitate, Piatkiewicz [2], în armată, Lukasiński [3].

În saloanele familiei Chopin nu se gîndea nimeni la conspiraţii ; se clătina numai din cap cînd venea vorba de starea de lucruri jalnică, tot mai jalnică din Europa. Această atitudine nu trebuie să surprindă la nişte profesori, nişte savanţi îmbătrîniţi. Nu pot fi nici măcar condamnaţi. Oamenii aceştia făcuseră foarte mult pentru binele poporului din care se trăgeau. Profesorii Linde, Kolberg, Elsner, Brodzinski, Bandtke şi-au înscris pe veci numele în istoria culturii poloneze. Că n-au avut perspectivă politică — e altceva. Soarta, din an în an tot mai jalnică, a regatului şi a Europei, despre care discutau la un pahar de ceai şi la o dulceaţă de portocale, nu le stingea elanul cu care lucrau la lexicoane, manuale, studii. Speranţele de viitor le erau însă întunecate, dovadă şi afirmaţia domnului Mikolaj — că nu trebuia ţintit prea sus.

Pan Mikolaj îşi dădea seama tot mai mult că pragurile onorurilor şi ale înaltelor demnităţi erau din an în an tot mai inaccesibile familiilor Chopin, Piatkowski sau Kolberg. Fotoliul ministerial ? Se putea visa aşa ceva doar în liberalul an 1815 ! Pragurile, stavilele se ridicau în anii aceia tot mai înalte, atît în faţa cetăţenilor, cît şi în faţa popoarelor. Popoarele erau mîngîiate cu mănuşi de mătase : ba o cuvîntare în Seim, ba fonduri pentru restaurarea capelei regale de la Gniezno, din vistieria marelui duce Konstantin şi a împăratului Alexandru, ba nişte ducaţi pentru opere filantropice, care treceau din mîinile marelui duce în acelea ale prinţesei Zamoyska. În timpul acesta, şurubul se tot strîngea : închisoarea de pe Leszno era din ce în ce mai plină. Şi cu toate că constituţia proclama, chipurile, egalitatea între păturile sociale, glăsuind despre libertăţile cetă-

[1] *Maurycy Mochnacki* (1803—1835), critic literar polonez, a făcut parte din guvernul provizoriu de la Varşovia din 1830—1831, redactor principal la *Curierul Varşoviei*. A murit în exil.

[2] Patriot polonez, în 1820 a pus bazele *Uniunii Polonezilor Liberi*, asociaţie cu caracter democratic în spiritul grupărilor Filareţilor şi Filomaţilor ; asociaţia a fost desfiinţată în 1825.

[3] *Walery Lukasiński* (1786—1868), membru al *Asociaţiei Patriotice*, condamnat pentru conspiraţie în 1824, mort în închisoare.

țenești și despre dreptul electoral liberal, să fi încercat, totuși, în public sau pe ascuns, un Migurski, un Geszt, ori economul Jozef Wyrzykowsky [1] (vechiul prieten) să-și reclame drepturile și libertățile prescrise de constituție! Ar fi fost primit la Leszno cu brațele deschise iacobinul! Astfel de drepturi puteau să reclame doar, și chiar și aceștia tot mai puțin, un Czartoryski, un Radziwill, sau un Lubecki [2]. Cît privește restul cetățenilor regatului „liberal", tocmai cu gîndul la drepturile și aspirațiile lor veghea „ochiul" luminăției-sale Nikolai Nikolaevici Novosiltov, punînd la punct planul de acțiune al Biroului central din Poliția Secretă.

La ceai și la pișcoturi nu se exprimau critici cu glas tare. Alexandru era încă un „suveran bun". Profesorilor, care îmbătrîneau, nu le plăcea să-și recunoască greșelile. Pan Mikolaj era însă tot mai încredințat în sine de acest adevăr: întinde-te cît ți-e plapuma, și nimic mai mult! Îl învăța filozofia aceasta tot mai amenințătoarea bătrînețe, precum și veștile care soseau din apropiata și din îndepărtata Europă.

Ce drum va lua Frederic? Discuțiile asupra acestui subiect atît de interesant încetaseră. Ce-i drept, pan Mikolaj continua să-și făurească visuri asupra unei cariere juridico-administrative pentru Frederic, dar undeva, chiar în apropierea lui, se contura o opoziție tot mai susținută.

O patrona fățiș Żywny. Da, Żywny! Blajinul Żywny nu obișnuia să se împotrivească nimănui, cu atît mai puțin unui om eminent ca prietenul său, doctul profesor Mikolaj Chopin. Și iată că la numai o jumătate de an după începerea studiilor cu Fritek, Żywny își afirma cu fiece prilej punctul său de vedere: Fritek trebuie să se facă muzician, pianist, compozitor! Nu-l intimida nici măcar nemulțumirea vădită a domnului Mikolaj.

Vorbea despre Fritek ca despre un „copil-minune", și nu voia să se dea bătut în ruptul capului.

---

[1] Patrioți polonezi participanți la insurecția din noiembrie 1830.

[2] *Ksawery-Frantiszek Lubecki* (1778—1847), ministru de finanțe, sprijinitor al burgheziei și adept al alianței cu Rusia țaristă.

Așa a început războiul și totodată conspirația tacită împotriva viselor tatălui în ceea ce privea viitorul unicului său fiu.

Cel dintîi care a aderat la această conspirație tacită a fost însuși Frederic. Era limpede că drept de vot nu putea avea, dar îndrăgise cu trup și suflet muzica. Iar pani Justina, văzînd această pasiune a fiului său, care nu se potrivea nici cu vîrsta, nici cu obișnuita indolență a copilăriei, nici cu înclinarea copiilor spre rîs și joacă, a trecut și ea tacit în tabăra maestrului.

Maestrul Żywny își preda lecțiile pînă nu demult cu vădită plictiseală. Moțăia. Moțăia și-i lovea, cu plaivazul lui, pe leneșii mai nărăviți, peste degete și în cap. Singurul lucru care îl mai trezea din picoteală era clipa cînd i se numărau onorariile pentru lecții. Și iată că acum cumpăra el însuși partituri, deși îl durea sufletul pentru fiece bănuț cheltuit; de bucuros, de fericit ce era nu-și precupețea timpul: în loc să facă lecții cu Frederic de două ori pe săptămînă, le făcea adeseori zilnic, și nici vorbă nu mai era să moțăie. Studiau amîndoi cu înverșunare — băiețelul care abia putea să cuprindă octava și bătrînul știrb, care tremura din cap — compoziții de Haydn, Mozart ori Bach pînă îi treceau toate sudorile. Și cu toate că acestea se petreceau în primăvara anului 1817, cînd pan Mikolaj era tot mai cufundat în visuri și speranțe în legătură cu viitorul Europei, al regatului și al unicului său fiu, totuși această a doua tinerețe a maestrului Żywny nu-i putea trece neobservată.

Și, mai cu seamă, nimănui nu-i putea trece neobservată dezlănțuirea marii iubiri a lui Frițek pentru muzică.

Copiii trăiesc totdeauna marile iubiri cu pasiune, cu devotament, cu emoție, trăsături care de obicei, în domeniul creației, sînt rezervate maturității. Iubirea lui Frițek începuse tot mai vădit să se îndepărteze de iubirile copilărești obișnuite, de pasiunile, devotamentul și emoțiile copilăriei, adăugîndu-i-se o dorință matură de muncă, o concentrare lăuntrică matură, și, pe deasupra, cea mai arzătoare încredere.

Predînd elevilor liceului, în palatul Saxon, domnul Mikolaj se oprea lîngă fereastra clasei : dinspre atenanse se auzea ecoul îndepărtat al pianului : Friţek exersa.

Apoi s-au mutat din palatul Saxon în palatul Kazimirowski din cartierul Cracowski. Ţareviciul ordonase ca liceul şi familiile profesorilor să se mute în cartierul Cracowski. Grădina palatului Saxon şi palatul urmau să treacă în folosinţa armatei. Pentru întîia oară, din gura domnului Mikolaj au ieşit cuvinte nu tocmai reverenţioase la adresa unuia dintre cei mai luminaţi Romanovi.

Mutarea a prilejuit o sumedenie de griji, necazuri şi cheltuieli. Pani Justina s-a dovedit însă un organizator exemplar : la etajul întîi al palatului Kazimirowski, la profesorii Linde, Kolberg şi Brodzinski încă se aduceau mobilele, se scuturau covoarele, se despachetau ultimele lucruri, pe cînd la etajul al doilea, unde se mutase familia Chopin, totul reintrase în normal.

„Totul" însemnează de asemeni şi faptul că atunci cînd pan Mikolaj şi-a întrerupt pentru o clipă lecţia, oprindu-se în dreptul uneia din ferestrele palatului Kazimirowski, a auzit iar dinspre atenanse ecoul îndepărtat al pianului.

Fermecătoare erau acele primăveri, veri, toamne şi ierni ale anilor 1817 şi 1818 ! Fiecare săptămînă dezvăluia o nouă faţetă minunată a lumii înconjurătoare. În ochii inimosului Żywny, pe lîngă sclipirile neasemuitei lui uimiri, ardeau, de asemeni, scînteile unei a doua tinereţi, ale unui nou entuziasm. Micul Friţek gonea în lumea muzicii, ameţitor, fără odihnă. În fiecare săptămînă erau descoperite noi arhipelaguri. Fuseseră date repede uitării primele improvizaţii, menuete şi sarabande. Apoi, degetele lui Friţek trecuseră în goană peste capitolul micilor preludii, al fugilor, sonatinelor uşoare şi al exerciţiilor. În primăvara anului 1818, elevul şi-a făcut intrarea în empireul muzicii : sosise timpul pentru sonatele lui Joseph Haydn, ale încîntătorului Wolfgang Amadeus Mozart şi, în sfîrşit, pentru *Wohltemperiertes Klavier* [1].

Johann Sebastian Bach nu era cunoscut încă cu adevărat în Europa. Puţini ştiau de existenţa lui şi îl apre-

[1] *Clavecinul bine temperat* (în lb. germ.), celebră metodă pentru clavecin, scrisă de J. S. Bach.

ciau. În schimb steaua lui Wolfgang Amadeus Mozart nu pălise o clipă. Pe Friţek nu-l interesau celebrităţile sau tradiţiile muzicale. Cu totul independent de aceasta, cei doi compozitori au cucerit de la început rangul de monarhi absoluţi în ţara marii lui pasiuni. La drept vorbind, aici nu putea să intervină nici un fel de greşeală. Pe măsură ce trecea timpul şi o dată cu el măsurile, muzica devenea din ce în ce mai expresivă, sub toate aspectele. Nu punea nici un fel de semne de întrebare : pe harta ei nu existau pete albe. Pentru oricare altul, pentru un Skrodzki, ori un Marylski, sunetele erau doar luminoase sau întunecoase, înalte sau joase, subţiri sau groase. Asta nu înseamnă însă nimic. Muzica era ceva tot atît de real, de viu, ca omul, ca gîndul, ca mişcarea şi cuvîntul lui. Friţek îşi dădea seama acum că pătrunsese în tainele unor adevăruri adeseori inaccesibile urechilor altor oameni. Nu aceasta însă îl interesa. Lucrul cel mai important era descoperirea tot mai amplă a ritmului, a felului în care gîndesc şi-şi exprimă gîndurile Bach, Mozart, Beethoven, Hummel...

Bach este personificarea gravităţii şi a înţelepciunii. El se exprimă prin mai multe tonalităţi concomitent. Fiecare dintre ele reflectă un gînd comun tuturor, fiecare însă redă un aspect nou, o valoare nouă. Este ştiut că unei asemenea inteligenţe nu i se mai poate complini nimic. Uneori Johann Sebastian evocă lucruri neobişnuit de importante, de grave, atît de grave, încît în faţa lor dispare toată naivitatea copilăriei.

Evocă de asemeni lucruri triste, niciodată însă prea triste, şi lucruri vesele, niciodată însă prea vesele. E înţelept, olimpic. Ar fi greu să ne închipuim o înţelepciune mai adîncă. Chiar şi într-o observaţie sau alta, aruncate parcă în glumă, se recunoaşte fără greutate această înţelepciune.

Wolfgang Amadeus e mai emotiv, se lasă pradă mai lesne melancoliilor adînci şi izbucneşte mai repede în hohote de rîs. Îi place să sclipească, să farmece. Şi în muzica sa înfloreşte inteligenţa. Întocmai : nu e, pe cît înfloreşte. Uneori, Mozart izbucneşte cu deznădejde, şi atît de cumplit, încît te năpădesc simţăminte întunecate. Alteori, în schimb, presară glume despre muzică, despre

viață și despre sine. Wolfgang Amadeus nu-i alcătuit din gînduri vii, ci din emoții vii. Cîntîndu-l, simți în vîrfurile degetelor zvîcnetul sîngelui, bătăile năvalnice ale inimii, ritmul bine reliefat, grav sau de dans.

Alți compozitori nu prețuiesc atît pentru Frițek. Van Beethoven, de pildă, izbucnește adeseori în strigăte, în explozii de mînie. Îți poruncește să bați cu pumnii în pian. Deznădejdea lui pare greu de înțeles, într-atît e de aprinsă, de nejustificată.

Plăcuți sînt în schimb elegantul Hummel și sensibilul Field. La aceștia, interpretarea compoziției inspiră veselie, o veselie puțin flecară, și o tristețe cam la fel, care, la drept vorbind, nici nu prea e o tristețe așa de mare.

Se știe, însă, se știe prea bine că nu există iubire fără dor și fără suferință. Frițek se ascunde prin unghere dosnice, nu poate să adoarmă, se trezește noaptea, sau îl trezesc visurile rele. Întunericul întotdeauna e un prieten care îi spune multe. Melancoliile lui Frițek, acele ciudățenii, cum le numește în sinea ei pani Justina, evadările lui în singurătate, izolările prin cotloane liniștite și reveriile pe marginea ferestrei sînt provocate de un singur lucru : se frămîntă mereu, cu gîndul la muzică, îi e mereu și mereu dor de ea.

*

Żywny îl găsi pe Frițek la pian, cu creionul și o foaie de hîrtie cu portative în mînuță și se îmbujoră tot de mîndrie. Dorind să-și împărtășească entuziasmul îi chemă repede pe pani Justina, pe pan Mikolaj, ba chiar și pe preceptorul elevilor pensionului, pan Barciński. Degeaba observă sec, diplomatic, pan Mikolaj că Frițek exersa prea mult, că se surmena.

Żywny apucă între degete vestitul său plaivaz și o foaie mare, curată de hîrtie, și începu să transcrie încercările pe care le făcuse Frițek, de unul singur, pentru a pătrunde în împărăția lui Bach și a lui Mozart.

Această primă încercare a transcris-o în toamna anului 1817, și în urma ei au început să curgă șuvoi, unele după altele. De atunci Żywny pășea mîndru ca un fazan, ducînd în oraș știri din ce în ce mai senzaționale.

Friţek însă nu se umfla în pene. Ceea ce transcria Żywny îl bucura şi-l distra o zi sau două. După aceea se apuca de corecturi. Se apleca asupra polonezei sau a valsului, scrise caligrafic, şi-şi rodea creionul. Se întuneca. Ştergea, schimba, adăuga, adăuga, iar schimba şi iar ştergea. Adeseori stropea hîrtia cu lacrimi care-l podideau deodată, nu se ştie din ce pricină. Din acea operaţie rămîneau doar tristeţea şi ştersăturile mari, pe marginea cărora figurau însemnările pedante ale domnului Wojciech. În cele din urmă, maestrul a interzis asemenea corecturi făcute de unul singur, îngrijindu-se personal de lizibilitatea manuscriselor. Atunci Friţek se cufunda într-o tăcere adîncă, într-o mînie mocnită, într-o ofensă mută. Nu se ştia ce-l supăra. Căci, de obicei, atunci cînd îşi interpreta polonezele, galopurile, variaţiunile şi valsurile, spre a fi transcrise de maestru, fremăta de bucurie.

Şi totuşi era uşor de înţeles. De ce oare maestrul Żywny nu înţelegea? Prin ştersăturile sale, Friţek voia să îndrepte ceea ce în primul moment amuză şi bucură, dar, după două, trei zile, doar întristează. Atunci simţea în sine un gol, o nelinişte: asta nu mergea, cealaltă nu era necesară. Ce erau trăncăneala, comicăriile acelea pe claviatură?

După două sau trei zile, Friţek îşi dădea seama că nici de data aceasta nu ştiuse să spună lucrurilor pe nume. Valsul transcris deunăzi, care a făcut atîta vîlvă, e o nerozie grosolană. Din el nu rămîne nimic în inimă, se risipeşte printre degete. E greu să poţi exprima ceea ce te frămîntă. Cu atît mai greu, cu cît nu ştii încă ce anume vrei să exprimi. Un lucru e însă limpede: nu există iubire fără suferinţă, fără durere.

Noroc că a găsit leac pentru a scăpa de toate suferinţele acelea: exerciţiile. La drept vorbind, are dreptate pan Mikolaj cînd spune că Friţek exersează prea mult, că se surmenează. Pasaje, terţete, acorduri — şi iar pasaje, pasaje, game. Dimineaţa, la amiază, seara.

Văzînd aceste convingătoare dovezi de dragoste pentru muzică, Żywny insista tot mai mult asupra părerii sale cu privire la viitorul lui Friţek, fără a lua seama la scăpărările mînioase din ochii lui pan Mikolaj. Friţek

va fi pianist și compozitor. Frițek este o minune. *Wunder! Der kleine Mozart!* [1]

Și opoziția din casă creștea neîncetat. Dar nu numai din casă. Varșovia începuse să discute noul subiect la modă : micul Mozart ! Un mic pianist, și ah, ah — compozitor !

De la rusalii încoace, doamnele și domnișoarele nu mai vorbeau în saloane decît despre nefericitul căpitan Nowicki, care, fiind pălmuit de marele duce în fața frontului propriei sale companii, s-a împușcat în aceeași seară, lîngă statuia regelui Jan Sobieski [2], în parcul Lazienki. Subiectul era îndeajuns de bogat pentru a forma obiectul conversațiilor pînă toamna tîrziu, cu atît mai mult cu cît frații Trembinski și Wilczek urmaseră pilda lui Nowicki. Era totuși un subiect lugubru, iar scandalurile provocate de Novosiltov și amorurile lui Lubowidzki [3] fuseseră de mult discutate și paradiscutate.

În clipa aceea, blazatei societăți salonarde i-a căzut ca o mană din cer noul subiect : micul Mozart.

Atmosfera era pregătită de mult.

Lucrurile mergeau pe făgașul lor firesc. Bonaparte cel de tristă amintire ruinase, sărăcise țara îngrozitor. Totuși, în vremurile de pace ale Sfintei Alianțe [4], regatul se refăcea cu pași repezi, nici nu-ți venea să-ți crezi ochilor. Bunăstării crescînde nu reușeau să i se împotrivească nici măcar Novosiltov și Zajaczek. Satul se jeluia de foame, dar în capitală se mînca din ce în ce mai bine. Așa că după umplerea stomacurilor și a buzunarelor, sosise timpul diverselor mode. De pildă : moda savanților, moda cafenelelor, moda artelor, iar, dintre acestea, mai cu seamă a muzicii. Pe artist, ce-i drept, nu-l invita nici un nobil de neam în salon. Dar dacă trimitea după el, și acesta venea, nu i se drămuiau aplauzele și admirația.

---

[1] Minune. Micul Mozart. (În lb. germ.)

[2] *Ioan III Sobieski* (1629—1696), hatman, rege al Poloniei, de la 1673, a ținut piept invaziei turcești și tătărești.

[3] Vicepreședintele Varșoviei în această perioadă.

[4] Scopul Sfintei Alianțe era de a înăbuși mișcarea revoluționară și de eliberare națională din Europa.

Şi iată că în această de două ori fericită împrejurare (moda artiştilor şi spleenul salonard), la marele magazin de note muzicale al domnului Brzezina din strada Miodowa a apărut o *Polonaise pour pianoforte, dédiée à son Excellence M-me la Comtesse Victoire Skarbek, par Fryderyk Chopin, agé de 8 ans*[1]. Iar la o lună după poloneză, un *Marche militaire*[2]. La cheltuielile pentru litografiat — trasul la piatră — cum se spunea pe atunci, contribuise şi Frederik Skarbek. Nimeni însă nu voia să creadă că o mare parte a acestei lucrări o finanţase... Żywny ! Zgîrcitul Żywny !

Decembrie şi ianuarie au fost lunile care l-au făcut celebru pe Friţek. Celebru ? Poate e puţin prea mult spus. Modă ! Şi ca orice modă, s-a răspîndit repede în întreaga capitală. Toţi doreau să-l vadă pe „micul Mozart", să-l asculte, să-l admire, să-l trateze cu dulciuri, dulciuri şi drăgălăşenii.

Multapreciatul *Jurnal al Varşoviei* scria după cum urmează la rubrica informaţiilor literare : „Deşi compozitorii muzicali nu sînt socotiţi printre scriitorii literaţi — cu toate că şi aceştia sînt autori — nu putem să nu ne informăm cititorii asupra compoziţiei transcrise de mîini prieteneşti şi trase la piatră cu următorul titlu : *Polonaise pour pianoforte dédiée à son Excellence M-me la Comtesse Victoire Skarbek, par Fryderyk Chopin, agé de 8 ans.* Compozitorul acestui dans polonez, în vîrstă de opt ani, fiul lui Mikolaj Chopin, profesor de limba şi literatura franceză, un adevărat geniu muzical, nu numai că execută cu cea mai mare uşurinţă şi cu un desăvîrşit bun-gust cele mai dificile piese pentru pian, dar a şi compus pînă în prezent un număr de dansuri şi variaţiuni, faţă de care cunoscătorii în ale muzicii sînt mereu în plină admiraţie, ţinînd cont, mai cu seamă, de vîrsta fragedă a autorului..."

Lovitura de gong a debutului carierei muzicale a lui Friţek a răsunat în realitate la 24 februarie 1818, cînd şi-a dat concursul la un concert al Societăţii de binefacere. Senzaţie : micuţul, abia vizibil din rîndurile mai îndepăr-

[1] Poloneză pentru pian, dedicată excelenţei-sale doamna contesă Victoria Skarbek, de Frederic Chopin, în vîrstă de opt ani. (În lb. fr.)

[2] Marş militar. (În lb. fr.)

tate, legănîndu-şi picioarele pe taburetul înălţat cu perne, cînta *Concertul* de Gyrovets. Şi cum îl mai cînta!

Din acea zi, în faţa palatului Kazimirowski au început să oprească echipajele. Pan Mikolaj era rugat, prin scrisori pline de curtoazie, să îngăduie genialului său fiu să concerteze în salonul alteţei-sale imperiale marele duce Konstantin Pavlovici, în salonul lui Zajaczek, locţiitorul său, în saloanele doamnei contese Zamoyska, ale lui Czartoryski, Radziwill, Czetwertynski, Okolow, Mostowski [1], ba chiar şi la Lubecki. Şi asta nu-i tot! Dacă răsfoim *Gazeta corespondentului din Varşovia şi din străinătate* (numărul 80, din 6 octombrie), pe prima pagină găsim o notiţă: „La cele relatate cu privire la vizita maiestăţii-sale împărăteasa-mamă la Universitate şi la Liceul din Varşovia, trebuie să adăugăm că atunci cînd a intrat în clasa a doua a acestui liceu, domnul Chopin, un tînăr în vîrstă de nouă ani, fiul unui profesor al liceului, cunoscător perfect în ale muzicii la o vîrstă atît de fragedă, a oferit maiestăţii-sale două compoziţii personale, două dansuri poloneze pentru pian, pe care maiestatea-sa a binevoit să le primească, lăudînd totodată talentul atît de precoce al tînărului şi urîndu-i noi succese".

Împărăteasa-mamă, se spunea, îl lăudase cu mărinimie. Ba chiar „monstrum" în persoană, adică marele duce, asculta, zice-se, cu plăcere, improvizaţiile tînărului în vîrstă numai de nouă ani. Iar celebra primadonă Angela Catalani [2], cunoscută pretutindeni, care venise în turneu la Varşovia, îl ascultase pe „micul Mozart" şi, ca dovadă a admiraţiei sale, îi dăruise un frumos ceasornic de aur.

Faptele enumerate aici ar fi fost suficiente pentru a asigura strălucirea noii stele. Pan Mikolaj privea tot mai uimit ceea ce se petrecea în faţa ochilor săi. Deci fiul lui călca de pe acum pe parchetele saloanelor la care el abia dacă îşi îngăduia să viseze. La poarta palatului Kazimirowski opreau echipaje în care se aflau prinţesa Czetwertynska, generalul Kuruta, contele de Moriolles, baroneasa Mohrenheim, transmiţînd rugămintea (cum să

[1] *Tadeusz Mostowski*, ministru al afacerilor interne şi al poliţiei în Regatul polon.

[2] Cîntăreaţă italiană (1780—1849).

refuzi o astfel de rugăminte ?!) ca Friţek să poftească la ei. Mila domnului şi bunăvoinţa domnilor, într-adevăr !

Se ştie însă că bunăvoinţa şi moda sînt trecătoare. După trei sau patru ani, se vor plictisi de micul geniu, şi atunci ce va urma ? O pîine neagră şi amară, ca aceea pe care o mănîncă Żywny, sau, cel mult, rectoratul Conservatorului. Pentru că, deşi vremurile te învăţau că nu trebuie să ţinteşti prea sus, totuşi profesiunea de pianist (chiar de prestigiul lui Würfel [1]) nu-l încînta pe profesorul Chopin.

Iată motivul pentru care nici al doilea, nici al treilea an al succeselor lui Friţek n-au schimbat vederile domnului Mikolaj în ceea ce privea problema viitorului unicului său fiu. Artiştii nu sînt invitaţi în saloane : se trimite după ei. Nu-i de mirare că, în clipele de proastă dispoziţie, pan Mikolaj răspundea sceptic la manifestările admirative, entuziaste ale maestrului Żywny. Făcuseră din fiul său un comisionar — numai că, în loc să ducă pachete, îşi ducea talentul şi muzica. Tot astfel i-ar amuza un căţeluş dresat, un jongler, sau o baletistă franţuzoaică.

Żywny nu pricepea ce vrea să spună.

*

Primul an al succeselor a fost sîcîitor, al doilea interesant. Al treilea a început să fie supărător. Urmările erau cam acestea : Friţek avea adesea stomacul stricat de prea multe dulciuri, lipsă de timp pentru a exersa şi a gîndi asupra noilor compoziţii, dureri de cap după certuri (una cu antipaticul Boris Czetwertynski, a doua cu Albert Potocki, puştani înfumuraţi, care umblau cu nasurile pe sus), oboseală, tuse, insomnii.

Să fim drepţi însă : nu pot fi ignorate nici aspectele care încîntau. De pildă, admiraţia, laudele, complimentele. Cine n-ar dori să se plimbe în echipajul princiar, sau să se afle în societatea micuţei Moriolka (fiica şambelanului lui Konstantin), cine n-ar invidia aplauzele,

[1] Muzician polonez de origine austriacă ; l-a îndemnat pe Chopin să meargă în 1829 la Viena, unde el se stabilise mai demult.

care, cel puțin de trei ori pe săptămînă, răsunau în cele mai distinse saloane ale capitalei ? Micul Chopin cînta ! Micul Chopin improviza ! După exemplul celei mai mari snoabe a saloanelor varșoviene, prințesa Luiza, toate doamnele care îl ascultau pe micul Chopin își acopereau ochii cu palma. Bineînțeles că nimănui nu-i trecea prin cap să se întrebe cîtă sinceritate ascundea gestul acesta. După cum nimeni nu se interesa de Friţek însuși ; cum se simte el cînd intră pentru a cincizecea oară în saloanele superbei Luiza Czetwertynski, și, ceea ce-i mai important, cîtă sinceritate ascundeau improvizațiile, progresele și reverențele lui. Lucrul acesta trebuia cercetat, băiețelul ar fi trebuit întrebat, descusut, ar fi trebuit să stea de vorbă cineva cu el, serios, prietenește. Nimeni nu știa de pildă că primul an fusese pentru el groaznic de plictisitor. Al doilea a fost vădit mai plăcut. Întrucît se constatase că în acest al doilea an totul îi făcea plăcere băiețelului, nimeni nu putea să prevadă bomba care avea să izbucnească spre sfîrșitul celui de al treilea an. Ce-i drept, norii se adunau. Era vădit că Friţek are amărăciuni și necazuri ascunse, știute numai de el. Nimeni nu-și aplecase urechea spre el, nu căutase să-l înțeleagă.

Acum maestrul Żywny nu mai era nevoit să asculte, să transcrie, sau să corecteze fiecare nouă idee. Friţek scria singur, singur se trudea și se necăjea, aplecat asupra claviaturii. Compoziția devenise pentru el o preocupare tot mai importantă, tot mai aproape de inimă. Și iată că tocmai acele ceasuri prețioase i le răpeau cei care trăgeau cu echipajele lor sub ferestrele sale, distinșii „prieteni" ai „micului Mozart" !

Nici vorbă nu putea fi să-și rupă din orele de lecții cu tatăl lui ori cu meditatorul Barcinski. Era de asemeni exclus să i se răpească orele în care trebuia să-și pregătească singur temele. În schimb, pierdea una, două, zece seri ale lui. Iar după asemenea seri, dimineţile erau serbede, oboseala îi apăsa genele, îl toropea. Și chiar dacă mai izbutea să-și găsească două sau trei ore pentru pian, din ceea ce compunea nu se alegea nimic ! Dispoziția nu-i lipsea ; nu avea însă prospețime, vlagă. Abia seara... Dar seara se ivea unul sau altul din echipaje.

Pe deasupra, pan Dziewanowski și frații Kolberg începuseră să rîdă de faptul că Friţek era nelipsit din saloanele mărimilor, că își punea serviciile și grațiile la dispoziția țareviciului însuși.

Lucrul acesta durea, mai cu seamă că atît Domek, cît și frații Kolberg erau prieteni ai casei. În acel an, 1820, începuseră chiar să se audă în salonul familiei Chopin aluzii ostile la adresa marelui duce. „Monstrum", da, da, nimic asemănător n-a mai existat cîndva sub soare ! s-ar fi exprimat însuși Niemcewicz [1]. Domek Dziewanowski îl întrebase pe Friţek dacă știa cum îl numise Niemcewicz pe marele duce. Del Campo (care niciodată nu prea fusese prieten cu Friţek) îl bombănise altă dată, spunîndu-i să-l „întrebe pe Kuruta" de ce se împușcase fratele logodnicului verișoarei lui Del Campo, sublocotenentul Luczynski. De data asta n-a mai fost nimic de rîs.

Dar nu numai dimineţile erau serbede. Chiar și serile lui libere parcă se destrămau, parcă tînjeau, nu era chip să te bucuri de ele. Acum transcria tot mai ușor valsuri, galopuri, variațiuni. În primăvara aceea inspirația lui era tumultuoasă. Totuși, aceasta nu-l bucura de loc. Unele compoziții mergeau din capul locului direct la coș, pe altele n-avea chef să le mai prelucreze. Și cu toate că stîrneau admirația atît în saloane, cît și în inima lui Żywny sau a Ludkăi, Friţek, tot mai adesea, ascultînd laudele binemeritate, își răsfrîngea buza și-și mijea ochii. Uneori chiar ridica din umeri într-un chip foarte vizibil și disprețuitor. Ce însemna oare acel dispreţ ? Să fi fost cumva adresat celor care îl complimentau binevoitori ? Îi venea să rîdă în hohote cînd vedea dulcegile manifestări de admirație ale prințesei Maria, care, știa foarte bine, nu deosebea măsurile scrise de mîna lui Mozart, de bazaconiile unui cretin oarecare. De cei care îl proclamau a opta minune a lumii, cînd îi ascultau vreo improvizație pe care el o socotea nespus de searbădă, își bătea joc răutăcios, dar încă copilărește. Acel dispreţ, însă, îl îndrepta cel mai adeseori chiar împotriva... lui.

[1] *Julian Ursyn Niemcewicz* (1760—1841), scriitor și om politic polonez, a participat la pregătirea insurecției din noiembrie ; a murit în emigrație.

Serile libere, serile lui, serile de compoziţie căpătau o însemnătate tot mai mare, îi erau tot mai aproape de inimă. Le numea seri de lucru, de laborioasă melancolie. În primăvara aceea, Friţek compunea — inspiraţia era năvalnică. Cu toate acestea, ridica din umeri, nu-l interesau cîtuşi de puţin admiraţia, laudele nimănui.

În atitudinea lui nu era nimic paradoxal. Totul era logic, nespus de logic. Şi serile de melancolie, şi uşurinţa cu care compunea, şi dispreţul, şi insomniile. Să căutăm deci obîrşia, pricinile acestor fapte în aparenţă contradictorii.

Am vorbit de atîtea ori despre marea sa pasiune: muzica.

Nu există pasiune, iubire, fără clipe de melancolie şi de dor. Mai cu seamă atunci cînd e vorba de o pasiune nefericită, cînd obiectul acelei pasiuni fuge de tine, te ocoleşte, se îndepărtează tot mai mult, ca o umbră, deşi îţi este atît de apropiat inimii.

Să nu credem că un băieţel de zece, unsprezece ani nu poate trăi o asemenea pasiune.

E de prisos s-o mai dovedim. E o realitate! Indiferent de credem sau nu.

„Micul Mozart" primise aprobarea de a exersa la orga mănăstirii ordinului vizitandinelor. De cîteva ori ai lui i-au îngăduit să se ducă acolo, seara, împreună cu maestrul. Maestrul se retrăgea spre perete; în colţ se contura umbra vagă a mînuitorului burdufurilor orgii.

Există o fugă — *Fuga în do-diez major*. Inspiră linişte, marea linişte a înţelepciunii.

Fără îndoială că băieţelul care şade pe înserat în faţa dublei claviaturi a orgii din mănăstirea ordinului vizitandinelor poate pătrunde tîlcul unei astfel de clipe. Cu cît crezi mai temeinic, mai adînc, în măreţia profundei tale iubiri, cu atît mai uşor izbuteşti să-ţi cunoşti propria-ţi micime sufletească, propria-ţi nimicnicie. Poţi să-l iubeşti pe Johann Sebastian Bach, să-l simţi nespus de apropiat sufletului tău, dar cum oare i-ai putea egala măreţia?

Seara s-a dezlănţuit o furtună mare. Vîntul gonea în rafale peste Vistula săgeţile iuţi ale fulgerelor. Într-un tîrziu, o dată cu ultimele picături ale ploii, prin feres-

trele deschise a pătruns o adiere mai curată decît toate izvoarele de munte. Pe geam se mai prelingeau cîteva dîre argintii, iar spre răsărit două fulgere mute au brăzdat deodată întunericul care pogora. În cele din urmă, pan Jozef Elsner, care stătea alături de Frederic lîngă fereastră, spuse, cu un glas atît de scăzut, de parcă şi-ar fi vorbit sieşi, şi neîndoielnic că sieşi îşi vorbea :

— E îngrozitor să-ţi dai seama de propria-ţi incapacitate. Da ! Să simţi totul în degete, în inimă, *dans les bras* [1], în... în ochi. Parcă şi inima începe să-ţi bată mai tare. În primele clipe ce bucurie, ce încîntare ! Mai apoi, deodată, un gol. Un gol pe care-l simţi în inimă, în braţe, în ochi.

Totuşi, în ochi nu era de loc gol, ci doar lumina norilor care se scurgeau spre apus, dincolo de perdeaua tot mai deasă a lacrimilor. Pan Elsner s-a întors la partida de *whist*. Se întuneca tot mai mult.

Ar trebui, pentru a suta, pentru a mia, pentru a zecea mia oară, să ne amintim toate întîmplările cu Johann Sebastian Bach, Wolfgang Amadeus, cu cele două sonate ale lui Beethoven, descoperite de curînd, cu Cherubini, Cherubini... sau *Psalmul* lui Stradella. Era cîntat de cum se desprimăvăra. În vitraliile mănăstirii ordinului vizitandinelor sclipeau pentru întîia oară razele soarelui de primăvară. Ar trebui să chibzuieşti prin ce minune, ori prin ce mijloace îţi poţi croi drum spre tărîmul lor. La fereastră parcă trage ; prin geam pătrunde lumina rece a lunii noi.

Drumurile sînt mai multe, şi grele, lungi. În seara aceea nu va putea descoperi nimic. Un singur lucru e sigur. Se pare — şi aşa trebuie să fie — că nu există tărîm mai încîntător decît acela la care duc. Pe acel tărîm sălăşluieşte înţelepciunea, laolaltă cu bucuria, tristeţea, liniştea, deznădejdea, furtuna, înserarea şi lumina rece a lunii noi. Acolo sălăşluieşte chiar şi suferinţa.

Totuşi tărîmul acela e fără îndoială negrăit de frumos, minunat. Cum poţi afla oare drumul spre el ?

Luna a plecat din fereastră, şi în locul ei s-a înstăpînit întunericul. Iar întunericul e plin de murmure. Carii mi-

[1] În braţe (în lb. fr.).

şună de la un perete la altul. Şi mai ce, şi mai ce ? Da, acum ştie : un drum lung, un drum înverzit, o casă scăldată în verdeaţă, o potecă verde...

Poteca aceea se cufundă de-a dreptul în somn...

Dimineaţa s-a iscat un tărăboi cumplit la bucătărie. Zuska a bătut motanul, pentru că a mîncat slănina. Motanul a fugit, răsturnînd laptele pregătit pentru Emilka. Bucătăreasa o tot bombănea pe Zuska : nu trebuia să-i dea drumul motanului. Izabela s-a certat la cuţite cu Marylski, şi acesta a tras-o de coade. Barcinski tocmai a nimerit peste scena asta, şi sfîntul Nicolae s-a luat după Marylski. Iar la familia Kolberg, la ţatul întîi, vîntul a spart un geam, cu care ocazie cerceveaua ferestrei a rupt perdeluţa proaspăt spălată.

S-a făcut linişte abia pe la ora cinci, cînd au venit la *whist* musafirii cei mai distinşi : Elsner, Brodzinski, Linde. Şi iată că nici măcar ei n-au izbutit, în acea zi neliniştită, să-şi păstreze gravitatea demnă. Să fim drepţi şi să recunoaştem că de data aceasta vina n-a fost a pletoricului rector, că nu el a ridicat glasul cel dintîi, în timpul acelei partide de *whist*. A început tocmai cel mai domol, mai tăcut şi mai potolit dintre ei, profesorul Brodzinski. Amfitrionul perora aprins într-o anume chestiune. Apoi în fundul apartamentului s-a trîntit zgomotos o uşă smucită de vînt.

Lui Friţek i se îngăduise să rămînă în salon. Cu caietul de note în mînă, ştergea, scria, îşi muşca creionul cu o înverşunare plină de amărăciune — pasajul acela nu făcea doi bani, acordul nu ieşise ca lumea, trio-ul polonez se tîra pe terţele înalte ca o gloabă îmbătrînită. În cele din urmă, creionul a brăzdat gros, cruciş şi curmeziş, întreg trio-ul, coatele s-au înfipt în caiet, pumnii în bărbie, iar privirile negrăit de întunecate în roşeaţa aprinsă a domnului Elsner care, dînd la o parte cărţile de joc, se aplecase peste masă, spre rectorul Linde.

Se dovedi curînd că nu despre cărţile de joc vorbeau, ci despre altceva, cu totul altceva : despre probleme de cea mai înaltă importanţă.

— Din felul cum mă îmbrac, din obiceiurile, şi mai ales din chipul cum îmi exercit profesiunea n-ar cadra

cu mine să mă port ca un papagal! Fiecare e dator să cînte pe struna lui, să-şi găsească rezonanţa lui. Polonezii nu sînt afoni, îşi au cîntecele lor. Niciodată n-o să mă dea gata pan Kurpinski[1], cu acel *signor* Rossini al lui...

Profesorul Brodzinski căuta să aplaneze lucrurile cum se pricepea, punînd mîna paşnic pe manşetele celor doi interlocutori care se înfruntau.

— Admiratori ai lui Rossini! gîfîi Elsner.

Friţek ridică din sprîncene, interesat: despre muzică vorbeau? Despre Rossini, a cărui operă se reprezenta la Teatrul Naţional?

— Admiratori ai lui Rossini! Niciodată n-o să-mi găsesc muzica preferată decît în ţara mea. Nu m-am născut papagal, ca să cînt pe glasurile altora.

În clipa aceea, privirile doctului profesor întîlniră căutătura plină de interes şi de curiozitate a lui Friţek. Elsner întinse degetul spre el.

— Ţine minte, pan Frederic, fiecare trebuie să-şi caute tonul, rezonanţa cît mai aproape de inimă. Nu uita acest lucru!

În clipa aceea, înaltul precept enunţat de profesor n-a fost preţuit la adevărata lui valoare. Pe deasupra, pan Mikolaj, dîndu-şi seama că la acea aprinsă dispută erau martore urechi neindicate să audă anumite lucruri, l-a poftit pe fiul lui să treacă în camera elevilor pensionului. Dar atmosfera era şi acolo încărcată; vîntul trîntea de pereţi cercevelele ferestrelor, iar pe Marylski parcă-l apucaseră năbădăile: întîi se încăierase cu Del Campo pentru un creion, apoi îi strigase lui Dziewanowski că s-ar ascunde, păsămite, în orice împrejurare, după fustele femeilor, lucru care nu era de loc adevărat. Şi iar a intrat în funcţie sfîntul Nicolae.

Friţek încercă să revadă trio-ul zmîngălit — îi era silă! N-avea nici cap, nici coadă, n-avea nici măcar conţinut. „Ţine minte, pan Frederic... fiecare este dator să cînte pe struna lui." Cînd ar auzi în saloane acest trio, toate

[1] *Karol-Kazimierz Kurpinski* (1785—1857), compozitor polonez, director al Operei din Varşovia, autor al primelor opere poloneze cu subiect naţional, însă tot de factură italiană.

cuconițele ar exclama extaziate : „ah, oh !" Dar ce-ar mai rîde de el Johann Sebastian și Wolfgang Amadeus !

Friţek căută să se liniștească, refugiindu-se în bucătăria pustie. Acolo, pisica tocmai prinsese un șoarece. Privindu-i joaca sinistră cu bietul șoricel, parcă simţea el însuși gheara înfiptă în șira spinării și în gîtul șoricelului. Pisica îl lăsa să se îndepărteze de moarte un pas, doi. Nu mai departe. Și-apoi — haţ !

Noroc că nimeni nu văzu cum Friţek zvîrli caietul de podea și-l călcă în picioare mînios. Apoi își potoli mînia udînd cu lacrimi haina mamei agăţată în cuier, pe coridor. Și așa cum nimeni n-a zărit caietul călcat în picioare, nici lacrimile, nici tremurul nervos, neostoit, al mînuţelor băiatului, tot astfel nimeni n-a prevăzut bomba care avea să explodeze spre sfîrșitul anului al treilea de succese și elogii.

O jumătate de oră după aceea, în faţa palatului Kazimirowski a oprit trăsura verde a baronesei Mohrenheim. Lacheul, cu faţa vineţie ca varza roșie, proaspăt bărbierit, a adus un bileţel, care exprima „rugămintea" ca Friţek să poftească la doamna barooneasă. Pani Justina l-a îmbrăcat pe Friţek cu o bluză de catifea maron, cu guleraș de dantelă, iar părul, ca întotdeauna rebel, pentru că era mătăsos, i l-a udat cu apă de levănţică. Lacheul stătea în prag și privea ţintă spre oglinda cea mai apropiată : aștepta să ridice obiectul pentru care venise, jucăria, mașina de cîntat, pe „micul Mozart" !

Deodată, Friţek declară foarte liniștit că nu se duce. Au crezut că glumește. Nu glumea însă. Pani Justina și-a pus în mișcare soţul, dar nici acesta n-a putut face nimic. A stăruit pe lîngă Friţek chiar și rectorul Linde. Cum s-o refuzi pe baroneasa Mohrenheim, fiica excelenţei-sale, ministrul Mostowski ? Friţek, calm, o ţinea morţiș : nu și nu ! Pan Mikolaj clipea des — semn că începea să se enerveze. Toţi știau ce însemna lucrul acesta : sfîntul Nicolae. Friţek însă nici nu clipea : nu și nu !

Afară, vîntul hălăduia în voie, vînzolind pe sus norii, iar pe jos, prin cartierul Krakowski, aruncînd trîmbe de praf în ochii baronesei Mohrenheim și deranjînd com-

plicata coafură a excelenţei-sale, fiica excelenţei-sale domnului ministru.

Al doilea lacheu fu expediat în grabă spre catul cu pricina al palatului.

Cînd văzu că Friţek nu se dă bătut nici măcar la vederea sfîntului Nicolae, pan Mikolaj îşi privi fiul cu luare-aminte, apoi coborî la trăsură şi, cu glas prea plecat, dar sec, ceru scuze excelenţei-sale cam în felul următor: *Hélas! Mais Frédéric est un peu malade aujourd'hui* [1]... Baroneasa a oftat melodios: *c'est dommage!* [2], şi a plecat furioasă. Rectorul Linde afirmă că, atunci cînd s-a întors, pan Mikolaj zîmbea cam răutăcios.

Abia atunci Friţek a izbucnit într-un hohot de plîns nestăvilit. Seara avea temperatură, astfel că a doua zi dis-de-dimineaţă şi-a făcut apariţia preasimpaticul doctor Malcz.

A prescris un sirop, o infuzie de ghindă şi, cu cel dintîi prilej, la ţară.

La ţară, unde-i verdeaţă multă şi soare berechet, unde-s holde îmbelşugate şi flori minunate. La ţară!

---

[1] Vai, Frederic se simte cam rău astăzi. (În lb. fr.)

[2] Păcat! (În lb. fr.)

TĂRÎMUL ÎNVERZIT ŞI SFÎRŞITUL LECŢIILOR CU INIMOSUL ŻYWNY

Sub plopul zvelt, înalt pînă la cer este atîta umbră la amiază, încît abia ai unde să te fereşti de soare. Nici o adiere. Spicele de grîu se leagănă însă şi zumzăie, acompaniind marile coruri ale cosaşilor, lăcustelor, bondarilor care îşi cîntă lor şi muzelor, ale tăunilor bezmetici, musculiţelor ce ţăcăne ca sticla, albinelor, gărgăunilor şi gîzelor — gîze cafenii, verzi, vineţii şi albastre. Iulie.

Pe sus, cîteva rîndunele, iar deasupra tuturor, nepăsător la hărmălaia de sub el, unicul nouraş din ziua aceea. A avut pînă acum formă de cupolă, de bou, de pădure, de uriaş. Acum e tot mai mic, tot mai îndepărtat ; fostul bou, fostul uriaş, corabia de acum coboară spre marginea pădurii. Treaba lui, nu ne priveşte.

Închizi pleoapele. Sub pleoape doar e o roşeaţă peste care joacă umbre, cerculeţe luminoase, mărunţele, urmele rotunde ale soarelui şi macilor.

Macii, îndeosebi roşii, uneori purpurii, alteori chiar înflăcăraţi, de roşii ce sînt. Lipeşti urechea de trunchiul plopului. Plopul cîntă : ce glas profund şi vibrant se ascunde în trunchiul lui !

În umbra plopului se foieşte un bondar. Parcă-i năuc : s-a aşezat pe un trifoi alb şi, îmbătîndu-se cu seva lui, a dat drumul unei cvinte zgomotoase spre înaltul cerului. Cîntă de mama focului, se înfoaie, fonfăie gros şi iar bea. În cele din urmă, îşi vede de drum, aşa că acum se aud din nou, netulburaţi, ceilalţi cîntăreţi ascunşi în

holdă. Pentru lăcuste, grîul e fără îndoială o pădure foarte înaltă...

La ora treisprezece, în conacul de la Szafarnia se sună pentru masă.

Pe Friţek, oaspetele poftit pentru timpul vacanţei, trebuie să-l cauţi şi să-l strigi îndelung. În cele din urmă, Domek Dziewanowski îl găseşte moţăind la umbra plopului, poreclit, pentru vîrsta sa respectabilă, „moşneagul".

Ce pot însemna expresivitatea oraşului şi muzicalitatea lumii, pe lîngă farmecul lunilor de iulie şi de august la ţară? Abia aici, în vizită la părinţii lui Domek, la Szafarnia, îşi dă seama limpede că nu e decît o rudă săracă, în straie împopoţonate de lacheu, care le cîntă tuturor serenade într-o hărmălaie de bîlci.

La Varşovia, tatăl lui ieşea în fiecare duminică cu elevii pensionului şi cu familia afară din oraş. Afară din oraş — pasămite la ţară! Nici pomeneală! Ce, aceea era privelişte de ţară? Lumea înconjurătoare era închisă din toate părţile de priveliştea oraşului. Şi cu toate că, zice-se, satul pătrundea pînă în inima Varşoviei, totuşi, să fim cinstiţi şi să recunoaştem că el semăna mai curînd cu sumanele din vodevilurile de la Teatrul Naţional.

Da, l-au amăgit, şi acum amăgirea iese la iveală la fiece pas. În faţa statuii regelui Zygmunt, se sărbătorea în fiecare an ziua zeiţei Ceres [1], şi în aceste mascarade nu era nici un dram, nici o iotă din satul cel adevărat. La fel ca în cîntecele muzicanţilor de la crîşma din mahalaua Czerniakov şi în acelea ale Zuskăi. Toate acestea nu prea aveau de ce să placă. Bietei Zuska i se interzicea să tulbure liniştea casei profesorului cu cîntecele ei piţigăiate. Las'că nici n-avea ureche muzicală, şi-apoi glasul ei răsuna ca trîmbiţele Ierihonului [2]! O puteai auzi dincolo de al treilea, ba chiar şi de al patrulea perete.

De crîşma din mahalaua Czerniakov nu era voie să te apropii: puteai întîlni beţivi, scandalagii, cai... De cîteva ori numai, pan Mikolaj a îngăduit celor din excursie să privească şi să asculte alaiurile nunţilor care se

[1] Zeiţa agriculturii, în mitologia romană.

[2] Cetate din vechiul Chanaan; zidurile sale s-ar fi prăbuşit, după legenda biblică, la sunetul trîmbiţelor lui Iosua.

întorceau, cu muzici, cîntece şi chiote, de la biserica mănăstirii din Joli-Bor, spre cocioabele învelite cu paie din Bielany şi Marymont.

Numai aceste amintiri, zgomotoase, dar pitoreşti, nu amăgeau, nu înşelau. În schimb, serbările cu zurgălăi ale zeiţei Ceres erau mai apropiate de scîndurile scenei Teatrului Naţional, decît de luminile şi umbrele satului adevărat.

Pe scena aceea puteau fi văzute *Sărăcia fericită*[1], *Cracovienii şi muntenii*[2], Magde şi Katerine, toate cuminţi, bine îmbrăcate şi, zice-se, foarte atrăgătoare. În mulţimea modelor scornite de cei din *haut* şi *demi-monde*[3] se împămîntenise de multă vreme şi moda pentru cîntecul popular, pentru folclor. Se spune că stihurile din *Cracovieni şi munteni* exprimau adeseori idei însufleţitoare, minunate, măreţe. Profesorul Brodzinski afirma de multe ori că textul original al acestei opere naţionale conţinea idealuri uitate de mult, totuşi sacre. Astfel că stihurile erau ascultate, şi spectacolul privit cu inima bătînd, cu încordare. Cuconiţele şi domnişoarele, la rîndul lor, se emoţionau, răscolite de acea Polonie, acea patrie de pe mica scenă ! Însemna că mulţimea, poporul, era patria, însemna că patria în sumane, cu pană de păun la pălărie, jucînd, cîntînd în ritmul muzicii lui Stefani[4], era mulţimea, poporul.

Friţek a încetat foarte curînd să mai întrebe dacă Bryndas, Măgduţa, Katia erau adevărate. Socotea că, deşi pe scenă nu era *viaţa cea reală*, se cuvenea totuşi să crezi că acolo se transpunea *o imagine adevărată a vieţii*, deci acolo era adevărul, şi el aplauda mai tare decît la concertele maestrului Lipinski[5]. Aplauda pentru serbările zeiţei Ceres, pentru muzicanţii din Czerniakow,

---

[1] Operă de Maciej Kamieński.

[2] Operă naţională de Jan Stefani şi W. Boguslawski.

[3] *Haut-monde* desemnează în lb. franceză înalta societate, iar *demi-monde* lumea curtezanelor, a femeilor uşoare.

[4] *Jan Stefani* (1746—1829), compozitor polonez de origine italiană, dirijor al orchestrei Operei din Varşovia.

[5] *Karol Lipinski* (1790—1861), violonist polonez, a avut ambiţia de a rivaliza cu Paganini.

ba chiar pentru cîntecele scălîmbăiate ale Zuśkăi [1], şi mai cu seamă pentru acele minunate petreceri de la Joli-Bor. Cu timpul însă, acel entuziasm sincer se stingea, devenind tot mai limpede ce înţelesese compozitorul Stefani din serbările, petrecerile şi cîntecele feluritelor Zuske : nu înţelesese nimic ! Sau, în cel mai bun caz, aproape nimic ! Oare acea imagine reală a vieţii avea să se dovedească pînă la urmă, vrînd, nevrînd, dacă nu chiar o minciună sau o înşelătorie, cel puţin o povestire prost ticluită, pentru bătrîni şi copii ?

Joia şi duminica veneau în casa profesorului, la *whist*, cei mai reputaţi şi mai docţi dintre bătrînii cărturari ai Varşoviei universitare, atît de bogată în savanţi. Elsner, Linde, Kolberg, Brodzinski, încărunţiţi cu toţii, şi alţii, mulţi alţii. Chiar şi profesorul Fryderyk Skarbek, nobil scăpătat, dar cărturar binecunoscut, adresa amfitrionului apelativul călduros : *mon cher ami* [2].

Şi aceşti domni învăţaţi, cu chipuri fie blajine, fie grave, cu frunţile încreţite de gînduri, discutau adeseori problema imaginii reale a vieţii. Profesorul Brodzinski scrisese poeme lirice, ca, de exemplu, *Wieslaw*, rectorul Linde, tot clădind edificiul lexiconului său, nu rareori stătea de vorbă cu cizmari, ţărani, rotari (în gura lor, spunea el, trăieşte limba vie). Rectorul Elsner pleda pentru o creaţie naţională şi elogia farmecul cîntecului popular...

Friţek avea voie în anii aceia să asculte conversaţiile acestor oaspeţi distinşi, Ludka şi mama sorbeau ceaiul şi mîncau prăjiturele, iar Friţek şedea tăcut într-un colţ, de multe ori cufundat în gîndurile lui, alteori atent la discuţiile profesorilor. Mai întîi de toate căuta să le observe gesturile, felul cum încruntau sprîncenele, cum îşi răsfrîngeau buzele, să seziseze năstruşnicele greşeli de limbă pe care le făceau, inerente acestor oameni de origine străină, îndrăgostiţi de Polonia şi de limba poloneză.

Uneori se auzeau însă cuvinte care ori împrăştiau îndoieli, ori trezeau nelinişti. Nu le sezisa exact, nu le reţinea amănunţit. Înţelesul lor însă nu-i scăpa. Era sufi-

---

[1] Eroină a unei alte opere, fără valoare, de M. Kamienski, *Cocheta ţărancă*.

[2] Scumpul meu prieten (în lb. fr.).

cient să-şi amintească de unele lucruri pe care le mai auzise.

Profesorul Brodzinski, de pildă, spunea :

— Cîntecul popular, împodobit cu arta aleasă a regulilor poetice, iată izvorul frumosului. Prin ce alt mijloc ne-am putea da seama de sensibilitatea artei naţionale ?

Cînd spunea aceste cuvinte, geamul, ornamentat cu flori de gheaţă, arunca sclipiri. Era în ianuarie, poate în februarie.

Iar profesorul Elsner spunea :

— Niciodată n-aş imita ca un papagal... Şi : fiecare trebuie să cînte pe struna lui — ţine minte, pan Frederic...

Şi rectorul Linde, la rîndul lui, spunea :

— Cînd caut cuvinte cu adevărat poloneze, fug din saloane şi apartamente de oraş. Mă duc în tîrg, întreb fierarii, cizmarii, păsărarii. După aceea caut în arhive. Apoi mă consult cu filologii. Şi ultimul sfat mi-l dă tot ţăranul în suman şi opinci.

Ascultînd această opinie, Frederic privea vrăjit ca întotdeauna irizările de curcubeu ale unei raze de soare reflectate de marginea oglinzii. Era primăvară.

Altădată, într-un octombrie ploios, profesorul Elsner i-a pus mîna grea pe umăr spunîndu-i :

— Te ascult cu atenţie, pan Friţek. Şi te sfătuiesc : caută în dumneata dragostea pentru trecutul marii istorii naţionale. Caută în dumneata ecoul cîntecelor pe care le aduc satele pline de veselie şi de pace. Atunci îţi vei înţelege năzuinţele şi îndatoririle.

Friţek era încîntat de ploaie, de toamnă şi de înţeleptul sfat al bunului maestru Elsner. Intrarea în infern este însă dintotdeauna pardosită cu sfaturi bune — căci, abia cu un ceas mai înainte, Friţek plînsese neputincios deasupra claviaturii. Dorea arzător, din tot sufletul, să prindă cîntecul auzit vara trecută, cîntecul năvalnic al alaiului vesel de nuntă care gonea vijelios în zeci de căruţe, de la Joli-Bor spre Bielany. Nu era greu să repeţi melodia. Dar cum să redai, şi numai în cîteva zeci de măsuri, imaginea vie a acelui alai ? Trebuia să vezi aievea în faţa ochilor soarele, vîntul, norii, tropăitul cailor şi huruitul roţilor, ritmul başilor, iureşul viorilor şi,

mai presus de toate, zglobiul cîntec al vorniceilor care conduc alaiul.

Friţek încercase de o sută de ori să redea imaginea aceasta, şi de zece ori izbucnise în lacrimi.

Acum se străduia pentru a suta una oară, aşa că izbucni în plîns pentru a unsprezecea oară. Amintirea celor văzute era minunată, însă nespus de gingaşă : zboară, piere ca funigeii. Toate încercările dau greş. Toată setea lui arzătoare e zadarnică. Da, intrarea în infern e pardosită cu sfaturi şi cu intenţii bune. Mult se mai vorbeşte despre cîntecul popular. Dar unde să-l găseşti ? Unde-l poţi prinde în capcană ? Acum îşi dă seama că în crîşma de la Czerniakow miroase mereu a sărbătoarea zeiţei Ceres, iar sărbătoarea aceasta nu-i decît o mascaradă de bîlci.

Ce tablou încîntător : amurgul pogoară repede prin ploaia de octombrie. Stropii de ploaie se rotesc pe geamul ferestrei ca acele besmetice ale unui ceasornic grăbit. Ce folos ? Toată frumuseţea acestei seri n-a izbutit să spună nimic despre cîntecul primului vornicel. Serile, în care se revarsă peste cîmpii cîntecul lui, au un peisaj cu totul deosebit, alt gust, alt miros, alt ritm.

Şi iată că înserarea a început să şteargă hotarul dintre cer şi pămînt. Nu se mai ştie unde-i pădurea, unde drumul şi unde plopii. Parcă adus de vînt, întunericul pogoară tot mai apropiat, tot mai des, aşa că pajiştea, iarba, care miroase a rouă, nu mai pot fi zărite decît la un pas în faţa ochilor. Mîinile miros a izmă strivită, a sudoare de cal, a ham ; în gură stăruie un gust acrişor, astringent, de mere crude, iar vîntul poartă pe aripile lui ritmul voios al cîntecului.

— Ascultă cu atenţie, îl sfătuia bunul maestru Elsner.

Îngustează ochii şi zăreşte departe, în preajma crîşmei, un nimb roşu de lumină. În ziua aceea crîşma era neîncăpătoare pentru dănţuitori. În curte ardea un foc. O cracă uscată zvîrlea din cînd în cînd văpăi înalte, şi atunci întunericul alungat fugea hăt-departe, în vîrful plopului.

Cel mai important însă în tot acest decor era ritmul başilor, al viorilor, glasurile înalte ale chiuitorilor şi flu-

ierăturile, pe care vîntul le purta de-a dreptul spre urechile și inimile ascultătorilor.

Nimeni nu știa ce-l preocupă pe Frederic. Toți ceilalți rîdeau de jocurile poporului, de contrabasuri și de viori.

Așadar, cîntecul popular devenea într-adevăr minunat doar sub pana lui Lipinski sau Brodzinski!? Prostii! Iar adevăratul cîntec este considerat ca un răcnet, un urlet, un scîrțîit și sunet fals? Dumnezeule mare! Asprimea acestei muzici o simțeai în vîrfurile degetelor tot atît de intens cum simt sculptorii în asprimea granitului chipul pe care doresc să-l sculpteze.

Cîntecele despre *Jagusia* [1], interpretate de domnișoarele sensibile, erau aranjate în zeci de mii de feluri. Mireasma izmei fusese ucisă de parfumul ambrei, gustul acrișor al merelor crude de savoarea fursecurilor. Noroc, mare noroc că lumea se dovedea expresivă, plastică în toate amănuntele ei. În casă, nimeni nu auzea umbletul tăcut al carilor — era prea fin pentru auzul greoi al lui Domek, Tytus sau al maestrului Wojciech. Dar cum putea fi ignorată cu nepăsare întreaga expresivitate muzicală a cîmpiilor înverzite? Cum era cu putință să te amăgești pe tine însuți și pe alții, atît de naiv, de stîngaci, cu gravuri dulcege, cu păstorițe și cu pene de păun glazurate?!

Pana de păun glazurată e simbolul prostiei, al surzeniei! Cîntecele populare erau prelucrate cu toate zaharurile, făcîndu-se din ele un produs siropos. Din acest fapt reieșea o singură concluzie: Jagusiile, Jasii și Kasiile [2] nu puteau fi ceva viu — erau doar niște prăjiturele, și atîta tot! Iar prăjiturelele nu puteau inspira nici melancolie, nici sete de viață. Prăjiturelele trebuiau glazurate, și cu asta, basta! Acestea să fi fost imaginile reale ale vieții? Pesemne că altele nici nu le puteau suporta sensibilele admiratoare ale suferințelor lui Filon și Laurei. [3]

---

[1] Diminutivul polonez la Agnes; acest nume revine foarte frecvent în cîntecele populare poloneze.

[2] Nume proprii care apar des în cîntecele populare polone, diminutive echivalente cu: Anuța, Ionică și Catrina.

[3] Idilă de Franciszek Karpinski.

O trîmbă de vînt stîrni o nouă volbură de scîntei. În pîlcul muzicanților cînta careva, iar umbrele dănțuitorilor filfîiau pe zidurile crîșmei. Pe frunzișul plopilor lunecau luciri, cînd roșietice, cînd întunecate, negre.

Băiatul trăgea cu urechea, culcat pe pămîntul sfărîmicios, sterp al acelor meleaguri. Omul trebuia să lupte din greu cu țărîna neroditoare, cu vînturile care aduceau grindină sau furtuni, cu arșița, cu seceta care pîrjolea, crăpa ogorul. Bulgării erau tari ca piatra în palmele bătătorite de muncă. Oamenii de pe meleagurile acelea nu se gîndeau însă la urgiile secetei, ale focului, grindinei sau războiului. Feciorul al cărui cîntec zbura acum după scîntei peste cîmp are glasul înalt, curat. Cîntecul lui subțirel vibra ritmic, împlinit, melodia unduia crescendo, impetuos. Careva fluiera în degete pătrunzător, strident, ca scrîșnetul unui cuțit: vîntule-vîntulețule, du furtuna aiurea, căci în zori ieșim la coasă.

La ora aceea toți dormeau încă. Se lăsase ceața. Fereastra deschisă scîrțîia, bîjbîiai prin ceață ca într-o beznă adîncă. Apoi drumul, cunoscut: pe potecă prin grădină, pe după tufele de liliac sălbatic, în sfîrșit, sari șanțul. În față se întinde cîmpul. Încă înfrigurat de noapte, de rouă și ceață, dar gata să întîmpine soarele.

Dinspre conac se aude tropot somnoros, mugete înăbușite. Vitele se duc la pășune.

Da, ceața pogoară peste iarbă, peste holde, apoi — o clipă de liniște — și iată că deodată, în zare, spre răsărit, se revarsă o lumină, o boare, o pulbere aurie. Umbra se lungește straniu, cîmpul strălucește, argintat de rouă. Deasupra capului, cerul albastru se bolțește spre răsărit dalb-auriu.

Cei doi plopi mai apropiați își schimbă și ei culoarea: cel mai înalt, luminat de soare, pare o văpaie roș-verzuie, celălalt se înveșmîntează în toate irizările curcubeului.

În acest timp, spre dreapta, pe drumul larg arcuit peste cîmp, cireada se îndepărtează agale, învălmășită. Căldura soarelui-răsare mîngîie pielea, încă înfrigurată după somn, vitele adulmecă miresmele îmbătătoare

ale ierbii, și întreaga fire își strigă bucuria prin glasul cornurilor vînătorești. Ciobanul dă glas unui viers, dinspre pășune îi răspunde un fluier.

Acum, doar să te așezi pe piatra de hotar, să închizi ochii și să asculți cu luare-aminte.

Cîmpia de prin părțile acelea se întinde netedă, cît vezi cu ochii, și toamna se pierde în ploaie. Pe pășuni se înalță trîmbe de fum, unduind printre perdelurile ceței. Soarele nu încălzește totdeauna așa de plăcut ca astăzi. Oamenii de pe tărîmul acesta vrăjit cunosc bine sărăcia, deznădejdea, foametea.

Dacă asculți cu luare-aminte glasul acestui pămînt, dacă-i auzi muzicalitatea, înțelegi și adevărul următor: pe meleagurile acestea înverzite, minunate, întinse ca-n palmă, se deapănă viața adevărată a omului. Vorbesc despre ele cîntecele aprige moștenite din tată în fiu. Atinge trunchiul aspru al celui mai apropiat tei: sub scoarța-i zgrunțuroasă se ascunde lemnul, gata să vibreze la sensibila imaginație a artistului. Ascultă cîntecele acelea, gata să oglindească imaginea reală a vieții.

*

Toamna e scurtă în Polonia. Septembrie, de obicei însorit și auriu, miroase a tarabe cu mere: pe cer lunecă pîlcuri de nori învolburați, ca în august. Abia pe la jumătatea lui octombrie se stîrnesc vînturile de miazănoapte și răsărit. Iar spre sfîrșitul lui noiembrie începi să te gîndești la ger, zăpadă și sărbători: crăciunul, sfîntul Nicolae, colindele — iată subiecte de cugetare pentru postul crăciunului.

În anul acela, însă, toamna se tărăgăna săptămîni și luni îndelungate, ca o boală sîcîitoare. În familia Chopin, Zuska opărea seară de seară fie flori de tei, fie ghindă, fie cine știe ce alte ierburi împotriva tusei, guturaiurilor și fierbințelilor. Doctorul Malcz venea la trei-patru zile o dată. Emilka era tot timpul îmbujorată, Ludka tușea. Chiar și Izabela, tăurașul, voinicuța casei, își punea comprese calde. Și profesorul lipsise o săptămînă de la cursuri.

Numai Frițek se ținea bine. De la începutul lui octombrie stătuse la pat numai o zi sau două, fiindcă așa poruncise pani Justina, dar nu fusese bolnav — totul era doar o duioasă tiranie a mamei. Îl salvase din captivitate doctorul Malcz, care risipise temerile mamei și dispusese suspendarea repausului orizontal.

— De ce să-l răsfățăm, spunea el, rîzînd cu atîta poftă, de parcă ar fi voit să uite îngrijorarea pe care i-o provocau tusea și temperatura Emiliei.

De obicei, toamna e foarte frumoasă în Polonia. Acea toamnă însă îi plictisea și-i obosea pe toți. Frițek uita în muncă vremea mohorîtă: exersa tot timpul pe claviatură, buchisea partiturile, caietul de note. Toate gîndurile și lacrimile lui erau închinate muzicii. Puțin îi păsa de vînturile care aduceau ploile și ceața, de diminețile plumburii și după-amiezile pline de umezeală.

Zilele întunecoase ale acelui octombrie erau luminate de tonalitățile și portativele vesele ale frazelor muzicale care-i treceau prin cap, auzite cîndva pe malurile Vistulei.

Trebuie precizat că în toamna aceea Frițek compunea foarte puțin, mai mult cînta. Cînta ceasuri de-a rîndul: dimineața, la amiază, seara. În afara exercițiilor obișnuite, închipuia un vals ori altul, o variațiune sau un galop, pe care uneori le transcria în grabă, zîmbind. De obicei, însă, cînd exersa fugile, sonatele și concertele aduse de maestrul Wojciech, căuta să precizeze cele mai reușite intervale, tonalități și acorduri. În aparență, pe portative nu se vedea nici un început și nici un sfîrșit, nu pricepeai despre ce era vorba, parcă s-ar fi jucat cu creionul pe foaia de hîrtie: de sub degete prindeau contur arabescuri, semne, ritmuri, încă nebuloase.

Frițek îi arăta maestrului Żywny cadența acordurilor compuse în ajun și rîdea nespus de vesel. La drept vorbind, n-aveau nici cap, nici coadă. Iată cîteva măsuri transpuse în tonalitatea do-major. Żywny le ascultă și ridică sprîncenele intrigat, nedumerit. Acordurile nu amintesc ceva cunoscut. Noutatea lor descumpănește, derutează, exotismul lor izvorît din necunoscut miră. Le asculți o dată, de două ori, și-ți vine să întrebi unde le-a

găsit, unde le-a descoperit. Frițek dă din cap enigmatic și rîde zgomotos, mîndru de el.

— În mine le-am găsit. Glasul lui e oarecum viclean. Copiii știu să rîdă de neștiința și neputința vîrstnicilor. În mine, repetă el.

Żywny își freacă degetele reci și se întunecă ușor la față, clipind des. Îi spune lui Frițek că sînt interesante, să mai încerce.

Privirile lui nedumerite arată însă cît de puțin își dă seama, cît de puțin înțelege despre ce e vorba în încercările acelea.

Faptul că în ultima vreme pan Wojciech își pierduse din buna dispoziție și din umor era atribuit toamnei. El însuși punea tăinuitele și totuși vizibilele lui indispoziții pe seama toamnei triste, anotimpul anului și anotimpul vieții sale. Toți dădeau crezare explicațiilor sale ; doar mîinile domnului Wojciech tremurau de-a binelea, iar bărbia i se bîțîia și ea caraghios, deasupra gîtului slab.

Sosi și noiembrie. Ieșind din apartamentul familiei Chopin, pan Wojciech își ridică gulerul surtucului și-și ascunse capul între umeri. Vechile lui cizme ungurești plescăiau prin noroi. Își acoperi gura cu șalul — în noiembrie vremea era primejdioasă. Dinspre Vistula sufla un vînt rece, rău prevestitor. Privindu-l pe maestru, nu era greu să-ți dai seama că ducea în spinarea gîrbovită un număr respectabil de ani. Un puștan trecu pe lîngă gard, șuieră cu degetele și strigă :

— Moșu-cocoloșu, moșu-cocoloșu !

Acasă trăgea ca iarna prin crăpăturile ferestrelor. Zgîrcita de proprietăreasă nu voia să-i dea lemne, iar din buzunarul lui parcă îi părea rău să scoată bani pentru asta. Cana măricică de bere fiartă, bine dreasă cu vodcă, îi răspîndi prin oasele îmbătrînite o căldură plăcută. Dar nici a doua și nici a treia cană nu-i risipiră indispoziția.

E necesară o explicație. Se știe doar că omul nu se îndoaie de pe o săptămînă pe alta sub povara bătrîneții. *Maestro* era de mult bătrîn și tot de mult se bucura de faimă pentru anecdotele și glumele lui. Nici nu se gîn-

dea că s-ar putea îmbolnăvi vreodată. De unde atunci tristețea, melancolia din anul acela? Bătrînii sănătoși, viguroși, joviali nu se dau bătuți cu una, cu două în fața unei singure toamne, fie ea oricît de urîtă. Pentru aceasta nici părerea lui Żywny și nici aceea a cercului cunoștințelor sale nu ne lămuresc pe deplin, mai cu seamă că problema e destul de simplă.

Lucrurile s-au petrecut în felul următor: de Sfîntul Wojciech, *maestro* a primit în dar de la Frederic o foarte frumoasă compoziție proprie, intitulată: *Polonaise pour le pianoforte, composée et dédiée à Monsieur W. Żywny, par son élève Fryderyk Chopin, à Varsovie, le 23 avril 1821* [1]. De undeva din adînc, izvorî gîndul: Frederic putea să lucreze acum și singur. Da, și singur!

Desigur că nu era vorba de vreo aluzie, de vreo umbră de aluzie din partea lui Frederic. Amîndoi își dădeau seama însă prea bine: sfaturile maestrului nu-i mai erau necesare elevului. Cu alte cuvinte, maestrul și-a făcut datoria, maestrul poate să plece! Din înșiruirea faptelor care au urmat putem să tragem o singură concluzie. Ea nu este însă prea îmbucurătoare pentru cel care vede că obiectul dragostei sale se îndepărtează pe un drum fără de întoarcere. Aceasta o știu toți părinții: nimic nu-i doare mai adînc ca timpul care trece, îndepărtîndu-le copiii tot mai mult.

Frederic se întorsese din vacanța petrecută la Szafarnia cu o nouă sclipire în ochi și în muzică. Părea înstrăinat, voinic, neașteptat de înstrăinat. Această transformare o făuriseră talentul său și anii care trecuseră peste amîndoi, ai tinereții tot mai înfloritoare și ai bătrîneții tot mai gîrbove.

În toamnă, s-au petrecut cîteva fapte care au grăbit lucrurile. Frederic a primit pentru studiu un concert de Hummel, două sonate de Beethoven, niște compoziții mai mici și o tocată de Johann Sebastian. Pan Wojciech a înțeles pentru întîia oară cu o claritate înspăimîntătoare că sfaturile lui erau acum, pentru copilul-

[1] Poloneză pentru pian, compusă și dedicată domnului W. Z., de elevul său Frederic Chopin, la Varșovia, în 23 aprilie 1821. (În lb. fr.)

minune, puerile, caraghioase, că ierarhia valorilor și modestia îi porunceau să tacă și să asculte umil, smerit.

Judecînd drept, se cuvine să ne punem întrebarea: cine a rămas dator, cui și cît anume?

Frederic îi datorează maestrului descoperirea lui Bach, Mozart și Haendel. A învățat de la el primele taine ale digitației, precum și citirea notelor. A aflat ce sînt fuga, variațiunea, rondoul și sonata. A cunoscut primele secrete ale contrapunctului și ale basului continuu.

Pan Wojciech face socoteala numărînd pe degete. Își privește cu atenție palma desfăcută, cu cele cinci degete răsfirate, punctînd meritele sale. Apoi, încruntînd sprîncenele, închide palma la loc, încet. Pentru o dreaptă ierarhie a valorilor, trebuie s-o facă! Acele merite nu sînt ale lui. *Maestro* s-a întîmplat să fie doar un modest intermediar între ilustra istorie a măreței muzici și talentul excepțional al „micului Mozart". Și ce-i cu asta? Putea s-o facă oricare alt „Wojciech Żywny" — sînt destui în orice capitală „în care cultura muzicală face parte integrantă dintr-o educație aleasă".

Ce îi datorează, în schimb, *maestro* elevului său? O știm prea bine: a doua tinerețe muzicală, multă bucurie și fericire, aproape o colaborare creatoare, nenumărate clipe de înălțare sufletească în frazele lui Bach sau ale lui Haydn... Degetul al patrulea și al cincilea se ridică aproape rușinate, dar se ridică. Datorită succeselor lui Frederic-Francisc Chopin, elevul profesorului Wojciech Żywny, acțiunile maestrului la bursa pedagogică au crescut cu sute de puncte. E de la sine înțeles că dacă elevul e la modă e și maestrul la modă. Avea posibilitatea să aleagă elevii și onorariile ca merele dintr-un coș plin, iar în buzunar se scurge, tot mai bogat, și clinchetind tot mai răsunător, un șuvoi de monede lucitoare.

Maestrul zîmbește, dar se întunecă îndată din nou. Palma sa a rămas închisă. „Palmei lui Frițek" îi lipsesc degetele. Andrei Eduard Kozmian[1] va scrie cîndva:

[1] *Andrzej Edward Kozmian* (1804—1864), scriitor progresist polonez.

„Inimosul bătrînel Żywny, care mi-a dat lecţii şi mie, dar nu m-a învăţat să cînt la pian, a fost poate unul dintre cei mai mediocri profesori din Varşovia. Totuşi, Chopin a fost elevul lui, ceea ce dovedeşte că pentru a fi Alexandru cel Mare nu-i nevoie să-l ai ca maestru pe Aristotel."

Iar Genio Skrodzki, care la vremea lui încasase atîtea plaivaze peste degete şi peste cap, îşi va aduce şi el contribuţia, zîmbind (pasămite fără răutate) : „Din clipa cînd elevul său favorit a devenit cunoscut, această mediocritate de treabă a început să fie angajat ca profesor de muzică în cele mai bune case din Varşovia". Maestrul nu şi-ar fi putut închipui că tocmai Kozmian şi Skrodzki vor fi aceia care îl vor înscrie astfel în chopinologie şi chopinografie. Îşi dădea seama, însă, că cineva o va face neapărat, şi mai ales că avea dreptul s-o facă. Zîmbi din nou, de data aceasta însă cu aceeaşi ironie care va colora cîndva cerneala cu care vor scrie Kozmian şi Skrodzki.

Totuşi noi nu vom împărtăşi acea ironie. Fiecăruia i se cuvine o anumită parte din amintirile noastre, fiecăruia după meritele sale, dar şi după prietenia pe care o nutrim faţă de el. Nimeni n-are dreptul că treacă cu uşurinţă peste marea dragoste a maestrului Wojciech. Chiar dacă n-ar fi decît atît, şi tot i s-ar cuveni un gînd bun şi o amintire frumoasă. Pan Żywny n-a depăşit niciodată limitele modestiei, întotdeauna a fost conştient de ierarhia valorilor. Astăzi stă mărturie despre aceasta socoteala făcută pe degete, ieri a dovedit-o cu smerenia cu care îşi oferea modestele sale cunoştinţe elevului, mîine, cu stima ce-i va înconjura amintirea.

În şase decembrie, seara tîrziu, iar a început să ningă. La colţurile geamurilor se formaseră unghiuri albe, şi noaptea începea să se înveşmînteze în alb.

Musafirii plecaseră, în salon mai erau doar trei dintre cei mai apropiaţi prieteni. Gustau ultimele pahare de vin ungurésc. *Saint Nicolas*[1] le adusese copiilor daruri, profesorului Mikolaj oaspeţi, iar lui papa Mikolaj felicitări, ilustrate frumos, de la copii, sticle cu vin de la

[1] Sfîntul Nicolae. (In lb. fr.)

prieteni și cîteva jiletci călduroase, împletite de pani Justina cu multă răbdare.

Era tîrziu. Vinul îngreuiase capetele. Oaspeții se simțeau puțin amețiți. Se cam învîrtea pămîntul cu ei și nu prea mai vedeau limpede. Tocmai de aceea erau atît de plăcute asemenea clipe. Rectorul Linde mormăia ceva numai de el știut, pan Mikolaj își netezea fruntea : urmările hohotelor de rîs stîrnite de ultima anecdotă a maestrului Wojciech, care fornăia încă cu o expresie nespus de gravă, aceeași expresie gravă care îi acompania mai întotdeauna umorul, accentuîndu-i poantele.

Ultimul pahar era pe sfîrșite. Cea mai mică dintre lumînări sfîrîia, dar nimănui nu-i ardea să se deranjeze pînă la fețtila ei. Toropiți de somn, îngînau frazele agale. În sfîrșit, Żywny se ridică de la locul lui și se apropie de candelabru, ca să stingă lumînarea care agoniza.

Dar, o mică digresiune despre îndeobște cunoscutele însușiri ale vinului. Vinul ascute spiritul, rafinează concepțiile filozofice, stimulează talentele, lecuiește înfumurarea. Mai cu seamă atunci cînd pleoapele pică de somn face o problemă din te miri ce : veselia o transformă în gravitate, iar gravitatea în tristețe.

Pan Wojciech stinse lumînarea încet, cu atenție. Se uită la ea : s-a consumat, nu mai folosește la nimic. Apoi își plimbă privirea spre alte lucruri și spuse :

— Am îmbătrînit.

Rectorul Linde dădu să izbucnească în rîs, i se păruse că Żywny voia să facă o nouă glumă. Cînd se uită însă la acesta, pe fața lui încremenise un zîmbet abia schițat : parcă se văzuse într-o oglindă strîmbă. Żywny mai spuse cîteva cuvinte încîlcite, priză posomorît tabac și strănută. Pesemne că nu numai din pricina strănutului lăcrima.

Își luară rămas bun. Mai bine să te duci acasă decît să privești într-un viitor care nu va fi prea îndelungat. Maestrul își ridică gulerul și strînse mîna domnului Mikolaj. După ce trecu pragul, se întoarse însă pe tocuri. Odată și odată problema aceea trebuia lămurită, pusă la punct !

Și, în aceeași seară, maestrul Żywny îi comunică prietenului, tatăl marelui său elev atît de drag, hotărîrea cea mare : pe viitor nu-i va mai da lecții lui Friţek.

Mirării profesorului îi răspunse aforistic : „E cam caraghios rățoiul care vrea să-l învețe pe vultur să zboare". Profesorul, admirator al lui Voltaire și al lui La Fontaine, înțelese.

SPERANȚE, MÎNDRII ȘI GRIJI

Veacul al XVIII-lea a dat popoarelor europene o mare lecție de istorie. Dărîmînd Bastilia, parizienii au dărîmat rămășițele legendei despre originea sfîntă, divină a monarhiei. Dărîmînd Bastilia, parizienii au arătat popoarelor europene un nou gen de acțiune, de cucerire a dreptului la viață și la libertate. Din ordinul poporului francez a căzut sub cuțitul ghilotinei capul cetățeanului Capet [1], capul pe care puseseră coroana vrăjmașii și asupritorii poporului francez. În ultimii ani ai acelui veac, popoarele Europei au înțeles sensul marii lecții revoluționare pe care le-au dat-o cele mai umilite pături sociale ale Franței. La Varșovia, după cîteva luni de la pedeapsa pe drept aplicată cetățeanului Ludovic Capet, cizmarul Jan Kilinski împreună cu preotul Józef Meier [2] au ridicat poporul la luptă pentru cauza apărării libertății naționale și sociale. N-au fost uitate crimele făptuite de trădătorii și dușmanii cauzei revoluționare: hatmanul Ozarowski, episcopul Kossa-

[1] *Le citoyen Capet*, Ludovic al XVI-lea, judecat și condamnat de tribunalul revoluționar, în 1793, sub numele de Louis Capet, după fondatorul dinastiei capețiene.

[2] Józef Meier, cleric și publicist polonez progresist ; a pregătit, alături de Kilinski, insurecția maselor varșoviene în 1794 ; întemnițat de autoritățile reacționare și apoi eliberat, s-a retras din viața publică după înfrîngerea mișcării lui Kosciuszko.

kowski, Ankwicz și Zabiello [1] și-au primit cu toții dreapta răsplată pentru trădarea patriei : ștreangul.

Veacul al XVIII-lea a dovedit că povestea originii divine a autocrației e o minciună sfruntată și că unicul și cel mai mare adevăr al timpurilor noi trebuie să fie axioma originii populare a libertății. Devenise limpede, de asemeni, că drumul spre victoria noului adevăr ducea numai prin focul luptei. Veacul al XIX-lea, așadar, era un veac al luptei. Între popoarele dornice de libertate s-a încheiat o alianță, cimentată de gîndurile filozofilor libertății și de sîngele eroilor libertății. Acest sînge s-a scurs din belșug pe pietrele baricadelor ridicate în orașele europene.

Monarhii și aristocrații au tras și ei concluzii corespunzătoare din marea lecție revoluționară de la 14 iulie. Au văzut limpede că dărîmarea Bastiliilor de pretutindeni constituie scopul alianței popoarelor, iar soarta lor va fi aceea a cetățeanului Capet. Și-au dat seama că robul umil se ridicase în apărarea drepturilor lui la viață, deci devenise dușmanul stăpînirii lor. La începutul secolului al XIX-lea iau ființă cancelariile poliției secrete, se întețește construcția de închisori, apare Sfînta Alianță a monarhilor și jandarmilor, îndreptată împotriva alianței popoarelor. Sfînta Alianță a crimelor ascunse și fățișe, a execuțiilor publice și a acțiunilor secrete.

În afară de războiul declarat pe față cursului normal al istoriei, regii și prinții au început să-și ascundă crimele și planurile crimelor sub mantia liberalismului. În timp ce-l întîmpina ospitalier pe Voltaire, complimentîndu-l pentru lupta lui în slujba dreptății, Frederic Wilhelm, regele Prusiei, semna sentințele de moarte ale „răsculaților", adică ale oamenilor care luptau pentru dreptate.

Tînărul țar Alexandru era nici mai mult, nici mai puțin decît „protectorul" mișcării pentru cucerirea libertăților în toată Europa. Știm că încă în 1819, ministrul său de externe, vizitînd Italia, a avut întrevederi secrete

[1] Magnați polonezi, reacționari ; poporul i-a condamnat la moarte în 1794.

cu reprezentanţii cercurilor revoluţionare veneţiene, cărora le-a declarat că îşi pot pune cele mai mari speranţe în marele şi întreprinzătorul geniu al liberalismului, ţarul Alexandru. Acestea se petreceau în timp ce, sub ocrotirea binevoitoare a „Mesiei liberalismului", Novosilţov şi Rożniecki [1] în Varşovia, iar Benckendorf [2] la Petersburg se ocupau intens cu organizarea poliţiei secrete. Da, da, crunte haite de lupi şi de copoi a asmuţit Alexandru, geniul „liberal", asupra Poloniei şi Rusiei!

Toţi erau de aceeaşi teapă: Wilhelm, Alexandru, Novosilţov şi Mackrot. Nu era greu să recunoşti nici pe stăpîn după slugi, nici pe slugi după stăpîn. Fiecare dintre ei era un simbol în sine: sluga lui Alexandru: Novosilţov, slugoii lui Novosilţov: Szaniawski şi Rożniecki, iar slugoii lui Rożniecki: copoii Schley, Mackrot, Brinbaum [3]... Pe chipul ficăruia dintre ei puteau fi descoperite cu uşurinţă trăsăturile celorlalţi. Era suficient să-i scrutezi cu atenţie. Faptele celorlalţi se reflectau ca într-o oglindă pe chipul fiecăruia dintre ei. Oricare putea fi chipul ţarului, al unei iscoade de rînd, sau al unui senator, hai să zicem al lui Nikolai Nikolaevici Novosilţov.

La începuturile carierei sale, participînd la un complot împotriva lui Pavel I, tatăl lui Alexandru, modestul maior Nikolai Novosilţov îşi atrăsese ostentativ dizgraţia tiranului. Tiranul începuse să-i miroasă a hoit. Aşa că rămăsese de partea complotişilor, şi din exilul comod de la Londra lua parte la stabilirea planului de acţiune pentru noaptea care urma să fie cea din urmă a împăratului Pavel. Şi într-adevăr, noaptea aceea l-a ridicat pe tron, în palatul Mihailovski, pe noul ţar — Alexandru, şi tot ea l-a zămislit pe noul Novosilţov: senator, şambelan, curator, consilier secret, preşedinte al Academiei de Ştiinţe, sfetnic imperial, demnitar pentru misiuni speciale şi probleme de stat.

Regatul Poloniei constituia o problemă de stat. Nikolai Nikolaevici, împuternicitul augustului său suveran,

---

[1] Aleksander Rożniecki, general polonez în subordinele marelui-duce Konstantin Pavlovici.

[2] Alex. Benckendorf, prieten al lui Alexandru I, director al poliţiei.

[3] Agenţi provocatori în slujba autorităţilor reacţionare din Varşovia.

punea mare preţ pe regat, ca izvor de putere şi venituri. Acapararea moştenirii bunurilor rămase de pe urma defunctului Radziwill era consemnată în contul secret al senatorului la poziţia: două sute de mii de ruble. „Organizarea" comerţului (furnizori, protecţii, concesiuni; de data asta nu era vorba de furturi, ci de şperţuri) aducea încă pe atîta. Ruble şi ducaţi, ducaţi şi ruble! În regat, aurul curgea gîrlă. Senatorul ştia lucrul acesta, îl ştiau şi Szaniawski, Rożniecki, Zajaczeck... Nu se neglija nimic: părinţii ai căror copii erau arestaţi pentru cercetări îi puteau răscumpăra cu monedă sunătoare. Nu trebuia dispreţuită nici valuta berlineză, dovada palpabilă a recunoştinţei pentru o serie întreagă de informaţii preţioase, împărtăşite de senator consulului de la Varşovia al regelui Prusiei.

Totodată însă domnul senator era şi un actor remarcabil: la început nimeni nu recunoscuse sub pielea liberală şi umanitară lupul care stătea la pîndă. Abia în jurul anului 1820, la Varşovia, şi-a arătat adevărata faţă. Domnul senator era adeptul tacticii lupilor şi şacalilor deghizaţi ai Europei din epoca aceea. Mai întîi, poporul trebuie mîngîiat, adormit; trebuie să-i vorbeşti îndelung, cît mai mult, despre libertate. În timpul acesta să te înfigi zdravăn în şa. Şi după aceea? După aceea e treaba jandarmilor, a judecătorilor şi a copoilor.

Într-adevăr tunase şi-i adunase: marele duce, senatorul, adjunctul lui, generalul Zajaczeck, directorul poliţiei, generalul Rożniecki, preşedintele Szaniawski... Cine se aseamănă se adună. În zece ani au umplut închisorile, au deportat nenumăraţi oameni, au zdrobit orice gînd de libertate, au dezorganizat învăţămîntul, au jefuit ţara ca în codru (ducaţi şi ruble! ruble şi ducaţi!), au dăruit constituţia (o ficţiune) şi bineînţeles au zvîrlit uşor de pe ei costumaţia „iacobină". Szaniawski, odinioară iacobin aprig, tot ocupîndu-se de libertatea cuvîntului în regat, adusese lucrurile în aşa fel, încît ziariştii din Varşovia puteau să scrie nestingheriţi doar articole care priveau... moda pentru femei. Apoi, Szaniawski a exclus din „Cursul de literatură" monologul lui Hamlet, iar pe

Heltman, editorul *Decadei Poloneze* [1], l-a întemniţat, pentru că publicase în suplimentul revistei sale textul constituţiei din 3 mai [2]. Rożniecki, fostul partizan al lui Kosciuszko [3], a dăruit regatului jandarmeria, iar apoi poliţia secretă.

Să mai adăugăm şi faptul că aceşti conducători ai regatului nu numai că făceau casă bună laolaltă, ci se şi pîndeau unul pe altul. Rożniecki era urmărit din ordinul lui Konstantin Pavlovici de contraspionajul lui Schley. Şi nu numai Rożniecki. Agenţii lui Schley se interesau de pildă de sumele pe care le încasa Novosiltov de la Newachowicz, concesionarul monopolului tutunului şi al băuturilor spirtoase. Agenţii lui Rożniecki, în schimb, urmăreau atent activitatea lui Schley... Iar pe o treaptă mai înaltă, baronul Sass expedia la Petersburg rapoarte secrete chiar despre marele duce, pe care, adulmecîndu-le cu flerul lui bine cunoscut, le inspira adeseori chiar senatorul, cel urmărit de marele duce.

Mai întîi de toate, aceşti conducători ai ţării îşi îndreptaseră toată atenţia către popor. O atenţie duioasă, grijulie, specială, insistentă. Acestei atenţii nu-i scăpau nici o ocazie de cîştig, nici un prilej de anchetă, adică tot de cîştig, şi mai cu seamă nici un prilej de îngrădire a libertăţilor publice, care creau doar posibilităţile unor noi anchete, deci alte ruble şi alţi ducaţi.

Despre aceasta se vorbea în Varşovia nu numai prin cafenelele frecventate de tineretul înflăcărat, şi nu numai prin locurile adunărilor conspirative. Anul 1823 le deschisese ochii chiar şi celor mai sinceri admiratori ai „bunului suveran" Alexandru.

Să nu ne mirăm deci prea mult de faptul că pan Mikolaj, cînd vorbea acum cu prietenii lui despre trebu-

---

[1] Gazetă varşoviană de nuanţă constituţională, a apărut între 1822—1825, fiind apoi suprimată de cenzură.

[2] Constituţie elaborată în 1791, în ale cărei principii se simţeau ecourile revoluţiei franceze din 1789.

[3] *Tadeusz Kosciuszko* (1746—1817), erou naţional al Poloniei ; a participat la războiul american pentru independenţă ; a organizat armata polonă insurecţionistă în 1789, a condus răscoala populară din 1794 ; capturat de trupele ţariste, eliberat apoi, s-a refugiat întîi în S.U.A., pe urmă în Franţa ; ostil tiraniei napoleoniene, a trebuit să caute adăpost în Elveţia, unde a şi murit.

rile regatului, ridica din umeri cu amărăciune. Şi lui şi prietenilor nu le mai rămăsese decît o consolare tristă : resemnarea.

Îşi aminteau de anii bătăliei pierdute, îşi ziceau că acum trăiau, de bine, de rău, liniştiţi, şi nu voiau să mai audă de noi frămîntări sociale.

Însă nu puteau să nu-şi pună întrebări asupra viitorului, să nu se frămînte în legătură cu acesta. Pan Mikolaj se gîndea la acest viitor, şi gîndul îi zbura îndată la fiul lui. Poţi privi cu nepăsare ziua de mîine ? Acum, cînd ai trecut de cincizeci şi trei de ani, să nu te preocupe oare altceva decît cum să-ţi fie casa îndestulată, veselă ? În casa aceea creştea însă mîndria, speranţa şi grija lui : unicul său fiu.

Tînărul Frederic-Francisc Chopin, fiul eminentului pedagog, acum elev al liceului din Varşovia, putea fi neîndoielnic socotit marea mîndrie, marea speranţă a tatălui său. Făcînd această afirmaţie, nimeni nu încearcă să idealizeze realitatea. La fiecare pas, un prilej de mîndrie, în fiecare talent nou înfiripat în Frederic, îndreptăţirea unei speranţe.

Oficial, pe pan Mikolaj îl interesau îndeosebi „progresele la învăţătură" ale fiului său. Cînd lua cartea în mînă, Frederic căsca, şi ochii lui oglindeau o neasemuită plictiseală. Uneori chiar trebuia să-i facă observaţie, să-l certe. Totodată, însă, cînd cerceta catalogul, constata că băiatul avea note excepţionale. Excepţionale ! Deci... plictiseala aceea nu putea fi numită nici măcar superficialitate. Şi totuşi, în ciuda oricărui raţionament logic, acest lucru uneori îl supăra. Profesorul vedea la fiul lui o totală nepăsare pentru preocupările care-i deschiseseră lui însuşi cariera, care-l promovaseră la înalta poziţie socială pe care o deţinea. Gramatici, dicţionare, lexicoane, manuale ? ! Frederic fusese surprins de cîteva ori în clasă ocupîndu-se cu lucruri care nu aveau nici în clin, nici în mînecă cu lecţiile. Da : în ora de matematici scria versuri, în aceea de latină fusese surprins de două ori aplecat deasupra caietului cu portative, la botanică citea, ruptă cine ştie de unde, o compoziţie a lui Mozart. Mai rău încă : la cursul rectorului făcea caricatura chiar a acestuia !

Lui pan Mikołaj îi atrăgeau, despre toate acestea, atenţia, zîmbind, profesorii, iar el asculta, de asemeni zîmbind, cele relatate, şi totul se încheia cu aceste zîmbete. În cele din urmă s-a încheiat însă şi cu lacrimi: profesorul însuşi l-a surprins pe pan Chopin-junior făcînd portretul lui Tytus Woyciechowski, în timp ce pan Chopin-senior preda o lecţie de literatură franceză veche. Acasă, după o săpunealâ zdravănă, a intrat în acţiune sfîntul Nicolae. Iar portretul? A fost ascuns cu grijă în biroul domnului profesor. Ca amintire — era doar foarte reuşit.

Da, chiar şi în acele portrete, amuzamente, caricaturi, glume, chiar şi în ele Frederic îşi manifesta talentul. Desena ca „un viitor pictor". Rectorul Linde a pus pe caricatura lui următoarea observaţie: „Bine executat". Sau altă aptitudine — actoria. Frederic ştia să portretizeze sau să caricaturizeze, mai bine chiar decît cu creionul, cu mimica, cu gestul, cu cuvîntul.

Se gîrbovea, începea să tremure uşor din bărbie şi să se poticnească în exprimarea unor vocale: era, bineînţeles, vorba de rectorul Linde. Îşi îndrepta gulerul cu o mişcare comică, îşi ştergea nişte ochelari imaginari — era vorba de profesorul Brodzinski.

Îndeosebi însă uimea, impresiona, ba chiar uluia marşul triumfal al copilului prin muzică. Se împlinea al cincilea an al modei „micului Mozart". Prin saloane, de mult nu se mai vorbea de Nowak, de Wilczek, de desfiinţarea francmasoneriei, de o nouă afacere suspectă a lui Newachowicz [1], de cele din urmă scandaluri stîrnite de Rożniecki: unul financiar, şi altul sentimental. „Micul Mozart", însă, nu fusese dat uitării. La scara palatului Kazimirowski trăgeau şi acum cupeuri şi cabriolete. Nu atît de des, la fiecare capriciu, ca mai înainte, în schimb cu mai multă atenţie, cu mult mai multă consideraţie. Numai ce se răspîndea prin Varşovia ştirea că Frederic are un nou repertoriu, şi uşile începeau să fie luate cu asalt de lacheii care aduceau invitaţii şi scrisori: adeseori chiar luminăţiile-lor în persoană se osteneau să urce la al doilea cat, la familia Chopin. De

[1] Bogătaş varşovian care luase în arendă monopolul băuturilor spirtoase.

pildă, cînd s-a aflat că Frederic își terminase studiul asupra concertului lui Kalkbrenner, în ușa apartamentului familiei Chopin s-au întîlnit într-o după-amiază maestrul de ceremonii al curții, contele de Moriolles, cu... prințesa Luiza Czetwertynska ! Cariera muzicală a lui Frederic putea fi socotită un fapt uimitor și de necontestat : copilul de paisprezece ani era unanim socotit cel mai bun pianist al capitalei.

Pan Mikolaj își dădea bine seama că pe Frederic nu-l mai amenința perspectiva unei „cariere" ca a maeștrilor Żywny, Weinert, ori Krogulsky. În timpul acelor cinci ani, Frederic îl depășise chiar și pe maestrul Würffel, notorietate recunoscută și apreciată pe vremea aceea. Pus în fața acestei realități evidente, pan Mikolaj se împăca totuși greu cu gîndul că fiul lui, Frederic Chopin, va fi pianist. Ca și cu trei, patru ani mai înainte, profesorul căuta să evite gîndul acesta. Pentru că, deși avea relații de prietenie cu fruntașii lumii artistice a capitalei (el însuși scrisese cîndva poezii franțuzești), nu trebuie totuși să credem prea mult în considerația sa pentru artă. Ce reprezenta oare arta în lumea aceea în care ar fi vrut să-l vadă pe unicul său fiu peste cincisprezece, douăzeci de ani ? O distracție mai mult sau mai puțin plăcută, dar nimic altceva.

Prințul locțiitor Antoni Radziwill scria compoziții muzicale, e drept. Dar el era prinț. Prezidentul Mostowski aprecia mult tragediile lui Racine și se zicea că scria și el, dar era prezident. Arta ca profesiune ? Carieră ? Nonsens ! Pentru oameni ca aceștia arta va fi totdeauna plăcută, dar o vor considera un simplu amuzament. Doar cineva din cercul lor poate să-și pună semnătura cu îndrăzneală sub un tablou, o poezie sau o poloneză ! O astfel de semnătură, însă, nu va deschide nimănui drum în cercul lor. Nu acesta era drumul pe care fiul profesorului trebuia să înainteze cu demnitate, cucerind titluri și ranguri, pe care să le adauge celor cucerite de fiul unui podgorean.

Doar, *nom de Dieu*[1], Frederic era un copil neobișnuit. Prilejurile de mîndrie și speranță vor spori cu încă un

[1] Ce naiba ! (În lb. fr.)

amănunt : Frederic termină cu brio prima clasă de liceu. La serbarea de sfîrşit de an primi un premiu de onoare : *Manual de statică pentru uzul şcolilor superioare şi departamentele de Monge*[1], o carte legată în piele roşie, pe a cărei copertă era gravată cu litere de aur dedicaţia în limba latină :

Moribus et diligentiae
Frederici Chopin
in Examino publico
Die 24 Juli 1824
Consilium Supremum
Rerum Sacrarum
et
Institutionis Publicate.[2]

Chiar aşa scria : *moribus et diligentiae !* Gîndindu-se la viitorul unicului său fiu, pan Mikolaj are nenumărate şi unanim îndreptăţite motive de mîndrie şi speranţă. Atunci, de ce-am mai stărui spunînd că unicul său fiu constituia obiectul mîndriei, speranţelor şi grijilor sale ?

Nu era greu de ghicit în zilele acelea că viitorul regatului şi viitorul Europei n-aveau să-i pregătească o soartă prea plăcută lui Frederic-Francisc Chopin. N-aveau să fie de nici un folos ultimele rămăşiţe de încredere în liberalismul lui Alexandru Romanov, şi nici modul, vezi doamne, loial, de a face aluzii la potlogăriile făptuite de marele duce, de senatori sau de generali.

Anul şcolar, cel pentru care Frederic primise premiu *Tratatul de statică*, al lui Monge, legat în piele roşie, începuse în septembrie 1823. Încă din iulie îşi începuse cercetările faimoasa Comisie de anchetă a problemelor academice, cu privire la cele petrecute în Universitatea din Vilno... Ca urmare a acelor cercetări, la 14 septembrie fusese arestat denunţătorul de mai tîrziu al fila-

[1] *Gaspar Monge* (1746—1818), matematician francez, fondator al Şcolii Politehnice, autor al unei celebre *Geometrii Descriptive*. *Tratatul de statică* e scris în 1789.

[2] *Pentru bună purtare şi silinţă la învăţătură lui Frederic Chopin audiat în examen public, la 24 iulie 1824 — Consiliul suprem Eclezlastic şi al Instituţiilor publice.* (În lb. lat.)

reţilor[1] din Vilno, un oarecare Jankowski. În prima jumătate a lui noiembrie, mănăstirea bazilienilor, transformată în închisoare de stat, găzduia între zidurile ei pe aproape toţi filareţii, în frunte cu Tomasz Zan[2] şi Adam Mickiewicz. Evenimentele se precipitaseră încă din luna mai, cînd Michal Plater, un băieţandru de cincisprezece ani, elev la gimnaziul din Vilno, caligrafiase pe tablă cuvintele : *Vivat constituţia din 3 mai !* Prietenii lui adăugaseră dedesubt : „Ce amintire frumoasă pentru noi, polonezii, dar ce păcat că nu mai există nimeni care s-o revendice şi s-o impună !" În februarie 1824 s-a pronunţat prima sentinţă în procesele elevilor din provincia lituaniană. Doi minori fură condamnaţi la moarte. Ulterior au fost graţiaţi, comutîndu-li-se pedeapsa în muncă silnică pe viaţă.

La Varşovia, în acel prim an de liceu al lui Frederic, închisoarea de stat, instalată acum şi în mănăstirea carmeliţilor[3], era ticsită cu deţinuţi : se operau arestări în rîndurile membrilor asociaţiei Fraţii polonezi liberi şi ai Asociaţiei patriotice. Ce-i drept, nu mai fusese prins nici un băieţandru de cincisprezece ani scriind pe tablă saluturi la adresa constituţiei, dar încriminările vizau mereu acelaşi şi acelaşi lucru : constituţia.

Constituţia reprezenta primul pas spre libertatea naţională. Nu era deci de mirare că cei de teapa lui Novosilţov şi Rożniecki combăteau pînă şi amintirea ei, pentru a-şi apăra ducaţii şi rublele. Rożniecki o combătea în numele celor de teapa lui Zajaczeck, Szaniawski şi chiar a lui Lubecki ; Novosilţov în numele boierilor ruşi,

---

[1] Membrii asociaţiei numite iniţial *Asociaţia Filomaţilor* (iubitori de virtute), înfiinţată în 1817 ; grupa o parte a tineretului progresist universitar din Vilno, unde şi-a făcut studiile Mickiewicz. Urmărind iniţial scopuri educativ-morale, activitatea asociaţiei capătă cu timpul un caracter politic, ceea ce atrage desfiinţarea ei de către autorităţi, şi exilarea capilor ei.

[2] *Tomasz Zan* (1796—1855), cel mai apropiat prieten din tinereţe al lui Mickiewicz.

[3] E vorba de mănăstirea Ordinului de călugări ai Carmelului, din Varşovia, transformată în închisoare de stat ; aici erau întemniţaţi membrii societăţilor revoluţionare secrete : Fraţii polonezi liberi şi Asociaţia patriotică.

al lui Arakceev [1]. Libertatea era molipsitoare. Da, da, libertăţile constituţionale rîvnite cu atîta ardoare de regătul Poloniei puteau să sugereze poporului rus dreptul lui de a avea o constituţie. Pe Arakceev şi pe Zajaczeck îi uneau interese comune — la dracu cu libertatea voastră ! Nu vă atingeţi de ducaţii şi de rublele noastre ! Nimeni să nu îndrăznească nici măcar să se mire de arestări, deportări şi schingiuiri — mirarea e pasibilă de pedeapsă.

Pan Mikolaj ştia că nu e îngăduit să vorbească cu glas tare despre mănăstirea bazilienilor ori cea a carmeliţilor. Ce-i drept, acestea nu-l ameninţau pe liniştitul profesor de limba şi literatura franceză. Dar cine putea garanta că Frederic va înţelege să păşească cu înţelepciune pe drumul „lealităţii", al supunerii ? Că Varşovia va rămîne şi pe viitor acelaşi oraş liniştit, îndestulat, vesel, plin de joc şi de cînt ?

Prin curţi înfloreau teii, crengile lor atîrnau grele, împovărate de flori. Pe sub salcîmii de pe strada Miodowa se îmbulzea o mulţime elegantă. Pe caldarîm juca în buiestru splendidul armăsar sur al *fliegeladjutantului*[2] Kicki, iar în ceasornicăria maistrului Gugenmus ornicele îşi clincheteau armoniile. Era ora opt seara. Pan Mikolaj îşi amintea însă bine că douăzeci de ani mai înainte, deasupra cartierului Praga din Varşovia, se ridicau vîlvătăile ameninţătoare ale înfrîngerii. Gîndul la viitorul regatului şi al fiului său nu putea să nu-i stîrnească îngrijorări, temeri.

Frederic anunţase că se întoarce din vacanţă în ziua de 22 septembrie. Fusese vorba să sosească mai devreme, dar familia Dziewanowski, la care stătea, organizase o excursie la Toruń şi Gdańsk. Frumoasă excursie ! De la Szafarnia, prin Plock, Rościszów, Turzno, Kozlow [3], Gdańsk. Apoi, tot atît de interesant ca şi Gdańskul, Toruńul, oraşul lui Kopernik, cu turnul înclinat, cu cate-

---

[1] Contele Alexei Arakcev (1769—1834), ministru al lui Alexandru I ; prototip al despotismului poliţist şi brutalităţii arbitrare în dirijarea afacerilor de stat.

[2] Recte germ. *Flügeladjutant*, aghiotant al unui prinţ suveran.

[3] Localităţi situate pe Vistula, între Varşovia şi Gdańsk, port la Marea Baltică.

drala gotică, ridicată în 1231 de teutoni și cu... turtă dulce: („Cea mai bună impresie mi-a făcut-o turta dulce", îi scria Frederic lui Jan Matuszynski [1]) Pani Justina îl convinsese pe profesor să-l lase pe Frederic să se ducă în excursia aceea. Ce-i drept, îi era tare dor de fiul ei, dar ce voinic și sănătos se întorcea el în fiece an din vacanțele pe care le petrecea vara la Szafarnia!

Urma să sosească la Varșovia împreună cu Domek peste două zile. Așa că trebuia să rînduiască „culcușul", ungherul lui liniștit din salon, să-i pună așternut proaspăt, să-i aranjeze biroul și răftulețul cu note, prin care cu siguranță că Izabela cotrobăise. Pani Justina era meticuloasă, știa cum trebuie făcut curățenie, avea experiență veche în privința aceasta. Totul e simplu: întîi va pune în ordine biroul și sertărașele. Apoi dulapurile cu haine. După aceea se mătura și se freca parchetul pînă lucea ca oglinda. În sfîrșit, se ștergea praful de pe mobile cu pămătuful de pene.

Începu cu birouașul lui Frederic. Îndată își dădu seama că răscolise careva prin el. Noroc că cele trei sertărașe cu lucrurile cele mai importante erau încuiate, iar cheile erau la pani Justina. Adevărul e că nu avea cine știe ce de rînduit acolo, dar îi venea greu să reziste ispitei, să nu arunce o privire, pentru a douăzecea, pentru a treizecea oară, prin cele aflate în sertare.

În sertarul din mijloc erau amintiri ale succeselor, dovezi ale admirației de care se bucura Frederic: un teanc de scrisorele și invitații cu chenar aurit, argintat sau purpuriu, semnate de cele mai distinse nume. Dar asta nu era totul. În fundul sertarului se aflau două cutiuțe căptușite cu catifea. Într-una era ceasornicul de aur pe care i-l dăruise lui Frederic marea cîntăreață Catalani. În cealaltă... un inel cu briliante. De la cine? Răspunsul îl dădeau ziarele, ce se găseau de asemeni în sertar. Să lăsăm deoparte *Gazeta corespondentului* din 6 octombrie 1818, care dădea amănunte despre vizita maiestății-sale împărăteasa-mamă. Despre acest eveniment sîntem informați. Să lăsăm deoparte și *Jurnalul Varșoviei* din ianuarie 1817, în care e inserată notița

[1] Medic polonez, a murit la Paris, cu puțin înaintea compozitorului.

despre compoziția „Polonaise"... *dédiée à son Excellence*... Iată *Curierul Varșoviei* din 7 iunie 1825. Iată și informația despre inelul cu briliante: „Alteța-sa imperială, în înalta sa mărinimie, a binevoit să dăruiască cîte un inel cu briliante domniei-sale domnului Bruner, inventator de instrumente muzicale, al *eolomelodikonului* și al altor instrumente, domniei-sale domnului Lukaszewicz, artist pictor, și domniei-sale domnului Frederic Chopin, elev de liceu (al cărui minunat talent în interpretarea pianistică a stîrnit admirație în numeroase concerte publice)."

Ecoul acelor concerte a ajuns pînă la Lipsca. Iată, chiar sub *Curier*, se află un exemplar din *Allgemeine musikalische Zeitung*. Pani Justina silabisește anevoie: *„Unter den Händen des tallentvollen, jungen Chopin, der sich durch ein Reichtum musikalischer Ideen in seiner freien Phantasien auszeichnet und ganz Herr dieses Instrumente (Eolomelodikon) ist, machte er grossen Eindruck"* [1].

Pani Justina răsfoiește de asemeni *Tratatul* lui Monge cu dedicația: *„Moribus et diligentiae*... purtînd data de 4 iulie 1824 și diploma de merit obținută la absolvirea clasei a treia de liceu, cu o dedicație asemănătoare și cu data de 24 iulie 1826... În sfîrșit, pani Justina închide sertarul din mijloc. În stînga se află compozițiile lui Friței, fie litografiate, fie scrise de mînă, în dreapta desene, amintiri (cel dintîi cîrlionț...), scrisori de la prieteni, albumul cu autografe, colecția de acuarele. Cum să nu te impresioneze toate aceste lucruri? N-ai să găsești în Varșovia multe mame care să poată vorbi despre fiii lor cu atîta mîndrie, cu atîtea speranțe ca pani Justina.

În raftul cu partituri trebuie să facă rînduială. Nu mai e nimic la locul lui! Pani Justina încruntă sever sprîncenele cu gîndul la făptașul acelui talmeș-balmeș — Izabela. Cartea atît de dragă lui Frederic, *Curs scurt de Armonie*, adică metodă elementară pentru basul-continuu, de Carol Anton Simon, a căzut după raft. Foile unui

[1] Sub degetele măiestre ale tînărului Chopin, a cărui fantezie se distinge printr-un bogat conținut de idei, acest instrument pe care-l stăpînește la perfecție (eolomelodikonul) a făcut o adîncă impresie. (În lb. germ.)

concert de Mozart sînt îndoite. Preludiile și fugile lui Bach se află sub raft! Pani Justina scutură de praf un volum legat în piele verde și uită de Izabela. Din filele partiturilor lui Bach cad cîteva notițe: schițe și însemnări date uitării.

Pe o parte a primei hîrtiuțe se află niște măsuri șterse de-a curmezișul cu creionul. Pe cealaltă, zmîngăleli, cîteva desene și, de zeci de ori, caligrafiat cu caractere diferite, *Frederic Chopin*, iar de cîteva ori, în glumă: *Frederic C. Hopin*.

Pe a doua hîrtie nu sînt portative, ci o poezie! Începe pompos: *L'amour et moi*[1]... Două strofe. Pani Justina ridică din sprîncene: pe dos e un desen, un mic portret. Își dă numaidecît seama despre cine-i vorba: coafura *à la* imperatorul Titus, ochii ageri, năsucul ascuțit nu pot fi decît ai domnișoarei de Moriolles. Sub portret de data asta nu e scrisul lui Frederic, se văd trei litere mici de tot, sentimentale: o.v.a. Oare aceasta vrea să însemne: *on vous aime?*[2] Foaia boțită zboară la coșul de gunoi.

— E cam prea devreme pentru complicații sentimentale, pan Frederic.

A treia notiță domolește însă izbucnirea de gelozie stîrnită de strofa tandră, de portret și de criptograma suspectă. Pe o preafrumoasă coală de hîrtie lucioasă, se află o vinietă îngrijit desenată, iar înlăuntrul vinietei, cu litere de tipar, un titlu scris caligrafic. În prima clipă te puteai înșela, crezînd că e titlul de pe coperta vreunei opere importante, apărută într-o mare firmă editorială. Pani Justina zîmbește, căci pe foaia aceea e scris:

Grande sonate en la bemol majeur, par Frédéric-François Chopin, premier pianiste de Sa-Majesté Roi de Pologne, Varsovie...[3]

Anul nu e scris. Cînd oare își va edita *Marea Sonată* Frederic-Francisc Chopin, prim-pianist al majestății-sale regelui Poloniei?

---

[1] Iubirea și eu. (În lb. fr.)

[2] Sînteți iubit. (În lb. fr.)

[3] Mare sonată în la bemol major, de Frederic-Francisc Chopin, prim-pianist al majestății-sale regele Poloniei, Varșovia. (În lb. fr.)

Pani Justina așază cu grijă foile la locul lor și termină treaba. Portretul domnișoarei de Moriolles va zbura și el la coș, dar nu-i va spune nimic lui Frederic în legătură cu ea. Se va face că nu știe nimic. Dacă Frederic ar afla că cineva a citit cele scrise !... Nu e îngăduit să atingi lucrurile pe care el dorește să le ascundă chiar și de privirile celor din casă. Nu i-ar ierta-o nimănui. Ține uneori la intimitățile lui mai mult decît la dragostea altora. El, primul pianist...

Ce drum va lua în viață Frederic ?

La urma urmei, problema aceasta a fost hotărîtă. E adevărat, mai are de făcut ultima clasă de liceu. Dar sîmbăta trecută, după *whist,* pan Mikolaj a chemat-o în salon, spre a se sfătui împreună cu Elsner și cu Jawurek în legătură cu viitorul lui Frederic.

Mai întîi, pan Mikolaj a explicat pe îndelete că, firește, chestiunea aceea nu era încă de actualitate, că desigur mai aveau timp... dar că un an, ultimul an de liceu al lui Frederic, va trece repede, că ar trebui să-și pregătească fiul de pe acum pentru a-și alege o carieră și a hotărî obiectele de studiu în legătură cu aceasta, că ar fi necesar să-și creeze relațiile de rigoare, să viziteze și să invite pe viitorii profesori ai băiatului...

Pani Justina părea dusă pe gînduri. Abia într-un tîrziu a observat, ca din întîmplare, că ar trebui luată în considerare posibilitatea ca Frederic să-și continue studiile în străinătate.

S-au declarat cu toții de acord.

Nu-și mai aducea aminte ce o făcuse deodată să ia taurul de coarne. Și-a dres glasul, ca să spună, simplu, că Frederic își și alesese drumul pe care voia să-l urmeze. Soțul ei tăcea. Atunci a început să aducă argumente : pe unele i le sugeraseră ziarele, pe altele inelul cu briliante, opinia saloanelor și, în sfîrșit, elogiile lui Elsner, ale lui Jawureck și Brodzinski. În cele din urmă, uimită de ea însăși, amintise că acolo, în capitalele acelea îndepărtate, unde ar trebui să plece Frederic la studii, artiștii nu erau disprețuiți, desconsiderați. În legătură

cu aceasta, pan Mikolaj n-avea decît să-i întrebe pe Elsner, pe Hervé [1] şi pe Soliva [2].

Pînă la urmă s-a vădit că pan Mikolaj tăcea nu fiindcă îi dezaproba propunerile, ci, dimpotrivă, fiindcă era de acord cu ele.

— *La douce France* [3] ! spuse el înduioşîndu-se. Acolo acum e linişte.

Şi cu acestea, discuţia s-a încheiat.

A doua zi, profesorul a discutat cu Elsner problema înscrierii lui Frederic, anul viitor, la Conservator. Elsner s-a bucurat de hotărîrea pe care o luase pan Mikolaj, era încîntat de Frederic, îl lăuda, îl felicita.

Domnul Mikolaj însă nu se arăta entuziasmat. Zîmbea, parcă cu amărăciune, parcă jenat. Pani Justina nu îndrăznea să-l facă să-şi împărtăşească gîndurile. Toţi ştiu că un Chopin nu-şi dezvăluia cu una, cu două simţămintele pe care socotea necesar să le păstreze pentru sine. De aceea pani Justina nu putea şti ce-l făcuse pe pan Mikolaj să se supună conspiraţiei la care participase şi ea, alegerii pe care o făcuseră Żywny şi Frederic. Sertarele birouaşului lui Frederic ascundeau o sumedenie de argumente în sprijinul acelei hotărîri. Oare sub greutatea acelor argumente cedaseră ambiţia şi încăpăţînarea profesorului Chopin ?

Cînd, cu cîteva luni mai înainte, prinţul Antoni Radziwill îi recomanda cu bunăvoinţă profesorului o hotărîre asemănătoare, pan Mikolaj se înclina cît mai reverenţios, zîmbea şi îşi freca palmele. În ochi însă ascundea luciri de gheaţă. Inelul pe care i-l dăruise lui Frederic alteţa-sa imperială îl măgulea... deşi nu-l bucura prea mult. Cercetînd acasă briliantele, se mîngîiase de-a binelea, ceea ce nu era în obiceiul lui : iată ce preţ punea marele duce pe artă şi pe muzicieni : îi dăduse lui Frederic nişte pietricele zgîriate şi galbene !

Nu prea avea încredere în intenţiile binevoitoare ale acestuia ! Şi apoi, în primăvara aceea plină de ho-

---

[1] Actor comic din Varşovia, de origine franceză, prieten al familiei Chopin.

[2] *Carlo Soliva* (1792—1853), muzician italian, profesor de canto la Varşovia, stabilit mai tîrziu în Rusia.

[3] Tihnita Franţă ! (În lb. fr.)

tărîri capitale îl supăra fierea şi simţea o durere ascuţită în piept.

Şi iată că acum se părea că luase spontan acea hotărîre. Cum ? Ce-l determinase ? Prin ce minune ? Greu de ghicit !

Ce-i drept, pani Justina n-ar fi destăinuit nici ea nimănui ce anume îi dăduse curaj şi pătrundere în discuţia pe care o avusese cu soţul ei. Da, de mulţi ani lupta în acest scop alături de maestrul Żywny, de profesorul Elsner şi de Frederic.

Cînd auzise că Trembinski, Biesiekierski şi Herman îşi ridicaseră viaţa, că Migurski şi Pogonowski fuseseră executaţi, alungase orice gînd în legătură cu eghileţii de *flügeladjutant* ai locotenentului Chopin. Acum însă se luase, în sfîrşit, o hotărîre definitivă. Hotărîrea aceasta urma să constituie un dar pentru Frederic, atunci cînd se va întoarce din vacanţă, căci ştiau de pe acum cu toţii că va trebui să i se spună şi lui — era o hotărîre fără drept de apel. La drept vorbind, nu era prea ispititor gîndul că fiul unei Krzyżanowski, înrudită cu familia Skarbek, va fi un muzician profesionist şi nimic mai mult !

Da, era greu. Anumite lucruri nu puteau fi însă uitate. Pani Justina n-avea să uite niciodată scena la care fusese martoră anul trecut, tot cam pe vremea aceea. Toamna era aurie ca şi acum, soarele se învăluia uneori într-o ceaţă deasă şi rece, păsările călătoreau la mare înălţime. Era linişte.

Pani Justina lăsase vorbă acasă că se duce, cu o birjă închiriată, după cumpărături, la tîrgul din Grzybowo. Părea lucru firesc — tîrgul acela era vestit pentru ieftinătatea sa.

Dar nu se dusese acolo ; spusese birjarului pe care-l luase de pe strada Miodowa să se îndrepte spre bariera Powaczki. Pe drumul acela nu era însă numai birja ei. Înspre barieră se tălăzuia de dimineaţă o mulţime compactă, dar ştearsă, tăcută. Se vedeau puţine echipaje particulare. Dincolo de barieră, pe cîmp, erau aliniate nişte trupe în careu. În mulţimea prin care birja nu mai putea să răzbată, se auzeau felurite denumiri : al pa-

trulea, al şaptelea, al cincilea, întîiul de linie, genieştii, al patrulea de ulani, unităţile de gardă.

Pani Justina s-a pierdut în mulţime. Crainicul citea sentinţa: „În numele maiestăţii-sale împăratului Alexandru I... Curtea Marţială Supremă, constituită ca instanţă de judecată în locul Tribunalului Seimului, conform dispoziţiunii alteţei-sale imperiale, marele duce"... Şi în încheiere: „Privind pe acuzatul Walerian Lukasiński..."

Adierea uşoară ducea pe aripile sale spre Varşovia primele ropote ale tobelor. Şi în clipa aceea, călăul-şef al capitalei regatului independent al Poloniei a început să smulgă epoleţii şi să rupă săbiile deasupra capetelor condamnaţilor, iar ajutorii lui să-i îmbrace în haine grosolane de închisoare, şi să le radă părul de pe cap. În mulţime a început să ţipe careva încă înainte de a fi auzite primele lovituri de ciocan care urmau să ţintuiască niturile cătuşelor. Tobele răpăiau asurzitor, acoperind ţipetele oamenilor şi înspăimîntînd păsările. În faţa frontului trupelor, împingînd roabe de ocnaşi, păşeau cu lanţurile zornăind: Lukasiński, Dobrogoyski şi Dobrzycki.

Era în ziua de 2 octombrie 1824. Seara, profesorul, observînd că soţia lui avea ochii umflaţi, tăcu. A doua zi, cînd a văzut-o îmbrăcată cu o rochie de doliu, şi-a ieşit din sărite. Nu i-a spus nimic, i-a interzis doar să poarte rochia aceea. Pe neaşteptate, însă, a cedat. Înţelesese, pesemne, că venise sfîrşitul lumii pe care o visa pani Justina Chopin, născută Krzyżanowski, lumea visurilor ei, lumea unui viitor liniştit.

Unde să găsească o asemenea lume? Ţara de pe Vistula nu va avea un asemenea viitor, o ştiau amîndoi. *La douce France?*

Au fost de acord amîndoi că de acum înainte era necesar să strîngă bani pentru Frederic, ca de îndată după absolvirea Conservatorului să plece la studii în străinătate. Ziarele şi revistele străine erau o mărturie evidentă a înaltei consideraţii pe care o acorda Milanul sau Parisul maeştrilor artei muzicale...

Unde rămăseseră frămîntările, neputința de acum cinci ani ? Copilării ! Acum, încercările din vremea aceea mirau, stîrneau ciudă, și de cele mai multe ori îți venea să rîzi de micul prostuț care se numea Friţek, purta guleraşe de dantelă, se ascundea după fustele cuconiţelor și nu cunoștea secretele basului-continuu.

Lumea a fost întotdeauna expresivă, muzicală. Dar atunci, pentru el, lumea aceea era învălmășită, haotică, ca și lumea viselor.

Chiar dacă întrezăreai o rază, chiar dacă năzuiai spre ceva, era zadarnic. Nu puteai ști ce anume, spre ce ţinteai.

În amintire, totul pare foarte frumos, copilăria ne încîntă, anii aceia plini de naivitate ne emoţionează. Nu loveai piatra ca să nu-i stîrnești o durere, sau tocmai dimpotrivă, dădeai un picior mesei ca s-o pedepsești pentru că ţi-a făcut o vînătaie. Mătușile de cincizeci de ani se înduioșează nespus cînd aud astfel de istorioare. Dar nu și băieţii mari ! La amintirea stîngăciei neajutorate a lui Friţek, cel de zece anișori, adolescentul Frederic pufnea în rîs.

Mai întîi și întîi era îmbucurător faptul că pierise haosul din lumea expresivă. Acum știa ce e important, ce e îngăduit să te impresioneze. Faza „nu lovi piatra pentru că o doare" se încheiase. Acum, cea mai mare importanţă o aveau problemele umane.

De atîtea, de atîtea ori stătuse de vorbă, la liceu, cu prietenii, despre artă. Discutau despre subiectul acesta mai mult chiar decît despre chestiunile publice. Frederic își dăduse seama însă curînd că Magnuszewski sau Woyciechowski nu-i puteau fi de mare ajutor, și cu atît mai puţin simpaticul, dar greoiul la minte Domek. Cine să-l lămurească, cu cine să se sfătuiască ? Da, ca totdeauna : cu maeștrii și cu oamenii vii !

În primul rînd cu maeștrii. Și nu numai cu Bach, Mozart, Haydn, Hummel, cu Field[1] cel îndrăgostit de lună, pe care-l exersa acasă, frămîntîndu-l de o sută de ori, luînd-o de la cap încă o dată și încă o dată, citin-

[1] *John Field* (1782—1837), pianist și compozitor irlandez, creatorul genului nocturnei.

du-l și recitindu-l, cu mîna pe claviatură și fără claviatură. Muzica, mai bună sau mai puțin bună, fremăta în tot orașul. Mai întîi — așa cerea moda. Apoi, zbirii care diriguiau capitala dădeau prea puțină însemnătate muzicii. Se temeau de cuvînt, interziceau citirea poeziilor, suspectau tablourile și tragediile. Dar muzica? Cenzorii nu forfecau melodiile, ci doar frazele. Așa că întreaga predispoziție spre artă o satisfăcea, în capitala regatului, muzica. Muzica răsuna prin casele particulare, în biserici, la concerte, la operă, la balurile carnavalului și în saloane, ca și în postul crăciunului.

Orașul nu părea prea mare, n-avea nici o sută patruzeci de mii de locuitori. Totuși, existau opt magazine de muzică, în frunte cu Klukowski și Brzezina, treizeci, da, treizeci de ateliere de instrumente muzicale, în fiecare casă mai înstărită un cemballo, un *Flügelfortepiano*, sau cel puțin un clavicord. Domnișoarele de măritat făceau grații cu harpele aduse tocmai de la Londra, tinerii cavaleri cîntau la flaut, la corn, la vioară; exnapoleonienii aduseseră de la Saragossa moda ghitarei. Seara, pe vreme frumoasă, trecînd pe stradă, trebuia să-ți astupi urechile cu ceară: de la parterele și etajele caselor se revărsau șuvoi o puzderie de arii, melodii, cîntece, și toate la un loc se îmbinau atît de straniu, încît nu știai dacă trebuie să rîzi sau să plîngi.

Din fericire, nu numai diletanții de prin case bucurau sau întristau urechile locuitorilor Varșoviei. Prin biserici se cînta din Stradella, Cherubini, Cimarosa. De sărbătorile paștelui se cîntau *Requiemul* lui Wolfgang Amadeus, *Șapte cuvinte* de Haydn, messele lui Cherubini. Concerte, sumedenie: soliști celebri în toată Europa. Duminicile aveau loc recitaluri în sălile cazinoului din palatul Soltyk, de lîngă Podwale, consacrate cvartetelor clasicilor vienezi. În saloanele mai de seamă se dădeau concerte, recitaluri ale elevilor de la Conservator. Acesta era programul de sezon toamna, iarna, primăvara. Varșovia se îndopa cu muzică, ca trîntorii cu miere.

Deasupra tuturor genurilor muzicale trona însă opera. Coroanele, scuturile, covoarele *Califului din Bag-*

dad [1], corurile, armurile aurite ale tenorilor, fanfarele, toată această pompă și atmosferă festivă făcea ca sălile să fie înțesate de un public mai mult sau mai puțin elegant, iar pereții să se cutremure de aplauze.

Da, Varșovia era pentru urechile sensibile o uriașă academie muzicală. Nu totul poate însă bucura. De vreme ce nu numai pasiunea pentru muzică, ci și moda impunea ca orașul să cultive muzica, era greu uneori să-ți poți stăpîni răutatea. Un excelent muzicograf și publicist va spune o dată vărsîndu-și focul: „La noi, aproape în fiecare trimestru e scos la iveală cîte un tinerel virtuos, un artist mititel, un compozitor de cinci anișori, Franus, Jozio, Wicus ș.a.m.d." Trebuie să fim însă drepți și să recunoaștem că, cu alt prilej, același Maurycy Mochnacki va scrie cuvinte de laudă: „Acum putem afirma cu curaj că avem o mare operă națională, deși cei care fac numaidecît comparație cu modelele din străinătate, probabil că nu vor fi de părerea noastră... Ar fi nedrept ca din pricina aceasta să nu apreciem munca, talentul, ba chiar măiestria artiștilor noștri."

Ca în orice academie, alături de marii maeștri care produc o impresie profundă, există și plevușca, cei pe care moda și ridicolul i-a scos la iveală. Să nu le acordăm nici o importanță, să-i ignorăm întorcîndu-ne la maeștri, la ceea ce ne învață ei în orele de studiu.

Orele petrecute în compania lui Bach, Mozart, Cherubini îmbogățesc mintea nu numai cu emoții, ci și cu noi cunoștințe. Te învață tainele muzicii. Mintea ageră și urechea sensibilă, iată instrumentele cu care descoperi fără dificultate cele mai complicate modalități de construcție. Elementele formei, diversele moduri de construcție și dezvoltare a ideii artistice, regulile polifonice și armonice se dezvăluie tot mai mult privirilor cercetătoare. S-ar putea chiar constitui o culegere de norme, prescripții și îndreptare: rețetă pentru canon, prescripție pentru allegro de sonată, articole, paragrafe, cu ajutorul cărora poți compune un rondo elegant în ritm de mazurcă, ori un vals cu configurație de rondo.

[1] Operă comică de Boieldieu, cîntată pentru prima oară în 1800, considerată model al genului.

Să fie acesta oare un motiv de mîndrie?

Mai curînd nu! Orele de studiu, orele de pătrundere plină de emoţie a tainelor muzicii dezvăluie un adevăr, cel mai important adevăr. Abilitatea, cunoaşterea regulilor, a normelor basului-continuu nu au creat şi nici nu vor crea maeştri. Se ştie de cînd lumea că muzica *este* o artă reală, vie ca omul, ca gîndurile, emoţiile, gesturile şi cuvintele lui. Tocmai datorită acestui adevăr poate fi delimitată exact graniţa dintre muzică şi rutină, dintre o sonată de Mozart şi un concert al lui Kalkbrenner[1]. De o parte e tărîmul marii arte — toate gîndurile şi emoţiile omeneşti evocate de maeştrii compoziţiei şi ai execuţiei — de cealaltă parte un oarecare Kalkbrenner la modă, prestidigitator al claviaturii, deplin cunoscător al regulilor şi nimic mai mult.

Cum poţi trece hotarul, cum poţi trece de partea muzicii autentice, vii?

La întrebarea aceasta, răspunsul nu pare a fi tocmai greu. Limbajul cu care te adresezi mamei, rugînd-o să-ţi dea un pahar cu lapte şi decoct de ghindă, e limbajul ţării tale, al oamenilor care trăiesc pe pămîntul ei, limbajul vremii lor. Iar muzica pe care o scrii se cuvine a fi nu numai opera ta, proprie, dar şi a timpului tău, a ţării tale. Oare nu acesta e drumul cel mai drept spre tribuna de pe care vei putea să te exprimi în propriu-ţi limbaj?

Toamna, iarna şi primăvara, Frederic le petrece la oraş. Dincolo de străzile principale, oraşul se pierde în parcurile palatelor, în grădinile vilelor, în reţeaua străduţelor şi fundăturilor. Dar oriunde ai căuta să te pitieşti, seara, ori chiar noaptea, eşti descoperit şi prins ca un peşte în năvod.

Pe strada Miodowa ies la promenadă filfizoni eleganţi. Cincizeci de paşi mai încolo, lîngă un gard dărăpănat, o raţă cutreieră băltoacele cu un cîrd răzleţit de boboci galbeni. În centrul oraşului vezi firme vechi de cînd lumea, agenţii şi bănci; dincolo de strada Zelazna

[1] *Friedrich Wilhelm Kalkbrenner* (1784—1849), pianist francez de origine prusacă; teoretician al muzicii, a scris o celebră *Metodă pentru pian* şi un *Tratat de armonie* pentru pianişti.

e mare îmbulzeală, pe strada Senacka abia îşi tîrăşte picioarele un spoitor zdrenţăros, iar pe strada Cracovia un păsărar surd îşi laudă mierlele şi graurii cîntăreţi.

Palatele marilor familii Radziwill, Potocki, Sapieha uimesc prin fastul şi somptuozitatea lor, greu de găsit chiar la Paris. În schimb, închisorile şi mizeria sînt aidoma celor din cartierele sărăcimii de la Paris, Berlin sau Viena. Cafeneaua *Kopciuszek*, cafeneaua *Dziurka* [1] din strada Miodowa, speluncile de pe strada Kozia, Bracka seamănă şi cu Parisul şi cu Berdyczówul [2]... Totul depinde de pe ce poziţie priveşti şi cu ce ochi. Oricum, e greu să nu te impresioneze farmecul şi pitorescul acestui oraş. Oamenii, însă, cei cu care e în contact Frederic, deşi sînt nespus de amabili, veseli şi eleganţi, dau de obicei oraşului o aparenţă de nesinceritate, de înşelătorie chiar. Nu e ceva intenţionat, firesc, dar aminteşte prea adeseori o scenă de teatru, de situaţii convenţionale, inventate. Totul se petrece ca în lumea unor uzanţe învechite, artificioase, plăsmuite de un artist mincinos. Nu-i vorba de cei de-acasă, şi nici de prietenii cei mai apropiaţi. Dar chiar şi „drăcuşorul", „Moriolka", obiectul şi subiectul unui sentiment, pare-se atît de duios, se împopoţonează ca o eroină de operă...

Întocmai ! Operă ! Tot oraşul arată ca un spectacol de operă nereuşit. Toate saloanele, toţi soliştii în genul prinţesei Luiza sau al prinţului Sapieha, totul e artificial, întocmai ca în operele lui Winter [3]. Domnişoarele care cîntă la harpă, cavalerii care zdrăngănesc strunele ghitarelor, doamnele simandicoase care se duc grăbite la slujba de dimineaţă... Aşa arăta în zilele acelea oraşul. Ce-i drept, undeva, în taină, se petreceau şi lucruri mai de seamă, chiar primejdioase. Cu un an mai înainte fusese condamnat Lukasiński şi alţi membrii ai Asociaţiei patriotice, fuseseră judecaţi tineri din Uniunea Polonezilor Liberi. Uneori, la margi-

---

[1] *Kopciuszek* — Cenuşăreasa — şi *Dziurka* — Borta, cafenele frecventate de boema varşoviană în deceniul al treilea al secolului trecut.

[2] Tîrguşor din vechea Polonie, rămas proverbial pentru sărăcia locuitorilor săi.

[3] *Peter von Winter* (1754—1825), compozitor german, fecund autor de opere cu totul convenţionale.

nea orașului, izbucnea pe neașteptate un incendiu. Era mai sănătos să ocolești pe departe mănăstirea carmeliților, transformată în închisoare. Toate zidurile aveau urechi... Acestea erau însă curente subterane, lucruri secrete. Nu puteai ști nici direcția, și nici cursul pe care-l vor lua.

În schimb, tot ce socoteai ca făcînd parte din lumea vizibilă a orașului amintea de o „cuminte", dar neinteresantă operă *buffă,* în stilul lui Winter, ori de și mai searbădul meșteșugar Weigel[1]. În lumea aceasta mică n-aveai cum să înveți un limbaj de care să poți spune că e propriu.

Vara înseamnă în viața lui Frederic satul, cîmpia. De fiecare dată cînd se întoarce acolo, îi vede altă față, mai bogată în cîntece, culori și oameni. La început, vedea mai întîi peisajul. Seara, la oraș, întunericul se lăsa peste străzi tot mai adînc, mai des. Cerul încă nu se întuneca de tot, dar pe străzi și în curți pogora noaptea.

În cîmpia Mazowiei, într-o anumită clipă a amurgului, piere hotarul dintre cer și pămînt: universul devine deodată infinit. Ceturile, soarele, holdele revărsate peste maci, și macii ascunși în holde, văzduhul în care stăruie încă miresmele furtunii de curînd sfîrșite și ale holdelor — cine poate să înșiruie toate frumusețile tărîmului verde?

Sosise și clipa descoperirii cîntecului popular. L-a ascultat cu atenție chiar de la primele întîlniri cu el; și de pe atunci a simțit cîtă frumusețe sănătoasă, tăinuită încă, se afla sub scoarța lui aspră. Era ușor de înțeles că acele cîntece alcătuiau o părticică din însuși sufletul țării, din viața ei, că vorbeau despre ea. Peisajul și cîntecele Mazowiei se împleteau strîns între ele. Soliva povestea nu demult despre azurul pur al cerului Italiei. Poate să fie minunat, desigur. Dar zările cîmpiilor mazowiene, pierdute în ploaie, vîntul nopților și cîntecele cele multe și frumoase ale păsărilor care se întorc în amurg de la pășunile din vîlcele... Să tacă Soliva.

---

[1] *Joseph Weigel* (1766—1846), dirijor și compozitor german de origine maghiară.

Profunzimea simțămintelor o măsori îndeosebi prin trăinicia amintirilor. În fiecare an se întoarce de pe întinderile cîmpiei de la Vistula în orașul cel mare. Orașul îl cunoaștem : în centru e zgomotos ca Parisul, la mahala, ca Berdyczowul. E colorat, bogat în „efecte", adică în impresii, atrăgînd atenția și stîrnind simțăminte la fiece pas și în fiece zi.

Concertiștii și instrumentiștii din capitală sînt oameni eleganți, de lume, ca pani Aszpergerowa, care se remarcă prin modul de interpretare și prin prestanța ei, ca pani Majerowa [1], care impresionează prin puritatea vocii, sau pani Szymanowska [2], prin măiestria execuției.

Matei Zduleczny din Oborow umbla în cămașă și opinci, mîinile îi erau bătucite, arse de soare și îmbătrînite ca scoarța unui copac, iar scripca lui arăta ca vai de lume. Cu toate acestea, *Berceuse* — a lui Ries, prea frumos executată de pani Szymanowska, pierea repede din amintire, întocmai ca obrăjorii îmbujorați și fețișoara doamnei Aszpergerowa. Cîntecele lui Matei, însă, și ale tarafului lui, pe care le auzise la Oborow, nu i le putea șterge din amintire nici una din atracțiile orașului. Profunzimea simțămintelor e dovedită de trăinicia amintirilor.

Pani Justina avea un somn foarte ușor. Adeseori se trezea noaptea și asculta : Frederic, care dormea în salon, nu se despărțea de claviatură foarte adesea pînă tîrziu. Spre sfîrșitul lui noiembrie auzise cîntînd cîteva nopți la rînd. Da, Frederic compunea. Nopțile acelea Frederic nu le va uita nici la Paris, nici la Edinburg.

Atît pani Justina, cît și profesorul i-au atras de cîteva ori atenția că nu se îngrijește de odihna și sănătatea lui. E drept că în toamna aceea sănătatea îi era mai șubredă ca de obicei : nu trecea o săptămînă fără să aibă temperatură, și, cînd își făcea vizitele, doctorul Malcz bodogănea pe sub nas ca un pisălog bătrîn. Frederic ridica din umeri, cu totul nepăsător, iar pani Justina se trezea din nou, noaptea, în sunetele pianului din salon.

---

[1] Cîntărețe la Opera din Varșovia.

[2] *Maria Szymanowska* (1790—1831), pianistă celebră ; fiica ei, Celina, a devenit soția lui Mickiewicz.

În decembrie a fost editată la Brzezina o mazurcă, mărturie a amintirilor din Oborow. Din clipa cînd predase manuscrisul pînă cînd văzuse partitura tipărită, Frederic nu deschisese caietul, căutînd să uite ceea ce scrisese. Îşi aducea aminte doar că, atunci cînd compusese tema principală, în ochi i se iviseră lacrimi de bucurie. Însemnările din caiet erau neciteţe, pătate, mîinile îi tremurau de emoţie.

În sfîrşit, Brzezina îi întinsese exemplarele umede încă, mirosind a cerneluri. Nu era o noutate pentru el; totuşi Frederic nu se întorsese imediat acasă, rătăcind mai bine de o oră prin ger şi zăpadă. Se temea să intre în casă, să se aşeze la pian şi să verifice, să-şi verifice temeiurile mîndriei şi ale nădejdilor pe care, pentru întîia oară, i le trezise în suflet acea compoziţie a lui. A mai aşteptat şi acasă încă un sfert de oră, pînă ce Izabela şi Emilia au plecat din salon. Abia atunci s-a repezit spre claviatură. Degetele îi erau murdare de cerneală, notele mînjite, parcă se înceţoşase deodată şi lumina lămpii şi a lumînărilor. Ştergîndu-şi lacrimile celei mai curate bucurii, s-a făcut totuna de cerneală pe faţă şi iar a ieşit din casă.

La ora aceea, oraşul era pustiu. Vîntul călduţ care aduce dezgheţul pe aripile lui îi flutura poalele pelerinei. Frederic s-a îndreptat spre strada Senacka, pe care nu se zărea ţipenie de om. Şi a strigat în vînt:

— Aţi auzit?

Apoi o luă grăbit pe strada Bednarska şi iar se opri.

— Aţi auzit?

Un călugăr capucin, care se ivise de după colţ, se dădu înapoi speriat, făcîndu-şi cruce cu poala sutanei. Frederic rîdea.

Ştia că nu greşeşte. Pentru întîia oară auzise în muzica lui vigoarea şi lumina unei emoţii sincere, izvorîtă din suflet. Adevărul e că pînă în clipa aceea nu fusese pe deplin sigur dacă năzuinţele, dacă încrederea lui în sine erau pe deplin îndreptăţite. Frederic Chopin — compozitor! Să fii un Ries[1] sau un Kalkbrenner nu era

[1] *Ferdinand Ries* (1784—1838), pianist şi compozitor german neînsemnat; a lăsat o lucrare asupra lui Beethoven.

cine știe ce. Cîndva, plîngărețul Friţek își alesese un drum de nădejde, de pe care n-avea să se mai abată! Micuțul nimerise bine! Tînărul Frederic Chopin îi dădea dreptate. În seara aceea orașul era prea mic pentru mîndria, pentru speranțele care fremătau în pieptul lui. Pe străzile Senacka și Bednarska răsunase strigătul unei neobișnuite bucurii: *Ați auzit?!*

Știrea s-a răspîndit repede prin orașul pasionat după muzică. Profesorul Elsner l-a felicitat pe Frederic pentrul noul succes, cu o mină neliniștită, șovăielnică, amintindu-i de călugărul care se îndepărtase speriat de el pe strada Bednarska. Prințesa Luiza a strîmbat vădit din nas la unele cadențe. Tytus Woyciechowski a adus discret din oraș vestea: domnul Elsner lăudase îndrăzneala armoniei și octavele încîntătoare, dar veșnic cusurgiul Kurpinski ar fi șușotit la o măsuță de la cafeneaua *Kopciuszek* că domnul Chopin încerca, împotriva tuturor regulilor gramaticii muzicale, să violenteze urechile sensibile cu basul său continuu!

Se spunea că acest punct de vedere fusese foarte aplaudat la baroneasa Mohrenheim, cu prilejul obișnuitei sindrofii de miercuri. Oare cei care se entuziasmau de falsele valori nu prețuiau năzuința lui Chopin de a evoca și celălalt aspect al societății, și cealaltă față a națiunii? Frederic asculta clevetirile cu zîmbetul pe buze.

Nu izbutise însă să găsească un răspuns la observațiile lui Marylski. Cu Eustațiu, prietenul de odinioară, nu se văzuse de vreo două luni. În anul acela, Marylski frecventa la Universitate cursurile profesorului Felix Bentkowski despre libertatea conștiinței și drepturile cetățeanului. În toamna aceea se certase cu tatăl lui, din pricina concepțiilor sale politice: influențat de lecturile din Saint-Simon[1] îl supăra cu vederile sale progresiste. Înveninat rău, umbla fără un ban în buzunar, tremura de frig și se înglodase în datorii, dar nu voia să se supună tiraniei părintești.

[1] *Claude-Henri de Rouvroy de Saint-Simon* (1760—1825), economist francez, socialist utopic.

Frederic îl întîlnise pe strada Bracka. Luna decembrie se sfîrşise cu un dezgheţ aproape primăvăratic, iar Anul Nou începuse... cu ploaie. După ploaie ieşise soarele. Frederic nu se simţea prea bine, dar cînd dădu cu ochii de vechiul lui prieten, se opri bucuros. Îşi urară „la mulţi ani" şi se întrebară „ce se mai aude".

Deodată, Eustaţiu apucă un nasture al pelerinei lui Frederic şi-i spuse, zîmbind, în zeflemea:

— Am auzit că te-ai apucat să compui mazurci. E plăcut să pozezi în cîntăreţ al poporului, ai?

Ironia cu care spusese aceste cuvinte îl făcu să se simtă prost. Nu aşteptă răspunsul, îl asaltă îndată pe Frederic cu noi întrebări. Despre ce? Tocmai despre lumea satelor, despre tărîmul cel verde. Nu întrebă de frumuseţea acelei lumi, de aleanul sufletului ei, de cîntecele şi jocurile populare. Deveni deodată grav, şi-l întrebă pe Frederic dacă ştie cum trăia lumea aceea de la care învăţa greaua artă a compoziţiei. Dacă ştia cîte sate fuseseră pustiite de război, cîtă foamete bîntuia în aşezările suprapopulate, în ce sărăcie se zbăteau oamenii aceia robiţi pămîntului. Ştia oare că la un singur ţăran reveneau patru sau cinci perceptori şi conţopişti? Ştia cu ce trăiau ţăranii? Cu aer! Flămînzeau! Ştia Frederic că ţăranul trudea pentru moşier cinci-şase zile pe săptămînă? Citise oare ce scria Bronikowski[1] în *Gazeta Varşoviei* despre satele de iobagi? Era scris textual acolo: „Par mai curînd nişte sălaşe de sălbatici, nu aşezări omeneşti dintr-o ţară civilizată". Aflase Frederic că mulţumită prinţului Lubecki, ministrul trezoreriei, în sate nu găseai nici măcar sare, da, sare?! Că prinţul nu pregeta să stoarcă birurile mai cu seamă de la sărăcime, folosind în acest scop forţa armată? Cine se sinchisea de lucrul acesta? Iar cel care se sinchisea era ridicat imediat şi trimis ori la armată, ori la munca silnică!

— Ţi-aminteşti de Deczynski şi de Rypiński?[2] Rypiński a fost condamnat pentru tulburarea ordinii

---

[1] Ksawery Bronikowski, a condus *Gazeta Varşoviei* între 1826—1831.

[2] Deczynski, învăţător de ţară; Rypiński primar al unui tîrg; au luat apărarea ţăranilor oprimaţi, din care pricină au fost aspru pedepsiţi. Deczynski avea să participe la insurecţia din 1830.

publice prin instigarea țăranilor. Instigare? întrebă, congestionat la față, Eustațiu.

Amuți brusc. Pe lîngă ei trecu un bătrînel cu înfățișare de bonom. Croitor? Cizmar? Ceasornicar? Sprîncene groase și ochi prietenoși. Obrajii, ca niște pîinișoare rumene. Era domnia-sa Mackrot-senior, copoiul-șef al capitalei.

În cele din urmă Marylski se potoli și chiar îi zîmbi amical:

— Iartă-mă! Compui în stilul popular, așa că trebuie să știi toate astea.

Și își luară rămas bun.

La jumătatea lunii decembrie 1825 a fost proclamat printr-un ordin oficial doliu general. Murise împăratul Alexandru, „suveranul cel bun". Lumea nu s-a conformat de îndată ordinului, cu excepția cetățenilor „loiali". Se șușotea în fel și chip asupra împrejurărilor misterioase ale decesului. Umbla zvonul că țarul fusese otrăvit. Părintele lui, împăratul Pavel I, pierise ca să-i deschidă lui drumul spre tron. Oare Alexandru nu pierise și el pentru a face loc vreunuia dintre frații lui, moștenitorii tronului? Aceasta ar fi fost o consecvență logică: se păstra tradiția!

În primele zile ale lunii ianuarie, au sosit de la Petersburg vești ciudate. Se repeta într-una: 26 decembrie, 26 decembrie. În ziua aceea, Petersburgul trăise una din cele mai importante zile ale vieții sale. La vestea evenimentelor petrecute la Petersburg, în acele istorice zile din decembrie, cei care nu se conformaseră pînă atunci ordinului cu privire la doliul obștesc s-au grăbit să-l arboreze.[1]

Puțin timp după aceea, la Varșovia au început din nou arestările și, cu toate că termenul doliului ordonat trecuse, mulți purtau mai departe cocardele și brasardele negre.

La 26 decembrie, în Piața Senatului din Petersburg, batalioanele conduse de membrii complotului se răscu-

[1] E vorba de reprimarea sîngeroasă a participanților la insurecția decembristă (26 dec. 1825), ziua depunerii jurămîntului de către noul țar Nicolae I.

laseră. Răsculaţii aveau scopuri bine definite : desfiinţarea deosebirilor de clasă, reforma agrară, constituţia, abolirea vechii orînduiri, executarea membrilor familiei imperiale. Acesta trebuia să fie începutul luptei pentru dreptate, pentru o viaţă mai bună a poporului rus.

Ziua era înnorată, friguroasă, fără vînt. Împrejurul batalioanelor staţionate în tăcere se îngrămădea mulţimea gata de luptă, dar care nu ştia absolut nimic despre cele ce se întîmplau. Complotiştii n-au deschis focul la vreme. Lipsea conducătorul, lipsea spiritul hotărît şi sprijinul maselor pentru care, dar *fără* de care, voiseră să înceapă lupta pentru o Rusie nouă.

Noul ţar, Nicolae, şi-a deschis drum spre tron cu salve de tun. Zăpada din Piaţa Senatului s-a înroşit de sînge, principalii organizatori ai conspiraţiei au fost arestaţi. La Varşovia erau repetate în şoaptă numele lor : Pestel, Rîleev, Muraviev, Bestujev... Pan Mikolaj asculta speriat aceste veşti.

Apoi, la Varşovia s-a zvonit că noul val de arestări din regat era în strînsă legătură cu evenimentele din decembrie de la Petersburg, că revoluţionarii ruşi avuseseră legături cu uniunile secrete ale polonezilor. În primăvară, această taină era cunoscută de toată lumea. Se spunea că locotenentul Sobinski, arestat la Varşovia, se sinucisese în timpul anchetei, spre a nu fi constrîns să divulge ceea ce ştia. Apoi se zvonise că prinţul Jablonowski [1] îl informase pe ţar asupra întregului complot şi a legăturilor pe care le aveau revoluţionarii ruşi cu cei polonezi.

Pan Mikolaj nu înţelegea de loc ce se petrecea. Din cele ce auzise pînă atunci despre comploturile antiguvernamentale din regat rezulta că acestea aveau un caracter antirusesc. Nu se declara de acord, dar înţelegea cum stau lucrurile : ţarul era rus. Acum însă îşi dădea seama că nu înţelesese nimic.

Fiindcă termenul oficial al doliului trecuse şi totuşi mulţi tineri din Varşovia purtau mai departe cocardele

[1] Jablonowski, mare familie de latifundiari polonezi înrudită cu Walewski ; prinţul citat aci e Maximilian, senator al imperiului rus (1785—1845)

negre, copoii începură să-i suspecteze. Curatoriul din Varşovia dăduse o circulară, care glăsuia că elevii liceului şi studenţii Universităţii erau invitaţi să-şi scoată doliul, întrucît în anumite împrejurări acest lucru însemna o lipsă de pietate faţă de sacra memorie a defunctului împărat Alexandru.

Pan Mikolaj a declarat elevilor săi, la liceu, că autorităţile, deci şi el, profesorul Chopin, îi îndemna să nu abuzeze de doliul pe care se dovedeau surprinzător de înclinaţi să-l poarte. În sfîrşit, într-o bună zi, cînd a atras atenţia pentru a şasea sau a şaptea oară celui mai încăpăţînat dintre elevi, un tinerel bun de gură, pe nume Kasiewicz, acesta i-a răspuns prompt şi dur:

— Nu mă supun şi n-am să-l scot... Îl port după oameni care îmi sînt dragi!

— După cine? a întrebat profesorul, aprinzîndu-se deodată.

Kasiewicz tăcea. Profesorul a întrebat cu vocea înăbuşită de mînie:

— După ruşi?

Kasiewicz a mijit ochii, dîndu-şi capul pe spate cu mîndrie şi parcă dispreţuitor:

— Da, a răspuns el, după prietenii ruşi [1].

Şi s-a îndepărtat, tropăind apăsat cu cizmele pe pardoseala de piatră.

Profesorul amuţise. S-a întors acasă posomorît, înfrigurat. Afară, într-adevăr, deşi erau în aprilie, şuiera un vînt ca de noiembrie.

Seara, înainte de a se culca, a început să se plîngă de ţară, de oameni. Ţară a iernilor şi samavolniciilor, ţară amărîtă, înrăită, săracă. Ploi şi geruri veşnice. Veşnice răscoale. Ah, de-ar putea să se întoarcă în Franţa...

Pani Justina şopti sfioasă că şi în Franţa fuseseră răscoale, că acolo îl uciseseră chiar pe rege.

Pan Mikolaj o privi cu ochii holbaţi de mînie. Şi în loc, ca un profesor loial ce era, să-i condamne pe ucigaşii lui Capet, îşi aminti brusc de mizeria ţăranilor francezi,

---

[1] *Prietenilor ruşi* este şi titlul unei cunoscute poezii de Mickiewicz închinată prietenilor lui decembrişti, făcînd parte din celebrul său poem *Strămoşii*.

a celor de-un neam cu el, de lîngă Nancy, zbieră „bine i-au făcut" și ieși trîntind ușa.

Stătu închis o oră în cabinetul lui, unde se liniști cu cîteva păhărele de vin. Întorcîndu-se în salon, își ceru iertare, și-i spuse soției sale, stăruind, îndelung și cam confuz, că Frederic trebuia expediat departe, acolo unde lumea e liniștită. Sînt orașe, explica el, cu mult soare, mult vin și multe fete, unde se aud cîntece foarte frumoase. De pildă acesta — și fredonă:

Troix beaux tambours, en revenant de guerre[1]...

---

[1] Trei chipeși toboșari se întorc de la război. (In lb. fr.)

PE STRADA MIODOWA O LUME NOUĂ

Doctorul Malcz vizita frecvent catul al doilea al palatului Kazimirowski. La începutul primăverii anului 1827 simpaticul, impozantul şi jovialul medic îşi pierduse însă toată buna dispoziţie. Spre jumătatea lunii februarie, Emilka începuse să tuşească şi să scuipe sînge. Malcz a hotărît să-i ia sînge. I-a luat încă o dată. Apoi s-a gîndit să aplice şi alte terapii : lipitori, plasturi, sinapisme...

Emilka a fost înmormîntată spre jumătatea lunii aprilie în cimitirul Powazki.

Pani Justina se stăpînea din răsputeri să nu plîngă. Spusese însă categoric că nu mai putea rămîne în casa în care murise Emilia. S-au mutat în iunie. Lucrurile rămase de la Emilia le-au dăruit Societăţii de binefacere. Noua locuinţă a familiei Chopin se afla peste drum de liceu şi de Universitate, în aripa stîngă a palatului Krasinski, tot în cartierul Krakowski. Conform tradiţiei, apartamentul era tot la catul al doilea. Frederic începu să se pregătească pentru examenul de sfîrşit de an la compoziţie, adică la contrapunct. În raportul său asupra examenului din 17 iulie 1827, înaintat comisiei Şcolii superioare de muzică, Elsner îşi caracteriza astfel elevii : „Anul întîi : Chopin Frederic (talent excepţional). Anul al doilea : Dobrzyński Ignacy (talent neobişnuit), Klimontowicz, Fair, Billing, Schmidt, Radziński, Linowski, Jarecki Iozef. Anul al treilea : Nidecki Tomasz (talent excepţional)."

Imediat după examenul pe care-l luase cu brio, Frederic plecă la țară. De data aceasta însă priveliștea se schimbase. Moșia Wiesiolowski, unde îl invitase pani Anna Wiesiolowska, născută Skarbek, se învecina cu moșia Antonin, reședința de vară a luminăției-sale prințul locțiitor de Poznan, Antonin Radziwill, cel atît de darnic în sfaturi și promisiuni.

Prințul era el însuși compozitor. Frederic asculta cu multă atenție muzica pe care o cînta prințul, scrisă pentru libretul lui *Faust* de Goethe. Cîntînd, prințul făcea eforturi, transpira și sforăia pe nări. Frederic îl asculta, stînd pe cît posibil mai grațios — îl priveau prințesele. Își înclina capul pe umăr și-și răsfrîngea buzele, luînd o poză cît mai interesantă. Apoi lua loc el însuși la pianul fabricat de renumita firmă berlineză Kisling. Prințul dădea sfaturi, ascultînd reprobativ măsurile care contraveneau regulilor.

— De unde și pînă unde, întreba el, aceste armonii atît de brutale, cvintele acelea atît de greoaie?

Frederic știa dinainte cum își va petrece vacanța aceea, și de aceea ar fi vrut să nu se mai ducă la Strzyzew. Hotărîrea tatălui său era însă de nezdruncinat. Nu ascundea cîtuși de puțin ceea ce gîndea: spuse fățiș că Frederic trebuia să-și prezinte cît mai des omagiile la picioarele prințului locțiitor, în vremurile acelea fiind tot mai greu să găsești protectori atît de marcanți ca prințul Radziwill.

După prînzuri și după cine, la cafea sau la seratele muzicale, prințul oferea drept desert fel și chip de promisiuni. Cînd se întorcea din vacanță, Frederic era dator să prezinte tatălui său o dare de seamă amănunțită asupra celor petrecute.

Pan Mikolaj asculta destul de întunecat. Cînd auzi însă că Frederic fusese invitat și pentru anul următor tot la Strzyzew, își țuguie buzele și căzu pe gînduri, cugetînd asupra mărinimiei prinților. În cele din urmă dădu din mînă resemnat: ce va mai fi se va vedea... Prințul locțiitor va fi în stare fără doar și poate să-și păstreze rangul și virtuoasele sale tradiții de mecenat, nu? Va fi sau nu va fi? Frederic ridică din umeri. Pan Mikolaj tăcea. Cînd însă Ludwika cea înflăcărată în-

cepu să viseze cu glas tare ceva în legătură cu mărinimia princiară, o repeziră amîndoi destul de aspru: prostul trage nădejde ca spînul la barbă.

În sfîrşit, începuseră cursurile. Ora de armonie şi contrapunct se ţinea la Universitate în fiecare joi, de la douăsprezece la unu. Pentru lecţiile practice mergeau la Conservator, ca şi anul trecut: luni, miercuri şi vineri, de la patru la şase. Iar în fiecare zi, în jurul orei şase, Frederic se îndrepta spre strada Miodowa.

Se răspîndise o patimă şi un obicei nou, devenind cea mai demnă distracţie pentru tineretul universitar şi pentru bătrînii senatori: cafeneaua.

În cartierul „parizian" Varşovia avea multe asemenea cafenele. În primul rînd trebuie menţionată cafeneaua *Kopciuszek,* caracteristică pentru clientela ei, alcătuită din artişti şi oameni serioşi, printre obişnuiţii localului numărîndu-se domnii profesori: Osiński [1], Brodzinski, Arminski [2], directorul Kurpinski, *il maestro* Soliva, precum şi cei mai reputaţi actori de la Teatrul Naţional. Acolo erau rostite cu veneraţie numele lui Corneille, Racine şi Boileau; acolo, făcînd abstracţie de toate genurile literare, erau apreciate tragediile scrise după regula celor trei unităţi [3] şi epopeile în stil homero-virgilic.

La *Kopciuszek* venea chiar şi Kajetan Kozmian [4], marele maestru al poeziei poloneze, şi cînd îi cădea în mînă întîmplător vreun exemplar al *Gazetei poloneze,* se îmbujora, pălea, o răsfoia cu multă delicateţe, apoi ori pufnea dispreţuitor dînd-o deoparte, ori o arunca mînios cît colo.

Intrau uneori şi conţi, ba chiar şi *senatores.* De cîteva ori pe lună îşi făcea apariţia şi excelenţa-sa Novosilţov. Nici chiar excelenţa-sa pan Lubecki nu

---

[1] *Ludwik Osiński* (1775—1838), critic şi traducător polonez, partizan al şcolii clasice.

[2] *Frantiszek Arminski* (1789—1849), astronom polonez, membru al Asociaţiei prietenilor ştiinţei.

[3] Unitatea de timp, loc şi acţiune a tragediei constituia una din cele mai importante norme ale clasicismului francez (sec. al XVII-lea).

[4] *Kajetan Kozmian* (1771—1856), poet neoclasic polonez, imitator al lui Horaţiu şi Virgiliu.

dispreţuia cafeneaua *Kopciuszek*. *Café Kopciuszek* era filiala celor mai selecte saloane ale Varşoviei : conserva şi cultiva predilecţiile, concepţiile şi convingerile acestora. Cafeneaua îşi avea un specific al său, o topografie anume : lîngă ferestre se grupau junii cei mai eleganţi ai capitalei, „jurnale ambulante de modă", iar în jurul sobelor stăteau bătrîneii cu obrajii lucioşi, graşi ca frişca servită la cafea. Decoraţiile, centurile şi eghileţii ofiţerilor mai vîrstnici străluceau nu mai prejos decît aurul ramelor de la oglinzi.

Frederic dădea pe acolo o dată, de două ori pe lună, nu mai des.

Maestrul Johann Sebastian elogiase şi el cafeneaua, onorînd-o cu o cantată hazlie. Maestrul Frederic-Francisc îndrăgise nu cafeaua, ci cafeneaua. Dar nu cafeneaua *Kopciuszek* loc de *café-sabathuri* în stilul clasico-aristocratico-salonard.

O dată cu sosirea primăverii acelui an, Jul Fontana, acum cel mai apropiat prieten al lui Frederic, l-a dus într-o seară, după cursuri, la cafeneaua pe care o ţinea *madame* Brzezinska. Frederic s-a întors la cină cu migrenă şi cu palpitaţii. Cafeaua, fumul de tutun îi făcuseră rău. Hotărî că aceea fusese prima şi ultima oară cînd se ducea acolo. După o lună, era nelipsit în fiece seară de la *madame* Brzezinska.

În noiembrie abandonă cafeneaua *Brzezinska* pentru *Dziurka*. Hotărîrea aceasta a fost determinată de un scandal care se iscase între cele două grupuri de clienţi obişnuiţi ai cafenelei : bătrînii şi tinerii. *Madame* Brzezinska a luat partea bătrînilor, aşa că tinerii, considerîndu-se ofensaţi, s-au mutat pe strada Miodowa, la *Dziurka*, în palatul familiei Tepper. Frederic era chiar bucuros de această schimbare. Peste drum de *Dziurka* se afla magazinul cu note muzicale al lui Brzezina. Frederic intra în fiecare după-amiază pe acolo, îmbinînd astfel frumosul cu utilul. Începuse să-l viziteze pe Brzezina înainte de a intra în cafenea. După vechiul lui obicei, cerceta noutăţile apărute, iar pe cele mai interesante le cînta la pianul care se afla în camera din fundul magazinului. În căutare de surprize, extrăgea din arhive vechi curiozităţi, adulmecînd vreun

maestru necunoscut ori uitat. Altădată abia putea să se smulgă de acolo, acum însă intra în fugă, mai mult din obligaţie sau obişnuinţă decît din plăcere. La *Dziurka,* punctul de atracţie al acelor ani era reprezentat de cele două măsuţe din colţ, de lîngă fereastră, măsuţele revoluţionarilor — pentru unii, ale trîntorilor — pentru alţii.

Aceşti „alţii" erau cei care frecventau salonul contelui Mostowski şi care binevoiseră să treacă şi pragul café-ului *Kopciuszek:* Kożmian, Osiński, Wizyk, Kropiński, Molski, maeştri ai literaturii, dramei, teoriei şi practicei poetice.

Măestria lor era uşor de apreciat: în 1809 plouaseră cu ode, proslăvindu-l pe *l'Empereur* [1]. Ritmul strofelor suna în cadenţa diviziilor şi corpurilor de armată napoleoniene. Cînd împăratul de pe malurile Senei dispăruse de pe cîmpurile de luptă europene, ritmul noilor ode începuse să răsune în cadenţa regimentelor lui Alexandru şi ale lui Nicolae. Numele lui Alexandru oferea chiar posibilităţi mai frumoase pentru metafore mitologice decît numele uzurpatorului abdicat şi deportat pe insula Sfînta Elena.

Şi-apoi, alegoriile erau aceleaşi, doar numele se schimbase; „împăratul" rămăsese — se schimbase doar direcţia în care erau adresaţi ditirambii, dar cîtuşi de puţin orientarea politică a gîndirii şi nici virtuţile literare aflate încă sub egida lui Laharpe [2] ori Boileau. Căpătuiţii, dichisiţii, eleganţii maeştri ai muzelor clasice, ai sindrofiilor literare din saloane se agăţaseră de trecut, ca ciulinii de coada cîinelui. În Europa „mirosea a trădare şi revoltă" împotriva vechilor orînduiri. Aşa că, pentru a-şi păzi imperiala, aristocratica piele, sau numai interesul personal, trebuiau postate santinele şi posturi de gardă. Şi în artă. Aşa cum comisiile de anchetă ale lui Novosiltov foloseau codul alexandro-napoleonian, tot astfel maeştrii muzelor clasice îşi înarmaseră spiritul cu codul estetic al lui Boileau.

---

[1] Împăratul (în lb. fr.). E vorba de Napoleon.

[2] *Jean-François Laharpe* (1739—1803), critic literar francez, apărător al principiilor clasice conservatoare.

Între timp, Adam Mickiewicz își publicase la Vilno *Poeziile* lui. Primul volumaș, *Balade și romanțe* apăruse în 1822, iar volumașul al doilea, *Grażyna* și *Străbunii*, partea a doua și a patra, în 1823, an încă de pe atunci romantic. Salonul contelui Mostowski, unde se reunea acel Parnas senil, pufnise în rîs unanim și disprețuitor, în acel încă pseudo-clasic an, 1823.

După aceea, de Adam Mickiewicz se ocupase senatorul Novosiltov și generalul Benkendorf. Totuși, *Sonatele din Crimeea* și *Konrad Wallenrod*[1] și-au croit drum spre Varșovia. Poemul *Konrad Wallenrod* era citit cu inima zvîcnind, cu lacrimi în ochi, fiind un dureros strigăt din inimă către prietenii decembriști, care după moartea „bunului suveran" Alexandru hotărîseră să bareze calea spre tron noului autocrat. Noul autocrat se urcase însă pe tron trecînd peste cadavrele lor. Excelența-sa Novosiltov va înțelege foarte bine ce hram poartă *Wallenrod*, și nu numai că va interzice răspîndirea sau numai pomenirea acestei opere, dar va înainta țarului Nicolae un raport în care se va ocupa îndeaproape de Mickiewicz și de al său *Wallenrod*. În acest raport va pleda pentru necesitatea supravegherii periculoasei minți a aceluia care scrisese, ce-i drept, numai o odă, dar o odă adresată tineretului. Prea multă tinerețe, prea multă libertate și patriotism fremătau în poetul Mickiewicz spre a nu alarma vigilența de vulpoi bătrîn a senatorului Nikolai Nikolaevici Novosiltov.

Și nu numai domnul senator avea să protesteze. Condotierii, paladinii trecutului adulmecaseră încă de pe atunci primejdia pe care o constituia apariția noului geniu. După ce citise *Sonetele din Crimeea*, pan Kaetan Koźmian spusese că „Mickiewicz este un scăpat de la balamuc, care, ofensînd bunul gust, exprimă într-un talmeș-balmeș de cuvinte niște elucubrații bizare și propagă idei fantasmagorice". Iar cînd, în aceeași toamnă,

[1] Scris între 1826—1827 poemul istoric *Konrad Wallenrod* n-a văzut lumina tiparului decît în 1828, la Petersburg, cînd cenzura și-a dat în cele din urmă consimțămîntul. Deși prin acțiunea sa poemul reînvie un trecut îndepărtat, datorită evocării puternice a sentimentelor patriotice ale contemporanilor, această operă a lui Mickiewicz a fost de mare actualitate.

pan Podczaszyński [1] a adus de la Paris portretul litografiat al lui Adam Mickiewicz şi l-a arătat la *Kopciuszek*, Koźmian a dat cu pipa de pămînt, strigînd : „Vai ! Vai de noi ! Au început să facă portretele trîntorilor !"

Podczaszyński a fugit de la *Kopciuszek* de-a dreptul la *Dziurka* unde, învăpăiat în obraji, a povestit toată întîmplarea prietenilor de la cele două măsuţe din colţ, de lîngă fereastră. Aceştia l-au ascultat în linişte. Înainte ca ei să izbucnească furioşi, revoltaţi, Maurycy a ciocănit cu degetele în masă şi a declarat cu un zîmbet sarcastic :

— Minunat ! O să fim într-adevăr trîntori... !

Maurycy a mai adăugat că exclamaţia lui Koźmian „Vai de noi !" ascundea probabil în ea foarte mult adevăr şi că descoperirea acelui adevăr ar sluji cauzei şi mai mult ca pînă atunci. „Trîntorii" îl aplaudară atît de furtunos, încît toţi cei din cafenea au întors capetele cu interes, dar şi cu respect, spre cele două măsuţe din colţ la care şedeau, începînd de la stînga, domnii : Witwicki Stefan [2] şi Zaleski Bohdan [3] — poeţi, Magnuszewski Dominik [4] — vestit geniu universal şi megaloman, Anton Edward Odyniec [5] — poet, Maurycy Mohnacki, Julius Fontana, Chopin Frederic, Podczaszyński Michal şi Jan Ludwik Zukowski. Domnii trîntori, conform opiniei maestrului Koźmian ! După opinia personală însă a celor în cauză — domnii revoluţionari.

În Europa, într-adevăr, „mirosea" a trădare, a răzvrătire, a revoluţie împotriva vechilor rînduieli.

---

[1] *Michal Podczaszyński* (1800—1835), ziarist polonez, a creat gazeta *Dziennik Warszawski* ; prieten al lui Mochnacki, a murit în emigraţie.

[2] *Stefan Witwicki* (1802—1847), poet romantic polonez, prieten al lui Chopin ; a participat la insurecţia din 1830 ; *Cîntecele săteşti* ale lui Witwicki (1830) i-au inspirat multe melodii lui Chopin.

[3] *Bohdan Zaleski* (1802—1886), poet romantic polonez, participant la insurecţia din 1830, membru al asociaţiilor *Fraţii uniţi* şi *Societatea democratică* ; a valorificat în versuri de o intensă muzicalitate folclorul ucrainean.

[4] *Dominik Magnuszewski* (1810—1845), scriitor progresist polonez, a participat la insurecţia din 1830.

[5] *Antoni Edward Odyniec* (1804—1885), poet romantic polonez, partizan al Filareţilor.

Frederic fusese prezentat acestor domni și primit de ei prietenește, la un an și jumătate după primele incidente ale lui Maurycy cu paladinii celor două muze, ai coroanelor imperiale și ai autorității părului alb.

Ofensiva o începuse, după cum se știe, Mickiewicz. În Europa spiritele se hrăneau încă de multă vreme cu Byron, în Germania se purtau fracuri albastre și veste galbene *à la* nefericitul Werther și în stil wertherian. Cu un exemplar al romanului în mînă, nefericiții își zburau creierii. Rămîneau în urma lor doar niște bilețele : „N-are nimeni nici o vină... poate doar dragostea mea".

Mai lucida Anglie, izgonindu-l pe Byron, în loc să doarmă, citea la pîlpîirile lumînărilor romanele lui Walter Scott. Shakespeare zguduia teatrele tuturor capitalelor, iar Victor Hugo era, și este încă, gigantul poeziei franceze.

La Varșovia, însă, și la Vilno, nu se prea auzea despre romantism. Marea contagiune fusese precedată de modesta și sentimentala uvertură : romanele doamnei Krüdener [1] și trista soartă a Heloïsei. *Baladele și Romanțele* domnului Mickiewicz erau foarte apropiate acelor genuri și de fapt abia al doilea volumaș de poezii a început să vestească timpurile cele noi. Malczewski [2], Zaleski, Goszczyński [3] au început și ei să pună mîna pe condei. Primul care a atacat problema seninătății sufletești a fost profesorul Brodziński. A elogiat clasicismul, a cochetat cu romantismul. „Să ne fie orășelul vesel, să ne fie căminul tihnit", glăsuia el din adîncul inimii sale sentimentale, îndemnînd la armonia între vechi și nou.

N-a ieșit nimic bun. Mai întîi l-au luat la rost tovarășii lui — binecunoscutul cărturar Jan Sniadecki l-a acuzat de lipsă de principii, făcînd cu ou și cu oțet romantismul, numindu-l „școală a trădării și smintelii". Prin sa-

---

[1] *Juliana de Krüdener* (1764—1824), scriitoare preromantică de origine rusă, autoarea romanului *Valérie* (1803).

[2] *Antoni Malczewski* (1793—1826), poet romantic polonez, autor al celebrului roman în versuri *Maria*.

[3] *Severyn Goszczyński* (1801—1876), poet romantic polonez, participant la insurecția din 1830 și mai tîrziu la Comuna din Paris.

loane, Brodziński era luat în rîs și își băteau joc cu toții de „minunățiile" romantice pe care, cum a spus în gura mare Sniadecki, le știau toate babele. Avea atîta dreptate, încît volumașele lui Mickiewicz erau „cumpărate cu precădere de lachei și servitori", al căror limbaj era tot atît de apropiat de acela din cărțile lui, cum e cămașa de corp. Nu era de loc surprinzător că Mickiewicz fusese luat la refec, de vreme ce, la vremea lui, fusese și Shakespeare, ba chiar și Racine, pentru lipsă de „educație aleasă și de cultură".

Atunci însă a luat cuvîntul pentru întîia oară domnul Maurycy. Maurycy îi cunoștea pe Shakespeare, Goethe, Tieck [1], Novalis [2], Hoffman [3], în literatura națională era de asemeni priceput, apreciind unele aspecte estetice ale lui Eusebiu Slowacki [4] (la care se puteau ușor vedea elementele romantice), iar ca model și-i luase pe Schelling [5] și pe Schlegel [6]. Era deci un erudit, un om bine înarmat.

N-ar fi folosit însă prea mult acele frumoase calități, dacă n-ar fi avut condei. La început, în toate acestea, se mai afla încă destulă fanfaronadă și îngîmfare tinerească, precum și o tendință de imitare a doctrinelor filozofice străine. Dar de atunci... Dar mai bine citiți singuri: „Dacă Virgiliu, după cum e bine cunoscut, l-a chemat pe Blumauer [7] în fața judecății lui Jupiter, acuzîndu-l de a fi plagiat Eneida, aidoma, ori poate și mai abitir, ar avea dreptul întreaga antichitate greacă să ia apărarea ofensatelor modele ale frumosului pe care pseudo-clasicii

---

[1] *Ludwik Tieck* (1773—1853), scriitor romantic german, autor de nuvele fantastice.

[2] *Novalis* (pseudonim al lui *Friedrich de Hardenberg*) (1772—1801), unul dintre principalii reprezentanți ai romantismului reacționar german, autor al *Imnurilor nopții* și al romanului *Heinrich von Ofterdingen.*

[3] *Ernst-Theodor-Wilhelm Hoffman* (1776—1822), scriitor german, reprezentant al romantismului reacționar, autor de nuvele fantastice.

[4] *Euzebiusz Slowacki* (1773—1814), tatăl poetului Juliusz Slowacki, estetician, profesor de retorică la Universitatea din Vilno.

[5] *Fr. W. J. Schelling* (1775—1854), filozof idealist german, adept al misticismului teozofic.

[6] *Aug.-Wilhelm Schlegel* scriitor german (1767—1845), teoretician al dramaturgiei și remarcabil traducător al lui Shakespeare.

[7] *Aloys Blumauer* (1775—1798), scriitor german, autor al unei *Eneide travestite*, imitată după poetul francez Scarron.

de astăzi au vrut să le imite, păgubind nespus însemnătatea și gloria acesteia. Ar avea dreptul să-i întrebe de ce dezgroapă sacrele ei vestigii și îndrăznesc să numească clasic în poezie ceea ce este o mediocritate vădită și totodată o încoronare a neputinței spirituale prost tăinuită".

La timpul său, pan Mikolaj citise cu glas tare la masă acel articol inserat în *Curierul Varșoviei*. I l-a arătat revoltat profesorului Linde, și ținuse să-l citească cu accente de revoltă. Totuși, în timpul lecturii, n-a putut să se abțină : a pufnit de cîteva ori în rîs. El, partizanul, entuziastul literaturii clasice franceze !

Rîdea și Frederic, dar pe atunci nu pricepea încă prea bine ce anume voia tatăl lui și ce anume voia autorul. Pan Mikolaj și-a mustrat fiul și pe sine însuși pentru acea veselie fără rost și a citit mai departe cu un ton de gravă revoltă. Dacă însă nici măcar el nu reușea să reziste pornirii scriitoricești a lui Maurycy, e lesne de închipuit cum trebuiau să rîdă, și cum mai rîdeau, la Varșovia și Vilno, tinerii adepți ai romantismului.

Astfel a început la Varșovia, sub pana lui Maurycy Mohnacki, insurecția literară. E nițeluș cam caraghios și totodată impresionant cum mama lui Maurycy, care făcea parte din generația lui Mikolaj Chopin, speriată de ecoul pe care-l stîrnise în saloanele Mostowski și Mohrenheim pana fiului său, l-a silit să amuțească timp de un an încheiat. Mama l-a silit, fiul trebuia deci să asculte. Dar, tăcînd, Maurycy nu-și pierdea timpul. Prietenii care-l vizitau îl găseau lungit pe dușumea, cu pipa între dinți, înconjurat de cărți, cărți și iar cărți. Astfel că, în 1827, an fără îndoială romantic, cînd s-a isprăvit cu tăcerea lui Maurycy, Koźmian lua în mînă, cu inima palpitînd, sugrumat de furie, numerele *Gazetei Poloneze*, iar senatorul Nikolai Nikolaevici citea printre gene, adulmecînd în școala literară a trădării și smintelii încă o trădare, încă o sminteală.

Koźmian se temea de altfel nu numai de *Gazeta Poloneză* la care lucrau Mohnacki, Bronikowski, Zukowski. Trecuse timpul complotului tăcerii în jurul romantismului, și, lucru semnificativ, mediocrități iremediabile au pornit la luptă pe neașteptate împotriva grupului literar

din salonul Mostowski, în chip de apărători pasionaţi ai romantismului. Prost serviciu dar, e cazul să repetăm, semnificativ.

În vestita Şcoală Militară de Cadeţi s-au găsit poeţi şi scriitori ! Au pus mîna pe condei ca să scoată un periodic în slujba noii epoci literare. Aceştia erau : Godebski, Mochnacki Kamil şi Zaba. Primul număr al periodicului *Clipe de odihnă* a fost întîmpinat de cele două măsuţe din colţul de lîngă fereastră, de la *Dziurka*, cu hohote de rîs. Maurycy îl sfătuise pe fratele său să se lase de versificările lui nevolnice, care stîrneau scandal în casă, încît maică-sa se pornise pe plînsete, iar Kamil cît pe ce şi el.

Degeaba. *Clipe de odihnă*, periodicul cadeţilor, a tot apărut pînă cînd şi-a pierdut răbdarea un înalt funcţionar din Ministerul Afacerilor Interne, pan Kaetan Kozmian. Acesta s-a dus la comandantul Şcolii de Cadeţi ca să-l lămurească şi l-a lămurit căzînd de acord foarte repede : la Şcoala de Cadeţi nu puteau fi toleraţi partizani ai trădării şi smintelii. *Clipe de odihnă* şi-a încetat apariţia la ordinul comandantului şcolii.

Atunci, pentru întîia oară, Mochnacki şi-a dat seama într-adevăr că elanul fratelui său şi al prietenilor acestuia fusese călcat în picioare.

Stăteau ca în fiecare zi la măsuţele obişnuite, în grup mai restrîns, dar ca de obicei : Maurycy, Stefan Witwicki, Zukowski, Podczaszyński şi Frederic. Discutau agale, de una, de alta — cafeaua nu fusese încă servită — iar Maurycy, care, de obicei stimula neîncetat conversaţia, de data aceasta pufăia din pipă, fără a asculta anecdotele despre secretele de alcov pe care le înşira Witwicki, colportor renumit al unor asemenea subiecte. Frederic tăcea, după obiceiul lui, retras în colţul canapelei. Nu-i plăcea şi nu ştia cum să vorbească acolo. Printre oamenii aceia, gîndurile şi cuvintele lui erau încă prea naive, stîngace chiar, ca să-şi poată spune părerea, să aprobe sau să respingă ceva.

Kamil Mochnacki venise palid, furios. Comandase pricomigdale, punci şi cafea. Limba i s-a mai dezmorţit abia cînd a luat pipa între dinţi. Stăpînindu-se, căutînd

să pară calm, a povestit despre inițiativa lui Kozmian și, cînd a terminat ceea ce avea de spus, n-a mai putut să-și păstreze gravitatea stoică : și-a pus încetișor pipa deoparte, cu mîna tremurătoare și, deodată... a izbit cu pumnul în masă. Apoi și-a frecat cu pumnii ochii podidiți de lacrimi. Nimeni n-a rîs însă de acele lacrimi stîrnite de furie.

— Știți zicala : corb la corb nu-și scoate ochii : spuse Zukowski, puțin peltic.

Vorbea astfel numai cînd se enerva.

Așteptau să-și spună părerea și Maurycy. Acesta tăcea. Se aplecase și mai mult asupra mesei, pe care se proiecta umbra profilului său, o umbră mult mai bătrînă decît el, de uliu, de pasăre furioasă, amenințătoare. În cele din urmă zîmbi și începu să vorbească.

Mai jos e redat pe scurt lungul discurs pe care Maurycy l-a ținut la *Dziurka*, în acea toamnă a anului 1827. Prietenii ascultau cu capetele apropiate, deoarece Maurycy vorbea aproape în șoaptă.

Spuse că nu se mira cîtuși de puțin de întorsătura pe care o luaseră lucrurile. Asta era, zicea el, desfășurarea normală a evenimentelor, care nu-l supără prea mult, ba chiar îl bucură. Și puse mîna calm pe brațul lui Kamil, care clocotea de furie. Îl bucură, explica el, nu atît faptul că se exercitase o presiune ministerială asupra tinerilor poeți, ci că măsura aceea fusese considerată de stăpînire ca absolut necesară. Ei și ? Adevărul e că mișcarea romantică se întețea, devenea amenințătoare, dușmanii ei socotind necesar să combată, chiar și, iartă-mă, Kamil, *chiar* și o publicație cum ar fi *Clipe de odihnă*. În tabăra dușmanilor apare cel dintîi semn al înfrîngerii : teama.

Apoi puse o serie de întrebări retorice. Se ridica împotriva nedumeririlor unora, ca și împotriva interpretării superficiale a evenimentelor. Oare aici era vorba numai de lupta vechii generații de poeți împotriva noii generații ? De contradicțiile dintre clasicism și romantism, dintre domnul Kaetan și domnul Adam ?

Nu ! Kozmian e în cîrdășie nu numai cu profesorul Osiński și cu contele Mostowski. El s-a situat de partea acelora care au pronunțat sentința împotriva lui Luka-

siński, care au executat prompt ordinul ţarului Nicolae de suprimare a decembriştilor, care, cocoţaţi pe sacii plini cu bani, nu mai văd sărăcia în care se zbate poporul. Poate că Koźmian, Osiński şi ceilalţi, de o teapă cu ei, nu-şi dau seama cu cine au intrat în cîrdăşie. Asta n-are nici o importanţă. Important, spunea Maurycy, îmbujorat de înflăcărarea cu care vorbea, încercînd să-şi lărgească gulerul care-l strîngea, important e să vedem adevăratele cauze ale fenomenului. Pentru că aici nu glăsuieşte poezia, ci istoria!

Frederic respira iute, agitat. Podczaszyński era palid, dar ochii îi scăpărau, ca şi pupilele ferestruite, de lup, ale lui Maurycy.

Maurycy, zîmbind doar într-un colţ al buzelor, dădu din mînă, parcă s-ar fi apărat de-o muscă sîcîitoare.

— Ştiţi bine că adulmecă cu toţii ceea ce scriem noi. Aşa că ceea ce s-a întîmplat cu *Clipe de linişte* nu-i decît începutul, o părticică măruntă. Ei scriu ode în cinstea împăraţilor, noi apărăm poezia care îşi trage seva din legendele şi năzuinţele poporului. Ei ascultă supuşi ordinele acelora care văduvesc popoarele de libertăţi şi drepturi, noi sîntem adevăraţii fii ai acestor popoare, aşa că nu ne vom supune unor asemenea ordine. De partea cui sînt ei? Pe cine slujesc? întrebă Maurycy retoric, şi-şi dădu singur răspunsurile.

Deşi ascultătorii cunoşteau aceste reflecţii, cu toate că se dezbătea adeseori problema libertăţii şi a despotismului, aceea a drepturilor poporului şi a luptei pentru drepturi, totuşi şi de data aceasta, ca întotdeauna, de altfel, cuvintele rostite făceau ca inimile să bată mai tare. Ascultătorii, săgetaţi de fiori, încleştau pumnii.

— Omul, spunea mai departe Maurycy, se naşte liber, cu drepturi egale. El trebuie să-şi cîştige pîinea prin munca lui. Cel care nu face astfel este un escroc, un tîlhar; escroc — pentru că se erijează în element util societăţii, şi în realitate e dăunător, tîlhar — pentru că fură munca semenilor săi. Da: apărînd tradiţiile domnilor clasicişti, Koźmian apără nu numai vechile canoane estetice, dar se situează de-a dreptul de partea trecutului întunecat, de partea violenţei, a silniciei. Cine i-a dat dreptul unui tîlhar şi despot împăunat şi

obraznic, cocoţat pe tron sau în rang, prin silnicie şi obscurantism, să conducă poporul ? Dreptul acesta izvorăşte tocmai din acel trecut întunecat care i-a dat lui Nicolae coroana şi lui Koźmian laurii de poet ! Dar va veni o zi...

— Încă n-a venit, îl întrerupse tăios Żukowski.

Maurycy se opri la jumătatea vorbei. Izbi cu palma în masă şi izbucni într-un rîs tineresc. Apoi strigă către tejghea :

— Punci pentru toată lumea !

— Încă n-a venit ziua, repetă el de data aceasta mai calm.

După ce punciul le ameţi capetele, îşi amintiră de anecdotele lui Witwicki, amuzîndu-se nespus. Într-un tîrziu, îşi luară rămas bun, cu gravitate, aşa cum se cuvenea unor membri ai unei conjuraţii. Careva spuse din nou că încă nu sosise ziua. Dădură aprobativ din cap, cu nădejde, încredinţaţi că ziua aceea va veni şi că atunci vor şti să spună lucrurilor pe adevăratul lor nume.

În ianuarie 1828, cînd Varşovia zăcea încă sub călcîiul marelui duce Konstantin, comandantul suprem al armatei, al şchiopului Zajaczek, generalul rezident, şi al lui Lubecki, ministrul trezoreriei, Maurycy va remarca modest în coloanele *Gazetei Poloneze* că : „Raportate la romantici, libertatea, egalitatea şi independenţa culturală constituie expresii necorespunzătoare".

Doi ani mai tîrziu, însă, în ianuarie 1830, şcoala „trădării şi smintelii" va spune lucrurilor pe adevăratul lor nume : „Lansînd apelul la revoluţia culturală, şcoala romantică cheamă şi la revoluţia politică. Libertatea, adevărul, credinţa, tot mai aprig asuprite de despotismul cel mai feroce, persecutate, scoase în afara legii, puse la stîlpul infamiei, şi-au găsit refugiul, şi-au aflat marele cîmp de activitate, şi poate chiar adevăratul sens, în concepţiile despre artă, despre frumos, despre literatură. Neputînd vorbi despre libertatea exterioară, cetăţenească, politică, vorbim despre libertatea spiritului, despre libertatea artei !"

Aparent, armonia din familia Chopin era netulburată. Tradiţia discuţiilor comune la masă, a plimbărilor îm-

preună, a lecturilor cu glas tare și a frecventării teatrului slăbise oarecum. Frederic nu mai era un copil, era Chopin-junior. Independența lui nu depășea însă hotarele ascultării impuse de dreptul familial al patriarhatului.

Respectul pentru un asemenea drept îl adusese cu sine, pe malurile Vistulei, Nicolas Chopin, din căminul părintesc al podgorenilor francezi. În Polonia, modelul acesta de familie fusese acceptat întru totul. *Pater familias*[1] — iată amintirea duioasă a timpurilor feudale, care prin grija părinților își păstrează prospețimea.

— Cît de bine se îmbină toate acestea între ele, spunea cîndva Magnuszewski la *Dziurka*. Părintele patriei îi ține din scurt pe părinții noștri, iar părinții noștri pe noi. El le ia lor dreptul de a-și spune cuvîntul, iar ei nouă. Nu-i așa ? întreba cu prefăcută amărăciune cabotinul filozof al celor două măsuțe din colțul de lîngă fereastră.

Descoperise America !

Mikolaj Chopin prețuia toleranța. De aceea, în aparență, armonia din familia Chopin nu era tulburată de nimic. Nimeni nu-și închipuia că opiniile părinților, exprimate la masă ori la ceai, în sufragerie ori în salon, începeau să-l enerveze pe Frederic, să-l plictisească, să-i stîrnească rîsul, așa cum se întîmplase sau se întîmpla și în familiile Mochnacki, Slowacki, Balzac, Byron, Pușkin...

Frederic, însă, îndeobște atît de spiritual și de amuzant, nu lua cuvîntul în problemele importante. Tăcea. În primul rînd, unui Chopin nu-i plăcea să facă paradă de simțămintele și gîndurile lui. În al doilea rînd, tot îndeletnicindu-se cu muzica sa, Frederic căpătase o deprindere care nu-l va părăsi niciodată : aceea de a se exprima întotdeauna cu o minunată, o desăvîrșită claritate și simplitate.

În afară de aceasta, pan Mikolaj însuși îl călise, îi pusese în mînă o armă, pe care, acum, Frederic o utiliza cu neasemuită și discretă îndemînare. Unicul fiu al familiei Chopin trebuia doar să fie cîndva diplomat, om

[1] Capul familiei. (In lb. lat.)

de stat, titularul unui portofoliu ministerial. Pan Mikolaj știa prea bine că un demnitar din casa Potocki își putea permite să se comporte ca un urs, pe cînd un Chopin trebuia să dea dovadă de o abilitate ieșită din comun.

Frederic asculta întotdeauna cu delicatețe, curtenitor. Nu-ți puteai închipui că, încuviințînd cu un zîmbet amabil opiniile cam prea încrezutului Bandtkie, se gîndea aiurea, fără a fi auzit nici un cuvînt din peroraţia grandilocventă a acestuia. Desigur, nu va lega prieteşug cu Mochnacki, îi făgăduia tatălui său, care tuna și fulgera împotriva articolelor proromantice ale lui Maurycy. Amintea doar în treacăt că nu era rău să întreţină relaţii amicale cu excepţionalul critic muzical, redactorul celei mai citite gazete din Varşovia.

Dar toate aceste lucruri, aceste neînsemnate consecinţe de suprafaţă ale unor fenomene atît de profunde, n-au cine ştie ce importanţă. Frederic își respecta ca totdeauna tatăl și mama. Cu deosebire că acum nu se mai închina la aceiași zei ca ei. Pînă atunci se simtise tare, plin de curaj, numai în lumea muzicii ; celelalte laturi ale vieţii erau în stare să le interpreteze tatăl și mama lui. Le vedea prin ochii lor, prin felul lor de a judeca. De altfel, celelalte laturi nu erau prea cunoscute, de aceea se și numeau „celelalte".

Acum era limpede însă : cazul gazetei *Clipe de odihnă* reprezenta un aspect al certei dintre pan Kaetan și pan Adam. Cearta dintre pan Kaetan și pan Adam reprezenta un aspect al conflictului dintre clasicism și romantism, iar conflictul dintre clasicism și romantism era un aspect din lupta ce se dădea între trecut și viitor, între popor și despotism, între două epoci... Pe ce făgaș ne va călăuzi gîndul lui Maurycy ?

La o onomastică a sa, mai demult, Izabela primise în dar un joc. Un număr de piese mici trebuiau să fie astfel potrivite încît să formeze o imagine mare, lucru care nu era prea uşor de făcut. Acuma însă, cînd era vorba despre lume, despre imaginea ei, își amintise tocmai de jocul acela. Oare lumea nu-i alcătuită și ea din tot felul de imagini izolate, din crîmpeie ! Și iată că acum începea, în faţa ochilor lui, în urechile lui, să se contureze

un adevărat caleidoscop, un tablou tot mai amplu, a cărui construcţie îi era din ce în ce mai clară. Se vede treaba că lucrurile omeneşti sînt supuse aceloraşi legi generale. Minţile agere ale noilor săi prieteni ofereau cheia care avea să dezlege acel joc complicat, năruind vechile rînduieli.

Era vădit că acasă trăise în fustele maică-si, iar ceea ce ştia despre Europa aflase din informaţiile oficioase apărute în gazete. Şi chiar dacă uneori era vorba de lucruri pe care aveai voie să le dezbaţi, comentariile acestor lucruri grave se aflau sub semnul „loialităţii" obligatorii faţă de oficialităţi, iar în cel mai bun caz sub acela al resemnării, apatiei sau amărăciunii. Ce era de făcut ? Cum puteai să îndrepţi lucrurile ? Nu poţi crăpa zidul cu capul ! Aşa rînduiseră lumea politicienii de salon, bînd ceai, mîncînd pişcoturi şi dulceaţă de portocale. Nu-i de mirare, deci, că numai cu doi ani mai înainte, aceste probleme nu-l prea interesau, părîndu-i-se a avea un iz de plictiseală şi bătrîneţe. De cîte ori vedea că areopagul se aşază în salon la *whist* ori la discuţii, nu ştia cum s-o şteargă mai repede în oraş. Ţinta era Grădina botanică. „Pe aleea de salcîmi a Grădinii botanice apăreau cîteva fetişcane — va nota mai tîrziu un puştan, care tocmai cutreiera printre boschete tainice şi ronduri după vreun fluturaş ori vreo gîză mai interesantă. Curînd se ivea şi Chopin. Se aşeza pe o bancă. Auzeam discuţii cu glas ridicat, suspine înfundate, apoi iar parcă ciorovăieli, tachinări, glume, rîsete"...

N-a lipsit mult ca pe junele Filon şi Laurele lui să-i prindă chiar profesorul în flagrant delict de contravenţie sentimentală.

Muzica fusese totuşi întotdeauna obiectul celei mai aprinse pasiuni, iar tărîmul cel verde, noua ei patrie, era obiectul celor mai duioase amintiri. Dar „cealaltă" lume ? Toate la un loc nu meritau decît un zîmbet dispreţuitor. Acum, cînd nu-l mai ţintuia în loc miopia, amintirea acelor vremuri uneori stîrnea ciudă, alteori mirare, dar cel mai adesea provoca rîsul băieţandrului care nu ştia să preţuiască ceea ce are însemnătate în viaţă şi care nu făcea altceva decît să-şi sucească gîtul

după fustele cucoanelor și să înalțe nasul, pentru că era de pe atunci „domnul" Frederic Chopin, al cărui talent fusese elogiat de cîteva ori cu prilejul concertelor publice.

Frederic tăcea și în timpul conversațiilor cu teme de ordin înalt ce aveau loc în casă, cît și cu prilejul discuțiilor ce se încingeau la cele două măsuțe din colț, de lîngă fereastra cafenelei. Acasă tăcea din respect pentru tatăl lui, aici din respect pentru importanța problemei discutate și a opiniilor emise de interlocutori. Se străduia să capete cunoștințe despre lumea înconjurătoare. În plus căuta să-și aducă la îndeplinire îndatoririle, obligațiile sale de artist, de compozitor, de poet al artei muzicale.

La măsuțe domnea voioșia întotdeauna, nu numai atunci cînd Witwicki ori Odyniec își goleau sacul de anecdote sau cînd Frederic își amuza amicii mimînd, imitînd pe cutare sau pe cutare. Cea mai mare veselie o stîrneau discuțiile despre partizanii clasicismului. Odyniec și Witwicki luau parte adeseori la prînzurile oferite de contele Krasiński [1]. Prînzurile, la care se întîlneau două generații de poeți, de o parte Koźmian, Osiński, Morawski [2], de alta Odyniec, Gaszyński [3] și Witwicki erau furtunoase, nu glumă. Însuși amfitrionul își stîrnea oaspeții. Nu era deci de mirare că între Koźmian, sprijinit de Osińsky, și Odyniec se încingeau dezbateri aprinse despre romantism și clasicism, a căror temperatură ajungea adeseori la paroxism.

De obicei, vorbărețul, înflăcăratul Odyniec prezenta confraților săi dări de seamă asupra bătăliilor poetice pe care le dădea, tot înfulecînd din mușchiul sau pulpa de berbec de pe masă. Tăcutul Żukowski, rămînînd

[1] Contele Wincenty Krasiński, tatăl cunoscutului scriitor romantic Zygmunt Krasiński (1812—1859), autorul *Nedivinei Comedii*. În salonul contelui Krasiński problemele artistice ale vremii erau dezbătute în spirit reacționar, propriu înaltei aristocrații poloneze.

[2] *Teodor Morawski* (1797—1879), publicist polonez, participant la insurecție ; în emigrație, a aderat la gruparea conservatoare de la Hôtel Lambert, condusă de prințul Czartoryski.

[3] *Konstanty Gaszyński* (1809—1866), scriitor minor, participant la insurecția din 1830.

mereu negrăit de grav, pasămite nici nu auzea ce se vorbește, fiindcă el rătăcea prin alte sfere, înălța cu nevinovăție sprîncenele bălaie, și cînd te așteptai mai puțin plasa cîte o poantă șugubeață stîrnind explozii de rîs. Maurycy rîdea și el de vitejia „boileaufililor". Adversarii care provoacă rîsul nu sînt periculoși.

Uneori însă Odyniec era vîrît și el în cofă. În ajun, de pildă, se avîntase prea departe la luptă împotriva lui Koźmian: îi încondeiase, îi luase în rîs pe vechii romani. Hai să zicem că Maurycy i-ar fi iertat una ca asta: maestrul lui, August Wilhelm Schlegel, cam punea la index scrierile romanilor, văzînd în ele doar o pastișă nereușită a modelelor grecești. Da, dar Odyniec se agățase și de greci! Maurycy, care ascultase pînă atunci doar cu o singură ureche, se zbîrli deodată ca o pasăre de pradă: trebuia neapărat să-și spună cuvîntul în această chestiune, să arate ce crede despre ieșirea deplasată a lui Odyniec. Prea aruncă ușor cuvintele în vînt Odyniec. Oare nu-și dă el seama că ansamblul creației artistice a Greciei antice este expresia spiritului, a sufletului și a civilizației poporului grec, poporul lui Phocyon [1] și al lui Pericle [2] — măcar de-am face și noi a zecea parte din ceea ce-au făcut ei! Să facem din arta noastră expresia spiritului, sufletului și civilizației poporului nostru!

Cînd Maurycy spunea „noi", cînd recunoștea că arta, poezia poloneză trebuiau să fie expresia spiritului, a sufletului si a civilizației poporului polonez, se gîndea nu numai la Mickiewicz, care era mare, dar atît de departe. Cînd spunea „noi", își privea prietenii în ochi, vorbea scriitorilor, poeților, muzicienilor din ei. Pe umerii lor stătea sarcina de-a face în așa fel încît opera lor comună să stea mărturie în fața istoriei, despre năzuințele poporului *lor*. Da, acolo nu vorbea poezia, acolo răsuna glasul istoriei!

Rolurile erau de mult împărțite. Și nu părea de loc copilăresc și cu atît mai puțin caraghios faptul că acești tineri hotărîseră între ei prin ce va deveni fie-

---

[1] Om de stat atenian (402—317 î.e.n.).

[2] Om de stat și strateg atenian (499—429 î.e.n.), șef al partidului democratic, protector al artiștilor și scriitorilor vremii sale.

care vestit în creaţia artistică a poporului polonez. Maurycy şi Żukowski erau scriitori şi critici de artă. Stefan Witwicki, Bohdan Zaleski şi Odyniec, poeţi. Chopin, compozitor. Deocamdată avîntul acesta putea să pară oarecum copilăresc, năstruşnic. Mai tîrziu însă va arăta cu totul altfel. Aşa că, să nu mire pe nimeni mîndria si curajul care scăpărau în ochii tinerilor de la cele două măsuţe, în colţul de lîngă fereastră al cafenelei *Dziurka,* din palatul familiei Tepper, de pe strada Miodowa.

Octombrie, noiembrie, decembrie, 1827. Ianuarie, februarie, martie... 1828. În acele luni se deschidea în faţa ochilor lui Frederic înţelegerea unei lumi noi, a noilor ei sensuri. Şi, în acelaşi timp, noul sens al creaţiei sale. Ce curajoasă, ce mîndră era lumea aceea!

În anul acela, primăvara venise parcă peste noapte, pe furiş. Luni, zăpada subţirică mai scîrţîia încă sub talpă ca în toiul iernii, iar spre mijlocul săptămînii începuse să sufle vîntul de miazăzi. Şi aşa sosi şi aprilie.

În aprilie, toată firea începu să înverzească, florile să îmbobocească, rămurelele pomilor să se învesmînteze în frunziş. Noaptea părea că plouă. Aceasta se petrecea însă pesemne foarte tîrziu, puţin înainte de zorii zilei. Zi de zi strălucea soarele, belşug de soare, iar seara răsărea luna, anume pentru îndrăgostiţii romantici. Pe străzi îşi făcuseră repede apariţia pălăriile de primăvară, rochiile, pelerinele şi fracurile, apoi, lîngă palatul Lubomirski s-au ivit trandafirii portocalii de primăvară şi, de asemeni, noutăţile şi trufandalele.

Doar Żywny umbla mai departe cu gherocul lui negru-vineţiu şi cizmele lui ungureşti. De ani de zile nu mai lua seama, sau poate că nici nu mai observa anotimpurile anului.

Erau însă şi dintre aceia pe care încîntătoarea dezlănţuire a acelei primăveri îi fascinase cu totul, îi buimăcise, le dezvăluise un nou aspect al romantismului, nu atît de important ca celelalte, în schimb plin de farmec liric: versurile despre vreo Marylă, pentru o Maryla, inspirate de Maryla. Marylele erau în acea

împrejurare simbol, prilej, pretext. Aveau ochii Lottei [1] lui Werther, zîmbetul Wereszczakownei, buzele Amaliei [2] lui Schiller, buzele acelea care freamătă şi doresc. Era femeia născută din poezie şi *numai* pentru poezie. Cum să nu tînjeşti după emoţia lirică ce va naşte versul sau cîntecul despre ea şi pentru ea ?

Chiar enciclopedistul şi uneori un pic cinicul Maurycy mergea adesea împreună cu Bohdan, Frederic şi Stefan spre Vistula ; luna răsărea, oglindindu-se în apă, peste unde pogora o pîclă argintie, paşii se înfundau fără zgomot în nisipul de pe mal. Chiar şi Maurycy tăcea.

Apoi se duceau la Maurycy sau la Frederic să asculte muzică. Căci muzica urma să le întregească emoţiile prin cînt, să le adoarmă dorul pentru Maryle, ori să le trezească alte gînduri şi alte doruri mai orgolioase. Cînd obosea Frederic, se aşeza Maurycy la pian. Se despărţeau noaptea tîrziu, luîndu-şi rămas bun în şoaptă. La ora aceea pierise în neant şi luna. Frederic nu se culca. De multe ori Stefan şi Bohdan îşi îndreptau încă o dată paşii spre Vistula. Fluviul îşi rostogolea undele grave ca metalul topit, întunecat, greu. Uneori, ici-colo, printre unde licărea o stea. Astfel de nopţi nu se uită niciodată. Zaleski le va imortaliza într-o poezioară lirică :

Pe bolta necuprinsă
Clipesc atîtea stele,
Dar una, mai aprinsă,
Luceşte vieţii mele.

Şi iar să ne resfeţe
Acorduri diafane ;
Acum, ca-n tinereţe,
Să le-ascultăm, Stefane.

Cîntam în gînd cu tine
(Mai ştii plimbarea noastră ?)

[1] Eroina din *Suferinţele tînărului Werther* de Goethe.
[2] Eroina dramei romantice *Hoţii* de Schiller.

În serile senine,
Pe Vistula albastră.

Cu jale — acele genii —
Al nopților deliciu
Trezesc Varșovienii
Chopin și Maurycy...

Iar Frederic a închinat acelor nopți cea dintîi nocturnă a lui, încă sensibil influențată de stilul lui Field. Nocturna a luat drumul sertarului din stînga al birouașului. La început stătea chiar deasupra, fiind ultima lucrare, apoi datorită faptului că alte partituri erau corectate, revizuite, îmbunătățite, s-a tot dus spre fund, amestecîndu-se printre schițe și însemnări, fiind repede dată uitării, și chiar desconsiderată.

Octombrie, noiembrie, decembrie, 1827. Ianuarie, februarie și martie ale anului următor au fost luni de creație, pline de exaltare, de bucurii, îndoieli, succese. Oficial, după cum prevedea programa analitică a Școlii superioare de muzică, elevii erau obligați să-și valorifice cunoștințele însușite la lecțiile teoretice de joi, cum și pe acelea căpătate la cursurile practice (lunea, miercurea și vinerea), adică trebuiau să studieze cu atenție problemele canonului, fugii, orchestrației, tehnicii corale, octetelor, septetelor, sextetelor, cvintetelor, cvartetelor, triourilor... Dumnezeule, ce pacoste!

Elsner era necăjit rău. Frederic care, profesorul era încredințat, va cuceri întreaga lume cu opera lui abia în față, îl dezamăgea. La cursurile de orchestrație și cor, pe care le preda, se evidențiau alți studenți: Nidecki și Dobrzyński. Frederic asculta, se înclina și strica atît corurile, cît și orchestrele. Dificultățile pe care le întîmpina Frederic tulburau liniștea profesorului, iar pe student îl plictiseau.

Acesta consacrase compoziției didactice orele după-amiezii. Creionul fugea de colo-colo pe portativ, iar pe marginile foilor de hîrtie apăreau imagini, fără nici o legătură cu îndatoririle unui student din anul doi al Școlii superioare de muzică.

Noaptea, sunetul pianului din salon tulbura din nou somnul de căprioară al mamei lui. Sertarul din stînga birouaşului abia se mai închidea, mîzgălelile copilăreşti fuseseră evacuate de pani Justina în biroul lui pan Mikolaj.

Elsner, pe care Frederic îl ţinea la curent cu rezultatele trudei sale nocturne, se necăjea şi de astă dată. Mîndria lui profesională suferea, văzînd că elevul desconsidera materiile predate de el, iar prietenia îl obliga să-l avertizeze asupra libertăţii arbitrare pe care şi-o lua, încălcînd normele şi regulile consacrate. De unde această îndrăzneală ? De unde acest — am putea spune chiar — tupeu de a face *tabula rasa* [1] din normele de modulaţie, din metodele consfinţite ale dezvoltării melodiei şi construcţiei acordurilor ? De unde atîta cutezanţă în factura aceea pianistică neobişnuită ? !

Frederic asculta cuviincios observaţiile experimentatului maestru, dar făcea mai departe cum îl tăia capul. Compunea, compunea zile şi nopţi de-a rîndul, mai cu seamă nopţi. Nu o dată zorile îl găsiseră deasupra claviaturii. Ploaia de primăvară răpăia la ora aceea în geam, iar turla bisericii „Sfînta cruce" n-o mai puteai zări prin ceaţa care se aşeza pe geamuri, prelingîndu-se încet sub formă de picături. Soarele răsărea, irizînd picăturile de apă în toate culorile curcubeului.

Era interesant să arunci o privire în sertarul din stînga al birouaşului lui Frederic. În vălmăşagul de compoziţii, schiţe, notiţe, tăieturi de ziare, găseai partituri cu titluri ca : *Mazurka în la minor, Mazurca în la major, Poloneză, Nocturnă,* două *Valsuri,* apoi mape doldora de file : *Rondo à la Mazurca,* un început de *Rondo à la Cracovia, Poloneză pentru pian şi violoncel.* Se aflau acolo chiar şi compoziţii inspirate de maestrul Elsner : o sonată şi, neterminată încă, întocmai ca şi sonata, o lucrare amplă pentru pian şi orchestră. Foile, în neorînduială, erau boţite, cu ştersături. Trebuia să ai multă răbdare ca să poţi descifra notele ilizibile ale unor fragmente scrise în mare grabă. Elsner scruta totul îndelung mai înainte de a se pronunţa.

[1] A şterge, a desfiinţa. (In lb. lat.)

Noi vom da însă cuvîntul altcuiva. Altcineva se va pronunța, abia peste cîțiva ani, și va vorbi tocmai despre filele pe care le avem astăzi în fața ochilor. Verdictul acesta îl va da Robert Schumann[1], compozitor romantic, care, prin observațiile sale, se dovedește a fi nu numai compozitor, dar și poet avîntat, entuziast. Să citim cu atenție: „Acum cîteva clipe a intrat în cameră Eusebiu. Îi cunoști zîmbetul oarecum ironic, cu care caută să atragă atenția asupra sa. Ședeam la pian alături de Florestan. Florestan e un artist a cărui privire clarvăzătoare descoperă fără putință de greșeală ceea ce este cu adevărat nou și mare. Astăzi l-a așteptat o surpriză.

— Descoperiți-vă, domnilor! a strigat Eusebiu. Intră un geniu!

A deschis în fața noastră un caiet cu compoziții muzicale, căutînd să ascundă titlurile.

Am răsfoit filele caietului. O lectură muzicală mută, făcută astfel, are în ea ceva fascinant. Se pare că fiecare compozitor are sistemul său personal de grupare a notelor. Pe hîrtie, Beethoven arată altfel decît Mozart, așa cum proza lui Johannes Paul Richter[2] are altă fizionomie decît aceea a lui Goethe.

Privind filele deschise în fața noastră, aveam senzația că din ele mă fixau niște ochi necunoscuți, ochii unor flori, ochi de păun, ochi de fecioară. În unele locuri desenul se lumina deodată: mi se părea că văd *La ci darem la mano*[3] a lui Mozart, șerpuind printre sute de acorduri, că mă privea Leporello[4], clipind, și că Don Juan galopa prin fața mea, fluturîndu-și mantia albă.

— Cîntă odată, zise Florestan.

Ne oprisem în firida ferestrei, ascultînd interpretarea lui Eusebiu. Cînta excepțional de inspirat... Entuziasmul

---

[1] Robert Shumann își redacta cronicile sale din *Neue Zeitschrift für Musik* sub formă dialogată, opiniile lui muzicale fiind formulate de două personaje fictive: Eusebius și Florestan.

[2] *Johannes Paul Richter*, cunoscut sub numele de „Jean-Paul" (1763—1825), renumit scriitor umorist german.

[3] *Să ne dăm mîna* (în lb. italiană) din opera *Don Juan* de Mozart.

[4] Personaj din aceeași operă.

pe care i-l stîrnea muzica aceea îi însufleţea uimitor mîinile, degetele. Florestan zîmbea impresionat. În cele din urmă, a spus că variaţiunile acelea ar fi putut fi opera lui Beethoven sau a lui Schubert, dacă aceştia doi ar fi pătruns într-atît tainele pianului...

A privit titlul partiturii şi a citit cu glas tare doar aceste cuvinte :

La ci darem la mano, varié pour pianoforte par Frédéric Chopin" [1].

---

[1] *La ci darem la mano*, variaţie pentru pianoforte de Frederic Chopin (In lb. fr.)

DESPRE SEMNIFICAŢIA APLAUZELOR ŞI DESPRE IMPROVIZAŢIE

Cînd Maurycy rostea „noi", îşi privea prietenii în ochi şi încrucişa braţele pe piept cu negrăită mîndrie. Era mîndria ideii luptătoare, sigură de biruinţă. Mîndria aceasta îşi avea şi ea tîlcul ei omenesc. Se cuvine să adăugăm că atunci cînd tinerii aceia spuneau „noi", vorbeau nu numai de romantism, ci şi despre ei. Romantismul le forma gustul pentru lirism, e adevărat. Îi educa însă mai întîi de toate ca tineri eroi luptători pentru o epocă nouă. Încrezători în victorie, erau datori să creadă în ei înşişi, să aibă încredere nu numai în curajul lor, dar şi în talentele lor. Şi trebuie să mărturisim că aveau această încredere.

Cunoaşterea şi încrederea tinerească a oamenilor în ei înşişi stîrnesc întotdeauna în sufletul lor mîndria, dacă nu chiar orgoliul. După ani şi ani evocarea unor asemenea clipe va fi pătrunsă de filozofica melancolie a modestiei. Atunci, însă, nici unul dintre ei nu voia să se gîndească la anii care aveau să vină.

Cel mai puţin îşi ascundea gîndurile Maurycy. El avusese parte de pe atunci de o înfrîngere nespus de amară : pierduse lupte nu numai cu Novosilţov, dar şi cu propria-i slăbiciune. Ceilalţi uitaseră această înfrîngere. El însă ţinea bine minte frica aceea încă copilărească ce-l cuprinsese, voind s-o dea uitării printr-o exuberantă bravadă tinerească.

Frederic, în schimb, își ascundea gîndurile cu multă luare-aminte. Tatăl lui, adept al raționalismului, dădea, prin comportarea sa, o pildă de rigiditate rațională. În afară de aceasta, ca pedagog și educator, te îndemna să-ți tăinuiești simțămintele. Aceasta era una din principalele virtuți ale educației alese, primite de Frederic nu atît în pensionul profesorului Chopin, cît în familia Mikołaj Chopin, care își educa unicul său fiu în speranța că va face o carieră strălucită, că-i vor fi hărăzite mari onoruri.

La drept vorbind, Frederic nu trebuia, ca Maurycy, să lupte cu amintirile neplăcute și cu vrăjmășia adversarilor. Maurycy, avea dușmani numeroși, Frederic doar cîțiva. Maurycy îi jignea în față chiar și pe prieteni, Frederic avea un zîmbet chiar și pentru dușmani: un zîmbet dulce ca glazura sub care se ascundea amărăciunea sau disprețul, dar, oricum, zîmbet. Izbucnirile sale violente de mînie nu i le cunoșteau decît cei din imediata apropiere.

Frederic fusese educat ca un om menit să ajungă diplomat: diplomația vremurilor lui Talleyrand[1] și Metternich[2] începea cu minciuna și sfîrșea cu ipocrizia. Domnul Mikołaj nu-l învățase pe fiul său să mintă sau să fie ipocrit, îi recomanda însă să-și tăinuiască simțămintele.

Frederic avea de pe acum în urma lui zece ani de succese și elogii, ani care erau în același timp ani de pasiune zbuciumată pentru muzică, astfel încît cunoștea mai bine ca toți ceilalți la un loc amărăciunea căutărilor zadarnice, a îndoielilor, a năzuințelor neîmplinite. Știa prea bine că după clipele de creație curajoasă veneau cele de șovăială, de teamă.

Iată de ce Frederic, care nu era lipsit de ambiție și mîndrie, se ferea să și le dea în vileag. Este știut însă că astfel de simțăminte nu pot fi tăinuite în inimă fără

---

[1] *Ch. Maurice de Talleyrand-Périgord* (1754—1838), diplomat și politician francez, ministru al Afacerilor străine sub Napoleon și în timpul Restaurației, renumit prin cinismul și corupția sa.

[2] *Clément Wencelas Metternich-Winneburg* (1773—1859), diplomat austriac, în repetate rînduri ministru al Afacerilor străine, inițiator al Sfintei Alianțe și sprijinitor al reacțiunii, pe care a vrut s-o impună politicii tuturor statelor Europene.

de pedeapsă. Cu atît mai mult, cu cît tinereţea e bună tovarăşă cu ele.

E timpul să facem cîteva observaţii lăturalnice. De pildă, despre oglinzile din apartamentul familiei Chopin. Să nu uităm că în casă se aflau două tinere domnişoare, iar profesorul preţuia şi el eleganţa vestimentară. Micul Frederic, invitat atît de des în cele mai mari saloane aristocratice ale capitalei, era pieptănat în faţa oglinzii, îmbrăcat în faţa oglinzii, şi tot acolo îi erau aranjate gulerăşele de dantelă şi bluziţele de catifea ; nu-i deci de mirare că se obişnuise cu oglinda. Oglinda însă îndeamnă la cochetărie.

S-ar cuveni să ne amintim şi de Grădina botanică, de versul care începea cu cuvintele : *L'amour et moi...*, cum şi de portretul miniatură al domnişoarei de Moriolles. Se prea poate ca profesorul să se fi necăjit văzîndu-l pe Frederic că stă în faţa oglinzii, atunci cînd îşi dădea seama că se dichisea pentru vreo escapadă sentimentală. Nu spunea nimic totuşi, fiind de părere că atenţia acordată ţinutei, chiar exagerată, chiar izvorîtă din cochetărie, îi va prinde bine fiului său mai tîrziu, pe drumul spre saloanele nobiliare şi princiare.

Am mai pomenit şi de versurile închinate vreunei Maryla, despre Maryla şi inspirate de Maryla. Sînt versuri care răpesc liniştea. Cu atît mai mult, cu cît în vechea Polonie feudală, femeia, de la baroneasă în sus, era socotită întotdeauna o zeiţă, iar de la castelană în sus, un ideal ; chiar şi negustoraşii îşi aveau obiectele adoraţiei lor. Duioasă modă şi nu prea veche a Heloïsei, pilda iubitelor din vremea aceea ! Cum să nu-ţi zboare gîndul la zeiţe şi idealuri ? Frederic frecventa palate, în care ochii albaştri, verzi, negri sau ca vioreaua sclipeau mai minunat decît giuvaerurile, ochi de femei care rareori plîngeau. Nimic nu le tulbura strălucirea, şi uneori aveai impresia că în ochii aceia, în fiecare clipă, îndată, vei zări ochii Marylei *tale*. De aceea, cînd ieşeai în oraş, se cuvenea să poposeşti în faţa oglinzii, spre a vedea dacă aveai o înfăţişare destul de îngrijită ca s-o poţi privi în ochi pe aceea pe care ar fi fost cu putinţă s-o întîlneşti în ziua aceea. Cînd te întorceai din oraş te opreai din nou în faţa oglinzii, spre a vedea de

data aceasta dacă ai avut o ţinută destul de cuceritoare pentru a rămîne întipărită în amintirea aceleia pe care, poate, ai întîlnit-o.

Cu asemenea mijloace era cultivată mărunta, nu femeiasca, ci omeneasca vanitate. Acasă erau multe oglinzi, iar în oraş multe fete încîntătoare. Şi apoi să nu se uite recompensele, inelele cu briliante, elogiile criticilor, prinţesele, echipajele, florile, concertele — doar de zece ani îi era impusă aproape stima pentru talentul lui. Acestea erau lecţii de mîndrie de mîna a doua, intimă, de salon, aşa cum de salon sînt şi căţeii. Astfel că atunci cînd a sosit timpul să-şi pună probleme noi şi serioase, denumite de noi *Pe strada Miodowa o lume nouă,* sămînţa mîndriei tinereşti a căzut pe pămînt gata arat. Ce roade va da ?

Frederic cunoştea clipele grele ale căutărilor neizbutite, ale simţămîntului nimicniciei sale, cînd se asemuia cu marii maeştri. De aceea, el nu va creşte niciodată în propriii săi ochi pînă la dimensiuni exagerate, ridicole. Şi totuşi, chiar şi în cea mai curată năzuinţă de a crea o artă şi o epocă nouă, se vor ascunde gînduri ca acestea : celebritatea europeană, succesul, viaţa frumoasă, încîntarea care va sclipi în ochii albaştri ori negri, apoi situaţia financiară, nespus de variata modă englezească a liniei fracurilor, portretele executate de cei mai *en vogue* [1] pictori ori gravori.

Altminteri, de demult s-ar fi putut face o clasificare a gîndurilor, viselor, planurilor sale. O parte a lor o nutrea Frederic Chopin compozitorul. Cealaltă parte o trăia Frederic Chopin posesorul minunatului titlu de *prim-pianist al capitalei.*

Titlul acesta însă nu putea să-l zăpăcească pe tînărul frămîntat de pasiunea creaţiei. Varşovia avea palate ca acelea ale Parisului, dar şi cocioabe ca la Berdyczow. Titlul de prim-pianist al Varşoviei însemna încă prea puţin.

În sudul şi în vestul Europei, sălile de concert vuiau de entuziasmul sutelor de auditori, care-i aplaudau pe Paganini, Lipinski, Field, Kalkbrenner, Hummel... Cu o

[1] *La modă.* (În lb. fr.)

sută de ani mai înainte stelele muzicale erau aplaudate numai de amfitrionii şi oaspeţii saloanelor de muzică din palatele regale sau princiare. Acum voiau să asculte muzică nu sute, ci mii de oameni, deci nu numai ducele de Marlborough [1] şi baronul Nucingen [2], dar şi admiratorii, furnizorii, contabilii, şi chiar şi frizerii şi croitorii, oameni care nu vor avea acces niciodată în saloanele celor dintîi.

Se ţinuse o licitaţie tacită. Şi iată, se constatase că prinţul Esterhazy [3] nu era în măsură să plătească pentru un concert în salonul său atîţia ducaţi cîţi puteau plăti la un loc patru sute de negustori, preceptori şi funcţionari fără titluri, pentru un concert, într-o sală în care puteai pătrunde nu datorită rangului, ci banilor.

Mai avusese loc şi un alt gen de licitaţie : licitaţia consideraţiei.

Prinţul Esterhazy îşi cumpăra muzicantul, întîmpinîndu-l mai mult sau mai puţin amabil, ştiind bine, cînd asculta sonatele lui Mozart, că ascendenţa lui de sute de ani, de avere şi titulatură princiară, valora mult mai mult decît mii de măsuri muzicale geniale.

Noii ascultători strîngeau bănuţi, ştiind că fiecare dintre ei era numai o părticică a marelui auditoriu pentru care concerta un artist vestit. Egalitatea condiţiilor le permitea să aprecieze valoarea talentului. Veniseră asemenea timpuri cînd, tot mai adesea, cei ce îşi plăteau concertiştii trebuiau să cumpere bilete de intrare aidoma acelora ale furnizorilor şi croitorilor lor. Veniseră, de asemeni, timpuri de glorie, de celebritate pentru artistul care scăpase de buna dispoziţie sau indispoziţie a ducelui ori prinţului.

Prim-pianistul Varşoviei, cu cocioabele ei ca cele din Berdyczow, nu cunoştea încă adevărata glorie. În capitala regatului, galoanele artistului erau cucerite încă în saloane elegante şi capricioase, sala de concert era

---

[1] Marlborough, familie aristocrată engleză, trăgîndu-şi celebritatea de la ducele de Marlborough, cunoscut general de la începutul sec. al XVIII-lea.

[2] Baronul Nucingen, personaj din numeroase romane de Balzac ; tipul bancherului veros şi lipsit de scrupule.

[3] Miklos, prinţ de Esterhazy (1765—1833), diplomat austriac, amator de muzică şi colecţionar de tablouri.

mică și nu prea sensibilă la arta cea adevărată. Prețuirea, mondenitatea, reverențele și înclinările erau îndestulătoare pentru pani Justina și îl bucurau pe pan Mikolaj. Binevoitoarele aprecieri ale prințului Radziwill li se suiau la cap, ca vinul de Burgundia, părinților lui Frederic, lui Żywny și prietenilor casei.

Hm! Aprecieri binevoitoare pentru prim-pianistul capitalei? Puțin! La cele două măsuțe din colț, de la *Dziurka,* răsunau cuvinte ca: epocă, măreție, glorie. Deci, dacă Frederic-compozitorul se gîndea cu pasiune la lupta împotriva epocii vechi și la biruitoarea construcție a celei noi, Frederic-pianistul era dator și trebuia să se gîndească la acea glorie care va avea răsunet în *cele patru părți ale lumii!* Pe scenele Parisului, Milanului, Leipzigului și Vienei, unde triumfase Paganini, Hummel și alții ca ei. Deci, într-acolo!

Cînd te plimbi toamna, pe vînt, poalele pelerinelor fîlfîie în jurul umerilor ca niște aripi. Noaptea, ca într-un decor de tragedie, norii, cu marginile argintate de lumina lunii noi, trec jos, deasupra capului. Te plimbi pe o astfel de vreme, călcînd apăsat, cu încredere, și în piept îți tresaltă mîndria: „Ce-mi pasă mie de noapte, de vînt?

La ora asta, strada Miodowa e pustie, freamătul copacilor și fîlfîitul pelerinelor, pașii iuți și glasul înalt al lui Fontana se aud pînă departe.

— Hummel? Hummel? Hummel înseamnă pentru mine mult mai puțin decît însemni tu. De două, de trei, de cinci ori mai puțin decît tine! Jul Fontana se oprește și-l bate pe Frederic pe umăr. Înțelegi?

Raționamentul lui Jul e simplu: Hummel e cunoscut la Paris și Viena. Iată de ce gloria lui strălucește ca o stea. Dar să nu-i spună lui pe nume, dacă Parisul și Londra l-ar auzi cîntînd pe Frederic, faima lui Hummel și a lui Field ar păli, în fața noii stele, tot atît de ușor cum pălește pîlpîirea lumînărilor în strălucirea minunată a unei comete. Doar au avut prilejul să se convingă cu urechile lor: marele, genialul Hummel a vizitat Varșovia, a concertat, l-a primit pe tînărul Chopin, l-a ascultat, l-a lăudat — și cum l-a mai lăudat! Prie-

tenii au decretat într-un glas că Frederic nu era cu nimic mai prejos decît Hummel, artistul vestit în toată lumea. Numai Maurycy tăcea, dar Maurycy era totdeauna foarte zgîrcit cu laudele. Ceilalţi, în schimb, nu mai conteneau cu laudele : dimineaţa, seara, ziua, noaptea...

E noapte. Frederic se întoarce împreună cu Fontana de la familia Elsner. Acolo cineva a pomenit din nou de Hummel. Discuţia a început pe tema talentului doamnei Szymanowska, despre care Maurycy scrisese atît de frumos : „Adevărul e că interpretarea domniei-sale, sub un anumit aspect, face epocă. Nimeni nu-i poate contesta acest lucru. De altfel, după cum am citit şi în cotidianele străine, această faimă i-au recunoscut-o atît Hummel, cît şi cei mai renumiţi maeştri ai şcolii lui Clementi" [1].

Numai că Maurycy nu-i era de fel simpatic lui Elsner, şi atunci cînd Fontana amintise despre această cronică, maestrul se burzuluise. Primo, contestase el cu aprindere, domnul Mochnacki nu reprezintă nici o autoritate în materie. Secundo, pe noi n-ar trebui să ne intereseze nici cotidianele străine, nici Hummel, nici adepţii lui Clementi.

— Avem şi noi Hummelii noştri ! a declarat el apăsat.

Toţi au tăcut. Frederic s-a înroşit, apoi a pălit. Elsner sprijinea pentru întîia oară cu autoritatea lui opinia prietenilor lesne încrezători. Au uitat de pani Szymanowska, au uitat de Hummel şi au adus vorba despre Frederic. Frederic la început a ascultat în linişte, apoi a încercat să schimbe subiectul, iar în cele din urmă a plecat repede, părînd şi bucuros, şi indispus că se vorbea despre el.

Pe drum, Fontana o ţinea într-una : Frederic în sus, Frederic în jos. Frederic îl bombănise, îi spusese că vorbeşte prostii. Totuşi, greu avea să adoarmă în noaptea aceea : în mintea lui vor începe să roiască fel şi chip de minunăţii, de iluzii : saloane de bal, săli de concert, cronici, capitale mari, cu adevărat mari, rivali cu adevărat mari...

---

[1] *Muzio Clementi* (1752—1832), renumit pianist şi organist italian.

Trecuse mai bine de un an și jumătate de cînd Hummel concertase în fața publicului din Varșovia ; totuși Frederic de acum nu putea să uite aplauzele cu care îl gratificase publicul din Varșovia. De obicei, în timpul concertelor date de pianiștii mai mărunți, spre Frederic se îndreptau priviri semnificative și zîmbete de simpatie. De data aceea, însă, „prim-pianistul capitalei" fusese uitat, în sală se afla *doar* Hummel. Abia mai tîrziu, prietenii au deschis focul, făcînd comparații. Cînd îi auzea, Frederic se enerva, se supăra. Dar era sincer ?

Da de unde ! Nici pe departe ! Supărarea lui era doar consecința unei educații desăvîrșite, adică a modestiei mondene, de circumstanță. În discuțiile cu sine însuși, Frederic uita convenințele disimulate, falsele complezențe. Atunci recunoștea în Hummel un rival, sau, mai curînd, vedea în sine un rival al lui Hummel, Field, Kalkbrenner și alții ca ei. De la Paris soseau știri despre afirmarea triumfală a unor nume noi : Liszt, Herz [1], Heller [2]. În sinea lui, Frederic era hotărît să nu se lase intimidat de strălucirea celebrității lor. Avea să vină o zi cînd îi va înfrunta de la egal la egal : de la această hotărîre nu va da înapoi.

Seara, înainte de a adormi, sînt clipe încîntătoare, în care viața pare ușoară, minunată, presărată cu trandafiri. Imaginația se îndreaptă atunci spre viitor. Te năpădesc sumedenie de gînduri : să-l lăsăm deoparte pe cel mai de seamă și mai drag inimii : compoziția. El face ca viața să nu-ți pară prea ușoară și nici prea simplă. Și apoi sînt alte gînduri, mai puțin grave, mai puțin solemne. Îți vine ușor să-ți închipui o Lotte, o Amalie sau o Maryla, atît de minunate în dragostea lor, încît să nu le poată zugrăvi nici o poezie. Și nu-i greu să-ți imaginezi onorurile cu care va fi copleșit Frederic Chopin, celebrul artist. După concerte, cele mai fermecătoare femei îi vor trimite cele mai încîntătoare flori. Prinții și miniștrii îi vor solicita bunăvoința. Pusă în fața numelui marelui Chopin, lumea, *lumea* lor, va uita micul nume al familiei Chopin. Cele mai mari săli de

[1] *Heinrich Herz* (1803—1888), pianist și compozitor german.
[2] *Stephen Heller* (1814—1888), pianist și compozitor maghiar.

concert ale Europei se vor cutremura de tunetele aplauzelor cu care va fi întîmpinat tînărul de statură mijlocie, cu păr castaniu-închis, bătînd puţin în roşcat, cu ochi căprui şi nas mare. Tînărul acesta nu e o frumuseţe, dar auditorii nu-şi vor mai lua privirile de la el. Va urca pe scenă şi se va înclina cu atenţie, dar foarte reţinut, poate chiar puţin degajat, zîmbind discret, cu pleoapele coborîte...

Cum vor arăta oare acele superbe săli ale Europei ? Mai încîntător decît la Varşovia, cu siguranţă. Mii de lumînări într-o sută de candelabre ! Cîtă strălucire vor reflecta oglinzile lor aurite ! Cînd vor izbucni aplauzele, candelabrele vor începe să tremure uşor, făclioarele vor juca mărunt. Pe urmă flori, flori şi cocarde, cocarde şi medalii...

Năstruşnice, copilăreşti sînt reveriile acestea înainte de a adormi. Zi-le născociri, şi pace ! Basme. Cînd aveai patru-cinci anişori şi nu voiai să adormi, Zuska se aşeza lîngă pat şi începea să depene poveşti. Astăzi nimeni nu-ţi mai povesteşte nimic, aşa că, atunci cînd nu poţi să adormi, îţi spui tu însuţi tot felul de bazaconii diriguite după aceleaşi legi ale probabilităţii şi închipuirii ca şi în vechile poveşti ale Zuskăi.

Problema aplauzelor trebuie însă discutată concret şi realist. O asemenea chestiune e demnă de atenţie, poate chiar şi de respect. S-ar putea susţine că aplauzele de cea mai proastă calitate le culege un căţeluş dresat. De acord ! Dar şi un actor mare culege uneori aplauze de calitatea celor dăruite unui căţeluş dresat : cochetează cu publicul, ia atitudini studiate, tocmai în scopul obţinerii aplauzelor, neglijează arta în folosul panglicăriilor. Din nefericire, se întîmplă uneori şi astfel : un mare artist poate fi îmbătat de aplauze, căzînd uneori în acest viciu. Atunci s-a sfîrşit cu măreţia artei sale, aceasta fiind pe măsura giumbuşlucurilor căţeluşului dresat.

Totuşi, dorinţa de a fi aplaudat poate avea şi un sens onest, demn de respectat. Artistul, aplecat asupra claviaturii, trăieşte emoţii lăuntrice, pe care doreşte să le transmită inimilor şi minţilor auditoriului. Ar vrea ca ascultătorii să le trăiască şi ei din plin, intens, cum le trăieşte el însuşi. Aşa că, la sfîrşit, cînd se ridică încet şi obosit

de lîngă pian, așteaptă ecoul, reflexul senzațiilor și emoțiilor sale. Se va repercuta oare acesta tot atît de puternic, de intens, pe cît a dorit el să cucerească cu arta lui inimile acestor oameni ? După o scurtă clipă de liniște i se dă răspunsul, bun, sau rău.

Aplauzele la care se gîndește Frederic, seara, cu prilejul reveriilor sale, înainte de a adormi, sînt demne de respect. Flori, eșarfe, medalii, femei — iată visările sale dinaintea somnului, visări născute în parte din mîndria înfiripată în saloane, de romantism, de vanitatea juvenilă. Fiecare visare însă are o semnificație mai mult sau mai puțin nobilă. Se cuvine să afirmăm însă cu toată hotărîrea că de data aceasta reveria aplauzelor are fără îndoială o năzuință nobilă.

Părea că acel carnaval al anului 1829 începea pentru Frederic sub semnul durerii de dinți. Se punea chiar întrebarea dacă nu era cazul să fie scoși. Spre norocul tînărului nostru, careva avusese ideea fericită de a-i recomanda să se clătească cu salvie și să pună comprese reci, de la gheață. Dintele, pe care nici cu limba nu puteai să-l atingi, darmite cu cleștele felcerului, nu mai durea, se liniștise. Ușoara umflătură cedase și ea. Trecuse, dispăruse o dată cu dezghețul Anului Nou.

În ianuarie, Varșovia uitase de toate. Pentru Frederic, primele zile ale zgomotoasei luni trecuseră anapoda din pricina dinților. Petrecăreții nu se sinchiseau nici măcar de apăraia dezghețului. Săniușul fusese compromis, dar iureșul serbărilor și balurilor era în toi. Iar cînd începu să ningă și gerul scîrții sub tălpi, orașul vuia de clinchetul clopoțeilor de la sănii, cum îi șade bine unui oraș vesel, în lunile de carnaval. Dis-de-dimineață, goneau pe străzile principale echipaje elegante ; venea dinspre ele abur de cai, miros de vin și veselie, care dispărea abia în orele gustării de dimineață.

Ianuarie era luna petrecerilor, mai mult sau mai puțin zgomotoase, publice sau particulare. Întîmplarea făcea ca la programul încărcat al balurilor să se adauge calendarul onomasticilor pe care și le sărbătoreau prietenii sau cunoscuții : Eugeniusz, Wilhelm, Severin, Agaton, Lucia, Sebastian, Agnieszka, Antoni...

Da, ianuarie al acelui an se nimerise așa, ca un făcut: vuia de petreceri și gîlgîia de vin. Ritmului valsurilor, galopurilor și mazurcilor îi răspundea clinchetul paharelor închinate, sclipind în toate nuanțele curcubeului: de la Tokai, la Malaga și alte soiuri de viță. Eugeniusz Malecki servea punci, elegantul Antoni Odyniec, șampanie.

Ziua în care Frederic s-a întors acasă pentru întîia oară în viață, fără a i se fi spovedit, abia spre dimineață și încă destul de bine făcut, a fost foarte grea pentru pani Justina. Pan Mikolaj însă răspundea văicărelilor soției sale cu un zîmbet îngăduitor: era greu să ceri unui tînăr, care-și avea deja camera sa proprie, și căruia îi mijea mustața, să păstreze virtutea și abstinența clericală.

Într-adevăr, după onomastica lui Eugeniusz, nunta lui Lucjan Wolowski și a lui Wilus Kolberg, și mai cu seamă ajunul onomasticii lui Antoni Odyniec s-au desfășurat de asemeni sub semnul aprigului patronaj al lui Bachus. Dormea după petreceri pînă la amiază, dar se trezea mahmur, cu dureri de cap și amintiri confuze. La cafea, veselia venea, însă, împreună cu dispoziția pentru altă petrecere, astfel că atunci cînd se ivea un nou prilej, îndată după cină începea operația curățirii fracului și a călcării pantalonilor. Mama, învinsă de cîteva cuvinte tandre, ofta și nu se mai văieta, numai surorile îl mai priveau bosumflate, bineînțeles din pizmă.

După cum se știe prea bine, vinul e prielnic muzicii. Fraza lirică emoționează pînă la lacrimi, iar perioada patetică încordează inima ca o strună de arc. Așa că după primele dopuri aruncate, clapele și degetele lui Frederic se puneau în mișcare. Improvizație după improvizație! După Frederic, Maurycy zdrăngănea cu înverșunare fanteziile sale cromatice, haotice. După Maurycy, Fontana, după Juliu venea iar rîndul lui Frederic. Cînd Frederic se întorcea la pian, gălăgia înceta, fiindcă nimic nu-i mai prielnic sensibilității și imaginației muzicale ca vinul. La Odyniec, în palatul Zamoyski, zorile l-au găsit pe Frederic încheindu-și improvizația cu o *coda* triumfală. Și, cu toate că Witwicki își ascundea fața în palme ca să poată... picoti mai ne-

stînjenit, iar Malecki, cu obrazul sprijinit de brațul fotoliului și sforăind năstrușnic pe nas, dormea de-a binelea, ceilalți tăceau, cum taci în fața celei mai desăvîrșite poezii.

Maurycy cel sec, caustic, binecunoscut ca invidios, Maurycy avea lacrimi în ochi. Voi să spună ceva, dădu numai din mînă — pesemne că-i pierise glasul — se apropie de Frederic și-l sărută pe amîndoi obrajii. Buzele îi tremurau, pleoapele de asemeni. Anul era romantic, gestul romantic, improvizația lui Frederic aidoma.

În treacăt fie spus, toată acea tovărășie a muzicii cu vinul de Burgundia și cu șampania lui Odyniec părea și ea în stil romantic, atîta doar că acesta era un romantism cam îndoielnic.

S-a dovedit însă că nu făcea să te încrezi în acea tovărășie. Mai mult chiar — că trebuia disprețuită.

După improvizația care răscolise într-atît inimile prietenilor, Frederic își luă imediat rămas bun. Avea impresia că în harababura, în talmeș-balmeșul din noaptea aceea, izbutise să intuiască o muzică, pe care acum, de îndată, trebuia s-o aștearnă pe hîrtie. În ciuda somnului și a oboselii, simțea în sine o mare și mîndră bucurie : își dădea încă o dată seama de forța neobișnuită a talentului său. Rugă să nu-l însoțească nimeni, voia să fie singur. În drum spre casă trebuia să-și încordeze bine atenția și memoria, spre a nu se risipi în vînt temele și armoniile pe care le simțea încă în sine, pe care le gîndea, le respira.

De la Piața Băncii pînă în cartierul Krakowski drumul nu era lung. Gerul de dimineață spulberase ceața, aerul vibra, sclipea ca o pulbere sticloasă. Soarele licărea în zăpadă, în țurțuri și în geamuri, în turlele bisericilor și în aripioarele păsărelelor.

O mîrțoagă învăluită în abur, un vizitiu murdar și vînăt de frig pășeau înfundat pe mijlocul străzii. Sub tălpicile săniilor gerul scîrțîia ca o vioară. În preajma casei, un stol de vrăbii se zbenguia în zăpadă.

Frederic se duse de-a dreptul la el, „sus". Se înăbușea : pe scară trăgea, și aerul era rece, stătut. Catul al doilea era foarte sus. Noroc că la mansardă focul fusese făcut. În odăiță era cald ca în baie. S-ar fi pă-

rut că nu lipsea nimic pentru ca fericirea să fie deplină. Se așeză îndată la pian. După un sfert de ceas — jos se auzise muzica — Zuska aduse cafeaua, frișca și cozonacul.

Își va aminti adeseori de cele două ore pe care le-a petrecut deasupra claviaturii. N-are nici o însemnătate că n-au fost rodnice, că s-a ridicat de la pian cu un gol în suflet, cu dureri de cap, mușcîndu-și mînios buzele. Entuziasmul se preschimbase în furie, în amărăciune, iar din improvizația de sute de tacturi rămăseseră doar una sau două teme, cîteva modulații mai interesante și cîteva idei ritmice, cîteva foi cu ștersături și altele rupte. Nu are însemnătate dezamăgirea, prăbușirea din Parnasul orgoliului tineresc. Important este tîlcul acelei experiențe.

Cu trei ore mai înainte, Frederic își încheiase cu o coda triumfală zborul înaripat al improvizației sale. În capacul pianului se oglindea soarele dimineții, și sclipirea lui îi lua ochii. Părea că și muzica lua ochii cu măreția sa. Acuma însă ieșise la iveală tot adevărul: nu fusese decît o amăgire zămislită din vin și din exaltare tinerească, stîrnită de petrecerea nocturnă și de îmboldirea orgoliului. Nu rezistase criticii în plină lumină a zilei și nici analizei cu mintea trează.

Sosise deci timpul pentru concluzii.

Primo: nu e îngăduit să te încrezi în alianța muzicii cu vinul. Secundo: nu e îngăduit, de asemeni, să te încrezi în improvizație. Orice improvizație e ca o beție, are în ea ceva ca o alcoolizare de moment. E adevărat că dispoziția pe care o ai în asemenea clipe, asemenea sferturi de oră, atrage muzica, așa cum atracția lunii iscă fluxul și refluxul mărilor. Și ar părea îndreptățită opinia după care o improvizație poate aduce în cele din urmă pe valul emoției conturarea concretă a inspirației — tema mult dorită, *leitmotivul*. În schimb, nu e îngăduit să te încrezi în entuziasmul ascultătorilor, socotind că ai realizat o excepțională operă de artă.

Auditoriul e influențat de minunatul farmec al clipei: clarobscurul rembrandtian, fantasmele închipuirii lor, moda romantică a inspirației, chipurile atît de ușoară și spontană, și moda romantică de a descoperi

în fiecine scînteia divină. Efectul obținut asupra prietenilor e plăcut, nespus de îmbucurător — însuși Maurycy avea ochii plini de lacrimi... dar...

Dar în procesul de creație nu-i loc nici pentru zîmbetele grăbite cu care ești răsplătit, nici pentru lacrimile ascultătorilor, încîntați, răscoliți. Ești dator să-ți cunoști la perfecție tema și să muncești onest, stăruitor, din greu, pentru a îmbrăca acea temă în forma cea mai corespunzătoare, deci definitivă, adică unică.

Improvizația e la modă. La încheierea programului, orice concertist se simte obligat să-și etaleze frenezia ori poezia inspirației. Pe o temă dată, improvizează cantilene, acorduri, pasagii, dovedindu-și în acest mod, zice-se, măiestria, spontaneitatea. Frederic știe prea bine cîtă autenticitate există în aceste „compoziții". Micul Frederic a „improvizat" în saloane, de nenumărate ori, acompaniat de *oh*-urile și *ah*-urile auditoarelor. Cîtă inspirație în „copilul acesta", apoi în „băiatul acesta", în sfîrșit în „tînărul acesta"! Și nu era nici o inspirație! Aceste improvizații de concert, pe teme date, nu țin decît de rutină, de îndemînare, de pricepere. Îți vin în gînd cățelușii dresați, nu inspirația autentică.

Pînă la urmă, chiar și manifestările de salon ale emoției, la lumina scăzută, sînt și ele tot rodul rutinei. La Frederic, însă, și la auditorii săi, buna dispoziție izvorăște din vinul de Burgundia, din șampanie. E drept că nu te poți dezbăra nici de năravul acela de a improviza, și nici nu poți să nu ții seama de îndemnurile prietenilor. Trebuie să te împaci cu această stare de lucruri: a intrat atît în natura ascultătorilor, cît și în obiceiul lui Frederic. Fiecare păhărel de vin sporește flacăra.

Trebuie să rupi însă o dată pentru totdeauna cu speranța că vei putea realiza o adevărată operă de artă cu un preț atît de scăzut. Dorința atît de fierbinte de a surprinde „adevărata imagine a vieții" trebuie să se transforme într-o grea, într-o trudnică muncă de șlefuitor, mai cu seamă, muncă.

Și astfel cum în reveriile dinaintea somnului ai găsit o semnificație creației tale, o semnificație nobilă, la fel și în falsa poezie a inspirației de moment, a improvizației, vei descoperi în cele din urmă o semnificație

mai nobilă; prețuirea cea mai înaltă pentru munca de șlefuire

Se știe că din primele zile, Frederic se preocupase de alegerea justă a temelor sale. Fugea de formele și genurile care puteau impune într-un fel sau altul repetarea temelor altora, papagalicirea muzicii ca după dascăl. „Viața e o continuă mișcare, o continuă evoluție, pe rora cu pasiune Maurycy, deci istoria cere mereu noi dovezi ale dezvoltării ei." Domnii clasiciști au denaturat adevărul despre om, despre lume, despre iubire, despre popor, despre suferință. Și toate frămîntările copilărești ale lui Friței, clipele de mîndrie ale elevului de liceu, discuțiile de mai tîrziu, insomniile și plimbările pe malurile Vistulei, toate acestea erau etape ale luptei pentru descoperirea adevărului în toate acele aspecte denaturate. Drumul întru căutarea adevărului i-l arătaseră marii maeștri. Astăzi însă sosise timpul pentru noi descoperiri! Viața s-a înnoit și ea! Sîntem în anul 1829!

Despre pasiunea cu care dorea să-și cristalizeze în minte adevărata concepție despre viață, Frederic vorbea rar și cu modestie: „introducerea este originală"; „ar vrea să compună ceva într-un stil nou (sau personal)". În spatele unor astfel de cuvinte se ascundea însă același conținut ca în elocventele articole ale lui Maurycy, unde totul era limpede și răspicat.

În lupta cu „inspirațiile de moment, cu improvizațiile", își da seama că desăvîrșirea formei artistice e indispensabilă. Nu e exclus ca pan Mikolaj să-și aibă în aceasta meritele sale. El a sădit în fiul lui respectul pentru puritatea cristalină a modului de exprimare; model al acelei purități va fi totdeauna pentru Frederic proza lui Voltaire. Acolo, totul se leagă, se întregește: din respect pentru conținut, izvorăște cea mai atentă grijă pentru formă. Lui Frederic nu-i place metafizica, nu-i plac divagațiile romantice, vorbăria. Aceste trăsături ale romantismului le respinge de pe acum, o dată pentru totdeauna. Tocmai de aceea, manuscrisele noilor compoziții cresc încet, cu o sumedenie de ștersături, corecturi, îmbunătățiri, oscilări, reveniri. De aceea anul 1828 a fost mai cu seamă o etapă de grea,

trudnică muncă de șlefuire. La fel e și primăvara anului 1829. Uneori, o noapte întreagă dăruiește abia cîteva măsuri. Alteori, seara următoare șterge și cele cîteva măsuri.

Același fenomen se petrece și în munca de pianist a lui Frederic Chopin. Titlul de prim-pianist al Varșoviei înseamnă prea puțin. Mîna e mică, dar impresionant de ageră, de sprintenă, cuprinzătoare, degetele subțirele, dar fără greș. Și totuși e prea puțin, totdeauna prea puțin !

Acela al cărui orgoliu naiv, tineresc îl face să viseze triumfuri în cele mai mari săli ale Europei știe bine că lupta pentru celebritate, înfruntarea lui Hummel, a lui Kalkbrenner nu va fi ușoară. Și pînă atunci a mai rămas puțin timp.

În iulie, anul acela, Frederic Chopin, student al Școlii superioare de muzică își termină studiile. „E timpul să pornească în lume", spune Elsner. Părinții sînt de aceeași părere. Prințul Radziwill oferă fondurile necesare, prietenii discută asupra alegerii itinerarului : unde, spre ce punct al Europei să-și îndrepte întîii pași ?

În mai, Varșovia trăiește o mare sărbătoare : sosește împăratul Nicolae pentru a se încorona. Trăiască regele !

Muzicienii așteaptă și ei o sărbătoare : Niccolo Paganini sosește pentru a concerta.

Paganini este neobișnuit de urît : slab, cu profilul ascuțit, ca al unei păsări de pradă. În orbitele adînci strălucesc niște ochi de *gettatore*[1] plini de vrajă. Cînd îl văd, italienii ridică înspre el două degete și se închină. „Paganini, spun preoții, a făcut o învoială cu diavolul, de aceea cîntă atît de frumos, atît de nepămîntesc." „Diavolul îi pregătește vioara și-i mînuiește arcușul", șoptesc doamnele din lojile Teatrului Național.

[1] Cuvînt italian ce desemnează pe omul cu „ochi răi" cel care, după superstiție, deoache.

Prostii ! Frederic nu va uita toată viaţa concertele lui Paganini. Pronunţînd calificativele „neegalatul, marele, enigmaticul" artist, Maurycy a făcut o apreciere impusă de realitate şi... sugerată, în timpul unei discuţii cu Dobrzyński [1], chiar de Frederic.

„În mîinile lui Paganini vioara este un instrument psihic, cu ajutorul căruia ne vorbeşte sufletul lui. Se pare într-adevăr că nu are alt mijloc prin care să poată da expresie eului său, depănînd în faţa oamenilor povestea vieţii sale, prin ton, sunet şi cînt, scoţînd la iveală ceea ce pînă atunci nu era cunoscut de nimeni..."

Firește, nu interesează atît cîte note staccato ia pe un singur arcuş marele Paganini, nici ce triluri scoate. Frederic nu va uita concertele lui, pentru că Paganini a reprezentat pentru el cel dintîi exemplu de artist care nu concertează pentru a-şi etala tehnica miraculoasă, în care nu-l va egala nimeni nicicînd. Paganini este un poet, iar tehnica lui „diabolică" doar un element al fermecătoarei sale poezii. Maurycy scria mai departe astfel : „În interpretarea sa, a concentrat chintesenţa tuturor elanurilor de odinioară ale tinereţii... în ea a transpus lamura simţămintelor, durerilor, pasiunilor pe care le-a trăit cîndva."

De pe scena Teatrului Naţional porneau spre sala cufundată în întuneric efluvii de emoţii, cărora nimeni nu putea şi nici nu voia să le reziste. Era Marele Flux al Poeziei.

La cel dintîi concert, Frederic, care şedea în dreptul lojii lui Elsner, îl ascultă pe marele violonist cu răsuflarea tăiată. După concert s-a răzleţit de grupul prietenilor săi, refugiindu-se pe malul Vistulei.

Dinspre miazănoapte venea furtună, pe firul apei săgetau fulgere, tunînd în tuspatru vînturile, ca ecourile unei bătălii.

---

[1] Ignacy Dobrzyński, coleg al lui Chopin, elev al lui Elsner.

TREI IUBIRI

A plecat cu totul pe neașteptate. Patru tineri cunoscuți — Brandt, Celiński, Hube și Maciejowski — plănuiau de mult să facă o călătorie la Viena, Praga și Dresda. Hotărîseră să plece spre sfîrșitul lunii iulie. În timpul unei vizite la familia Chopin, Hube a povestit mîndru despre proiectul călătoriei lor. Toți au făcut ochii mari cînd pan Mikolaj a spus foarte serios că va merge cu ei și Frederic. Totul a fost gata după trei sau patru zile de pregătiri febrile. Cea dintîi scrisoare a sosit în august, de la Viena. Frederic povestea impresiile din călătorie: despre Cracovia, despre excursia la grotele istorice de la Ojcow, despre minunata Galiție și încîntătorul Bielsk. Diligența străbătea repede orașele Sileziei Superioare și ale Moraviei scăldate în verdeață („De la Cracovia am mers cu «separatwagen» [1]-ul."). În cele din urmă, roțile ei au duduit pe podul de peste Dunăre.

Pan Mikolaj aștepta nerăbdător scrisorile. Cea dintîi nu i s-a părut prea interesantă. A doua, cu data de 8 august, a citit-o repede, tot mai agitat. Doar ultima pagină i-a mai înseninat fruntea. A citit scrisoarea încă o dată, de două ori, de trei ori: „M-am hotărît... am ales pentru concert pianul Graff [2]... sper că dumnezeu mă va ajuta, fiți liniștiți!"

[1] Diligență cu un compartiment special pentru o singură persoană.
[2] Unul dintre cei mai renumiți fabricanți de piane din Viena.

Pan Mikolaj privea în gol, printre gene: fiul lui își făcea intrarea în înalta societate. Cum îl va primi? În noaptea aceea n-a închis ochii. Pani Justina de asemeni. Fetele au sporovăit pînă tîrziu. Degeaba le-au luat la rost. Toată casa aștepta cu nervii încordați scrisoarea următoare. În cele din urmă, a sosit: „Știți din scrisoarea trecută, dragi părinți, că m-am hotărît să dau un concert; așa că ieri, adică marți seara, la ora 7, mi-am făcut apariția la Teatrul Imperial de Operă!"

Pan Mikolaj citea cu glas tare. Mama și surorile se țineau de mîini. Ludwika parcă era mai albă decît rochița ei. Pan Mikolaj își drese glasul și continuă: „...Cum am apărut pe scenă am fost întîmpinat cu *bravo*; după execuția fiecărei variațiuni izbucneau asemenea aplauze, că nu mai auzeam *tutti* al orchestrei [1]. La sfîrșit s-a aplaudat atît, că a trebuit să ies a doua oară și să mă înclin. *Freie Phantasie* [2] nu mi-a reușit chiar atît de bine, totuși s-a strigat *bravo* și mai furtunos, trebuind să ies încă o dată pe scenă..."

Pan Mikolaj se îndreptă cu mîndrie: „...Ieri a venit pe scenă contele Dietrichstein, personaj din anturajul imediat al împăratului, a conversat cu mine îndelung în franceză; m-a încurajat, m-a îndemnat..."

— Personaj din anturajul imediat al împăratului... repetă pan Mikolaj căzînd pe gînduri.

A treia scrisoare a sosit la 16 august: „...Marțea viitoare voi da al doilea concert"...

A patra scrisoare începea cu următoarea frază: „Dacă prima dată am fost bine primit, aseară am fost primit și mai bine". Scrisoarea se încheia cu vestea că va pleca mai departe: „Peste două nopți și o zi vom fi la Praga; la 9 seara luăm *Eilwagen* [3]-ul; va fi un voiaj încîntător, într-o companie încîntătoare!"

Prin Praga i-a însoțit pe tinerii călători însuși Hanka [4], doctul profesor: „...Nu pot așterne pe hîrtie pe unde ne-a călăuzit, ce peisaje, ce decoruri fermecătoare am

---

[1] Prin acest termen italian se indică intrarea tuturor instrumentelor sau a corului într-un concert, după un pasaj solistic.

[2] Fantezie, inspirație liberă, improvizație. (In lb. germ.)

[3] E vorba de o diligență rapidă (cu mai mulți cai).

[4] Vaclaw Hanka, pedagog, muzician ceh.

văzut ; mi-ar lipsi spaţiul ca să descriu splendida catedrală Sfîntul Jan Nepomuk[1], cel în întregime făcut din argint, sau încîntătoarea capelă a lui Waclaw, încrustată cu ametiste şi alte nestemate..." Scrisoarea aceasta era din Dresda, şi purta data de 26 august. Peste o săptămînă, două, Frederic avea să se întoarcă acasă.

Înaintea lui sosiseră însă nişte plicuri doldora de cronici muzicale. Trimisese numerele respective din *Wiener Theater Zeitung,* din *Zeitschrift für Kunst, Litteratur, Theater und Mode,* şi de asemeni notele inserate în *Allgemeiner musikalischer Anzeiger* şi în *Der Sammler*[2]. În sfîrşit, entuziasmatul Elsner adusese cu sine publicaţia *Allgemeine musikalische Zeitung* din Leipzig, în care un corespondent vienez semnala concertele domnului Chopin, pianist din Varşovia.

Pan Mikolaj citea şi recitea toate acele cronici. De astă dată îşi spuneau cuvîntul criticii din Viena, şi doar Viena era numită capitala muzicii. Îşi spuseseră cuvîntul criticii, neinfluenţaţi de un protector sau altul, de opiniile altor autorităţi competente în materie. Desigur, părerea lor era mai curînd severă decît îngăduitoare. În scrisorile lui Frederic putea să transpire febra tinereţii şi puţină lăudăroşenie copilărească, ceea ce i se mai întîmpla din cînd în cînd. Aici, însă, în aceste fraze scrise de criticii din Viena, totul era limpede.

Nu e de mirare că, numai după cîteva ore, pan Mikolaj învăţase pe de rost cele mai importante fraze. Le cita în limba germană, în franceză sau într-o versiune poloneză mai puţin reuşită, arătînd cu degetul în gazete frazele citate. Chiar şi pe stradă, traversa de pe un trotuar pe altul, oprindu-i pe cunoscuţi şi povestindu-le despre scrisori şi despre cronici.

Elevilor săi le-a citit relatarea corespondentului publicaţiei *Allgemeine musikalische Zeitung,* din Leipzig. Acesta recunoştea în persoana domnului Chopin, pianist din Varşovia, un „artist care, nefiind precedat de nici un fel de surle şi tobe, apare pe firmamentul muzicii ca

---

[1] E vorba de catedrala Sf. Vit din Praga, cu statuia lui Jan Nepomuk şi cu capela regelui Waclaw al Boemiei (sec. XIV).

[2] *Revista Teatrul vienez ; Revista pentru artă, literatură, teatru şi mode ; Buletinul muzical general ; Colecţionarul.* (În lb. germ.)

unul dintre cei mai strălucitori meteori". Ca de obicei, și de data aceasta, pan Mikolaj își încheie povestirea, adăugînd, ca în treacăt, că, printre alții, îl felicitase pe Frederic și contele Dietrichstein. „Contele Dietrichstein este, după cum se știe, o persoană din anturajul împăratului", adăugă el, pasămite cu titlu informativ.

Pînă în zilele acelea, pan Mikolaj încă șovăia. Cu toate succesele de la Varșovia ale fiului său, era nehotărît, îl frămîntau îndoieli. Frederic îi scăpa din mînă, aparținea unei generații care protesta deschis împotriva filozofiei vieții și filozofiei gîndirii părinților săi. Uneori se iscau între ei chiar scurte neînțelegeri cu privire la Mickiewicz, la Mochnacki, cu privire la poezie și artă. Frederic aducea în casă fermentul lumii noi. Ținînd seama de conduita „loială" a profesorului, Frederic se comporta cam prea îndrăzneț, comentînd chestiunile publice, acțiunile marelui duce și chiar ale maiestății-sale.

Înțelepciunea părintească îi dicta să se împace cu o realitate inexorabilă. Importantă era îndeosebi, așa judeca profesorul, problema carierei, problema accesului la onoruri și demnități. Și dacă, la drept vorbind, pan Mikolaj nu dădea prea mare însemnătate concepțiilor romantice și antiguvernamentale ale lui Frederic, alegerea drumului pe care avea să meargă fiul lui constituia încă pentru el o mare necunoscută.

La Varșovia nu credea că-și va croi un drum, nu credea că fiul său avea vreo perspectivă. Doar, îndată după încoronarea lui ca rege al Poloniei, țarul Nicolae, răspunzînd președintelui senatului, care-i amintise promisiunile constituționale și teritoriale ale lui Alexandru, nu ezitase o clipă în alegerea cuvintelor. Zîmbind cu răutate, declarase drept răspuns, răspuns pe care, știa prea bine, îl aștepta tot poporul : „Nu știu care au fost adevăratele intenții ale fratelui meu în această chestiune, cred însă că acele promisiuni n-au reprezentat decît o comedie politică. Iar eu nu vreau să joc comedii..."

Cuvintele acestea au răsunat la cîteva ore după ce depusese jurămîntul pe constituție. Le-a auzit întreaga țară. Ecoul a adus înapoi îndată un singur cuvînt : re-

voluția ! Deocamdată, cuvîntul acesta era șoptit doar la ureche. Un asemenea cuvînt tună însă chiar și atunci cînd e spus în șoaptă. Cînd pan Mikolaj a auzit această șoaptă pentru întîia oară, a pălit.

Iată pricina ascunsă a călătoriei lui Frederic, a așteptării înfrigurate a scrisorilor și a marii bucurii din zilele acelea. Deci acum era limpede : drumul spre lumea cea pașnică părea deschis în fața fiului său.

Frederic avusese succes la repetiția generală : îi cunoscuse pe contele Dietrichstein [1], pe contele Lichnowski [2], pe Gallenberg, căruia Haslinger [3], editorul vienez, îi tipărea compozițiile. Nobilimea din Viena și Dresda vedea în el o celebritate în devenire, criticii din Viena îl elogiaseră. Dumnezeule mare !

Deasupra Varșoviei se îngrămădeau nori de furtună. Cu toate acestea, cînd se gîndea la fiul lui, pan Mikolaj era, pentru întîia oară de mulți ani încoace, plin de mîndrie, de speranțe, uitînd toate grijile.

*

Întoarcerea acasă și în oraș a fost triumfală.

Ce-i drept, unii mai șușoteau cîte ceva, și chiar notițele apărute în gazete erau interpretate de-a-ndoaselea. Dar poate oare furnica să ia în colți elefantul ? Șușotelile și răstălmăcirile au fost date uitării, n-au întristat sufletul decît o seară. În schimb, în celelalte zile și seri, domnea o atmosferă de sărbătoare, de parcă n-ar fi fost toamnă, ci primăvară.

Într-una din scrisorile sale pline de bucurie, Frederic scria aceste cuvinte : „Am astăzi atîta experiență, încît mă simt mai vîrstnic cu patru ani". E limpede : pornise la drum un tînăr pianist din Varșovia, emoționat de călătoria care-l aștepta și de perspectiva unui concert la Viena. În cufărașul lui apăruseră compoziții noi : *Va-*

[1] *Moritz von Dietrichstein* (1775—1864), diplomat austriac, profesor al ducelui de Reichstadt, fiul lui Napoleon.

[2] Eduard Lichnowski, nobil vienez, amator de muzică ; contele Robert Gallenberg, de asemenea amator de muzică, era și compozitor de balete.

[3] Tobias Haslinger, renumit pentru a fi tipărit în 1831 operele complete ale lui Johann Sebastian Bach.

riațiuni pe teme de Mozart și *Rondo à la Kracoviak*. Se întorsese la Varșovia ca „unul dintre cei mai dotați pianiști, plin de delicatețe și sentiment", „un tînăr care merge pe un drum propriu", „un maestru, care și-a dovedit aptitudinile, ca pianist, cu deosebită virtuozitate". Așa scriau criticii în *Der Sammler* și în *Zeitschrift für Kunst*. Însuși redactorul Bauerle [1], spaima concertiștilor, recunoscuse că Frederic merge pe un „drum propriu".

Începînd cu lunile acelea, în inima lui Frederic fremăta dorința de a cuceri o faimă răsunătoare, al cărei ecou să se răspîndească în toate cele patru puncte cardinale ale Europei. Aceasta nu mai era o năzuință utopică a adolescentului, cunoscut doar de publicul din Varșovia. Frederic, acum mai vîrstnic și mai experimentat cu patru ani, pășea în vîrsta bărbăției. După prima încercare a puterilor, a virtuozității sale, dorea nu utopii, ci o nouă încercare. Asemenea dorințe au doar cei care știu că vor învinge. Da, nu cei care *cred*, ci aceia care *știu!*

Să trecem peste primirea făcută, peste toate legendele, florile și elogiile cu care Varșovia l-a onorat pe tînărul învingător. Frederic își desfășura în fața auditoriului mereu aceeași vrajă, așa cum își răsfiră păunul mereu aceeași coadă înstelată. Ascultătorii mai atenți descopereau fără greutate sub masca modestiei o nuanță de orgoliu tineresc, și Maurycy chiar mormăia cam ironic pe sub nas. Încredințat de valoarea sa, Frederic nici nu se intimida, nici nu se simțea ofensat. De unde acest curaj? Întrebați-l pe adolescentul căruia i-a fost dăruit primul sărut, sau pe comandantul de oști care a cîștigat prima bătălie.

Toamna e înecată în zloată. În Polonia, octombrie învăpăiază copacii și tufele, pădurile sînt în flăcări. Vîlvoarea aceasta n-o va stinge nici o ploaie. Pe străzile Varșoviei pășești înconjurat de un murmur, un susur necurmat: pe sus murmură vîntul, sub tălpi susură frunzele roșii, aurii, sau ruginii ca bronzul. Iar

[1] Adolf Bauerle, editor și redactor la *Revista Vieneză de Teatru: Wiener Theater Zeitung.*

ploaia își cîntă în fiecare seară ropotul tobelor pe geamuri.

Toamna este anotimpul muncii. În toamna aceasta muzica se revarsă năvalnic. Gemuleţul de la mansarda palatului Krasiński e luminat pînă în ceasurile tîrzii ale nopţii, iar zidurile clădirii răsfrîng ecoul pianului pînă jos, spre parter. Trecătorul care s-ar opri în faţa casei ar auzi şi el zumzetul strunelor, dacă ar lipi urechea de peretele zgrunţuros.

La mansardă e strîmtoare : vechiul pian, vechiul birou, o masă, un scaun, un fotoliu, un pat şi o sobă. Deasupra patului atîrnă un crucifix mic şi un portret mare al lui Mickiewicz. Peretele din faţa lui e plin de afişele concertelor de la Viena. Priviţi însă biroul, capacul şi pupitrul pianului : pe el stau foile de hîrtie cu portative. Pe cele scrise, la începutul fiecărui portativ se află patru bemoli. Din desişul de ştersături, corecturi, pete şi pasaje, părînd nişte schiţe fantastice făcute din cerneală, nu e greu să identifici temele. Pianistul va privi acele foi cu teamă, ochiul experimentat va remarca cu uşurinţă cîtă măiestrie artistică pretinde de la interpret compozitorul acestei opere. Cabotinul ori diletantul va fi derutat încă de la primele dificultăţi tehnice.

Sub maldărul de foi scrise se ascunde titlul : *Concerto pour pianoforte en fa mineur, par Frédéric Chopin. Concerto,* concert, iată forma pe care au creat-o ultimele luni. Este ştiut că forma aceasta se naşte cu gîndul la scenă, la modalitatea de audiere şi la aplauzele ascultătorilor. Pianistul caută concerte pline de dificultăţi, frapante, de efect, pe care le va birui, delectîndu-i astfel pe cunoscătorii rafinaţi. Compozitorul pianist, autorul concertului, îşi construieşte opera cu aceleaşi intenţii. Ameninţător adevăr. E de ajuns să treci în revistă sutele de compoziţii scrise pentru „căţeluşii dresaţi", pentru magicienii virtuozi, ca să-ţi dai seama de înţelesul acestei ameninţări. Pe autorii, lacomi de artificii, nu de artă autentică, timpul i-a acoperit de tot cu pulbere.

E adevărat că pe Frederic l-a fascinat magia scenei, aplauzelor şi virtuozităţii. E adevărat că, atunci cînd

ai gustat din celebritatea internațională, e greu să nu amețești. În schimb, nu e adevărat că reveriile și succesele lui Frederic Chopin, pianist din Varșovia, ar putea schimba drumul creației lui Frederic Chopin compozitorul. Toate visurile și năzuințele nutrite deunăzi, urmate de izbînzile din ajun, trezesc pasiunea pentru creație, îndeamnă la muncă susținută. Nimic mai mult! Știm bine că reveria aplauzelor poate porni dintr-un țel nobil. Și e demnă de tot respectul, cînd acest țel e opera de artă. Aplauzele trec pe planul doi, se estompează. Rămîne munca. Munca trudnică, de șlefuire, de turnare în forme artistice a viziunii proprii asupra lumii.

Să ascultăm cu atenție muzica aceasta expresivă. Iată tema în care vei descoperi patosul romantismului, tînăr, luptător pentru o epocă nouă. Același ton răsună în strofele lui Byron, pulsează în poeziile lui Mickiewicz. La Petersburg, Alexandr Sergheevici Pușkin pune în viersul poeziei ruse idei asemănătoare. La Paris, Eugène Delacroix le zugrăvește pe pînză. Prin Europa mărșăluiește „Școala trădării și a smintelii", foile răspîndite pe birou și pe pian, în mica mansardă a palatului Krasiński, sînt o etapă a acestui marș.

Iată-le, pe pupitru, în neorînduială, primele schițe ale ultimei părți a concertului: mărturie a amintirilor despre cîntecele tărîmului verde. De altfel, e gata și partea a doua, un poem liric de dragoste.

Citind aceste file, cabotinul ori diletantul se va rătăci în labirintul lor tehnic. Spectatorul din sala de concert, cel care ascultă cu ochii, atent îndeosebi la degetele sprintene ale pianistului, nu va înțelege nici el mare lucru: va privi în extaz mîinile care aleargă pe claviatură. „Numai cît privești, zice el, și te-apucă nădușelile".

Iar pedantul, care va diseca notele acestea, va susține cu încăpățînare că aici Frederic poartă amprenta lui Hummel, iar dincolo a *Concertului în si bemol minor* al lui Kalkbrenner. Același pedant va pescui cu undița erudiției urmele de retorică clasică în poemele domnului Mickiewicz. La ce e bună erudiția lui? Aici, doar, trebuie căutată esența, viziunea vie a creației. Forma

tradiţională a concertului, subtilităţile tehnice sau influenţele sînt probleme secundare. Unica problemă esenţială, sensul adevărat al muzicii înscrise pe aceste foi îl constituie oglindirea vie a umanităţii, gîndul şi simţămintele omului, amintirile despre tărîmul cel verde, mîndria lui romantică, visul dragostei. Liniuţe şi punctişoare, ţesute ca de un păianjen, înscriu aici, în modesta mansardă a palatului Krasiński, registrele problemelor omeneşti, ale problemelor pe care a început să le cunoască tînărul cufundat la ora aceasta în liniştea nopţii şi în propria-i viziune.

Frederic şade în fotoliu cu capul dat pe spate şi cu ochii închişi. Curentul, molcom, leagănă flăcăruia lămpii. La ora aceasta, în ceasornicăria maestrului Gugenmus sumedenia de ornice îşi apropie minutarele de miezul nopţii, şi cel mai vechi dintre ele, turnat în argint şi bronz, opera lui Gugenmus-senior, începe să-şi picure clinchetul armoniilor.

E încă devreme. Mai sînt încă multe ceasuri de muncă. E timpul să exerseze. Degetele improvizează o frază lirică. Transcrisă pe portativ, ea va evoca o frescă delicată, reprezentînd graţioasa mlădiere a gîtului unei lebede; transpunerea muzicală sugerează precis emoţia, care poate semnifica dorinţa, dragostea, sau, mai exact, deşi n-are nume, *vis* de dragoste. Se scurg minute, apoi ore. Frederic fixează, cizelează fraza. O asamblează apoi într-un acompaniament care reprezintă pentru melodie ceea ce sînt pentru vorbire privirea ce însoţeşte cuvintele, respiraţia, ritmul inimii omului care le exprimă şi gestul ce completează sensul frazei.

În cele din urmă tînărul compozitor se ridică cu un zîmbet de satisfacţie şi de oboseală.

A pus pe hîrtie ceea ce dorea să pună şi aşa cum dorea s-o facă. Pe deasupra acoperişului trece o pală de vînt, iar în geamuri ropoteşte din nou ploaia. Se apropie de fereastră. Geamul e uşor aburit. Îşi plimbă degetul pe el, închipuind absent nişte rotocoale graţioase.

Au trecut de mult anii cînd scria versuri sentimentale pentru *mademoiselle* de Moriolles şi se plimba prin

Grădina botanică în tovărășia fetișcanelor în rochițe albe, roz și bleu-pal. Romantismul cere să iubești altfel. Iubirea romantică n-are voie să cunoască fericirea, ea trebuie să fie mai întîi de toate dor și suferință. Iar cei subjugați de magia ei neagră trebuie să fie mai mult poeți decît îndrăgostiți. Iubirea romantică nu admite împliniri — pe deasupra satisfacțiilor trupești glorifică suferințele sufletului. Astfel încît toți poeții care cîntau dragostea pentru tinerii Europei de atunci îi învățau în primul rînd arta suferinței și a dorului.

Oglinzile din apartamentul familiei Chopin i-au arătat lui Frederic eleganța, cochetăria mondenă, și atîta tot. Avea același zîmbet expresiv atît pentru prințesa Wanda ori prințesa Maria, ca și pentru îmbujorata domnișoară Anka, aceea care servea la *Café Dziurka* punciul, cafeaua și pricomigdalele.

Natura nu-l înzestrase cu o frumusețe deosebită. Nu se putea măsura cu „fiii de castelani", ca Jaxa Marcinkowski[1]. În mulțime, silueta lui suplă se pierdea cu ușurință. Mîinile și labele picioarelor le avea mici ca de domnișoară. Glasul — scăzut, ușor răgușit. Părul, fruntea și ochii — iată tot ceea ce avea frumos cu adevărat.

Așadar, natura trebuia corijată. De aici și eleganța ce și-o impunea. Jiletci albe, cenușii și înflorate, mănuși, pantofi sclipitori de lac. De aici acel farmec, cam de circumstanță, acea cochetărie la adresa tuturor, sau mai curînd împotriva tuturor. Poate că arbora acea curtoazie delicată, pur și simplu din complezență. Zîmbetul dăruit tuturor putea să nu fie dăruit nimănui.

Uneori, un om vesel, jovial, luînd zîmbetul acesta ca atare, îi răspundea de îndată cu prietenie, așteptînd dovada reciprocității. Întîlnind însă privirea ascunsă în spatele zîmbetului, dădea înapoi, neștiind dacă trebuia să se simtă ofensat de răceala ei, sau să-și ceară scuze pentru îndrăzneala și lipsa lui de tact. Se știe deci că acel farmec, acea afabilitate a tînărului cu ochii străbătuți de umbre și cu părul ușor roșcat, apropia, cucerea la prima vedere, dar nu și la o cu-

[1] Poet minor, autor al unor nenumărate fabule, epigrame și madrigale.

noaștere mai profundă. Și poate tocmai datorită acestui fapt cucerea. Prințesa Wanda, fiica rezidentului, Anka, domnișoarele Elsner, domnișoarele Magnuszewski, Hanna și Klara, domnișoarele Zablocki, Belleville, Blahetka, toate erau sub vraja lui. Dragul de el, spuneau ele, e fermecător — *il est charmant, il carissimo.* Iar Chopin făcea reverențe, se înclina, complimenta, dansa mazurca, dar adevărul e că... nu-l interesa nimic din toate acestea. Părea că se sinchisește de suspinele *mademoiselle*-ei de Moriolles ca și de tot alaiul prințeselor încîntătoare, doamnelor nobile, chelneriților și artistelor, dar de fapt nu-i păsa de nici una.

Dar să nu ne încredem în aparențe și nici să generalizăm. Se știe, doar, că în epoca romantismului nepăsarea e pedepsită. De altfel, însuși Frederic a declarat limpede, într-o scrisoare către Tytus Woyciechowski, că într-adevăr nu prea era preocupat de vreun gen sau altul de frumusețe: ...„pentru că, poate spre nefericirea mea, am de pe acum un ideal, căruia îi slujesc credincios, în tăcere, la care visez și întru cinstirea căruia s-a născut acel adagio pentru concertul meu..." Scrisoarea aceasta poartă data de 14 noiembrie.

Așadar, totul concorda cu ideea romantică despre dragoste, acea aproape o jumătate de an de adorație, acel „poate spre nefericirea mea", în sfîrșit acel *adagio-larghetto* din *Concertul în fa minor*, care „a fost compus" în amintirea fetei iubite doar din priviri și cu imaginația.

Cîntăreața era suplă, subțirică, brunetă. Ochii îi avea ca niște lacuri luminoase, iar părul — ca pana corbului. Glasul lin, liric, catifelat. Frumusețea ei e încă feciorelnică, dar în fiece clipă un gest, un zîmbet, o modulație a glasului prevestesc femeia, o sublimă frumusețe romantică! Uneori pare o stea îndepărtată, un înger, la care îți e îngăduit doar să visezi. În unele seri, însă, îngerul dispare în neant, și-ți amintești nume de femei cărora li s-au scris sonete nu pentru reverii, ci pentru dragoste.

Anul acela a rănit inimile tinerilor romantici *en masse*[1]. Ștefan s-a îndrăgostit ca o domnișoară sentimentală de o blondină cu ochi de gîsculiță și își tot plictisește prietenii cu confidențe și lacrimi. Odyniec nădăjduiește să cucerească prin alte mijloace inima domnișoarei Kicka: scrie drame istorice cu titlul *Izora*, „operă de mare amploare, dar cu foarte mici calități", cum s-a exprimat, zice-se, un spiritual de la secretariatul general al Ministerului de Finanțe (Secția plăți), pe nume, pare-se, Slovacki. Pe Bohdan l-au rănit niște ochi negri. Chiar și Maurycy, după cît se șoptește, face anumite vizite seara tîrziu.

Maurycy a găsit deci calea potrivită dintre suspinele romantice și viața cea aievea, dar Frederic nu știe deocamdată decît să suspine.

Noiembrie. A sosit neaua. Albul ei neprihănit dispare însă de îndată în noroi. Iar noroiul ia proporții uriașe în această lună. Aer, foc, apă, pămînt și noroi. Pînă și pe străzile principale lipăiești prin băltoace și gropi ca pe drumuri de țară. Excelențele umblă în cupele, stropindu-i pe trecătorii de rînd. Nu-i de mirare că luna aceasta stîrnește foarte ușor resentimente împotriva celor care ies la promenadă cu trăsura.

Luna aceasta, plasată într-un asemenea anotimp, nu-i făcută pentru plimbări. Totuși, o dată la trei-patru seri, poate fi observat, plimbîndu-se prin fața fostei mănăstiri bernardine, un tînăr singuratic. Privește în sus, spre ferestrele viu luminate de la catul al doilea. După cum se știe, acolo, în pensionul Conservatorului, locuiesc elevele clasei de canto a directorului Soliva. Printre ele e și domnișoara Konstancja Gladkowska[2].

Frederic a zărit-o prima dată la concertul elevilor și elevelor Conservatorului, în aprilie, anul acela.

Apoi a întîlnit-o pe strada Miodowa. Mergea într-un grup de prietene, ferindu-și fața de soare cu o umbreluță roză.

În timpul festivităților încoronării, a întîlnit-o la spectacolele de gală de la Teatrul Național. Trecînd o

[1] In bloc, în masă. (În lb. fr.)

[2] *Konstancja Gladkowska* (1810—1889), cîntăreață poloneză, a debutat în 1830.

dată pe lîngă el, la garderobă, a scăpat mănuşa. El însă, cu ochii aţintiţi la sprîncenele, genele şi ochii ei, încremenise, de parcă ar fi fost bătut în cuie. Cînd s-a repezit spre mănuşă era prea tîrziu: aghiotantul marelui duce Konstantin, Gresser, i-o luase înainte, zuruind din pinteni. Frederic s-a retras. Ochii ei albaştri îl urmăreau miraţi, puţin contrariaţi. Gresser tuna cu vocea-i de bas, îşi netezea favoriţii şi zîmbea ca un viţel.

Poate pentru că Stefan Witwicki se spovedea tuturor, la întîmplare, bagatelizînd confidenţele amoroase într-un mod inadmisibil, poate de aceea Frederic nu scotea un cuvînt despre obiectul adoraţiei sale. Abia acum, în noiembrie, i se confesă lui Tytus, în scrisori. Tytus locuia la Poturzyn. E mai uşor să te destăinuieşti scrisorilor decît oamenilor. Totuşi, Frederic rămînea şi mai departe el însuşi, destăinuirile se rezumau la cîteva fraze. Povestea acestei iubiri, sau mai curînd a visului iubirii, o va reda mai uşor, mai fermecător muzica.

În primele zile ale lui decembrie a început să se discute despre o nouă călătorie la Viena, pentru sfîrşitul lui decembrie sau începutul lui ianuarie. Părea că de data aceasta Frederic va pleca pentru un an sau chiar doi. Va pleca fără să o cunoască vreodată personal pe cea către care se îndreptau gîndurile sale! În ziua de unsprezece decembrie era o vreme încîntătoare de săniuş. Pe strada Senacka s-au întîlnit două sănii: într-una se aflau Antoni Edward Odyniec, preşedintele Ledoux[1] şi Frederic, din partea cealaltă se apropia echipajul domnişoarei Wolkow. Lîngă domnişoara Wolkow, îmbujorată de ger, şedea, un pic tristă, Konstancja. Săniile au trecut una pe lîngă alta cu precauţiune, pe străduţa îngustă. Frederic a pălit şi, fără să-şi dea seama, şi-a ridicat jobenul într-un salut spontan. I-a răspuns o privire mirată şi o înclinare din cap foarte rezervată. Întorcînd privirea, le-a zărit pe cele două domnişoare cum se aplecau una spre alta.

Cu siguranţă că se întrebau reciproc: ţi-a fost prezentat?

---

[1] Francez stabilit în Polonia din timpul ocupaţiei napoleoniene, cunoscut prin balurile şi seratele pe care le oferea aristocraţiei varşoviene.

L-a ajuns din urmă un hohot de rîs. S-a roşit ca racul. De ce-ai salutat, nerodule? Cum ţi-ai permis să te înclini în faţa unor domnişoare necunoscute, cărora nu le-ai fost prezentat?!

Hohotul acela de rîs l-a urmărit săptămîni de-a rîndul. Şi hotărî ca, pînă va pleca, s-o evite pe Konstancja. În ziua plecării îi va trimite însă flori şi partitura cu acel adagio din concert. Fără nici un nume. Va fi frumos şi trist, ca întreaga poveste a acelei iubiri: să rămînă necunoscut pentru totdeauna, totul să nu fie decît despărţire, flori şi muzică.

Romantismul aşa şi cere: să iubeşti de la o depărtare siderală. Iar de stele te poate apropia doar imaginaţia. Aici nu mai încape nici un fel de gingăşie în vorbă sau în faptă, nici un fel de manevre iscusite, diplomaţie sau tertipuri, care duc în cele din urmă la nimicirea imaginaţiei. Femeia pe care o iubeşti a fost zămislită numai pentru poezie, aşa că dacă nu eşti poet al cuvîntului, fii poet al reveriilor. Fii poet al muziciil

Peste cîteva zeci de ani vor începe disputele şi comentariile: a iubit, ori n-a iubit? Argumentul suprem pentru ipoteza „a iubit" va fi acel adagio la *Concertul în fa minor*. Deci: a iubit. Muzica te face să crezi că e greu să existe o iubire mai mare şi mai adevărată.

Pe cine a iubit oare, dacă nu pe Konstancja cea adevărată? Atunci cînd adagio-ul era scris, cizelat, în forma sa definitivă, cînd spusese demult tot adevărul, argument atît de sigur pentru ipoteza „a iubit", nu făcuse încă cunoştinţă cu Konstancja.

Da, l-a compus, dar nu pentru domnişoara Konstancja Gladkowska, elevă în clasa maestrului Soliva, fiica unui castelan ramolit şi a unei burgheze isterice; l-a compus pentru un ideal imaginar, pe care l-a iubit cu toată ardoarea inimii sale tinere. La nouăsprezece sau douăzeci de ani, artistul şi romanticul trebuia să iubească; această îndatorire îi este impusă de vîrsta lui şi de vîrsta veacului al XIX-lea. Veac romantic! Cîţi poeţi ai acelor timpuri au iubit doar aparenţa mizeră a idealului lor! În acele timpuri ar fi părut la locul ei zicala: Cu cît mai departe de ochi, cu atît mai aproape de inimă.

Să n-o nedreptățim pe Konstancja: era încîntătoare, talentată, plină de farmec. Nimeni n-ar trebui s-o nedreptățească, așa cum nu e îngăduit a-l nedreptăți nici pe Żywny. Dar cum scria despre maestrul Wojcich tînărul Kożmian? „...Ca să fii în felul tău Alexandru cel Mare, nu trebuie neapărat să-l fi avut ca maestru pe Aristotel." Da, da: nu trebuie să fii Euridice ca să cucerești dragostea lui Orfeu.

Acel adagio scris în amintirea idealei Konstancja era demult cizelat, închis în mapă, ascuns în sertarul biroului, cînd la balul anual al carnavalului directorul Soliva s-a adresat elevei sale, domnișoara Konstancja Gladkowska, cu următoarele cuvinte:

— „*Oh, mademoiselle Constance... Permettez-moi de vous présenter notre célèbre artiste, homme génial, monsieur Frédéric Chopin*" [1].

Frederic făcu o reverență stîngace. Konstancja își acoperi ochii cu pleoapele, spunînd că-i bucuroasă că are prilejul să cunoască un tînăr atît de celebru. Era palidă după recenta, dar de altfel ușoara boală de care suferise, încît numai buzele îi erau roșii, parcă aprinse de zîmbet.

În noaptea aceea cerul era senin, geruia. Stelele sclipeau viu, reci ca gheața. Iernile anilor 1829 și 1830 au fost aspre.

*

Iernile anilor acelora au fost aspre... Aspre și amenințătoare. Din pricina gerului, cerul era senin, luminat de soare ori de stele. Deasupra Europei se adunau însă nori de furtună.

Sfînta Alianță își instaurase cu cincisprezece ani în urmă rînduielile sale. Cîte mii de condamnări la moarte sau la temniță au fost pronunțate în acești cincisprezece ani de către tribunalele Sfintei Inchiziții? N-ar putea răspunde decît Nicolae, Carol al X-lea, Ferdinand al Spaniei, sau sfetnicii lor cei mai apropiați: șefii polițiilor.

---

[1] Oh, domnișoară Constanța... Permiteți-mi să vă prezint pe celebrul, genialul nostru artist, domnul Frédéric Chopin. (În lb. fr.)

În Italia se pomeneau, chiar cu un oftat, frumoasele zile din vremea Sfintei Inchiziții!

Da, totul era sfînt! Sfînta Alianță, Sfînta Inchiziție, monarhi din mila lui dumnezeu... Cîtă sfințenie: nimbul ștreangurilor, urmele gloanțelor și baionetelor, sudoarea însîngerată a țăranilor din ținutul Lublin, a edecarilor de pe Volga, a muncitorilor din Lyon, schingiuielile din timpul anchetelor, postul negru, la care erau ținute păturile de jos, din pricina căruia mamele n-aveau o picătură de lapte, iar nou-născuții abia mai răsuflau de foame. Invitații la balurile regale și imperiale aveau deci dreptul să califice ca jaf de bunuri sfinte orice atentat împotriva ordinii existente în Europa acelor vremuri!

Jefuitorii de bunuri sfinte se înmulțeau însă, jefuitorii de bunuri sfinte erau tot mai mulți. Erau întîlniți la o adîncime de două picioare sub pămînt. Erau întîlniți în celulele de la Spielberg[1] și Schlisselburg[2], în temnițele mănăstirilor Bazilienilor și Carmeliților, sub acoperișurile de plumb ale temnițelor din Veneția și în subteranele din Paris. Dar erau întîlniți mai cu seamă la întrunirile secrete ale ventelor[3] italiene, *Tugendbund*[4]-elor germane, ale babouviștilor[5] și blanchiștilor[6] parizieni, ale conspiratorilor din Varșovia... Europa nu uitase Marea Lecție din 14 iulie, o ținea minte chiar foarte bine.

Abia în primăvara anului 1829 a auzit pan Mikolaj primul zvon despre revoluția care se apropia. De cîți ani se *aștepta* el să-l audă? Pălise. Încercase însă să se liniștească, rîzînd și bagatelizînd știrile alarmante, aduse de Żywny. Zadarnic — Mikolaj Chopin era mai aproape de jefuitorii de bunuri sfinte decît de invitații regilor,

---

[1] Fortăreață în Moravia, închisoare de stat în imperiul habsburgic.

[2] Fortăreață pe lacul Ladoga, închisoare de stat în imperiul țarist.

[3] Adunări secrete ale carbonarilor italieni.

[4] Tugendbund — Asociația Virtuții — grupare secretă a tinerilor patrioți germani, în majoritate studenți, care luptau pentru emanciparea politică și socială a statelor germane.

[5] Adepți ai lui *Grachus Babeuf* (1760—1797), promotor al principiilor comunist-utopice.

[6] Adepți ai lui *Louis Blanqui* (1805—1881), revoluționar francez, adept al comunismului utopic.

așa că își dădea seama mai bine decît ei că zvonurile care se iscaseră erau temeinice. Zvonuri? Realitatea!

De altminteri, Żywny începuse să audă acele „zvonuri" încă din martie. Înțeleptul profesor Chopin la început pălise, apoi rîsese, rîsese, se știe prea bine cît de nesincer.

Naivii însă ridicau din umeri cu toată sinceritatea. Cum adică? Doar fuseseră arestați, pare-se, toți incendiatorii și atentatorii, toți vrăjmașii liniștii tihnite! Ce, parcă putea fi ascuns ceva de ochiul lui Lubecki, al lui Rożniecki ori al lui Benckendorf? Acești distinși generali-călăi aveau la dispoziție mii de ochi, de temnițe și de știreanguri.

Și cînd colo, tocmai în Varșovia, de care se îngrijeau cu atîta atenție slugile maiestății-sale, în ziua de 15 decembrie 1828 fusese pus la cale pentru mai 1829 un atentat împotriva țarului însuși, atentat ce urma să încheie zgomotos festivitățile încoronării. Nu reușise.

În toamnă, cercul complotiștilor număra cîteva zeci de membri. În iarna anilor 1829 și 1830 acțiunea inițiată cu un an mai înainte de către sublocotenentul Piotr Wysocki [1], instructor la Școala de cadeți, luase amploare rapid. Conspirația cuprindea un larg cîmp de activitate, își extinsese influența în armată, se strecurase în mediile civile.

Printre conspiratori nu erau însă întîlnite nume de colonei, directori, președinți sau deputați, oameni înaintați în vîrstă și în demnități. Jurămîntul, care îndatora chiar și la sacrificiul vieții, „cînd acesta va fi cerut de lupta pentru apărarea constituției" violate, îl depuneau oameni fără ranguri înalte. Rareori vreunul dintre ei depășea treizeci de ani. Pe fețele multora abia dăduse puful moale al primelor fire de barbă, de altfel pieptănate cu foarte multă grijă. Repetînd după Wysocki ori Zaliwski formula jurămîntului, încercau să dea glasului lor o rezonanță groasă, bărbătească, își îndreptau umerii, păleau de emoție.

[1] Sublocotenent în armata polonă, a activat în rîndurile cadeților, în vederea participării acestora la răscoala din noiembrie 1830.

Maurycy însă, chiar şi într-o clipă atît de solemnă, nu se pierdea cu firea. Repetînd după Wysocki cuvintele jurămîntului, îşi păstrase zîmbetul lui caustic, şi imediat după încheierea solemnităţii ridicase din umeri:

— Apărarea constituţiei violate? ridică el glasul; puţin! Prea puţin!

Acel „prea puţin" a început să se repete tot mai adesea în discuţiile asupra ţelurilor revoluţiei. Civilii aduceau acest ferment în rîndul militarilor, disciplinaţi organizatoric, dar dezordonaţi politiceşte. Constituţia? Acest „petic de hîrtie vieneză" îl acceptase fondatorul Sfintei Alianţe, împăratul Alexandru. Dar luptătorilor pentru libertate, egalitate, fraternitate şi independenţă nu le era permis să-l accepte.

Primele contradicţii au generat altele.

Bronikowski [1] şi Żukowski strigau „prea puţin", cu gîndul la ţărănimea clăcaşă asuprită, Goszczyński şi Maurycy cereau să se enunţe anumite principii concrete ale viitoarei politici administrative şi organizatorice, care să nu fie modelată după „peticul de hîrtie vieneză", ci să fie cu adevărat nouă, cu adevărat revoluţionară. Revoluţia să aibă oare ca scop numai dobîndirea independenţei? Prea puţin! Independenţa garantată de o asemenea constituţie însemna continuarea înrobirii poporului! În consecinţă, striga Bronikowski, ţelul revoluţiei trebuie să fie *libertatea şi independenţa întregului popor!*

Cei mai mulţi dintre conspiratori, ascultînd peroraţiile civililor buni de gură, ridicau din umeri. Ceea ce viaţa îi învăţase pe Urbański ori Biesiekierski [2] provenea din ideile propagate de opoziţia nobilimii din Seim. Acea opoziţie avea însă un singur gînd şi o singură grijă: să păstreze privilegiile nobilimii, garantate de constituţia lui Alexandru, să le cucerească din nou cu armele, dacă excepţionala elocvenţă a şefului opoziţiei,

[1] Ksawery Bronikowski, ziarist progresist polonez emigrant; a redactat o Cronică a emigraţiei polone.

[2] Ofiţeri în Şcoala de cadeţi, au participat la insurecţia din 1830—31 şi la atacul palatului Belvedere.

Vincenty Niemojowski[1], deputat de Kalisz, nu reușise să le apere. Nu-i de mirare că pe unii îi plictiseau, pe alții îi iritau „filozoficalele" versaților politicieni, iar pentru mulți erau pur și simplu o vorbărie inutilă, fără rost.

Urbański, voind să se remarce, să se impună, pizmuindu-l chiar și pe Wysocki pentru că era fondatorul conspirației, la început lua mereu cuvîntul. A înțeles însă repede că n-are multe de spus. Ascultîndu-l, ceilalți clipeau ironic, iar îndrăznețul Mochnacki făcea haz pe față.

Wysocki căuta să aplaneze lucrurile.

Degeaba. Urbański, deși își dădea seama de sărăcia argumentelor sale, nu-și putea struni firea aprinsă. Îi întrerupea pe vorbitori, sărea în sus, se înfuria. Pentru el, problema esențială era patria. Care? A cui? Patria liberă, patria noastră liberă. Dădea din umeri: fraze. O lua de la început:

— Patria, repeta el, patria e totul...

— Patria e patrie doar atunci, explica rece, disprețuitor Maurycy, cînd toți cetățenii se bucură de drepturi politice depline. Iar libertatea există doar acolo unde instituția supremă, puterea legiuitoare, e accesibilă oricărui membru al corpului electoral, ales prin vot universal.

— Dar, dumnezeule mare...! rîdea Urbański, oare țărănimea agramată trebuie să aleagă Seimul?

Ochii lui Maurycy scînteiau. Răspunse totuși liniștit:

— Izvorul tuturor puterilor statului trebuie să fie și poate fi doar poporul.

— Poporul... poporul... îl îngînă Urbański congestionat la față. Vreți să faceți revoluția cu țopîrlanii?

Dîndu-și seama că neînțelegerea se agrava, Bronikowski se apropie de ofițerașul înfoiat.

— Știi dumneata, îl întrebă el cu glasul sugrumat de mînie, știi dumneata ce este revoluția?

---

[1] *Wincenty Niemojowski* (1784—1834), deputat în Seimul polon, a făcut parte din guvernul revoluționar (1830—1831); condamnat la deportare în Siberia, a murit pe drum.

Urbański pufni în rîs. Ridică din umeri. Bronikowski izbi cu pumnul în masă. Toţi amuţiră cînd îi auziră strigătul:

— Revoluţia este ridicarea întregii naţiuni! A întregii naţiuni, înţelegi? Întregii naţiuni! Afară de acei care o exploatează! Afară de acei ca...

Urbański îl apucă de umăr:

— Îndrăzneşti?...

Wysocki se repezi la ei şi-i despărţi înainte să se fi spus cuvinte grave, care ar fi provocat un duel.

De fapt aceasta nu era nici prima, nici ultima ceartă. În octombrie, aproape că era să se ajungă la dezbinare. Wysocki, şi îndeosebi alţi doi militari, conducători ai conspiraţiei, nici nu voiau să audă despre modificarea statutului. Aceşti oameni nu se temeau de moarte, dar erau înspăimîntaţi de noul suflu general: revoluţia socială.

Pentru binele conspiraţiei, gîndindu-se „să nu sperie minţile mai mărginite", Mohnacki, Bronikowski, Żukowski, Goszczynski şi alţi „civili" au cedat. Au cedat cu atît mai uşor cu cît în acea iarnă trebuiau să-şi încordeze puterile pentru lupta în cîmp deschis. Pan Kaetan Koźmian, înalt funcţionar la Ministerul Afacerilor Externe, manevrase atît de bine, prin confiscări, amenzi şi alte represiuni, încît îl adusese pe patronul *Gazetei poloneze* în situaţia de a lichida contractul cu Mohnacki şi cu prietenii lui. Acesta le mulţumise pentru munca pe care o depuseseră la redactarea publicaţiei. Perspectiva declanşării revoluţiei se îndepărta tot mai mult, dispărînd nu numai ca certitudine calendaristică, dar chiar şi ca probabilitate. Era necesar deci de a duce cu şi mai multă hotărîre lupta deschisă împotriva vrăjmaşilor de tot felul, dar care făceau parte din aceeaşi tabără.

La întîi decembrie, medicul familiei Koźmian a fost chemat să-l consulte pe pan Kaetan, care făcuse o congestie cerebrală. Medicul a prescris lipitori, recomandînd totodată ca sub nici un motiv să nu-i fie arătate pacientului numerele noului cotidian, *Curierul polo-*

nez[1]. *Curierul*, redactat de Adolf Cichowski, şi-a precizat poziţia încă de la primul număr. Nici nu-i de mirare: conducerea acestei publicaţii o alcătuiau Maurycy Mohnacki, Ksawery Bronikowski şi Jan Ludwik Żukowski. Într-un timp relativ scurt, *Curierul* număra aproximativ cinci mii de abonaţi. Cum să nu-i asculţi glasul? Acel glas era plin de mînie. Şi chiar ameninţător pentru partizanii trecutului. Tînăra generaţie vorbea despre viitor cu îndrăzneala ziditorilor noii lumi. În paginile lui nu se vor auzi cuvintele laşului refren: „Să ne adaptăm timpurilor, împrejurărilor".

Scriind despre prezent, Maurycy punea întrebări retorice: „De ce nu se gîndeşte nimeni că epoca noastră... e făurită de noi? Că nu noi sîntem fiii acestei epoci, ci tocmai invers, *epoca se naşte din voinţa noastră*, că stă în puterea noastră să-i făurim destinele?" La sfîrşit da şi răspunsul: „Epoca şi mersul ei le determină voinţa dîrză!"

În cuvintele acestea cenzorul prostănac n-a mirosit continuarea: voinţa dîrză a luptătorilor în slujba unei ere de libertate şi egalitate pentru întregul popor. Ce-i drept, ar fi vrut să cenzureze totul, dar adevărul e că nu prea se încumeta s-o facă. Maurycy şedea degajat pe marginea biroului şi rîdea, ascultînd observaţiile şovăielnice ale cenzorului.

În sfîrşit, după ce l-a convins că făcea o greşeală, adulmecînd intenţii rele în articolul lui, şi după ce a obţinut viza pentru tipar, s-a aplecat spre el.

— Perfect, a rostit el cu o mină enigmatică. Mulţumesc. Şi în caz de revoluţie...

— Ce? a zbierat cenzorul.

— ...în caz de revoluţie, dragă domnule, a încheiat glacial Maurycy, vă promit protecţia mea. Deocamdată, însă, vă sfătuiesc să fiţi atent: opinia publică nu vă agrează. Nu vă agrează, nu vă agrează...

Şi a izbucnit într-un rîs sec, zgomotos, sardonic. Cenzorul, gras, spîn, cu mutră de babă, clipea neputincios. Glume, bineînţeles, glume.

---

[1] *Kurjer Polski*: gazetă întemeiată de Maurycy Mochnacki, pentru a promova ideile progresiste în politică şi principiile curentului romantic în literatură.

— Glumele sînt îngăduite, mormăi el.

Maurycy rîdea mereu, dînd din cap a încuviinţare. Da, da, glumele sînt îngăduite. Doar amîndurora le plac glumele. Se mai opri însă o clipă în prag, pentru a-i şopti :

— Nu vă agrează, nu vă agrează...

După ce Mohnacki ieşi, cenzorul scuipă furios şi întinse scuipatul cu piciorul : oricum, Mohnacki era un publicist mult prea serios ca să-i poată cenzura în întregime articolul de fapt nevinovat.

Scuipă din nou, şi cînd se întoarse acasă îi făcu nevestei un scandal monstru pentru că afumase varza cu carne.

Maurycy, în schimb, povesti la *Dziurka* anecdota acestei întîmplări, care începu să circule de la o masă la alta. Cafeneaua se cutremura de rîs, iar un individ necunoscut, foarte curios să afle conţinutul, sensul şi personajele acestei anecdote, a fost plesnit cu palma peste gură de un student cam afumat. Copoiul a dispărut în întunericul serii, iar cafeneaua a răsunat de noi rîsete. Puţin după aceea, au apărut Frederic şi Fontana. Auzind anecdota cu cenzorul, Fontana rîse în hohote cîteva minute în şir. Frederic însă doar strîmbă din buze.

— Nu-ţi place ? îl întrebă dulceag un nou client, apărut la cele două măsuţe, antipaticul şi perfidul Ostrowski [1].

Frederic ridică din umeri. Răspunse sec că-i plăcuse. Îşi luă rămas bun de la prieteni, fără să-şi bea toată cafeaua, pretextînd că-l doare capul.

După ce Frederic ieşi, Fontana zîmbi maliţios. El ştia din ce pricină îl durea capul pe Chopin. Intrigat de zîmbetul lui, Stefan nu se lăsă pînă nu-l trase de limbă.

— În drum spre cafenea, le-am întîlnit pe domnişoarele Konstancja Gladkowska şi Wolkow. Domnişoarele erau însoţite de domnii ofiţeri Pisarewski şi Gresser.

— Aghiotanţii marelui duce ? întrebă încruntat Żukowski.

— Da.

---

[1] Jozef-Boleslaw Ostrowski, prieten al lui M. Mochnacki.

Fontana ar fi vrut să continue bîrfeala, dar Maurycy îi făcu semn să înceteze. Se grăbea să se ducă la o întîlnire aranjată la o altă cafenea, la *Honoratka*. Acolo urma să se întîlnească cu sublocotenentul Zaliwski. Îi luă cu sine pe Żukowski, Ostrowski şi pe taciturnul Gosczyński. Fontana rămase cu Witwicki. Acesta îi asculta bîrfeala cu plăcere şi făcea bucuros comentarii.

— Gladkowska îşi bate joc de Friţek, spuse Witwicki.

Fontana îl contrazise. După părerea lui, Gladkowska îşi pierduse şi ea capul. Doar că domnişoarei îi plăceau madrigalurile, complimentele, îi plăcea să fie curtată. Gresser, Pisarewski, Krupski — o asemenea escortă era pizmuită de orice domnişoară. Konstancjei îi plăceau nu numai rochiile frumoase, dar şi să fie înconjurată de cavaleri fercheşi.

— Iar Friţek are migrene. Este ? zîmbi Witwicki.

— Amorul propriu... conchise Fontana.

Totuşi n-are rost să mai tragem cu urechea la şuşotelile lor. În schimb, s-ar cuveni să reflectăm asupra luptei care se dădea în Frederic, între iubirea pentru Konstancja şi amorul lui propriu.

Cea dintîi, romantică, era, ca şi pînă atunci, o iubire siderală. O iubire încîntătoare, euforică, muzicală. Poezia ei era aceeaşi mereu. Era o iubire a dorinţei neîmplinite, dar aşa trebuia să fie, doar iubirea e o şcoală a suferinţei. Acesta e sensul ei : un adorator necunoscut, muzică şi flori.

Da, dar aceasta era iubirea imaginaţiei, a epocii. Unde se afla însă omul viu ? Doar şi omul iubea. Iar omul este fericit abia în clipa împlinirii dorinţelor sale.

Frederic o însoţea pe Konstancja privind în ochii ei, privindu-i umerii şi buzele. Braţele, rotunjoare şi netede, buzele roşii ca sîngele tînăr. Ce dulce trebuie să fie îmbrăţişarea, sărutul ei ! Asemenea gînduri taie răsuflarea, fac inima să bată năvalnic, înceţoşează ochii, mîinile încep să tremure înfrigurate, iar înspre gît se ridică un val de căldură.

În ajun, Konstancja nu-i îngăduise să-i sărute nici măcar mîna. I-a interzis s-o mai privească „astfel" ; o

astfel de privire jignește. „Oare iubirea poate jigni ?" a întrebat el.

Nici n-a așteptat vreun răspuns. Cu o săptămînă mai înainte întinsese singură buzele ca să fie sărutată. Atunci simțise că-l podidesc lacrimi de fericire. În ajun îl podidiseră lacrimi de suferință și mînie.

Nu numai din pricina neliniștii și a dorului de împlinire, ci și din pricina amorului propriu. Amorul propriu ofensat răspunde cu mînie. După cuvintele aspre ale Konstancjei, Frederic fugise fără să-și ia rămas bun. Pe coridorul mănăstirii ce adăpostește Conservatorul vuise ca o împușcătură de revolver ușa trîntită năprasnic. Închizînd ochii, puteai să-ți imaginezi o scenă de tragedie : a răsunat o împușcătură, se aud pași grăbiți, afară croncănesc corbii...

Dar afară, în primăvara timpurie, nu cîrîie decît ciorile adunate în sobor.

Nu poți răni nepedepsit amorul propriu al nimănui, cu atît mai mult cînd e vorba de un om care știe cît prețuiește. În zilele acestei primăveri timpurii, Frederic are inspirații fericite și continuă a-și face mari planuri de viitor. *Curierul polonez* consemna la 18 și 24 martie sub pana lui Maurycy noile succese : „Domnul Chopin a dovedit ieri, în fața unui public foarte numeros, meritoria opinie pe care au emis-o despre el cunoscătorii și primii artiști ai capitalei noastre. Un talent genial, demn de admirat !... Acel adagio din concertul lui Chopin, acea creație originală, demnă de un neobișnuit geniu muzical, îl situează pe tînărul nostru virtuoz alături de cei mai renumiți artiști ai Europei. E lucru sigur ! Numele celui care începe astfel încă din anii tinereții va ajunge celebru..." Și încă o relatare : „Al doilea concert al domnului Chopin a fost și mai reușit decît cel dintîi, aproape sub toate aspectele..."

Așadar, iată-l pe Frederic printre cei mai renumiți artiști ai Europei. Sub pana lui ia ființă un nou concert, în mi minor. Primăvara e exuberantă, năvalnică, întocmai ca orice primăvară. Nopțile devin prea scurte pentru creatorul plin de încredere avîntată, munca dă roade tot mai îmbelșugate. Ideea temei statornicite de

primul concert se dezvoltă luminos și pur. În afară de aceasta se nasc nocturnele, mărturii ale dragostei sale romantice, mazurcile, mărturii ale iubirii de patrie, studiile...

Și acum o digresiune, pentru a ne referi la „poveștile cu tîlc nobil" și neasemuit de nobil. De data aceasta, în legătură cu munca închinată studiului, cu Paganini, și tot cu... amorul propriu.

Studiile servesc exersării digitației. Din foile scrise de Czerny [1] picură plictiseala, o plictiseală înfiorătoare. Drumul către Parnas indicat de pedagogi, virtuozi și compozitori duce prin nemărginita plictiseală a celor o sută de mii de studii. Asta nu este o muzică a oamenilor vii, și nici pentru oamenii vii, ea a fost scrisă pentru flașnete. „Școala agilității digitale" duce la toropeală interioară. Studiile spun cu fiecare tact: mișcă degetele, mișcă iute degetele, mișcă tot mai iute, cît mai uite degetele... Ce sînt degetele? Scopul unic și final? Eroare! Degetele, vrăjitele, încîntătoarele degete ale lui Paganini sînt doar instrumentul măreței sale poezii. Da, pe aici este drumul. Nu există muzică fără o melodică vie și bine gîndită, fără un om viu, care gîndește.

E adevărat, nu-i ușor să te lepezi de vechile deprinderi. Un gînd comod și superficial te îndeamnă să ocolești studiile. Dar înclinarea spre comoditate e combătută de dragostea pentru muzică și de amorul propriu. Dragostea pentru muzică poruncește să te ridici împotriva „școlii agilității și toropelii", amorul propriu stimulează curajul: declară război îndrumării nejudicioase a studiului, sărăciei, lipsei lui de conținut. Și așa cum sub pana lui Frederic concertul capătă strălucirea omului contemporaneității, tot așa și studiul devine, în sfîrșit, muzică adevărată.

Cu fiecare săptămînă, cu fiecare zi care trece, Frederic își dă seama tot mai limpede de justețea drumului pe care și l-a ales. Nu-i de mirare, deci, că și mîndria tinerească, și amorul propriu tineresc se fac simțite în acești ani, mai exuberante ca niciodată. E susți-

[1] *Karel Czerny* (1791—1857), pianist, compozitor și pedagog austriac, de origine cehă.

nut de preocuparea cea mai importantă a vieţii lui. Dacă Konstancja sau prietenii îi pot răni amorul propriu, nu pot să i-l înfrîngă.

Seweryn Goszczyński, tînărul care venise cu un an mai înainte de la Lwow şi se stabilise în capitală, făcea parte dintre cei mai apropiaţi prieteni ai lui Maurycy. Era scund, bondoc, ciupit de vărsat. „Poate fi luat cel mult drept un vechil", atît de comună îi era înfăţişarea. Maurycy l-a introdus în *le cercle*[1] literar al Varşoviei cu o recenzie entuziastă despre poemul lui *Castelul din Kaniow*, pe care, cum scria el, „nu ezităm să-l socotim... printre adevăratele perle ale literaturii noastre, printre operele cu care, pe drept cuvînt, ne putem mîndri".

Seweryn îşi face aşadar apariţia la *Dziurka* însoţit de Maurycy. Tace într-una. Este ascuns şi rece. Despre sine nu-i place şi nu vrea să vorbească.

În ziua însă în care Frederic a venit la cafenea, anunţînd că stabilise împreună cu ai lui să plece în străinătate la începutul toamnei, Seweryn şi-a călcat obiceiul. A ridicat capul de pe gazeta pe care o citea, în dosul căreia pufăia dintr-o pipă mică, aşa cum se obişnuia în Galiţia.

— Încotro ? a întrebat el.

Frederic, aferat de proiectele lui de călătorie, n-a remarcat ironia care răsuna în glasul lui Seweryn. A răspuns că tocmai asta era mai greu de hotărît : spre Italia, Franţa, sau Viena ? Voia să-şi continue studiile, unii îl sfătuiau într-un fel, alţii în alt fel. Încă nu ştia...

— Dar de ce ? răsună o nouă întrebare a lui Seweryn.

L-au privit toţi cu mirare. Agitatul Witwicki dădea din mîini.

— Cum adică, de ce ? a întrebat el cu aprindere.

Seweryn glumeşte sau vorbeşte serios ? Era limpede pentru toţi că-şi bătea joc.

Frederic a pălit, şi-a strîns buzele. Ceilalţi au tăcut şi ei. Nici chiar Maurycy nu ştia ce să spună. Aşteptau

[1] Cercul. (In lb. fr.)

răspunsul la întrebare. Goszczyński a devenit serios deodată.

— Aveam şaptesprezece ani, începu el, scriam de multă vreme poezii. Îmi amintesc tragedia despre Sobieski, poemele despre zaporojeni şi sonetele dedicate unei domnişoare. Atunci în Grecia a izbucnit răscoala împotriva jugului turcesc[1]. Am ars hîrtiile. Am străbătut pe jos întreaga Ucrainã. Pînă la Odesa. Numai pentru a putea ajunge în ţara în care a pierit lord Byron. După exemplul lui minunat, voiam să lupt pentru libertatea grecilor. De hîrtii îmi părea rău, dar pe greci îi iubeam mai mult decît sonetele dedicate domnişoarei Anna şi decît poemele despre zaporojeni.

Cîteva clipe se aşternu tăcerea. Aproape de măsuţele lor, doi studenţi plictisiţi jucau zaruri. Se auzea într-una ţăcănitul lor sec. Witwicki oftă adînc.

— Pentru ce să pleci acum la Paris ? întrebă cu glas stins Goszczyński. Astăzi toate drumurile duc la Varşovia. Ştiu : e păcat de hîrtii. Dar să le lăsăm pentru mai tîrziu...

Frederic s-a dat înapoi spre perete şi, simţind toate privirile îndreptate înspre el, a arborat cel mai vesel zîmbet.

— Apropo, i se adresă el lui Stefan, am uitat să-ţi spun o noutate caraghioasă. Bixel, doctorul, a înnebunit. Se căsătoreşte cu nepoata răposatei sale soţii.

Seweryn îşi acoperi din nou faţa cu ziarul. Iar Stefan susţinu cam timid dialogul :

— Cu nepoata ?

— Da, o fetişcană de şaptesprezece anişori. Iar doctorul a împlinit şapte cruciuliţe, ţi-e mai mare dragul, adăugă Frederic, ridicîndu-se. Moşu-i alb la plete, dar mintea-i stă la fete.

Ostrowski pufni în rîs.

— Asta-i bună, exclamă el, privind înfrigurat drept în ochii lui Frederic, asta-i bună !

— Salutare ! rosti Frederic.

Cele două măsuţe păstrară tăcere. Muşcîndu-şi buza de sus, Maurycy puse mîna pe genunchii lui Seweryn.

---

[1] E vorba de mişcarea de eliberare naţională a poporului grec, în 1821, cunoscută sub numele de *Eterie*.

Acesta îl privi întrebător. Nu căpătă însă nici un răspuns. Maurycy clătina din cap. Seweryn ridică din umeri nepăsător, iar Witwicki oftă din nou, gînditor.

— Doisprezece, îngînă unul dintre jucătorii de zaruri, sunîndu-şi bănuţii de aramă.

Atunci Ostrowski îşi trosni degetele şi, cu o seriozitate gravă, se aplecă peste masă.

— Da ştiu că ne-am distrat ! exclamă el.

Konstancja, în schimb, cînd auzi că fusese fixată data definitivă a plecării lui Frederic, înălţă din umeri, prefăcîndu-se cu totul nepăsătoare.

— Viena, ce oraş minunat ! zise ea sec.

Mergeau pe malul Vistulei. Pe o limbă de nisip scăldată de undele leneşe, mărunte şedea un bătrîn, neclintit, parc-ar fi crescut din pămînt, ca o salcie încovoiată. Undiţa i se oglindea în apă, iar în jurul sforii undele formau cerculeţe.

Frederic lăsă capul în piept.

— Nimic nu mă îndeamnă să plec din ţară.

În clipa aceea credea într-adevăr că nimic nu-l îndeamnă să plece. Konstancja îl privi pe furiş. Privirile ei erau întrebătoare. El le răspunse :

— În ţară mă reţine... *totul.*

Konstancja îi puse mîna pe braţ. Căldura acestui gest şterse amintirea tuturor clipelor de supărare, de amărăciune. În faţa lui se afla iubita, aşa cum şi-o putea imagina un îndrăgostit romantic. Soarele în asfinţit sclipea în ochii ei emoţionaţi, buzele uşor răsfrînte îi tremurau, şi puful eţul de piersică din obrăjori arunca reflexe aurii. Cum să n-o iubeşti ?

O luară la fugă spre apă, rîzînd ca nişte copii. Bătrînul bombăni ceva în urma lor. Lîngă limba de nisip luci pentru o clipă spinarea argintie a unui peştişor.

Se întoarseră spre oraş. Konstancja se posomorî din nou. Frederic adusese vorba despre aghiotanţii ţareviciului, spunînd că o escortau mai mult pe ea decît pe marele duce. Voise doar să glumească. Gluma însă nu-i reuşise. În ochii şi în glasul lui stăruia neliniştea. Konstancja şi-a muşcat buzele într-o tăcere aproape duşmănoasă. Îi îngădui s-o conducă doar pînă în strada Mio-

dowa. Şi-au luat rămas bun repede, rece. S-au împăcat abia în seara zilei de întîi iulie : Frederic i-a adus un buchet de trandafiri minunaţi, albi şi roz.

La opt iulie a avut loc concertul cu beneficii al doamnei Mayer. Domnia-sa domnul Frederic Chopin şi-a dat concursul, interpretînd *Variaţiunile op. 2,* pe care, atunci cînd le va auzi, Schumann va exclama : „Descoperiţi-vă !" În sală abia dacă erau cîteva zeci de persoane. Doamna Mayer a ieşit pe estradă cu ochii înroşiţi de plîns. Frederic s-a aşezat la pian cu un zîmbet nepăsător pe buze. La ce te puteai aştepta de la nişte melomani provinciali ?

Faptul că sala era aproape goală putea fi trecut cu vederea — ridicai din umeri şi zîmbeai dispreţuitor. Dar că lipsea Konstancja, îl durea. Pe deasupra, în aceeaşi zi, la cafenea, se încinsese o discuţie aprinsă, care de asemeni îi tulburase mintea şi inima. Unul dintre noii prieteni ai lui Maurycy, Nabielak [1], începuse să-şi bată joc de artă, negîndu-i însemnătatea în nişte vremuri aşa de tulburi ca anul de graţie 1830. În cuvintele sale se simţea un suveran dispreţ pentru aceia care socoteau arta drept unicul mijloc de acţiune demn de atenţie. Frederic, înfiorat, a luat apărarea artelor frumoase, sprijinit de observaţiile inteligente ale lui Stefan Witwicki. Nabielak, însă, cam cherchelit, nu dădea nici o atenţie argumentelor sale. Rîdea :

— E greu să lupţi cu pana, ai ? Ei, cu pianul e şi mai greu, a adăugat el, privindu-l pe Frederic.

Goszczyński zîmbea în tăcere, pufăind din pipă. Iar Maurycy, de la care era aşteptată o replică dîrză şi promptă în apărarea celor vizaţi, abia a îngăimat cîteva fraze, în silă, fără convingere. În cele din urmă, Witwicki, învăpăiat de furie, a fugit, trîntind uşile.

Ca să nu se facă de rîs, Frederic a rămas pe loc. Ceva mai tîrziu, s-a răzbunat într-un chip destul de maliţios : a repetat peroraţia lui Nabielak, imitînd atît de caraghios gesturile şi mimica acestuia, încît pînă la urmă s-au împăcat, şi totul s-a sfîrşit prin hohote de rîs. Ghimpele

[1] *Ludwik Nabielak* (1804—1883), publicist polonez, participant la mişcările din 1830 şi 1848.

însă a rămas. Iar seara, concertul ratat, lipsa Konstancjei... Fusese una din acele zile care cu fiecare clipă apasă, supără, întristează. Parcă nu se mai sfîrşesc. În astfel de zile chiar şi somnul fuge de tine.

Konstancja n-a venit pentru că n-a putut. S-a făcut că-i crede explicaţiile şi scuzele. Dorea să le creadă. Degeaba, nimeni nu s-a lecuit încă de dragoste doar cu dorinţa. E uşor să iubeşti opera propriei tale imaginaţii. Dar poţi oare iubi un om viu fără amărăciuni, fără să te umileşti ? Mai înainte părea că prezenţa Konstancjei putea aduce numai încîntare, fericire. Credea că vor discuta probleme grave, că vor sta de vorbă de la inimă la inimă, că nimic nu va putea întuneca farmecul sublim al emoţiei, al simţămintelor pe care le trăiau. În seara aceea în care domnul Soliva îi prezentase pe unul, altuia, Frederic adormise cu lacrimi în ochi, tulburat, fericit. Acum, dragostea lui pentru Konstancja era şi mai profundă, pentru că îi stîrnea uneori furia, alteori chiar ura.

Konstancja este demnă de o dragoste romantică, dar şi de o dragoste omenească. O cale lungă însă desparte cele două chipuri ale Konstancjei. Frederic se îndrăgostise mai întîi de primul. De aceea pe cel de al doilea îl însoţea suferinţa.

Sufereau amîndoi. Konstancja plîngea, se supăra cînd îl vedea mînios. Era greu. Frederic lupta pentru dragostea Konstancjei fără a renunţa însă cîtuşi de puţin la amorul său propriu. Şi tocmai în amorul său propriu îl rănea Konstancja. Cei de teapa lui Gresser şi Pisarewski o curtau, cîntau duete împreună cu ea, se făleau cu uniformele lor. Nu-i alunga, deşi îi închinase inima Frederic Chopin, meteor pe firmamentul muzical al Europei. Gîsculiţa ! Nu-şi dădea seama că-i era sortit să fie Euridice !

Întorcîndu-se de la serata doamnei Mayer, Frederic rupse în bucăţele portretul Konstancjei. Apoi, cu lacrimi în ochi, aşeză bucăţelele una lîngă alta pe birou, vrînd să refacă portretul. Adierea uşoară a vîntului le răspîndi însă pe jos, ca pe o fulguială albă de zăpadă.

La drept vorbind, în Varşovia era o atmosferă tot mai neplăcută. Nepăsarea publicului, în martie încă atît de

afectuos, nepăsarea prietenilor, tot mai îndepărtaţi, ori tot mai neînţelegători, nepăsarea Konstancjei ! Atîtea şi-atîtea fapte care se adunau mereu pe răboj, care răneau, îndemnîndu-l la evadare în lumea largă. Lumea aceea largă îl va primi altfel, îl va asculta altfel.

Pe neaşteptate, însă, se iveau zile paşnice. Konstancja era afectuoasă, apropiată, prietenii vorbeau despre geniul lui Frederic, în cafenele, pe stradă ; în saloane îl întîmpinau zîmbete pline de consideraţie. În căminul părintesc era bine, plăcut. De ce s-ar fi gîndit să plece printre străini, poate chiar printre vrăjmaşi ?

Pan Mikolaj urmărea însă cu atenţie desfăşurarea evenimentelor. Iscodea în ce raporturi se găsea Konstancja cu fiul lui, şi se bucura cînd Frederic era trist, gîndindu-se la Gladkowska cu un zîmbet ironic, dispreţuitor : Gladkowska ? un prag prea puţin înalt pentru fiul lui. Uneori, la masă, spunea că în ziua aceea o văzuse pe domnişoara Gladkowska plimbîndu-se cu X sau Y pe strada Bednarska, sau că auzise vorbindu-se cutare lucru despre dînsa. Frederic pălea, zîmbind nepăsător.

Curelarul Orpiszewski era pe sfîrşite cu lucrul la cele două valize de călătorie, croitoreasa cususe cămăşile de mătase, costumele de drum, ca şi celelalte, de gală, ajunseseră la ultima probă. Toate acestea erau dirijate discret de mîna lui pan Mikolaj.

Pe la începutul lui septembrie sosise de la Viena un număr din *Allgemeiner musikalischer Anzeiger*, în care era inserată nota unui critic vienez despre *Variaţiunile op. 2*, semnate de Frederic Chopin, care apăruseră în editura Tobias Haslinger (fostă Steiner). „Nota e scurtă, dar atît de însufleţită, se lăuda Frederic într-o scrisoare trimisă lui Tytus, atît de emoţionantă, şi totodată atît de filozofică, încît eu însumi nu-mi pot explica lucrul acesta... Şi totuşi nu e întru nimic exagerată, ci întocmai cum mi-aş fi dorit-o eu, pentru că îmi recunoaşte originalitatea." În seara aceea, prin faţa ochilor tatălui şi ai fiului au defilat sălile de concert ale marilor capitale europene, estompînd imaginea Konstancjei, înăbuşind cuvintele amare ale prietenilor. Viena ştie să preţuiască, să elogieze variaţiunile sale. Variaţiunile ? Lucruri vechi,

de mult uitate. Acum, strînse în scoarţele cu măiestrie cusute de surori, îşi aşteaptă triumful *două concerte* de Frederic Chopin !

Mai rămîne o singură problemă : banii. Bineînţeles că prinţul Radziwill, Mecena, şi-a uitat promisiunile. Un alt admirator şi protector, ministrul prezident al Comisiei guvernamentale a cultelor şi instrucţiei publice, contele Mostowski, a alocat pentru „fiul profesorului Chopin 5 (cinci) zloţi anual, spre a călători în străinătate timp de doi ani, pentru a-şi perfecţiona măiestria interpretării pianistice..." Trebuiau deci găsite resurse proprii pentru Viena, Milano şi Paris. Deci un concert de adio, concert de beneficii, care să procure cîteva mii în plus.

Miercuri, 22 septembrie, dimineaţa, Frederic stă la biroul său de la mansardă. Îşi ascute creionul. Pe geam se preling picături mărunte de ploaie. Scrisoarea adresată lui Tytus Woyciechowski, la Poturzyn, începe astfel :

„Dragul meu !

Profit de această ocazie pentru a-ţi explica de ce n-am plecat încă. Tata n-a vrut într-adevăr să mă lase să plec acum cîteva săptămîni, şi aceasta din cauza tulburărilor care bîntuie în întreaga Germanie. Fără să mai vorbim de provinciile de pe malurile Rinului, de saxoni, care au acum un alt rege, de Braunschweig, Cassel ş.a.m.d. S-a auzit că şi la Viena au ieşit în stradă cîteva mii de oameni, zice-se, din cauza făinii. Ce voiau cu făina aceea, n-am idee, dar că a fost ceva, asta ştiu. În Tirol de asemeni au fost mişcări. Italia fierbe, şi Moriollo îmi spunea că aşteaptă din clipă în clipă ştiri în această privinţă. Încă n-am cerut paşaportul, dar se spune că nu s-ar da decît pentru Austria şi Prusia : nici gînd de Italia sau Franţa. Am mai auzit că unor persoane nu li s-a aprobat paşaportul pentru nici o ţară, ceea ce mie totuşi cred că nu mi se va întîmpla. Voi pleca deci cu siguranţă peste cîteva săptămîni prin Cracovia, la Viena, pentru că acolo şi-au adus din nou aminte de mine, aşa că trebuie să profit de acest lucru..."

Întrucît trimitea scrisoarea printr-o ocazie, era mai uşor să strecoare cîteva veşti interesante prietenului aflat într-un fund de ţară. Dar şi aşa trebuia să fie foarte

atent, pentru ca nici măcar o vorbuliță să nu trădeze că ar fi de partea acelora care zguduiau tronurile Europei apusene. Scrisorile trimise cu poșta erau citite de cenzorii Biroului central al Poliției Secrete. Și scrisoarea trimisă printr-o ocazie putea totuși nimeri, datorită unei întîmplări nefericite, în mîinile copoilor. La Varșovia atmosfera era tot mai înăbușitoare.

*

Semnalul exploziei l-a dat Parisul. Flăcările revoluției au început să se aprindă apoi pe un drum care ducea de la apus spre răsărit. Înscăunat din ordinul Sfintei Alianțe pe tronul Franței, Carol al X-lea dispăruse din Paris ca luat de vînt. Desigur că în memoria lui era trează soarta *citoyen*-ului *Capet*, nu-i surîdea de loc amintirea „văduvei roșii“ [1].

Cînd primele veşti despre zilele din iulie [2] ale Parisului au ajuns la Varșovia, Żukowski le-a zîmbit prietenilor:

— Intrăm, a spus el, într-o nouă perioadă a cutremurelor de pămînt.

— Cutremure ale istoriei, l-a corectat Nabielak.

Cutremure ale istoriei? Fie și așa! Seismografele țărilor *încă* liniștite, adică direcțiile de poliție, începuseră să noteze febril intensitatea oscilațiilor. Veneau veşti tot mai îngrijorătoare: Belgia, Saxonia, Braunschweig, Cassel, ba chiar și Viena cea care cînta și dansa erau cuprinse de flăcările revoluției. Pămîntul se cutremura, scoțînd din adîncuri baricade.

Maiestatea-sa, împăratul autocrat al Rusiei și regele Poloniei, Nicolae I, nu uitase de loc spaima cumplită ce-i

---

[1] *La veuve rouge* — văduva roșie — sau simplu, *la veuve*, expresie argotică franceză, pentru a desemna ghilotina.

[2] Revoluția burgheză din Franța, din 1830, s-a desfășurat în zilele de 27, 28, 29 iulie 1830, zile rămase în istoria Franței sub denumirea de „Cele trei glorioase“ *(Les trois glorieuses)*. Revoluția a izbucnit datorită contradicțiilor existente între regimul feudalo-catolic, al Restaurației, și dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste. Deși masele populare, îndeosebi muncitorii, au participat intens la revoluție, regimul instaurat după alungarea lui Carol al X-lea a fost cel al marii burghezii financiare, al căror reprezentant a fost monarhia lui Ludovic-Filip, așa-numita „monarhie din iulie“.

sugrumase gîtlejul la vestea răscoalei decembriștilor, care îi amenințau tronul și poate chiar și viața. Atunci, țareviciul izbutise să-și deschidă drumul, slab zăgăzuit, cu salve de tun. Din zilele acelea credea atît de mult în inspirația lui, era atît de încredințat că ea îi vine de la dumnezeu, încît, după cum a spus unul dintre miniștrii lui, de cîte ori rostea o frază, imediat se asculta, ca să audă ce anume a glăsuit duhul sfînt prin el. Spaima însă n-o uitase. Așa că, una din inspirațiile sale, poate cea mai importantă, era ura față de orice concepție constituțională, față de orice tentativă de tulburare a ordinii instituite de Sfînta Alianță. Frunzărind primele rapoarte despre revoluțiile de la Paris și Bruxelles [1], i-a convocat de urgență pe membrii statului său major. Ordinul suna: să se pregătească un plan de operațiuni pentru zdrobirea revoluțiilor din Franța și Belgia.

Primele schițe ale planului prevedeau că trupele regatului Poloniei vor forma avangarda armatei lui Nicolae, care avea misiunea de a restabili vechea ordine. Încă în august se primise ordin pentru concentrarea regimentelor poloneze în împrejurimile Varșoviei. Se răspîndeau zvonuri din unitate în unitate despre o campanie în Franța, despre niște marșuri îndelungate. În Școala de cadeți chiar și cei mai aprigi cheflii uitaseră subit de cărțile de joc, de fetișcane și de votcă...

În schimb, în taberele regimentelor cantonate lîngă Varșovia, tinerii ofițeri se țineau de beții, dădeau raita prin oraș și se întorceau spre ziuă, cîntînd despre fetișcanele iubite și pruncii născuți din flori. Unii dintre ei petreceau însă destul de ciudat. Se închideau în cămărușele crîșmelor de mîna a patra și, în loc să bea, discutau. Între aceștia puteau fi zăriți Wysocki, Urbański, Zaliwski... Zaliwski prezentase statului-major al conspirației raportul pe luna septembrie, din care reieșea că se alăturaseră conspirației reprezentanți ai tuturor regimentelor din Varșovia, precum și ai regimentelor staționate în împrejurimi, în total o sută nouăzeci și șapte ofițeri inferiori. După prezentarea acestui raport, Nabielak a pro-

[1] Ca urmare a revoluției din 1830, Belgia dobîndește independența de sub stăpînirea olandeză, devenind o monarhie constituțională.

pus imediat să se fixeze o dată mai apropiată pentru dezlănțuirea insurecției armate, dată stabilită de consfătuirea precedentă pentru luna februarie a anului viitor. Wysocki s-a opus. S-au încins discuții aprinse. În cele din urmă, propunerea lui Nabielak a fost respinsă. Wysocki a motivat această hotărîre, spunînd că nu fusese încă desemnat un comandant suprem, iar atunci cînd chiar și Maurycy s-a declarat de partea acestuia, Nabielak a ieșit, trîntind ușa. Zaliwski înjura de mama focului. S-au împăcat abia a doua zi, la cafenea. Nabielak și Maurycy ședeau la *Barok* la aceeași masă, răsfoind jurnalele și privindu-se încă pieziș. Pe neașteptate, s-au trezit cu Goszczyński, care s-a apropiat repede de ei, rîzînd cu gura pînă la urechi. Așa ceva nu se mai întîmplase. Goszczyński se opri lîngă Maurycy.

— Șobolanii fug de pe corabie, hohoti el.

Adusese vești într-adevăr amuzante : Grabowski, ministrul „inculturii", slugoiul marelui duce, părăsise Varșovia atît de grăbit, că nici pe „camerista" cea nouă nu mai apucase s-o ia cu el. Plecase pe nepusă masă în vacanță ! Iar președintele Szaniawski începuse tot atît de grăbit să-și facă bagajele pentru Viena, ca să-și îngrijească sănătatea. Umbla de asemeni zvonul că excelența-sa Nicolai Nikolaevici Novosiltov se pregătea să plece în zilele următoare la Slonim [1].

Maurycy propuse imediat să bea un punci la *Dziurka*. N-au ajuns însă pînă în strada Miodowa ; pe drum i-a ispitit *Veselul Bacchus,* unde, după cum era știut, se servea, alături de votca de Gdańsk, cea mai bună în tot regatul, varză cu carne, preparată vînătorește. Pînă să se aducă cea dintîi carafă, Nabielak se și îmbătase cu gîndurile lui. Întinsese picioarele sub masă și se lăfăia pe scaun, zîmbind visător. Pe ochi i se pogorîse o ceață.

— Poate că totuși ar trebui să înceapă în noiembrie, îi spuse el lui Maurycy. Înțelegi, frate, în noiembrie.

Votka a adus-o Dorotka, „un stejar cu chip de înger", cum spunea Maurycy. Seweryn a ciupit-o de pulpă. Ea a început să-l bodogănească, prietenoasă de altfel. Seweryn rîdea :

---

[1] Orășel în fostul voievodat Nowogrodek.

— Tu ce ai zice, sufleţelule, de noiembrie ?

Ea îl trimise la dracu. Cutremurîndu-se încă de rîs au dat de duşcă primul păhărel :

— Trăiască revoluţia ! Jos tiranii !

*

Ziua de 3 noiembrie, prima zi a călătoriei, e senină, însorită. Promoroaca de dimineaţă a topit-o soarele palid al toamnei. Dinspre cîmpie se tîrăşte fumul focurilor care pîlpîie în depărtare.

Diligenţa leagănă molcom, trage la somn. Nimeni nu vorbeşte... Rotofeiul de vizavi închide pleoapele, se apără de soare ca de muşte. Caii nechează harnic, dar merg agale.

Turlele Varşoviei au dispărut în urmă. Pe ambele părţi ale drumului se întinde cîmpia Mazoviei. Fiecare învîrtitură de roată te îndepărtează tot mai mult de frămîntările din trecut. Înapoi rămîn copilăria angelică, idilică, adolescenţa plină de elanuri şi înnorări, dragostea pentru Konstancja... oraşul scump inimii tale şi inima prietenilor apropiaţi. Ţi-ai putea închipui... nu : poţi nădăjdui că toate acestea le duci cu tine. Drumul plecării poate fi oricînd şi drumul întoarcerii. Ai să te întorci, ai să-i îmbrăţişezi : pe Konstancja, pe părinţi şi surori, prietenii, oraşul. Te vei întoarce *Frederic Chopin.* Va fi o întoarcere triumfală.

Pe deget luceşte inelul cu turcoază. Luîndu-şi rămas bun, schimbaseră acele giuvaeruri mărunte şi, poate pentru întîia oară, înţelesese că ea nu dorea să se despartă, temîndu-se că nu se va mai întoarce. „Chiar dacă te întorci, îi şoptise, n-ai să mai vii la mine." Seara era răcoroasă. O trecuse un fior. Apoi, pe amîndoi i-au podidit lacrimile. Da, orice despărţire poate fi, adeseori chiar este, o despărţire pentru totdeauna. Adevărul acesta nu-l vor înlătura nici un fel de cuvinte, jurăminte sau făgăduieli.

Clipa despărţirii este întotdeauna clipa adevăratei iubiri, fiind copleşită de teama pierderii iubirii. „Dacă mă voi întoarce, i-a răspuns el, voi veni la tine." S-au sărutat, crezînd unul în celălalt. Erau totuşi sărutări pline

de deznădejde. Știai oare ce va aduce ziua de mîine? Pe deasupra Varșoviei pluteau nori grei și amenințători. Seara era înspăimîntătoare. Norii se împrăștiaseră în cele din urmă, alungați de vîntul ce se stîrnise noaptea.

Dacă închizi pleoapele, o zărești pe Konstancja. Ochii ei, gura ei, brațele ei. Iar cînd ridici pleoapele, zărești în față cîmpia nemărginită, a doua iubire.

Pămîntul Mazoviei e întins și sărac. Trebuie să lupți cu țarina neroditoare, cu vîntul aducător de grindină și furtuni, cu arșița, care face ca în timp de secetă pămîntul să crape ca pielea de pe palmele trudite. Nu întotdeauna soarele este așa de blînd ca acum. Uneori zarea piere în ploaie, peste fînețe se tîrăsc trîmbe de fum laolaltă cu ceșurile, iar buzele copiilor sînt vinete și tremurătoare. Tărîmul acesta nu-i nici prea frumos, și nici prea blînd. Totuși, așa cum duci cu tine imaginea Konstancjei și dragostea pentru ea, tot astfel duci în inima ta imaginea țării tale și dragostea pentru ea. Poate că sînt țări mai frumoase, mai vesele, mai bogate. Nu vei găsi însă alta asemănătoare, care s-o poată înlocui pe aceasta de la care îți iei acum rămas bun.

Te așteaptă zile de luptă pentru triumful orgoliului tău. Drumul duce spre miazăzi și apus. Trebuie să crezi cu tărie că la capătul lui vei cuceri gloria și bogăția. Trebuie să nădăjduiești din tot sufletul că a treia iubire a tinereții tale va fi o iubire fericită. Va fi de asemeni o iubire curată — pentru ea nu-ți vei părăsi celelalte iubiri.

Plopii de pe marginea drumului rămîn încet în urmă. Pe mirișe ciorile s-au adunat într-un sobor ciudat, tăcut.

PARTEA A DOUA

DECEMBRIE LA PARIS

Acasă, în ajunul crăciunului, mirosea a miere şi mac. Surorile erau îmbujorate în obraji de pălălăile focului, mama bombănea, în rafturile din cămară se îngrămădeau cozonaci peste cozonaci. Żywny tot dădea tîrcoale lichiorurilor, tata încerca vinurile.

În prima zi de crăciun mergeau la biserica mănăstirii vizitandinelor, la ora douăsprezece fix. Chiar şi tata socotea în ziua aceea că trebuie să asiste la sfînta slujbă. Ieşeau toţi cinci, încet, gravi. Înainte mergeau Frederic, Ludwika şi Izabela, în urma lor pan Mikolaj o conducea pe mama. Împrejur se vedeau acoperişuri albe şi copaci argintii, sub paşi cînta şi scîrţîia zăpada.

Şi iată acum acelaşi decembrie la Paris, prima zi de crăciun la Paris. De două zile şi două nopţi ploaia iute şi deasă n-a contenit o clipă. În sfîrşit, s-a ivit soarele. Nu eşti ispitit totuşi să ieşi din casă, nici măcar pentru micul-dejun. Seara se va duce la un dineu oficial, pe care îl dă, la restaurantul *Au Rocher de Cancale*, comitetul de conducere al Asociaţiei franco-polone, prezidată de Lafayette [1].

[1] *Marie Joseph Paul de La Fayette* (1757—1834), general şi om politic francez. Între 1877—1878 a luptat pentru independenţa Statelor Unite ale Americii. În 1879, la începutul revoluţiei burgheze din Franţa, a fost unul dintre conducătorii burgheziei moderat-liberale, fiind partizanul unei monarhii constituţionale, şi încercînd să împiedice dezvoltarea revoluţiei. A participat la revoluţia din 1830 contribuind la urcarea pe tron a lui Ludovic-Filip.

Dimineaţa şi după-amiaza va scrie celor din ţară. Cel puţin în acest fel poate comunica cu fiinţele dragi, poate simţi aproape îndepărtata lor prezenţă.

Va scrie alor săi şi lui Tytus.

Se împlinesc treisprezece luni şi douăzeci şi trei de zile de cînd a plecat din ţară. Poţi oare cuprinde tot acest răstimp cu gîndul ? Îl poţi oare pătrunde, analiza, orîndui ? Adevărul e că aceste treisprezece luni şi douăzeci şi trei de zile au fost şterse, serbede. Sperase că se vor scurge vesel, lin : Viena, domnişoare încîntătoare, un concert, al doilea... apoi Milano.

Cînd colo, vestea despre izbucnirea insurecţiei la Varşovia cutremurase Viena încă din trei decembrie. Chiar a doua zi, da, parcă aşa era, sosise o scrisoare de la tatăl lui, care-i interzicea categoric să se întoarcă.

Acum un an, chiar în prima zi de crăciun, scria de la Viena celor din ţară. Se şi aflase că cei dintîi luaseră armele cadeţii, că micul detaşament de conspiratori care se îndreptase spre palatul Belvedere [1], ca să pună mîna pe Romanov, fusese condus de Seweryn Goszczyński, da, de urîtul, ciupitul de vărsat, de taciturnul Seweryn.

Şi tatăl lui îi interzicea categoric să se întoarcă. Vienezii, oameni cu scaun la cap, zîmbeau cu îndoială : ce vor putea face cincizeci de mii de polonezi împotriva unei armate de două sute de mii de soldaţi ?

Un burghez pîntecos care înfuleca macaroane într-un restaurant italian spusese că *Der liebe Gott hat einen Fehler gemacht dass er die Polen geschaffen hat !* [2] *Căci Polen* însemna răsculaţi.

Cum puteai înţelege istoria acelui an ? Din ţară soseau veşti despre eroismul soldaţilor şi laşitatea generalilor. Chlopicki [3], trădător ! Nu, strigau alţii, Chlopicki,

---

[1] Palat din Varşovia, construit în 1822, în stil *empire*, pentru a servi ca reşedinţă marelui duce Constantin Pavlovici Romanov. Insurecţia din 1830—31 a început cu atacul palatului Belvedere.

[2] Bunul dumnezeu a făcut o greşeală cînd i-a făurit pe polonezi. (În lb. germ.)

[3] *Grzegorz Josef Chlopicki* (1771—1834), general polonez reprezentant al şleahtei, s-a proclamat dictator militar la 5 decembrie 1830 ; rănit în bătălia de la Grochow şi învins de forţele ţariste, s-a retras la Cracovia.

erou! Apoi comandantul-suprem Skrzyniecki [1] începuse să cîştige bătălii, şi după aceea să le piardă. La Varşovia, spionii şi trădătorii erau spînzuraţi de felinare. În armată începuse să secere holera. Seimul delibera şi plănuia negocieri.

De la o mie de kilometri, ţara cînd părea o cetate apărată de viteji, cînd se vorbea despre ea ca despre un uriaş ospiciu de nebuni. Prin Viena treceau spre lumea largă mesageri diplomatici, alergau după ajutor la Londra, la Paris. Franţa, se spunea, va sări în ajutor, doar răscoala din Varşovia salva Franţa şi Belgia de intervenţia ţarului Nicolae, care voise să restaureze în aceste ţări rînduielile dictate de Sfînta Alianţă. Franţa va sări în ajutor cu siguranţă!

Frederic frecventa Teatrul Imperial de Operă, îi vizita pe prieteni, pe cunoscuţi, scria acasă şi aştepta scrisori din ţară. Scria părinţilor că e sănătos şi se distrează admirabil: „Vai, cum trece timpul — e sfîrşitul lui mai, şi eu sînt încă la Viena"... Şi altădată: „M-am întors acasă la miezul nopţii, a fost sfîntul Ion, onomastica lui Malfatti [2]... Luna strălucea feeric, fîntînile arteziene împroşcau stropi... ospitalitatea, amabilitatea gazdei, eleganţa, societatea veselă, spiritul care domnea acolo şi cina excelentă ne-au reţinut îndelung..."

Era sănătos şi se distra admirabil. Unii îl întrebau însă dacă nu se întoarce în patrie. Ce era să le răspundă: „Nu pot, pentru că nu mă lasă tăticu' să mă întorc"!?

Un Chopin nu obişnuieşte să-şi destăinuiască frămîntările nimănui, nici chiar fetişcanelor cu care întîmpini o nouă zi. De aceea se putea presupune că într-adevăr era sănătos şi că se distra la Viena de minune. Într-o seară a fost în vizită împreună cu un violonist ceh la surorile Froehlich, Tereza şi Anna Luiza, care locuiau

---

[1] *Jan Zygmunt Skrzyniecki* (1786—1860), general polonez, a făcut parte din tribunalul militar care l-a condamnat în 1824 pe Lukasiński; a trădat în 1831 cauza insurecţiei, fugind după căderea Varşoviei în imperiul habsburgic.

[2] Medicul curţii imperiale din Viena, amator de muzică, înrudit cu familia poloneză Plater.

singure pe Kroatengasse. Slavik[1], un tînăr de societate, fermecător, i-a amuzat pe toţi atît de straşnic, încît domnişoarele rîdeau pînă la lacrimi, iar Frederic abia mai putea să-şi tragă răsuflarea. Era şi vin, un *Erlauer*[2] savuros.

Pe Tereza n-o cunoştea de ieri, de alaltăieri. Ştia că îndată o să înceapă să se alinte cu glăscior de copilaş. O privea printre gene — vinul îi tulburase gîndurile. Şi, cînd simţi pe braţ mîinile fierbinţi ale Terezei, care îşi gungurea gingăşiile ei vieneze, fără nici o pricină anume, fără să se fi trădat printr-o privire sau printr-un cuvînt, izbucni în plîns. Probabil că-şi amintise de Konstancja, apoi de căminul părintesc, de ai lui, de Szafarnia... În eleşteul de la Szafarnia mestecenii se oglindeau zi şi noapte pe luciul apei. Sări în picioare şi ieşi în fugă. Speriată, Tereza alergă după el pe scări. Îl strigă. El nu se întoarse. Dădu peste o bătrînă. Frederic o auzi din goană pe bătrînă ocărînd-o mînioasă pe Tereza.

Se întoarse totuşi, în aceeaşi seară, ca să-şi ceară scuze. Explică totul. La urma urmei, singurătatea în care trăise lunile acelea era peste puterile unui tînăr de douăzeci de ani, alintat, răsfăţat de oameni şi de soartă. De ce atîta singurătate? Se simţi mai uşurat văzînd că Tereza nu înţelegea nimic, căsca şi se plictisea de moarte. În cele din urmă l-a consolat aşa cum se pricepea ea. Dar parcă asta avea vreo însemnătate?

Vorbind de singurătate, spusese adevărul. Lumea largă îl primise altfel decît cu un an mai înainte. Încă nu reuşise să concerteze: editorul îi tipărise variaţiunile şi sonata, dar nici nu se gîndea să-i plătească. Da, îi lipseau prietenii, nu pentru muzică, chefuri ori petreceri, îi lipsea o prietenie obişnuită, omenească.

Toate acestea mai puteau fi suportate şi chiar trecute cu vederea dacă n-ar fi fost veştile din ţară. Se auzeau într-una nume de sătuleţe neînsemnate care căpătau faima marilor bătălii. Pe cîmp, în faţa unui pod, sîngele cald încă al soldaţilor căzuţi dezgheţase pămîntul, pe urmă cîmpul fusese acoperit de promoroaca înroşită de

[1] *Josef Slavik* (1806—1833), violonist ceh.

[2] Vin de Erlau.

sînge. Satele ardeau în toate cele patru zări. Şi iată că flăcările se rostogoleau dinspre est spre vest, dinspre nord-est spre sud-vest, apropiindu-se tot mai mult de Varşovia. Prin Viena treceau mereu emisari. Spuneau cu toţii că vor sări în ajutor Anglia, Franţa, Belgia. Anglia şi Franţa mai ales, îndeosebi Franţa.

Ce putea să facă ? Să se întoarcă în ţară şi, cu mîinile lui, făcute pentru claviatură, să apuce arma, pentru care şi aşa, pînă la urmă, vor lipsi cartuşele ? Tatăl lui îi poruncise să nu se întoarcă, „Pleacă mai departe, îi scria el, spre miazăzi sau spre apus".

Nu-i mai rămăsese decît un singur şi vechi tovarăş al singurătăţii, adevăratul său prieten, pianul. „Blestem clipa în care am plecat, îi scria lui Jas Matuszyński... mi-e lehamite de toate dejunurile, seratele, concertele, dansurile care mă asaltează aici. Totul e nespus de trist, de pustiu, de întunecat în jurul meu. Toate mondenităţile astea sînt desigur plăcute, dar eu nu mă dau în vînt după ele. Sînt silit să fac ceea ce nu-mi place : să mă gătesc, să mă frizez, să mă încalţ ; în salon mă prefac că sînt calm, dar o dată întors la mine, tun şi fulger la pian".

Despre o muncă liniştită de creaţie nici nu poate fi vorba. Serile pe care le petrece deasupra claviaturii oferă însă teme noi : să le spunem temele mîniei şi ale singurătăţii. În asemenea zile nu vor picura sub degete piruetele unui vals cochet şi nici lirica unduioasă a dragostei. Deocamdată e greu chiar şi de conturat temele născute în aceste săptămîni. Ies din cadrul convenţional, nu au nimic comun cu dogmele maestrului Elsner, aşa cum singurătatea de la Viena n-are nimic comun cu amintirea duioasă a grădinilor şi străzilor Varşoviei.

La Viena e panică : în Polonia bîntuie holera. Tarabagiii şi vînzătorii ambulanţi de obiecte „sfinte" se umplu de bani din vînzarea rugăciunilor tipărite care te scapă de holeră. În schimb, precupeţii şi vînzătorii ambulanţi de fructe îşi aruncă marfa în Dunăre, nimeni nu mai cumpără. Pe Dunăre plutesc portocale, piersici, caise, pere aurii...

În sfîrşit, după îndelungi insistenţe, ambasada rusă îi prelungeşte domnului Frederic Chopin paşaportul, iar

ambasada franceză îi dă viza de tranzit pentru a merge la Londra „via Paris". Itinerariul călătoriei spre occident duce prin Linz, Salzburg, München, Stuttgart.

Frederic, bineînțeles, e sănătos și se simte excelent în timpul călătoriei. La Linz cunoaște, ce ghinion, altă Terezã. La München se îmbată cu bere. Orașe noi, decoruri noi, peisaje noi, mereu alte piane și o lipsă de prieteni continuă, exasperantă, apăsătoare ca o boală grea. Adică singurătate.

Mai poate oare rîndui, în minte, în cuget, acel an ciudat ? Pretutindeni aceleași frămîntări omenești. Tereza aceea care locuia în Kroatengasse i-a îngăduit cea dintîi să cunoască grațiile fetelor ușuratice, a doua Tereză l-a dezvățat de acest năravː De altfel asupra acestor lucruri n-o să ne oprim. După cum nu ne vom opri nici asupra saloanelor, balurilor mascate și a seratelor. Acestea au lăsat în urmă doar gol și plictiseală. Atunci, despre ce să vorbim ? Despre luptele cunoscute doar din auzite, despre lucruri apropiate inimii, neliniștitoare, apropiate inimii, dar străine imaginației ? Despre bătăliile de la Wielki Domb, de la Stoczek [1], despre răni și sînge, strigăte de victorie și urlete de groază ? Cuvinte, cuvinte, cuvinte... Frederic nu cunoaște conținutul lor, nu știe sensul real pe care-l ascund !

Amintirea Konstancjei e umbrită de amintirea căminului părintesc și a țării. Frederic nu e nici poet, nici actor, nici erou de roman, ca să interpreteze o comedie patetică, lirică sau tragică. Prin Viena, Linz, Strassburg și München n-a trecut numai un singur Frederic. Unul aleargă din salon în salon, controlînd înfrigurat dacă mai are în buzunarul mantalei scrisorile de recomandare prin care poate că va aranja organizarea unui concert. Altul se distrează cu tot felul de Tereze. Al treilea scrie acasă, suspinînd, se duce seara tîrziu pe malul Dunării, căutînd în murmurul undelor ei murmurul undelor Vistulei, ascultînd glasul țării îndepărtate, al țării părăsite.

[1] Localități unde armata insurecționistă poloneză a înfruntat în 1831 trupele țariste, sub comanda generalului Dwernicki.

Şi mai e unul — cel nepreţuit... neuitat... scump... Tînărul, virtuozul pianist şi compozitor polonez, autor al atîtor opere.

Şi aşa cum ziua îşi deapănă ceasurile, proiectînd mereu altă lumină asupra peisajului înconjurător, dîndu-i mereu alt conţinut şi frumuseţe, la fel se schimbă şi gîndurile şi faptele tînărului nostru. Căruia să-i dăm întîietatea? Oare Frederic e numai un tinerel ros de singurătate, rătăcit prin Europa, care simte deodată lipsa căminului părintesc şi a ţării sale?

Într-o zi de sărbătoare, care îl înduioşează pînă la lacrimi, tinerelul ar da din cap afirmativ, drept răspuns la o asemenea întrebare. Adevăratul Frederic Chopin nu se lasă însă doborît de slăbiciune.

Cele mai grele ore ale acelui an de singurătate le-a trăit la Stuttgart. Încă de la München auzise că periferiile Varşoviei, supuse focului artileriei, erau în flăcări, că în grădinile şi livezile de la Wola gloanţele scuturau din pomi merele pîrguite.

La Stuttgart a aflat că Varşovia căzuse. S-ar părea că tinerelul, singur, neajutorat, ori va începe să plîngă amarnic, ori îşi va îneca amarul în băutură. Dar n-a fost aşa. Se simţea, într-adevăr, singur, cînd se gîndea la cei care erau departe. Dar lui îi rămăsese muzica, tovarăş credincios.

Un Chopin nu obişnuieşte să-şi destăinuiască simţămintele şi gîndurile. Frederic Chopin, însă, ştie că muzica pe care o zămisleşte exprimă atitudinea sa faţă de lume. Compoziţiile scrise la Stuttgart nu vor evoca nimănui un snob, un *bon vivant*[1] ori un *fils à maman*[2] plîngăreţ. Chiar şi imaginea dragă a Konstancjei se înceţoşează, amuţeşte.

Frederic cobora tocmai scările hanului din Stuttgart la care trăsese, cînd îl ajunse din urmă hangiul, asudat.

Vînjos, atletic, bietul hangiu tremura ca o domnişoară cuprinsă de friguri.

---

[1] Un cheflîu (în lb. fr.).

[2] Băiatul mamei (în lb. fr.).

— *Warschau erobert!*[1] spuse el, *Warschau erobert!*

În acea zi, Frederic Chopin a schițat studiul care a primit denumirea de „revoluționar". Rezonanțele lui evocă înverșunarea amenințătoare, nu resemnarea.

La Varșovia, erau zile de deznădejde.

Studiul nr. 12 opus 10 este un excepțional exercițiu pentru agilitatea de pasaj a mîinii stîngi. La o analiză formală va apărea deosebit de îndrăzneață pentru acea epocă tema cromatică. Nimeni încă înainte de Chopin n-a știut să lucreze atît de magistral cu notele substituite cum o face el în diagrama acompaniamentului de pasaj al acestui studiu...

Dar nu, la Stuttgart zilele de septembrie sînt pline de o deznădejde tot atît de crudă ca aceea pe care au dus-o cu ei în apus Mochnacki, Worcell[2], Lelewel și sergentul Mucha. În *Studiul nr. 12 opus 10* nu trebuie văzută o capodoperă figurativă și de modulație. Această autentică operă de artă cuprinsă în optzeci și două de tacturi este o imagine reală a vieții, pe care nu o va îngenunchea înfrîngerea, care nu se va îneca nici chiar în propriul ei sînge.

Scriind la Dresda povestea lui Konrad, Adam Mickiewicz îi va adresa lui dumnezeu strigătul... „Tu nu ești părintele lumii, ci țarul ei!"[3]

În paginile jurnalului său, Frederic Chopin a înscris la Stuttgart aceleași cuvinte pe care le-a depus ca mărturie în munca lui. Gîndea la fel : dacă nici *El* nu va fi în stare să dăruiască omenirii dreptatea, îl așteaptă războiul și detronarea. Iar dreptatea ne-o vom face *s i n g u r i !*

Cu un an și jumătate mai înainte, Seweryn, pufăind din pipă și bîndu-și cafeaua deasupra jurnalului, spunea că nu mai rămăsese decît să se ridice cu toții la luptă. Lupta însă fusese pierdută de oștire, care lăsase în urmă mormane, grămezi de țevi de pușcă și de tun, arse de foc și înnegrite de fum. Dar astăzi, cînd venise timpul să dea

---

[1] Varșovia a fost ocupată. (În lb. germ.)

[2] *Stanislaw Worcell* (1799—1857), socialist utopic polonez, deputat în seimul revoluționar (1830—1831), a emigrat apoi în Franța, unde a dus o vie activitate publicistică.

[3] Cuvintele rostite de Konrad, eroul din *Străbunii* de Mickiewicz, în celebra sa improvizație din partea a III-a.

socoteală în fața propriei lui conștiințe de cele petrecute în anul care s-a scurs, Frederic înțelege că va trebui să slujească cu arta sa cauza dreptei orînduiri a lumii, asemeni acelora care, deși încă fără de folos, i-au slujit cu arma în mînă.

După Stuttgart ajunge în Franța, Franța care trebuia să sară în ajutor. Doar era vorba ca Parisul să dea arme Varșoviei în lupta cu despotul. Cît de mult se vorbise despre asta, cu scăpărări de mînie ori cu lacrimi în ochi!

Frederic sosise la Paris cînd contele Sebastiani, ministrul afacerilor externe al Franței, comenta astfel în fața Camerei vestea căderii Varșoviei: *L'ordre règne à Varsovie*[1] — la Varșovia domnește ordinea. Urmînd pilda deputatului Buchez[2], de pe băncile stîngii au izbucnit strigăte: „rușine!" Ministrul a zîmbit crispat, ironic, apoi s-a apucat cu mîna de partea dreaptă: ficatul. Nu trebuia să mănînce tocmai în ziua aceea curcan împănat cu trufe.

Cuvintele ministrului au ridicat orașul în picioare. A doua zi, întreg Parisul scanda: „rușine!" Lîngă cafeneaua „Foy", garda municipală se străduia să împrăștie mulțimea: ostașii smulgeau de pe ziduri afișele: „Părăsirea nedemnă a Poloniei eroice este pentru noi un semnal de mare pericol! *Citoyens!* Săriți!... La arme!" Teatrele au fost închise, jurnalele au apărut cu chenare negre, de doliu. Pe străzi au început să se ridice baricade. Guvernul a chemat însă în capitală trupe din garnizoanele cele mai apropiate, iar la 22 septembrie, Camera, cu 221 de voturi contra 167, ale stîngii, și-a exprimat încrederea în guvern și în grija cu care apăra demnitatea Franței!

Parisul, încîntător oraș! Și pentru că tocmai Franța fusese marea speranță, spre Franța se îndreptau coloanele de emigranți. La sfîrșitul lui octombrie sosise Lele-

---

[1] E vorba de mareșalul *Sebastiani* (1772—1852); Varșovia fiind ocupată la 8 sept. 1831, Sebastiani a anunțat acest fapt Camerei franceze prin cuvintele rămase celebre pentru cinismul lor.

[2] *Benjamin Buchez* (1796—1865), socialist utopic francez, prieten cu Liszt, autor al unei vaste *Istorii parlamentare* a Revoluției burgheze din Franța.

wel, la 2 noiembrie Maurycy și Kamil Mochnacki, iar în decembrie, în locul Comitetului provizoriu al emigrației se constituise Comitetul național permanent, sub președinția lui Lelewel. Aceasta se petrecuse cu zece zile mai înainte, la 15 decembrie.

Acum era prima zi de crăciun.

În ajun căzuse o ploaie torențială și deasă, asemănătoare ploilor de august din Polonia. Acum însă ieșise soarele. Din balconul catului al cincilea de pe Boulevard Poissonière, bulevardele se vedeau ca în palmă, de la Montmartre pînă la Panthéon. Frederic stătea aplecat peste balustradă. Ciudat era decembrie la Paris : iarba îmbelșugată a grădinițelor din fața caselor era verde. Deasupra acoperișurilor stăruia o pîclă ușoară, o ceață invizibilă, a cărei prezență o descopereai doar în coloritul delicat al orașului, în conturele turnurilor, estompate, tremurătoare. Frederic se apucă să scrie.

Scrisoarea către Tytus începea aidoma celorlalte :

„Dragul meu !"

Ce să scrie ?

„S-a împlinit al doilea an de cînd trebuie să te felicit de onomastica ta din îndepărtata străinătate..."

Apoi despre Paris : „Află că aici e mare sărăcie, sînt foarte puțini bani pe piață... Clasa de jos e la capătul răbdării. Oricînd ar fi gata să lupte pentru schimbarea situațiunii sale de mizerie, dar din *nefericire* guvernul veghează cu multă luare-aminte la astfel de lucruri, și cînd se strînge cel mai mic grup de oameni în stradă, îi împrăștie cu cavaleria de jandarmi."

Cu cîteva zile mai înainte, Frederic stătuse aproape o zi întreagă în balcon. Da, ziua aceea trebuia să i-o descrie lui Tytus.

„Vizavi de mine, astfel glăsuia scrisoarea, s-a instalat Ramorino... ai auzit desigur cum l-au primit nemții, cum s-au înhămat francezii în locul cailor și l-au dus pînă la Strassburg, într-un cuvînt, îți este cunoscut entuziasmul poporului pentru generalul nostru. Parisul n-a vrut să rămînă mai prejos în această privință... Aproape o mie de tineri au defilat prin tot orașul, ieșindu-i în întîmpinare. Deși era în casă, nedorind să se expună la

neplăceri din partea guvernului (ce idee, tontul !) nu s-a arătat, cu toate strigătele și ovațiile : *Vivent les polonais !* Aghiotantul lui a ieșit și a spus tinerilor că generalul îi poftește la el pentru o altă zi. Pînă una, alta, a doua zi s-a mutat de acolo.

Peste cîteva zile s-a strîns o mulțime imensă, de data aceasta nu numai tineret, dar și oameni de tot felul, care se adunaseră în fața Panthéonului. Ca o avalanșă, mulțimea, cu cît străbătea mai multe străzi, cu atît creștea, pînă cînd lîngă pod (Pont-Neuf) cavaleria a început s-o împrăștie. Mulți au fost schilodiți. Totuși, altă mulțime se adunase pe bulevarde, sub ferestrele mele, ca să se unească cu cei care veneau din partea cealaltă a orașului..."

Era, își amintește Frederic, ora patru după amiază. În partea dinspre apus a cerului începuseră să se strîngă nori, spre răsărit se lăsa amurgul. Copacii erau scuturați tot timpul de un vînt puternic, care aducea dinspre Montmartre ecoul unui cîntec îndepărtat.

Frederic s-a aplecat peste balustrada balconului. Pe trotuar, de-a lungul grădinițelor, călărea la trap un ofițer, împrăștiindu-i cu latul sabiei pe cei care îi ieșeau în cale. La un moment dat s-a clătinat în șa : o piatră aruncată cu dibăcie îl izbise între umeri. Se vede că s-a speriat deodată, a strunit calul și a pornit în galop. Fugind care încotro, oamenii strigau după el batjocoritor. De la înălțimea catului al patrulea nu se auzea ce strigă. Frederic vedea însă cum pe urmele fugarului ploua cu pietre.

Cu cîteva clădiri mai departe s-a ridicat glasul unui orator, și, cum ziua era pe sfîrșite, nu putea fi zărit bine. Uneori, mulțimea îl întrerupea, și atunci vîntul ridica un strigăt puternic : *Vivent les polonais !* și imediat după aceea pe al doilea : *À bas le ministère !*[1] Frederic a simțit că-l străbate un fior, și-a încleștat fălcile, ca să-și stăpînească lacrimile.

---

[1] Jos guvernul ! (În lb. fr.)

Cîntecul care venea dinspre Montmartre răsuna tot mai năvalnic, mulțimea era tot mai compactă. Prin mijlocul bulevardului treceau în rînduri de cîte zece, ținîndu-se de mînă, studenții. Deasupra coloanelor pîlpîiau torțele aprinse. Oratorul nu se mai auzea.

Deodată, dinspre pod au izbucnit țipete ascuțite: din străzile laterale a năvălit garda municipală, pe bulevarde duduia tropotul husarilor. În întunericul ce se lăsa, au început să sclipească lamele de oțel ale săbiilor. Mulțimea se tălăzuia, sub copitele cailor a căzut o torță, descriind un arc de cerc larg. O clipă după aceea au început să răpăie pistoalele. Pe deasupra tuturor glasurilor s-a înălțat deodată țipătul unei femei.

După aceea s-au auzit din nou strigătele oratorului: nu le înăbușea nici chiar tropotul noii șarje. Le-a acoperit numai strigătul mulțimii imense care scanda: *Po-lo-gne, Po-lo-gne, Po-lo-gne*[1]... Șarja a transformat larma mulțimii în strigăte de groază și de furie. Întunericul era tot mai adînc.

În cele din urmă a început să plouă. Frederic s-a retras în camera lui. Mîinile îi tremurau atît de tare, încît nici n-a putut să-și toarne apă în pahar. De după perete, de la vecini, se auzea ceartă, plînsul unei femei...

În lumina lămpii, camera lui Frederic era liniștită, elegantă. Lumina luneca pe mobilele de mahon, pe pereții cu tapet *orange*. De afară a răbufnit din nou larma amenințătoare a mulțimii. Chiar prin ferestrele și prin ușile închise se auzea cîntecul ei, tot mai puternic, tot mai înalt, tot mai grav.

...„Începusem să mă bucur, scrie mai departe Frederic, că poate se va face ceva, dar totul s-a terminat cu intonarea într-un imens cor a cîntecului *Allons, enfants de la patrie!* Ce impresie a putut să facă asupra mea acest glas amenințător al poporului mîniat nici nu poți să-ți închipui! Se aștepta pentru a doua zi continuarea acelei *émeute*[2], dar prostănacii stau liniștiți

[1] Polonia. (În lb. fr.)

[2] Răzmeriță, tulburare. (În lb. fr.)

pînă în ziua de astăzi. Doar Grenoble a călcat pe urmele Lyonului [1]. Naiba ştie ce se va mai întîmpla în lume..."

Da, da, Franţa trebuia să sară în ajutor... Directorul Poliţiei din Paris a chemat însă în ajutorul detaşamentelor sale batalionul de husari, l-a chemat împotriva celor care strigau „Trăiască Polonia!"

Po-lo-gne, Po-lo-gne, Po-lo-gne... scandau muncitorii în bluze albastre, precupeţele, studenţii, croitorii, cei din Quartier Latin şi din Montmartre. În acest timp, contele Sebastiani anunţa, nu fără satisfacţie, că la Varşovia domneşte ordinea.

Ce i-ar mai putea scrie astăzi, într-o liniştită şi însorită zi de decembrie, prietenului Tytus? Despre el însuşi? „...N-ai să mă crezi că atunci cînd sînt trist n-am cui să-mi descarc sufletul. Ştii ce repede fac cunoştinţe, ştii cum îmi place să flecăresc cîte în stele şi în lună cu aceste cunoştinţe noi... N-am însă cu cine să oftez împreună... Viaţa mea... iartă-mă! Pentru astăzi ajunge..."

La Paris respiri uşor, şi poate tocmai de aceea oftezi mai mult, pentru că-i mai uşor.

La Paris începe din nou singurătatea. Strălucirea acestui oraş, somptuozitatea lui fascinantă şi mizeria înspăimîntătoare, grandoarea lui, forfota, îmbulzeala, toate aceste contradicţii sînt frapante. Nimeni nu va afla ce necazuri ai sau ce bucurii. Pe nimeni nu interesează cum trăieşti, dacă te naşti sau mori.

Polonia şi polonezii sînt iubiţi de mulţimea care umple străzile Parisului, Polonia şi polonezii sînt de asemeni la modă în saloanele cucerite de romantism. Zdrobirea revoluţiei de la Varşovia a dat ocazie unor mondene să se gătească pentru acest carnaval în culori mai închise decît cele obişnuite. Mătasea sau catifeaua neagră dă adeseori blondelor aurii mai mult farmec decît dragostea pentru propria ţară sau pentru aceea străină.

---

[1] Mişcarea lucrătorilor din manufacturile şi fabricile lyoneze (21 noiembrie—3 decembrie 1831) pricinuită de subita scădere a salariilor, a rămas în istoria mişcării muncitoreşti internaţionale ca una din primele şi cele mai puternice manifestări ale proletariatului. Lozinca muncitorilor din Lyon era: *Vivre en travaillant, mourir en combattant*: Să trăim muncind, să murim luptînd. Mişcarea din Lyon a fost înăbuşită în sînge de către trupele guvernului francez.

Unde să cauți prieteni ? Cei care sosesc la Paris din Varșovia ascund prea multă amărăciune în gînduri și în cuvinte ca să mai caute prietenii. De Frederic nu-i leagă frăția de arme — n-au deci încredere că i-ar putea lega o frăție de zile negre.

Cînd l-a revăzut pe Maurycy, Frederic n-a putut să-și stăpînească lacrimile. Maurycy însă tăcea. N-a putut fi smuls din tăcerea aceea. N-au fost de nici un folos nici chiar cuvintele prietenești ale lui Kamil, care slăbise îngrozitor. Între prieteni se ridicase în acel ultim an un zid de grele încercări. Și-au luat rămas bun ca niște oameni aproape străini.

Astfel arătau aproape toate întîlnirile cu oamenii *de acolo*. Unii nici măcar nu-și ascundeau un zîmbet disprețuitor. Lui Frederic Chopin i se arăta simpatie și considerație — se știa că scrie felurite compoziții în stil național. Erau însă o simpatie și o considerație de circumstanță. Ce știa oare despre viață un filfizon, un domnișor cu mînuțele îngrijite ? El răspîndea doar parfum de lavandă, pe cînd ei miroseau a sudoare, a praf de pușcă, a sînge — sîngele altora și al lor. Și apoi se știa că el frecventa teatrele și localurile de lux. Pe cînd ei se zbăteau în mizerie. Singurul salon frecventat de ei era biata sală din rue Taranne nr. 12, sediul Comitetului Asociației franco-poloneze de sub președinția generalului Lafayette și al Comitetului național permanent al lui Lelewel.

Greu le va obține prietenia acela care n-a plecat împreună cu ei din Varșovia în flăcări, n-a trăit cele mai grele momente ale capitulării și n-a participat la vestitul lor marș de-a lungul Germaniei. Suferințele, rănile și foamea lor erau mărturii împotriva lui. La una din întrunirile ce se țineau în sala de pe rue Taranne „S-a hotărît înființarea... insignei emigrației, pe care o puteau purta numai polonezii emigranți". Totul era foarte limpede : doar noi, noi care am luptat, care am suferit, numai noi avem dreptul, un drept cîinesc, la gloria noastră amară.

La Paris mai întîlneai și alți reprezentanți ai cauzei naționale : cei care în timpul campaniei se aciuaseră prin comandamente, prin birouri ministeriale, care făcuseră pe emisarii prin Franța și Anglia, reprezentînd în

fracuri sau uniforme elegante patria care pierea. Pentru aceştia lansaseră unele parizience moda toaletelor de carnaval mai închise la culoare, ca de doliu.

Frederic îi cunoştea de pe timpul carierei sale de salon de la Varşovia. Printre aceştia, însă, cu atît mai mult n-avea să găsească prieteni. Domnul Chopin, muzicianul, putea constitui o atracţie, o senzaţie. Prieten ? Bineînţeles că nu. Şi apoi, ce-ar fi însemnat prietenia lor ? Un simulacru de prietenie, un tovarăş de chefuri, o minciună.

Atunci ce mai rămînea ? Oare numai dorul, suspinele neputincioase, jalea ? Nici vorbă ! Plecarea în lumea largă trebuia să fie o declaraţie de război adresată celebrităţilor cunoscute şi recunoscute. Şi va fi ! Anul care trecuse fusese greu, îl vlăguise într-atît, încît, de n-ar fi fost muzica, n-ar mai fi fost legat de viaţă.

Acolo, însă, la Paris, în ciuda tristeţii care-l rodea, în ciuda atîtor clipe grele, trebuia să înceapă realizarea înaltelor proiecte pe care şi le propusese cu doi ani mai înainte : trebuia să impună lumii numele de Chopin.

ILUZII SPULBERATE

Cîndva, Parisul părea pămîntul făgăduinței. Uneori, cînd asculți povestindu-ți-se despre marile și minunatele orașe, ori privești o imagine litografiată a lor, te cuprinde un dor nostalgic. La Varșovia și la Viena era obișnuit să ducă dorul Parisului, capitala lumii, orașul artei și al tinereții. Muzicienii elogiau concertele orchestrei Conservatorului, dirijată magistral de bagheta lui Habeneck [1]. Lucian Wolowski [2], încă de pe cînd era la Varșovia, îi descria frumusețea prințeselor, conteselor, și... a vînzătoarelor din magazine. Președintele Ledoux, la rîndul lui, putea să povestească ore întregi despre minunățiile arhitectonicii pariziene.

Într-adevăr, e greu să găsești o privelițte mai impresionantă ca turlele Catedralei Notre-Dame, estompate în ceața ușoară a zorilor. Selectele *faubourg* [3]-uri Saint-Germain și Saint-Honoré erau grave ca un vers clasic. Acolo locuiau oameni ale căror inimi băteau în ritmul bunăstării și al unei fericiri aparente. Fațadele palatelor și ale vilelor încîntau cu frumusețea liniei lor, cerșetorii care treceau pe lîngă ele se înclinau chiar și în fața zăvoarelor ornamentate ale porților.

---

[1] *François Antoine Habeneck* (1781—1849), dirijor, director al conservatorului din Paris ; a făcut pentru prima oară cunoscut, la Paris, ciclul simfoniilor lui Beethoven.

[2] Prieten din copilărie al lui Chopin.

[3] Cartiere (în lb. fr.).

Ê drept, la Paris s-ar fi putut descoperi multe imagini paradisiace, dacă n-ai fi constatat că era destul să te abaţi prin alte părţi ale oraşului, pentru a da de porţile infernului, ascunse după faţadele fascinante ale paradisului.

Colo, doi ciocli cerniţi ieşeau dintr-o dărăpănătură, cu una, două, trei târgi. Pe ulicioarele Parisului bîntuia holera. Mamele din cartierele acelea nu puteau nici măcar să-şi jelească copiii morţi. Acolo, drumul de la viaţă la moarte era scurt. Dacă nu secera holera, atunci bîntuia foametea, iar dacă nu foametea, oftica. În Quartier Latin se murea uşor...

O dată cu primele adieri ale primăverii şi cu noroaiele, epidemia a pornit-o şi înspre cartierele mai bogate. Cortegiile de înmormîntare, tot mai numeroase, nu mai stîrneau mirare. În lunile acelea, atelierele de obiecte bisericeşti şi firmele de pompe funebre au prosperat ca niciodată. De altminteri un cîntec care a făcut înconjurul Parisului vorbea tocmai despre o căsătorie prilejuită, pare-se, de epidemia care secera în acel an pe capete, despre fuziunea a două întreprinderi de pompe funebre: Lavoisier şi Dubonnet, ceea ce a avut ca urmare strîngerea uneia dintre cele mai frumoase averi din anii aceia.

Parizienii nu aveau de gînd să se sperie. Şi cu toate că palatele din Faubourg Saint-Germain se goliseră, totuşi sălile de concert erau pline, teatrele mai mici şi mai mari gemeau de lume, pe scena „Vaudeville" o nouă vedetă feminină stîrnea ropote de aplauze cu decolteul ei exagerat, şi, spre marea bucurie a melomanilor, la operă fusese reluat spectacolul cu *Robert le Diable* [1] creaţia domnului Meyerbeer. Spectatorii delirau: decorurile somptuoase redau imaginea coloanelor unui templu monumental, pe un plan mai îndepărtat se zărea un cimitir, printre morminte jucau flăcări azurii. În cele din urmă călugăriţele trezite din somnul cel de veci înviau şi, deodată, în argintia, livida lumină a lunii, începea baletul călugăriţelor, nici sfînt, nici diabolic, dar în tot

[1] *Robert Diavolul*, operă de Giacomo Meyerbeer, pusă în scenă pentru prima oară la Paris în 1831; a fost admirată mai ales pentru baletul strălucit şi decorurile ei potrivite gustului romantic.

cazul spectral. Orchestra bubuia din tobe și timpane, o fanfară de trompete țipătoare te obliga să crezi în talentul și imaginația autorului.

Nu-i de mirare că, în hărmălaia acelei uverturi de primăvară, s-au stins repede ecourile concertului care a avut loc în ziua de 26 februarie 1832, în sala Pleyel et Comp., rue Cavet nr. 9, cu prilejul căruia s-a prezentat pentru întîia oară în fața publicului parizian tînărul pianist și compozitor, domnul Frédéric Chopin, originar din Varșovia.

Debutul nu e niciodată un eveniment obișnuit. Cu acel prilej se pronunță specialiștii, cuvîntul lor, critica sau elogiile lor dictează în esență verdictul capitalei muzicale a lumii. De data aceasta, însă, concertul debutantului era și concertul unui polonez. Castelana Plater a declarat că datoria oricărui patriot era să-și sprijine compatriotul, așa că biletele de zece franci au fost repede vîndute, succesul de casă fiind răsunător. Dar cel artistic ? Domnul Fétis, redactorul publicației *Revue musicale*, a declarat că : ...„În creațiile domnului Chopin văd semnele unui progres real, care, cu timpul, pot aduce în acest domeniu al artei (adică în muzica pentru pian) o importantă contribuție". Pentru un debut e mult, chiar foarte mult.

În ordinea programului, Frederic urma să apară pe scenă al treilea. În program era prezentat astfel : *Concerto pour piano, composé et exécuté par M. F. Chopin.* Înaintea lui, domnișoarele Tomeoni și Isambert executaseră un duet vocal. Frederic a așteptat să înceteze aplauzele, de altfel nu prea furtunoase, s-a înclinat ușor spre domnișoara Tomeoni, o italiancă durdulie, antipatică și a intrat în scenă.

În asemenea clipe, în fața ochilor parcă ți se lasă o perdea de ceață, iar ritmul bătăilor inimii îl simți pînă în tîmple. Din sutele de chipuri îți e cu neputință să deslușești cel puțin unul cunoscut. Ici, colo, sclipesc scurt bijuteriile. Din fericire, îndată după clipa aceea, cea mai grea, a intrării în scenă, poți atinge clapele albe de fildeș ale pianului, atît de apropiate, de dragi. După introducerea orchestrei, degetele încep de la sine primul acord.

La sfîrşit sala a izbucnit într-un ropot năvalnic de aplauze.

Frederic s-a înclinat, observînd în sfîrşit chipuri cunoscute : iată-l pe Mendelssohn, care zîmbeşte amabil ; în rîndul al patrulea iată chipul senin al violonistului Orlowski [1] ; în ultimele rînduri lucesc sticlos obrajii bucălaţi ai simpaticului patron al cafenelei „Feydeau". Au fost trimise multe buchete de flori. Prietenii spun că pianistul Herz, artist notoriu, a dat din umeri, ca femeile invidioase cînd văd o rivală mai frumoasă decît ele.

Nimeni să nu creadă însă că o bătălie victorioasă poate cîştiga războiul.

— Dragă prietene, spusese cîndva redactorul Dufour, cu faţa sa ca de cloşcă şi înţelept ca o bufniţă, pe care-l cunoscuse la *café* „Feydeau", dragă prietene, Parisul îl poţi cuceri uşor pentru o seară. Ca să-l cucereşti însă pentru o lună, trebuie să lupţi ani în şir.

Frederic zîmbea. Dufour îl privea printre gene.

— Un asemenea zîmbet e o lăudabilă dovadă de curaj, o sfidare şi un semn al conştiinţei propriei valori. Da, dăduse el din cap, amîndoi, amîndoi, repet, ştim bine cît preţuieşti.

Şedeau la cafenea. Dufour era după o noapte de libaţiuni, lucru care îl predispunea întotdeauna la filozofie. Şi-a aruncat privirea prin sală. Cu o mişcare dispreţuitoare a capului a arătat spre un bărbat care şedea într-un colţ al localului, ascuns după publicaţia de format mare *Globe*. Pe deasupra filelor înfoiate ale gazetei i se zărea fruntea încreţită şi o chelie bătrînească înconjurată de o cununiţă de păr negru. În sfîrşit, cînd a întors pagina, cititorul şi-a arătat faţa : era o îmbinare stranie de trăsături tinere şi zbîrcituri bătrîneşti, de frumuseţe şi de ofilire timpurie. Omul acela putea să aibă tot atît de bine treizeci ca şi şaizeci de ani. Dacă era bătrîn, trebuia admirat, dacă era tînăr, trebuia să-ţi inspire milă.

Dufour nici nu se gîndea la milă.

---

[1] Antoni Orlowski, violonist polonez, autor al unor *Variaţii* în maniera lui Paganini.

— Iată unul dintre cei care au triumfat douăzeci și patru de ore. Dragă prietene, Parisul cunoaște sute și mii de felul acestora. Ai auzit de Avidius Cassus ? În al patrulea an de domnie a lui Marc Aureliu, Avidius Cassus a intrat în Roma, în fruntea legiunilor sale, zîmbind triumfător. Nu mulți ani după aceea i-a fost tăiat capul cu securea, pentru a se uita de victoriile lui. Parisul seamănă foarte mult cu Marc Aureliu prin faptul că își suportă mai ușor defectele sale decît meritele altora. Așa că să nu te bucure prea mult nici virtuozitatea dumitale de interpret și nici geniul de compozitor.

Frederic se posomorîse. Dufour îi puse însă mîna pe brat cu un gest de sinceră prietenie.

— Iartă-mă ! Dar să știi că nimic nu trezește în mine o ură mai mare decît înfrîngerea oamenilor care m-au cucerit. Iar măiestria dumitale m-a cucerit.

Li s-a alăturat la măsuță un prieten al lui Dufour, Périer, gazetar și el, care avea o reputație proastă, de flecar, dar inimă bună, de pisălog. De data aceasta, însă, Dufour nu i-a dat pas la cuvînt. Tot ceea ce mai putea să facă Périer era să-l secondeze pe vorbitor prin gesticulație.

— Datoria dumitale este, își continua Dufour perorația, să lupți pentru o celebritate trainică. Așa trebuie numită lupta pentru victoria acelor noutăți artistice pe care încerci să le introduci în artă. Fără doar și poate că ele vor birui. Împreună cu alte zeci de cunoscători, afirm că au și biruit... de vreme ce le-ai dat glas.

— Dat glas, șopti Périer.

Și Dufour continuă :

— Dar pînă vei cuceri istoria prin moarte, cucerești Parisul și lumea întreagă prin cele înfăptuite în viață.

Frederic voi din nou să-l întrerupă pe Dufour, dar nu i-o îngăduiră sprîncenele lui încruntate și brațele date larg în lături ale lui Périer.

— În consecință, trebuie să înțelegi un șir de legi ce guvernează lumea pe care trebuie s-o cucerești. Legile acestea nu sînt ale lui Newton, Boileau, Napoleon, și nici ale lui Cristos. După revoluția care l-a înscăunat pe Filip, pe bancheri, garanția celebrității în fața burghezilor ți-o va da protecția aristocraților. De ce ? (Pesemne

că Dufour se îmbătase zdravăn noaptea trecută, ca să ajungă la un asemenea cinism.) De ce? Pentru că aceşti burghezi, care au exploatat în folosul lor avîntul revoluţiei, spre a dobîndi puterea, se tem de o nouă revoluţie. Mai apropiaţi le sînt cei pe care, zice-se, i-au doborît, decît cei care în cele din urmă îi vor doborî cu siguranţă pe ei.

Périer ar fi protestat cu indignare dacă ar fi putut să plaseze o vorbă. Dufour însă nu-i îngăduia acest lucru.

— Legile pe care va trebui să le cunoşti vor fi programele pentru *jour-fixe* şi recepţii la familiile Polignac, de Custine, Vaudemont, codul manierelor elegante, al privirilor, reverenţelor, coafurilor... Ţine minte, declară Dufour cu autoritate, pentru a fi iubit de muze, va trebui mai întîi să fii iubitul unei muze vii, posesoare a unui titlu aristocratic. La Paris, gloriei îi va fi mai de folos un scandal decît o sonată, fie şi pentru faptul că faima dumitale se va afirma din clipa în care va afla despre ea prinţesa de Vaudemont. Asta în primul rînd. În al doilea, urmă Dufour, ridicînd degetul arătător, nu uita banii. Într-un stat în care regele îşi trimite zi de zi şambelanul la trezoreria naţională să-i încaseze drepturile conferite prin lista civilă, îţi poţi permite să n-ai bani doar atunci cînd posezi un titlu; altfel nu te poate salva în ochii oamenilor decît un venit nu mai mic de douăzeci şi cinci de mii de franci pe an. Cu patruzeci de mii de franci pe an îţi poţi permite să refuzi invitaţiile baronilor mai mărunţi şi pe cele ale aproape tuturor bancherilor.

Dufour vorbi îndelung, ajutat de gesticulaţia aprinsă a lui Périer. În cele din urmă, Frederic îşi luă rămas bun cu un zîmbet oarecum ironic. Ieşind pe uşă, privi spre învingătorul ratat, care picota îndărătul *Globe*-ului său. Izbit de mîhnirea de negrăit ce se citea în ochii lui tulburi, ca şi de mizeria întregii sale făpturi, tresări, scuturat de un fior.

Discuţia aceasta avea loc cu două luni înaintea primului concert. La o săptămînă după concert, Frederic încă îşi amintea de tiradele lui Dufour, schiţînd acelaşi zîmbet ironic şi plin de mîndrie. Totuşi, la o lună după

concert începu să-i învie tot mai ades în fața ochilor imaginea bătrînului de treizeci de ani de la *café* „Feydeau".

Soarta debutanților depinde în mare măsură de cronicarii muzicali. Și dacă opinia acestora ar fi putut satisface setea de celebritate a tînărului geniu, Frederic n-ar fi ajuns decît un mare mizantrop. Dar mizantrop ajungi cînd n-ai încotro. Cine ar vrea să rămînă numai un ilustru anonim, pînă nu se convinge definitiv că n-are cine să-i recunoască talentele ?

Scrisorile de recomandare pe care Frederic le adusese cu sine de la Varșovia i-au deschis calea spre lumea muzicală pariziană, adică spre cei mai de seamă reprezentanți ai muzicii europene. La Paris i-a cunoscut pe Rossini, Cherubini, Meyerbeer, pe violonistul Baillot, pe virtuozul pianist Kalkbrenner, iar dintre tineri pe Liszt, Hiller, Stamati.

Hotărîse să ia lecții de la Kalkbrenner. La început era vorba de o perioadă de studii de trei ani. La aflarea acestei vești, cei de acasă s-au aprins de tot : nu mai puțin de patru scrisori au fost expediate de la Varșovia la Paris în privința aceasta. „...Termenul de trei ani depășește toate previziunile mele, protesta discret pan Mikolaj..." Faci comparații (Frederic scrisese despre virtuozitatea lui Kalkbrenner, comparînd-o cu posibilitățile lui reduse), dar nu mă îndoiesc că și fără acești trei ani de studii vei reuși să-l egalezi, scria Izabela. Și Ludwika, la fel. Aceste sfaturi le-a confirmat prin scrisori diplomatice însuși profesorul Joseph Elsner : „Aflu cu plăcere că prim-pianistul (cum îi zici) Kalkbrenner te-a primit atît de bine... cu atît mai mult mă bucură că ți-a făgăduit să te inițieze în tainele artei sale. Mă miră însă nespus că în acest scop socotești necesară *o perioadă de trei ani !*"

Frederic citi această ultimă scrisoare cu o mînie crescîndă. Cei de la Varșovia credeau că Parisul poate fi cucerit tot atît de ușor ca Varșovia, că prim-pianistul capitalei regatului Poloniei putea să se compare cu un prim-pianist de anvergură mondială, că la Paris era de ajuns să fii geniu ca să fii recunoscut ca atare. Ce spu-

nea Dufour ? Parisul își suportă mai ușor defectele decît meritele altora.

Scrisorile exepediate de tatăl lui, de Izabela și Ludwika sosiseră încă anul trecut. Scrisoarea de la Elsner o primise abia pe la jumătatea lunii aprilie. În aceste patru luni, Frederic cunoscuse destul de bine lumea după care tînjise cîndva atît.

Scrisoarea de la Elsner îi fusese dată pe înserat. Ca să se mai liniștească, se dusese la cină la familia Plater, pe jos. Aprilie oglindea în Sena ultimele raze ale soarelui, irizate feeric : purpură, aur și violet. Pont-Neuf își arcuia masa de piatră, ca o umbră, peste rîul lucitor.

Trecuseră pe lîngă el un tînăr și o tînără. Tînărul privea voios, îndrăzneț. Se țineau de mînă. Mîinile fetei erau urîte și roșii, surtucul tovarășului ei era rupt la coate și la buzunare. Dar ce însemnătate aveau acestea ? Se țineau de mînă. Tandrețea acestui gest era evidentă, era însăși dragostea. Dragostea la optsprezece-douăzeci de ani.

Orologiile dintr-un turn începură să bată orele șapte.

Dufour exagerase ironia și cinismul. Dar nu prea mult. 1832, anul cînd Frederic își începe cariera pariziană, îndreptățește mai degrabă vorbele lui Dufour decît orgolioasele și tinerețile reverii ale compozitorului.

Frederic Chopin este elevul lui Kalkbrenner, ceea ce înseamnă o distincție înaltă în lumea muzicienilor parizieni. Toți au auzuit despre Chopin — e un talent excepțional. *Il y a de l'âme dans ses chants, de la fantaisie dans ses traits et de l'originalité dans tout*[1] scrie Fétis, somitatea criticii pariziene. Pe urmele excepționalului pianist și compozitor începe să pășească cea dintîi soră a gloriei — invidia. La Paris, muzicieni sumedenie, lecții puține. Nu numai un virtuoz găsești luînd masa pe ascuns în cîte un birt de rînd, pe unde își poartă luciul de la fracul întors. Nu-i deci de mirare că noul rival va trebui să lupte din greu nu numai pe tărîmul artei pentru laurii care i se cuvin.

[1] Muzica lui e însuflețită, trăsăturile ei au fantezie, totul e plin de originalitate. (în lb. fr.)

Printre cele mai importante probleme e, fără discuție, aceea a înțelegerii cu un editor. Din clipa în care l-a cunoscut pe tînărul compozitor, Maurice Schlesinger [1] l-a considerat personificarea tuturor calităților și farmecelor... mondene. Totuși rezolvarea practică a problemei era amînată, tărăgănată, astfel că toate complimentele editorului nu mai aveau nici o valoare, de vreme ce era atît de rezervat în ceea ce privea perfectarea concretă a unei înțelegeri.

Pe Frederic îl învățase minte editorul vienez Haslinger: nimic fără contract, care să specifice cuantumul onorariului și termenul achitării.

Haslinger îi editase compozițiile, le vînduse și băgase banii în buzunar, iar compozitorului îi dăduse o chitanță și-l trimisese la plimbare. Lecția era limpede: vrei muzică, plătește.

Acum era cu totul altă situație decît la Viena. Stăteau de vorbă doi oameni de afaceri experimentați: domnul Schlesinger și domnul Chopin. Domnul Chopin se jurase că nici un afacerist versat nu va mai reuși să-l tragă pe sfoară. Frederic învăța cum să fie șiret, să facă pe nepăsătorul, să zîmbească cît mai cuceritor, tot discutînd despre bani. Stînd în fața lui Schlesinger nu va da în vileag o clipă cît era de grăbit, de alarmat cînd vedea că zilele treceau unele după altele, iar situația lui devenea tot mai precară.

Era din ce în ce mai neliniștit. Se scurgeau luni întregi aproape fără să aibă nici un fel de venit. Din concerte era greu să trăiești. Văzînd că tot cerea bani, cei de acasă începuseră să-l îndemne să se întoarcă.

Da, stătea într-adevăr foarte prost cu banii. Parisul nu e un orășel de provincie, costă parale. Aici trebuiau bani, nu glumă. Pentru operă, pentru concert, cafenea, locuință, frac, croitor, pantofar, bacșișul chelnerului. Din fericire, nu ducea lipsă de cunoștințe, mulțumită cărora își putea îngădui să nu ducă grija prînzurilor și cinelor. Uneori, însă, cînd întîrziau banii trimiși de părinți și cînd îi termina pe cei luați cu împrumut de la prieteni,

[1] Maurice Adolphe Schlesinger, de origine berlineză; s-a stabilit în Franța, a fondat în 1835 *La Gazette musicale de Paris* care fuzionează cu *Revue Musicale* a lui Fétis.

se mai întîmpla să și flămînzească. Multă vreme avea să țină minte vizitele la familia contelui Komar. Numai cu drăgălășenia fiicelor sale nu te puteai sătura, iar pe masă se servea doar cîte o ceșcuță de cafea și, în mod cu totul excepțional, cîte un păhărel de lichior. Întorcîndu-se acasă, își scutura buzunarele și, mai găsind din fericire cîțiva *sous*[1] rătăciți, elegantul, încîntătorul, seducătorul Frederic mergea pe bulevard, mușcînd dintr-o chiflă uscată, pe care pusese o fărîmă de brînză proastă, cumpărată pe furiș de la o vînzătoare ambulantă.

Timpul trecea, se scurgea amenințător, precum spusese Dufour. Trebuia să te ferești ca de foc, ca să nu treacă zadarnic. Al doilea concert adusese încasări modeste, de lecțiile bine plătite nu era chip să te atingi, din cauza mulțimii de profesori care nu se lăsau ușor urniți din locurile pe care le ocupau.

Ce era de făcut ? Să se înțeleagă cu un editor, să cucerească favorurile celor care dictau moda în materie de artă, fracuri și coafuri ? E adevărat că nu astfel își închipuise minunatul Paris, dar, ce să faci, pesemne că pe lumea asta mai important era strănutul familiei de Custine[2] decît sensibilitatea artistului. Și asta se întîmpla la patruzeci de ani după prima revoluție și la doi ani după a doua !

Lui Schlesinger nu-i plăcea să aibă de-a face cu debutanții, să le editeze operele. Se pricepea la muzică, dar numai la aceea acceptată definitiv de opinia generală. Doar, în afara discuțiilor cu criticii, Schlesinger mai stătea de vorbă și cu altcineva, cu contabilii lui. În caz de nepotrivire între punctele de vedere ale acestor două categorii de interlocutori, teoretic se declara de acord cu critica, dar practic vedea mai înainte de orice ce ziceau bilanțurile. Atitudinea lui Schlesinger putea fi definită cam așa : prefera muzica pentru care putea lua un preț bun muzicii prețuite. La drept vorbind, cu debutanții nu știai niciodată la ce te puteai aștepta, aveau într-adevăr o valoare, sau erau doar apreciați de

[1] Monedă divizionară franceză.

[2] E vorba de familia lui *Adolphe de Custine* (1790—1857), scriitor francez.

critică ? În cazul domnului Chopin, contabilul încă nu se pronunțase, și domnul Maurice Schlesinger era precaut. Cine tipărea cu plăcere maculatură... fie chiar și genială ?... Bineînțeles, orice editură care se respecta trebuia să editeze din cînd în cînd cîte un „rebut genial". Totuși, consecința, deficitul, era resimțit dureros. Trebuia să aibă grijă ca acest lucru să se petreacă cît mai rar posibil.

Schlesinger era un negustor bătrîn, versat în ceea ce privea felul de a fi al autorilor. Cînd îl întîlnea pe Chopin simțea însă o neliniște : aici rutina părea să-l înșele. Tinerel, degajat, încîntător, compozitorul vădea o siguranță de sine care nu putea fi derutată. Editorul și făcuse cu el diferite experiențe. De pildă, o dată, îl lăsase să aștepte peste o oră, crezînd că, astfel, domnul Chopin, enervat, îi va accepta condițiunile. Nici vorbă. Frederic povestise două anecdote, ceruse permisiunea de a cerceta arhiva cu manuscrise a editurii și... fără a pomeni o vorbuliță despre chestiunile sale personale, își luase rămas bun. Altă dată încercase să-l amețească cu laude, dar nu reușise. Amîndoi își zîmbiseră fermecător timp de trei luni, pînă la a șasea ori a șaptea întrevedere, cînd Schlesinger, zîmbind acru, scosese textul contractului. Frederic a citit, a tăiat suma propusă de Schlesinger drept onorariu, a scris în locul ei alta, mai ridicată, a semnat contractul, apoi, ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic, a mulțumit politicos și a plecat.

Maurice Schlesinger își pierdu cumpătul cu totul. După prima clipă de surpriză l-a cuprins o furie aprigă. Fu cît pe ce să izbească cu pumnul în masă și să rupă contractul. S-a calmat însă imediat. Îndrăzneala tînărului artist, tupeul lui, siguranța de sine îl puneau pe gînduri. Asta nu mai era o înfumurare tîmpă, fără temei, a unui prostănac. La drept vorbind nu era nici siguranță de sine. Cum s-o numească ? Nu putea fi decît încrederea în dreptatea lui. Schlesinger își freca fruntea cu oarecare satisfacție. Intuiția lui negustorească, formată printr-o practică îndelungată, îi dicta să împăturească cu grijă contractul și să-l ascundă în geantă. „Un comersant deștept trebuie să fie mulțumit de *fiecare* tranzacție pe care o încheie, filozofa el drept consolare. Apoi, che-

mîndu-l pe secretar, îi dădu dispoziție să pregătească pentru tipar manuscrisele domnului Chopin. Secretarul, un lungan posac, încreți fruntea, supus.

În timpul acesta, domnul Chopin, împotriva tuturor principiilor profilactice, respectate unanim, în scopul prevenirii holerei, își comanda în restaurantul „Dumarais", plin de aurării și oglinzi, dar nu prea scump, un dejun, stropit din belșug cu vin de Burgundia.

Ședea într-un colț, ascuns după o statuetă — un nud drăguț și pretențios — putînd astfel, nevăzut de nimeni, să observe în voie aproape toate măsuțele. Vinul îl făcea să vadă viața în roz și să judece cu mai multă voioșie victoria din ziua aceea asupra lui Schlesinger, dîndu-i pentru întîia oară, de multe, foarte multe luni, prilejul de a nutri din nou gînduri și planuri îndrăznețe.

Îndeobște semnătura pe un contract atesta doar faptul încheierii unei tranzacții cu o firmă editorială. În cazul de față, însă, contractul era chezășia celebrității. Își amintea de seara aceea de iarnă, atît de fericită, de plimbarea aceea buimacă prin oraș, de călugărul speriat, de strigătul triumfător : „Ați auzit ? !" În seara aceea, Frederic Chopin, un băiețandru, un școlar, presimțise pentru întîia oară măiestria muzicii lui. De atunci nu-l mai părăseau siguranța de sine, bucuria, mîndria, uneori chiar vanitatea.

Povestea zilelor de creație nu e însă chiar atît de simplă. Fiindcă le însoțește mîhnirea, oboseala. E grea lupta cu sine însuși, pentru afirmarea geniului tău. Dar într-o zi ca asta, îți poți îngădui să dai uitării clipele de trudă și pe acelea de disperare. Uitarea, bine meritată, le micșorează însemnătatea, ridiculizîndu-le chiar, îndemnîndu-te în schimb să-ți hrănești inima cu mîndrie, cu îndrăzneală.

Vinul de Burgundia sclipește în soare ca un rubin. Un val cald de sînge se revarsă spre inimă, podidind-o de o bucurie, de o fericire bine cunoscută. Fericirea e însă și mai mare cînd știi că opera ta devine bunul tuturor. Ce este gloria ? Să zicem că e dovada recunoștinței, retransmisă de unda emoției. O dovadă a faptului că, oferind oamenilor opera minții și inimii tale, nu ai aruncat-o în deșert, ci tocmai dimpotrivă, în mîini întinse

prietenos. Firește că în restaurantul „Dumarais", la un pahar cu vin de Burgundia, socotești gloria și ca pe o plăcere ; oamenii se vor întoarce, vor arăta spre tine și vor șopti : „Chopin, Chopin... Chopin", ca atunci cînd ești îmbrăcat cu multă distincție, sau cînd te plimbi cu iubita ta, care are o toaletă deosebit de elegantă. Făcînd abstracție de plăcerea aceasta, gloria are totuși un sens nobil.

Frederic înclină ușor păhărelul. De pe buza lui cade pe fața de masă albă o picătură roșie, care se îmbibă repede în țesătură. Culorile acelea — alb și roșu — puteau duce imediat gîndul la drapelul național. Dar nu era decît o pată pe fața de masă, și nimic mai mult. Tocmai atunci se auziră trîntite ușile de la intrare, distrăgîndu-i gîndurile. În restaurant intră, mai bine zis își făcu intrarea, lordul James Bolingbrooke.

Apariția lordului păru deodată să-i electrizeze pe chelneri. De la el te puteai aștepta la orice. Cînd se îmbăta, și se îmbăta repede, ori îți trăgea o scatoalcă zdravănă, ori îți dădea douăzeci de franci bacșiș. De data aceasta, lordul se așeză la o măsuță la care servea roșcovanul Alfonse. Însuși Dumarais-junior alergă cu lista. Frederic se aplecă, privind cu mult interes spectacolul care începea. Lordul era bine cunoscut ca un permanent erou de comedie, și chiar de farsă. Cînd se întîmpla să nu stîrnească rîsul, ți se făcea milă de el. Cînd uitai de milă, te făcea din nou să rîzi. Nici nu se putea altfel.

La drept vorbind, vinovat în toată povestea asta era lord Byron. Personalitatea marelui om și poet devenise un motiv de inspirație al multor eroi și artiști. În lordul Bolingbrooke însă s-ar fi putut privi, ca în cea mai uricioasă oglindă. Bietul Bolingbrooke ! Voia să-l imite pe Byron și pe eroii lui ! Adevărul e însă că nu pricepuse, nu înțelesese nimic din viața lui Byron. Voise să-și acopere goliciunea cu un veșmînt străin, dar nici măcar asta nu-i reușea.

Bolingbrooke avea o fizionomie tristă, fruntea îngustă și părul rar de tot, iar bărbia trasă spre gît dădea o notă grotescă pînă și ochilor săi blajini, simpatici altminteri. La drept vorbind, s-ar fi putut spune că în înfățișarea lui

Bolingbrooke nimic anume nu părea comic, dacă n-ar fi fost acel aer permanent de bravadă cu orice preț.

Voia să fie, ca și Byron, paladinul libertății. De aceea, cu un an și jumătate mai înainte plecase din Paris, răspîndind zvonul că se ducea în Polonia, pentru a se înrola, zicea el, în rîndurile revoluționarilor. Întîmplător, trei luni mai tîrziu, colonelul Hartmann, inspectînd în interes de serviciu provincia Auvergne, îl întîlnise în piața unuia din micile orășele ale acelei încîntătoare regiuni. Da, lordul se aciuase acolo împreună cu *mademoiselle* Dupont, binecunoscută în cercurile avute ale tineretului parizian. Nu-i de mirare că, după ce se întorsese la Paris, Hartmann făcuse spirite pe socoteala lui. Ce s-a mai rîs prin cafenele și prin saloane de „Noul Byron" !

Fără să știe nimic de toate acestea, după căderea Varșoviei lordul se întorsese la Paris. Nu-i greu de ghicit cum a fost întîmpinat. L-a amenințat pe Hartmann, l-a amenințat o lună, două, dar pînă la urmă tot nu l-a provocat la... duel.

După aceea, lord James a început să caute aventuri prin cartierele rău famate ale Parisului. Era tocmai în timpul aprigei panici provocate de holeră. Prin mahalale umblau zvonuri că seara, de-a lungul zidurilor, se furișau niște indivizi îmbrăcați în negru, care presărau pe străzi o pulbere albă... Acea pulbere se ridica în văzduh ca o ceață și otrăvea oamenii, îmbolnăvindu-i de holeră.

La un moment dat niște zgripțuroaice de precupețe s-au apucat să sară asupra trecătorilor cu totul nevinovați, pe care-i omorau în bătăi cu saboții. Așa se întîmplase cu cîteva zeci de oameni. Bolingbrooke a căzut și el pe mîna lor, dar, spre norocul lui, a scăpat de moarte ca prin minune. A zăcut totuși la pat aproape două luni. Îi rămăseseră cicatrice pe frunte și pe obraz, dar nu se putea făli cu ele, căci toată lumea le cunoștea povestea. Bietul lord ! Ce-i mai rămăsese ? Banii și manierele, care-i mai impresionau doar pe provincialii sosiți în capitală.

Frederic își acoperi gura cu mîna, întipărindu-și cu atenție în minte vorbele, gesturile și scălîmbăielile bie-

tului cabotin. Acesta comandă un menu extraordinar de scump și năstrușnic. Pe neașteptate, începu să rîdă cu glas tare, înveselit de cine știe ce gînduri, hohotind sardonic, parcă ar fi croncănit o stăncuță. Apoi își acoperi fața cu mîna. În cealaltă mînă ținea un cuțit, cu care se tot juca, împingînd încet, încet sticla cu vin spre marginea mesei.

Un burghez pîntecos, satisfăcut de prînzul consumat, de cursul acțiunilor la bursă și de dumnezeu mai știe ce, întorsese ostentativ spatele lordului. Bolingbrooke zvîrli cît colo cîteva monede de aur și, lăsînd masa încărcată, părăsi localul, în hohotele celor de față. Chiar și Dumarais-junior se cutremura de rîs și, ca să-și ascundă lipsa de tact, îl pocni peste ceafă pe cel mai apropiat garson.

În aceeași seară, domnul Frederic Chopin i-a amuzat pînă la lacrimi pe invitații adunați la contesa Potocka. Cînd disputa politică dintre Valentin Radziwill și colonelul Kozlowski ajunsese la paroxism, văzînd privirile disperate ale încîntătoarei gazde, domnul Chopin și-a pus bărbia în piept, și-a încrucișat picioarele în chip de x și a arătat celor de față cum ar fi luptat, zice-se, lord Bolingbrooke la Missolunghi [1]. Apoi a recitat monologul „Noului Byron", zicînd că-l rostea în fața mării, a stelelor și munților, în fața veșnicei frumuseți a naturii și a luptei care-l aștepta...

Contesa Delfina, soția lui Mieczyslaw Potocki, rîdea cu lacrimi, dînd capul pe spate... Poate oare exista ceva mai răscolitor decît lacrimile care înrourează strălucirea ochilor zîmbitori ai unei femei neasemuit de frumoase?

Contesa Potocki venise la Paris, doar ca... să scape de soțul ei, un bețiv, un escroc, și, cum se mai spunea, un sadic. Era încă foarte naivă cînd faimosul conte Flahault i-a trimis pentru întîia oară flori. Acesta izbuti foarte repede, ca să zicem așa, să-i deschidă drumul în viață. După Flahault, frumusețea contesei o descoperise fiul regelui, ducele de Orléans. După duce... Dar, ajunge!

[1] Localitate din Grecia, unde a murit Byron în 1824.

După duce alți bărbați îi descoperiră frumusețea, ea era aceea care îi juca pe degete, acordîndu-le favorurile sale sau nu. I-o iertau și bărbații, i-o treceau cu vederea și femeile. Ce puteau face? Era prea frumoasă ca să se întîmple altfel. Și cînd vorbim despre frumusețe, nu ne referim numai la splendoarea părului, a ochilor, buzelor, brațelor, ci și la farmecul, spiritul, inteligența ei, la atîtea și atîtea însușiri, printre care se număra chiar și vocea sa, demnă de o mare artistă.

Nu-i de mirare deci că acelor numeroase farmece le căzuse victimă și Bolingbrooke, pe care domnul Chopin îl mima cu atîta talent. Iată-l așadar pe falsul Bolingbrooke, pentru a completa întreaga scenă lirică, abandonîndu-și tirada despre eternitate și luptă, cu ochii la Delfina, alergînd înspre contesă, îngenunchind și dregîndu-și vocea, gîfîind. Radziwill rîdea în hohote. Delfina însă avea impresia că din dosul măștii grotești străbătea adevărul. Ochii pironiți în ochii ei nu erau ochii lui Bolingbrooke. Nu mai rîdea. Chopin se ridică și-și scutură genunchii de praf. Bolingbrooke dispăruse.

În salon tocmai intrase nepotul unui membru al Academiei Franceze, domnul Ferrier. Acesta urmă pilda lui Chopin, și începu să-l mimeze pe Byron, iar după Byron pe domnul Hugo și tot romantismul european îndeobște. La Academie, printre ai cărei membri se afla și fratele mamei sale, era la putere clasicismul. Spectatorii căscau plictisiți. Spre mirarea tuturor, Chopin luă cuvîntul pe neașteptate. Niciodată nu-și etala în societate cunoștințele sale intelectuale. De data aceasta, însă, luă cuvîntul, și chiar despre probleme de cea mai mare importanță. Spuse că pentru domnul Ferrier, ca și pentru întreaga Franță, termenul „romantism" era sinonim cu „Schlegel", iar termenul „Schlegel" nu avea nici o semnificație, pentru că Franța nu știa nimic despre romantism, în afară de ceea ce scrisese doamna de Staël în cartea sa despre Germania [1]. În acea carte, pe care, în Franța, nu o citeau decît germanii, adăugă Chopin, de data aceasta cu un zîmbet.

---

[1] *De L'Allemagne*, lucrare scrisă de Anne-Louise Germaine de Staël, în 1810, unde se formulează, printre altele, principiile literaturii romantice, opuse dogmatismului clasic.

Explică apoi că romantismul părea ridicol așa cum și-l imaginau Ferrier sau Bolingbrooke. Părea desigur ridicol peste tot unde se făcea din el o modă, ori o distracție de societate. Acolo însă unde era o armă de luptă a unei națiuni, pentru viitorul, pentru măreția ei, acolo, spre a vedea frumusețea romantismului, trebuia să ai ochi mai clarvăzători decît ai tuturor foștilor, prezenților și viitorilor membri ai Academiei Franceze, cu ochelarii lor cu tot.

Fu evitată anevoie o ciocnire între Chopin și Ferrier. În cele din urmă, contesa reuși să-l înduplece pe Chopin să se așeze la pian. Frederic cîntă îndelung tot felul de compoziții de mică întindere : *Rondo* de Herz, *Studiile* lui Moscheles. Pe neașteptate, se opri, și, deodată, pianul revărsă valuri de pasaje, din care răzbătea un motiv emoționant, amenințător.

Cînd încetă, toți tăceau. Frederic se ridică istovit, clătinîndu-se pe picioare. Se rezemă cu degetele de claviatură. Coardele scoaseră un clinchet înalt.

Rue Taranne era îngustă și veche. Clădirile evocau timpurile căderii Bastiliei, iar grădinițele sărăcăcioase din fața cîtorva case, în loc să dea viață peisajului urban, nu făceau decît să sublinieze și mai mult aspectul mizer al străduței înecate în noroi.

Cea mai arătoasă era casa de la numărul 12, o clădire cenușie, cu tencuiala căzută. De la acoperișul de tablă spart se prelinsese apa, iar deasupra ferestrelor de la catul întîi se vedeau urme de gloanțe : desigur, amintiri ale revoluției din iulie 1830. Cu toată paragina în care se afla, casa de la numărul 12 merita o atenție deosebită : pe poartă atîrnau cîteva tăblițe de lemn. Una din ele glăsuia că în acea casă își avea sediul Comitetul Uniunii franco-polone, iar pe alta se putea citi cu mai multă greutate, pentru că era mai ștearsă : Comitetul național permanent.

La sediul Comitetului ajungeai pe niște scări de lemn înguste, cu treptele tocite. La etaj dădeai de două uși. Deasupra clanței stricate a ușii din dreapta se afla o tăbliță cu o inscripție străjuită de un vultur și alte cîteva tăblițe mai mici, ilizibile în întunericul scării.

Din coridor, mergînd drept înainte, nimereai într-o sălită spațioasă. Ușa din stînga dădea în biroul președintelui, iar cea din dreapta la secretariat. Pe pereți atîrnau zeci de apeluri, proclamații, afișe, portrete ale marilor oameni din trecutul Poloniei ; în biroul președintelui se vedea un drapel zdrențuit și un tablou neobișnuit de mare, reprezentînd stema cu vulturul alb. În afară de aceasta nu se observa nici o urmă de mînă gospodărească : dușumelele erau murdare, birourile încărcate de tot felul de hîrțoage, prin colțuri hîrtii aruncate, mese și scaune cu picioarele descleiate, în unghere păiajenii, nestingheriți, își țeseau pînzele. Prin ferestrele care nu se închideau bine, iarna intra frigul, iar vara se strecura căldura toridă de afară. Balustrada și treptele scării scîrțîiau, țîțînile ușilor, stricate, scrîșneau. În biroul secretarului, deasupra ferestrei, era o pată de igrasie, care duhnea a mucegai. Da, duhnea a mucegai și mizerie.

De altfel, oamenii care intrau în această încăpere făceau și ei o impresie asemănătoare. Nu mai vorbim de îmbrăcămintea mizeră, de zbîrciturile fețelor — mărturie a faptului că mîncau nu prea des și nu prea copios. La Paris întîlneai mai ușor sărăcia decît bogăția. Impresionau însă, mai cu seamă, neliniștea, nesiguranța din privirile unora, cinismul tot mai accentuat din comportarea altora. Cearta era oricînd gata să izbucnească. Unii veneau acolo zi de zi. Secretarul știa de ce veneau, dar n-avea cum să scape de ei. Se făcea că le ascultă cererile, care deveneau amenințări, și amenințările a căror furie nu era decît o dovadă de slăbiciune, de disperare. Din păcate, nu putea să facă nimic. Dădea brațele în lături a neputință, ridica din umeri. Uneori își ieșea din fire. Doar și el era în aceeași situație, pentru dumnezeu : nu putea să le scoată din buzunar casă, familie, țară... Îi asculta cu nepăsare : unii aveau ochii tulburi de beție, alții se întrerupeau la jumătatea vorbei și ieșeau pentru a-și ascunde în umbra scărilor lacrimile, nedemne de un bărbat.

Frederic trecuse pe acolo doar de trei ori. Imaginile acelor încăperi, a acelor oameni n-avea să le uite nici-

odată. Pentru nimic în lume nu va mai reveni în rue Taranne numărul 12.

Întîia oară venise să-l caute pe Maurycy. Nimerise tocmai în zile de mare fierbere: nu demult fusese înlăturat Comitetul provizoriu al emigrației de sub conducerea ultimului președinte al Guvernului Național, Bonawentura Niemojowski [1]. Unul dintre organizatorii acestei acțiuni politice, care stîrnise ecou printre polonezi, fusese tocmai Maurycy. Înlăturarea lui Niemojowski însemna o declarație de război la adresa monarhiștilor, laşilor, oportuniștilor și politicienilor care guvernaseră republica revoluționară, ducînd-o la pieire. Comitetul lui Niemojowski preluase direct succesiunea guvernului, iar guvernul trădase cauza națională.

— Nu-i de ajuns? striga Maurycy la adunările Comitetului.

Comitetul lui Niemojowski fusese înlăturat, la conducere venise stînga, președinte fusese ales profesorul Joachim Lelewel.

Noul comitet începuse în primul rînd să cerceteze pentru ce anume cheltuise legația de la Paris a guvernului revoluționar importanta sumă de 75.000 de franci. Zadarnic. Niemojowski habar n-avea, iar prietenul lui, fostul ministru al afacerilor externe, nu știa nici el nimic. Refugiații flămînzeau, comitetul lui Lelewel avea nevoie de bani, iar cei 75.000 de franci dispăruseră, de parcă i-ar fi înghițit pămîntul.

Frederic nimerise la o discuție tocmai în legătură cu această chestiune. Intrase în biroul secretarului și nici nu fusese observat de cei care discutau. Îmbătrînit, gheboșat, Lelewel stătea lîngă fereastră, privind apatic cerul. Lîngă birou se grămădeau mai mulți tineri, aprinși în obraji, de parcă ar fi avut febră. În fața lor, Morawski îi privea de sus, nepăsător, crispîndu-se disprețuitor.

Din larmă se ridică deodată un rîs cunoscut, ascuțit. Da. Acesta era Maurycy. Ieși din colțul cel mai întunecos al odăii și, pironindu-l cu o privire cruntă pe

[1] *Bonawentura Niemojowski* (1787—1835), fratele lui Wincenty Niemojowski, președintele Guvernului Național din timpul insurecției (1831) apoi emigrat în Franța.

Morawski, care pălise subit, îl salută cu un gest al mîinii, apoi, îndesîndu-şi pe urechi şapca pe care o ţinuse în mîini, se îndreptă spre uşă. Deşi se ciocni aproape de Frederic, în prima clipă nu-l recunoscu. Abia după cîteva clipe îl cuprinse în braţe.

— Haide, îi spuse repede şi răsuflînd greu, hai de aici, dragul meu.

Coborînd scările. începu să rîdă din nou. Rîsul se schimbă numaidecît în tuse. Se opriră la jumătatea scării : ochii lui Maurycy erau înrouraţi de lacrimi. Îl îmbrăţişă din nou pe Frederic.

— Dumnezeule mare, spuse el cu glasul înăbuşit de tuse, fugi de aici, fugi cît poţi mai repede, cît mai ai timp. În casa asta sînt strigoi... sînt cei mai infami strigoi din cîţi are Polonia...

Răsuflarea lui mirosea a vin. Frederic nu ştia ce să spună.

— Maurycy, şopti el, ce...

— Fugi, repetă acesta, fără a-l asculta, fugi...

În clipa aceea cineva strigă de sus.

— Mochnacki ! Şi încă o dată : Mochnacki !

Maurycy îşi reveni numaidecît. Se îndreptă de spate şi-şi şterse buzele cu dosul palmei. Îi aruncă lui Frederic o privire calmă.

— Aici e greu să-ţi găseşti liniştea, spuse el apoi, cu un zîmbet absent.

Se vedea că îi era ruşine de ieşirea lui de mai adineauri. Strigă spre fereastră că vine imediat, apoi, cu totul indiferent, îi propuse lui Frederic să se întîlnească după-amiază la *„café* d'Arcole". Era din nou rece, înstrăinat, cu gîndurile aiurea. Frederic acceptă, uitînd că avea după-amiaza prinsă. Maurycy nu veni la întîlnire. Frederic lăsă chelnerului un bilaţel. Zadarnic : Maurycy n-a mai venit.

A doua oară, căutîndu-l din nou, Frederic dădu acolo peste profesorul Lelewel. Nu-l mai întîlnise de vreo lună. Văzîndu-l, Lelewel se bucură mult, deşi în ziua aceea îl supăra inima : îl înţepa, avea palpitaţii. Se simţea foarte rău şi era nespus de trist. Îl luă totuşi pe Frederic cu sine la dejun. Intrară într-un *bistro* prăpădit, în mahalaua Tirechappe, lîngă Pont-Neuf, unde

patronul, un neamț grăsun, servea cîrnați slabi pe varză cu numai treizeci de centime. Profesorul își dădu seama repede că Frederic nu înțelegea nimic din tot haosul politic al emigrației și, parcă fără tragere de inimă, dar cu încăpățînare, începu să-i explice, să-l lămurească.

La început, ceea ce-i spunea profesorul era cam plictisitor. Apoi, treptat, cu fiece frază, amănuntele, pline de groază, de durere, pe care le povestea, erau tot mai impresionante, tot mai zguduitoare.

Lelewel povestea monoton, dezlînat, părînd mai curînd că vorbea cu sine însuși, decît că povestea desfășurarea unor evenimente atît de grave. Unele concluzii se pierdeau pe parcurs, altele reieșeau spontan, fără nici o pregătire prealabilă. Frederic însă nu punea întrebări și nu cerea lămuriri.

Pînă atunci, tot ceea ce știa el despre insurecție și emigrație avea un sens, mai presus de orice, eroic. Aici, la Paris, se vorbea despre bătălii, despre generali, locotenenți, despre bărbăția ostașilor. La banchetele oficiale cuvîntul „trădare" nu era auzit... În convorbirile particulare toți căutau să-și ridice moralul.

Și iată că, deodată, Lelewel, savantul, marele profesor Lelewel, începu să vorbească despre unii eroi ca despre niște tîlhari, despre alții ca despre o cloacă. Lelewel era abătut nu numai de înfrîngerea armatei și de retragere. Începea să-l înspăimînte o nouă perspectivă: înfrîngerea emigrației. Acestea se petreceau în timp ce în Franța sosise generalul Bem [1] și, cu impetuozitatea unui militar, începuse să atace comitetul de sub președinția lui Lelewel, alcătuit din civili. Jignit de neîncrederea prezidiumului, Maurycy Mochnacki plecase chiar în ajun la Metz, iar cei mai radicali dintre membri — Gurowski și Krepowiecki [2], începuseră să vorbească despre necesitatea creării unei fracțiuni politice noi, cu obiective mai precise. Guvernul francez, informat

[1] *Józef Bem* (1795—1850), general polonez; a luptat în timpul insurecției din 1830—1831, apoi a emigrat la Paris. A condus armatele revoluționare maghiare în 1849.

[2] Emigranți, reprezentanți ai aripei de extremă stîngă, au militat pentru o mișcare politică radicală.

asupra tendințelor revoluționare ale emigranților, nu numai că pusese pe urmele lor o întreagă haită de copoi, dar chiar începuse să amenințe fățiș cu represiuni oficiale. Comitetul generalului Lafayette, care susținea cu fonduri Comitetul național, dăduse de înțeles de mai multă vreme că situația financiară era tot mai precară.

Toi vorbind, Lelewel uitase repede de cîrnați și de varză. Pe farfuria rece, grăsimea se sleise, iar profesorul continua să stea cu privirile pironite fără expresie în tavanul murdar.

Deodată, își duse mîna la inimă și tăcu îndelung.

Frederic îl privea speriat. Nu-și putea da seama dacă profesorul avea dreptate, vorbind despre Bem ca despre un condotier cu ambiții de dictator, și dacă nu exagera numindu-l pe Zaliwski erou. Nu-și putea da seama dacă Lelewel nu încerca să se scoată pe el basma curată, aruncînd vina pe alții. La un moment dat închise ochii, pentru a-și ascunde mirarea, ciuda cînd, profesorul, cu un gest bătrînesc, dădu din mîini și șopti :

— Nu mai știu, nu mai știu ce e de făcut. N-o să iasă nimic din toate astea, am pierdut totul, definitiv, nimeni n-o să ne mai ajute.

Deci așa vorbea, așa gîndea însuși Lelewel ?! Frederic nu știa dacă profesorul se simțea în ziua aceea neobișnuit de rău, nemaipăsîndu-i ce și cum vorbește. Zîmbi obosit.

— Nu-i ușor pentru noi. În fața dumitale, domnule Chopin, e o viață lungă. În fața noastră... eh ! și profesorul dădu iar din mînă.

Poate că greșea, poate că pesimismul lui era exagerat.

La prințesa Czartoryska se vorbea cu totul altfel. Prințul fusese într-o misiune la Londra, și era de așteptat ca Parlamentul englez să se îngrijească de soarta nefericitei lor țări. Prințul, și după el prințesa și întreaga societate din salonul ei își puneau speranțele în schimburile de note diplomatice, întrevederile ambasadorilor, în ecoul pe care-l avea presa guvernamentală și așa-numita opinie publică. Frederic își drese glasul :

— Czartoryski...

Profesorul se îmbujoră deodată. Ochii îi sclipiră.

— Czartoryski? Umblă după cai verzi... Şi bătrînul încheie cu aprindere: visează coroana!

Imediat după aceea se ridică, rece, oficial. Îl invită pe Frederic în rue Taranne, la una din adunările generale ce se ţineau în fiecare săptămînă. Ieşiră împreună, dar în stradă îşi luă rămas bun de la Frederic.

Frederic hotărî să se ducă la o adunare generală abia după o lună de la discuţia aceea. Nu ştia exact ora la care începea, aşa că întîrzie. Rămase lîngă uşă. Sala era arhiplină. Fumul de tutun plutea în dîre albăstrii pe deasupra capetelor şi, prin ceaţa aceea alburie, ochelarii preşedintelui adunării sticleau ca nişte ochi de lup.

Vorbea un bărbat înalt, necunoscut lui Frederic, cu o expresie liniştită, dar cu voce stridentă, cam enervantă. Pesemne că asistenţei nu-i erau pe plac cuvintele lui, căci se ridica un murmur tot mai ameninţător. Vorbitorul rosti numele generalilor Kniaziewicz[1] şi Bem. Frederic îşi dădu seama că încerca să-i apere. Din colţul de lîngă fereastră careva strigă o vorbă de ocară la adresa vorbitorului, sau poate a generalilor. Vorbitorul dădu din mîini. Avea nişte ochi mici, sfidători. Strigă la rîndu-i:

— Minciună!

Careva se repezi spre el, oamenii se ridicară în picioare, împiedicîndu-l pe Frederic să vadă masa prezidenţială. Fumul şi încordarea făceau să ţi se taie respiraţia. Un bătrînel scund, care şedea lîngă Frederic, îşi tot trosnea degetele, bombănind pripit în barbă. După cîteva clipe se ridică în vîrful degetelor şi, ducîndu-şi mîna pîlnie la gură, răcni:

— Generalul Kniaziewicz se gudură pe lîngă ambasadorul ţarului!

Nimeni nu-l luă în seamă. După un timp, sala se mai potoli, oamenii se aşezară din nou pe scaune. Vorbitorul de la masa prezidiului se făcuse nevăzut. Urmă la cuvînt un bărbat cu înfăţişare aşezată. Se urcă pe

[1] Karol Kniaziewicz (1762—1842), general polonez; în timpul insurecţiei a fost delegat de Guvernul Naţional să reprezinte cauza polonă la Paris; rămas în emigraţie, a făcut apoi parte din grupul Czartoryski.

estradă, dar deodată își luă seama și se întoarse spre primul rînd de scaune. În locul lui se repezi pe scenă Krepowiecki, învăpăiat la față și mînios, încruntîndu-și mereu sprîncenele.

Declară că nu voia să fie împăciuitor ca Soltyk [1], nici să se ploconească, așa cum făcuse antevorbitorul, în fața domnilor generali, a guvernului francez, a aristocrației, ori a fostului guvern, care în timpul campaniei tot tărăgăna lucrurile, jucîndu-se de-a diplomația. Doar un Czartoryski mai putea să-i tot implore, pe Palmerston [2] și pe alți lorzi, să tot umble după ei cu milogeli zadarnice pentru intervenții zadarnice.

— Noi, strigă el, știm că popoarele, și numai popoarele Europei și Americii sînt prietenele noastre. Nu asupritorii omenirii, în fața cărora orice terchea-berchea de general se pleacă pînă la pămînt. Nu sînt prietenii noștri nici domnii miniștri și nici domnii prinți ! Domnii generali vociferează, spunînd că sîntem iacobini, și cred că astfel ne compromit ! Greșesc nerozii, nu ne compromit ! Cu toate că sînt nerozi, au dreptate : sîntem iacobini !

În sală izbucni din nou larma. Unii strigau „bine zice", alții „iacobinul", „trădătorul". Hărmălaia se înteți. De lîngă perete se ridică vorbitorul precedent și amenință cu pumnul. Krepowiecki răcnea din răsputeri, dar nu mai era cu putință să fie auzit. Croindu-și drum prin mulțime, un vlăjgan cărunt se năpusti cu pumnii încleștați spre cel de lîngă perete. În aceeași clipă, careva se repezi dinspre ușă, dînd peste Frederic. Era un ins rotofei și bondoc, cu ochi vioi, după haine părînd francez. Făcîndu-și loc pînă la masa prezidențială îi șopti ceva lui Lisicki. Acesta strigă ceva spre primele rînduri. Larma se potoli. Poliția dispusese suspendarea întrunirii. Un slăbănog deșirat de lîngă Frederic începu să înjure poliția. Frederic ieși îndată din sală. Afară ploua

[1] Stanislaw Soltyk (1753—1831), senator al regatului Poloniei, a organizat, în 1829, așa-numita Conspirație din timpul încoronării, contra lui Nicolae I.

[2] Henry John Temple, lord Palmerston (1784—1865), politician englez reacționar, în acel moment ministru al afacerilor externe.

mărunt, pătrunzător. Vîntul îi sufla în ochi, tăindu-i respirația.

*

Cîndva Dufour rostise la „*café* Feydeau" un mare monolog despre criteriile de apreciere pariziene. Perora inteligent și cu amărăciune cum, pe ce căi se putea dobîndi celebritatea. Era greu să nu-i dai dreptate. Opiniile lui aveau savoarea unui pamflet. Parisul era demn de un pamflet.

La o lună după încheierea contractului cu Schlesinger, Frederic nu mai era ros de îndoieli. Trecuse o perioadă grea de griji și greutăți. Și tocmai acum se vădea că Parisul era într-adevăr demn de un pamflet. Parisul acela, *tout Paris*[1], care decidea asupra modei, sau, dacă doriți, asupra celebrității, era pur și simplu caraghios. În ulicioarele mărginașe, la periferii, pe bulevarde chiar, se vedea, ce-i drept, un alt Paris, un Paris tragic. Nu despre acesta însă vorbea Dufour.

Cu o jumătate de an mai înainte știa doar atît: că drumul spre celebritate nu era unul singur, și acela drept. Acum, însă, privind îndărăt, nu-ți era greu să deslușești potecile întortocheate. De vreme ce aflase, fără urmă de îndoială, la „café Feydeau" că triumful ține doar 24 de ore, Frederic, ca orice învingător, își însuși nu numai dreptul la mîndrie, ci și dreptul la batjocură. Nu era greu de loc. De altfel, chiar cea dintîi persoană din stat prilejuia prima ironie. Ludovic-Filip, cu capul lui semănînd cu o pară, avar ca un negustoraș bătrîn, cu o nerușinare de prostănac, fusese parcă anume creat spre bucuria pamfletiștilor. Bunul dumnezeu avusese grijă de ei. Pe tronul Franței se urcase un grăsun caraghios; singurul lucru care îl asemuia cu ultimii lui predecesori era lașitatea în politica externă, prostia îmbinată cu răutatea în politica internă, precum și docilitatea față de membrii cabinetului. Treaba lui! Drumul spre celebritate nu ducea prin apartamentele re-

[1] Așa-zisa „înaltă-societate" din Paris.

gale. Regele nu conta. În ochii adepților cu sînge albastru ai vechiului regim, prerevoluționar, el nu era decît o marionetă a revoluției. În ochii bonapartiștilor — un bufon. Chiar și burghezii, cu care cocheta atîta, aveau foarte puțină considerație pentru monarhul lor. Iar în ochii acelora care dăruiseră Franței două revoluții era pur și simplu un obstacol în drumul spre progres, aceștia știind, de altfel, că și coroana putea fi zvîrlită de pe cap, și capul de pe umeri.

Totuși, despre cine vorbea Dufour? Să ne amintim de întîmplările ultimului an. Da, la Paris sosise un tînăr pianist și compozitor din Varșovia. De numele lui auziseră mai demult. Despre talentele provinciale se spune adesea: da, da, talentat, talentat...

Printre muzicieni stîrnise senzație, e drept. Chiar și craii tomnatici, blazați, imuni la farmecul artei și al emoțiilor, îl ascultau cu mirare. Aceste fosile nu prea înțelegeau ce se întîmplă. Dacă și pe ei îi cucerise muzica tînărului polonez, apoi oamenilor demni de numele de artist le pătrunsese adînc în suflet. Kalkbrenner vedea în el nu numai un elev, dar și un prieten. Hiller, celebru încă de pe atunci, își exprimase din capul locului admirația, Herz nu era în stare să-și ascundă invidia, iar Liszt, infernal de orgolios, dar și nespus de onest, ascultîndu-l pe Chopin, se ascunsese două săptămîni de ochii lumii, de teamă să nu-și trădeze gelozia, neliniștea, prosteasca poate, dar dureroasă. Marele Mendelssohn nu înțelegea prea mult o asemenea muzică, dar o admira.

Totuși, în pofida acelor prietenii și admirații, lucrurile rămîneau neschimbate. Părea că obținerea de lecții, organizarea de concerte, ori recomandarea către editori erau taine de nedezlegat. Era sfătuit să aibă răbdare, să aștepte. Ce să aștepte? Confirmarea, recunoașterea vreunui for încă și mai înalt? Părea că autoritatea muzicii înseși nu era suficientă nici editorului, nici criticilor, nici muzicienilor.

Cum spusese Dufour? „După revoluția care-l înscăunase pe Filip, iar peste Filip pe bancheri, opinia aristocraților îți asigura celebritatea printre burghezi." Avea dreptate.

„Îndată ce ai fost ascultat la ambasada engleză ori austriacă, ţi se recunoaşte un talent mai mare ; îndată ce te-a luat sub protecţia ei prinţesa Vaudemont, cînţi mai bine..." Ar trebui să-i scrie lui Domek Dziewanowski.

Rîndurile acestea le-a scris într-un moment de slăbiciune : Domek a citit în ele mai mult laudă de sine decît prietenie. În sfîrşit... fie şi aşa. Părinţii lui Domek Dziewanowski îl preţuiau nespus de mult pe prietenul fiului lor. Unde se află, păreau ei a se întreba, giuvaerul acela de Chopin ? Acum cel puţin vor şti că în timp ce la masa lor se aduceau chifteluţe de carne cu griş, *monsieur* Frédéric Chopin petrecea în societatea contelui Apponyi, a lui Czartoryski, a contelui Flahault şi a încă altor cîtorva zeci asemănători : Caraman, Perthuis, de Lobau, Rothsay Stuart, Esterhazy...

Acolo, Frederic se bucura de altă primire decît în lumea muzicienilor. Prin familia Plater îi cunoscuse pe Czartoryski, prin Komarov pe Flahault. Încet, încet îl remarcau, apoi îl invitau, în cele din urmă începuse să obţină lecţii, ba chiar să lege prietenii. *Si j'étais jeune et jolie, mon petit Chopin,* spunea contesa Plater, *je te prendrais pour mari, Hiller pour ami et Liszt pour amant.*[1] Această frază de efect făcuse înconjurul Parisului. Pentru asta doar şi fusese rostită. Contesa, de altfel, era bătrînă şi aproape tot atît de urîtă ca şi prinţesa de Vaudemont, posesoare a opt cîini, doi canari, patru papagali şi o maimuţă.

În lumea „mare" puteai face, într-adevăr, cunoştinţă cu maimuţe şi cu maimuţăreli pînă peste măsură. Încă de la Varşovia gîndurile îi zburau la o astfel de lume, ca la o operă a cărei acţiune se petrecea la o curte solemnă, somptuoasă, cu o costumaţie pompoasă, scrisă nu se ştie de ce, despre ce şi pentru cine. Aici, însă, simţămîntul acesta creştea, sporea uneori *usque ad absurdum*[2].

Teatrul Naţional din Varşovia avea strălucirea şi farmecul lui. Ce însemnau însă spectacolele sale în com-

---

[1] Dacă aş fi tînără şi frumoasă, micul meu Chopin, te-aş lua de soţ, pe Hiller ca prieten şi pe Liszt ca amant. (În lb. fr.)

[2] Pînă la absurd. (În lb. lat.)

paraţie cu *Robert Diavolul?* Iar teatrul pe care îl joacă lumea mare de la Paris e de asemeni superior celui din Varşovia: fastul lui e mai strălucit, bufonii mai groteşti, eroinele mai frumoase, bijuteriile mai de preţ şi califii din Bagdad mai bogaţi.

În toate acestea răzbătea un adevăr de netăgăduit: pe asemenea cărări de operă ducea aşadar drumul spre celebritate, spre celebritatea pe care ar trebui s-o meriţi doar datorită dragostei pentru artă, onestă, apropiată de inimă ca adevărul. Aici însă adevărul nu avea însemnătate, pentru că „îndată ce ai fost ascultat la o ambasadă, ai un talent mai mare..." Ptiu! Cine va crede că prinţesa Belgiocoso ţi-a acordat protecţia sa din consideraţie pentru artă, iar nu din dorinţa de a o răni pe protectoarea lui Herz, prinţesa de Polignac? Da, Parisul acesta era demn de un pamflet, chiar mai mult decît un pamflet. Marele muzician Pixis[1] îl elogia pe domnul Chopin de teamă ca acesta să nu i-o seducă pe fermecătoarea *mademoiselle de compagnie*[2]. Ceilalţi cunoscători aşteptau să se pronunţe opinia saloanelor. Schlesinger se gîndea la conturile lui. În ochii acestor oameni îţi puteai zări făptura oglindită micşorat, pocit, caraghios, ca în imaginile reflectate de oglinzile magice pe care le întîlneai prin bîlciuri.

Contesa Potocki nu suporta seriozitatea şi nici tristeţea. Părea că fiecare clipă a vieţii sale trebuia să fie plină de veselie. Nu era totuşi o veselie *adevărată*. Astfel se veseleau oamenii care fugeau de *spleen*.

Pe primul ei iubit parizian, contele Flahault, nu-l interesa ce gîndea ea, aşa că nici nu avusese curiozitatea să afle. Fiul regelui era prea mărginit ca s-o înţeleagă. Ceilalţi, cum se spunea, nu aveau timp să se gîndească la gîndurile ei. Alţii sufereau prea mult, din cauza iubirii lor naive, ca să mai vadă în ea şi altceva în afară de frumuseţe.

Frederic o privea la început ca pe o stea de pe cer. Apoi ca pe eroina unui roman exotic. Începuse să-i facă curte cam în timpul în care contesa lichida cu ducele

[1] Jean-Pierre Pixis, pianist şi compozitor de origine vieneză.

[2] Domnişoară de companie (în lb. fr.).

de Orléans, iar Dufour îl sfătuia la „*café* Feydeau" cu dublu înțeles: „Lumea va vedea în dumneata un iubit al muzelor doar atunci cînd vei fi iubitul unei muze vii, cu titlu aristocratic".

Sfatul acela cinic își pierduse totuși repede sensul. În Delfina, Frederic cunoscuse prima femeie din viața lui. Toate simțămintele de pînă atunci, micile flirturi, senzațiile și distracțiile de holtei păliseră deodată. Acum își dădea seama că merita să-și mai amintească de Konstancja numai pentru a nu-și pierde considerația pentru propriile sale simțăminte de odinioară. Nu era nici prima, nici ultima gîsculiță care intra în istorie datorită unei perechi de ochișori frumoși. Dacă însăși imaginea Konstancjei devenea caricaturală, cît de caraghioase, în comparație cu Delfina, apăreau toate celelalte fetișcane: Moriolka, Wanda, Maria, Anna-Luiza. Toate chicoteau la fel, priveau printre gene, se fîțîiau, trăncăneau vrute și nevrute cu ton de autoritate competentă, căscau cînd ascultau muzică de Bach. Numai Tereza impresiona, prin prostia ei firească, de care era conștientă. Își cunoștea posibilitățile foarte bine, tot atît de bine ca și... îndatoririle.

Lui Frederic îi plăcuse întotdeauna frumusețea femeilor. Cu condiția să nu fie rece și să nu atingă perfecțiunea. Prețuind deci îndeosebi frumusețea expresivă, o privise la început pe Delfina ca pe o stea de pe cer.

După aceea l-au uimit vederile ei largi, de parcă ar fi făcut parte din altă lume. Fetele pe care le cunoscuse pînă atunci ori credeau că pe copii îi aduce barza, ori cereau din partea lui o venerație de-a dreptul religioasă. Ce plictiseală! Ce fățărnicie! În cele din urmă își amintea din nou cu plăcere de Tereza. Cînd sosise la Paris, Frederic cunoștea lumea destul de bine pentru a nu avea încredere în prefăcuți. E adevărat, n-o cunoștea în suficientă măsură, spre a nu se îndrăgosti pentru o seară ori două de fiece femeie mai frumoasă. Nu-i de mirare că nu reușise să se dezbare nici de naivul cinism tineresc. Împiedicîndu-se la fiece pas, în înalta societate pe care o frecventa, de virtutea sau prostia autentică, ajunsese la concluzia că ar putea iubi sincer numai eroinele de roman — femeile vii fiind pentru

adevărata iubire mult prea... cabotine. Acelea care păreau să fie eroine în stil mare nu-l remarcau încă pe domnul Chopin, așa cum nu l-a remarcat în primele cîteva luni întreaga elită a Parisului.

Iar atunci cînd au început să-l remarce, se afla în anturajul contesei Potocki.

Nici experiența, nici cinismul tineresc nu puteau fi o cheie care să deschidă drumul spre înțelegerea unui fenomen atît de complex și totodată atît de complicat ca Delfina Potocki. Viața ei, aceea la care era martor și aceea despre care i se povestea în fel și chip, i se părea cea mai bizară ficțiune literară.

Delfina — numele acesta evoca prin el însuși literatura! Cu treizeci de ani mai înainte apăruse romanul doamnei de Staël intitulat *Delfina*[1]. Romanul cucerise întreaga Europă. Autoarea personificase în eroina ei cele mai poetice virtuți. „Delfina întruchipa în sine tot ce-i bun, ca aerul curat, singurul în care putea să respire sufletul ei nobil". Lumea însă e rea, și Delfina nu va cunoaște fericirea: de iubitul său o va uni numai moartea, tot atît de poetică, de frumoasă ca întreaga ei iubire pentru Léonce de Mondeville. Pe *Delfina* o plîngeau toate amatoarele de literatură de pe timpurile acelea, iar multe dintre ele dădeau copilelor lor numele eroinei romanului, precum făcuse contesa Komarowa.

Delfina Potocki, născută Komar, părea demnă de numele ei. Era atît de fermecătoare, de distinsă și plină de gingășie, ca și eroina romanului. Viața ei se îndepărta însă foarte mult de trăsăturile modelului creat de imaginația doamnei de Staël. Singurul lucru ce-i rămăsese Delfinei în minte de la eroina romanului era curajul hotărîrii luate. Ambele erau călăuzite mai întîi de toate de glasul inimii: atîta doar că inima Delfinei Potocka avea uneori capricii destul de ciudate.

Dar ce putea fi ciudat în faptul că Delfina anului 1832 nu evoca și nici nu voia s-o evoce pe eroina romanului doamnei de Staël? Aceea era o creație a anului 1800, iar aceasta trăia în alte vremuri, trecute prin războaie,

---

[1] Aluzie la romanul *Delphine*, publicat de Germaine de Staël în 1802, caracteristic curentului romantic atît prin temă (emanciparea femeilor) cît și prin tratarea acesteia.

revoluţii, zguduiri ideologice şi morale. E drept, literatura devine de multe ori îndrumător al vieţii, călăuză a cititorilor săi. Dar glasul doamnei de Staël fusese acoperit de glasurile unor noi maeştri : Hoffman, Byron, Victor Hugo. Eroii lor nu erau întru totul atît de virtuoşi şi de curaţi ca eroii doamnei de Staël. Cunoşteau virtutea tot atît de bine ca şi viciul, nu numai că sufereau, dar îi făceau şi pe alţii să sufere, erau sensibili, dar şi brutali, inima lor era străbătută cînd de bucurie, cînd de disperare, cînd de fericire, cînd de dispreţ pentru viaţă ; eroul romantic parizian cunoştea nu numai paradisul dragostei, dar şi infernul blazării.

Delfina Potocka făcea parte integrantă din codul manierelor pariziene : părea o eroină a unui poem romantic cam scandalos, e drept. Înainte de a o cunoaşte personal, Frederic auzise pe seama ei multe anecdote picante. Cunoscînd-o, nu voise să le dea crezare. Se îndrăgostise fulgerător. Pînă la urmă devenise şi el, cu totul pe neaşteptate, cum spunea cu maliţiozitate contesa Lobau, „subiectul unei noi anecdote despre Delfina".

Faptul că tînărul pianist şi compozitor devenise „subiectul unei noi anecdote despre contesa Potocka" îl introdusese pînă la urmă în Parnasul înaltei societăţi a Parisului. Saloanele nu mai aveau nevoie — după părerea acestor oameni — decît de această treaptă pentru a recunoaşte deplina afirmare a artistului. Iată, aşadar, încă un episod demn de a constitui subiectul unui pamflet, încă un argument în sprijinul afirmaţiilor inteligentului Dufour. Idila artistului tot mai *en vogue* cu una dintre cele mai sclipitoare stele ale elitei pariziene devenise senzaţia zilei, prilej de discuţii, spirite, conversaţii inteligente şi *causerii*. Prilej de gelozie, de asemenea...

Cei din lumea asta se străduiesc să descopere în toate întîmplările omeneşti minciuna şi viclenia. Iar dragostei i se dă un anume înţeles precis. Dar sosise timpul pentru dezvăluirea adevărului. Nu va fi însă vorba de o anecdotă spirituală şi nici de-o intrigă cinică. Şi datorită Delfinei s-a dovedit că în culisele acestei mascarade care alcătuieşte felul de trai al înaltei societăţi pariziene poţi găsi un om apropiat. Şi iată că în cele

din urmă s-a sfîrşit cu apriga singurătate, grea ca o boală.

În decembrie nu se prea găseau trandafiri. Totuşi în ziua de 10 decembrie, un comisionar aducea la reşedinţa contesei Potocka un superb buchet de trandafiri roşii, însoţit de un pachet, în care se aflau două caiete cu mazurci, editate de cunoscuta firmă M. Schlesinger şi compuse *par Mr. Frédéric Chopin.*

Citind acele măsuri, Delfina a simţit o emoţie atît de spontană, de profundă, cum poate stîrni numai o neaşteptată dar vie amintire din copilărie.

Trandafirii erau învolţi, petalele lor exuberant înflorite au început să se desprindă încă în aceeaşi seară.

Culoarea acestor flori trebuia să fie şi era simbolică. În lunile acelea, întîlnirile lui Frederic cu Delfina numărau mai multe sărutări decît cuvinte. Uneori chiar, Frederic se întorcea acasă cu puţin înaintea zorilor. Cînd ajungea în Boulevard Poissonnière, cerul, noros, avea reflexele sidefii ale zorilor de iarnă. Sena avea o nuanţă de plumb, iar dimineaţa ce se înfiripa trezea păsărelele : în jurul turlelor Catedralei Notre-Dame începeau să se rotească stoluri încă leneşe, somnoroase.

*

Frederic nu se mai dusese în rue Taranne. Şi întocmai ca şi cu un an mai înainte, cînd călătorea prin Viena, Dresda şi Stuttgart, aşa şi acum, cînd se afla în minunatul Paris, tăcea ori de cîte ori se vorbea despre destinele insurecţiei şi viitorul emigraţiei.

Ultimul an pe care-l petrecuse la Paris fusese cît de cît încununat de succes. Spectrul mizeriei şi al singurătăţii dispăruse. Începea să cucerească laurii gloriei, ai unei glorii trainice, meritate. Schlesinger iscălise contractul. Pe urmele lui aveau să calce şi alţi editori. Numele *Chopin* devenea tot mai cunoscut. În publicaţiile dedicate problemelor muzicale, acest nume se impunea, ca o nouă, dar apreciată valută la o bursă sensibilă. Una dintre cele mai încîntătoare femei ale Parisului nu-i precupeţea graţiile. La gîndul carierei fulgerătoare a tînărului polonez, Herz, invidiosul rival al

lui Frederic, pălea ca un bolnav de gălbenare. S-ar putea crede deci că domnul Frederic Chopin făcea parte dintre cei mai fericiţi biruitori ai parnasului parizian.

În saloane devenise aproape tot atît de *en vogue* ca şi contele Walewski [1].

Aici trebuie să menţionăm că evenimentul cel mai de seamă al sezonului trecut londonezo-parizian îl constituise căsătoria contelui Walewski. Tînărul domnişor abia mirosise un pic praful de puşcă la Grochowska Olszynka [2], că şi fusese trimis de cabinetul prinţului Czartoryski în misiune secretă la Londra.

Misiunea fusese încununată de succes. Nu însă misiunea oficială, ci cealaltă, aceea personală, care îi reuşise mai presus de aşteptări. Walewski era, după cum se ştie, fiul iubitei lui Napoleon, şi nu semăna cîtuşi de puţin contelui Walewski. Plăcea femeilor şi dorea să le placă. I-a plăcut în cele din urmă fiicei lordului Sandwich, *lady* Caroline Montaigu.

Cununia lor fusese celebrată la 1 decembrie 1831. După cununie, tînăra pereche îşi petrecuse luna de miere în Scoţia, apoi venise la Paris pentru carnaval.

Contele se făcuse cunoscut la Paris ca un patriot sincer: în timpul unei grandioase recepţii, cu prilejul căreia fusese invitat împreună cu soţia la curte, s-a prezentat în faţa lui Ludovic-Filip în mare ţinută de ofiţer polonez, cu cocardă alb-roşie şi pe piept cu decoraţia ce-i fusese conferită după bătălia de la Grochowska Olszynka. Regele a clătinat îngăduitor din cap.

Acest incident a provocat însă un mare scandal diplomatic. Ambasadorul ţarului Nicolae, contele Pozzo di Borgo [3], a protestat violent împotriva unor astfel de manifestări ostentative. Regele, prin generalul Flahault, a prezentat ambasadorului scuze pline de curtoazie, iar contelui Alexandre Walewski i s-au mai adăugat cîţiva lauri la cunună.

---

[1] Alexandre Walewski (1810—1868), diplomat francez, fiu natural al lui Napoleon şi al Mariei Walewska.

[2] Localitate în Polonia unde s-a dat o bătălie crîncenă între trupele insurecţioniste şi forţele ţariste în 1831.

[3] Carlo-Andrea Pozzo di Borgo (1764—1842), diplomat rus, originar din Corsica, consilier intim al lui Alexandru I; ambasador la Paris pînă în 1834.

Frederic auzise această anecdotă adeseori — numele lui Walewski era la modă. Pe conte însuşi l-a întîlnit la familia Czartoryski, la o mică *soirée* „intimă", cam la un an după acea faimoasă prezentare la curte. Walewski era invitat peste tot pentru frumuseţea şi zestrea soţiei sale. Pînă şi soţia prinţului Adam îl invita şi-l trata cu o deosebită afecţiune, iar prinţul îi expunea tezele sale politice. Delfina privea şi ea pe furiş, cu coada ochiului, spre conte, cu un interes rău tăinuit. În mod excepţional, muzica lui Frederic fusese uitată în seara aceea.

El se retrăsese în colţul cel mai izolat şi asculta. Asculta fără voie, totuşi cu atenţie. Nu-l mira faptul că steaua domnului Frederic Chopin pălea în faţa titlurilor şi averii contelui Walewski. Firește, iată un motiv pentru pamfletul vrednic de închinat oraşului. De invitaţia familiei Czartoryski nu puteai să nu ţii seamă, aşa cum şi lumea aceea ţinea seama de heraldică pe de-o parte, şi de artă pe de altă parte. Frederic era invitat adeseori acolo. Şi tocmai pentru că era invitat, succesul lui Walewski putea să-l supere, dar nu-i era îngăduit să se arate mirat.

Îl mira totuşi discuţia prinţului Adam cu Walewski. Prinţul era un bătrîn cu experienţă în politică şi diplomaţie. Vorbea prin urmare atît de limpede, că oricine înţelegea ce spune, dar nimeni nu înţelegea ce gîndeşte. Fusese cîndva ministru imperial al afacerilor externe, fusese un timp preşedintele guvernului revoluţionar, voievod şi unul dintre cei mai avuţi magnaţi ai Europei. Se spunea că visase coroana Poloniei şi că crezuse în acest vis. Se spunea că de aceea acceptase preşedinţia guvernului revoluţionar. Nu demult, la Paris, apăruse chiar o fiţuică, în care autorul, anonim, îl acuza cu multă asprime de tot felul de acţiuni dictate de interese personale, pe care le întreprinsese în timpul răscoalei şi al emigraţiei, învinuindu-l că acestea nu erau decît urmarea dorinţei sale de a obţine coroana, fie şi în emigraţie.

Poate că acest lucru nu era adevărat. Dar ce făcuse prinţul, el, eminentul om politic şi diplomat, în cursul anului care trecuse? Şedea la Londra şi tot implora ca-

binetul englez să intervină pe lîngă ţar pentru cauza Poloniei.

Sosise pe malurile Tamisei la 22 decembrie 1831. Trăsese la Niemcewicz, care se afla acolo de mai multă vreme, acţionînd în acelaşi scop.

(În jurnalul său, Niemcewicz scrie mişcat : „Seara, a sosit prinţul A. C., fără nici un servitor, doar cu o legăturică, prădat de toată averea... Ce soartă capricioasă ! Îmi amintesc de vremea cînd eram aghiotant al tatălui său, acum vreo cincizeci de ani, şi cînd treceam în revistă trupele lituaniene, deplasîndu-ne cu o coloană de trei sute de cai de-ai noştri şi de-ai prietenilor, plus paisprezece cămile, care duceau corturile după noi...")

Pe cine conta prinţul ministru ? Dintre diplomaţii străini, pe ambasadorul Franţei, acreditat pe lîngă guvernul maiestăţii-sale, prinţul Talleyrand, care, după cum ştim, îşi dezvăluise limpede, încă din anul 1807, atitudinea faţă de Polonia : *Avec les Polonais on ne fait que du désordre* [1]. Dintre englezi, pe lordul Brougham [2], lordul Palmerston, lordul Gray [3] şi parlamentarul Fergusson. Primii doi au dovedit o uimitoare unitate de gîndire. Au conchis că problema poloneză n-ar fi avut un deznodămînt atît de nefericit dacă acesta ar fi depins numai de sentimentele lor personale...

— ...Ei, şi-acum ? îşi continua amintirile prinţul, neobservînd, sau nedorind să observe plictiseala de pe feţele ascultătorilor. După asemenea declaraţii, amîndoi au adăugat că tratatele şi împrejurările nu îngăduie adeseori să te laşi călăuzit de cele mai sincere imbolduri. Numai Fergusson...

Ştiau toţi prea bine despre ce era vorba : după o jumătate de an de insistenţe din partea prinţului, Fergusson ţinuse în Parlament un discurs lăudabil, deputaţii se înfruntaseră un pic, de ochii lumii, guvernul trecuse la ordinea de zi, peste discurs şi peste moţiune, în sfîrşit, presa se ocupase cu problema aceasta, destul de

[1] De la polonezi nu te poţi aştepta decît la dezordini (în lb. fr.).

[2] Henry Brougham (1778—1868), politician englez, cancelar în ministerul Gray, promotor al unor reforme cu caracter liberal.

[3] Henry Gray (1802—1894), politician englez burghez.

binevenită pentru sezonul mort... iar prinţul se întorsese la Paris.

Walewski nu mai putea să suporte depănarea amintirilor de la Londra ale prinţului. Îi întrerupse peroraţia chiar puţintel lipsit de tact:

— Dar cum să apreciem activitatea comitetelor noastre de la Paris?

Prinţul avea o faţă uscăţivă, smeadă, cu obrajii întotdeauna palizi. Acuma însă năvăli în ei un val întunecat de sînge.

— Rodnică, răspunse el cu ironie seacă, rodnică. Preşedintele unuia din ele, generalul Dwernicki[1], joacă straşnic cărţi, bea şi înjură. Preşedintele faimosului Comitet naţional, profesorul Lelewel, organizează prelegeri academice, la care tîlhăraşii de teapa lui Krepowiecki profanează tot ce-i sfînt. Iar consiliile provinciale vociferează, cer să le fie reprezentată comedia Seimului.

Subiectul se vede că-l pasiona pe prinţ, în aşa măsură, încît pentru un timp renunţă la masca de diplomat flegmatic. Vorbea pripit, cu vocea neaşteptat de ridicată, astfel că tăcuseră cu toţii şi, fără voie, îl ascultau cu atenţie. Chiar şi femeile amuţiseră. Prinţesa Czartoryska îşi coborîse pleoapele grele, parcă i-ar fi fost somn, dar şi ei îi năvălise sîngele în obraz. Numai sărmana Walewska se plictisea de moarte.

Frederic părea ascultătorul cel mai atent. De data aceasta, prinţul nu-şi mai ascundea gîndurile. Vorbea nu ministrul, ci prinţul Adam Czartoryski, rege *in spe*[2], pretendentul la orfanul tron al regatului Poloniei.

Frederic îşi aminti de prînzul pe care-l luase împreună cu Lelewel în străduţa Tirechappe. Vorbind despre cei pe care, acum, prinţul îi elogia, Lelewel spunea că aceştia trădaseră poporul, că poporul înţelesese acum un alt adevăr, cel mai important. Cum spunea oare? „Aristocraţia nici măcar nu poate trăda poporul, căci interesele ei sînt din capul locului potrivnice intereselor lui."

---

[1] Dwernicki Joseph (1778—1857), general polon, participant la insurecţia din 1830—1831, emigrat în Franţa.

[2] În perspectivă. (În lb. lat.)

Şi iată că acum prinţul afirma fără menajamente, despre Lelewel şi oamenii lui, că erau o bandă de aţiţători. Lăsînd deoparte răceala obişnuită, nu-şi ascundea ura din glas cînd rostea numele lui Krepowiecki. Amintea de ieşirea lui la sărbătorirea celei de a doua aniversări a insurecţiei: Krepowiecki îndrăznise să „împroaşte nobilimea cu noroi".

— Răscoala lui Hmelniţchi, spunea prinţul, a numit-o „o reacţie dreaptă a ţăranilor asupriţi de nobilime". Nici chiar pentru revoluţie n-a avut cuvinte mai bune. Glasul prinţului se îngroşase de mînie: Instigatorul, repeta el, instigatorul, tîlharul! A îndrăznit să afirme că nobilimea s-a alăturat revoluţiei doar cu gîndul că va deveni liberă să asuprească ţărănimea, nevoind decît să preia de la Nicolae succesiunea despotismului său. După o clipă de furie mută urmă ceva mai calm: Iar Lelewel nici el nu-i mai bun, nu-i mai bun! Vă mai amintiţi apelul lui „Către fraţii ruşi"? Cum scria? Şi prinţul cită ironic: „Ţarul Nicolae ar vrea ca rușii să uite de drepturile omului. Dar între popoarele dornice de libertate există o alianţă."

Czartoryski strînse convulsiv braţele fotoliului, pînă ce mîinile lui bătrîne se albiră. După aceea luă la refec comitetul cartoforului şi desfrînatului Wernicki. În sfîrşit, începu să vorbească despre încercările de reluare a dezbaterilor Seimului, declarîndu-se categoric împotrivă. Pentru că...

Vorbise aşa de mult, încît auditoarele nu mai puteau să reziste, căscînd pe întrecute. *Lady* Caroline simţea c-o podidesc lacrimile. Era vădit că Walewski regreta întrebarea lui necugetată, el neavînd nimic comun cu comitetele, cu prinţul, cu politica şi cu patria. Lui îi mersese din plin, viitorul său nu avea să mai fie legat de naţiunea care îşi pierduse speranţele.

Unii îl asemuiau pe norocosul Chopin cu fericitul Walewski.

Nonsens!

Nonsensul consta nu numai în deosebirea de naştere sau de titlu. Unii chiar o ignorau. Care era deci deosebirea esenţială dintre ei? Oare dorul de ţară?

Dor de țară, adînc simțămînt! Totuși cuvîntul spune prea puțin, e prea palid. E adevărat că Frederic tînjea de dorul țării, de dorul familiei. De Constancja nu merita să-și mai aducă aminte, de o bună bucată de vreme ea purta verighetă cu numele altui bărbat. Dar părinții și surorile nu-i putea șterge din inimă. Și nici Varșovia, cu monumentele și cu casele ei albe...

Imaginea Pieței Palatului îi învia în amintire, înrourîndu-i ochii.

Pe scările Coloanei regelui Zygmunt ședeau cîțiva jogărari bătrîni, mustăcioși toți, trecuți pesemne, ca niște ostași viteji, prin focul războaielor napoleoniene. Băbuțele grase și roșii la față își lăudau din răsputeri covrigii, plăcintele și cîrnații din coșulețe, ceparii în jupane galbene strigau cîntător, cu glasuri sparte: „Ceapă, usturoi, coșuri de pa-a-apură! Ceapă, usturoi, coșuri de pa-a-apură!" Prin mijlocul pieței pășea mîndru un olar, ducîndu-și în spinare marfa fragilă, iar pe cap purtînd o minunăție a meșteșugului său: un castron mare, smălțuit cu măiestrie; se strecura prin mulțime fără a lua seama la ștrengarii mucoși și zdrențuroși care îl înconjuraseră, bombardînd castronul din capul lui cu cotoare de mere furate de la precupețe... Precupețe? A, da, ele își aveau soborul lîngă palatul Lubomirski.

În asemenea zile, pe deasupra Coloanei regelui Zygmunt, vîntul tălăzuia nori albi, învolburați... îi aducea împreună cu toamna, de pe cîmpiile pe care începuseră arăturile de toamnă. Pe sălciile aplecate peste apa lacului din Szafarnia îngălbeneau primele frunze.

„Pribegia, scria Lelewel, este o nenorocire de nedescris. Trebuie s-o trăiești, ca să poți cunoaște toată grozăvia ei..."

Pribegia lui Frederic nu era o nenorocire de nedescris. Putea chiar să pară o împrejurare fericită. Fuseseră anumite zile, primele zile ale amețelii pricinuite de glorie și iubire, cînd însuși Frederic credea în această împrejurare fericită.

În Paris, însă, nu locuiau doar familiile de Custine, Caraman, Pixis și Fétis. În rue Taranne nr. 12, în odăița președintelui, se tot destrăma drapelul cu franjurii arși

de focul luptelor. La Cameră, opoziţia interpela guvernul în problema Poloniei. În timpul revoluţiei, care durase trei zile, după înmormîntarea generalului Lamarque [1], unul dintre strigătele de luptă reînviate era: *Vive la Pologne!* La Paris se auzeau nu numai certurile instigatorilor din rîndurile nobilimii, dar şi glasurile lui Mickiewicz, Lelewel, Worcell.

Polonia — iată un cuvînt care nu era atît de limpede, nu suna atît de duios ca vorba „dor". Şi doar omul care vrea, care trebuie să fie artist al poporului său şi al patriei sale, vrea şi trebuie să înţeleagă bine ce anume înseamnă popor şi patrie.

Frederic nu ştia, nu-şi dădea seama prea bine cu cine şi împotriva cui trebuia să lupte pentru ea, pentru patrie. În zilele de luptă şi chiar şi în zilele de înfrîngere, totul fusese simplu, limpede. Ţara întreagă lupta pentru libertate.

După aceea, însă, veniseră la Paris oamenii acelei ţări luptătoare, cei care nu voiseră să depună armele. Unii se adunau în rue Taranne, alţii la Bonaventura Niemojowski, apoi la prinţul Adam, alţii flămînzeau prin Metz, Besançon, Avignon. Părea că-i uneşte un destin comun. În realitate însă acel destin îi despărţea.

Frederic întîlnise pentru întîia oară acest adevăr în rue Taranne. Crezuse că numai acolo se făcea cu uşurinţă răsturnarea valorilor, că numai acolo se pronunţau cu uşurinţă cuvintele „trădare" şi „tîlhar". Iată însă că nici distinsul prinţ ministru nu putea să se stăpînească cînd venea vorba de Maurycy, Lelewel ori Krepowiecki. Generali cu nume răsunătoare începuseră, de-a dreptul, ca la cazarmă, să-i înjure pe civilii şi pe politicienii „tîrîie-brîu". Aceştia din urmă, la rîndul lor, nu rămîneau datori, ci, fără pic de menajamente, acuzau pe membrii cabinetului şi pe generali de nepăsare, laşitate, de faptul că aleargă după interese personale. În tabăra lor se ridicau tot mai adesea glasuri împotriva prinţilor şi prinţişorilor, împotriva monarhiştilor şi monarhiilor. Numai

[1] Maximilien Lamarque (1770—1832), general francez, deputat al opoziţiei sub domnia lui Ludovic-Filip; înmormîntarea sa, la 5 iunie 1832, a prilejuit o energică manifestaţie a maselor contra guvernului.

prințul Adam avea nume bun la Paris — și asta pînă nu se întorsese de la Londra, și nu dăduse cărțile pe față. Dar ceilalți ? Chiar pan Ledochowski [1] în timpul răscoalei adept și asociat cu aristocrația, venind după înfrîngere la Paris depusese în rue Taranne, la adunarea partizanilor lui Lelewel, mărturia lui de credință.

— Blestemați fie, striga el cu glasul vibrînd de emoție, blestemați ! Afurisiți să fie privilegiații... Asupritori ai speciei umane ! Dacă m-aș mai întoarce vreodată în țară... cu ghearele i-aș scoate ochii monstrului pe care voi îl numiți aristocrație. Cît privește monarhia !... Nici nu merită să mai vorbim de ea.

„I s-au deschis ochii", spuneau unii. Prințesa Czartoryska l-a declarat trădător.

Pan Mikolaj, în două sau trei scrisori, aproape că-l implora pe Frederic să nu întrețină legături prea strînse cu revoluționarii. Împotriva unui Plater, Komar și chiar Czartoryski nu protesta. Îi atrăgea însă atenția, foarte stăruitor, asupra unei prea mari apropieri de Lelewel, Maurycy, Zaliwski. Toate acestea le explica pe ocolite, figurat, destul de limpede însă pentru ca Frederic să poată înțelege ce anume voia să spună.

Împotriva acestor sfaturi înțelepte, Frederic hotărîse totuși să reînnoiască prietenia cu Maurycy, dar, spre mirarea lui, își dăduse seama pe neașteptate că se înstrăinaseră cu totul unul de celălalt. De altfel, cu cîteva zile mai înainte, Maurycy plecase pe neașteptate la Metz, fără să-i spună nimic.

Abia acum Frederic începea să-și dea seama că răceala lui Maurycy nu era rodul deosebirii dintre soarta unuia și a celuilalt, a artistului călător de a emigrantului pribeag. Totul devenise limpede : după evenimentele pe care le trăiseră în 1831, Maurycy nu voia să rămînă prietenul unui om care era în relații cu acea clasă socială care, pentru a suta oară poate, dusese națiunea la pierzanie.

Da, în timpul primei vizite pe care i-o făcuse lui Frederic, aproape cu un an în urmă, îl descususe, pare-se

[1] Jan Ledochowski (1791—1864), participant la conspirația lui Soltyk ; după bătălia de la Grochow a emigrat în Franța.

în glumă, asupra convingerilor sale politice. Frederic izbucnise în rîs.

— Îi simpatizez pe carlişti [1], iar pe filipişti [2] nu pot să-i sufăr...

— Asta cît îi priveşte pe francezi. Dar în ceea ce te priveşte? ridicase întrebător din sprîncene Maurycy.

— În ceea ce mă priveşte, încheiase Frederic, în ceea ce mă priveşte, sînt revoluţionar.

Maurycy pufnise într-un rîs veninos. Kamil tăcea. După discuţia aceea dispăruse căldura prieteniei de la Varşovia. Acum nu mai era greu de înţeles ce gîndea Maurycy: ce „revoluţionar" putea fi Frederic, de vreme ce îi simpatiza pe carlişti?... Pentru un om care trecuse prin ceea ce trecuse Maurycy, revoluţia nu era un subiect de glumă.

La un an după acea discuţie, nu era greu să înţelegi un asemenea adevăr. Ceea ce vorbeau oamenii din rue Taranne despre revoluţia din Varşovia, cu condiţia să fi fost adevărat, explica pe de-a-ntregul răceala lui Maurycy. Explica, de asemeni, ura generalilor şi aristocraţilor împotriva celor din comitetul lui Lelewel şi al Uniunii democratice. Acolo nu era de-ajuns să aclami patria, acolo trebuia să ştii despre *ce anume* patrie era vorba!

Da! Nici un om cinstit nu şi-ar ascunde capul în nisip, uitînd de Polonia, ca Alexandre Walewski. Adevărul e că lupta continua, că nu era posibil să te eschivezi, s-o ignori. Erau, e drept, şi dintre aceia care nu mai credeau în nimic. Erau de asemeni oameni care începeau să se îngrijească doar de bucata lor de pîine, tot mai mică. Erau, în sfîrşit, şi cîţiva norocoşi, a căror existenţă zilnică era asigurată, şi chiar făcuseră o carieră personală satisfăcătoare. Frederic, însă, îşi dădea seama acum prea bine că nu se va alătura acestora.

Rămînea totuşi problema cea mai grea: alegerea taberei. Acuma, datorită uzanţelor mondene, avea mai adesea relaţii cu oameni ca Plater şi Czartoryski, decît cu oamenii din rue Taranne. Pe aceia îi întîlnea mai cu-

[1] Partizani ai fostului rege, Carol al X-lea de Bourbon.

[2] Partizani ai lui Ludovic-Filip de Bourbon-Orléans.

rînd întîmplător, în *café*-uri sau restaurante. Iar cei din categoria lui Plater îl chemau la ei, îl invitau, îi făceau complimente.

Delfina n-avea de gînd să frecventeze rue Taranne, se apropia carnavalul, dopurile sticlelor de şampanie aveau să sară curînd în tavan, pocnind zgomotos.

La 2 ianuarie, familia de Custine va deschide carnavalul cu un bal somptuos, la care se va întîlni *toute Europe*. În braţele Delfinei, în cadrilul ori valsul pe care-l va dansa cu contesa Flahault va putea să uite pentru cîteva ore de toate problemele acestea. Seara însă îi era imposibil să adoarmă : căuta să scape de gînduri, încerca să le alunge. Zadarnic. Din nou, doar zorile vor aduce somnul, şi acela zbuciumat.

Cui să ceri un sfat, cine să-ţi vină în ajutor cu bunăvoinţă şi înţelepciune ? Începea o nouă perioadă de singurătate. Chiar dacă ai fi muncit din răsputeri, nu puteai scăpa de frămîntări. Cu atît mai mult, cu cît, fie că nu prea găseai timp pentru muncă, fie că nu prea te trăgea inima spre ea. Singurul lucru pe care te mai putea îndemna inima să-l faci erau nesfîrşitele revizuiri şi corecturi ale compoziţiilor aduse de la Varşovia şi ale maldărelor de partituri schiţate la Viena. Frederic le întorcea pe toate feţele, ca un anchetator : analiza de zeci de ori fiecare frază, fiecare motiv de inspiraţie. Acesta era singurul lucru care într-adevăr îl mai liniştea. Nu se simţea încă în stare să ia o hotărîre definitivă, cinstită în problemele naţionale. Era însă în stare să-şi analizeze onest lucrările realizate în ultimii doi, trei ani. Cel puţin astfel să-şi mai uşureze zbuciumul pricinuit de problemele grave ale acelor zile !

În consecinţă, osîndea cu hotărîre orice tendinţă de patos tineresc, de graţie şi cochetărie cu armonia sau figuraţia. În partituri apăreau prescurtări, deficienţele erau înlăturate încet, dar fără contenire. Lipsa unor noi motive de inspiraţie era chinuitoare. Pentru improvizaţiile obişnuite avea suficientă inspiraţie, dar nimic, sau aproape nimic nu merita să fie transcris. Şi tocmai atunci cînd cariera lui Frederic Chopin se consolidase, cînd părea plină de strălucire, irascibilitatea lui tot mai accentuată, tăcerea, impulsivitatea sa începeau să-i mire

pe cei din jur. Nu arareori se întîmpla să se întoarcă acasă împleticindu-se.

Adeseori aveau loc întruniri ale grupului artistic polonez, alcătuit exclusiv din bărbaţi. Dintre poeţi participa uneori însuşi Mickiewicz, şi în afară de el Zaleski, Garczynski [1], sau noua celebritate, Slowacki, un tînăr brun, uscăţiv şi orgolios.

Frederic nu se prea simpatiza cu Slowacki. Se îndrăgostiseră amîndoi de Delfina, iar ultimul fusese respins. De aici gheaţa dintre ei. În afară de aceasta, nici unuia, nici altuia nu le lipsea maliţiozitatea : unul vorbise ceva despre celălalt, binevoitorii transmiseseră, şi asta fusese de ajuns.

La întruniri, discuţiile politice erau frecvente. Ca să mai scape de ele, Frederic cînta sau bea. Şampania se urca la cap, mai cu seamă cînd ieşeai în frigul pătrunzător al nopţilor de decembrie.

În penultima seară de decembrie, la Cezar Plater, şampania cursese cam prea din belşug. Ieşiseră de la el la ora cînd spre răsărit cerul începuse să capete o nuanţă albăstruie, rece. Perdeaua joasă a norilor era tot mai albastră, luminozitatea aceea era supărătoare, irita ochii cu reflexele ei ca de gheaţă, arunca asupra pleoapelor şi buzelor o lucire lividă.

Zaleski, Miś Mycielski [2], Wolowski şi Frederic erau nespus de veseli, de bine dispuşi. Hotărîră să meargă pe jos, pentru ca răcoarea binefăcătoare a zorilor să le mai învioreze capetele înfierbîntate. Mergeau vorbind toţi deodată, pe întrecute, glumind şi rîzînd pînă la lacrimi din orice fleac. La un moment dat, Frederic o luă înaintea celorlalţi, mergînd un timp gheboşat, cu o schimă grotescă şi tîrînd piciorul stîng. Încetă doar cînd auzi în spate hohote năstruşnice de rîs : prietenii lui îşi dăduseră seama pe cine mima. De atîta rîs, Miś Mycielski se aşezase jos pe caldarîm. Frederic o imitase pe bătrîna de Custine : într-adevăr, ocazia de-a se distra atîta n-o

[1] Stefan Garczynski (1805—1834), poet polonez, prieten al lui Mickiewicz.

[2] Prieten din adolescenţă al lui Chopin, participant la insurecţia din 1830—31.

aveau în fiece zi. Wolowski, prăpădindu-se şi el de rîs, luase în braţe un copac. Zaleski nu mai prididea să-şi şteargă lacrimile, care îi curgeau şiroaie. În cele din urmă puseră mîna cu toţii, îl ridicară pe Miś şi porniră mai departe.

La Pont-Neuf se petrecu un episod hazliu, cu două „domnişoare", care îşi dădură cu părerea că *les braves garçons*[1] ar trebui să se lase seduşi de farmecele lor, şi pentru o sumă de nimic să se distreze cu ele restul unei nopţi, atît de vesel începută. Wolowski intră în vorbă cu „domnişoarele". Cea mai vîrstnică şi mai urîtă dintre ele, crezînd că pusese mîna pe o pradă bună, încercă să-l mîngîie sub bărbie. El se feri politicos, strigă ceva cu o spaimă prefăcută, apoi o rupse la sănătoasa, cît îl ţineau picioarele. Miś nu putu să se ţină după fugari, aşa că avu parte din belşug de ocări. Ocările le auzi şi Frederic, care rămase curînd în urmă, ştergîndu-şi de pe tîmple sudoarea rece.

Mai departe merseră liniştiţi. Împreună cu şampania, se evaporase şi buna dispoziţie. Zaleski spuse pe neaşteptate că-l doare capul şi-şi luă rămas bun. Frederic îi invită pe ceilalţi doi la el, la o cafea.

Tocmai se apropiau de Chaussée d'Antin, cînd liniştea străzilor adormite fu tulburată de pocnetul strident al unei ferestre deschise cu zgomot. Apoi scîrţîi înfiorător uşa unei cocioabe mizere, a cărei hidoşenie strica aspectul străduţei pitoreşti pe care mergeau.

Se opriră. În fereastră se arătă o bătrînă, îmbrobodită cu un şal. Bătrîna bîiguia ceva neînţeles. Pe uşă ieşiră trei jandarmi şi un agent civil, care duceau sub escortă un bărbat scund şi slab, cu un surtuc sărăcăcios, rupt pe alocuri. Arestatul avea obrazul plin de sînge şi vînătăi sub ochi. Fără îndoială că se împotrivise. Jandarmii erau furioşi. Cînd ieşise pe uşă se împiedicase, şi cei care-l duceau îl făcură să se ridice lovindu-l cu paturile armelor. Bătrîna strigă ceva. Careva o trase înăuntru, şi fereastra se închise. Arestatul şi escorta păşeau repede. O singură dată vru să privească îndărăt, dar îl loviră peste faţă.

---

[1] Băieţii de treabă (în lb. fr.)

Se îndepărtau în tăcere. Urcînd scările apartamentului său, Frederic simţi că se înăbuşă din nou. Începu să tuşească. Îl durea inima, poate plămînii. Wolowski declară categoric că va face el cafeaua.

— O să iasă, făgăduia el cu aprindere, mai bună decît la *café Kopciuszek.*

În aşteptarea cafelei, Miś adormi în fotoliu. Frederic şedea pe taburet, jucîndu-se cu clapele pianului. Întrebă :

— Ce crezi... era hoţ, sau nu era hoţ ?

Miś începu să sforăie tot mai aprig.

Cafeaua era într-adevăr bună, concentrată. Cu toate acestea, Frederic adormi îndată ce prietenii plecară. Într-un tîrziu, se trezi hămesit de foame. Se înserase de-a binelea. Puţin înainte de a se deştepta îl chinuise un vis urît. Se făcea că alerga, fugea de o primejdie necunoscută, printr-un oraş pustiu, şi pînă la urmă îl atinsese un glonte. Simţea un junghi ascuţit, înţepător deasupra omoplatului stîng. Visul pierise, dar junghiul stăruia. Uşor, dar neplăcut, ca o durere sîcîitoare de dinţi.

Ieşi pentru dejun, îmbrăcat cu deosebită grijă : pantaloni înguşti *gris-perle,* jiletcă de o nuanţă ceva mai închisă, cu reflexe argintii, cămaşă din cea mai fină mătase, fracul neasemuit de elegant tocmai prin simplitatea liniei lui, funda cu nuanţe argintii-azurii, înnodată impecabil. Pe deasupra, macferlan bleumarin cu guler înalt şi blană de castor, joben, baston, mănuşi, pe care şi le puse abia pe scară. Păşea repede.

RUE TIRECHAPPE

În primele zile ale lunii ianuarie subiectul principal al conversaţiilor devenise problema reluării dezbaterilor Seimului. Frederic auzise de mai multă vreme discuţii în jurul acestei probleme: vorbea despre ea prinţul Adam, era întoarsă pe toate feţele prin cafenele. Mai cu seamă însă era adeseori abordată în micul apartament din rue Saint-Nicolas nr. 73.

Acolo se adunau oameni de diferite ranguri şi profesii. Printre aceştia apărea şi sfătosul, grobianul general Dembiński [1], şi celălalt general, preasimpaticul Miś Mycielski. Kajsiewicz [2] şi Rettel [3] se iveau cu mine lugubre. Dintre poeţi, veneau Bohdan Zaleski şi Stefan Witwicki. Adeseori se abătea pe acolo şi Stanislaw Worcell, deputat în Seim. Şi numai cu acesta binevoia gazda să vorbească de la egal la egal. Asta pentru că era deajuns să priveşti ochii profunzi, expresivi ai lui Worcell, pentru ca întreaga lui personalitate să-ţi impună consideraţie. Cînd vorbea, rostea cuvintele calm, cu chibzuinţă, cu glas scăzut, puţin răguşit. Cînd se supăra, deasupra sprîncenelor îi apărea un păienjeniş ameninţător de zbîrcituri.

---

[1] Generalul Henryk Dembiński (1791—1864), a participat la insurecţia din noiembrie apoi a emigrat la Paris, aparţinînd partidului prinţului Czartoryski.

[2] Hieronym Kajsiewicz (1812—1873), predicator şi teolog polonez.

[3] Leonard Rettel (1811—1885), scriitor mistic polonez.

Ceilalţi musafiri, dacă îndrăzneau să ia cuvîntul pe teme de mare importanţă în prezenţa amfitrionului, o făceau cu modestie, aproape cu umilinţă. Frederic de obicei tăcea : se aşeza într-un colţ retras şi asculta.

Apartamentul era sărăcăcios şi destul de neîngrijit. Lumină puţină. Pe mese se aflau cărţi, publicaţii, manuscrise. Fotoliile şi scaunul scîrţîiau jalnic. Deasupra unui birou cu furnirul scorojit atîrna o gravură : pădure, rîu, pe planul din fund în stînga — un oraş, în dreapta — coline împădurite. Gazda le explica cu plăcere celor care nu identificau peisajul :

— Nowogrodek... Colina lui Mendog [1].

Amfitrionul era Adam Mickiewicz.

Frederic îl cunoscuse pe poet cu aproape o jumătate de an mai înainte, la o serată a lui Cezar Plater. Mickiewicz avea o înfăţişare mai mult decît modestă. Gulerul şifonat al cămăşii şi fracul prost croit te descumpăneau.

Şampania, nelipsită la Cezar Plater, era din belşug. Mickiewicz rîdea zgomotos şi făcea spirite de un umor îndoielnic. Frederic se temea ca genialul Mickiewicz să nu-i devină antipatic, şi îl evita în societate. În seara aceea, cînd au stăruit pe lîngă el să cînte, inima a început să-i zvîcnească, să-i bată năvalnic.

Mickiewicz discuta cu Slowacki foarte expansiv în faţa pianului. Auzind primele sunete, ambii s-au întors către el. Slowacki, mîndru, sever, Mickiewicz, parcă dăltuit în piatră, cu o expresie aproape somnolentă, datorită pleoapelor sale întunecate, pe jumătate coborîte. Frederic a început cu două mazurci. După cadenţa finală a celei de a doua, a ridicat privirea. Slowacki şi-a ascuns faţa în umbra draperiei, Mickiewicz s-a aplecat înainte, rezemîndu-şi palmele de speteaza scaunului.

A spus doar atît :

— Mai cîntă ceva. Şi apoi din nou : mai cîntă...

Frederic a dezvoltat fraza unei nocturne, intuind în tăcerea asistenţei simţăminte nostalgice. Tăceau nemişcaţi, trişti, într-o linişte melancolică. O asemenea nostalgie era lină, odihnitoare ca somnul.

---

[1] E vorba de Colina lui Mendog şi de ruinele palatului cu acelaşi nume, din satul Zaosie, lîngă Nowogrodek, unde s-a născut Adam Mickiewicz.

Deodată se aprinse. Durerea nu trebuie să fie tăcută, liniştită, durerea trebuie să fie ameninţătoare. Îndemn, luptă !

Interpretă, pentru sine şi pentru toţi ceilalţi, *Studiul în do diez minor*. Tumultul tot mai vijelios se spărgea de pereţii micului salon. Pianul era cutremurat de şiragul acordurilor. Frederic se întreba emoţionat ce impresii stîrnea în sufletele ascultătorilor. Acolo, în textul acela, imprimase avîntul dureros, dar şi conştiinţa răscolitoare a măreţiei artei, a propriei sale măreţii.

Încheind, ascultă răsuflarea întretăiată a auditorilor, ecoul coardelor şi bătaia propriei sale inimi. Nu ridică privirea. Îşi muşcă buzele, simţind deodată o răceală de gheaţă în obrajii palizi, şi smulse strunelor primul acord al *Studiului al doisprezecelea...*

Mickiewicz îl îmbrăţişă fără să scoată un cuvînt. Plecară, mergînd o bucată de drum împreună. Spre Paris venea dinspre miazănoapte o furtună, bubuind ca o canonadă îndepărtată. Mickiewicz mergea încet, păşind şovăielnic : asculta muzica tunetelor, aşa cum asculţi ecourile unei bătălii ce se apropie. Îi rugă pe Kajsiewicz şi pe Zaleski, care păşeau după ei, să tacă.

Luîndu-şi rămas bun, îl invită pe Frederic să-l viziteze.

Frederic se abătea prin rue Saint-Nicolas, la început arareori, apoi din ce în ce mai des. Acum nu trecea săptămînă să nu petreacă o seară prelungită în odaia rece, întunecoasă, în care începeau să se nască primele strofe ale lui *Pan Tadeusz*.

Frederic nu lua cuvîntul, asemeni lui Worcell, în discuţiile grave, nu flecărea verzi şi uscate ca Miś. Iar de prelegerile de strategie revoluţionară ale generalului Dembiński rîdea, ca toată lumea de altfel. Îl dezgusta, de asemeni, slugărnicia cu care Zaleski, Witwicki, Kajsiewicz, Rettel, Semenenko [1] se învîrteau în jurul lui Mickiewicz.

În noiembrie anul acela apăruse la Dresda *Străbunii*, în ziua de 4 decembrie ieşise de sub tipar *Cartea poporu-*

[1] Piotr Semenenko, scriitor mistic polonez, adept al lui Kajsiewicz.

lui și a pelerinajului polon[1]. Frederic își amintea cu dezgust de scena isterică pe care o improvizase Zaleski cu prilejul unei reuniuni la Mickiewicz : le povestea tuturor, tînguindu-se și plîngînd, că citea *Cartea* cu glas tare, în genunchi. Da — cu osanalele lor bigote, Zaleski, Witwicki, Rettel și Kajsiewicz puneau într-o postură ridicolă măreția poetului — voind neapărat să vadă în el un profet, iar de propria lor neputință omenească să-i scape însăși intervenția bunului dumnezeu. Așa că, ori de cîte ori începeau să ridice în slăvi operele lui Mickiewicz, Frederic nu participa la discuții, sau chiar pleca grăbit. De altfel, această stare de lucruri a luat sfîrșit într-o seară, cînd Mickiewicz i-a mustrat aspru pe adulatorii săi :

— Eu nu sînt un mentor, le-a spus el cu glasul surd de mînie. Nu-mi puneți în spate răspunderi prea mari. Slăbiciunea voastră n-o vor lecui măreția și puterea altora. Voi înșivă, strigă el, voi înșivă să știți să le cuceriți și să le păstrați !

Citind *Strămoșii* și *Cartea poporului*, Frederic se simțea străbătut de fiori. Își ridica deodată privirea de pe file, cu inima înflăcărată, cu pleoapele zbătîndu-se : iată măreția de netăgăduit a unui creator conștient de mijloacele și de țelurile sale ! Aproape că fugea de această măreție, se întorcea la ea și iar fugea.

După fiecare lectură, emoția provocată de reflecțiile și de viziunea poetică a unei asemenea personalități căuta o dezlănțuire în muzică. Degetele căutau clapele, imaginația teme.

Zadarnic ! În minte înviau anii neputincioși ai copilăriei, de sub pleoape izbucneau lacrimi de furie împotriva golului sufletesc, împotriva lipsei de inspirație. Cel mai inteligent lucru era să renunțe la lectură și să iasă în oraș, să rătăcească pe malurile Senei ori de-a lungul bulevardelor întunecoase, cu atît mai mult cu cît acel decembrie cețos era bîntuit de vînturi.

Mînios, înfrigurat, obosit, Frederic se adăpostea în cele din urmă într-un restaurant plăcut, căuta oameni

[1] E vorba de partea a III-a din *Strămoșii. Cartea poporului și a pelerinajului polon* a apărut la Paris, în decembrie 1832.

care să vorbească orice, se ducea la Delfina, la familia Caraman, ori la alți cunoscuți, care îl întîmpinau cu explozii de bucurie, și unde măcar pentru cîteva ore putea să uite, să uite de toate.

Iar în rue Saint-Nicolas, la Mickiewicz, venea ca să-și amintească din nou de toate, să scruteze totul, să-și dea seama de sensul just al acelor vremuri. Nu căuta mentorul sau profetul, căuta inteligența. Voia să cunoască experiența și concepțiile celui care jertfise patriei, ca nimeni altul în acei ani, întreaga sa inspirație și gîndire poetică. Voia să analizeze încă o dată, într-o discuție amicală, inteligentă reflecțiile așternute pe hîrtie de către poet.

Așa cum s-a mai spus, acestea se întîmplau pe vremea cînd în rue Saint-Nicolas erau discutate adeseori și cu foarte mare aprindere problemele politice ale acelor zile. Era vorba de cunoscuta chestiune a reluării dezbaterilor Seimului. Ce-i drept, nu se aflau prea mulți deputați în străinătate, dar putea fi întrunit totuși. După *quorum*-ul îngăduit de rezoluțiile din 19 și 26 februarie 1831, era suficient pentru deschiderea dezbaterilor un număr de treizeci și trei de membri ai Seimului.

Frederic își amintea prea bine opinia prințului Adam cu privire la reluarea dezbaterilor. Prințul lua în derîdere aceste proiecte, permițîndu-și chiar să se declare împotriva lor. O opoziție asemănătoare, ba chiar și mai categorică, manifestase, mult mai înainte, ultimul președinte al cabinetului, Bonawentura Niemojowski. Deputații cei mai conservatori repetau glumele lui Niemojowski și Czartoryski. Era limpede: în *„quorum"*-ul în care Seimul ar fi putut relua dezbaterile, Czartoryski, Nemojowski și adepții lor politici, partizanii monarhiei constituționale, ai legalității și conservatorismului, erau în minoritate. Oamenii noi, adică democrații și republicanii aleși în timpul revoluției, dețineau majoritatea absolută. Pe deasupra i-ar fi cooptat cu siguranță și pe simpatizanții lor politici. În mîna lor, Seimul ar fi devenit un instrument al luptei politice victorioase pentru unificarea emigrației. Autoritatea acestuia, fără îndoială, ar fi influențat serios dezvoltarea gîndirii politice din țară.

Czartoryski nu putea admite ca Seimul legal să înlăture monarhia în favoarea republicii. Era evident că opiniile politice ale majorității ar fi amenințat cu o catastrofă visurile și proiectele prințului.

Prințul se bucura de considerația primului-ministru al Franței, vărul prințului de Broglie, se bucura de asemenea de stima premierului Angliei, lordul Brougham, și a ambasadorului prinț Talleyrand. Deși nu mai mizau pe Polonia, aceștia îl tratau totuși cu deferență. Iar Seimul l-ar fi putut compromite definitiv pe arena politicii europene, i-ar fi răpit toate șansele de dobîndire a coroanei. Dar ce să mai vorbim de coroană ? Seimul, în care începeau să domine republicanii, mai devreme sau mai tîrziu i-ar fi putut da să înțeleagă că aristocrația și exponentul ei, prințul Czartoryski, erau niște amintiri de domeniul trecutului...

La ce puteai să te aștepți de la niște adversari ideologici, dacă un om, încă nepriceput în manevrele politice, își exprimase concepțiile legate de viitorul Seimului după cum urmează : „Seimul ar trebui să se constituie ca un *Concilium* european, exprimîndu-și cu curaj principiile, care să servească drept temelie a libertății popoarelor". Și mai departe : „Considerînd guvernele ca inamice ale sale, considerînd că nici un parlament european nu este un exponent al voinței naționale, pentru că aceste parlamente au fost alese sub influența vechilor prejudecăți, pentru că încă sînt îmbibate de egoism și temeri, Seimul polonez să se proclame ca exponent al voinței populare..."

Frazele acestea erau consemnate într-o notiță intitulată „Părerile mele despre Seimul polon". Autor : Adam Mickiewicz.

Cei treizeci și trei de deputați s-au întrunit, în sfîrșit, la trei ianuarie. Nu s-a luat nici o hotărîre — unsprezece deputați n-au vrut să recunoască acea adunare drept „Camerele unificate ale Seimului". La patru ianuarie, prințul Adam nu s-a mai prezentat la ședință. Spre sfîrșitul lunii, a fost votată cu nouăsprezece voturi contra treisprezece o moțiune care hotăra alegerea președintelui și începerea de îndată a dezbaterilor.

A doua zi n-au mai venit la şedinţă decît douăzeci şi unu de membri. Ceilalţi au trimis preşedintelui un protest scris împotriva convocării Seimului. Nota de protest purta data de 6 ianuarie 1833 şi era iscălită de : A. Czartoryski, voievod, L. Pac, voievod, Ludwik Plater, senator-castelan, B. Malachowski, Niemojowski, T. Morawski, A. Biernacki, K. Morozewicz, J. Swirski, St. Barzykowski, N. Kaszyc.

În ultimele luni, emigraţia din toate părţile Franţei trimitea circulare, cerînd imediata convocare a Seimului. Emigranţii din Besançon, Chateauroux, Le Puy, Avignon şi Lunel aşteptau hotărîrile Seimului ca pe o salvare. O dată cu sfîrşitul lui ianuarie, însă, începu să fie limpede că opoziţia minorităţii era de neclintit : orice moţiune se transforma în vorbărie goală şi în rezoluţii sterile. Primăvara se anunţa mohorîtă şi la propriu, şi la figurat. O parte dintre deputaţii care începuseră să fie filaţi de poliţie s-au împrăştiat, ceilalţi au răsuflat uşuraţi.

În rue Saint-Nicolas, Mickiewicz tuna şi fulgera împotriva aristocraţilor, care subminaseră dezbaterile Seimului. Uniunea democratică, într-o proclamaţie, a repudiat Seimul în general. Faptul era însă fapt : emigraţia se găsea din nou în faţa marii necunoscute : în cine să creadă, pe cine să asculte, ideile cui să le urmeze ? Comitetul lui Dwernicki se făcuse de rîs, Czartoryski şi aristocraţia îşi atrăgeau tot mai mult ura tuturor. Comitetul lui Lelewel începuse să se descompună încă din decembrie, datorită atenţiei speciale pe care i-o arăta poliţia. Din pricina proclamaţiei *Către fraţii ruşi*, principalii membri ai prezidiului, cu Lelewel în frunte, au fost siliţi să părăsească Parisul.

Oficial, nu era exclusă existenţa unor diferende între miniştrii afacerilor externe din Europa, nu era exclus să se ajungă chiar la schimburi de note diplomatice şi atacuri ale presei oficioase. În acelaşi timp, însă, prin corespondenţă cifrată, redactată în termeni foarte curtenitori, cancelariile poliţiilor secrete îşi transmiteau reciproc informaţii, caziere, şi uneori chiar instrucţiuni. Aceasta era una din cele mai importante metode ale faimoasei Sfinte Alianţe, îndreptată împotriva alianţei popoarelor. Mîna de fier a lui Nicolae, scria *Pelerinul polon*, redac-

tat de Adam Mickiewicz, ajunge pînă în închisorile franceze, iar jandarmii francezi sînt în slujba lui. Așa și era : în Ministerul Afacerilor Interne al Franței fusese doar înființată o comisie pentru supravegherea emigranților. Lelewel, Krepowiecki, Worcell au fost expulzați din Franța. Thiers, faimosul ministru al Afacerilor Interne [1], împreună cu întregul cabinet și cu rotofeiul rege făceau tot posibilul pentru ca Franța să uite de revoluțiile ei. Fusese lichidată gazeta de stînga *Tribune* [2], fuseseră arestați membrii comitetului de conducere al numitei *Société des droits de l'homme* [3]. Și cum agenții poliției depistaseră acolo legăturile dintre revoluționarii francezi și polonezi, arestările și expulzările au atins maximum de intensitate tocmai în acea primăvară mohorîtă a anului 1833.

La Paris umblau astfel de vorbe : „Deci, la primăvară... îndată ce se desprimăvărează... în primăvara asta, în sfîrșit..." adică atunci aveau să se întoarcă în patrie. Primăvara devenise o formulă magică, o speranță înfloritoare. În primăvara aceea se vorbea mereu despre țară și despre bucuria reîntoarcerii. Oamenii cu scaun la cap ridicau însă din umeri cu o ironie amară. Primăvara din acel an scotea tot mai mult în evidență înfrîngerea.

Anul începuse prost : întîi Seimul, apoi nefericita expediție a lui Zaliwski [4] în țară, urmată de arestări și expulzări. Chiar și Mickiewicz cădea uneori pradă disperării. Nu prea mai era nimeni în stare să ridice moralul oamenilor.

---

[1] Adolphe Thiers (1797—1877), politician și istoric burghez. Ministru în guvernul republicii burgheze franceze din 1871, a reprimat sîngeros Comuna din Paris.

[2] E vorba de ziarul *Tribune des peuples* (vezi nota 5 de la pagina 17), suspendat de poliția pariziană din pricina caracterului său revoluționar.

[3] Asociație cu tendințe burghezo-democratice, avînd ca lozincă drepturile omului și ale cetățeanului, proclamate în timpul revoluției burgheze din Franța.

[4] Revoluționar polonez de origine șleahtică, a participat activ la insurecția din 1830—31. Din inițiativa sa, în 1833, cîteva unități poloneze de emigranți trec hotarele Regatului polon, încercînd să reia lupta, atrăgînd totodată și masele țărănești. Încercarea dă greș, Zaliwski fiind nevoit să fugă în Galiția unde este întemnițat și condamnat. Se eliberează abia în 1848.

După lichidarea Seimului, anturajul prinţului Adam triumfa : în expediţia lui Zaliwski vedeau o trădare a intereselor naţionale, iar arestările şi expulzările erau calificate ca o reacţie logică la excesele iacobine.

Frederic stîrnise într-o seară, la familia Plater, o dispută aprinsă în legătură cu expulzarea lui Lelewel. După aceea nu se mai arătase pe acolo vreo trei săptămîni. În cele din urmă se ajunsese la scuze, şi de atunci nu se mai discutau niciodată chestiuni politice în prezenţa lui. Era, după cum îi şoptise gazda prinţului Adam, nesigur.

Apoi Frederic avusese un diferend cu Walewski, şi de atunci se salutau cu răceală. Plater constata cu multă ironie că sentimentele prieteneşti ale prinţesei Czartoryski faţă de Frederic se răciseră întrucîtva.

Încet, încet, începuse să scîrţîie ceva şi în rue Saint-Nicolas. Prietenii lui Adam Mickiewicz ţineau cu tot dinadinsul să facă din el un profet. Poetul li se împotrivea, ocărîndu-i cu hotărîre şi asprime. Totuşi, începuse să se cam dea bătut. Da, pribegia e o mare nenorocire. Pribegia e o boală. Unii îşi trădează neamul, alţii pe sine, alţii, în sfîrşit, propria lor fericire.

În primăvara aceea Frederic ajunsese să cunoască multe adevăruri în legătură cu insurecţia : ştia ce trebuia să creadă despre prietenii săi cu titluri aristocratice şi ce să creadă despre Mickiewicz sau Lelewel. Totul era limpede, sau, mai bine zis, totul era îngrozitor de limpede. Dreptatea era de partea acelora care luptau pentru libertatea popoarelor — de partea acelora care îi puneau la stîlpul infamiei pe monarhi şi pe aristocraţi. Dreptatea era de partea acelor polonezi, ruşi, francezi, germani şi italieni care strigau sus şi tare că „datoria umanităţii este întronarea fericirii pentru cei obidiţi“ şi „chiar dacă vreun guvern ar fiinţa numai două săptămîni, şi tot ar fi de datoria lui să-şi găsească timp pentru a se ocupa de soarta asupriţilor“.

Şi tocmai guvernele îi osîndeau pe luptătorii pentru libertate la închisoare şi la moarte, în toate ţările şi în toate oraşele Europei. Şi nimic, nimic nu te făcea să speri că în primăvara aceea, sau în viitorul apropiat se va schimba ceva în lume. Ce-i mai rămînea de făcut

celui conştient de un asemenea adevăr ? Moartea ? Disperarea ? Temniţa ? Nebunia ?

Primăvara s-a revărsat totuşi încîntătoare, senină, veselă, asemeni fetişcanelor pariziene. Frumuseţea ei i se părea insuportabilă lui Frederic. Nu se simţea bine de loc, sănătatea lui, ca de obicei primăvara, lăsa de dorit — înţepături în piept, sub omoplatul stîng, îl chinuiau adeseori, zi şi noapte. Apoi începuse să tuşească. Se mai certase şi cu cîţiva prieteni : îi bombănise pe alţi cîţiva, în cap cu Zaleski, că se gudură prea mult pe lîngă Mickiewicz, se ciorovăise cu Stefan Witwicki pentru nişte glume proaste despre Delfina. Avusese chiar îndrăzneala să răspundă foarte nepoliticos prinţului Czartoryski, la observaţiile ostile ale acestuia, referitoare la „tot mai ciudatele vederi ale domnului Mickiewicz".

Uimit, prinţul se simţise ofensat. Dăduse să se înţeleagă acest lucru prin felul cum îşi luase rămas bun de la Frederic, aşa cum, în imaginaţia sa, trebuia să-şi ia rămas bun un Czartoryski de la un Chopin. Îi întinsese o mînă moale, inexpresivă, îi aruncase o privire care nu era nici măcar dispreţuitoare, lunecînd pe alături, de parcă „ignora" că-şi ia rămas bun de la cineva.

Din seara aceea, Frederic, sub pretext că e bolnav, se închisese în casă pentru trei săptămîni. Nu primea decît înainte de amiază elevi, iar seara doar pe cei mai apropiaţi dintre prieteni. Pe polonezi îi evita. Îi primea mai cu seamă pe prietenii săi muzicieni. Cu Hiller cînta la patru mîini, cu violonistul Franchomme[1] duete. Seara, cînd era timp frumos, ieşea, făcînd lungi plimbări de unul singur.

Îl vizitase de vreo două ori şi Mickiewicz. Acesta nu se simţea însă bine în apartamentul lui Frederic, dichisit, elegant, ca alcovul unei femei frumoase. Tăcea, îl ruga să-i cînte ceva şi pleca mormăind. De vreo două ori se ivise şi Sienkiewicz[2], factotum-ul prinţului Adam. Frederic dăduse însă dipsoziţie să nu fie primit. În cele din urmă, în Chaussée d'Antin a oprit un echipaj în care se

[1] *Aug. Joseph Franchomme* (1808—1884), renumit violonist francez.

[2] *Karol Sienkiewicz* (1793—1860), secretar şi bibliotecar al prinţului Czartoryski, scriitor minor polonez.

afla însuşi Ludwik Plater, dar... nu l-a găsit acasă pe domnul Chopin.

Prinţul, ca şi Plater, urmărea cu multă atenţie starea de spirit a oamenilor de artă. Era tot mai limpede că, de pildă, poeţii, deşi nu afişau încă o ostilitate prea făţişă, totuşi gîndeau şi vorbeau astfel, încît nu mai putea fi vorba de nici un fel de prietenie sau colaborare cu ei. În ultimul timp chiar şi „drăgălaşul" Chopin începuse să-şi arate colţii. Pe prinţ îl alarmau astfel de constatări. Vizita lui Plater fusese o făţişă şi amabilă propunere de pace şi de continuare a prieteniei. Frederic, însă, într-o scrisoare politicoasă, a pomenit din nou despre boala lui şi nu s-a arătat nici de data aceasta la „prieteni". Întrerupsese chiar şi lecţiile, se spunea că ar fi plecat. Totuşi fusese văzut de cîteva ori contemplînd serile de primăvară, pe malul Senei ori în Jardin des Plantes.

Frederic, într-adevăr, ieşea în fiecare seară în oraş, alegîndu-şi cele mai pitoreşti şi ferite colţişoare. Pentru astfel de plimbări se îmbrăca cît mai modest şi evita străzile pe care putea să întîlnească personaje din înalta societate pariziană. Se plimba cu paşi rari, ţinînd în mîinile împreunate la spate un bastonaş subţirel, îşi înfofolea gîtul cu un şal, mergînd gheboşat. Privit în treacăt, putea să pară un bărbat mult mai vîrstnic, infirm, care, fiind singur şi plictisit, se plimba pe străduţe mai ferite, pentru a trage cu ochiul la perechile de îndrăgostiţi ce se sărutau cu gingăşie şi-şi zîmbeau duios.

Privitorul neatent nu era departe de adevăr. Plictiseala, singurătatea, amărăciunea, lîncezeala — iată simţămintele lui Frederic din acele zile. Totuşi, nu erau prea supărătoare. I se încuibaseră însă în cuget şi în inimă, ca o boală cronică, incurabilă, astfel că, în cele din urmă, nu mai avea chef de nimic. Îmbătrînit parcă prea de timpuriu, umbla prin oraş în virtutea inerţiei, şi tot astfel privea oamenii, casele, copacii, fluviul.

Într-o seară l-a surprins o furtună. Stătea de o jumătate de oră pe malul Senei, lîngă Pont-Neuf, privind zbenguiala cîtorva copii. Se jucau de-a războiul. Două fetiţe, la care băieţii, la început, ţipaseră, apoi, în avîntul luptei, le goniseră cu pietre, plîngeau. Vru să le consoleze, să le dea cîţiva *sous* ca să-şi cumpere bom-

boane, dar, cînd se apropie de ele, o luară la goană ca două ciute speriate.

Furtuna s-a dezlănțuit pe neașteptate. Cîteva rafale de vînt, și curînd după aceea a început să tune și să plouă torențial. În prima clipă s-a gîndit să găsească vreo birjă. Și-a amintit însă numaidecît de străduța Tirechappe, mai curînd de birtul de pe acea străduță, unde fusese cîndva cu Lelewel și mîncase varză cu cîrnați pentru treizeci de centime. Amintirea nu era atrăgătoare: nici mîncarea, și nici vinul prost. Dar cum se plimba așa prin oraș, în virtutea inerției parcă, s-a îndreptat grăbit spre birt.

Din stradă coborai două trepte. Clopoțelul atîrnat deasupra ușii a sunat strident, astfel că oamenii din birt au întors capetele spre el.

S-a așezat într-un colț, cu un pahar de vin tare prost dinainte. Din fericire, acolo nu-l cunoștea nimeni. Totuși, era privit cu interes. La măsuța de lîngă fereastră se aflau trei bărbați și o fată frumoasă, dar ofilită, cu o expresie de plictiseală nespusă. Bărbații vorbeau în șoaptă, iar unul dintre ei se uita stăruitor spre Frederic. Privirea lui era de-a dreptul dușmănoasă. Spuse ceva, și de astă dată îl fixară toți patru — fata chiar cu frică. Chiar și birtașul, care moțăia după tejghea, îl privea printre gene, iar muștriii de la celelalte măsuțe se uitau și ei curioși spre necunoscutul singuratic.

Frederic începuse să se neliniștească. Ce însemnau acele priviri? Avea o redingotă veche și un joben vechi. Îmbrăcămintea îl deosebea, firește, de ceilalți, dar nu pînă-ntr-atît încît să mire pe cineva, și mai cu seamă să trezească atîta spaimă în ochii tinerei fete. E adevărat, îl puteau socoti un intrus printre ei. Afară însă se dezlănțuise una din acele furtuni de primăvară și turna cu găleata. Pe o asemenea vreme, prezența unui necunoscut n-ar fi trebuit să mire și nici să stîrnească dușmănie sau frică. Întîlnind pentru a treia sau a patra oară privirea întunecată a bărbosului care ședea lîngă fereastră, se gîndi să simuleze că moțăie și închise ochii. Vinul era prost, dar destul de tare. Murmurul monoton al șoaptelor de la mese și muzica ploii în jgheaburi

făcură ca după cîteva clipe să se cufunde într-o toropeală lină, de data aceasta neprefăcută.

Îl trezi clinchetul clopoţelului, tras cu putere, şi liniştea subită ce-i urmă. Deschise ochii nu prea dezmeticit: în uşă se aflau doi civili: doi mustăcioşi înalţi, voinici. Abia atunci înţelese ce se petrecea: în spatele lor se zăreau siluetele cîtorva jandarmi.

Scena care a urmat n-a uitat-o multă vreme după aceea, deşi n-a durat decît cîteva minute.

La vederea agenţilor, cei trei bărbaţi care şedeau lîngă fereastră s-au ridicat încet în picioare. Agenţii începuseră să-l legitimeze pe un bătrînel necăjit, care şedea la o măsuţă lîngă uşă. Observînd însă neliniştea celor trei, ambii agenţi s-au îndreptat spre ei. În aceeaşi clipă, cei trei s-au repezit către uşile laterale. Pe unul dintre ei l-au trîntit îndată pe podea — pe al doilea, un tînăr subţirel cu părul castaniu, l-au ajuns în prag. Nici al treilea n-a izbutit să scape. La strigătul agenţilor, jandarmii au dat buzna de afară. Dincolo de uşa pe care fugise bărbatul cel cu priviri întunecate, s-au auzit zgomotul unei încăierări, trosnet de mobile şi răbufnirea unor lovituri înfundate. Doi jandarmi au sărit în ajutorul agenţilor. După cîteva clipe lungi ca veşnicia, s-au întors în sfîrşit cu bărbosul. Acesta avea faţa plină de sînge. Fata a încremenit, îngrozită, apoi a ţipat deodată jalnic, izbucnind în hohote de plîns. Un jandarm a îmbrîncit-o cît colo de lîngă iubitul ei, iar cel mai scund dintre agenţi, gîfîind, rînjind, îl lovea mereu cu pumnul în spinare pe bărbos, care începuse să se împleticească şi, făcînd paradă de cultură, repeta mereu:

— *Tu l'as voulu, Georges Dandin... tu l'as voulu*[1]...

Ploaia era pe sfîrşite. Ceilalţi muşterii au fost legitimaţi superficial, la repezeală. Agenţii au mai ridicat un individ beat criţă, care tot timpul dormise într-un colţ al birtului, fără să supere pe nimeni, şi s-a lăsat dus, ca un căţeluş cuminte, de zgardă. Frederic a plătit îndată şi a plecat. Toţi îl priveau cu duşmănie vădită. Agentul care îl legitimase îi dăduse înapoi paşaportul, înclinîn-

[1] *Aşa ai vrut, Georges Dandin... aşa ai vrut...* replică celebră din comedia *Georges Dandin* de Molière.

du-se, iar birtașul făcuse zeci de temenele înaintea lui, înmînîndu-i restul la o monedă de aur de douăzeci de franci și mormăind, parcă ar fi vrut să se dezvinovățească :

— *Oh, cette politique... cette vilaine politique !*[1]

Frederic își dădu seama abia acum că arestații nu erau infractori de drept comun. Nu înțelegea însă acea ciudată, îndîrjită ostilitate pe care o observase în privirea tuturor oamenilor acelora. S-a ivit însă numaidecît prilejul să dezlege misterul.

Ieșind din birt, îndată după colțul străzii, a dat peste fata aceea care fugise după arestați, plîngînd în hohote. Stătea rezemată de zid și plîngea înfundat.

Frederic șovăi. Avea în buzunar cîteva monede de aur a cîte douăzeci de franci. Se opri și-i atinse brațul cu delicatețe. Fata înălță capul și din nou, din nou ! se zări în ochii ei spaima. O clipă după aceea însă spaima se transformă într-o furie turbată. Începu să-l ocărască. Frederic nu înțelegea prea bine vorbele pe care i le striga alandala, fără nici un înțeles. Repeta însă la fiecare frază cuvintele : „Copoi blestemat ! Copoiule !"

Ce rost ar fi avut să-i explice ? Ar fi fost tot atît de nefolositor să se întoarcă în birt și să spună cine e. Nu l-ar fi crezut, nu l-ar fi ascultat nimeni. Îmbrăcămintea, banii erau o mărturie împotriva lui. În ochii lor aparținea acelei categorii care dădea ordine agenților și jandarmilor. Ar fi reușit oare să le explice că nu au dreptate ? O luă la fugă. Ploaia se întețea din nou.

Ziua următoare se îmbolnăvi de-a binelea : temperatura și tusea îl făcură să stea cîteva zile în pat.

Delfina îl vizită a doua zi. Era frumoasă, încîntătoare. O asemenea femeie nu putea să nu fie iubită. Aristocrată de neam mare, stea a saloanelor pariziene, știa să fie totodată cea mai modestă, cea mai tandră prietenă. Se pricepea de minune să îngrijească un bolnav care-i era drag, ca cea mai atentă ocrotitoare. Eroină capricioasă a zeci de aventuri galante, dintre cele mai vestite la acea vreme, devenise deodată infirmieră : prepara com-

[1] Oh, politica asta, politica asta blestemată ! (În lb. fr.)

prese, ceaiuri din plante medicinale, pregătea masa, îi citea cu glas tare, îl distra, făcea muzică sau conversa.

Şi nu era de loc lucru uşor. Mai cu seamă că bolnavul era nervos, agitat. În acele zile Frederic schimba uşor cuvintele de dragoste în reproşuri şi lamentaţii. Tăcea sau se enerva în felul lui, rece, maliţios. Nu putea să sufere decoctul din plante medicinale, nu-i plăcea ultimul roman al domnului de Balzac, iar glasul voalat al Delfinei îl făcea să rîdă. S-ar fi părut că voia cu tot dinadinsul s-o scoată din sărite. Bărbaţii ştiu să rănească adînc atunci cînd caută un pretext pentru a rupe relaţiile. Iar comportarea lui Frederic putea da de înţeles tocmai aceasta.

Delfina nu-şi ieşi totuşi din fire, îndeplinindu-şi mai departe îndatoririle de infirmieră. Venea în fiecare zi, nu dădea voie musafirilor nepoftiţi să intre, şi ea socotea că în timpul bolii orice vizitator e un musafir nepoftit. Îi aducea bolnavului flori, fructe şi dulciuri, ca o mamă atentă. Frederic era capricios ca un copil. Ea îl cunoştea şi-l îngrijea cu discreţie, singura metodă care avea şanse de succes.

În prima zi de convalescenţă, Frederic fu deosebit de aspru. Ea i-a atras atenţia asupra acestui lucru. Atunci a început să-i strige furios că îl înşală, că e o egoistă, că nu-i pasă de suferinţa altuia. Frîngîndu-şi degetele, şi-a înăbuşit glasul, continuînd să-i spună cuvinte grele. Văzînd-o că tace cu sfială, a început s-o ia în zeflemea. Totuşi, el fu cel învins. Delfina, în loc să arate cît de jignită era şi să plece fără a-şi lua rămas bun, izbucni în plîns. El a amuţit, apoi şi-a cerut iertare, căutînd să explice cauzele, pricinile stării în care se afla.

A vorbit despre toate. Despre singurătatea care îl rodea fără leac, despre dorul de casă şi de ţară, unde nu voia să se întoarcă. I-a povestit despre frămîntările din sînul emigraţiei. Unde să cauţi adevărul, se întreba el într-una, cu cine şi împotriva cui să lupţi ? Aminti de toate evenimentele anului trecut, care, deşi îi deschiseseră o largă perspectivă asupra lumii, îi răpiseră însă liniştea şi elanul creator. S-a declarat alături de oameni ca Mickiewicz, Goszczynski, Worcell şi Lelewel. A po-

vestit apoi despre cele petrecute în birtul din Tirechappe...

Totul se învălmășea, se încîlcea. Altădată compunea cu multă ușurință, oricînd. Atunci știa cum să-și orienteze viața și gîndurile. Acum, abia dacă reușea să corecteze, să dibuie și să înlăture greșelile din tinerețe. Ce să facă ? Să trăiască o viață sărăcăcioasă, lipsită de confort ? Să se condamne la un viitor nesigur ? Oamenii ale căror idei îi erau scumpe, de ale căror idei se simțea tot mai apropiat nu voiau să-l primească. Mickiewicz...

După primele cuvinte, Delfina, fără a mai plînge, îl asculta, iar în ochii ei minunați se citea o curiozitate rece. Căuta să judece lucrurile cît mai nepărtinitor. În cele din urmă zîmbi ironic :

— Mickiewicz îți va porunci să scrii opere naționale în mizerie și frig.

Ea raționa limpede, simplu. După observația în legătură cu Mickiewicz îl întrebă dacă intenționa s-o rupă cu toți și să trăiască în mizerie...

El nu răspunse nimic.

Ea, în schimb, continuă :

— Ești slab și plăpînd. Din compoziții, fără lecții și relații, nu vei rezista. Concertele ? Ridică din umeri. Ca să trăiești din concerte, trebuie să ai forțe, nu glumă. Cu puterile tale, în sărăcie, nu vei supraviețui nici cinci ani. Și-apoi ? Știa că el n-avea ce să răspundă. Dorea un sfat. Numai un sfat ? Izbucni într-un rîs vesel : Se prea poate să ne disprețuiți, dar fără noi nu se poate trăi. Nu explică dacă se referea la femei sau la aristocrați. De altfel, rîdea ea veselă, lucrurile acestea — convingerile personale și viața — pot să meargă pe căi deosebite. Iubind poporul, spunea ea, poți totuși aprecia îndemînarea bucătarului familiei Caraman. Se știe doar că un militant politic și un poet ca Lamartine a plecat în călătorie spre Orient nu ca un pelerin modest, ci cu un fast regesc, pe un vas bine echipat, ducînd daruri demne de însuși Harun-al-Rașid[1], emirilor, iar nu arabilor simpli.

---

[1] Calif al Persiei, (sec. VIII și IX), erou din *O mie și una de nopți*.

În seara aceea nu l-a mai lăsat să vorbească. Era mai drăgălaşă, mai încîntătoare ca oricînd. Subiectul serios al discuţiei s-a pierdut repede printre glume şi cîteva bîrfeli foarte amuzante în legătură cu tînăra fiică a contelui de Flahaut, care-i plăcuse cam prea mult unuia dintre fiii regelui, şi a cărei virtute, tatăl ei, el însuşi un seducător vestit, o apăra cu o încăpăţînare demnă de dizgraţia regală. În saloane, de altfel, această anecdotă devenise o admirabilă ocazie de ironii la adresa familiei regale: îndrăgostit cobză, prinţul îi dădea tîrcoale tinerei contese ca un smintit.

În cele din urmă l-a făcut să rîdă pînă la lacrimi, apoi, de bucurie, i-a sărutat lacrimile şi l-a înduplecat să meargă într-o excursie, împreună cu alte persoane, în prima duminică cu timp frumos. Vor pleca cu cîteva trăsuri la Fontainebleau, primăvara era doar deosebit de încîntătoare anul acela.

Vorbind astfel, se opri în fereastra care scînteia, scăldată în aurul şi purpura unui asfinţit strălucitor. Închise ochii pe jumătate: ce feerie!

Primele zile de mai preschimbaseră oraşul într-o grădină plină de flori. Părea că Parisul voia să arate lumii tot ce avea mai pitoresc. Pe marile bulevarde puteai să uiţi uşor că existau străduţe ca Taranne sau Tirechappe. Trăsurile erau împodobite de şaluri şi dantele mai colorate decît florile.

SOCOTELI

Carnavalul anilor 1833—1834 îi zdruncinase simţitor bugetul: cabrioleta nouă, elegantă, livreaua şi leafa vizitiului, garderoba, renovarea mobilierului, noul pian, un Pleyel splendid, florile pentru domnişoarele cu care dansa la serate şi, în sfîrşit, acele, aşa-zis modeste, dar neobişnuit de costisitoare, primiri pentru prietenii cei mai apropiaţi, oare într-adevăr cei mai apropiaţi? Consecinţa unor astfel de cheltuieli şi a altora asemănătoare a fost că spre sfîrşitul lui ianuarie s-a văzut silit să-i ceară lui Schlesinger noi avansuri, iar la două sau trei săptămîni după aceea să se adreseze pentru un împrumut baronului Leo, bancherul care se obişnuise de altfel să aducă asemenea omagii ilustrului compozitor. Faptul că se obişnuise nu excludea însă o evidenţă foarte strictă a termenelor de rambursare a datoriilor.

Faţă de această situaţie, Frederic hotărî să-şi echilibreze bugetul, să scoată cu mai multă chibzuinţă portmoneul din buzunar. Veniturile erau, ce-i drept, frumuşele, chiar foarte frumoase. Cîştiga mai bine ca oricare alt polonez din Paris, dar... dar frecventa o categorie de oameni care nu cîştigau, ci *aveau*.

Ce însemnau cei patruzeci de mii de franci pe an ai lui în comparaţie cu suta de mii pe care o cheltuia Delfina (şi aşa înglodată în datorii) sau Flahaut, care

numai pentru caleașcă, două cabriolete și un *tilbury*[1] cheltuia în jurul a douăzeci de mii de franci ?

Vizitiul lui Flahaut își pudra părul, ca Pixis, și purta funde mai elegante decît patru cincimi dintre muzicienii parizieni.

Dacă voiai să fii considerat celebru, adică la modă, și bogat, adică tot la modă, era imposibil să cheltuiești mai puțin de treizeci și cinci pînă la patruzeci de mii de franci.

La urma urmei puteai avea rupturi ce nu se vedeau la ciorapii de mătase, jiletca însă trebuia să fie imaculată, să ia ochii, și s-o schimbi în fiecare zi. Și-apoi nu era permis să mergi pe jos, și nici să umbli în permanență cu un cupeu închiriat, de care *les bourgeois* uzau îndeobște la nunți și la înmormîntări.

La Paris tinerii nu trăiau toți la fel. Cei care locuiau, de pildă, în rue Neuve-Sainte-Geneviève visau un venit de o mie de franci anual. Cei din Tirechappe flămînzeau, iar *ouvriers*[2]-ii din Cartierul Latin crăpau de foame, pentru ca nevestele bancherilor să poată merge la Operă împreună cu aristocraticii lor amanți, iar copiii bancherilor să-și cumpere titluri de noblețe. Domnișorii parizieni care frecventau saloanele din rue Saint-Dominique, de Grenelle sau chiar du Helder umblau pe jos doar pe parchete ceruite. Botinele lor de lac făceau cunoștință cu noroiul străzilor pariziene doar cu prilejul chefurilor și al escapadelor în Montmartre. Pe tinerii aceia nu-i deranja nici un jandarm. Puteau să aibă bani murdari — cu siguranță că aveau însă caziere curate în evidența cancelariei poliției secrete a domnului Thiers.

Frederic locuia în Chaussée d'Antin. Apartamentul lui nu era atît de scump, încît să poată fi plătit doar cu prețul sîngelui și sudoarei muncitorului și țăranului francez. Felul lui de viață era totuși scump, foarte scump. Apartamentul, cabrioleta, garderoba, hrana și celelalte cheltuieli se ridicau anual în jurul a treizeci de mii de franci. Dar luxul, călătoriile sau astfel de nimicuri, ca un ceas, un ac de cravată sau niște flori ?

[1] Cabrioletă ușoară cu două locuri. (În lb. engleză.)

[2] Muncitorii. (În lb. fr.)

Din timp în timp solicita o serie de împrumuturi și avansuri, după care urma o perioadă de echilibru. Obicei vechi! Frederic se așeza la birou, cu creionul în mînă și socotea: mai întîi pasivul, apoi activul. Avea concepții atît de moderne, încît în discuțiile cu negustorii se intitula *un homme d'affaires*[1], și totodată era atît de înțelept, încît să-și calculeze just, să-și echilibreze veniturile și cheltuielile. În schimb nu era atît de înțelept, încît să poată păstra acel echilibru.

De data aceasta situația era mai complicată ca oricînd. Trăind foarte cumpătat, împrumutul pe care-l obținuse avea să-i ajungă timp de o lună. Veniturile din lecții, pînă la 15 martie, vor aduce aproximativ trei mii cinci sute de franci. În martie trebuia să apară *Rondo în mi major* la Schlesinger (pentru Franța și Anglia), precum și la Breitkopf și Härtel (pentru Germania). Asta va aduce aproximativ o mie de franci. Totodată putea spera că în martie îi vor fi plătite drepturile pentru patru mazurci (separat de Schlesinger și de Breitkopf). Poate avea să scoată ceva de la Schlesinger și pentru *Fantezia în la major* pe teme poloneze. Pe Kistner, care o cumpărase pentru Germania, nu se putea conta. Una peste alta, în martie va avea de încasat șase pînă la șapte mii cinci sute de franci. Da, atunci va putea să răsufle ceva mai în voie. Poate chiar șapte mii... Dacă ar putea fi organizat un concert, un concert cu bilete de cîte douăzeci de franci, atunci...

Frederic scria pe hîrtie două rubrici: într-una făcea calculul optimist, în a doua, pe cel pesimist. Pe stînga, totaliza încîntătoarea sumă de șapte mii cinci sute de franci, pe dreapta, scria cu cifre prizărite sărăcăcioasa sumă de cinci mii cinci sute. Cele două mii diferență reprezentau împrumutul acordat de bancher. Ca dovadă a dragostei sale pentru muzică, bancherul nu încasa dobînzi. Era neîndoielnic, însă, că, cel mai tîrziu pînă la sfîrșitul lui aprilie, cele două mii trebuiau rambursate. Tot spre sfîrșitul lui aprilie trebuia să treacă pe la croitor, ca să comande două, trei redingote și jiletici

[1] Om de afaceri. (In lb. fr.)

de vară. Situația nu era strălucită. Prevedea că în lunile următoare va trebui să chibzuiască bine fiece franc.

Din fericire, norocul i-a surîs. A putut restitui banii împrumutați înainte de scadență. Schlesinger i-a acordat noi avansuri. De la Breitkopf și Härtel, editorii din Leipzig, și chiar de la Kistner a putut obține sume care i-au mai cîrpit bugetul pe ici, pe colo. Așa că primăvara trecea ușor, aproape în îndestulare.

Aprilie i-a adus o mare bucurie. În Chaussée d'Antin a venit un oaspete : Jas Matuszyński. Jas era unul dintre prietenii săi cei mai vechi, elev în pensionul profesorului Chopin, un suflet afectuos, bun și delicat. Frederic îl ținea minte de pe vremea cînd amîndoi aveau plete ca fetițele. Acum, la Paris sosise un bărbat matur, în toată firea, medic cunoscut în țară. Vorbea oarecum grav, simplu și totuși cu floricele, ca orice om cult.

Au început imediat să răscolească trecutul. „Ții minte ? Îți amintești ?" Așa se întîmplă întotdeauna după o lungă despărțire. Depănară amintiri, regretară lucruri de demult, rîseră nebunește din pricina unor nimicuri.

În cele din urmă, Frederic l-a rugat pe oaspete să-i vorbească despre noutățile din țară, despre prieteni, despre cunoscuți. Jas i-a transmis nesfîrșitele salutări și sărutări trimise de aceștia. Despre familie nu știa mare lucru. I-a dat o scrisoare de la tatăl lui, cu care Frederic văzu că nu prea avea de ce să se mîndrească. Pan Mikolaj îl sfătuia să nu aibă relații cu emigranții. Furios, Frederic a rupt scrisoarea în bucățele. Jas a picat tocmai în clipa aceea. Delicat, discret, a început să povestească despre Varșovia cu căldură, parcă ar fi dorit să apropie țara îndepărtată. Au sporovăit cîteva nopți de-a rîndul. Varșovia, mănăstirea vizitandinelor, cheiul Vistulei, Vistula, Joli-Bord.

— Mai povestește, îl ruga Frederic.

Priveliștile binecunoscute și amintirile înduioșătoare erau însă întunecate de cizmele și cnutul țarului. La Varșovia se zidea o citadelă.

Povesti despre al zecilea pavilion şi despre curţile interioare ale citadelei. Îşi îndeplineau menirea de mai bine de un an. Ţarul-jandarm al reacţiunii europene preţuia mai presus de toate poliţia, copoii şi glasul tunurilor. Varşovia era un oraş frumos. Minunat. Ţarul a considerat necesar s-o împodobească cu o nouă operă arhitectonică: ziduri, gratii şi forturi. Pe străzi se înşiruie gherete vărgate pentru santinele. În fiecare e un post de gardă. De la fiecare post se zăreşte următorul, iar reţeaua lor se închide în Piaţa saxonă, unde veghează cu rîvnă cavaleria şi artileria.

Ţarul Nicolae pune mare preţ pe tunuri. În ziua răscoalei de la Petersburg a decembriştilor, tancurile i-au salvat tronul şi viaţa. Acum, din citadelă erau îndreptate spre Varşovia ţevile altor tunuri decît cele din decembrie, misiunea lor era însă aceeaşi: să apere principiul originii divine a autocraţiei.

Jas vorbea despre toate acestea cu răceală, fără patos. Era vădit că acolo, în ţară, se dezvăţaseră să mai folosească cuvinte mari. Povestind despre una, despre alta, uneori micşora ochii — era miop.

Simţea şi el oboseală de pe urma unui asemenea subiect. Reveni la imaginea vechii, veselei Varşovii. Mai ţinea minte plimbările cu sania, de carnaval? Îşi mai amintea de *Fraszka*[1]*?*

— Fraszka nu mai este, spuse Matuszyński. Citadela...

— Mai ţii minte ceasul de argint al lui Gugenmus? întrebă iute Frederic. Era o operă naţională. Vestit în toată capitala, fusese expus la magazinul din cartierul Cracovia.

În sfîrşit, veni rîndul lui Frederic să povestească despre sine. Nu cu puţină satisfacţie remarcase că situaţia lui, îmbrăcămintea şi apartamentul îi impuseseră provincialului de la Varşovia. Îşi dădu seama însă numaidecît că nu avea prea multe motive de mîndrie. Jas era epatat de relaţiile lui Frederic, de eleganţa şi, mai cu seamă, de veniturile lui. Cît priveşte problemele muzicii, ale artei, Matuszyńsky, om de ştiinţă, biolog şi

[1] Glumă (numele unei cafenele din Varşovia).

anatomist, le privea cu îngăduință, dar nu le considera preocupări serioase. Zîmbea politicos, dar distrat.

— Admirabil, exclama el, admirabil!

Cele mai multe compoziții pe care Frederic i le cîntă, Jas le cunoștea încă de la Varșovia. Mazurcile, studiile îl impresionară chiar, îl emoționară. Își freca fruntea în tăcere și-și cobora pleoapele. Dar din lucrările pe care nu le cunoștea prea puține îl mișcaseră. Unele lucrări frumoase nu le înțelesese de fel. Și, peste cîteva zile, între cei doi prieteni se strecură o răceală, de parcă unul i-ar fi provocat celuilalt o dezamăgire nedeslușită, totuși dureroasă.

Îi împăcă cu totul pe neașteptate o grijă comună: amîndoi aveau sănătatea șubredă. Jas se afla într-o stare și mai proastă decît Frederic. Se îmbolnăvise de cîteva ori și chiar avusese hemoptizii. Primăvara trecută abia se înzdrăvenise.

Matuszyński nu se văita ca un medic instruit, ci băbește, ca pacientul cel mai obișnuit. Frederic era mult mai puțin alarmat, da, dar Frederic încă nu avusese hemoptizii. În ochii strălucitori ai lui Jas se ascundea neliniștea. Se știe că aproape toți medicii se sperie cumplit de fiece boală pe care o studiază. Cu Jas însă era altceva. Arăta aparent bine, mai cu seamă cînd se aprindea, cînd se îmbujora. Dimineața însă te speriai văzîndu-l. Dimineața, se foiau amîndoi prin casă, tăcuți, nervoși, speriați de obrajii lor galbeni.

Cît privește situația financiară, aceasta era acum într-adevăr excelentă. Spre sfîrșitul lui mai, Frederic putu chiar să facă o călătorie în Germania. Ferdinand Ries dirija la Aachen un splendid festival muzical: Simfonia *Jupiter*, de Mozart, fragmente din *Deborah*, de Händel și *Simfonia a doua* de Beethoven.

Frederic hotărîse să facă această călătorie la îndemnul lui Hiller, cel mai bun dintre prietenii săi muzicieni din acea vreme. La Aachen urmau să se întîlnească cu Mendelssohn, ceea ce era ispititor. De Jas nu avea de ce să se jeneze. Petrecea zile întregi la *École de Médecine* și prin spitale, se întorcea seara și se culca imediat. Și tocmai seara Frederic era liber, consacrîndu-și distracțiilor cîteva ore, pe care nu obișnuia să și le pe-

treacă în casă. Aproape că nici nu se vedeau. Aşa că, la 20 mai, Frederic a întrerupt lecţiile pentru zece zile şi a plecat împreună cu Hiller la festivalul organizat de Ries.

Călătoria s-a prelungit. L-au vizitat pe Mendelssohn la Düsseldorf, unde locuia, au trecut şi prin Köln. Au făcut o excursie încîntătoare cu un vapor. Luna mai în valea Rinului e mai ameţitoare decît plăcutele vinuri de prin partea locului. Asfinţitul soarelui revărsa peste fluviu o purpură aurie şi, îndată ce scăpăta soarele, pogora adumbrirea amurgului. Rinul curgea de-a lungul vasului ca un rîu de metal negru. Hiller îl evoca pe Heine :

Ich weiss nicht was soll es bedeuten,
dass ich so traurig bin... [1]

Încercă chiar să improvizeze pe aceste cuvinte o melodie, dar nu reuşi. Deodată, peste rîu, în locul ochilor de aur ai nemuritoarei Loreley, au licărit luminile oraşului Koblenz

Schlesinger l-a primit pe Frederic la Paris cu braţele deschise. În ianuarie editase două nocturne. Se epuizaseră imediat. *Rondo*-ul, destul de dificil, fusese vîndut în proporţie de trei pătrimi din tiraj. Mai mult încă : în mai au apărut *Fantezia pe teme poloneze* şi patru mazurci. Sucursalele din provincie vînduseră în decurs de numai două săptămîni aproape jumătate din întregul tiraj al mazurcilor. Magazinul din Paris era nevoit să-i refuze pe clienţii mai puţin importanţi : nu mai aveau, se vînduseră.

Schlesinger era un om de afaceri cu scaun la cap. Conturile sale oglindeau excepţionala rentabilitate — pentru un compozitor modern — a contractelor şi spezelor legate de tipărirea operelor lui Chopin. Critica europeană, cu excepţia lui Rellstab [2], redactorul publi-

---

[1] *Eu nu ştiu ce poate să-nsemne*
De sînt atît de trist... (în lb. germ.), versuri cu care începe celebra poezie *Loreley* de Heinrich Heine.

[2] H. Fr. Rellstab (1799—1860), muzicolog german, redactor principal al revistei *Iris în împărăţia muzicii,* (Iris im Gebiete der Tonkunst) care apărea la Berlin.

cației vieneze *Iris*, vedea în Chopin un geniu al creației. La urma urmei, de aprecierile lui Rellstab n-aveau decît să le pese lui Breitkopf și Kistner — concesionarii drepturilor pentru Germania. În Franța, critica era unanim favorabilă. Situația din Germania părea într-adevăr mai interesantă chiar decît în Franța.

Rellstab nu-l agrea pe Chopin și muzica lui. Ce scrisese el despre mazurcile recent apărute? „În dansuri, lipsit de naturalețe, aleargă după disonanțe supărătoare, după pasaje forțate, după modulații insuportabile, după contorsiuni imposibile de ritm și melodie. În direcția aceasta e într-adevăr neobosit și chiar — sîntem gata s-o recunoaștem — inepuizabil. Tot ce poate fi inventat este imediat folosit, e veșnic în goană după efectele unei bizare originalități..." Idiotul, ramolitul! Îi răspunsese bine un entuziast al lui Chopin, un „oarecare" Robert Schumann: „Ce valoare poate avea colecția, chiar și pe un an, a unei publicații muzicale (făcea aluzie la revista *Iris*, a lui Rellstab), pe lîngă un singur concert al lui Chopin? Ce pot însemna divagațiile unui nătărău, în comparație cu extazul unui poet?"

Da — dacă analizai situația din Germania sub raport pur comercial, trebuia totuși să recunoști că acolo lucrurile se prezentau mai interesant decît în Franța. Unul ataca cu pasiune, celălalt apăra cu pasiune. Și vînzarea mergea strună. Schlesinger auzise de la Chopin că Kistner, însuși Kistner, îi oferise onorarii substanțiale. Tocmai asta era nostimada. Pesemne că polemica criticilor stimula efectiv vînzarea.

La drept vorbind, chiar și în Franța, cucerită de arta lui Chopin, era greu să obții un elogiu atît de entuziast ca acela al lui Robert Schumann: „Priviți ce victorie a dobîndit Chopin în lupta împotriva filistinilor și ignoranților, ce amploare a talentului său ne dezvăluie, cîtă simplitate, cîtă pondere artistică... Problemele cele mai grele au devenit pentru el o joacă de copil. Dar, ca un adevărat artist, renunță totuși la efect în favoarea simplității!"

Pentru luna iulie Schlesinger pregătea, într-un tiraj redus, editarea unei lucrări riscante: *Rondo à la Kra-*

koviak — o mică piesă de virtuozitate, pentru pian și orchestră. Dumnezeu știa dacă avea să se vîndă. La urma urmei, Kistner riscase în Germania, doar el știa ce face...

Eventual va putea să-și recupereze pierderile cu *Valsul în mi bemol major*. Valsul se va vinde excelent, cu siguranță.

Ca urmare a unor atare reflecții, Schlesinger l-a primit pe Frederic cu brațele deschise. A semnat fără rezerve dispoziția de plată pentru o sumă importantă. Cînd însă, după trei săptămîni, Chopin l-a vizitat din nou, rugîndu-l să-i acorde un avans pentru o nouă compoziție, cu totul pe neașteptate între ei s-a iscat un conflict.

În ziua aceea, Schlesinger era indispus. Dimineața fusese informat că la o sucursală din provincie casierul delapidase o sumă de bani măricică. În bilanțul anual, suma aceea nu reprezenta o poziție prea importantă. Era suficient totuși ca întîmplarea să-i strice dispoziția pentru o săptămînă întreagă. Mai cu seamă că aceasta coincidea cu greva declarată la tipografie — oficial proprietatea cumnatului său, în realitate însă tot a lui. Necazurile se tot adunaseră pînă la ora amiezii. Schlesinger îl dăduse afară din birou pe unul dintre agenții lui, și lucrul acesta îl mai calmase. Chiar zîmbise pe sub mustață, văzînd cît se speriase nefericitul agent, care de fapt nu avea nici o vină. Înainte însă de a se liniști pe deplin apăruse Chopin. Intrase fără ceremonii, ca la el acasă, cu un zîmbet amabil, dar rece, pe buze. Sincer, Schlesinger era gata să se declare de acord că în ținuta lui Chopin îl enervau niște fleacuri : aparenta familiaritate a felului în care îl salutase compozitorul și superba fundă a acestuia. „Prea e fudul domnișorul ăsta", gîndea el, ascultînd posac solicitarea oaspetelui său. Apoi, cînd Chopin tăcu, nu răspunse timp îndelungat. Chopin începea să se îmbujoreze de mînie, cînd Schlesinger zîmbi acru.

— Nu pot... astăzi, și-și dădu brațele în lături, nu pot. Luna viitoare.

Era vădit, nu putea fi vorba decît de rea-voință. Buzele lui Frederic tremurau :

— Eram convins că nu sînteți în pragul falimentului.

— Nu pot, i-o reteză aspru Schlesinger, pare-se chiar mai aspru decît ar fi dorit-o.

S-au despărțit furioși. După o jumătate de oră de la plecarea lui Frederic, Schlesinger tot își mai spunea solemn că se sfîrșise, polonezul acela îndrăzneț își îngăduia prea multe. Maurice Schlesinger își putea permite în definitiv să renunțe la serviciile lui Frederic Chopin. Cum scria oare acel Rellstab ? „Melodii contorsionate insuportabil..." Așa-i, melodii contorsionate insuportabil, silueta compozitorului contorsionată insuportabil, atitudini de conte, o siguranță de sine de parcă ar fi și cucerit întregul univers. Geniu ! Ce îl interesa pe el, Schlesinger, că Chopin e un geniu ?! Putea fi convertit în bani ? Orice societate bancară putea, fără prea mare efort, să crediteze în portofoliile ei sute de astfel de genii. Geniu național ? Să-l finanțeze națiunea lui !

A doua zi, totuși, hotărî să treacă pe la restaurantul în care știa că Chopin ia masa de obicei. Îl va întîlni, ca din întîmplare, îl va saluta și-i va povesti chiar și o anecdotă. N-are nici un rost să-ți sară țandăra și să pierzi contractele cu un asemenea autor rentabil. Ambiția, cinstea, stabilitatea convingerilor, toate acestea nu aveau nimic comun cu afacerile, cu conturile. Da. Omul de afaceri trebuia să gîndească în cifre, nu în sentimente.

A trecut pe la restaurant de două ori. Nu l-a găsit pe Chopin. Nu voia să-i trimită un bilet, ar fi însemnat o capitulare prea fățișă.

Cîteva zile mai tîrziu a avut totuși loc și deznodămîntul. A intrat pentru cîteva clipe la *café* „Marcel" din rue Royale, și acolo l-a întîlnit pe editorul Prillip. Prillip, un zgîrie-brînză bine cunoscut, un om fără curaj, fără capital, fără inițiativă. De obicei se ploconea în fața lui Schlesinger pînă la pămînt, îl lingușea umil aprobînd tot ce spunea acesta. Acum însă intră în vorbă destul de familiar cu marele Schlesinger. Vorbi despre una, despre alta, pînă cînd, deodată, ca în treacăt, spuse că reușise să contracteze cu Chopin editarea unei noi compoziții, *Bolero*, pe care intenționa s-o

scoată cît de curînd. Schlesinger se prefăcu că nu-l interesează acest lucru. Simţi însă deodată că îi piere sîngele din obraji. Asta era culmea!

Totuşi lucrurile s-au aranjat şi de data aceasta. *Bolero*-ul a apărut la Prillip în octombrie. Cînd l-a văzut, Schlesinger a izbucnit în rîs. Prillip scosese în pierdere compoziţia aceea pe care i-o furase lui. El nu era un om de curaj — o editase într-un tiraj mic, iar prezentarea grafică a partiturii era urîtă. Şi apoi, *Revue Musicale*, editată de Schlesinger, nu făcea reclamă editurilor concurente.

Ca să reia relaţiile cu Chopin, să restabilească vechea încredere reciprocă, ca să sublinieze exclusivitatea sentimentelor sale şi simpatia lui faţă de genialul polonez, Schlesinger a contractat cu el chiar în octombrie editarea noii compoziţii, *Scherzo*[1]. A plătit fără tocmeală şi strîmbături. *Scherzo* era un titlu nimerit. *Scherzo*-urile lui Mendelssohn se vindeau foarte bine. I-a spus acest lucru lui Chopin. Chopin a izbucnit în rîs:

— Gluma aceasta e o glumă... doar în titlu.

Schlesinger a înţeles ce vrea să spună abia atunci cînd Chopin i-a cîntat compoziţia. Glumă? Dar ceea ce i se cîntase era mai curînd un marş funebru decît un scherzo. Dădu din mînă: în definitiv şi marşurile funebre se vindeau bine. Oricum, îi va face o prezentare frumoasă, de efect, precum şi o largă publicitate.

În ziua aceea era într-o dispoziţie deosebit de bună, astfel că promisese să scoată *Scherzo*-ul cel mai tîrziu la jumătatea lui februarie. Îl mira însă faptul că, de data aceasta, Chopin ţinea ca lucrarea lui să apară cît mai repede. Probabil că o aprecia în mod deosebit. Nu era semn bun — lui Schlesinger nu-i plăcea cînd compozitorul îşi aprecia opera în mod deosebit. De obicei, operele apreciate astfel de autori, rareori aveau succes la lumea selectă, la elită. În cazul lui Chopin, situaţia părea însă favorabilă, întrucît compozitorul era dintre cei mai *en vogue* din Europa. Schlesinger era optimist.

[1] E vorba despre Scherzo-ul în Si minor opus 20; Bolero-ul menţionat mai sus poartă numărul opusului 19.

A editat prompt *scherzo*-ul, acesta apărînd în martie 1835.

În toamna anului 1834, situaţia financiară a lui Chopin era din nou precară. Vara fusese neobişnuit de caldă, îl obosise. Octombrie adusese dinspre Atlantic ploi reci şi ceţuri. Atît Jas, cît şi Frederic se îmbolnăviseră, la început uşor, apoi Jas căzuse la pat de-a binelea. Pe la jumătatea lui noiembrie, Frederic trebuise să-şi întrerupă lecţiile, începuse să tuşească, apoi făcu temperatură.

Iarna aceea a fost dintr-un anumit punct de vedere veselă, dintr-altul grea totuşi. Despre aspectele vesele vom vorbi mai tîrziu. Grea a fost din pricina stării precare a sănătăţii şi a muncii pline de încordare, istovitoare. În afară de aceasta, Frederic era asaltat mereu de alte şi alte cereri de a da lecţii, care trebuiau acceptate la nesfîrşit, pentru a mai putea plăti din datorii.

În lunile acelea slăbise îngrijorător. Dimineaţa se trezea cu dureri de cap, scăldat de o sudoare rece. Jas îi scrisese cîteva reţete, dar, în vîltoarea muncii, amîndoi uitau de medicamente. Începuseră din nou insomniile.

Din pricina insomniilor, a surmenajului şi a sănătăţii şubrede, Frederic căzuse la începutul primăverii într-o depresiune adîncă. L-au mai înviorat două evenimente.

În primul rînd apăruse *Scherzo*-ul. În al doilea rînd, Liszt îi interpretase cîteva studii noi, inedite.

Aparent, în aceste evenimente nu se ascundeau motive deosebite de bucurie. În ultimii doi ani apăruseră doar multe lucrări ale lui — şaptesprezece la număr — printre care ciclul mazurcilor şi studiilor, precum şi cîteva mari compoziţii de concert pentru pian şi orchestră. La o analiză sumară, totul părea în ordine, într-adevăr. Dar dacă la baza acestei analize ar sta nu aritmetica şi calendarul, ci conştiinţa, atunci adevărul părea a fi altul; majoritatea acelor compoziţii, celebre în lumea muzicală, era rodul unor ani îndepărtaţi. Ele fuseseră scrise încă la Varşovia, la Viena, ori în primul an după ce sosise la Paris — an sărac în ceea ce priveşte faima, cabrioletele şi relaţiile.

În decursul ultimilor doi ani, Frederic apucase să scrie numai patru mazurci, două nocturne, două mici compoziții de efect și un bolero nu prea interesant. Toate compozițiile care făcuseră din el o celebritate le scrisese prea demult pentru a mai simți acum în sine o bucurie și un curaj reînnoit, transmis de ele. Anul trecut luptase din răsputeri cu inspirația sărăcăcioasă. Zadarnic! Avusese dispoziție și puteri doar pentru o nocturnă și pentru bolero.

Cît privește prima jumătate a anului în curs, 1834, aceasta se prezenta ca o foaie de hîrtie complet albă. Luni întregi de caznă inutilă și de idei haotice. Uneori i se părea că se sfîrșise cu el. Nu fusese de nici un folos nici sosirea lui Jas, nici călătoria pe care o făcuse împreună cu Hiller, nici cele cîteva zile vesele, încîntătoare, petrecute cu Delfina în îndepărtatul colț de lume din miazăzi. Pe deasupra, Schlesinger se comporta în așa fel, de parcă ar fi adulmecat criza în care se afla, parcă ar fi știut că nu mai putea, nu mai reușea să scrie. Într-o zi, cînd se întorsese de la acesta, Frederic, chinuit, neputincios, își mușcase mîinile de furie.

În vara acelui an iar începuse să se vorbească printre prieteni despre nervozitatea, despre accesele de furie ale lui Frederic.

Nimeni nu știa de ce era atît de agitat și oricine ar fi băgat de seamă că se petrece ceva cu el. Era adevărat că acum, mai ușor decît cu un an înainte, se lăsa ispitit de un păhărel mai mult de șampanie și că, mai adesea ca altădată, își pierdea timpul, alergînd după o zeiță blondă sau brună, ceea ce pînă la urmă era tot o plictiseală. Cunoscuții îl întrebau afectuoși ce necazuri are. Pălea de furie cînd orice babă, prefăcîndu-se a avea sentimente materne, căuta să-l descoasă despre frămîntările lui. Trebuia oare să bocească pe sînul ofilit al unei Czartoryski sau Plater? Să-și plîngă golul din minte și din suflet? Neputința de a-și încorda puterile, demne nu de „drăgălașul" Chopin al lor, ci de adevăratul Chopin?

Pe Delfina o evitase cu înverșunare o perioadă de timp. Ea căzuse iar într-un *spleen* romantic. Careva șoptise că îi era teamă de o sarcină. Pe la începutul

lui august dispăruse chiar pentru cîteva zile, și se vorbea cu glas tare că aceasta, cu siguranță, era opera tînărului de Broglie [1]. Fuseseră văzuți împreună adeseori, prea adeseori, în iunie și iulie. Se întorsese urîțită, ofilită, pocăită.

Nici Delfina, nici prietenii săi muzicieni n-aveau însă cum să-l ajute. Abia toamna adusese deodată o schimbare.

Se știe că în toamna și iarna aceea o dusese greu, din pricina încurcăturilor financiare. Luna octombrie fusese atît de rece, încît amintea de frigul aspru din Polonia: ploi, vînturi, cețuri. Sena aburea ca o mlaștină.

Spre mijlocul lunii, Jas căzuse iar la pat. Prima seară Frederic o petrecuse la căpătîiul bolnavului. Nici a doua seară nu ieșise. A treia seară n-a mai putut să iasă, bolnavul avea febră mare, aproape delira. Adormise abia spre dimineață. Frederic asculta îndelung respirația stinsă a prietenului său. Afară vîntul izbea cu furie zidurile și turlele.

Abia în acele zile și-au regăsit vechea lor prietenie. În ultima jumătate de an se văzuseră foarte puțin. Acum, însă, erau împreună zi de zi; stăteau de vorbă îndelung, în liniște, ceea ce făcea să învie în ei tot ce-i unea și să uite tot ce-i despărțea. Frederic îl ruga încă și încă o dată pe Jas să-i povestească tot ce se întîmplase în țară după plecarea lui. Gîndeau cu glas tare: cum o fi acum la Varșovia? O toamnă de aur?

Cu o jumătate de an mai înainte, Jas povestea totul în grabă și încheia mereu cu aceeași morală: în țară situația este așa și așa — iar tu, ia te uită ce parizian elegant ai ajuns, doar te gătești, dansezi și petreci din carnaval în carnaval...

Acuma, însă, pe amîndoi îi uneau acele luni și luni de gînduri, de dor după căminele lor îndepărtate, a căror amintire o evocau împreună, de fiecare dată. Cum o fi acum la Varșovia? gîndeau ei cu glas tare. Ce-ar fi să te afli acasă măcar pentru cîteva zile, să ieși

[1] E vorba probabil despre unul dintre fiii ducelui Achille de Broglie, președinte al Consiliului de miniștri în 1835.

din oraș, să te duci cu o brișcă ușoară pînă în primele sate de pe malul Vistulei ?

Abia cînd au început să vină lacheii cu bilețele, cînd l-a vizitat neliniștit însuși Ludwik Plater, întrebîndu-l de sănătate, Frederic și-a dat seama că nu ieșise din casă cinci seri la rînd. A șasea zi a fost invitat la Plater. Acolo, ca de obicei, șampania era la discreție. Și s-a băut cam mult. Frederic a cîntat cîteva ore în șir. Noaptea, tîrziu, rămăsese singur, numai cu pianul lui. Amfitrionul și Miś Mycielski adormiseră în fotolii, în salon, Witwicki se holba într-o carte. Zaleski, sprijinit cu coatele pe masă, moțăia, sughițînd jalnic. Ce coșmar ! Frederic a ieșit în tăcere. N-a găsit nici o trăsură. N-a vrut să ia cabrioleta lui Plater. A orbecăit o oră întreagă prin vînt și ploaie.

Vîntul și ploaia i-au alungat repede dezgustul pricinuit de beția aceea cu șampanie. Noaptea era întunecoasă, vîntul șuiera, ploaia biciuia rece. S-a rătăcit mergînd de-a lungul gardurilor unei străduțe. Fie că imaginația lui era ațîțată de băutură, fie că-l obsedau amintirile împărtășite împreună cu Jas, dar, deodată, sub cerul acelei nopți de toamnă, în freamătul copacilor, simți o adiere scumpă : Varșovia. Parcă tocmai ieșise de la *Dziurka* și-acum înota spre casă prin noroaiele din cartierul Cracovia.

Despre ce oare fusese vorba la cafenea ? Maurycy tuna și fulgera împotriva nedreptății, împotriva tiraniei, împotriva slugoilor și lingăilor țarului... Da, probabil că într-o noapte ca aceea izbucnise revoluția. Porniseră prin vînt și prin ploaie împotriva prinților și țarilor...

Dintr-o stradă lăturalnică s-a ivit o patrulă. Fără a-l observa pe Frederic, dispăru în altă stradă alăturată. Bocancii țintuiți tropăiră deodată în altă parte a bulevardului. Părea că prin întreaga Europă umblau patrule : prin Paris, Lyon, Viena, Varșovia... Împotriva cui ? Doar nu împotriva unui Plater, Czartoryski sau Miś, și nici împotriva burghezilor care sforăiau tihniți în iatacurile lor de băcani. Împotriva oamenilor din Tirechappe ? Împotriva țăranilor bătuți cu vergile pentru că stîrneau răzmeriție ?

Deodată, departe, pe una din străzi izbucniră în cîteva ferestre niște licăriri roșietice. Se iscă zarvă. Lumea începu să forfotească, speriată de foc. Frederic nu se opri. Îl întrecu în goană o patrulă. Peste clădiri se înălța un fum roșietic.

După această plimbare nocturnă, Jas, încă slăbit, firav, trebui să-l îngrijească la rîndul lui pe Frederic, care se îmbolnăvi. Febra îl zgudui timp de două nopți. A treia noapte se înzdrăveni pe neașteptate. Adormi ușor, îndată ce se înseră și se trezi în lumina cenușie a zorilor, încă slăbit, dar simțindu-se destul de bine. Geamurile erau irizate de o lucire sidefie.

Îl treziseră niște visuri chinuitoare. Lumina zilei goni însă coșmarul și vedeniile. Inima îi bătea slab, dar liniștit. O dată cu senzația aceea de sănătate îi revenise și pofta de mîncare. După o jumătate de oră îl alungă din pat o foame sănătoasă. Lipăind cu pantofii de casă și agățîndu-și poalele halatului de scaune, ajunse în sfîrșit la bufet, unde, din fericire, mai găsi niște mezeluri și portocale. Nu mîncă însă liniștit nici măcar o singură portocală. O lăsă pe pervazul ferestrei, de la care privise norii tălăzuiți de vînt.

Se apucă să scotocească cu înfrigurare printre hîrtiile din sertarul de jos al biroului. Luă cîteva file scrise, cu ștersături, și le așeză pe pupitrul pianului. Abia la amiazi ridică degetele de pe claviatură, ca să prînzească. Ațipi agitat cîteva clipe. Seara lăsă lucrul abia atunci cînd în fața ochilor începură să-i joace tot felul de cerculețe negre.

Astfel începu o perioadă de muncă înverșunată din toamna și iarna aceea. *Scherzo*-ul, schițat mai demult și abandonat după atîtea și atîtea încercări nereușite, îl termină în cîteva zile. Apoi, deși Schlesinger se arăta binevoitor, trebui să reia și lecțiile.

Seara rămînea acasă. Lucrul înainta anevoie, cu foarte multă trudă. Fără a ține seama de aceasta, muncea pînă la cinci ore în șir. Apoi, într-o singură noapte, termină aproape o mazurcă.

Lucrările principale erau totuşi patru studii noi. Le schiţase uşor. Apoi veni rîndul istovitoarei munci de şlefuire, de cizelare. Mai cu seamă din pricina aceasta au fost, toamna şi iarna aceea, atît de grele şi totodată atît de pline de bucurii.

Deci nu se sfîrşise cu el, mai putea să compună, şi încă cum ! În noile tematici ce se înfiripau simţea o măreţie, o forţă demne de cele mai reuşite compoziţii din trecut. În douăzeci decembrie începu să ningă. Căsuţele prizărite de la poalele colinei Montmartre semănau acum cu magherniţele din Marymont [1]. Privelişti-tea aceea ivernală îi inspirase prima frază a unei noi mazurci.

— De unde atîta tristeţe ? l-a întrebat Jas, ascultînd-o.

— De unde ? Din mazurcă, a înălţat Frederic din umeri.

Îi inspiraseră asemenea fraze nişte oameni nefericiţi. Nu ţinea să dea explicaţii despre nişte lucruri atît de neclare chiar şi pentru el. Ştia că tot ce aşternea pe hîrtie mocnea în el de mulţi ani, că totul nu era decît realitate vie, trăită. Nu putea să spună în ce sat se născuse acea mazurcă. Nu sugera nici o imagine, nici un portret al unui om anume, nici o scenă sau o întîmplare personală. Sînt anumite impresii care mocnesc în tine, pînă ce, deodată, se revarsă sub imboldul gîndului stimulat de simţăminte. Tristeţe ? Da, tristeţe. Tristeţea cui ? A tuturor : a lui, a celorlalţi oameni, a căror viaţă grea era roasă de foamete, de sărăcie, din care izvorau cîntecele lor, pe jumătate strigăt, pe jumătate melodie. El nu făcea decît să transcrie ecourile, tînguiala lor. De ce dar să mai întrebe, cînd se ştia prea bine că nici Elsner şi nici prietenii de la Paris nu-i inspiraseră această tristeţe ?!

Jas prefera unul din noile studii. Prima parte a acestuia era oarecum gata. De altfel, ea va figura în contextul compoziţiei ca partea a treia. Totuşi, Jas era atras nespus de schiţa aceea încă neterminată. Nu spu-

[1] Cartier în nord-vestul Varşoviei, pe malul Vistulei ; numeroasele mori de apă construite aici pe vremea lui Stanislaw August, sec. al XVIII-lea, degradaseră complet cartierul, ameninţat mereu de inundaţii.

nea nimic. Dar amîndoi ştiau că din truda, din chinul acela, se năştea o nouă faimă. Asemenea tacturi nu evocau tristeţe sau veselie. La drept vorbind, în ele nu exista nici melodie, nici armonie sau ritmuri delicate. Totul era greoi, ameninţător. Aici ar fi trebuit mai curînd să întrebi : de unde atîta pasiune îndîrjită într-un om atît de firav, de plăpînd ? De unde izvoarele, de unde impresiile care stîrneau asemenea ecou unduios, ce răsuna în avalanşa de octave a noului studiu ? Împotriva cui era îndreptată acea mînie ? Doar prin întreaga Europă circulau patrule, spre a împiedica izbucnirea mîniei obşteşti. Ar fi trebuit să fie adusă la ordine, să fie pusă sub supraveghere şi muzica. Mînia ce răbufnea din muzica aceasta era suspectă din punct de vedere politic.

Nopţile, în camera lui Frederic răsunau deodată tunete. Cîteva măsuri, apoi linişte. Scîrţîia pana. Din nou un motiv fugar ori un acord. Apoi iar linişte. Într-o asemenea linişte se auzea limpede dangătul orologiilor pariziene. Miezul nopţii răsuna peste întregul oraş. Apoi bătăi scurte : una, două. Pe ferestre se aşterneau din nou fulgii de nea.

Totuşi nu reuşi să-şi apere singurătatea atît de rodnică. Carnavalul îşi trimitea mesagerii. Pe la finele lui ianuarie începu să iasă din nou în fiecare seară. Izbutise să termine patru studii încă înaintea năvalei amatorilor de petreceri, dar schiţa celui de-al cincilea studiu, precum şi schiţele unei balade încă de mult proiectate, ale unei mazurci neşlefuite, toate acestea îşi găsiseră iarăşi loc în fundul sertarelor.

La Paris, carnavalul era vesel şi costisitor, aşa că pe la sfîrşitul lunii februarie Frederic începu să resimtă lipsa de bani, urmată îndată de vechea stare de depresiune. După trei luni de muncă susţinută încheia luna de petreceere vlăguit, indispus. Pe deasupra primise de la Berlin numărul pe ianuarie al publicaţiei *Iris im Gebiete der Tonkunst*, în care era inserată o scurtă cronică a lui Rellstab, despre prima serie de studii.

„Să ne fie iertat, declara criticul, că scriem o cronică specială pe tema celor doisprezece noi apostoli,

pe care domnul Chopin i-a adus pe lume, sub înfățișarea acestor douăsprezece compoziții. S-ar putea ca acest sfat să fie chiar de prisos: cine are degete strîmbe, acela cu siguranță va reuși să și le îndrepte, exersînd aceste studii; cine se află însă în formă, să se ferească de ele, să nu le execute în lipsa domnilor von Gräffe sau Dieffenbach."

Von Gräffe și Dieffenbach erau cu siguranță chirurgi. Atîta tot! Frederic înălță din umeri: prostii! Prostii fără pic de obiectivitate sau spirit. Totuși și prostiile reușesc să-ți vîre un cui în inimă, cînd te învăluie iar norul gîndurilor negre, al durerilor de cap, al micilor necazuri zilnice.

Și totuși, nu cumva Rellstab avea dreptate? Nu cumva elanul creator din toamnă a fost doar o iluzie, întreținută de nervii săi surmenați? Cu toată oboseala, epuizarea și somnolența sa, Frederic nu putea să doarmă. Spaima de primejdia neputinței care-l amenința îi alunga somnul și rîsul de pe față. Devenise în acele zile arțăgos, insuportabil chiar și pentru prietenii cei mai apropiați. Frecventa mai departe saloanele și balurile pînă noaptea tîrziu. Excela ca și pînă atunci în umor, în spirite. Spiritele lui deveniseră însă tăioase, mușcătoare. Pe elevi îi aducea la disperare, iar pe eleve chiar le făcea să plîngă. Pe domnișoara Guizot aproape că o poftise să iasă pe ușă afară, după ce-i explicase inutil de șapte ori cum trebuia cîntat Bach.

În martie apăruse *Scherzo*-ul. Frederic nu-l cîntase pînă atunci nimănui, aștepta. Schlesinger îi trimisese primele exemplare.

A doua zi Frederic nu mai era de recunoscut: rîdea, glumea, avea o nouă sclipire în priviri.

Careva dintre cunoscuți sugeră în treacăt că ar trebui să se organizeze o colectă pentru emigranții săraci, care suferiseră în greaua iarnă din anul acela mai mult decît în anii precedenți.

Spre sfîrșitul lui martie apărură afișe care anunțau că Frederic Chopin va da un concert în beneficiul refugiaților polonezi. Dar concertul nu avu succes. Publicul și critica reacționară destul de rece. Frederic

asculta „consolările" și „complimentele" reconfortante ale prietenilor și înălța din umeri. Importanți erau cei cinci mii de franci pe care-i procurase seara aceea.

La 9 aprilie Liszt își dădea concertul de „adio". Frederic a luat parte și el la acest concert, în programul căruia figurau și cele patru studii compuse de el iarna trecută.

Le-a ascultat cu ochii închiși, încleștînd aprig brațele fotoliului. Inima îi bătea năvalnic. În minte îi înviase seara aceea, cînd, după apariția *Scherzo*-ului, Liszt venise valvîrtej la el și-l întrebase : de ce tocmai *Scherzo* ? De ce acest titlu ?

Frederic nu-i răspunsese nimic. De altfel, Liszt nici nu așteptase răspunsul. Vorbea, striga zbuciumat, aproape că plîngea. Acest isteric și mitoman înțelegea totuși muzica în chip uimitor și puteai avea încredere în părerea lui. Cînd spunea că *Scherzo* e o capodoperă, că vrea s-o cînte, că numai el o va interpreta cum trebuie, Frederic simțea că se înviorează. Putea să se încreadă în entuziasmul lui Liszt.

Nu-i dăduse totuși *Scherzo*-ul, ci caietul cu *Studii*. Pînă în ziua concertului, Liszt nu pomenise de ele nici un cuvînt. Nu voise nici măcar să i le cînte.

— Ai să le auzi la concert, îi spunea el zîmbind enigmatic.

Acum le auzea. Răsunau pline de forță, de profunda puritate pe care le-o imprima genialul Liszt. Iată studiul cel scris în octave. Frederic simțea sub pleoape un val de căldură. Strîngea pleoapele și mai mult.

Seara aceea a fost un excepțional, un nemaipomenit triumf pentru Liszt. Marele virtuos a fost rechemat de zeci de ori : elegantele auditoare îl ovaționau în extaz. Liszt le mulțumea, înclinîndu-se degajat.

În realitate, seara aceea reprezenta un triumf mult mai mare pentru Chopin. Triumful acela, deși al lui, personal, avea totuși în fond un sens istoric național și în plus era o revanșă îndreptățită față de ultimii doi ani.

La 26 aprilie Frederic și-a dat concursul la un concert organizat în beneficiul celebrului dirijor Habe-

neck[1]. De data aceasta a cucerit, a fascinat auditoriul, ca și Liszt.

Totuși nu-l mulțumea un singur triumf. Nu-l satisfăcea doar redresarea situației financiare. *Scherzo*-ul și *Studiile* reprezentau un nou imbold creator. Lucrase prea puțin, prea puțin.

Își amintea de anii 1828, 1829, 1830, 1831. Chiar și acel an greu, 1832, fusese mai bun decît cei doi care i-au urmat. Dar perioada de la Varșovia și de la Viena? Doar ceea ce compusese între anii 1829 și 1832 reprezenta cea mai mare parte a întregii sale creații. Ultimii doi ani de lucru de la Varșovia și anul petrecut la Viena îi aduseseră celebritatea. *Variațiunile, Marea Poloneză*, două concerte (cel în fa minor încă zăcea în mapă). *Studiile, Mazurcile* — erau cu toate vechi. Le compusese pe toate acel Frederic Chopin despre care nu se știa încă decît prea puțin.

Mai apoi, însă, după ce cucerise cununa de lauri, cînd Frederic Chopin ajunsese unul dintre cei mai mari compozitori ai Europei, nu mai compusese nimic, sau aproape nimic.

La Varșovia trăia într-un cerc restrîns de prieteni. Perioada activității celei mai fecunde fusese aceea în care frecventa cafeneaua *Dziurka*. Chiar și singurătatea apăsătoare și grea de la Viena, Dresda și Stuttgart adusese clipe minunate de creație.

Începînd cu primăvara anului 1833, Frederic devenise *arbiter elegantiarum*[2], unul dintre polonezii de la Paris care cîștigau destul de bine și frecventa familiile de Custine, Czartoryski, Plater, Vaudemont... S-ar fi părut că în atmosfera aceea de liniște, de preocupări estetice și de discuții spirituale, creația lui ar fi trebuit să se dezvolte excepțional. În realitate, însă, acești ani aduseseră în medie patruzeci de mii de franci venit anual și... spaima, spaima de vlăguirea talentului. Îngrijorat, făcea și iar făcea socoteli, dar, în cele din urmă, bugetul se încheia excedentar.

---

[1] *Fr. Antoine Habeneck* (1781—1849), muzician francez, a făcut cunoscut publicului francez simfoniile lui Beethoven.

[2] Arbitrul eleganței. (In lb. lat.)

În celelalte socoteli însă, ale conștiinței, cîntărindu-și creația artistică, bilanțul celor doi ani se dovedea deficitar, aproape falimentar. Cum să preîntîmpini catastrofa ? Unde să regăsești noi forțe, o nouă energie ?

Uneori avea impresia că pentru a stîrpi răul acesta ar fi fost de ajuns să se întoarcă acasă, pe malul Vistulei, că tot răul se datora pămîntului străin, oamenilor străini de toate frămîntările inimii lui. Dar cum să se întoarcă ?

Czartoryski își punea încă toate nădejdile în diplomație. Kamil și Maurycy fuseseră izbăviți de mizeria pribegiei... muriseră. Alții încercau încă să lupte, dar de aceștia „se îngrijeau" nu numai cancelariile secrete ale poliților europene, dar chiar și conaționalii lor din emigrație care socoteau că lupta acestora pentru eliberarea țării era îndreptată împotriva lor. Mai erau și dintre aceia care credeau în rugăciuni. Parcă ar fi fost cu putință ca, stînd la adăpost, să-ți eliberezi patria prin rugăciuni, ori printr-o minune, și tot printr-o minune să te întorci pe pămîntul natal. Oricum ar fi fost, simțeau cu toții în toată amărăciunea lui adevărul dureros : pribegia era o mare nenorocire.

Singurul lucru care îi unea pe toți pribegii era dorul amarnic de țară. Pe toți îi rodea suferința aceasta. Numai că Czartoryski ducea dorul sutelor de mii de hectare și de suflete, al tezaurului plin cu milioane, al puterii de demnitar al regatului. Dar ceilalți ? În *Pan Tadeusz* Mickiewicz ducea dorul răzășiilor lituaniene. Unii duceau dorul chiar al sărăciei lor. Așadar, pînă și dorul poate fi felurit. La urma urmei e ceva ciudat în aceasta ? Dorul de țară învie în suflet atîtea imagini, atîtea amintiri, și bune și rele. Patria era a tuturor. Pentru unii fusese patria puterii și a bogăției — pentru alții, patria mizeriei. Adevărul acesta nu putea să-l nege nici chiar prințul Adam Gură-de-aur.

Dorul de țară, amintirile zilelor trăite pe pămîntul ei reprezentau pentru Frederic un imbold creator. Acele amintiri inspirau fraze muzicale, motive în false relații semitonice, izvorîte din cîntecele populare. Uneori amintirea țării avea o forță de atracție irezistibilă. În asemenea clipe îți veneau ușor în minte îndemnurile

familiei : tatăl, în naivitatea lui, mersese pînă acolo încît îşi dăduse cu părerea că autorităţile ar întîmpina cu bucurie o asemenea personalitate ca celebrul Frederic Chopin, că poate i-ar conferi chiar un rang la curte. Da, să ajungi muzicantul de curte al lui Nicolae, jandarmul Europei, iată o strălucită carieră patriotică...

Da, dorul de ţară îl rodea zile şi săptămîni în şir. Se părea că numai acolo ar putea izbuti să-şi recapete avîntul creaţiei, asemănător aceluia care inspirase concertele, studiile, mazurcile. Ce-ar fi... ce-ar fi să termine o dată pentru totdeauna cu singurătatea ? Să se căsătorească, să se stabilească într-un sătuc liniştit, vesel, să se piardă într-un peisaj verde, să se cufunde în maldărul de caiete cu note, să fugă din paradisul Parisului, din infernul Parisului şi să se oprească tocmai pe malurile Vistulei !

Destul cu singurătatea ! Nici un prieten nu va reuşi să ţină locul familiei. Gîndul căsătoriei se îmbina, se contopea cu acela al ţării. Căsătoria şi întoarcerea pe malurile Vistulei poate că ar fi devenit chiar şi pentru buget un imbold neobişnuit, un mare imbold. Soţie, copii, cămin, ce-i trebuia mai mult ? După anii glorioşi, grei şi singuratici, ar putea să se înfrupte iar din bucuria vieţii de familie, ar putea să se întoarcă...

Spre cîmpuri smălţuite-n tot soiul de bucate,
Pe unde grîu topit ca aur le înfăşoară

şi unde

Într-o pamblică-i totul încins de o livadă
În care calmi stau perii, la şir, ca-ntr-o paradă.[1]

---

[1] Versurile 18, 19 şi 23, 24 din *Pan Tadeusz*, Cartea I.

IDILA

În ziua de cincisprezece august pan Mikolaj, pani Justina și Frederic s-au întîlnit la Karlsbad, după cinci ani de la despărțire.

Frederic aflase din scrisori că părinții lui se pregăteau să plece în vilegiatură la acele *baden*[1] și, fără să-i înștiințeze, venise în întîmpinarea lor ; idila a durat trei săptămîni. În afara lacrimilor inevitabile, pricinuite de bucuria revederii, în afara clipelor de fericire, care se prelungeau ore în șir, tot povestind și povestind fiecare, stăruia mereu impresia înstrăinării, pe care o strecuraseră între ei cei cinci ani cît trăiseră despărțiți.

— În țară se vorbește că ai putea să fii numit pianist al curții, aminti pan Mikolaj. Gîndindu-se la titlurile, rangurile și distincțiile pe care i le-ar conferi cu generozitate alteța-sa imperială, ochii lui scăpărau.

— Al cui ? întrebă aspru Frederic.

Și îndată schimbă subiectul conversației.

Pani Justina îl întrebă necăjită :

— Ia spune, cînd ai să te însori odată ? Cine îți poartă de grijă, cine îngrijește casa ?

Ea știa bine ce-i lipsea lui Frederic. Spuse timidă că i-ar trebui o fată bună, cu zestre, gospodină. Pomeni cîteva nume. Frederic pufni în rîs :

— Ce nume sînt acestea ?

---

[1] Băi (în lb. germ.).

Chiar așa ? ! Prietenul Delfinei Potocka să se însoare cu o Stadtmüller sau cu o Weismüller ? !

Îl luă gura pe dinainte și, ca întotdeauna față de cei apropiați, începu să se laude. Povestea ce prieteni are, nici unul mai prejos de rangul princiar, și ce cabrioletă, ce fracuri, cămăși, jiletci, ce apartament și ce mobile. În ochii tatălui puteai citi o stimă plină de admirație pentru fiul lui. Mama însă îl întrebă de vreo două ori :

— Ești fericit, dragul meu ?

A doua oară fugi de lîngă ei, simțind că-l podidesc pe neașteptate lacrimile.

El întreba de țară, și ei nu înțelegeau ce anume îl interesa. Povesteau despre prieteni, despre cunoștințele mai apropiate și mai depărtate : Tytus Wojciechowski clădea o fabrică de zahăr. Dziewanowski se căsătorise și avea copii, Żywny se îmbogățea din lecții etc., etc... Cum mai arăta Szafarnia, ce mai fac oamenii din Szafarnia ? Dar Matei Zduleczny, scripcarul ! ? Dar crîșma de pe malul Vistulei ?

La întrebarea aceasta, pan Mikolaj răsuflă ușurat. Știa ce se petrecuse cu crîșma :

— A fost închisă.

Cînd venea vorba de țară, nu înțelegeau bine ce ar dori să știe. Ghiceau doar un lucru : că dorea să se întoarcă. Se sfătuiau între ei pînă seara tîrziu, chibzuind cum să-l hotărască. Într-o zi, careva dintre polonezii sosiți la Karlsbad avu următoarea idee : toți polonezii veniți la cură ar trebui să organizeze în onoarea celebrului Chopin un prînz. Lunea următoare s-au adunat ca să discute această chestiune douăzeci de persoane, iar marți, douăsprezece... Pînă la urmă s-au răzgîndit. De ce ? Atît contele Kazimir Walewski, cît și generalul Mlokosiewicz au declarat în numele celor doisprezece că sînt supuși loiali ai împăratului întregii Rusii și că nu intenționează să pună la îndoială acea loialitate, organizînd dejunuri în cinstea unui om bănuit de sentimente revoluționare.

Aceasta a însemnat o lovitură foarte grea pentru pan Mikolaj, căruia îi pieri buna dispoziție pentru mai multe zile. În cele din urmă, și-a pus soția la curent cu planul lui. Trebuia, zicea el, să-l convingă pe Frederic

să se însoare cu o fată care locuia în țară : în felul acesta avea să se întoarcă, să primească de la țar o distincție, după distincție un titlu... și totul se va liniști, se va aranja. Presimțea că Frederic nu se va arăta dispus să discute cu el un asemenea subiect. Așa că-i dădu mînă liberă soției sale să-i expună lui Frederic perspectivele acelui plan iscusit.

Pani Justina însă n-a izbutit să îndeplinească această misiune. Abia în drum de la Karlsbad la Cieszyn (Frederic i-a condus pînă la Cieszyn) a stăruit pe lîngă el să renunțe în sfîrșit la singurătatea în care trăia.

— Singurătatea îl distruge pe om, spunea ea. Numai moartea înseamnă singurătate. Viața, insista timid pani Justina, se trăiește între oameni.

Frederic o ironiza, credea el, cu blîndețe și îngăduință.

— Prefer să locuiesc împreună cu bărbați, decît cu o nevastă, îi răspundea el și izbucnea în rîs văzîndu-i aerul scandalizat.

Pani Justina însă citea în ochii lui neliniștiți că rîsul acela era prefăcut. Știa că Frederic nu putea să trăiască în singurătate. După ce sosise la Paris, locuise un timp împreună cu doctorul Hoffman, apoi îl adusese aproape cu sila pe Jas Matuszyński. Da, era cît se poate de adevărat că numai moartea înseamnă singurătate.

Ultimele cîteva zile cît au mai rămas împreună le-au petrecut la Cieszyn. Triste zile. Cînd s-au despărțit, Frederic flutura batista foarte vesel și striga „la revedere". Dar pani Justina știa că veselia aceea era tot prefăcută.

Femeie simplă, obișnuită, i-a spus soțului ei, simplu, într-un chip obișnuit :

— Frederic a învățat... să mintă... ca un prinț adevărat.

Voia să spună că uneori purtarea lui amintea pe aceea a unui prințișor răsfățat, elegant și plin de ipocrizie, dar spusese totul cu foarte multă stîngăcie și ieșise foarte prost. Nu era de mirare, deci, că pan Mikołaj îi curmă vorba destul de tăios.

În drum spre Paris, Frederic se opri la Dresda. Aici locuia familia Wodziński, pe care o cunoștea de la Var-

șovia. Colecționar, original și nobil de viță, contele Maciej Vodziński locuia la Dresda de mai mulți ani. În toamna aceea sosise din Elveția cumnata lui cu copiii.

Cel mai mic dintre „copii" era o brunetică de șaisprezece ani, urîțică la prima vedere, dar fermecătoare în realitate, melomană și, în afară de aceasta, fiica unuia dintre cei mai bogați magnați din Kujawia, proprietarul domeniului de la Służew, Wincenty Wodziński. La Geneva se îndrăgostiseră de ea pan Juliusz Słowacki și contele de Montigny. Chiar și pe Ludovic-Napoleon (împăratul Napoleon al III-lea de mai tîrziu) îl cuceriseră inteligența ei vioaie, silueta splendidă și talentul cu care cînta la pian.

Nu-i deci de mirare că tînărul domn Frederic Chopin, dispus oricînd să facă complimente tinerelor fete, începu și de data aceasta să-și etaleze farmecele.

Trecuse de mult vremea iubirilor romantice. Îl dezvățaseră de aceste maniere lipsite de sens femei ca Tereza, apoi Delfina și altele, cu care el o înșela destul de des. În anii aceia îi erau bine cunoscute mijloacele prin care cucerești femeile, îndeletniciri care îl lecuiau de blazarea romantică și de singurătate.

Maria Wodzińska se ivise în viața lui pe neașteptate, ca o revelație. Acum știa bine de unde veneau toate farmecele ei, pe care ar fi fost în stare să le înșire pe degete.

Mai întîi de toate o privea uimit fiindcă atunci cînd o văzuse ultima dată era o copiliță abia răsărită. Acum, la Dresda, nefiind încă decît o fetișcană, devenise totuși femeie. Mișcările și privirile ei trădau încă o candoare copilărească, dar gura, glasul, conturul șoldurilor și al pieptului, toate acestea făceau din ea de pe acum o femeie minunată, încîntătoare.

La Paris femeile din „lumea mare" se slujeau de inteligența lor fie pentru a-i provoca la conversații abstracto-filozofice pe bărbați, fie pentru a da viață unor anecdote din cele mai amuzante și spirituale. Maria își folosea inteligența pentru a da o expresie deosebit de subtilă impresionantei sale naivități. Deschizînd ochii mari, știa să spună frumos, inteligent că nu cu-

noştea nimic din tot ce e pe lumea aceasta şi că îi era frică de toate.

Şi asemenea fraze erau rostite cu glasul unei femei mature, conştientă de cele înconjurătoare. Era greu s-o crezi, şi tocmai de aceea tot ceea ce spunea plăcea atît de mult.

Dar lucrul cel mai surprinzător şi mai primejdios pentru Frederic a fost lipsa oricărei rezistenţe din partea Mariei. Începuse prin a-i face complimente, la drept vorbind, din obişnuinţă. Ea tăcuse prima zi. A doua zi îl privise rugătoare, parcă l-ar fi implorat : dă-mi pace, dragă domnule.

Şi astfel, fără măcar să-şi dea seama cînd, îşi pierdu cumpătul. Era obişnuit ca flirturile cu domnişoare din familii nobile (chiar şi cînd era pe deplin victorios), să fie o adevărată asediere trudnică, şi nu numai romanul de dragoste însuşi, dar chiar şi primul sărut era dobîndit cu preţul a mii de eforturi şi de stăruinţe. Şi de astă dată a încercat, cu experienţa lui de Don Juan, să dărîme zidul de gheaţă ce-i despărţea, împingîndu-l uşor de tot cu umărul. Şi cum, la drept vorbind, zidul nici nu existase, Frederic îşi pierduse cumpătul, se dăduse peste cap.

Uneori te poţi îndrăgosti şi din vanitate. Conştient sau nu, Maria cunoştea foarte bine metoda aceasta de cucerire a bărbaţilor. Această metodă puţin uzitată, dar fără de greş, o experimentase asupra lui Juliusz Slowacki — poet foarte sigur de sine, ca şi asupra domnului de Montigny. Cît îl privea pe Chopin, şi de astă dată ieşise victorioasă. Dincolo de mondenitatea şi de manierele fermecătoare ale celebrului compozitor descoperise fără prea multă greutate două trăsături extrem de importante pentru succesul metodei sale : mîndria şi timiditatea.

Începuse prin a-l ruga să-i dea lecţii. Apoi locul lecţiilor îl luaseră conversaţiile îndelungate. Conversaţiile acelea au durat cinci zile. Se vedeau în fiecare zi. El vorbea şi cînta. Ea asculta, coborîndu-şi pleoapele, cînd pălind, cînd roşind.

Întîia şi a doua zi se arătase doar umilă şi admirativă, dîndu-i a înţelege că, deşi nu avea încă dreptul s-o să-

rute, avea însă toate drepturile la inima ei. Voia să-i sugereze că el era un mare artist, iar ea o fată îndrăgostită. A treia zi, şi-a dat seama însă că era învins nu numai el, dar şi ea. El era un mare artist îndrăgostit, iar ea o fată cu adevărat îndrăgostită. A patra zi se sărutau aproape să se sufoce, tremurînd de spaimă — nu cumva tăcerea îndelungată să dea de bănuit şi să intre careva în cameră. Pînă atunci se sărutase şi cu Montigny şi cu Slowacki. Abia acum îşi dădea seama însă de ce se spunea despre sărut că e cea dintîi treaptă spre cer. Chiar şi spaima era un deliciu.

A cincea zi şi-au luat rămas bun, făgăduindu-şi reciproc că-şi aparţin unul altuia pentru vecie. Maria a plîns în seara aceea, înăbuşit, îndelungat. Erau primele ei lacrimi de dragoste.

În epoca romantică, amanţii chiar şi ai unei singure nopţi îşi jurau iubire veşnică. Cu cît iscusitul cuceritor romantic repeta mai des unei femei că o va iubi veşnic, cu atît era mai convins că se săturase de ea. Doar, cum spunea prinţul Talleyrand, „vorbele slujesc pentru a tăinui gîndurile".

Între cei doi însă nu fusese timp pentru nimic altceva decît pentru înflorirea celui dintîi simţămînt de afecţiune reciprocă. Iar despărţirea n-a făcut decît să adauge farmec idilei. Şi unul, şi altul au rămas cu dorul şi visarea în suflet. Era o dragoste romantică, adică foarte naivă şi, pare-se, adevărată.

În drum spre Paris, sufletul lui Frederic era plin de amintirea acelor zile. Trecînd prin Leipzig, i-a vizitat pe Mendelssohn şi pe Schumann. La Heidelberg s-a îmbolnăvit. Maria însă era o imagine în faţa căreia totul pălea: amintirea părinţilor, a Delfinei, situaţia financiară, convorbirile cu Mendelssohn şi cu Schumann, sezonul muzical parizian.

Era limpede că familia Wodziński îl primise la Dresda nu numai ca pe un egal al lor, dar şi ca pe un prieten apropiat. Doamna Wodzińska manifesta faţă de el sentimente materne, fraţii Mariei îl băteau pe umăr şi-l strîngeau în braţe ca pe un frate. Aşa că... aşa că... totul părea a-i fi îngăduit să se gîndească la o căsătorie cu

Maria. Doar deosebirea de neam și de blazon dintre familiile Wodziński și Chopin o ștersese celebritatea lui Frederic Chopin! Sute de domnișoare, mai bogate decît Wodzińska, s-ar fi măritat bucuroase cu unul dintre cei mai celebri și mai bine situați artiști din Europa. Numeroase baronese și contese îi dăduseră a înțelege același lucru. La Paris, numele lui Chopin avea o strălucire heraldică. Numele compozitorului Frederic Chopin, desigur.

Toamna, iarna și primăvara s-a gîndit tot timpul la „micuța Marynia", la „votre petite Marynia", cum își zicea ea însăși în scrisori. Așa că zilele treceau ușor, pline de speranțe în fericirea apropiată. Inspirația era promptă. În acele luni a compus încîntătoarele, suavele miniaturi de poeme, concepute ca studii. Simțămîntul pe care-l trăia, dorul pentru ființa iubită i-au inspirat două lucrări lirice, două nocturne. A compus de asemenea patru mazurci: țara parcă se mai apropiase. Faptul că-și juraseră dragoste reciprocă pe veci trebuia, într-o evoluție a lucrurilor, firească, iar nu romantică, să se încheie prin căsătoria lor și încă printr-o căsătorie oficială, la Varșovia, sau în capela castelului de la Służew.

Iar Służewul se afla în Kujawia. Frumoasă țară, cea mai frumoasă țară de pe lume: Kujawia, Mazowia, Vistula, Varșovia...

De jur împrejurul castelului, la Służew, se întindea un parc încîntător. Se vor plimba pe toată întinderea lui. Vîntul va aduce dinspre cîmp cîntece stridente, aspre, și totuși cele mai frumoase din lume. Ce bine că acum avea la ce să se gîndească și să viseze! Ce altceva puteai să visezi acolo, la Paris?

Parisul e un oraș fermecător: orașul bogăției, al carierelor strălucite. Dar viața trăită departe de țara ta nu e viață. Oameni străini, țară străină. Cît ai fi de tare, tot te rătăcești, te pierzi între ei. Să pleci la Viena, sau la Londra, n-are rost. Să te întorci oficial la Varșovia ar însemna să-ți pleci fruntea în fața țarului. Era adevărat ceea ce spusese tatăl lui: începuseră să

umble și prin Paris zvonuri cum că ambasadorul împăratului Rusiei era gata să-i înmîneze lui Frederic Chopin rescriptul de numire în funcția de pianist al curții de la Petersburg. Frederic nu va accepta însă niciodată o asemenea numire. Mulți ruși sînt demni să-ți fie prieteni, frați. Țarismul era însă pricina tuturor răutăților. El dezbina și învrăjbea popoarele. Și dacă fusese firesc să se declare de acord cu cele scrise în apelul lui Lelewel „Către frații ruși", nu-i era însă îngăduit să primească rescripte imperiale.

Așadar, singurul drum spre țară ducea prin capela castelului de la Służew.

Marynia merita cea mai tandră și cea mai trainică iubire. Iar ai ei nu numai că erau datori, dar trebuiau să-și dea seama că atunci cînd el, Chopin, va intra în familia lor, va trebui să-l socotească egalul lor.

Înainte de a se despărți de părinți, la Cieszyn, stabiliseră ca în vara anului următor, în 1836, să se întîlnească din nou. După aceea, în scrisori, atît pani Justina, cît și Frederic reînnoiseră acest legămînt, hotărînd să se întîlnească la Dresda. Din păcate, pan Mikolaj nu putea să vină în anul acela, dar pani Justina începuse, încet, încet, să se pregătească de plecare încă din luna mai.

Și deodată, pe neașteptate, Frederic decise să plece în altă parte a Europei. La această știre adăugă misterios : „s-ar putea ca în urma acestui voiaj să mă vedeți acasă mai curînd decît vă puteți închipui".

Plecă la Marienbad. Acolo se instală în vila *„Zum weissen Schwan"* [1], la catul al doilea.

La catul întîi locuia doamna Wodzińska cu fiicele sale, Thereza și Marynia. Acolo și-a petrecut toată luna august.

La începutul lui septembrie doamnele Wodziński au plecat înapoi spre Dresda, însoțite de domnul Frederic Chopin.

Ultima săptămînă de vacanță pe care au petrecut-o împreună la Dresda a fost un capitol încîntător al romanului lor de dragoste. Maria îl iubea nespus pe Fre-

[1] „La lebăda albă" (în l. germ.).

deric, iar în preziua plecării lui i-a dat de înțeles ea însăși ce ar fi de datoria lui să facă.

În ziua de nouă septembrie, la acea oră a zilei cînd afară era încă lumină, dar prin ungherele camerelor începeau să se strecoare umbrele înserării, ședeau amîndoi în nișa salonului. Simțea pe buze ritmul inimii, bătaia sîngelui care pulsa.

Ea îi șopti repede cu voce scăzută:

— Nu vreau să mă despart de tine. Și după o clipă: Spune-i asta mamei.

Pe pani Wodzińska o cam dureau dinții încă de la prînz. Seara, cînd Frederic se prezentă să-i ceară mîna Mariei, prevenită de fiica ei, l-a primit, deși durerea devenise insuportabilă. L-a primit totuși, dar pentru foarte scurt timp.

Desigur, ea nu avea nimic împotriva cererii de căsătorie în sine. Dar, adăugă apoi, hotărîrea o va lua soțul ei.

În afară de aceasta, Frederic trebuia să-și îngrijească sănătatea șubredă, trebuia să se păzească și să ducă o viață foarte liniștită. Scumpul domn Frederic trebuie să-și dea seama doar că părinții Mariei nu vor fi de acord ca fiica lor să se mărite cu un bărbat bolnăvicios ca o domnișoară anemică. Fie ca anul care avea să treacă să însemne o încercare a dragostei lor și a sănătății lui.

Apoi și-a luat rămas bun foarte afectuoasă și foarte preocupată de durerea ei de dinți. L-a rugat numai ca întreaga chestiune, de altfel spre binele cauzei înseși, să rămînă între ei. La despărțire l-a sărutat pe frunte.

A plecat aproape fericit.

La numai cinci zile după plecarea lui Frederic din Dresda, Maria a adăugat un post-scriptum la scrisoarea fratelui ei, Kazimir, care așternuse mai multe pagini afectuoase, adresate „scumpului Frițek". Maria amintea de una, de alta. Printre altele spunea că pianul de la Służew era complet stricat și că trebuia să se gîndească la un Pleyel, pentru că în „zile mai fericite" decît cele de astăzi (c'*est de nous à propos* — despre noi este vorba) însuși Frederic va cînta la acel Pleyel.

Deci, pentru ea, zilele mai fericite decît cele de astăzi „vor fi atunci cînd în castelul de la Służew va locui bărbatul iubit de ea, adică soţul... iubit de ea.

Atunci îşi mai puteau face iluzii. Da, iluziile au ţinut aproape un an, deşi din ce în ce mai şterse, mai îndepărtate.

În cele din urmă, adevărul pînă atunci ocolit a devenit cît se poate de limpede : La Paris sau la Dresda, Chopin era atît de mare, încît îi eclipsa cu totul pe cei din familia Wodziński. De la distanţa castelului din Służew, însă, relaţiile de prietenie cu muzicianul, muzicianul plătit, puteau fi cel mult un tribut plătit snobismului. Niciodată însă nu va fi considerat o personalitate, şi, în definitiv, personalitatea n-ar fi fost nici ea un argument, cînd erau în joc probleme de familie şi legături matrimoniale. Soţul sau soţia erau căutaţi în almanahurile heraldice, iar calităţile lor, apreciate după numărul de sate şi suflete pe care le stăpîneau. Ce reprezenta un artist, ce loc i se cuvenea în castelul Służew ? La atenanse. Împreună cu toţi cei ţinuţi din milă. Acest adevăr l-au înţeles numaidecît cei din familia Wodziński. Maria de asemenea.

El încă îşi mai făcea iluzii. O dată a scris atît de franc şi de disperat, încît după ce trimisese scrisoarea ar fi dat un an din viaţă ca aceasta să nu ajungă la destinaţie. Scria aşa : „Sînt zile cînd nu ştiu ce-i cu mine. De-aş fi la Służew, aş spune mult mai mult decît am scris."

Puţin le păsa lor de ce-ar spune el ! Îi scriau pentru că aveau nevoie de el. Tocmai atunci unul dintre fraţii Mariei, care luptase în Spania, fusese rănit. Frederic le era necesar pentru că le mijlocea corespondenţa şi expedierile de bani. Maria însă nu mai adăugase nici un post-scriptum — la posibilitatea unei revederi la Dresda sau la Marienbad nici nu se gîndeau.

Aşa cum fusese făcută înţelegerea, doamna Wodzińska avea un motiv pentru anularea înţelegerii lor, tainice de altminteri, aşa că nu compromitea pe nimeni. Spre sfîrşitul iernii şi începutul primăverii anului 1837, boala de plămîni a lui Frederic se agravase în aşa măsură, încît se răspîndise pînă şi ştirea morţii sale. Atunci

avusese pentru prima oară o hemoptizie. Jas Matuszyński i-a recomandat să înghită bucăţele de gheaţă. În cele din urmă se restabilise oarecum.

Nu era totuşi bun de soţ pentru domnişoara Wodzyńska, fiica contelui Wincenty, care, la castelul din Służew, poruncise personalului de serviciu să-i spună *sa-majesté!* Da, da, Frederic ar fi trebuit să priceapă din capul locului lucrul acesta. „El însuşi era, gîndea Maria, vinovat de nefericirea lui."

În luna aprilie, ambasadorul ţarului, contele Pozzo di Borgo, i-a conferit lui Frederic Chopin titlul de pianist al curţii maiestăţii-sale împăratului Rusiei.

Frederic Chopin nu a primit titlul.

Faptul a uimit pe foarte multă lume. L-a uimit chiar şi pe Czartoryski. Cît despre muzicieni, aceştia nu-l puteau înţelege de loc : nici Hiller, nici Thalberg [1], nici Liszt. Oricare dintre ei ar fi considerat un asemenea titlu ca o încununare a carierei lor.

Jas Matuszyński i-a atras atenţia asupra unui singur aspect al chestiunii :

— Dacă ai fi primit titlul, i-a spus el, ţi-ar fi dat-o pe Maria, ţi-ar fi sărutat chiar şi mîinile.

Frederic s-a făcut foc. Pentru întîia oară l-a jignit pe Jas. I-a strigat că nici o prietenie nu-l îndreptăţea să-şi vîre nasul nepoftit în gîndurile şi simţămintele altcuiva. Şi cum, la mînie, niciodată nu-şi măsura cuvintele, a spus că Wodzińskii n-aveau decît să-l pupe în altă parte, pe care a şi numit-o.

Jas nu s-a supărat. În vremea aceea era singurul şi cel mai apropiat prieten al lui Frederic. Ştia lucrul acesta şi nu voia să se despartă de el.

— Acum nu te mai poţi întoarce în ţară, spuse el, schimbînd vorba.

— Am să mă întorc într-o ţară liberă. Şi dacă n-am s-o apuc, o va apuca muzica mea, se linişti în cele din urmă Frederic.

---

[1] *Siegmund Thalberg* (1812—1871), pianist virtuos german ; prin 1837 rival al lui Liszt.

ÎNTÎLNIREA

În toamna aceea, Frederic începu din nou să evite lumea. Hoinărea singuratic pe străduțe lăturalnice, se plimba printre bătrînele ziduri ale Parisului. Acum cunoștea mai bine orașul. O dată sau de două ori se rătăcise prin cartierele săracilor. Acolo mizeria era izbitoare, iar el se îndepărta repede. Oamenii de prin partea locului, galbeni-pămîntii, îl priveau pe elegantul trecător fie cu teamă, fie cu dușmănie. Copiii se tăvăleau prin fața cocioabelor în praf și în noroi. Nu-l mira dușmănia pe care o citea în ochii părinților acelor copii. O dată, careva a aruncat de după colț cu o piatră: piatra a izbit caldarîmul ca un glonte care pierduse din viteză. Pe tîmpla lui Frederic apăruse o broboană de transpirație, totuși n-a grăbit pasul. Își amintea prea bine că oameni ca aceștia mergeau dinspre Montmartre spre Panthéon strigînd „Trăiască Polonia", și pentru acest strigăt piereau de gloanțele bine țintite. Știa că oamenii aceștia crăpau de foame, deși munceau cîte șaisprezece ore pe zi, că fetițe de șapte anișori stăteau din zori și pînă la asfințit lîngă mașinile fabricilor, că aici oamenii mureau tot atît de ușor ca la război, că din foametea, mizeria, munca și moartea lor își scoteau fabuloasele lor averi familiile Rotschild, Dubonnet, Poney, Léon, noile stele, noii bogătași și baroni ai monarhiei din Iulie. Și să te mai mire dușmănia lor? Să te mai mire piatra aruncată de o mînă slăbită de foame, dar întărită de ură?

Priveliştea copiilor care scormoneau în praf şi noroi, costelivi, cu pîntecele supt, îi era de altfel bine cunoscută. Dorul de ţară îi învia în minte meleagurile mazuriene sau ale Kujawiei, cele mai frumoase de pe lume. Îşi amintea de plopii scăldaţi în soare, de răsărituri şi apusuri, de furtunile vijelioase din iulie sau de zumzetul gîzelor în zilele fierbinţi de august. Negrăit de frumoasă era ţara amintirilor lui. De dorul ei, Mickiewicz scria versuri de alean care începeţoşau ochii de lacrimi. Pînă nu demult, Frederic visa parcul castelului de la Służew, în care nopţile cu lună pesemne că erau la fel de frumoase... ca nopţile din sonetele lui Lamartine.

De unde totuşi îi era atît de cunoscută priveliştea copiilor cu chipuri îmbătrînite şi cu picioruşele subţirele ca fusele ? Din ţară oare ?

La Szafarnia era destul să treci de hambare şi de grajduri, să ajungi la încăperile argaţilor, ca să te înspăimînte mizeria copiilor de trei şi patru anişori, care-şi încălzeau ciolănaşele slăbănoage la razele soarelui de iulie. Frederic vedea aievea o fetiţă cocoţată pe gard care plîngea în hohote, tînguindu-se de parcă ar fi cîntat. Murdară, slăbuţă, se speriase grozav la vederea elegantului domnişor care-i dăduse trei groşi şi-i ceruse să-i cînte toate cîntecele pe care le cunoştea.

Mickiewicz evoca întinderi de hrişcă cu floarea albă ca zăpada, holde încinse, cu un hotar verde, ca o panglică. Pe acele hotare păşteau însă gîştele boierului, păzite de copiii argaţilor. Frumoasă privelişte ! Gîştele erau, ce-i drept, grase şi sătule, dar copiii ? Acuma era limpede de ce imaginea sărăciei pariziene din Montmartre amintea atît de bine ţara, ţara atît de dragă, atît de dorită.

În timpul uneia din aceste plimbări, Frederic s-a abătut pe la Cité Bergère. Voia să mai vadă casa în care locuise cu şase ani mai înainte, în zilele de nesiguranţă, de teamă bine tăinuită, de încă şi mai bine tăinuită sărăcie. Ajunse şi privi spre un balcon de la catul al cincilea. Pe balcon se uscau în soarele de toamnă scutecele şi salteluţele unui nou-născut. În

balcon stătea un tînăr grăsun cu o expresie de proștănac și mustață demnă de un *mouchard*[1]. Îl enerva burghezul acela înconjurat de scutece. Ridică din umeri și-și văzu de drum.

Seara îl găsi pe malul Senei. Fluviul aburea a vreme bună. Apa curgea liniștită. De-a lungul malului, pescarii stăteau neclintiți ca niște statui. Trecu peste Pont-Neuf, se opri și le privi siluetele dus pe gînduri.

Lîngă el răsună un glas. În prima clipă nu înțelese întrebarea. În sfîrșit își dădu seama că franțuzeasca necunoscutului era atît de stîlcită, încît părea cu totul firesc să nu priceapă ce spusese. Îl privi atent. În fața lui se afla un om cărunt, scund, îmbrăcat foarte sărăcăcios. Gulerul cămășii îl avea mototolit și nu prea curat. Fața lui uscățivă începea să se aprindă de enervare.

Frederic izbucni în rîs și răspunse în poloneză :

— Pînă la *café* „Foy" mai e.

Intrară repede în vorbă. Frederic se oferi să-i arate drumul. Bătrînul se mai însenină la față. Porniră împreună.

Străinul spunea că nu cunoaște Parisul. Frederic îi explica pe unde mergeau și, printre informații, strecura o glumă sau alta. Rîdeau. Limbile li se dezlegaseră. Intrară împreună în cafenea. Străinul venise prea devreme la întîlnirea fixată. Sosit din provincie, se simțea singur, stingher. Frederic se așeză bucuros la o măsuță, în colț. Necunoscutul își umplu pipa. După aceea întrebă :

— Domnia-ta unde ai luptat ?

Ce să-i răspundă ? La început Frederic voi să mintă, apoi să tacă. În cele din urmă, începu să explice stîngaci. Străinul se întunecă imediat. De numele lui Chopin nu auzise, iar îndeletnicirea de compozitor și pianist era pentru el o ciudățenie. Nu numai că se întunecase, dar începu să-l privească destul de bănuitor pe tînărul elegant, care bîiguia ceva neînțeles despre ocupația lui și despre motivele care-l rețineau la Paris. La un moment dat încruntă sprîncenele.

[1] Agent, denunțător. (În lb. fr.)

— Dar în țară nu vrei să te întorci ? Nu te întorci ?

Frederic se aprinse deodată. Ce-și închipuia omul acela ? Oare curățenia și eleganța redingotei sale erau un semn neîndoielnic al slugărniciei lui față de țar ? Cum, relațiile sale cu înalta societate și munca sa de artist trebuiau să stîrnească neîncrederea unui luptător ? Oare nu puteai să fii patriot fără să lupți ?

— Nu se poate, îl întrerupse necunoscutul.

Frederic voi să sară în picioare și să plece. Celălalt însă îl apucă de mînecă, pentru ca apoi să-i zîmbească cu o căldură neașteptată.

— Stai, murmură el cu blîndețe, stai... omul trebuie să aibă inima fierbinte, dar capul rece. N-am vrut să te supăr. Dar... dar fără să lupți nu se poate, nu se poate, repetă el, clătinînd din cap.

— Dar dumneavoastră ce ați făcut, dacă ați luptat, dacă ați pus mîna pe arme ? întrebă Frederic, clocotind încă de mînie.

Necunoscutul îl privi lung. Strîmbă din buze cu dispreț, dar după o clipă se îmblînzi din nou.

— Am mai spus : inima trebuie să fie fierbinte, dar capul rece. Iată o întrebare cu tîlc : ce am făcut dacă am pus mîna pe arme ? Îi vine ușor să întrebe așa ceva celui căruia țeava puștii nu i-a ars niciodată mîna.

Frederic tăcea.

— Dar ce voiam să spun ? mormăi bărînul. Aha... că fără luptă nu se poate. Dumneata crezi că omul poate să lupte numai cu pușca, ori cu baioneta, ori cu tunul ? La adunările comitetelor de emigranți ai fost ?

Frederic dădu afirmativ din cap.

— Și ? întrebă necunoscutul, strîmbîndu-se. Cei de acolo au tras cu armele ?

Omul își găsea greu cuvintele, formula frazele neîngrijit. Încet, încet, însă, Frederic își dădu seama că avea ce auzi de la el, că despre multe probleme pe care nu le cunoștea va afla cu siguranță mai multe lucruri decît de la prințul Adam, mai mult chiar decît de la Maurycy și de la Lelewel.

Bătrînul clătina din cap, glasul lui scîrțîia ca o osie neunsă, fumul de tutun făcea să-i lăcrimeze ochii. Dar

dincolo de fumul acela sclipeau niște ochi înțelepți, triști și amenințători.

— E ușor să întrebi, spunea el — e ușor! „Ce ați făcut dacă ați pus mîna pe arme?" Dar despre oameni cine întreabă? Cu arma trebuie să lupte omul, dar, fără om, arma nu face doi bani! Ei și? întrebă el din nou, scoțînd fum din pipă ca dintr-un hogeac. Oameni n-au fost! Asta e!

— N-a fost un conducător, încuviință îngăduitor Frederic dînd din cap. Un guvern... un conducător.

Bătrînul încruntă sprîncenele amenințător:

— N-au fost oameni, repetă el apăsat, oameni!

Frederic îl privea nedumerit. Doar oameni fuseseră destui.

— Armata noastră... începu el grav.

Bătrînul pufni disprețuitor. O clipă rămase pe gînduri. Apoi clătină din cap.

— Stai puțin, mormăi el. Așteaptă!

Începu să se scotocească fără grabă prin buzunare. Dintr-unul scoase o pungă de tutun, dintr-al doilea o batistă roșie, iasca, amnarul, un căpețel de plaivaz, în sfîrșit dădu la iveală de sub jiletcă un pachețel mărișor, înfășurat într-o batistă în pătrățele. Desfăcu încet pachetul și întinse pe masă filele unui manuscris boțit și murdar. Apoi își puse pe nas niște ochelari de sîrmă, grosolani.

— Am să te lămuresc dacă nu înțelegi. Cu toții, se aprinse el deodată, cu toții nu înțelegeți nimic. Ascultă ce-a scris un om înțelept. Ascultă. Pe urmă am să-ți vorbesc despre soarta acestui om înțelept, spuse el, izbucnind într-un rîs amar. Vrei s-asculți? întrebă neîncrezător.

Frederic dădu din cap a încuviințare.

— Ascultă ce rost au armele în războiul revoluționar. Pentru că de arme m-ai întrebat. Se aplecă asupra hîrtiilor și, urmărind rîndurile cu degetul, începu să citească încet, cu evlavie, de parcă ar fi rostit o rugăciune. Ascultă aici: „...Mulți nobili au venit să se înroleze, dar aproape toți, după ce au sosit la regiment, necunoscînd încă ce-i slujba militară, dacă nu aduseseră cu ei, în buzunar, numirea de-a dreptul pentru

gradul de ofiţer, dată de Comisia guvernamentală de război sau de comandament, atunci, după ce au stat în regiment cincisprezece zile, sau o lună, ca soldaţi de rînd, au început să ceară cu aprindere să fie avansaţi la gradul de ofiţer, altminteri nemaivoind să servească în armată şi nici să ducă arma şi raniţa în spinare..." Da, da, ridică bătrînul capul, nemaivoind să ducă arma... Chemă chelnerul, cerîndu-i încă un păhărel de vin. Înţelegi mata? Şi, fără să aştepte răspunsul, citi mai departe... nemaivoind... nemaivoind, da, ...„Toţi nobilii voiau să fie înaintaţi îndată, de-a dreptul la gradul de ofiţer. De aceea, prin toate oraşele şi la Varşovia umblau haihui o mulţime de ofiţeri, fudulindu-se cu gradele lor şi storcînd tezaurul public, în loc să se prezinte la unitate şi să pornească împotriva vrăjmaşului, care se apropia. Şi nu era cu putinţă ca aceşti ofiţeri inactivi să fie adunaţi, pentru a se forma cu ei cîteva batalioane de infanterie, care să pornească spre cîmpul de luptă, mai cu seamă acum, cînd patria se afla în mare primejdie." Înălţă capul: Poate ai să spui că în armată nu erau numai nobili. Firește, firește! Am să-ţi citesc şi despre ostaşi. Îşi duse la buze degetul gros, îl umezi, întoarse foaia pe partea cealaltă, bău o înghiţitură de vin şi, ştergîndu-şi mustăţile, citi mai departe: „Ţăranii au fost aduşi grupuri, grupuri, la regimente. Bătrînilor şi neputincioşilor le erau luaţi fiii la luptă, iar bătrînii neputincioşi şi nevestele părăsite rămîneau să muncească din greu la clăci. În afară de asta, ţăranul cu părul albit, bătrînul gîrbov de muncă, care cu sudoarea frunţii şi-a hrănit fiii, pierduţi apoi în război, cade pradă unei sărăcii şi mai crunte, suferinţelor, necazurilor, şi asudă amarnic la clacă, în loc să-şi odihnească oasele trudite de atîta muncă; iar nevasta ţăranului căzut în luptă, în loc să-şi vadă de micuţii orfani în cocioaba ei, îi lasă singuri, fără de îngrijire, acasă, şi se duce să muncească toată ziua la clacă..." Glasul cititorului începu să sune înăbuşit şi plin de mînie. După revoluţia din 1830, ţăranii polonezi fiind trataţi la fel ca înainte de revoluţie, mă întreb pentru ce oare şi-au vărsat sîngele în luptă? Pentru ce au îndurat greutăţile războiului? Numai ici şi colo cîte un nobil făgăduia ţă-

ranului care se ducea la luptă să-i dea o palmă de pămînt, dacă nu va pieri și se va întoarce acasă după sfîrșitul războiului. Straşnică răsplată ! Dar dacă va pieri, ce răsplată îl va aștepta ? Pentru ce și-a jertfit el viața ? Desigur că, în loc de răsplată, fratele celui căzut în luptă avea să fie șfichiuit de biciul vechilului !

Frederic închisese ochii pe jumătate. Cafeneaua era ca de obicei plină de zumzetul discuțiilor. Dinspre bufet se auzea zăngănit de sticle și veselă, la o masă apropiată un grup de cheflii își aţîţau veselia cu punci și cafea.

Bătrînul lăsă pe masă pumnul lui bătătorit și ars de soare.

— Întrebai ce-am făcut dacă am pus mîna pe arme ? Acuma te întreb eu pe dumneata : dar dumneavoastră ce-aţi făcut cu oamenii ?

Frederic ridică din umeri :

— Eu...

Bătrînul dădu din mînă :

— Eh, să lăsăm asta. Aci e buba ! Îl podidi o tuse bătrînească, răgușită, atît de aprigă, încît i se înroși pînă și albul ochilor. În cele din urmă tusea i se potoli și el repetă : Aci e buba ! Viața nu v-a învăţat nimic ! Nimic ! Înfășură apoi manuscrisul la loc, îl legă în batistă, îl vîrî în sîn și pufăi din pipa care se stingea, clipind trist cu pleoapele înlăcrimate. Cei din comitetele noastre se sfîșie ca niște cîini, urmă el, se înșfacă unul pe altul de gît. Nobilii, cu Czartoryski în frunte, ar vrea să păstreze puterea pentru coroană, domnii membri nobili din comitet vor să elibereze patria ca să poată trage din nou foloase de pe urma clăcilor. Iar Uniunea democratică parcă-i mai breazăă ? Uniunea înlătură nobilimea, și în locul ei vrea să înscăuneze puterea manufacturiștilor și a negustorilor. Da, toți schimbă doar numele asupritorilor, dar asuprirea însăși nu o desființează...

Tăcu. Frederic își lăsase capul în piept și, fără să scoată un cuvînt, aștepta să urmeze. Tot ceea ce știuse pînă atunci despre lucrurile acelea, datorită vorbelor bătrînului, căpătă deodată un sens, un înțeles. Un înțeles rău, aproape vrăjmaș. Dar cum puteai să nu ții seama de cuvintele acelea amare ?

— Ei cred, glăsui din nou bătrînul, că aici, în străinătate, au să pună ţara la cale. C-au să cumpere arme şi... gata, hai să sărim pe duşman. Dar oamenii ? zîmbi el, dar oamenii ? Către ei trebuie să ne întoarcem faţa, către oameni, către popor.

— Şi cum s-o faci ? întrebă neajutorat Frederic. Cum ?

Bătrînul nu răspunse. Îşi curăţă pipa, o puse în buzunar şi mai bău o înghiţitură de vin. Tăcea, cu pleoapele coborîte. În cele din urmă glăsui mînios :

— Întrebi cum ? Mai întîi... mai întîi trebuie să înţelegi cum stau lucrurile. Apoi să dovedeşti c-ai înţeles, prin muncă. Eh, încleştă el palma, sînt şi din aceia care se bat cu pumnul în piept, tot sporovăind despre popor şi ţăran, doar ca să tragă foloase, să pună mîna pe putere. Cine se gîndeşte să se întoarcă în ţară n-o face decît cu gîndul să ajungă în fruntea bucatelor... Comandanţi, hai, generali... Dar învăţători, în slujba poporului, nu binevoiţi să fiţi, ai ? În greaua slujbă de luminare a poporului ?

Tăcu iar. Ce puteai să-i spui, cum să-ţi iei rămas bun de la el ? Bătrînul lăsă capul în jos. S-ar fi părut că moţăie, dacă nu s-ar fi jucat cu ochelarii, ca un om adînc îngîndurat, totuşi foarte atent la cele din jurul lui. În sfîrşit, înălţă capul şi privi uimitor de ager prin sală, în toate părţile. Pesemne că zărise pe cineva pentru că sări în picioare, plăti în grabă chelnerului şi ieşi, urmat îndată de un bărbos oacheş şi înalt, care părea prin îmbrăcăminte şi ţinută mai curînd italian decît polonez.

Abia acum îşi dădu seama Frederic că, deşi îi povestise atîtea, ciudatul bătrîn nu-i spusese cine e, nici ce era cu manuscrisul acela din care-i citise, nici în numele cui vorbise astfel. Totul era o taină — dar în vorbele lui se simţea puterea adevărului, a experienţei. Acest om ştia... trăise tot ceea ce povestise.

Chelnerul se apropie de el. Cafeneaua era plină de lume şi pesemne că-l irita faptul că masa nu era eliberată mai repede de clientul acela care consumase atît de puţin. Îi cunoştea el bine pe filfizonii ăştia care umblau de colo-colo cu buzunarele goale. Aşa că strînse destul de nepoliticos ceea ce se afla pe masă. O clipă după aceea însă tresări uimit. Clientul plăti, dîndu-i bacşiş nici mai

mult, nici mai puțin decît trei franci, apoi ieși grăbit. Nu mai apucă decît să se încline în urma lui deosebit de respectuos.

O dată cu începutul iernii, Frederic strînse mai mult ca oricînd legăturile de prietenie cu Liszt și cu prietena acestuia, doamna d'Agoult [1]. Liszt era fermecător cînd cînta și tot atît de fermecător cînd vorbea despre muzică. Totuși, în anumite împrejurări, putea fi și nesuferit : cînd rivaliza cu careva pentru vreo femeie, cînd făcea filozofie, sau își expunea opiniile despre politică.

În discuțiile filozofice, incomparabil mai simpatică era doamna d'Agoult. Frumoasa și glaciala blondină își prețuia nespus propriul intelect arid, dar remarcabil, propria faimă de tînără scriitoare și... pe fermecătorul Chopin. Uneori, cînd Liszt se amețea puțin, începînd să facă paradă de erudiție în domeniul metafizicii, metempsihozei și religiilor orientale, Frederic încheia cu doamna d'Agoult o alianță secretă și amîndoi căutau prin tot felul de șotii să-l facă să-și piardă șirul vorbelor. Liszt se înfuria, tuna și fulgera, dar, după cîteva clipe, își cerea scuze și totul se sfîrșea cu bine, adică cu vin, glume sau muzică.

Totuși, într-o seară, l-a scos pe Frederic de-a binelea din răbdări. S-au întîlnit la o serată cu totul intimă în familia de Custine. Frederic cînta. Cu această ocazie, Liszt a început să vorbească despre „nefericita patrie a genialului său prieten". Infatuat, plin de sine, abordase un subiect despre care n-avea nici o idee. Vorbea despre admirabilii polonezi, despre vitejii polonezi, despre eroii marii istorii a unei țări al cărei spirit renăscuse în tragica revoluție de la 1830.

Frederic cînd pălea, cînd roșea de mînie. Tirada lui Liszt era ascultată, printre alții, de o personalitate nou răsărită pe firmamentul literaturii franceze, și chiar a celei mondiale, baroana Aurore Dudevant, care scria

[1] Marie d'Agoult, în literatură Daniel Stern, autoarea unei istorii a Revoluției din 1848.

sub pseudonimul George Sand[1]. Își cîștigase faimă datorită talentului, amanților și a faptului că umbla îmbrăcată bărbătește, în frac, cu țigara de foi în mîna mică, foarte frumoasă.

În clipa aceea tăcea, după obiceiul ei, doar zîmbind destul de ironic. În cele din urmă întrerupse fără ceremonii monologul lui Liszt, care nu se mai sfîrșea:

— Îmi amintesc că nu toată lumea îi laudă atît de fierbinte pe vitejii, pe eroii aceia, spuse ea cu o voce joasă, puțin răgușită. De pildă, un revoluționar de frunte a scris în *Revue Encyclopédique* despre revoluția polonă, exprimînd o opinie destul de critică. Spunea că a fost o revoluție a aristocrației, a nobilimii, pentru aristocrație, pentru nobilime. Că Seimul, alcătuit din nobili, din aristocrați, asuprea poporul și că din această cauză, revoluția, slab condusă, s-a prăbușit atît de ușor.

Frederic păli de furie. Se apropie de dînsa.

— Doamna se pare că este... baroană, nu? întrebă el cu o aroganță neobișnuită.

Privindu-l cu interes, ea dădu din cap aprobativ.

— A fost, buzele lui Frederic tremurau, a fost vreodată doamna baroană în exil? Măcar o dată în viață?

Ea se ridică în picioare și, cu o mișcare neașteptată, îl apucă de mîini.

— Iertați-mă! zise.

Privind-o de aproape, Frederic nu putu să se împotrivească impresiei care-l copleșea: i se părea neobișnuit de frumoasă. Chiar și vocea ei joasă, răgușită căpătase o dulceață deosebită.

— Iertați-mă! repetă ea.

El se înclină rece și se retrase într-un colț al salonului. Văzută de la distanță, femeia își pierdea din farmec și grație. Cu țigara de foi în mînă, în frac, pozînd ca un *dandy* degajat, făcea o impresie dacă nu proastă, în orice caz neplăcută.

---

[1] *George Sand* (1804—1876), cunoscută prozatoare franceză. Principalele lucrări le-a elaborat în perioada de pregătire a revoluției din 1848. În romanele sale sociale se simte influența socialiștilor utopici.

Totuși, amintindu-și de ea a doua zi, i-a înviat în minte mai întîi de toate acea uimitoare clipă de farmec și umilă grație cu care îi ceruse iertare. Fără a recunoaște nici chiar față de sine acest lucru, trecu, două zile mai tîrziu, pe la familia de Custine, sperînd s-o revadă. N-o găsi acolo. Era plin de ciudă, plin de ciudă pe el însuși, pentru că-l supăra lipsa ei.

SCRISORI ŞI COMENTARII

Către Julian Fontana, la Paris

Palma, 15 noiembrie 1838

Dragul meu !

Sînt la Palma, printre palmieri, cedri, cactuşi, măslini, portocali, lămîi, aloeşi, smochini, rodii etc., tot ce are *Jardin des Plantes*[1] în serele sale. Cerul ca peruzeaua, marea ca azurul, munţii ca smaragdul, aerul paradiziac. Ziua, soare — toată lumea umblă îmbrăcată ca vara. E cald. Noaptea, ghitare şi cîntece, ceasuri în şir. Terase mari, cu pergole îmbrăcate în viţă de vie ; ziduri mauritane. Totul priveşte spre Africa, aşa ca şi oraşul întreg. Într-un cuvînt, o viaţă de basm ! Te-aş ruga să-mi faci un serviciu. Treci pe la Pleyel şi vezi ce e cu pianul, care încă nu mi-a sosit. Pe ce itinerar a fost trimis ? Ai să primeşti *Preludiile* în curînd. Mă voi stabili probabil într-o mănăstire încîntătoare, cu cea mai frumoasă poziţie din lume : mare, munţi, palmieri, un cimitir vechi, biserică gotică, ruine de moschei, copaci bătrîni, măslini milenari. Ah, dragul meu, aici parcă trăiesc mai intens... Am aproape de mine tot ce este mai fermecător. Sînt mai bun... Dă-i lui Grzymala[2] scri-

[1] Grădina Botanică (în lb. fr.).

[2] Albert Grzymala sau, în polonă, Wojciech, scriitor minor polonez ; Chopin şi George Sand au întreţinut o îndelungată corespondenţă cu el.

sorile sosite de la părinții mei și tot ce ai să-mi trimiți; el știe adresa mea exactă. Îmbrățișează-l pe Jas. Cum s-ar mai însănătoși el aici! Spune-i lui Pleyel că va primi în curînd partiturile. Cunoscuților nu le vorbi mult despre mine. Am să-ți mai scriu eu multe... Spune-le că mă întorc pe la începutul primăverii. Poșta pleacă de aci o dată pe săptămînă. Scriu prin consulatul local. Trimite scrisoarea adresată părinților mei așa cum se află. Pune-o tu însuți la poștă.

Al tău Ch.

Către Julian Fontana, la Paris

Palma, 3 decembrie 1838

Dragul meu Julian!

...În aceste două săptămîni am bolit ca un cîine: am răcit cu toate cele 18 grade de căldură, cu toți trandafirii, portocalii, palmierii și smochinii la un loc. M-au tratat trei din cei mai reputați medici de pe insulă; unul mirosea ce expectoram, al doilea mă ciocănea acolo de unde expectoram, al treilea pipăia și asculta cum expectoram. Unul spunea că am crăpat, al doilea că sînt în curs de a crăpa, al treilea c-am să crăp. Acum, ca întotdeauna de altfel, nu pot să-i iert lui Jas că nu m-a consultat niciodată pentru *bronchite aiguë*[1], la care putea oricînd să se aștepte. Abia am reușit să scap de ei, să nu-mi ia sînge, să nu-mi pună nici un fel de ventuze, să nu-mi aplice nici un fel de cataplasme și, grație providenței, astăzi sînt iar pe picioare. Dar toate acestea au avut o urmare asupra *Preludiilor*, pe care dumnezeu știe cînd ai să le primești. Peste cîteva zile mă stabilesc în cea mai frumoasă regiune din lume: mare, munți, tot ce dorești. Am să stau în vechea, uriașa, pustia, ruinata mănăstire a călugărilor ordinului sfîntului Bruno, pe care Mendizabal i-a alungat parcă

[1] Bronșită acută. (În lb. fr.)

anume pentru mine[1]. Împrejur sînt numai palmieri — ce poate fi mai încîntător? colonade, cimitirele cele mai pitoreşti, într-un cuvînt, mă voi simţi foarte bine acolo. Numai pianul nu-l am încă. I-am scris lui Pleyel, rue de Rochechouard, direct. Interesează-te... Spune-i că de a doua zi după ce i-am scris m-am simţit foarte slăbit, că acum m-am restabilit. De altfel, nu vorbi prea multe despre mine şi nici despre partituri... Pe Jas îl îmbrăţişez.

Nu spune nimănui că am fost bolnav, s-ar putea scorni un basm întreg.

Către Julian Fontana, la Paris

Palma, 14 decembrie 1838

Dragul meu Julian,

...Partiturile mele zac, iar eu nu pot să dorm de loc, ci doar tuşesc, tot timpul, oblojit cu cataplasme. Aştept primăvara sau altceva... Mîine mă duc la acea minunată mănăstire Valdemosa, să scriu în chilia unui bătrîn călugăr, care poate a avut în suflet mai mult foc ca mine, dar l-a înăbuşit, l-a înăbuşit şi l-a stins, pentru că îl avea degeaba. Nădăjduiesc să-ţi trimit în curînd *Balada* şi *Preludiile* mele...

Al tău Ch.

Către Juian Fontana

Palma, 28 decembrie 1838

...Între stînci şi mare, stă pustie uriaşa mănăstire a ordinului sfîntului Bruno, unde, într-o chilie, cu o uşă cum nicicînd n-ai văzut la Paris, poţi să-ţi închipui cum arăt, nepieptănat, fără mănuşi albe, palid ca întot-

[1] E vorba despre mănăstirea din Valdemosa (Alpii francezi). Călugării fuseseră alungaţi recent de către Juan Alvarez Mendizabal, om politic progresist spaniol care, ca preşedinte al Consiliului de miniştri, suprimase ordinele religioase şi secularizase bunurile lor.

deauna. Chilia are forma unui sicriu înalt, bolta uriaşă, prăfuită, o ferestruică, în dreptul ferestruicii — portocali, palmieri, chiparoşi. De partea cealaltă a ferestrei e patul meu de chingi, sub o ornamentaţie maură în filigran. Lîngă pat, un vechi *intouchable*, o mobilă pătrată, abia putînd să scriu pe ea, cu un sfeşnic de plumb (un mare lux aici), cu lumînărică. Partiturile lui Bach, zmîngăliturile mele şi ale altora... E o tăcere, încît, chiar şi dacă ai ţipa, tot linişte ar fi. Într-un cuvînt, îţi scriu dintr-un loc foarte straniu.

Către Wojciech Grzymala

Marsilia, 27 martie

Dragul meu,

Mă simt mult mai bine şi pot să-ţi mulţumesc mult mai călduros pentru expedierea banilor. Te rog să mă crezi că mă impresionează amabilitatea ta, deşi ştii foarte bine că, împotriva tuturor aparenţelor, ţi-am fost totdeauna recunoscător din suflet. Fii atît de bun şi ai grijă de mobilele mele ; te rog, plăteşte tu transportul. Nu-i vorba de o sumă prea mare. Ce se petrece cu veniturile mele, pentru dumnezeu ! ? Zăpăcitul de Pleyel mi-a jucat festa. Ce să-i faci ? Nimeni n-a reuşit încă să spargă un zid cu capul.

La vară ne vom întîlni. Ai să vezi cît mă va încînta lucrul acesta. Amica mea tocmai a terminat un splendid articol despre Goethe, Byron şi Mickiewicz.[1] Citeşte-l şi ai să te delectezi. Te şi văd cum îl savurezi. Totul e expus atît de veridic, cu atîta discernămînt, subtil, de calitate, cu atîta naturaleţe, fără artificii sau intenţii de a lăuda ! Comunică-mi, te rog, cine a făcut traducerea lui Mickiewicz[2]. Dacă Mickiewicz ar vrea să pună umărul la treaba asta, dînsa ar revedea textul bucuroasă, acesta putînd fi tipărit sub formă de *dis-*

[1] E vorba de articolul lui George Sand, intitulat : *Essai sur le drame fantastique*, constituind o paralelă între Mickiewicz, Byron şi Goethe, care avea să apară în *Revue des deux mondes*.

[2] E vorba de traducerea franceză a *Strămoşilor*, apărută în 1834, sub titlul *La fête des morts* (Sărbătoarea morţilor).

cours préliminaire[1] împreună cu traducerea franceză. Totă lumea ar citi-o, şi poate s-ar vinde multe exemplare. Ea îţi va scrie, despre aceasta, ţie sau lui Mickiewicz.

Către Julian Fontana,

Marsilia

Dragul meu,

Mă simt mult mai bine. Încep să cînt la pian, să mănînc, să umblu şi să vorbesc ca toată lumea ; vezi doar că şi scriu mai uşor, de vreme ce primeşti aceste cîteva rînduri de la mine. Dar, iar îţi cer un serviciu. Aş dori foarte mult ca *Preludiile* mele să-i fie dedicate lui Pleyel (probabil că mai e timp, pentru că încă n-au fost tipărite). Iar *Balada, à Mr. Robert Schumann. Polonezele* ţie, aşa cum sînt. Lui Kestler nimic. Dacă Pleyel nu va voi să lase din mînă *Balada,* atunci dedică-i *Preludiile* lui Schumann...

Al tău Ch.

Către Julian Fontana

(Nohant), joi (august 1839)

Dragul meu,

Îţi mulţumesc pentru scrisoarea adresată *à Mr. Chopine.* Începe cu *„Wiatrowo lîngă Wengrowiec"* şi se încheie astfel : *„pentru domnia-voastră, ca pentru un mare maestru al Muzicii şi Compoziţiei, Alexander Moszczeńcki, staroste la Brzesk".* Şi în cuprins, *„ca amator octogenar de muzică, amintindu-mi două mazurci de acum o sută de ani, vi le trimit, să vă folosească drept temă pentru* Variaţiuni". Mazurcile, cum poţi să-ţi închipui, respectabile, „ram didiridi, ram didiridi, ram didiridi, rada". În post-scriptum : *„Nepoţica mea Alexandrina (pre legea mea c-aşa o cheamă) a cîntat la*

[1] Discurs preliminar (în lb. fr.), aici în sens de prefaţă, cuvînt înainte.

Gniezno La ci darem la mano, *în folosul emigranţilor şi spre marea mulţumire a publicului... Eu, fiii mei, nepoţii, nepoatele şi în special Alexandrina cîntăm la pian repede şi destul de bine.*" „Wiatrowo lîngă Wengrowiec!" Un bătrîn staroste cumsecade, de modă veche (poate dintre aceia care nu leapădă cuşma nici vara).

...Eu scriu aici *Sonata în si bemol minor,* în care va fi inclus marşul meu, pe care-l cunoşti. Allegro apoi scherzo în mi minor, marş şi un final nu prea lung, poate vreo trei pagini de-ale mele; mîna stîngă, la unison cu dreapta, acompaniază melodia marşului. Am un nou *Notturno,* în sol major, care va face pereche cu acela în sol minor, dacă îţi mai aminteşti de el.

Am patru mazurci noi: una în mi minor, pe care am compus-o la Palma, şi trei aici, în si major, în la bemol major şi în do diez minor. Mi se par frumoase, cum li se par de obicei părinţilor care îmbătrînesc, copiii mai mici. Acum nu mai compun nimic, mă ocup doar de corectura ediţiei pariziene a lui Bach, nu numai de greşelile gravorului, dar şi de greşelile celor care, zice-se, îl înţeleg pe Bach (şi nu cu pretenţia că l-aş înţelege mai bine, dar din convingerea că uneori reuşesc să-l ghicesc). Iată că am început să mă şi laud... Scrie-mi despre tine măcar tot atît cît ţi-am scris eu despre mine. Scrie-mi unde locuieşti. Mănînci la club? etc. Woyciechowski mi-a scris, sugerîndu-mi să compun un oratoriu. În scrisoarea către părinţi i-am răspuns, întrebîndu-l de ce clădeşte o fabrică de zahăr, în loc să ridice o mănăstire pentru călugării camaldulensi, ori pentru călugăriţele dominicane. Bunul Tytus are încă imaginaţie de elev de liceu, ceea ce nu mă împiedică să-l iubesc ca şi în liceu. Are încă un fiu. Îi va pune numele meu. Îmi pare rău de el...

Bîrfelile începuseră încă din primăvara anului precedent. Vara se înteţiseră, dar luaseră proporţii de ade-

vărată epidemie, abia în octombrie cînd s-a aflat cu certitudine că Chopin plecase în Sud împreună cu... doamna George Sand, renumita, eminenta, celebra scriitoare.

Auzind despre această escapadă, Liszt a început să rîdă, elevele Conservatorului şuşoteau cu obrajii îmbujoraţi, baroana de V... a fost cuprinsă de spasme, literatul Mallefille[1] n-a mai ieşit din cîrciumă trei zile.

Adevărul e că numai cîţiva cunoscuţi dintre cei mai apropiaţi ai celor doi distinşi prieteni aveau cunoştinţă despre scopul şi caracterul călătoriei lor. Din scrisorile amîndorura era greu de aflat pînă şi cea mai mică lămurire cu privire la relaţiile lor. Căile clevetirilor sînt însă de nepătruns.

Chiar a doua zi după plecarea lui Frederic din Paris, redactorul uneia din fituicile de mîna a doua a declarat categoric că „Acest roman sentimental va mai condimenta epoca". Din primele zile ale escapadei se ştia „totul". La drept vorbind, încă nu se ştia nimic cu precizie, aşa că nu puteau să se tragă nici un fel de concluzii definitive. Un singur lucru părea cert: eroii acestui roman de dragoste erau doi oameni bizari. Nu-i de mirare deci că discutarea acestui subiect interesant s-a răspîndit ca o molimă. Şi cu toate că se invocau argumente peste argumente, părerile erau totuşi împărţite. Asul foiletonului, ziaristul Jules Dufour, nu credea în ruptul capului că acea legătură senzaţională va dura.

— Poţi prezice cît va ţine iubirea a două făpturi umane, perora el la *café* „Feydeau". Am auzit, de asemenea, despre dragostea unui muritor pentru o statuie. Dar care om cu mintea întreagă va îndrăzni să afirme că dragostea a două statui, a două monumente poate să dureze mai mult de o zi şi o noapte? Amîndoi au dimensiuni monumentale! Se vor plictisi de moarte pe acelaşi soclu. Iar în pat, statuile nu pot fi decît caraghioase. Acela care va voi mai întîi să renunţe la glorie va...

---

[1] Felicien Mallefille (1813—1868), scriitor francez minor, prieten al lui George Sand, cu care a scris în colaborare romanul *La dernière Aldini*.

— Ești un prost, l-a apostrofat Sandeau [1].

— Ascultați-l pe cel a cărui deșteptăciune de astăzi s-a născut din prostia de ieri, ripostă Dufour, rîzînd blajin.

Lovitura nimerise din plin : Sandeau își datora jumătate din notorietatea literară faptului că pentru scurt timp fusese fericitul și, pentru un timp mai îndelung, nefericitul amant al lui George Sand. Toți cei prezenți rîseră de gluma lui Dufour, chiar și Sandeau însuși. Deveni însă numaidecît serios.

— Ascultați, spuse el, femeia asta e în stare să dăruiască multă fericire. Dar mult mai ușor decît fericire poate să-ți dea o amarnică, de neuitat lecție de suferință.

Dufour ridică din umeri :

— Tu însuți ești de vină. O înșelai chiar cu spălătoreasa ei. Măcar să fi fost una străină... dar chiar a ei ? ! De altfel, dacă ai fi știut să suferi cu talent și să scrii despre asta cu talent, atunci suferința aceea ar fi fost un noroc pentru tine. Iar Chopin are talent !...

Sandeau se simți jignit și plecă. Dufour adăugă că Sandeau avea dreptate, pentru că în tot ce scria el, mințea de îngheța apele, iar cînd i se spunea adevărul, se făcea foc.

Deci în octombrie al acelui an, bîntuiau din plin clevetirile, al căror subiect principal era Chopin și George Sand. Cu prilejul unei recepții la prințesa de Castries, însuși Balzac a fost întrebat ce credea despre acel senzațional roman de dragoste.

Balzac și-a încruntat cu o aparență de gravitate admirabilele lui sprîncene, și-a umflat năstrușnic obrajii grăsuni, congestionați, nu prea bine bărbieriți :

— Acum cîteva luni, a început el, l-am vizitat pe confratele George Sand la proprietatea sa de vară de la Nohant. Confratele meu căzuse pe gînduri, într-un fotoliu, în fața căminului, privind încîntat, după masa de prînz, jocul flăcărilor, dansul fumului care se înalță din țigara sa de foi, și în același timp delectîndu-se fără îndoială cu jocul, cu dansul fanteziei sale. Con-

[1] Jules Sandeau (1811—1883), scriitor francez minor, în tinerețe colaborator al lui George Sand.

fratele meu era... da: fuma o ţigară de foi şi era îmbrăcat cu nişte pantaloni roşii, aşa că am dreptate cînd spun... confratele meu. Pantalonii aceia se terminau însă cu o pereche de ciorapi deosebit de cocheţi, precum şi cu nişte pantofiori garnisiţi cu ciucuri de fir... Toate acestea la un loc arătau că amfitrionul era totuşi... femeie. Guşa îl cam făcea să se asemene cu un canonic îmbătrînit, iar ochii, fruntea şi zîmbetul aminteau din nou femeia... da, da, o femeie fermecătoare, inteligentă, plină de o graţie neobişnuită. Trei zile la rînd am vorbit despre lume, despre suflet, dragoste, dumnezeu, omenire, modă, regi, ţesători, despre filozofia jiletcilor şi jiletcile bancherilor, despre fiziologia căsătoriilor, a ţigărilor de foi şi cafelei, despre bastoane, bătătoare de rufe. Din discuţie a reieşit că pe confratele George Sand îl caracterizează cele mai evidente însuşiri bărbăteşti, *ergo*[1] e bărbat. Dragostea însă, bucuria şi tristeţea, fericirea şi durerea le cunoaşte aşa cum poate să le cunoască numai şi numai o femeie. Îmi amintesc foarte bine povestea romanului ei de dragoste cu Jules Sandeau. Credeţi-mă că el era demn doar de o spălătoreasă, iar ea doar de dragoste. Ştim cu toţii că l-a iubit pe Musset, şi toţi ştim că Musset îşi cultivă cu uimitoare uşurinţă păcatele proprii şi pe ale altora, şi cu tot atîta uşurinţă calcă în picioare simţămintele proprii şi ale altora. Cînd mă gîndesc la toate acestea, sînt înclinat să cred că misterul nefericirii în dragoste al lui George Sand stă în credinţa ei nestrămutată într-o dragoste fericită. Crede în ea şi o aşteaptă ca o femeie. De cucerit, însă, o cucereşte ca un... bărbat. Aici e lipsa de logică femeiască. Mai departe, Balzac tăcu o clipă, ca să-şi adune gîndurile, Heine susţine că colega noastră George Sand e frumoasă ca Venus din Millo, chiar mai frumoasă decît Venus, pentru că e... mai tînără. Prinţesa zîmbeşte ironic. Balzac se înclină afectuos înspre prinţesa de Castries, coborîndu-şi pleoapele. Consider totuşi că Heine a făcut această afirmaţie numai pentru că este cam răutăcios. Heine, de altfel, i-a reproşat lui George Sand că e

[1] Deci. (în lb. lat.)

prea tăcută, că e una dintre cele mai puțin spirituale franțuzoaice pe care le-a cunoscut pînă în prezent, și, după cîte știu, a cunoscut destul de multe. Totuși, pînă la urmă, deși a cunoscut atît de multe, a fost de acord că George Sand e una dintre cele mai interesante franțuzoaice pe care le-a întîlnit. Așa că, dacă a putut să-l intereseze pe Heine, pe Musset și, după cum se spune, pe Liszt, și chiar, într-o anumită măsură, vorbitorul se înclină ușor, pe Honoré de Balzac, nu-i de mirare că l-a interesat și pe Chopin...

— Dar... îl întrerupse nerăbdătoare tînăra contesă de Caraman.

Balzac, cu un gest curtenitor, își ceru scuze pentru faptul că nu îngăduia să fie întrerupt, și continuă, cu zîmbetul lui, ce dezvăluia tot mai des admirabilii săi dinți de țăran :

— Și aici din nou trebuie să recurg la amintiri. Pe Chopin al dumneavoastră l-am cunoscut în saloane. Era fermecător ca o femeie nespus de frumoasă. Ascultîndu-l cum cîntă, nu-mi aminteam de un alt bărbat, care, cu mîini atît de slabe, să poată scoate dintr-un biet pian atîta forță. Și acesta nu era Chopin al dumneavoastră, acesta era Chopin la ale cărui picioare George Sand va dori să-și depună inima. Da, va dori, Balzac rămase pe gînduri, dar...

— Dar ? întrebă grăsunul și prostănacul Martiac.

— Dar, cu acest prilej, va constata, poate, că picioarele acestui bărbat puternic nu sînt doar frumoase, ci și slabe, ca picioarele unei femei. Ce va face la aceste picioare inima bărbătească a confratelui meu George Sand ? Eh, și vorbitorul dădu din mînă, cu privire la asta nu pot spune nimic cu certitudine. Știu doar atît, ceea ce am și scris de altfel în *Fiziologia căsătoriei* : că din punct de vedere fizic, bărbatul rămîne mai îndelung bărbat decît femeia, femeie. Nu știu însă, și vorbitorul izbucni în rîs, nu știu, în cazul nostru atît de interesant, cine e bărbat, și cine femeie — încheie el, înclinîndu-se, și acoperindu-și fața cu mîna, de parcă s-ar fi ferit de rîsul ascultătorilor, ca de soare.

Desigur că spiritele lui Balzac, îndelung repetate, au pierdut din umorul amical al autorului, în favoarea maliţiozităţii colportorilor.

Prietena lui Liszt, contesa d'Agoult, geloasă pe Chopin, adăugă şi ea cîteva amănunte usturătoare. Printre altele susţinea cu toată hotărîrea că la mijloc era un caz de seducţie, că George Sand îl asaltase pur şi simplu pe Chopin, declarîndu-şi cea dintîi amorul, şi obţinînd în acest mod un aliat al amorului său propriu. Se spunea că într-o seară i-ar fi strecurat în palmă un bileţel cu declaraţia : o.v.a. — George. Adică : *on vous adore* — vă ador — George.

Primele comentarii asupra idilei celebrului Chopin cu celebra George Sand au trecut hotarele cercurilor literare şi artistice. Dacă aici evenimentul era privit cu indulgenţă, cu un uşor cinism, presărat cu fraze de efect, în saloanele aristocratice şi în budoare, unde trecuse apoi, tonul opiniilor emise începu să ia, tot mai adesea, o notă de adîncă indignare, clevetirile fiind muşcătoare. Uneori, într-o remarcă sau alta, se întrezărea o îngrijorare vădită.

Cînd aducea vorba despre prietenia lui Chopin cu George Sand, obeza şi antipatica doamnă de Bellegarde se congestiona. Din obraji, roşeaţa îi cobora spre gîtul zbîrcit şi spre bustul planturos.

— Femeia aceasta e un demon, şuiera ea revoltată, e un vampir... e... o prostituată. Baroană, hm ! Baroana Dudevant, doamna baroană Aurore Dudevant... bine măcar că n-a avut neobrăzarea să-şi păstreze numele, de bine, de rău onorabil.

Domnul de Bellegarde ridica timid din umeri — el fiind un entuziast al literaturii.

— Ştiu, zîmbi cu compătimire doamna de Bellegarde, ştiu. Sînt unii care o consideră pe doamna... Dudevant drept mare scriitoare. Dar mai ştiu de asemenea că e uşor să-i numeri cărţile, dar socoteala amanţilor e imposibil să i-o ţii. Sărmanul Chopin...

— Sărmanul Chopin, şuşotea cu drăgălăşenie într-un alt cerc contesa de Caraman, încîntătoare ca un tablou

de Greuze[1], ce fluturaş adorabil, ah... şi pufni în rîs. Acum nu mai are farmecul şi fragilitatea nici măcar a unui fluturaş, ci de-a dreptul a unei gîze. Da, dragii mei, şi după cum ştim, orice gîză trebuie să-şi întîlnească în cele din urmă păianjenul său. Păianjenul drăguţului de Chopin fumează ţigări de foi, poartă pantaloni, are guşă de canonic şi glas de birjar. Ce soartă! Ce ziceţi?

— Eu zic că... se aplecă la urechea ei tînărul de Broglie, încheindu-şi opinia în şoaptă.

Contesa făcu un gest graţios din mînă, exprimîndu-şi dezaprobarea şi chiar dezgustul. În ochii ei însă săgetă o sclipire ghiduşă, ca un foc de artificii.

— Sărmanul Chopin... rosti ea cu milă. Era însă o milă în care mocnea ura.

Contesa avea motive îndreptăţite să manifeste atare sentimente: Chopin nu putea s-o sufere pentru spiritul ei mărginit şi pentru ipocrizia ei rafinată. Iar ea nu putea să-l sufere pentru că nu binevoise s-o adore.

Asemenea frumuseţi, asemenea intelectuale dezamăgite erau destule. La ce bun să le mai enumerăm?! Destul să se ştie că în iarna şi în primăvara aceea *faubourg*-urile St. Germain şi St. Honoré asezonau din belşug conversaţiile despre Chopin cu venin mai mult sau mai puţin îndulcit, mai mult sau mai puţin amar şi că la aceste îndeletniciri îşi dădeau concursul cu generozitate cîteva contese şi chiar o prinţesă. Căci în definitiv aristocraţii de viţă pot să le ierte plebeilor geniul lor îndeobşte recunoscut. O fac însă cu neplăcere, şi toată neplăcerea şi-o revarsă în dispreţul pentru sentimentele intime ale acestor genii plebeie.

O dată cu primăvara anului 1839 *faubourg*-ul St. Germain începuse să se pasioneze pentru şarade. Moda aceasta se manifesta în felul următor: o parte a asistenţei interpreta o scurtă *commedie dell'arte*, iar restul celor prezenţi căuta să-i ghicească sensul, identificînd personajele etc., etc. Cu prilejul unei asemenea reuniuni a tineretului, în cerc intim, după carnaval, la reşedinţa contesei de Caraman, s-a jucat următoarea şaradă: tî-

[1] *Jean Baptiste Greuze* (1725—1805), pictor francez realist, a zugrăvit în pînzele lui scene din viaţa cotidiană.

nărul de Bellegarde, un falnic și mustăcios căpitan de husari, o răpea de pe *récamier* pe subțirica domnișoară de Perthuis, care își pusese un nas mare de carton. Mai întîi i-a întins o hîrtiuță, apoi a amenințat-o cu pistolul, pentru ca pînă la urmă s-o ia în brațe și să se urce cu ea pe niște scaune acoperite cu brocart roș-albastru-auriu. Tot timpul acestei acțiuni, domnișoara nu se despărțea de ghitară, căpitanul ținea în gură o țigară de foi și avea după ureche o pană de gîscă.

Spectatorii n-au putut să dezlege șarada, s-a cerut repetarea spectacolului. Pînă să apuce însă Bellegarde să-și răpească încă o dată partenera, tinerica și piți-găiata Anne de Villemère a izbucnit în rîs.

— Am ghicit, țipă ea, am ghicit! Căpitanul este George Sand, Christine este „le petit Chopin" răpit, iar scaunele sînt Spania, munții din Spania, unde Sand l-a dus pe sărmanul Chopin...

Actorii s-au înclinat în fața întregii asistențe, care i-a răsplătit cu aplauze furtunoase pentru o alegorie atît de reușită, de inspirată. Totuși, buna dispoziție a tineretului a tulburat-o marchizul de Custine, care pînă atunci aplaudase indulgent și amabil.

— Mă consider un prieten al sărmanului Chopin, cum îi spuneți domniile-voastre, sînt admiratorul geniului său și prețuiesc talentul lui George Sand. Am impresia, continuă marchizul tot mai sever, că ați întrecut măsura. Nu văd în jocul vostru decît bucuria răutăcioasă de a vă amuza, nesocotind măreția oamenilor cu adevărat mari.

— Dar, marchize, protestă răsfățata Caraman — unde e admirabilul dumneavoastră simț al umorului?

— Am simțul umorului, precizează marchizul, ridicînd din umeri, tocmai fiindcă știu să-mi apreciez onest propria mea valoare și valoarea altora. La domniile-voastre, din păcate, nu remarc acest lucru.

Indignat, își luă rămas bun în grabă și plecă fără să primească scuze.

Două zile mai tîrziu a povestit această scenă la Czartoryski. A povestit-o, ca un prieten, nu fără reprobare și tristețe. În cele din urmă și-a exprimat părerea sa personală :

— Mă pune pe gînduri un fapt, spuse el, încruntîndu-și expresiv fruntea, mă pune pe gînduri deosebirea fundamentală de temperament, pe care chiar și un orb o poate vedea la cei doi. Iar dacă e vorba de dragoste, nu cred în teoria atracției reciproce a contrastelor, a extremelor. Chopin e unul dintre cei mai subtili poeți ai muzicii din cîți mi-a fost dat să cunosc. George Sand, sub paravanul poetic al stilului ei, e un filozof nebulos și un om dur. Nu contest — e o artistă care posedă toate trăsăturile măreției. Trebuie să recunosc că fac parte din cei mai credincioși admiratori din lumea noastră ai talentului ei. Dar, își dădu el brațele în lături, chiar și pentru mine e uimitoare această lipsă de bun-gust, de măsură care abundă în cărțile ei : tirade politice, și încă ce tirade ! Ce nonsens !

Cu o mișcare amabilă a mîinii, prințul Adam îl invită să-și continue concluziile.

— Chopin, urmă de Custine, e un artist distins, subtil, elegant. Nu-l interesează decît arta. Aproape un aristocrat în viață, e un adevărat aristocrat în artă. Iar George Sand, din păcate, aristocrată de origine, e în realitate o parvenită. Pe acești oameni îi desparte o mare de contradicții, așa că, părerea mea e...

Își expuse astfel îndelung „părerile sale". Asistența îl asculta cu un interes care masca perfect plictiseala, căci vorbitorul se încurcase într-un labirint de considerații estetice și psihologice din care nu mai putea să iasă. Și cum, împotriva tuturor aparențelor, de Custine era nici mai mult, nici mai puțin decît un foarte timid șoarece de bibliotecă, se tot poticnea, asuda, se congestiona, împotmolindu-se pînă la urmă de tot, și privind deznădăjduit în toate părțile.

Aprobîndu-l cu un zîmbet îngăduitor, prințul Adam hotărî să-i sară în ajutor, expunîndu-și punctul de vedere în această chestiune.

— Nu vreau, începu el zîmbind din nou, nu vreau să enunț opinii pe tema dragostei și a artei. În schimb, mă interesează o altă problemă, o problemă pe care domnul marchiz a binevoit s-o atingă în treacăt. E problema aventurii politice, cu care se joacă această... doamnă... Dudevant.

Zîmbetele și mimica îngăduitoare pieriseră de pe chipuri. Prințesa Anne își privea soțul, îndreptîndu-se de spate cu mîndrie : da, acum vorbea bărbatul de stat.

Prințul Adam își puse mîinile pe masă, mîini de om bătrîn, cu vine albăstrii și cu încheieturile ușor umflate.

— Artiști polonezi au rămas puțini. Artiști pe care să-i putem aprecia cu sinceritate. Însuși Mickiewicz s-a îndepărtat de idealurile noastre. Să sperăm că nu se va lăsa tîrît în fatala vîltoare politică... Cît despre Chopin, ce ironie a soartei ! E drept, el nu-i aristocrat, dar ne e încă destul de apropiat. Aristocrat de origine, adăugă prințul din nou, cu o ironie discretă, cu siguranță că nu e, și nici nu va putea fi. Muzica lui... hm... prințul reflectă o clipă, mă îndoiesc foarte mult că ar putea fi identificată în totul cu cauza noastră. Mă îndoiesc, sublinie prințul, că muzica ar avea ceva comun cu idealurile... De altfel, aceasta n-are nici o importanță. Chopin e în tot cazul un mare artist polonez. Iar pentru noi, sublinie vorbitorul din nou, pentru noi, cei care avem ca ideal restaurarea regatului Poloniei, fiece om a cărui reputație slujește cauzei noastre e prețios.

— Oare o slujește ?... se îndoi cu sfială de Custine.

— Dacă slujește ? îl întrerupse categoric prințul. Repet : să nu vorbim despre originea lui, și nici despre muzică. E invitat în cercurile noastre, și cu aceasta am spus totul.

De Custine încruntă sceptic sprîncenele, dar prințul îmbătrînise atît de mult, că nu mai suporta opoziția unuia ca el.

— Și aici, tocmai doamna Dudevant devine pentru acest Chopin al nostru un pericol, urmă el, împreunîndu-și mîinile. Doamna Dudevant... so-ci-a-lis-ta. Da. Tocmai pentru acest motiv sîntem datori să acționăm pentru a-l izola pe muzicianul nostru de mediul contagiat de teorii ostile nouă, ostile ordinii noastre sociale. Și așa toate guvernele Europei văd în polonezi mai înainte de orice niște răzvrătiți. Într-adevăr... numai domnul Chopin mai lipsea din societatea domnilor Worcell și Krempowiecki. Da, sîntem datori, chiar în interesul lui Chopin și al cauzei noastre, să dăm o mînă de ajutor, în vederea încetării acestei nefericite legături. Și

prințul repetă cu un glas neașteptat de aspru : da, a acestei nefericite legături.

Prințesa Anne strîngea buzele cu severitate. Hotărîrea fusese luată. După expresia oglindită pe chipurile perechii princiare, hotărîrea aceea părea definitivă și irevocabilă.

La început se credea că acea bizară și reprobabilă aventură va avea un deznodămînt ridicol. O dată, de două, de trei ori circulaseră prin Paris zvonuri că Chopin era grav bolnav. În ochii unora dintre clevetitori chestiunea luase o întorsătură destul de comică. Ia te uită ! În loc să-și savureze idila, escapada amoroasă, Chopin zăcea mereu la pat, iar George Sand trebuia să facă pe infirmiera. Oricum ar fi fost, se aștepta ca acel roman de dragoste să sfîrșească printr-un fiasco nespus de amuzant : într-o bună zi avea să apară la Paris numai unul dintre cei doi : părăsit, rușinat, pocăit.

Contesa de Caraman se pregătise să-l întîmpine pe Chopin cochetă, cu o provizie abundentă de înțepături veninoase, iar prințesa Czartoryska își preparase cu de-amănuntul o sumedenie de aluzii moralizatoare.

Dar Chopin n-a apărut. Sfîrșitul iernii, neobișnuit de frumos, făcu loc unei primăveri încîntătoare. Și nici o veste. Clevetirile au început încet-încet să-și piardă din ascuțime, să se stingă, așa cum se stinge chiar și cea mai violentă epidemie. În sfîrșit veni vara, începură căldurile.

Abia atunci s-a auzit că Chopin acceptase invitația lui George Sand de a o vizita la reședința ei de vară din Nohant, că-și va petrece acolo toată vara și că nu se va întoarce la Paris decît spre toamnă.

La Caraman adusese această veste grăsunul și prostănacul Martiac, care se tot mira de ce fusese toată seara ținta înțepăturilor ca de viespe ale încîntătoarei Anne-Elise-Thèrese. La Czartoryski noutatea fusese adusă de domnișoara Plater. Prințesa Anne o ascultase cu gravitate, apoi își netezise cu atenție bogata broderie întinsă pe genunchi.

— E greu, zise ea cu nepăsare. Cred totuși că...

Nu isprăvise ceea ce voia să spună. În încăpere se lăsase liniștea adîncă a unei senine după-amiezi de iunie. Domnișoara Plater privea broderia înflorată. De pe perniţa pusă sub fereastră s-a ridicat o superbă pisică cenușie. Mieunînd, s-a îndreptat leneș de spate, s-a scuturat, apoi, cu pași delicaţi, felini, s-a apropiat de picioarele prinţesei. Aceasta a mîngîiat-o. În lumina soarelui, ochii pisicii erau gălbui ca mierea. A mieunat iar, și în cele din urmă s-a întors la perniţa ei și s-a culcat din nou.

Prinţesa tresări din îngîndurare :

— Cred, zîmbi ea cu gingășie, că totul are un sfîrșit. Artiștii sînt oameni ciudaţi, adăugă ea cu o aprindere rău tăinuită.

În schimb, la *café* „Feydeau", timp de două zile, s-a băut punci fierbinte în cinstea minunatei și fericitei iubiri.

Acolo se întîlneau de obicei cunoscuţi și prieteni ai ambilor eroi ai idilei, așa că subiectul era reluat mereu cu o nouă satisfacţie. Se comenta cu glas tare, amplu, și — ciudat — neasemuit mai prietenos decît cu zece luni în urmă.

În afară de somităţile literaturii, artei și gazetăriei, cafeneaua era frecventată de mulţi tineri, care se purtau cu multă timiditate. Aceștia erau cei mai tineri candidaţi pe tărîmul artei și gazetăriei.

În seara zilei de vineri 11 iunie, unul dintre ei, Charles Bodien, în vîrstă de nouăsprezece ani, student la Conservator, a avut un noroc deosebit. S-a așezat la o măsuţă liberă. Cafeneaua s-a aglomerat curînd, așa că tocmai la măsuţa lui au luat loc trei celebrităţi : un slăbănog înalt și blond, un brunet arătos și mustăcios, pe care confraţii lui îl numeau „Taurul", și al treilea, bătrînul și uscăţivul pianist Pixis, pe care Bodien îl cunoștea. Vreo oră au tot discutat despre Chopin, Sand, Nohant și perspectivele prieteniei celor doi. Au dezbătut probleme destul de intime, fără să se jeneze de tînărul necunoscut care, ascultîndu-i cu evlavie, se străduia din răsputeri să pară cu totul absent de cele ce se petreceau împrejurul lui.

Bodien avea întîlnire în aceeași seară pe malul Senei cu Marie-Louise, de care se îndrăgostise în primăvară. Bineînțeles că i-a povesit tot ce discutaseră cei trei și cu atîta lux de amănunte, parcă ar fi luat parte el însuși la conversație. Fata asculta cu gura căscată, făcînd ochii mari. Deodată dădu din mînă, supărată.

— Faci pe *connaisseur*-ul [1]. Dar te-am văzut cu ochii mei, își aminti ea cu o uimitoare și fermecătoare lipsă de logică, cum ți se scurgeau ochii după prăjina aceea deșirată de Liza Grandville.

— Iubito, îi răspunse și el destul de alături de subiect, iubito, gîndește-te numai, închipuiește-ți cît de frumoasă, cît de năvalnică trebuie să fie dragostea unor astfel de oameni, artiști atît de desăvîrșiți! Cîtă sensibilitate poetică! Cîtă emoție lăuntrică!

Tăcea. Mergeau pe malul fluviului. Unde mărunțele se rostogoleau unele după altele, sclipind ca niște solzi de pește în lumina lină a soarelui întîrziat. Trecură în tăcere pe lîngă doi pescari ce ședeau neclintiți. Marie-Louise se opri deodată:

— Acum poți să mă săruți, îi îngădui ea cu o voce încă puțin supărată.

Pe fluviu plutea un barcaz. Pe puntea lui se afla un băiat cu o bluză albastră. Văzîndu-i pe cei doi tineri sărutîndu-se, băiatul izbucni într-un rîs zgomotos, duse două degete la gură, fluieră, apoi începu un cîntec de dragoste melancolic, ce-l cîntau de obicei marinarii care plecau în călătorii îndepărtate.

---

[1] Cunoscătorul. (În lb. fr.)

CHÂTEAU NOHANT

Satul Nohant este așezat la cîmpie ; furtuni vijelioase se năpustesc adesea. Sfîrșitul toamnei e trist acolo, iar iarna posomorîtă. Vara însă, de obicei, e foarte frumoasă : cîmpia dă viață pomilor, viței de vie și grînelor. Cerul pare altfel decît în Polonia — nu-i atît de înnourat, ci mai albastru, mai înalt, mai fierbinte, mai prielnic vieții.

Nohant e Franța, adevăratul sat francez și numai francez. Casele și fîntînile sînt de piatră, ca și zidurile împrejmuitoare, copacii au un alt contur, straiele sătenilor, limba lor, ochii, mișcarea, vorba, toate arată altfel decît în îndepărtata patrie.

Și totuși nu. Să ne închipuim că e seară. Cerul e înnourat. Bate vîntul. Asemenea seri prevestesc peste noapte o ploaie călduță. Luna încă n-a apus. Vîntul aduce pe aripile lui hămăitul îndepărtat al cîinilor. Pomul de lîngă casă freamătă în vînt, atingînd fereastra cu crengile.

E de ajuns să stingi lampa, să te apropii de fereastră și să privești în întunericul tot mai adînc, ca să deslușești în fața ochilor o priveliște bine cunoscută. Nu-ți poți aminti îndată de unde cunoști privelișteа aceasta : de la Szafarnia, sau de la Varșovia, de la Antonin [1], sau de la Torun ? Poate îmbină în sine unele crîmpeie

[1] Reședința de vară a familiei Radziwill.

cunoscute, poate e o vedenie. Totuşi o simţi apropiată de inimă, precum cămaşa de trup.

Asemenea clipe de emoţii nu sînt izvorîte numai dintr-un sentimentalism exagerat. Nu, sînt clipe de odihnă binemeritată. După aceste cîteva clipe trebuie să aprinzi din nou lampa şi să te întorci la pian. Întreaga casă a adormit, numai în două odăi e încă lumină, în cabinetul de lucru al gazdei şi în camera ta. George Sand scrie un nou roman. Frederic face ultima corectură a *Polonezei* schiţate luna trecută.

Tîrziu după miezul nopţii, în geamuri începe să răpăie o ploaie de vară. Totuşi, în preajma zorilor, cerul se înseninează şi soarele răsare triumfal: şuviţa de ceaţă aurie, roză se topeşte repede, şi tot cerul se luminează deodată.

Noaptea aceea i-a dăruit aproape patruzeci de măsuri noi. Somnul îl cuprinde, profund, şi-i alină zbuciumul stîrnit de ritmul, sensul şi forţa muzicii pe care a compus-o în timpul nopţii.

Se scoală spre amiază. Oricum s-ar îmbrăca, operaţia aceasta durează. Cască, pierde mult timp cu toaleta de dimineaţă, ca un băieţel răsfăţat. Apoi, micul-dejun, plictisitor, pînă la amiază lectura unui roman banal, dar la modă, despre o dragoste banală, apoi prînzul plictisitor, şi după el plimbarea, leneşă, plictisitoare.

La plimbare merg în trei. Înaintea lor aleargă încoace şi încolo Maurice, vioiul, isteţul şi îndrăzneţul fiu al amfitrioanei. După el merg încet George Sand şi Frederic. Gazda poartă şi de data aceasta nişte pantaloni de o culoare imposibilă şi un mic frac prost croit. Povesteşte agitată despre paginile pe care le-a scris noaptea trecută şi despre cele pe care le va scrie astăzi. Dar cum nu are de loc darul vorbirii, tot ce povesteşte pare destul de stîngaci, de banal, ba chiar absurd. Prefăcîndu-se că ascultă, Frederic zîmbeşte cu o indulgenţă discretă. George Sand vorbea cu stîngăcie, dar asta îi dădea posibilitatea să frămînte în sine o dată, de două ori ideile, înainte de a le trece pe hîrtie, să le aprofundeze înainte de a le scrie. Lui Frederic lucrul acesta îi convenea de minune, deoarece conversaţia ei plictisitoare îl scutea să mai fie atent, mulţumindu-se

să îngaime din cînd în cînd : „Da... da...“ Se lăsa în voia unei toropeli uşoare, ascultînd murmurele potolite ale zilei de vară.

La Nohant totul, îndeobşte, e foarte plictisitor, binecuvîntat de plictisitor. Pe înserat, George va pleca într-o scurtă promenadă călare, iar personalul de serviciu va sporovăi somnolent în bucătărie. Frederic se va plictisi din nou. De plictiseală, va frunzări niscaiva reviste pariziene, poate chiar va scrie cîteva rînduri vreunuia dintre prieteni, se va învîrti prin salon, va aţipi în fotoliu, în faţa căminului. Din toropeala aceea îl va scoate pentru scurt timp întoarcerea gazdei, care va aduce cu dînsa miros de vînt şi de praf. Îl va întreba :

— Nu lucrezi astăzi ? şi va adăuga îndată : eu da. Noapte bună... *bonne nuit, Frédéric.*

Frederic se va înviora. La drept vorbind, cîteva minute, sau chiar cîteva zeci de minute nu-i va veni să se apuce de scris. Dar pe urmă, îndată ce va începe să spicuiască măsurile scrise în ajun, îl va scoate din sărite cutare sau cutare greşeală. O va corecta. Va corecta, va încerca la pian, pe urmă va executa întreaga compoziţie. Se va poticni în locul la care s-a oprit în ajun, va impune inimii ritmul său, gîndurilor avîntul său, şi în felul acesta va începe o nouă noapte de lucru. Mîinile încep să tremure febril : e doar lucru ştiut, e realitate certă că, după moartea creatorului lor, aceste măsuri vor deveni un crîmpei de istorie — în sute, în mii, în sute de mii de oameni ele vor trezi simţăminte tot atît de avîntate şi de înalte, aidoma celor pe care i le insuflă lui inspiraţia în clipa aceea.

Dincolo de ferestre a început să plouă monoton, liniştit. E vreme de zloată.

I-ar fi greu să răspundă acum la întrebarea : o iubeşte pe Aurore ? Maria — *votre petite Marie* — îl cucerise prin fragilitatea, prin gingăşia ei, care părea că au nevoie de ocrotire. Abia mai tîrziu înţelesese tăria şi prefăcătoria acelei gingăşii. Aurore în schimb l-a cucerit prin înflăcărarea sentimentelor ei. Abia mai tîrziu a înţeles că marile iubiri se mistuie uşor în propria lor văpaie.

Zilele trăite pe insula Majorca, călătoria și prima vară petrecută la Nohant au fost o perioadă în care a simțit pentru întîia oară în viață deasupra sa aripa morții. Avusese impresia că nu va mai face niciodată cale întoarsă, părea că mănăstirea Valdemosa îi fusese anume hărăzită drept mormînt. În ciuda acelor nopți de spaimă, cînd i se părea că hemoptizia îl va sufoca, că nu va mai apuca să vadă soarele, timpul petrecut acolo îi lăsase amintiri frumoase, minunate.

Acum i-ar veni greu să spună dacă o iubește. Atunci, chiar aflîndu-se în pragul morții, dacă s-ar fi gîndit la aceasta n-ar fi știut ce să spună. De atunci trecuseră atîtea luni. Ceea ce îi lega acum nu era dragostea. Calitățile sau defectele ei îl bucurau sau îl supărau, ca acelea ale unui om foarte apropiat. La drept vorbind, nu mai vedea acum în ea femeia, așa cum nu vezi femeia în mamă, soră sau fiică.

Clipele cele mai grele trecuseră de mult. Acestea veniseră atunci cînd ea hotărîse să dea legăturii lor tocmai acest caracter pe care îl are acum. Atunci o ura, o implora, o conjura, îi săruta mîinile, o amenința c-o părăsește pentru totdeauna. Deodată însă, într-o bună zi, văzuse cu limpezime realitatea : în sfîrșit, nu mai avea alături de el o femeie, amantă sau logodnică, avea în sfîrșit o familie. O dată încredințat asupra acestui fapt, încheiase cu perioada aceea grea, și de atunci începuseră liniștitele și „plictisitoarele“ veri de la Nohant.

Unul dintre cei mai simpatici musafiri ai gazdei sosiți de la Paris, poetul german Heine, îi declarase cîndva în față că era cea mai puțin spirituală și cea mai plictisitoare franțuzoaică din cîte cunoscuse. Ședea, după obiceiul ei, într-un ungher al camerei și pufăia dintr-o țigară de foi. Heine se înclinase malițios și amical totodată, iar dînsa (în această mișcare era întreagă) doar înălțase din umeri :

— Cînd conversezi cu mine, poate că te plictisești. Cînd însă te gîndești la mine, scumpul meu Heine, devii în sfîrșit interesant. Și pentru aceasta îmi sînt recunoscătoare mie.

Da, George Sand putea să plictisească, după cum Hugo putea să enerveze, iar Balzac să amuze. Dar cînd uitai guşa ei de canonic, şalvarii de neguţător persian, frăculeţul de comis-voiajor şi trabucul de birjar, cînd uitai de aceste năstruşnice originalităţi ale doamnei Aurore Dudevant, alias George Sand, personalitatea ei uimea, fascina, încînta.

Lîngă biroul plin cu hîrtii în neorînduială şedea o femeie uşor trecută, îmbrăcată neglijent şi bizar. Părul ei era răvăşit. Ţinea o şuviţă în gură şi un căpeţel de trabuc în mîna stîngă, dizgraţios, în timp ce scria, înclinînd capul dispreţuitor. Toate acestea n-o avantajau de fel.

Ar fi trebuit totuşi să priveşti peste umărul ei. Scria repede, aproape fără să ridice pana de pe hîrtie, dar manuscrisul era totuşi curat, lizibil: „Mă strigă, mă cheamă drumul care brăzdează cîmpiile sau se pitulează în păduri, drumul neîncătuşat, mă strigă, mă cheamă să-i cunosc zigzagurile, să-i descopăr tainele. Drumul acesta este drumul omenirii, al întregii lumi. Nu există om care să îndrăznească a-i pune stavile sau a-l lua după bunul lui plac. Şi nu numai cei avuţi, nu numai bogătaşii au privilegiul de a păşi pe el, de a respira mireasma florilor, a ierburilor şi a plantelor care cresc năvalnic pretutindeni. Şi păsărilor le este îngăduit să-şi înjghebe cuiburi printre ramurile copacilor de pe marginea lui, orice hoinar poate să-şi culce capul pe pietrele lui încălzite de soare. Zarea lui nu e închisă nici de ziduri, nici de garduri — cerul se boltește nemărginit în faţa sa... Cîmpiile şi pădurile care se întind de-a lungul lui îşi au stăpînii lor, drumul însă e al acelora care, în afară de el, nu au nimic altceva. Chiar şi celui mai sărman cerşetor îi dăruieşte dragostea sa. Pentru că, de i-ar fi hărăzite cele mai măreţe palate, ele n-ar fi decît ziduri, temniţi şi robie. Iar drumul este şi va rămîne neîncătuşat cît vezi cu ochii."

Femeia care scria aceste cuvinte, într-o cameră aflată în neorînduială, la un birou în neorînduială, putea să plictisească şi chiar să stîrnească rîsul. Conversaţia ei, îmbrăcămintea, ţigările ei de foi puteau să irite. Totuşi era cu neputinţă să nu-i recunoşti personalitatea.

Fără îndoială că micile defecte ale oamenilor deosebiți devin interesante, pe măsura lor, iar marile defecte trebuie privite cu îngăduință.

Frederic cunoștea caracterul ciudat al gazdei sale, știa că puteau s-o apuce istericalele, ca pe fiica năzuroasă a unor parveniți. Ei, la ce bun să-i mai înșire defectele? Important se vădise alt lucru: că ea era singurul lui prieten adevărat, era mamă și soră pentru el. Mai mult! Se dovedise prieten de nădejde și la bine, și la rău. Pentru prietenia ei își primea însă foarte adesea răsplata în rău. Frederic își dădea seama că defectele îi crescuseră o dată cu personalitatea. Și nu numai cu personalitatea. Ce să se mai ascundă după deget? — crescuseră o dată cu boala.

Răul cel mai mare trecuse, numai de nu s-ar mai întoarce. Greu puteai uita acea noapte din Majorca în care, după valul de sînge cald ce-i umpluse deodată gura, simțise că nu mai poate respira, că se sufocă. Atunci își sfîșiase cămașa la piept, își zgîriase și gîtul, doar ca să mai răsufle o dată, să nu fie aceea ultima, ultima răsuflare. Așa ceva nu i se mai întîmplase pînă atunci, nici chiar în iarna anului 1837, cînd se răspîndise vestea că a murit. Nu i se mai întîmplase nici după aceea.

Da, dar asemenea clipe nu se uită. Iată de ce nu-i ușor să fii oricînd bine dispus, vesel, sau doar îngăduitor cu defectele altora, cînd fiece ploaie aduce cu sine tuse și febră, cînd dimineața te trezești speriat, scăldat în sudori reci.

Oamenii n-au să înțeleagă lucrul acesta. Așa că nici nu trebuie să li se plîngă. Ea, în schimb, înțelege totul. În fața ei se poate deci dezlănțui, își poate dezvălui slăbiciunea, furia neputincioasă, spaima și durerea, cu atît mai ușor, cu cît ea știe să ierte.

Ea nu-i întruchiparea sfîntului Francisc din Assisi. Fără îndoială. Adevărul e că, în bunătatea ei, sau mai curînd în faptele ei bune, se simt mai adesea teatrul, poza, ba chiar cabotinismul.

Totuși, în fond, e o ființă demnă de respect. E un om bun. Adeseori caută însă să fie cam prea ostentativă. De fapt, ar trebui considerată ca un model de tandrețe maternă. Dar această tandrețe îmbracă adeseori forme

cabotine, ori de-a dreptul isterice. Într-o zi, fiul ei, Maurice, sau fiica, Solange, nu au voie să stea nici măcar pe pămîntul uscat, de teamă să nu se îmbolnăvească; iar o lună mai tîrziu, dorind să-l educe pe Maurice după model spartan, îl pune să călărească pînă la istovire, să facă baie cu apă rece, sau îl scoală în zori.

În ochii celor răuvoitori, în ochii dușmanilor, George Sand e nu numai o cabotină, dar și... un vampir, un monstru, un escroc politic, o destrăbălată. În ultimii ani, Frederic a auzit adeseori aluzii mai mult sau mai puțin discrete la adresa ei. Chiar și cei mai manierați dintre așa-numiții cunoscuți și prieteni apropiați își permiteau la început să facă observații care nu aveau nimic comun cu distincția lor. Frederic le-o retezase din capul locului, declarînd că n-are nevoie de sfaturile lor „părintești" și observațiile lor „amicale". Nu era însă posibil să reacționezi împotriva remarcilor aparent impersonale, a zîmbetelor ironice ale unuia sau altuia și a anecdotelor picante cu care îl înțepa o drăgălașă doamnă sau alta. De asemeni, nu puteai să reacționezi la scrisorile trimise prin poștă (primea anonime), în care fiece frază era o insultă, fiece cuvînt o grosolănie.

Frederic știa ce gîndeau despre prietena lui dușmanii ei. Știa de asemenea cît neadevăr era în gîndurile lor, cîtă josnicie în atitudinea lor. Avea însă posibilitatea să se răzbune pe ei fără greutate: răzbunare însemna să dea trăinicie prieteniei cu George Sand.

E adevărat, la Nohant se plictisea. E adevărat că George Sand putea să fie ridicolă, să plictisească, să agaseze. Dar tot atît de adevărat se dovedea mai întîi de toate faptul că ea era un om bun, un om într-adevăr apropiat. Împotriva unei asemenea certitudini păreau să fie întru totul neputincioase atît tandrețea „maternă" a prințesei Czartoryska, cît și indignarea frumoasei Caraman. În fiecare primăvară, în *faubourg* Saint-Germain se spunea că anul acela, Chopin, cu siguranță, nu se va mai duce la Nohant. Și în fiecare vară, în ciuda atîtor pronosticuri și profeții, Frederic era oaspete nelipsit acolo.

Château Nohant, castelul de la Nohant, desigur, nu era de fel un castel. Denumirea aceasta îi fusese dată în

glumă, sau în ironie. Castelul era o vilă de țară obișnuită, foarte modestă și destul de plăcută. Iar dacă voiai să te obișnuiești cu ea, devenea deosebit de plăcută. Camerele erau curate și luminoase, părculețul nepretențios părea un crîng, locatarii stabiliți peste vară acolo sau se plictiseau în lege, sau se jucau ca copiii. Nu arareori, în loc de joacă, se înfiripau conversații, la care luau parte personalități cu nume cunoscute întregii lumi.

„Castelul" Nohant era renumit prin ospitalitatea gazdei. Prietenii doamnei George Sand ședeau acolo vara, o săptămînă, o lună și chiar două, ca în familia cea mai apropiată. Un musafir care putea fi întîlnit acolo totdeauna în această perioadă a anului era „fiul mai vîrstnic" al gazdei, *Chopinetto,* micul Chopin, adică marele Chopin.

Lunile de vară și de toamnă erau la Nohant luni de creație. Luminițele licăreau pînă noaptea tîrziu în ferestrele celor două camere, a gazdei și a lui Frederic. În cea dintîi se scriau pagini din istoria literaturii franceze, în a doua, pagini din istoria muzicii universale. Dacă noaptea era senină și călduroasă, sunetele pianului se revărsau pînă departe, pe fereastra deschisă a camerei situate la parter, în colț. Totuși, ceea ce se auzea nu era un concert, nu era nici măcar muzică, în adevăratul înțeles al cuvîntului. Era reluat mereu cu îndîrjire același motiv, același acord, care se dezvolta, se amplifica greu, cu trudă. Uneori țîșnea în sus un pasaj mai ușor, ca o pasăre, pentru ca deodată să-și piardă zborul, să se frîngă, să se poticnească în fața încă a unei și unei repetări. Cel care înțelege sensul acestui fel de a compune muzică își dă seama, totodată, că truda aceea putea fi numită pe bună dreptate luptă. Da, luptă pentru seninătatea gîndirii și frumusețea inspirației.

Din timp în timp, în fereastră apărea un tînăr cu fața trasă, obosită. Își rezema mîinile de pervazul ferestrei și trăgea adînc în piept aerul curat al nopții senine. Nopțile de iunie erau foarte frumoase la Nohant, iar cîinii lătrau în depărtare la fel ca în Polonia, pe care o evoca muzica ce se zămislea în camera aceea.

În schimb, iulie și august aduceau adeseori peste Nohant ploi, ori furtuni trecătoare. Atunci nu se mai auzea

hămăitul cîinilor, mai cu seamă că în lunile acelea *Château* Nohant era gălăgios, de-a dreptul zgomotos. În perioada aceea a verii se perindau oaspeţii, mai mult sau mai puţin trecători, ai „castelului". Unii aduceau rezerve nesecate de umor şi chef de dans, alţii veneau cu şevalete şi palete, pentru ca ziua „să picteze peisaje", iar seara să facă zarvă. Mai erau şi alţii, care veneau pentru discuţii filozofice, dar şi aceştia se zbenguiau adeseori cu copiii de-a-v-aţi-ascunselea, iar cu cei vîrstnici jucau şarade sau gajuri.

În anul acela, „castelul" era mai liniştit, sau mai tăcut decît cu un an înainte. Se perindaseră foarte puţini musafiri. Frederic ca şi George lucraseră neobişnuit de intens. Mai mult decît alţii, rămase la castel Pierre Leroux, un filozof înţelept ca o bufniţă, taciturn şi stîngaci.

Povestea prieteniei sale cu George Sand circula ca o anecdotă comică. Cel puţin aşa o voiau gurile rele. Frederic însă ştia bine cîtă seriozitate, cîtă sinceritate se ascundea dincolo de aşa-zisa anecdotă.

Convorbirile dintre cei doi prieteni ţineau ore în şir, avînd drept subiect problemele cele mai înalte, cele mai demne de consideraţie.

Cum începuse această prietenie? Destul de caraghios, într-adevăr. Chiar George Sand rîdea uneori, amintindu-şi cum stîrnise interesul marelui gînditor.

Ea era de mult în dezacord cu religia oficială, cu dogmele şi cu întreg balastul ei de obscurantism. Locul religiei trebuia să-l ia o nouă preocupare spirituală — filozofia. Scriitoarea, care ieşea tot mai mult în relief, al cărei nume devenea tot mai cunoscut, Aurore Dudevant, pînă mai ieri încă o anonimă, ştia că talentul, creaţia, trebuia să aibă la bază o gîndire filozofică. Cu cît gîndirea filozofică va stăpîni mai profund raţiunea şi sentimentele artistului, cu atît acesta se va putea exprima mai amplu. Religia predică interpretarea realităţii umane cu o măsură prea naivă sau prea fantezistă. Binele şi răul, închipuite de religie, trebuiau înlocuite cu binele şi răul din realitate, tărîmul imaginar, cu cel ade-

vărat, real, morala și dreptatea propovăduite de religie, cu morala și dreptatea propovăduite de oameni.

În perioada de criză a gîndirii sale filozofice, George Sand citise recenzia lui Jousière asupra proaspăt apărutelor *Feuilles d'automne*[1] ale lui Victor Hugo, unde întîlnise pentru întîia oară termenul „socialism".

În 1834 apăruse numărul din Revue Encyclopédique, editată de Pierre Leroux, în care acesta își publica celebra sa *Philosophie sociale*[2]. De astă dată, cuvîntul acela, necunoscut, neînțeles pînă atunci, începuse să capete colorit, sens. Un an după aceea, personalitatea lui Leroux și tematica lucrărilor sale deveniseră pentru George Sand un obiect de curiozitate, de curiozitate filozofică, pe care trebuia să și-o satisfacă neîntîrziat.

Tocmai atunci se petrecuse episodul acela comic. George se pasionase de tematica tratată în *Philosophie sociale*, deși nu pătrunsese prea exact adevăratul ei sens. Deși dorea foarte mult ca la baza operei sale să stea gîndirea filozofică, scriitoarea nu avea temperament de filozof, filozofia nu izbutea să-i stimuleze imaginația și nici să-i înflăcăreze simțirea. Pe de altă parte, simțea că tocmai tematica abordată de Leroux putea să-i umple, cum spunea ea însăși, golul din inimă.

Cum putea oare să descopere drumul adevărat spre gîndirea filozofică a lui Pierre Leroux? I-a trimis o scrisoare, rugîndu-l s-o viziteze, pentru a explica tezele sale... unui vecin de moșie, acesta urmînd să vină și el la prînzul la care era invitat Leroux. „Nu se cuvine ca o scriitoare celebră să dea în vileag că nu înțelege asemenea lucruri". Ce caraghios! Cînd își amintea de episodul acesta îi venea să rîdă, deși în conștiința ei stăruia un simțămînt de rușine, încă foarte accentuat.

Leroux a venit. Bineînțeles că nu era nici un „vecin de moșie" la masă, nici măcar nu s-a pomenit de el. George asculta cu atenție, Leroux vorbea cu sfială, plictisit, bîlbîindu-se. Părea că-l intimidează prezența celebrei și frumoasei scriitoare. După prima vizită, George Sand a fost de fapt foarte decepționată. Apoi, cu prile-

[1] *Frunze de toamnă*, culegere de poeme ale lui Victor Hugo apărute în 1831.

[2] Filozofie socială.

jul vizitelor următoare, oratorul nedibaci a început să facă loc filozofului. George începea să înțeleagă cu o claritate tot mai mare, cu o pasiune tot mai adîncă gîndirea noului său prieten.

Încă înainte de a o cunoaște pe George Sand, Frederic auzise multe observații interesante sau „de-a dreptul neverosimile", multe anecdote pe tema legăturilor ei cu Pierre Leroux. Glumelor spuse în legătură cu acest subiect le urmau ironiile și chicotelile. Totuși, acestea nu puteau fi decît niște anecdote, picante, e drept, pentru că George Sand era, oricum, baroana Dudevant, iar Leroux, un simplu muncitor necioplit, hirsut.

Iată așadar încă un motiv al acestei prietenii : conștiința datoriei de a interpreta just realitatea. Doar se cunoscuseră tocmai în acea perioadă cînd George Sand își dădea seama cu entuziasm și pasiune că pășea pe o cale justă. George Sand nutrea față de Leroux un entuziasm fără margini, care uneori friza ridicolul. Dar nici cel mai aspru judecător n-ar fi putut să vadă în relațiile lor nici una din insinuările făcute cu atîta plăcere în *faubourg* Saint-Germain și Saint-Honoré. George Sand spunea despre sine că e o discipolă ascultătoare a lui Pierre, un ecou al maestrului său, ecou foarte firav. Asta era totul. Iar ea pentru Pierre era ca și un bărbat.

Frederic își amintea bine acel entuziasm aproape pueril, pe care îl manifesta ea în primii ani ai „convertirii" sale. La Majorca le citea cu glas tare, lui și lui Maurice, *Economie politique* a lui Reynaud [1]. Maurice se plictisea, căsca. După lectura lui Reynaud urmaseră la rînd Leroux, Lamennais [2]. Frederic îi traducea poeziile și articolele lui Mickiewicz. Înviase în amintire atmosfera celor mai frumoși ani ai tinereții, a acelor zile, în care, împreună cu Maurycy, cu Stefan și Ludwik, discutau ceasuri de-a rîndul despre soarta patriei și soarta omenirii.

Primul entuziasm trecuse, ceea ce nu însemna însă că pasiunea scriitoarei se răcise. Caracterul literar, super-

---

[1] Jean Reynaud (1806—1863), scriitor francez, adept al concepțiilor socialist-utopice ale lui Saint-Simon.

[2] Felicité de Lamennais (1782—1854), abate, filozof și scriitor francez, a promovat ideile doctrinei reacționare a socialismului creștin.

ficial al primelor emoţii, se transforma într-o matură siguranţă a convingerilor. Departe de a renunţa la iniţierea sa filozofică, George Sand îşi dădea seama că venise timpul aplicării practice a tezelor teoretice.

La Paris începuseră să circule ironii despre aceasta. Pînă şi Balzac îi prezise scriitoarei că atunci cînd îşi va însuşi gîndirea filozofică va pierde talentul. Chiar inteligentul Heine îşi bătea joc de influenţa lui Pierre asupra ei, numindu-l „capucin filozof". Aristocraţi cu aere de intelectualitate şi de bun-gust, al căror nume nici nu merită să fie măcar amintit, ridicau dispreţuitor din umeri. Şi nu numai dispreţuitor, ci chiar cu ură. Pînă şi redactorul publicaţiei *Revue des Deux Mondes*, Buloz [1], burghez sadea, redactorul unei reviste pentru burghezi, vrednic exponent al opiniilor lor, începuse s-o ameninţe pe George Sand că nu-i va mai publica lucrările.

Cu zece ani mai înainte, Musset scrisese un cîntec depre dragostea lui Buloz pentru frumoasa George Sand, pe atunci o nouă stea a literaturii romantice, străină de problemele adevăratei vieţi şi suferinţe, poetă a pasiunii.

Iată cîntecul :

George est dans sa chambrette,
Entre deux pots de fleurs,
Fumant sa cigarette,
Les yeux baignés de pleurs.
Buloz assis par terre
Lui fait des doux serments... [2]

Parisul întreg rîdea de pîntecosul Buloz, care, „Întins pe jos, îi făcea dulci jurăminte".

Acum, George Sand avea guşă de canonic, iar pe Buloz nu-l interesau alte iubiri decît cele pentru becaţele fragede fripte, sau pentru homarii verzi.

---

[1] Fr. Buloz (1803—1877), director la *Revue des Deux Mondes*, apoi administratorul *Comediei Franceze*.

[2] Din odăiţa-i George-apare,
Flori din ghivece o-ncadrează,
Fumînd cu poftă o ţigare,
Frumoşii ochi îi lăcrămează.
Întins pe jos Buloz îi face
Dulci jurăminte de credinţă.

Nu trebuie să se uite însă că *Revue des Deux Mondes* a lui Buloz făcuse o afacere minunată pe socoteala scriitoarei George Sand : cele mai multe din romanele acesteia în paginile ei apăruseră. Buloz plătea onorariile cele mai frumoase celei mai frumoase femei a literaturii franceze, cîştigînd şi el cît se poate de frumos.

Acum însă idila se sfîrşise. Nici conţii, nici viconţii, nici bancherii, nici micii sau marii burghezi nu doreau romane sau articole „îmbibate cu doctrină". Artă pentru artă — da ; artă pentru idee — nu ! Doar ideea era duşmanul lor făţiş, primejdios. Descrierile poetice ale naturii sau imaginea pasionantă a sărutului nu-i primejduiau. A descrie însă răscoala husiţilor, care luptaseră pentru libertatea poporului, sau a ridica în slăvi *notre glorieuse révolution*[1] — glorioasa noastră revoluţie — ori a face elogiul libertăţii şi egalităţii — toate acestea nu trebuiau amintite unui popor care, în răstimpul unei jumătăţi de veac, se ridicase la luptă de două ori pentru libertate şi egalitate.

E drept, Ludovic-Filip, curtea şi guvernul lui slujeau mai întîi de toate marile bănci şi pe marii industriaşi, iar drepturile electorale ale micii burghezii şi ale celei mijlocii trebuia revizuite. Pe de altă parte însă, „plebea" muncitoare din Paris, Lyon şi Grenoble era mai detestată decît regele cu chip de pară, sau ministrul Guizot[2]. Pe rege puteai să nu-l mai susţii, sau să-l alungi, cu bancherii te puteai înţelege. Aceasta o ştiau atît *monsieur Lapin*, cît şi *monsieur* Grandet.

Cu muncitorii însă nu te puteai înţelege.

Ministrul Guizot explica astfel punctul său de vedere delegaţiei micilor burghezi, care îi solicita reforma drepturilor electorale : „Îmbogăţiţi-vă, domnilor, şi o să vă dăm drepturi electorale, o să fiţi alegători".

Dar pe spinarea cui te puteai îmbogăţi ? Numai pe spinarea poporului, a „plebei". Deci acela care vorbea sau scria despre libertatea „prostimii", gîndeau onorabilii spiţeri, instiga la luptă împotriva egalităţii şi libertăţii lor, împotriva capitalurilor, slujbuliţelor grase

[1] E vorba de revoluţia din iulie 1830.

[2] François Guizot (1787—1874), istoric burghez, politician reacţionar.

şi avutului lor, împotriva doicilor sătule ale progeniturilor lor.

Buloz căutase mai întîi s-o ia cu duhul blîndeţii. Încercase să taie încetişor frazele mai mult sau mai puţin incendiare. Mai apoi, însă, se iveau diferende din fiece fleac. De pildă, scriind despre Goethe, George Sand nu-şi ascundea dispreţul : „Goethe nu s-a declarat niciodată de partea virtuţilor sau însuşirilor pozitive ale eroilor săi, Goethe evită concluziile care să comporte o morală, evită tot ceea ce e concret".

„De ce să-i atacăm pe cei atotputernici ?" întreba Buloz. Şi asta, în numele unei tradiţii ridicole. Nu-i erau pe plac (în acelaşi articol) laudele aduse acelui „suspect politic" Mickiewicz, după cum nu-i era pe plac nici prietenia dintre George Sand şi Leroux. În cele din urmă, i-a comunicat printr-o scrisoare că nu-i va mai publica nici un fel de roman sau articol „doctrinar". George Sand a rupt scrisoarea în bucăţi.

În vara aceea, Pierre venise la Nohant nu numai pentru convorbiri, ci şi pentru a lucra. În afara lungilor ceasuri de conversaţii de după-amiază, petrecea de asemenea multă vreme cu scriitoarea în cabinetul ei de lucru. *Mon directeur de conscience,* îi spunea George rîzînd, mentorul meu spiritual.

Pe Frederic nu-l preocupa prea mult activitatea lor. În zilele acelea era cuprins de o neobişnuită pasiune creatoare. Chiar şi prînzul i se aducea în cameră. George ştia cum trebuie alcătuit *menu*-ul lui : mîncăruri simple, uşoare, consistente. Îl impresionă mult într-o zi, văzînd-o că-i aduce ea însăşi un piept de pasăre, pe care i-l taie cu mîna ei. Fu impresionat pentru o clipă, apoi uită numaidecît. În unele zile n-avea însemnătate decît muzica, numai muzica

În asemenea zile nu puteai dormi, pentru că voiai să compui, nu puteai mînca, tot pentru că voiai să compui, iar febra creaţiei se înfrunta cu chibzuiala minţii şi cumpănirea talentului ; nu era loc în astfel de zile pentru astfel de gînduri sau simţăminte, în afară de gîndurile şi simţămintele legate de amplificarea noilor

teme, ale căror acorduri se desfăşurau cînd unduind ca o panglică, cînd fremătînd înfiorate ca o flamură.

Abia după o săptămînă de încordare a venit destinderea. E adevărat, nu şlefuise compoziţia în ansamblu, dar acum totul era clar, limpede. Da, întocmai astfel trebuia să compună, întocmai aşa trebuia concepută o asemenea lucrare.

Acele destinderi care urmau acceselor de pasiune creatoare prea arareori erau clipe de odihnă. Acum ştia că lucrarea „aşa", şi numai „aşa" trebuia fi compusă. Dar după siguranţa procesului de creaţie, venea reacţia — nesiguranţa. Seara totul părea inteligent, minunat, iar dimineaţa acelaşi lucru părea un nimic fără însemnătate. Nu-şi dădea seama, nu-şi putea da seama în nici un chip dacă compusese o operă de înaltă inspiraţie, sau dacă totul era rezultatul minor al unei exaltări. Ştia că lucrarea aceea trebuia compusă „aşa" şi „numai aşa", pentru că aceasta era urmarea firească a posibilităţii sale de creaţie. Dar peste douăzeci sau o sută de ani ceea ce scrisese el nu va deveni oare un lucru vrednic de aruncat ?

Frederic păşea de colo-colo prin odaie, istovit, nervos. Două zile zăcuse la pat, avînd o migrenă îngrozitoare. Altădată se mîniase într-atît pe grădinar, încît îi adresase cele mai grele cuvinte. Era mai mare ruşinea să-şi ceară scuze, şi totuşi trebuia s-o facă, doar se răstise la el cu totul fără motiv.

Îşi ceruse scuze, dar, cu acel prilej, îi vorbise destul de aspru lui Maurice.

În cele din urmă ajunsese la ciocniri şi cu George Sand.

Pentru că începuse să-şi dea seama ce însemna în realitate şederea lui Pierre Leroux la Nohant şi colaborarea lui cu George Sand. Că Pierre devenise „mentorul spiritual" al scriitoarei era un fapt evident şi unanim cunoscut. Dar constatase că îndrumarea pe care o dădea ucenicei lui în vederea trecerii de la teorie la practică se făcea, după părerea sa, într-un mod excesiv. Leroux venise ca... să scrie împreună cu George Sand o nouă carte, s-o ajute nu numai cu sfatul, dar şi cu propria-i pană. Hotărîseră amîndoi ca părţile ideologice

cele mai importante — *crezul* filozofic al „autorului" — să-l scrie Pierre.

George Sand vorbea despre aceasta cu bucurie. Reuşise în cursul unei singure nopţi să scrie ultimele pagini ale unei cărţi, şi imediat după aceea începuse primul capitol al unui nou roman. George Sand era într-o stare permanentă de efervescenţă şi elan creator. Cunoştea şi ea, fără îndoială, accesele de neurastenie, şovăielile — dar acestea erau incontestabil mai puţin dureroase, mai puţin chinuitoare decît la Frederic. Cauza? Avea poate mai puţin talent decît el, dar era încă de pe atunci conştientă de personalitatea ei.

De data aceasta, entuziasmul său era şi mai evident, şi mai zgomotos ca de obicei. Se ştie că atunci cînd un om e supărat, nimic nu-l irită mai mult decît rîsul altuia. Nu-i de mirare deci că Frederic o evita, rămînînd rece la entuziasmul ei. În aceste împrejurări era fatal să se ajungă la o ciocnire. Şi s-a ajuns.

— Nu înţeleg, observase la un moment dat Frederic, cum poţi scrie despre convingerile tale cu pana altuia. Şi nu înţeleg de ce scriitorul trebuie să fie neapărat filozof. De fapt, ce eşti tu? Scriitor, profet, filozof, om politic?

Întrebarea era pusă evident cu rea-credinţă. Colaborarea dintre Pierre Leroux şi George Sand era privită de mult, dacă nu ca o necesitate, cel puţin ca un lucru firesc şi chiar înţelept. Frederic nu făcea decît să caute nod în papură. Era izbucnirea unui om nemulţumit de sine, faţă de cei mulţumiţi de ei şi de lume.

Nici Pierre, nici George Sand nu s-au lăsat însă atraşi într-o dispută. Frederic totuşi nu cedă. Leroux zîmbea îngăduitor, George Sand cam maliţios. Dar lucrurile nu s-au sfîrşit aici. Frederic şi-a reînceput atacul îndată după felul întîi, în timp ce cinau. Ca desert s-a servit *soufflé*. Frederic nu putea să sufere *soufflé*-ul. Se gîndea că George Sand probabil nu dăduse dispoziţie la bucătărie şi că numai din pricina neglijenţei ei apăruse pe masă acel fel de mîncare. Îndepărtînd platoul, aminti de Balzac.

— Confratele tău consideră, zîmbi el acru, că artistul care împestriţează arta cu digresiuni politice sau ideologice îşi pierde talentul, se depersonalizează.

George păli, cuprinsă deodată de mînie.

— Eşti... începu ea. Imediat însă, amintindu-şi pesemne o întîmplare amuzantă, izbucni într-un rîs vesel şi oarecum ironic. Eşti... schimbă ea tonul, obosit, dar, îngăduie-mi să-ţi citesc ceva. O clipă... spuse ieşind, o clipă... mă întorc imediat. Te superi ?

— Te rog, te rog foarte mult, răspunse Frederic abia stăpînindu-şi furia.

Pierre îşi consuma *soufflé*-ul calm, tacticos. Apoi îi zîmbi lui Frederic.

— Ce zăpuşeală, murmură el. O să plouă, ce zici ?

Frederic ridică din umeri. Bine ar fi dacă acum ar putea să se aşeze la pian şi să reia cîteva preludii şi fugi *din Wohltemperiertes Klavier* al lui Johann Sebastian.

Amfitrioana întîrzia, iar Leroux morfolea din buze şi plescăia atît de zgomotos, că te scotea din sărite. La urma urmei, de ce naiba începuse discuţia aceea cu ei ? În definitiv, se amestecase în treburile lor şi ar fi avut dreptul amîndoi să reacţioneze mult mai aspru. Enervarea ceda puţin cîte puţin locul unui simţămînt de vină, simţămîntul de vină cedă locul recunoştinţei, pentru că fuseseră atît de îngăduitori cu el. În cele din urmă, pe deplin liniştit, deveni curios : ce răspuns voia oare să-i dea Aurore ?

În sfîrşit aceasta se întoarse. El simţi din nou că se aprinde. Adusese un album vechi cu cronici muzicale. Deci cotrobăise prin biroul lui, ceea ce nu-i era de loc pe plac.

Curiozitatea precumpăni însă.

— Ascult, spuse el cu o amabilitate prefăcută. Ascult ! Ia să vedem, ce descoperire ai făcut ?

— Voi citi, declară George Sand bine dispusă, opiniile enunţate cu privire la arta domnului Chopin, pe vremea cînd mie abia începeau să-mi treacă prin cap probleme de natură mai generală. Din ele reiese... dar, mai bine, ascultaţi ce reiese.

Frederic îşi aruncă privirea peste masă. A, da, o veche cronică a lui Schumann. George traducea pentru Leroux

din germană în franceză. Textul tradus ieşea foarte cursiv. Frederic asculta cu interes, nu-şi mai amintea prea bine ideile cronicii. Pierre închisese ochii, reflectînd.

— „Chopin şi-a desăvîrşit studiul, cita George Sand, la şcoala celor mai renumiţi maeştri : Beethoven, Schubert, Field. S-ar putea, s-ar putea spune că cel dintîi l-a învăţat îndrăzneala, al doilea pasiunea, iar al treilea măiestria interpretării pianistice." Imediat... se întrerupse : nu, nu asta. A, da, aici : „...soarta i-a hărăzit... soarta l-a adus pe lume în sînul unei naţiuni neobişnuit de viguroase, în sînul naţiunii poloneze. Naţiunea aceasta, suferinţele ei, nefericita ei soartă răsună, răzbat puternic în opera artistului." ...Da ...da... şi mai departe : „...dacă atotstăpînitorul nordului, ţarul, şi-ar da seama ce duşman înverşunat al puterii sale îl înfruntă în operele lui Chopin, în melodiile simple ale mazurcilor acestuia, ar interzice executarea acestei muzici !"

Aici George Sand înalţă capul.

— Îţi aminteşti ?

— Da. Îmi amintesc.

Amfitrioana zîmbi.

— Schumann spune că printre florile muzicii tale sînt ascunse tunuri, că tu lupţi în compoziţiile tale. Atunci ? Oare cel care luptă n-o face în numele unei idei ? Nu-şi împestriţează arta cu „digresiuni politice şi ideologice" ? Nu...

— Schumann... încercă Frederic s-o întrerupă.

— Aşteaptă, dădu ea din cap, n-am terminat încă. Schumann îţi mai dă încă un sfat folositor. Iată ce scrie : „Arta are totuşi exigenţe şi mai înalte. Cu toate că, scrie Schumann, Chopin nu-şi va renega şi nici nu e cazul să-şi renege naţiunea, totuşi, cu cît se va îndepărta mai mult de ea, cu atît mai mare va fi valoarea sa artistică în general." Te-ai îndepărtat ?

— Schumann, ridică Chopin din umeri, nu poate să...

— Te-ai îndepărtat ? stărui ea.

Pînă la urmă, Frederic îşi pierdu răbdarea :

— N-am crescut în sînul unei naţiuni, ca să mă îndepărtez de ea.

George Sand zîmbi.

— Atunci îţi împestriţezi arta?

— Da.

George Sand începu să bată din palme şi să rîdă ca o fetiţă. Îl dezarmase cu totul.

Din nefericire, în clipa aceea, Leroux interveni în discuţie. Ce să-i faci? N-avea subtilitate şi nici simţul umorului. Abordă imediat un subiect major şi începu să-l disece. Făcînd consideraţii asupra particularităţilor muzicii şi ale literaturii, trase concluzia că scriitorul era dator să fie filozof şi apărător sau partizan al unei idei, pe cîtă vreme muzicianul nu putea face aşa ceva... Pentru că muzica e una, iar literatura alta. Pentru că literatura vehiculează idei şi imagini — iar muzica doar sunete plăcute sau neplăcute. Etc., etc.

Leroux nu se remarcase niciodată prin fineţea auzului. Conversaţia se termină, Frederic îşi pierdu din nou buna dispoziţie. Curmă discuţia şi se duse la culcare.

Cam la vreo săptămînă după plecarea lui Leroux de la Nohant, veni pentru cîteva zile pictorul Delacroix.

— Am venit aici pentru odihnă deplină, anunţă el.

Într-adevăr, după felul cum arăta, se vedea că are nevoie de odihnă. Avea pungi sub ochi şi faţa îi era pămîntie. Lucrase prea mult.

— Nu vorbesc, nu privesc, nu ascult. Am venit să mănînc şi să dorm. Atîta tot...

Frederic se bucura de sosirea lui. Îşi recăpătase între timp echilibrul sufletesc şi putea sta aplecat o oră, două pe zi deasupra unor schiţe noi. Va putea să lenevească minunat împreună cu Delacroix, lucru pe care amîndoi îl binemeritaseră. George n-avea să fie în compania lor — scria cîte douăsprezece ore pe zi. Aşa că se plimbau amîndoi prin grădină, iar cînd era timp frumos, o porneau peste cîmp, de-a lungul ogoarelor, spre păduricea din apropiere. Primele trei zile nu vorbiră, nu priviră, nu ascultară nimic.

A patra zi, cînd se întorceau de la plimbare, dădură peste nişte păstori. Frederic îl sili pe Delacroix ca, împreună cu el, să asculte vreo două ore cîntecele şi să privească dansurile flăcăilor cu pieptare de catifea, ciorapi albi şi pantaloni negri. Acela era portul lor de săr-

bătoare. Flăcăii se duceau la o nuntă și erau de pe acum cam afumați, deci cît se poate de porniți pe cîntat și jucat. Frederic le dădu o monedă de zece franci, și ei nu se lăsară rugați de două ori. Și Frederic nu se mai îndura să mai plece de lîngă ei. Nici Delacroix nu se plictisea: flăcăii formau un grup pitoresc pe fondul închis al pajiștii verzi. Chiar făcu cîteva schițe, iar Frederic își notă acordurile mai interesante. I-a adus acasă George Sand, care, vrînd să se mai recreeze, pornise călare peste cîmp după ei și-i descoperise pe pajiștea de lîngă pădurice. Îi sili s-o conducă acasă. Frederic voia să mai rămînă, dar ea nu-l lăsă.

— Astăzi mă veți distra și pe mine, le porunci ea sever.

Delacroix era într-o dispoziție minunată. Dar, ca și Frederic, își manifesta buna dispoziție prin înțepături. Și începu și de astă dată să-și bată joc de „poporanomania" lui Frederic: orice păstor, orice păstoriță, orice glas dogit al vreunui bătrîn cherchelit subjuga inima și deschidea baierile pungii luceafărului saloanelor și sălilor de concert pariziene.

— Unde-i logica, întreba Delacroix, unde-i consecvența? De ce-i plăceau într-atîta răcnetele primitve, cînd putea oricînd să aibă la dispoziție atîtea femei frumoase, elegante, atîtea artiste adorabile, care s-ar simți onorate să cînte pentru el?

George Sand asculta amuzată. Deși era obosită de călărie, îi ținu hangul îndată lui Delacroix.

Frederic rîdea și el de înțepăturile lor, dar explică foarte serios:

— Muzica lor are o prospețime, o seninătate pe care, la compozitori, le găsești la zece ani o dată. Nu mai des... nu mai des... Și asta pretutindeni...

— Nu cred, îl ațîță Delacroix.

— Eh, nu-i cunoști pe acești cîntăreți din popor... stărui Frederic. Eu mă străduiesc să redau frumusețea muzicii lor cît mai bine... și...

— Tu? Ești părtinitor! Unde s-a mai pomenit, îl întrerupse Delacroix, atîta admirație pentru niște nespălați de țărani?! Ia spune, prințișorule? Unde s-a mai pomenit?

George Sand interveni :

— Da. Da. Frederic e un prinţişor pentru croitorii, cizmarii, tapiţerii şi pentru toţi prietenii lui cu blazon. Se îmbracă, locuieşte şi cochetează ca un prinţişor. Dar...

— Dar ce ? întrebă ceva mai aspru Frederic.

Nu-i plăceau observaţiile şi aluziile la manierele lui mondene. George Sand îl bătu însă prietenește pe umăr şi, cu o mină maliţioasă, trase adînc din ţigară.

— Dar în artă, zise ea, prinţişorul nostru nu e indiferent, pentru că... izbucni ea în rîs, îşi împestriţează compoziţiile cu digresiuni politice şi ideologice. Da-a-a, continuă ea, la vederea figurii mirate a lui Delacroix, da... el însuşi a recunoscut-o.

Şi repetă discuţia care avusese loc nu demult. Delacroix deveni serios :

— Ia spune, întrebă el pe Frederic, tu înţelegi adevăratul sens al acestor spirite ?

Frederic dădu din umeri pe jumătate serios, pe jumătate în glumă :

— Ia mai lăsaţi-mă în pace, nu mă pricep la filozofie ! Şi se ridică. Veniţi la mine. În loc să vorbesc, am să vă cînt...

Seara de muzică începu cu un vals scurt. Frederic cînta tot aşa de nestingherit, precum îl ascultau şi ceilalţi doi. Valsul era spumos ca o glumă, ca o glumă subtilă, senină. Frederic îl încheie cu un pasaj uşor şi se strîmbă nemulţumit.

Delacroix îl privi întrebător. Era vădit că fermecătorul vals îi plăcuse. Totuşi nu-l mişcase, nu-l răscolise. Despre o asemenea muzică se spunea că e „adorabilă", „minunată". Şi ce-i cu asta ? Atîta tot ! Arta nu poate fi doar „adorabilă", „minunată". Asemenea epitete se potriveau unor fetişcane drăgălaşe, sau unor prăjiturele savuroase. Muzica aceea era a lumii confortului, a liniştii şi luxului.

Europa acelor ani, Polonia acelor ani, istoria acelor ani erau Europa, Polonia şi istoria altei lumi. „Îmbogăţiţi-vă, domnilor", le spusese băcanilor ministrul Guizot. Ce exprima însă şi cui i se adresa pictura lui Delacroix, ce exprima noul roman scris de George Sand, ce ex-

prima muzica aceea, pe care el avea s-o cînte peste cîteva clipe ascultătorilor săi ?

Şi Frederic cîntă pînă noaptea tîrziu nu „adorabilele" sau „minunatele" fraze, cadenţe şi ritmuri de vals, ci muzica aceea bine cunoscută ca „suspectă". În gravitatea, în simplitatea lirică, în cromatica şi diatonica ei, în prezentarea figurativă şi în acordurile de coda, în noile conţinuturi şi forme ale acelei muzici, răsuna o chemare împotriva tiranilor din tuspatru părţile lumii. Tunuri printre flori !

DESPRE SINGURĂTATE

În anii tinereții, moartea unui om, chiar foarte apropiat, nu înseamnă decît moartea *lui*. Mai tîrziu însă, pe măsură ce înaintezi în vîrstă, cînd, cu prilejul fiecărei aniversări, se strecoară ca o viperă veninoasă gîndul, gîndul morții tot mai apropiate, atunci, moartea oricărei ființe apropiate aduce, și e fatal să aducă cu sine, neliniște și asupra viitorului tău.

În tot timpul verii și al toamnei anului 1841, Jas făcuse febră și avusese hemoptizii. Iarna se simțise mai bine și chiar își reluase cursurile despre bolile de piept și de piele la spitalul „Saint-Louis".

O dată cu primăvara, căzuse însă din nou la pat. Pe la mijlocul lunii aprilie, într-una din seri, în timp ce Frederic îi citea un articol din jurnal, prin care se cerea lărgirea rețelei de căi ferate, Jas dădu din mînă.

— Ce mă interesează pe mine toate astea ?

Frederic tăcu. Ochii lui Jas erau tulburi, duși în fundul capului. De astă dată în ei se putea citi o disperare rău ascunsă.

— Știi ceva, Friţek ? zise el vesel, prea vesel. Curînd va trebui să ne luăm rămas bun. Chiar în primăvara aceasta.

Ce să-i răspundă ? Frederic îi spuse agitat că se supără pe el dacă mai face glume nelalocul lor.

În ziua de 23 aprilie, *Gazeta poporului*[1], care apărea la Paris, anunța următoarele :

„Doctorul Jan Matuszyński a încetat din viață la Paris în ziua de 20 ale lunii curente. Ceremonia funebră a avut loc în ziua de 21. Rămășițele sale pămîntești au fost înhumate la cimitirul Montmartre."

Primăvara și toamna păreau cele mai frumoase anotimpuri ale anului. Și totuși acum te temeai de frumusețea lor. Primăvara și toamna se murea ușor. Emilia murise într-o primăvară. Inimosul Żywny murise cînd se desprimăvăra. La două luni după el murise Jas. Cu o lună înaintea lui Jas fusese condus pe ultimul lui drum marele Cherubini. Da, primăvara era minunată, la Paris mai cu seamă, atunci cînd în *Jardin des Plantes* își revărsau feeria culorilor sumedenii de flori și de rochii. În fiecare primăvară, amintirile însă înviau apăsătoare ca o boală, înviau cu atît mai ușor, cu cît aproape întotdeauna erau însoțite de boală.

Anul 1844 amintea cele mai grele nopți din Majorca. Încă din februarie făcuse o gripă. O neglijase. Se sculase prea devreme din pat, dăduse chiar și un concert. Rezultatul a fost că boala revenise cu o asemenea intensitate, încît George Sand fusese nevoită să petreacă lîngă el cîteva nopți la rînd. În zorii zilei de patru aprilie, la ora aceea înspăimîntătoare, cînd se îngînă ziua cu noaptea, din nou, ca la Majorca, începuse să-l sufoce hemoptizia. Din fericire leșinase.

A doua zi abia mai putea să vorbească de slăbit ce era. Doar două fraze îi spusese prietenei sale :

— Nu mor azi. Dar știu că atunci cînd se va întîmpla, va fi înaintea zorilor.

Ea îl rugase să nu mai spună nimic, să nu se oboseaască. Dăduse vlăguit din cap.

Hemoptizia parcă biruise boala. Se ridicase din pat chiar după o săptămînă, iar pe la sfîrșitul lui aprilie se simțea mai bine ca oricînd. Încet, dar cu tot mai multă pasiune, începuse să lucreze la o compoziție nouă. Hotărîse să scrie o sonată. Alesese încîntătoarea, patetica tonalitate si minor. În acea tonalitate, Bach și Beetho-

[1] E vorba de o publicație polonă.

ven creaseră unele din operele lor cele mai reuşite. Motivele pe care le alesese şi pe care le notase într-o serie de schiţe inspirau acel simţământ de siguranţă, care nu dezamăgea niciodată, întovărăşind întotdeauna construcţia conţinutului şi formei de creaţie celei mai valoroase.

În primele zile ale lunii mai, lucrul era în toi. Deodată, în ziua de 5, sosi o depeşă de la Varşovia, iar trei zile după aceea un plic gros, expediat expres. Scriau mama, Ludwika şi Izabela. În plic erau de asemenea două tăieturi de ziar.

O notiţă din *Curierul Varşoviei* cu data de 4 mai: „În cursul zilei de ieri şi-a luat rămas bun de la această lume distinsul şi eminentul profesor Mikolaj Chopin (Szopen), tatăl celebrului virtuoz".

Un necrolog apărut în *Curierul Varşoviei* cu data de 5 mai anunţa:

„Neconsolata văduvă, împreună cu copiii, ginerii şi nepoţii adormitului întru domnul Mikolaj Chopin, fost profesor la Liceul din Varşovia, la Şcoala militară de aplicaţie şi la Academia de teologie, pensionar, stins din viaţă în vîrstă de 75 ani, invită pe colegi şi prieteni să însoţească rămăşiţele pămînteşti ale defunctului mîine la ora 5 d.a. de acasă, din strada Nowy Swiat nr. 1255, la cimitirul Powazki; iar poimîine, la ora 10 dimineaţa, să asiste la slujba funebră, ce se va oficia în biserica ordinului capucinilor, pentru iertarea păcatelor răposatului."

La mai puţin de trei săptămîni după aceea Frederic plecă la Nohant. Scria zile întregi. Şlefuia o nocturnă, trei mazurci şi o *berceuse*. Iar serile, atunci cînd mintea e mai vioaie, partitura sonatei se aşternea pe pupitru tot mai groasă.

Tatăl lui murise în vîrstă de şaptezeci şi cinci de ani! Tatăl lui fusese întotdeauna cărunt, întotdeauna fusese bătrîn. Altfel nu şi-l amintea. Şi totuşi, încă cu douăzeci de ani mai înainte, tatăl lui alerga pe scări ca un om tînăr. Nu putea merge încet, păşea grăbit pe stradă, ciocănind cu bastonul în caldarîm, nu ca un bătrîn ostenit, ci degajat, aşa cum fac studenţii, cărora bastonul le slujeşte drept armă, nu drept sprijin.

Urca pînă la catul al treilea al liceului fără să obosească, fără să se sufoce. Şi să se mai spună că era bătrîn !

Frederic îşi amintea ce vioi era căruntul, zbîrcitul lui părinte, şi nu putea să nu se mire cu amărăciune cît de repede, şi pe nesimţite, se apropia el însuşi de bătrîneţe. E drept, se vorbea despre el ca despre un tînăr : doar avea numai treizeci şi ceva de ani. Era în floarea vîrstei! Iată vorbe care-i stîrneau un zîmbet amar.

Pe oameni îi puteai amăgi. În lumina favorabilă a lumînărilor şi cea scînteietoare a lămpilor, ridurile, cearcănele şi pungile de sub ochi dispăreau, iar ochii şi aşa sclipeau adeseori din pricina febrei. Aşadar, boala înlocuia însuşirile şi frumuseţea tinereţii.

Şi asta în floarea vîrstei, la jumătatea celui de al patrulea deceniu... Oricine putea spune că e tînăr, pentru că oamenii puteau fi amăgiţi. Da, dar pe tine însuţi nu te puteai înşela.

Dimineaţa, cînd te priveşti în oglindă, te sperie imaginea acelui bătrîn pe care îl vezi reflectat. Riduri, primele semne de căruntţie, umerii căzuţi, ochii obosiţi, serbezi, buzele palide. Jas abia trecuse de treizeci de ani, şi faţa îi devenise întruchiparea celei mai îngrozitoare bătrîneţi, bătrîneţea morţii. Bellini [1], inteligentul şi ilustrul său prieten, se grăbise şi mai mult decît Jas. Dar ce să mai spună de graba Emiliei ? De graba lui Kamil şi a lui Maurycy Mochnacki ?

Tînărul Chopin „avea faima unui bărbat căruia nu-i rezistau nici cele mai frumoase femei". Fusese irezistibil întotdeauna, datorită farmecului său personal, tinereţii, subtilităţii spiritului, datorită rîsului şi veseliei sale. Cucerise celebritatea cu zece ani mai înainte, se obişnuise cu ea, o socotea ceva firesc. Îl iubiseră cele mai vestite femei ale epocii. Iar tinereţea, cum spunea Balzac, dăinuia atîta vreme cît erai demn de dragoste.

Pe oameni poţi să-i înşeli. Dar pînă la un timp. În cele din urmă, orice trişor e dat în vileag. După prima înfrîngere, urmează a doua, a treia, a zecea... Iar într-o

[1] *Vincenzo Bellini* (1802—1835), remarcabil compozitor italian.

zi, devine limpede că a venit înfrîngerea definitivă, aceea fără drept de apel.

În anul acela, la Paris apăruse o nouă steluță, deocamdată numai steluță, dar din ce în ce mai luminoasă, tot mai strălucitoare. Venise din împrejurimile orașului Nantes. Era o fată de optsprezece ani, dintr-o familie de aristocrați scăpătați, care-și trimiseseră fiica la bursa pariziană a farmecului și frumuseții. Era lucru știut că „micuța Tocqueville" binevoia să se căsătorească chiar și cu un parvenit, cu condiția însă ca parvenitul să dispună de cîteva milioane.

— Papa Tocqueville, comenta situația cinicul filfizon Perthuis [1], nu are... prejudecăți. Filantropia lui merge atît de departe, încît e gata să-i dea viitorului său ginere, o dată cu fiica, numele, blazonul și castelul. Papa Tocqueville este un adept al principiilor progresiste... nu recunoaște blazoanele... neaurite, adăuga el, accentuînd ultimul cuvînt. În locul tradiției victorioșilor gali și franci preferă victorioasa realitate a ... francului de aur.

Să lăsăm clevetirile deoparte. Era neîndoielnic, însă, că numai după o lună de ședere la Paris, tînăra Tocqueville a adăugat orașului mai mult farmec decît cea mai frumoasă primăvară. O asemenea frază, excesiv poetizată, fusese rostită de prostănacul Martiac. Dar faptul că Anne-Marie-Thérèse de Tocqueville reușise să facă un poet chiar din Martiac spune totul.

Frederic a cunoscut-o spre sfîrșitul carnavalului din anul 1845. O dată sau de două ori i-a trimis flori. Le-a trimis anonim și în așa fel însă, încît tot „anonim" i-au fost exprimate mulțumiri.

În mai apăru sonata. Frederic știa bine că profanii nu vor înțelege din ea nici măcar o jumătate de tact. Cu toate acestea, cunoscîndu-i pe Perthuis și pe Caraman, cunoscînd îndeobște toată lumea snobilor cu sînge albastru, îi oferi lui Anne-Marie un exemplar.

În cele din urmă, s-au întîlnit la familia Lobau. La un moment dat, Anne-Marie l-a rugat să-i arate galeria de tablouri a casei. Galeria se afla la catul al doilea,

[1] E vorba despre contele de Perthuis, aghiotantul lui Ludovic-Filip.

care era foarte sus și complet nelocuit. O astfel de rugăminte era mai grăitoare decît promisiunile cele mai evidente. I-a oferit brațul.

Prima jumătate a scărilor a urcat-o cu o demnitate ireproșabilă și cu o grație de „adevărată" Tocqueville. După aceea — cînd au dispărut din raza privirii lacheilor care stăteau în vestibul, a început să alerge pe scări și, chicotind, l-a îndemnat s-o prindă.

Frederic a privit scările, a ridicat din umeri și s-a întors încet. Numai tinerii pot să urce scările în fugă. Pe un om vîrstnic nu l-ar fi ispitit să facă așa ceva nici chiar frumusețea Anne-Marie-ei.

La vreo săptămînă după acest episod, cu prilejul unui *jour* groaznic de plictisitor, începu să-i facă nenumărate complimente unei gîsculițe de vreo șaptesprezece ani, pe care abia o cunoscuse. Ea l-a privit nedumerită, s-ar putea spune chiar cu spaimă. Cînd trecură împreună pragul unei uși, ea șovăi, parcă vrînd să-l lase să treacă înainte. Era plină de respect pentru tîmplele lui încărunțite, pentru spatele încovoiat și ochii stinși. Avea șaptesprezece ani!

El îi făcea complimente ca un tînăr galant de douăzeci de ani, iar ea înțelesese doar atît: că din respect pentru vîrsta lui era datoare să-l lase să treacă înainte.

Micuța Tocqueville voia să se joace cu el de-a prinselea, pe scară, pe scară! Acum nici măcar nu se mai rușina de faptul că pe scările mai repezi, mai înalte, „bărbatul în floarea vîrstei" trebuia sprijinit de subsuori ca un copil bolnav, sau ca un bătrîn neputincios.

Scriind despre moartea tatălui său, soțul Izabelei nu uitase să arate cu cîtă mîndrie puteai muri, cînd aveai un astfel de fiu. În necrologuri, fiul era amintit ca fiind cea mai mare realizare a defunctului. Chiar și un biet poetaș, care scrisese pentru *Curierul Varșoviei* un necrolog rimat, pomenea de „fiul, pe care marele său talent îl făcuse celebru"...

Tatăl fusese mîndru de fiul lui, nespus de mîndru. Îi dăduse o asemenea educație, încît, cu ajutorul ei, să poată ajunge mai sus decît reușise s-o facă el însuși. Fiul de țăran voia să-și vadă feciorul în saloanele celor

mai ilustre familii din țară și din Europa. Voise ca fiul, unicul lui fiu, să străbată din casa profesorului o cale lungă, asemănătoare celei pe care o străbătuse el însuși, din căsuța țărănească pînă la catedra școlilor superioare.

Frumoasă fusese ascensiunea socială a profesorului Mikolaj, dar putea fi oare comparată cu ascensiunea fiului său?

Pentru a putea înțelege această a doua ascensiune, pentru a-i înțelege sensul, trebuie amintit încă o dată că unul dintre celebrii compozitori ai lumii, prietenul prinților și al conților ale căror sigilii cu blazoane străvechi erau imprimate pe însăși isoria Europei, era nici mai mult, nici mai puțin decît nepotul unor țărani analfabeți și al unui boiernaș polonez scăpătat, sărac și el, întocmai ca un țăran.

Profesorul Mikolaj Chopin îi dăruise fiului său o educație demnă de o odraslă „a celor mai bune familii" din țară. Îl înarmase cu cunoștințe mondene, accesibile doar oamenilor care la blazonul familiei lor adăugau sume frumușele, întregind în domenii și suflete moștenirea strămoșească.

Dar educația era prea puțin lucru. Pînă și cea mai desăvîrșită educație nu putea fi de folos unui Chopin sau Królikowski[1], decît pentru a obține un post de secretar, și nimic mai mult. Un burghez cu o educație excepțională putea socoti ca o mare cinste, în Polonia, faptul că ajungea secretar în castelul vreunui prinț și că locuia nu într-una din atenanse, ci undeva, într-o aripă propriu-zisă a castelului.

În Franța, chiar și un burghez needucat putea, ce-i drept, dacă avea cu ce, să cumpere castelul autentic al familiei Tocqueville, împreună cu blazonul lor autentic, drept accesorii ale unei autentice domnișoare de Tocqueville. Profesorul Chopin însă, cînd îl învățase pe fiul domniei-sale limbile străine, stilul literaturii franceze clasice și manierele princiare, nu prevăzuse o

[1] Ludwik Królikowski (1799—1878), publicist polon, adept al lui Saint-Simon. În timpul insurecției din 1830—31 a făcut parte din consiliul *Asociației patriotice*; mai tîrziu, în emigrație, a devenit redactor la ziarul francez *Le Populaire*.

evoluție atît de bizară a istoriei. Visa pentru Friţek fotolii ministeriale, deşi socotea asemenea visuri cam utopice. Visuri rezonabile, realizabile erau posturile de preşedinte de curte de apel, al unei camere de comerţ, laurii universitari, sau, în sfîrşit, un mariaj, o partidă bogată.

Deodată însă răsărise pe neaşteptate acel neobişnuit, acel excepţional talent al fiului său.

Profesorul nu preţuia prea mult muzica. O considera mai curînd un capriciu, decît o manifestare afectivă. „Dar, îşi zicea el, dacă un asemenea capriciu era atît de apreciat, atunci să plătească bine pentru el." Succesele de la Varşovia şi Viena ale lui Friţek treziseră în inima profesorului speranţe mai mari decît calculele sale modeste privitoare la posturile de preşedinte sau de profesor pentru fiul său. Erau mai curînd speranţe care vizau situaţia materială a fiului său, decît ascensiunea lui socială.

Fiul său plecase de acasă încă adolescent. Tatăl nu-i îngăduise adolescentului să se întoarcă acasă atunci cînd ţara lupta. Ştia că, în ţările aprinse de revoluţie, un artist străin nu e silit de nimeni să urce pe baricade.

În cele din urmă, din Franţa începuseră să sosească veşti tot mai neaşteptate, dezvăluind perspective tot mai strălucite, uimindu-l pe domnul Chopin. Scrisorile lui Frederic erau pline de nume ilustre, la care nici nu s-ar fi putut gîndi vreodată profesorul. Apoi începuseră să sosească veşti despre succese materiale, tot atît de neaşteptate şi de neînţeles pentru el.

Frederic avea un dar deosebit să înflorească, să exagereze. Totuşi nu putea să se laude, să se împăuneze pînă într-atît, încît tot ceea ce scria să fi fost doar o poveste. De altminteri, nu veneau veşti numai de la el, soseau cronici din ziarele franţuzeşti şi germane, dovedind că numele lui Frederic Chopin creştea, căpăta dimensiuni uriaşe. La drept vorbind, profesorul nu prea putea să-şi explice asemenea succese, care depăşeau speranţele sale cele mai îndrăzneţe.

În sfîrşit, după şase ani de despărţire, se revăzuseră la Karlsbad.

Frederic își amintea foarte bine admirația aproape sfioasă, uimirea cu care-l privea tatăl său, felul cum îl întîmpinase. În discuțiile, gesturile, în modul de a se exprima și de a-i vorbi, vedea aceleași gesturi, aceeași intonație cu care tatăl lui se adresa oamenilor din cercurile cele mai înalte ale societății varșoviene. Tot astfel asculta și opiniile infatuatului prinț Anton Radziwill, ca și acum, cînd tăcea, ascultîndu-l pe fiul lui. Cerceta uimit îmbrăcămintea lui Frederic și nu-i venea de fel să creadă povestea cu Delfina, pe care Frederic i-o destăinuise la un pahar de vin, „între bărbați". Era vădit, de asemeni, că se străduia să imite manierele lui Frederic în localuri, la promenadă, la izvoarele de ape minerale.

Mama nu era prea intimidată de celebritatea și viața mondenă a fiului său. Tatăl însă, tatăl, care cunoștea lumea, care aprecia exact granițele dintre popoare și dintre oameni, știa să aprecieze tot atît de bine și drumul pe care-l parcursese Frederic, din modesta cămăruță de la mansarda casei Krasiński, din Cartierul Cracovia, pînă la elegantul apartament din Chaussée d'Antin.

Azi, amintirea uimirii bătrînului înflorea pe buzele lui Chopin un zîmbet de satisfacție. Într-adevăr, minunată carieră făcuse nepotul, înzestrat cu geniul muzicii, al țăranului clăcaș francez și al scăpătatului boiernaș polonez!

În cursul ultimilor cincisprezece ani nu întîmpinase decît o singură înfrîngere: „*Votre petite Marie*". Aceasta fusese nu numai o înfrîngere în simțămintele și emoțiile lui cele mai intime. Cu acel prilej i se reamintise, deși cu destulă discreție, că acela care nu avea rang de nobil nu era demn de a avea legături cu persoane de sînge albastru.

În schimb, își putuse permite să se răzbune: refuzase titlul, distincția și diploma conferite de țar, pe care orice membru al familiei Wodziński le-ar fi primit cu temeneli, dăduse cu piciorul o dată cu ele nu numai averii, dar și nobleții. Împreună cu toate acestea, dăduse cu piciorul unor tainice speranțe ale profesorului Mikolaj Chopin, de la Liceul din Varșovia și de la Școala de aplicații, cu care soarta nu fusese darnică în titluri, distincții și blazoane.

Deşi refuzase titlul şi blazonul, steaua lui era tot mai strălucitoare. Prietenia cu George Sand îi adusese la început, printre „amicii" din *faubourg* Saint-Germain şi Saint-Honoré, mai mulţi sau mai puţini duşmani declaraţi. Ostilitatea cedase însă iute locul vechii cordialităţi, iar cordialitatea, unei afectuoase şi grijulii cochetării.

Da, poziţia pe care o cucerise începuse cu teama de mizerie şi singurătate. Îşi amintea bine seara aceea cînd, întorcîndu-se de la reşedinţa familiei Komar, cumpărase de la o vînzătoare ambulantă o pîinişoară uscată şi brînză, pe care nu se putuse stăpîni să nu le mănînce imediat, în plin bulevard parizian. Tot atît de bine îşi amintea de anticamera pe care o făcuse la Schlesinger şi de acel lung şi cinic monolog al lui Dufour. Îşi amintea şi de tînărul îmbătrînit înainte de vreme, falit al celebrităţii de o zi, din *café* „Feydeau". Şi acela nu fusese singurul care-l înspăimîntase cu îmbrăcămintea sa mizeră, cu privirile sale jalnice, cu felul de viaţă pe care o ducea. La periferia cercurilor literare, artistice, muzicale, plastice pariziene, rătăceau zeci, sute chiar, de asemenea rataţi ai artei.

El însă repurtase o victorie admirabilă, strălucită. Ca să te convingi, era destul să frunzăreşti cărţile de vizită ale prietenilor care îl vizitau, era destul să citeşti lista elevilor. Iată elevele : prinţesa Elizabeta Cernîşev, prinţesa Catherine Sutzo, prinţesa Louise de Beauvau, prinţesele de Chartelleux, de Noailles, de Chimay, Castellane, de Craon, de Dalmatie... doamnele şi domnişoarele contese de Flahaut, Apponyi, de Caraman, Perthuis, de Surdre, Thun-Hohenstein, Calergis, de la Ridoste, de Lobau...

La ce bun să le mai înşirăm ? Faptul că erau elevele sale nu însemna mare lucru : cîntau prost, nu înţelegeau despre ce era vorba, nici nu se gîndeau să se înhame la greaua muncă de descoperire a sensului celui adevărat al muzicii. Puţinul efort pe care-l depuneau elevele, ca şi profesorul, avea de fapt două raţiuni : el se plictisea şi flirta o jumătate de oră pentru onorariul de douăzeci de franci, iar ele se puteau lăuda că erau elevele lui Chopin.

Și, desigur, ușile caselor lor îi erau totdeauna deschise. Era unul dintre oaspeții primiți cu o deosebită atenție și considerație. Adeseori, se întîmpla ca posesorul unui nume destul de cunoscut, venit la Paris din vreun fund de provincie, să insiste mult ca să obțină o invitație la familiile de Noailles sau de Perthuis, unde Frederic-Francisc Chopin era întîmpinat în pragul salonului.

Felul de viață al lui Frederic, așa-numitele sale amiciții, obișnuitele peregrinări prin saloane și pe la dineurile somptuoase, de toate acestea încercase să-l dezobișnuiască odinioară Jas ; tot pentru asta îl mustrase George Sand, același lucru îl făceau Fontana, Delacroix și chiar o prietenă atît de supusă și îndrăgostită de el ca domnișoara Müller, eleva sa.

Frederic, desigur, nu permisese nimănui „să se amestece în treburile unui om care e, în definitiv, matur".

Numai Mickiewicz, marele și severul Mickiewicz, numai el putea să-și permită observații și opinii pe care Frederic nu le-ar fi tolerat nici chiar lui George Sand, nici chiar tatălui lui. Severitatea acestuia era îngăduită tocmai datorită măreției sale. Cînd el spunea pe față chiar și adevărul cel mai crud, nimeni nu putea să-l tăgăduiască, nu putea să se dezvinovățească cu abilitate și politețe.

De curînd nimerise la Frederic într-o zi deosebit de nepotrivită. Venise și-l rugase să-i cînte. Frederic se văzuse nevoit să-l refuze : avea febră și îl durea capul după o noapte de insomnie. Se întorsese de la familia de Custine foarte tîrziu și nu putuse să adoarmă. Acestea toate i le spusese lui Mickiewicz spre a se scuza.

Poetul se revoltă mai mult decît s-ar fi putut închipui.

— Oamenii aceștia îți scurtează viața. Și după o clipă : Îți distrug talentul.

Iritat, stînjenit, Frederic încerca să se justifice :

— Dacă aleg...

Mickiewicz însă nu voi să-l asculte. Sări din fotoliu furios, amenințător :

— Dacă alegi, spuse el aprins, cu glas surd, încruntîndu-și sprîncenele, care se îmbinaseră într-o linie groasă, dacă alegi, atunci chibzuiește bine... pe cine alegi ! Și

ce alegi ! Pe ce drum vrei să mergi în viaţă ! Pe ce drum să te întorci în ţară !

Tăcu o vreme, apoi plecă.

Frederic luptă cu febra trei zile. A patra zi, după-amiază, devreme, încă în timpul orelor de lecţii, îşi făcu apariţia Francisc Wolowski.

Wolowski venise cu o rugăminte, cea mai fantezistă, cea mai neobişnuită, cea mai grozavă rugăminte, cum spunea chiar el. De altfel, venea cu această rugăminte nu numai în numele său. Era mandatarul tînărului Martiac şi al lui Belleville. Îl rugau cu toţii pe Frederic să accepte invitaţia recent înnobilatului baron de Tisson, principalul acţionar al societăţii pentru construcţii de căi ferate, care tocmai luase fiinţă.

— Cei din familia Tisson, explica destul de încîlcit Wolowski, sînt nişte parveniţi. Trebuie totuşi să ştii că au bunăvoinţă, tablouri de preţ, vinuri foarte bune, o bucătărie excepţională şi o fiică încîntătoare. În afară de asta...

— În afară de asta ? întrebă sec Frederic.

— În afară de asta sînt admiratorii tăi. Micuţa de Tisson visează să ia lecţii de la tine, maică-sa este o permanentă auditoare a concertelor tale, au toate compoziţiile tale legate în piele cu litere de aur. Şi, în general...

În general, însă, s-a constatat că la mijloc era cu totul altceva. Cei trei solicitanţi erau cu toţii mai mult, sau mai puţin interesaţi în noua afacere a noului baron, domnul de Tisson. Iar Tisson dorea să aibă un salon corespunzător poziţiei sale financiare şi titlului de baron. Această dorinţă avea o strînsă legătură cu proiectele politice ale bancherului, care, după femeile frumoase din Paris şi după artişti, voia să atragă în salonul său pe membrii guvernului, pe cei care se aflau în fruntea administraţiei publice.

Frederic şi-a dat seama numaidecît cum stau lucrurile şi a declinat invitaţia. Zadarnic au venit şi Martiac şi Belleville să stăruie pe lîngă el. În cele din urmă, de Tisson a trimis o frumoasă scrisoare, însoţită de un superb coş cu flori, şi Frederic a trebuit să accepte.

Salonul baronului de Tisson avea toate însuşirile strălucirii aristocratice. Era aranjat cu o distincţie sobră, aparenta austeritate certificînd bunul-gust şi tactul gazdelor. Mobilele, tablourile, bibelourile erau alese vădit după modelele cele mai reuşite. Era într-adevăr uimitor cu cîtă pricepere, cu cîtă uşurinţă ştiau unii oameni din categoria aceasta să cucerească nu numai puterea, dar şi prestanţa, familiară acelora care o învăţaseră de-a lungul a treizeci de generaţii. De Tisson era, pare-se, fiul unui mic negustor de cereale. Se îmbogăţise din specula cu articole alimentare, imediat după revoluţia din iulie. Zece ani mai tîrziu realizase o mare lovitură la bursă, şi la o jumătate de an după această victorie obţinuse titlul de baron.

Despre toate acestea îi povestea lui Frederic Martiac, de-a dreptul încîntat de cele povestite. Şedeau amîndoi într-un colţ al salonului, Frederic îl vedea bine pe baron, care tocmai stătea de vorbă cu Belleville. Impozantul Belleville stătea în faţa mărunţelului şi uscăţivului de Tisson, căutînd să se facă cît mai mic şi mai umil, gudurîndu-se pe lîngă bancher cum se gudură căţeii pe lîngă cel care ţine în mînă o bucăţică de zahăr. Pentru Martiac scena aceasta era încîntătoare ; lui Frederic însă, i se părea tot atît de ridicolă pe cît de respingătoare. Martiac vedea în această scenă perspectiva unei strălucite operaţiuni financiare, pe cîtă vreme Frederic vedea doar victoria recentului baron asupra contelui din *l'ancien régime* [1]. Scena era doar aparent amuzantă, datorită ploconelilor pe care le făcea uriaşul în faţa unui pirpiriu uscăţiv.

Martiac zîmbea încîntat. Pentru el, scena dintre Belleville şi de Tisson reprezenta mărirea venitului său anual cu cîteva zeci de mii de franci. Belleville se ploconea cu gîndul la acelaşi beneficiu, iar de Tisson era şi el amabil, prietenos : operaţiunea la care dădea acces reprezentanţilor din *faubourg* Saint-Germain şi Saint-Honoré, oamenilor vechii aristocraţii, născuţi iar nu făcuţi, urma să-i aducă nu numai un beneficiu financiar, ci şi unul politic,

[1] Vechiul regim, adică regimul feudalităţii şi al monarhiei absolute de pînă la revoluţia burgheză din 1789.

pentru moment invizibil, dar cu siguranță important. Belleville și Martiac erau înrudiți cu doi miniștri : unul al afacerilor interne, celălalt al comerțului. Nu era de-ajuns ?

Martiac oprea mereu lacheii care treceau pe lîngă el cu platouri pline cu cupe de șampanie. Atît cupele, cît și șampania erau demne de cele mai frumoase tradiții.

Frederic zîmbi :

— Domnul baron va ajunge într-o bună zi să vadă prinți de sînge, autentici, venind să ceară mîna fiicei sale.

Martiac se și ameți.

— Tisson e un argat, bîigui el, dar averea lui e demnă de un prinț de sînge. Asemenea oameni știu să cucerească averi nu numai princiare, ci chiar și regale...

— Cu ce preț ?... întrebă aspru Frederic.

O clipă după aceea, se apropie de Martiac și de Chopin stăpînul casei. Zîmbind fermecător, îl pofti pe acesta din urmă la pianul mare de palisandru, deasupra căruia era aninat un frumos Boucher [1].

Frederic își ceru scuze, spunînd că nu poate cînta, fiind obosit. Baroana înțelese scuzele lui în sensul că marele artist voia să se mai odihnească. Dar o jumătate de oră după aceea, lucrurile începură să ia o întorsătură de-a dreptul penibilă. Artistul era tot „obosit". Și-apoi Frederic nu-i adresase nici un compliment încîntătoarei domnișoare de Tisson.

— Din păcate, explică el destul de rece, de data aceasta trebuie să refuz.

Începură să-l roage cu toții ; Martiac intră în panică. Domnișoara baroană se îndepărtă, gata să izbucnească în plîns. Doamna baroană se înroșise toată. Belleville se apropie în goană de Frederic. Începu să se gudure și să se scălîmbăiască în fața lui. Wolowski repeta într-una, alb ca varul :

— N-ai să-mi faci una ca asta, n-ai să-mi faci una ca asta...

---

[1] *Fr. Boucher* (1703—1770), remarcabil pictor și gravor francez ; a pictat îndeosebi scene mitologice.

Frederic zîmbea imperceptibil. Aștepta.

În cele din urmă se apropie de el baronul în persoană. Străbătînd salonul, înclina capul cu condescendență, privindu-l pe Frederic plin de speranță. Recitalul acestui muzician nu constituia pentru el o problemă de viață și de moarte. Nu exista nici o îndoială însă că, după Chopin, de Tisson putea să conteze pe oricare dintre marii artiști. Totul era să se spargă gheața. Era un om de afaceri într-atît de modern, încît socotea averea fără fast, fără pompă un parvenitism vulgar. „Averea, spunea el, afișată cu rafinament, capătă o funcție politică." Chopin trebuia să dea exemplu, să creeze precedent. Tot apropiindu-se, baronul îi zîmbea amabil, curtenitor. În cele din urmă îi luă mîna cu mîinile sale :

— Sînt convins, spuse el cu glas scăzut, că maestrul nu ne va refuza rugămintea. Doar inimile noastre !... (Și, ca un poet subtil, nu-și continuă alegoria). Domnia-voastră sînteți chiar obligat, obligat...

Frederic zîmbi afabil și-și înclină capul spre baron.

— Obligat ? Sînt obligat să distrez invitații domnului baron ? întrebă el cu glas de asemeni scăzut. Nu înțeleg, pentru ce anume ? Doar n-am băut nimic, n-am mîncat nimic...

Răspunsul acesta l-au auzit numai cei care se aflau în imediata lor apropiere. Nimeni nu schiță un zîmbet măcar. Baronul nu-și pierdu cumpătul. El înfruntă „spiritul" cu un surîs și nu-l mai reținu pe Chopin, care se și retrase de îndată. Pe obrajii baronului apăruseră pete stacojii.

Tot felul de anecdote pe tema aceasta, mai caustice decît episodul petrecut în realitate, făcură înconjurul Parisului în două zile. S-a rîs foarte mult pe socoteala lor. Frederic a refuzat totuși orice fel de comentarii.

O săptămînă mai tîrziu, s-a întîlnit la George Sand cu Mickiewicz. Poetul era vesel, bine dispus. Aflase anecdota cu privire la cele petrecute în seara aceea la Tisson. Rîdea ca un copil.

— Așa le trebuie, repeta el într-una, așa le trebuie ! Așa să li se răspundă tuturor. Și baronilor veritabili, și celor falși, și prințeselor, și conteselor. Arta ta nu

poate aparține lumii lor și nici nu poate fi închinată lumii lor.

Glumele și rîsetele stîrniră însă o discuție serioasă. Profitînd de prezența lui Mickiewicz, George Sand a început să-i reproșeze destul de aspru lui Frederic felul lui de viață. Știa că într-o împrejurare ca aceea Frederic nu va evita discuția. De altfel, de la bun început, Mickiewicz s-a situat de partea ei. Amîndoi au fost de acord că Frederic nu-și irosise ultimele veri petrecute la Nohant, că avusese roade bogate de cules de pe urma lor și de soi bun. Dar că toamnele, iernile și primăverile se scurgeau sterpe, an după an, că le risipea în amuzamente și distracții mărunte, în loc să lucreze, că-și irosea și viața și opera.

Frederic asculta, aparent rușinat. Deodată sări de pe taburetul pe care ședea.

— Niciodată nu voi putea să scriu mai mult și mai bine, murmură el. Spuneți că viața mea merge pe o cale greșită? Înseamnă că și munca mea merge pe o cale tot greșită. Fiecare dintre voi... fiecare dintre noi, se corectă el grăbit, are păcatele sale. Nu mai avem nici țară, nici familie, nici popor... trăim singuri, în voia soartei. Dacă ne vom putea întoarce vreodată între ai noștri, să trăim aproape de ei, în prietenie și dragoste... atunci mi-aș schimba căile vieții așa cum doriți voi. Dar aici? Acum? Să-i părăsesc pe unii, cînd ceilalți nu vor să mă primească?...

Și povesti despre cele întîmplate în rue Tirechappe.

— Sau, întrebă el mai departe, să fac conspirații, ca uniunile noastre din Anglia, cînd boala mă va scoate din conspirație înaintea jandarmilor? Sau să mă întorc în țară, să cînt la ospețele slujbașilor țarului? Ori să mă retrag într-o sihăstrie și să mă rog să se săvîrșească vreo minune? Se uită la Mickiewicz: Tu însuți ai scris:

Ajută-ne și astăzi, la fel, printr-o minune
S-ajungem iar acasă, la sînul Țării-mume![1]

Eu... Eu nu aștept minuni. Toate puterile și gîndurile care mi-au mai rămas le închin însă țării. Dați-mi voie să greșesc uneori... ca să nu greșesc pentru totdeauna.

[1] Versurile 13, 14 din *Pan Tadeusz*, Cartea I.

— Vremurile noastre... începu grav Mickiewicz.

Frederic nu se lăsă întrerupt.

— Vremurile noastre, ridică el glasul, sînt departe de vremea în care viaţa mea s-ar putea uni cu viaţa întregului popor. Dar sînt încredinţat... sînt absolut încredinţat că atunci cînd vor veni asemenea vremuri, atunci, în locul meu va fi prezentă muzica mea. Priviţi, şi Frederic se aşeză teatral pe fondul draperiei, iată, în faţa voastră se află domnul Frederic Chopin, un *dandy* ferchеş, elegant, amic al filfizonilor. Ia te uită — ce frac are !... ce jiletcă... ce pantaloni... ce fundă ! Ei bine, acest domn Chopin nu se va mai întoarce în mijlocul poporului său, va muri, se va preschimba în ţărîna vreunui cimitir. Fracul lui va putrezi... plăcerile sale vor fi uitate. Dar spuneţi, rosti el cu un elan care îi înroura ochii de lacrimi, spuneţi, oare muzica lui Chopin va putrezi şi ea împreună cu fracul şi inima lui ? Spuneţi, oare Chopin şi-a irosit gîndurile în vînt ? A păcătuit ? A ales oare o cale greşită în viaţă ?... Atît de greşită încît nu-i va fi îngăduit, cînd va veni vremea dreptăţii, să se întoarcă în ţară şi să pătrundă în inima fiecărui om, în fiece suflet polonez, în fiece colibă poloneză ? Puteţi... aveţi dreptul să mă acuzaţi de slăbiciune ! Dar sînt încredinţat că va veni cîndva vremea unor oameni mai tari şi mai puternici decît mine. Şi mai sînt încredinţat că oamenii aceia, dacă vor pătrunde spiritul artei mele, vor voi şi vor putea să-mi ierte păcatele vieţii.

Tăcu.

Nici Mickiewicz, nici George Sand nu mai rostiră un cuvînt. În liniştea care părea că freamătă, din pricina tensiunii sîngelui ce-i pulsa în tîmple, Frederic deschise capacul pianului. Zîmbind amar, începu mazurca aceea pe care o compusese cu douăzeci de ani mai înainte. Douăzeci de ani mai înainte...

*

Atunci, cu douăzeci de ani mai înainte, timpul se scurgea întotdeauna prea încet. Gîndurile de viitor

erau stăpînite de o veşnică nelinişte : cînd am să termin liceul, cînd am să termin Conservatorul ? Cînd, în sfîrşit, am să ajung un bărbat în toată firea, un artist vestit ? Iluziile, speranţele erau pline de nerăbdare ; lunile, anotimpurile şi chiar anii se scurgeau prea încet faţă de acea nerăbdătoare dorinţă de maturitate, de popularitate.

Ce caraghioase i se păreau atunci suspinele bătrînilor după „tinereţea" apusă, care nu se mai întoarce ! De fapt, nici nu-ţi venea să crezi ce spuneau, nu puteai să-i înţelegi după ce tînjeau, la ce visau. Îndeosebi, suspina după tinereţea lui profesorul Brodzinski, dar se ştia că lui nu-i trebuia mult ca să se emoţioneze. Bătrînelului i se umezeau ochii numaidecît, îl podidea plînsul la fiece vers mai frumuşel, la fiece melodie mai duioasă. Mai curînd putea să impresioneze tăcuta, dar nu prea deasa îngîndurare a tatălui, sau a profesorului Lelewel, atunci cînd îşi aminteau de anii tinereţii lor. În acea îngîndurare, parcă se simţea dorul după o bogăţie risipită, după o dragoste frumoasă, pierdută, fără de întoarcere.

În seara aceea, Frederic a cîntat îndelung. După mazurca aceea din copilărie a interpretat, aproape fără alegere, lucrări, compoziţii din anii cei mai îndepărtaţi. Parcă întorcea filele unui jurnal plin de amintiri. Iată — licăreau ferestrele cartierului Cracovia, stelele oglindite în apa Vistulei, ochii ţărăncii care cînta la Szafarnia învia în minte o strofă dintr-o poezie compusă de Stefan...

George Sand şi Mickiewicz îşi dădeau seama probabil de unde pornea muzica aceea care le tulbura inimile. Cînd se înălţară în văzduh sunetele *Studiului nr. 12*, poetul se ridică de la locul lui şi, cu un pas greu, se îndreptă spre fereastră. Pironea întunericul cu ochii, mişca fără de glas din buze. George Sand rămăsese neclintită, fără a-şi lua privirea de la mîinile albe ale lui Frederic.

Tacturie şi sferturile de oră se scurgeau cum s-ar fi scurs anii. În cele din urmă răsună o muzică amenin-

țătoare, primul semnal al *Scherzo-ului în si minor*. Tocmai la acel pasaj în care se așterne liniștea, unde urmează o clipă de tristețe legănată de un colind, asemănătoare clipei în care gîndul se întoarce spre tinerețea de mult apusă, Frederic încheie cu un acord neașteptat, strident, și trînti capacul peste claviatură. George Sand se crispă ca săgetată de o durere, Mickiewicz era cît pe ce să se repeadă la Frederic. Buzele îi tremurau, încleștase pumnii și se uita la el atît de furios, de parcă ar fi vrut să-i strige niște cuvinte grele, nimicitoare. Cînd îi întîlni însă privirea, cînd se uită de aproape în ochii lui întunecați, se stăpîni. Îl apucă de umeri, se aplecă spre el ca pentru a-l săruta, dar, în loc să-l sărute, șopti doar ceva, vlăguit, dădu brațele în lături de parcă îi cerea ceva sau îl ruga să-l ierte și fugi pe ușă afară.

George Sand plecă și ea aproape îndată după ce ieșise Mickiewicz. Era limpede: Frederic voia să rămînă singur.

Cînd pașii ei nu se mai auziră, Frederic se apropie de pian și, cu un deget, ca un începător, ciocăni melodia cîntecului întrerupt. Coardele sunau încetișor, subțirel, ca glasul unui copil.

Da, odinioară timpul se scurgea mult prea încet pentru visurile nerăbdătoare. Ce ciudate, ce ridicole erau tînguielile lui Brodzinski, sau îngîndurările tatălui său! Da, aceasta era realitatea înfiorătoare: acum, timpul începuse să fugă prea repede. Senzația aceasta o avea de vreo doi, trei ani. Nu-și mai amintea exact de cînd anume. Nu putea să precizeze ora sau ziua. Un lucru era însă limpede: acum, zilele, săptămînile și lunile se scurgeau cu o iuțeală ametitoare. Cîteodată, cînd se gîndea la goana lor, Frederic era înspăimîntat, ca atunci cînd cauți pe cineva drag într-o mulțime de trăsuri care aleargă în galopul cailor. Bănuiești că acela pe care îl cauți trece în goană pe lîngă tine, chiar în clipa aceea. Vrei să-i strigi ceva, să-i faci semn cu mîna... Zadarnic! Caii fug prea repede pentru a putea recunoaște trăsăturile, ochii cunoscuți, zîmbetul drag. Caii trec în goană, apoi se așterne liniștea, iar tu ră-

mîi cu brațul ridicat, cu gura deschisă, ca pentru a striga...

Așa de aprig gonea acum timpul! Și nimic nu-i va mai opri goana. Cîte zile, săptămîni, luni, ani îi vor mai fi hărăziți?

Vorbea încă în glumă despre bătrînețe, cele mai adeseori rîzînd.

— Am îmbătrînit, Adam, zîmbea Frederic, cînd Mickiewicz îl îndemna să-și încununeze creația scriind muzica pentru o operă. N-or să mă ajute puterile.

— Am îmbătrînit, îi spunea în glumă și lui Fontana, cînd acesta îl sfătuia să pornească într-un mare *tournée*[1] de concerte, care ar eclipsa gloria unui Thalberg sau a unui Liszt, n-au să mă ajute puterile.

„N-au să mă ajute puterile", ar fi trebuit să-i spună zîmbind micuței Tocqueville și să adauge discret: „sînt bătrîn".

Ce vor aduce anii care trec și cei care vin? în viață, puține noutăți, în afară de... marea despărțire. Cît privește muzica? După ce se întorsese de la Nohant în toamna anului 1845, scria cele ce urmează la Varșovia, cu privire la proiectele lui: „Noile mele mazurci au apărut la Berlin în editura Stern, așa că nu știu dacă vor ajunge la voi, unde, în mod obișnuit, vin tipărituri de la Lipsca. Nu sînt dedicate nimănui. În prezent, intenționez să termin o barcarolă și încă o compoziție, pe care nu știu cum s-o intitulez"...

Mazurcile care au apărut la Stern au fost înregistrate ca opus 59. Barcarola va fi înscrisă ca opus 60. Cîte astfel de opusuri vor mai înregistra editorii?

Frederic era obosit, obosit de moarte. De aceea, n-avea nici un sens să-și ascundă adevărul. Îl cunoșteau prietenii, îl cunoștea el însuși. Oboseala, îmbătrînirea aceea erau doar semnele exterioare, manifestările discrete ale adevărului trist. Oare dimineața, în oglindă, se vedea imaginea unui bătrîn? Nu, obrajii aceia palizi, pleoapele umflate, mîinile tremurînde, vlăguite, toate alcătuiau imaginea unui *bolnav*.

În fiecare dimineață, tusea îl chinuia, îl sufoca, îl

[1] Turneu (în lb. fr.).

făcea să-i dea lacrimile. Uneori, se tîra spre fereastră, împleticindu-se ca un om beat și, ce era mai înspăimîntător, nici chiar răcoarea ce venea pe fereastra deschisă nu alina durerea stîrnită de focul din plămîni. Doar broboanele de sudoare ce se scurgeau pe frunte îi mai răcoreau tîmplele înfierbîntate. Grea îndeosebi părea trecerea de la iarnă la primăvară. Nu era deci de mirare că Frederic luase în ultimul timp un nou obicei : vorbea singur, cu glas tare. Nu voia și nici nu putea să se plîngă servitorului care, atunci cînd îl auzea că tușește, îi aducea repede *eau de gomme* [1], nici bunei sale prietene George Sand, care uneori venea tocmai cînd avea asemenea accese de tuse. Așa că se plîngea lui însuși ; își rezema capul de cerceveaua ferestrei, ori de geamul rece și îngîna :

— Cît va mai dura ? Cît... spuneți-mi ?

Nimeni nu era în stare să răspundă la o asemenea întrebare. Iar timpul gonea prea vertiginos pentru a-i mai îngădui să se gîndească demn, bărbățește la viitor. Tot mai greu își păstra vioiciunea spiritului, tot mai greu își înflorea cu zîmbete conversațiile. Tot mai ușor îl mîniau chiar și controversele cele mai mărunte, tot mai repede își pierdea răbdarea față de cei mai apropiați prieteni, și chiar atunci cînd știa cît de pe nedrept o face, se încăpățîna să fie astfel, împotriva voinței sale, împotriva bunelor intenții ale prietenilor, împotriva propriei lui dorințe.

Cîndva, spre pildă, sfaturile, îndemnurile de a-și încununa viața și creația cu o operă stîrneau doar zîmbete. Ideea aceasta, după cum se știe a lui Mickiewicz, era susținută la început aproape de toată lumea. Mai timid însă sau mai îndrăzneț, de cîțiva ani încoace i se amintea adesea despre această mare îndatorire față de patrie și față de sine.

La vremea sa, pe Frederic lucrul acesta îl amuzase. Pusese rămășag cu George Sand că în fiecare săptămînă va răspunde cu o înțepătură la fiecare nouă insistență și îndemn. Cîștigase prinsoarea : îl ofensase

[1] Sedativ ușor, folosit pe vremea lui Chopin contra tusei.

pe Kajsiewicz, îi ofensase pe Witwicki şi pe Grzymala. Numai pe Mickiewicz căuta să-l cruţe.

În ultimul an însă, nu mai avea chef nici măcar pentru amuzamentul acesta. Prietenii, de altfel, se resemnaseră. Chiar şi Mickiewicz, care, întîmplător, auzise ironiile lui Frederic despre ideile deplasate ale unora, nu mai stăruise, puţin jignit, puţin întristat de acea, pare-se, nestrămutată, hotărîre a compozitorului, hotărîre pe care totuşi nu putea s-o înţeleagă.

Cu toate acestea, uneori mai făcea anumite aluzii, mai punea o întrebare sau alta, aparent întîmplătoare. Unii interlocutori, care nu erau la curent cu situaţia, neavizaţi, nepreveniţi, îşi permiteau să facă unele observaţii sîcîitoare, cu atît mai mult, cu cît la Paris stîrniseră vîlvă două opere noi ale lui Meyerbeer : *Le Prophète* şi *L'Africaine*. Se spunea încă înainte de reprezentarea lor că amîndouă erau adevărate capodopere. Ele iscaseră ample discuţii şi pentru motivul că Meyerbeer nu voia să le predea Operei pînă ce nu va fi fost înlocuită primadona. Iar primadona (doamna Stoltz [1]), după cum şuşoteau domnii, avea o asemenea influenţă asupra directorului, încît nici nu putea fi vorba de o nouă cîntăreaţă. Astfel că despre muzică şi despre operă se vorbea aproape în fiece salon. Nu-i de mirare că subiectul acela era actual şi în salonul Delfinei. Acolo tocmai se ajunsese la un incident pe care nu trebuie să-l trecem cu vederea. Pentru martorii oculari n-a fost cine ştie ce, şi l-au uitat repede, dar, ţinînd seamă de dedesubtul acelui incident, merită să fie amintit.

În ziua aceea, Frederic hotărîse să nu iasă din casă. Dimineaţa era oribilă : ceaţă, ploaie, zăpadă. Pe deasupra îl mai apucase un acces de tuse, după care zăcuse mult timp în pat fără să facă nici o mişcare. Sîngele îi zvîcnea în tîmple, dar inima parcă nu mai bătea. Apoi, moţăise pînă spre douăsprezece.

Îndată după amiază însă, vremea a devenit minunată. Soarele de aprilie s-a ivit din nori, scăldînd Parisul într-o strălucire feerică, iar strălucirea şi vîntul, vîntul

[1] *Rosine Stoltz* (1815—1903), renumită cîntăreaţă de operă.

de primăvară, făcură ca lumea, natura înconjurătoare, să pară atît de cristalină, de pură, de parcă ar fi voit să uimească prin frumusețea ei, pînă și ochii cei mai neîncrezători.

Frederic s-a trezit în jurul orei două. Se simțea mai bine. Trebuia totuși să fie înțelept. Hotărî să-și petreacă seara citind, apoi să cînte puțin: va evoca duioasele, încîntătoarele miniaturi muzicale ale vechilor maeștri italieni, acelea în care, cu atît talent, cu atît umor, se imitau ciripitul păsărelelor, susurul izvoarelor, ori murmurul fîntînilor. Contramandase lecțiile și se părea că își va petrece ziua așa cum intenționa, în liniște, într-o ușoară și plăcută lenevie.

După-amiază însă, s-a apucat să răsfoiască schițele nocturnei pe care o începuse cu o săptămînă mai înainte. Tema nocturnei părea să evoce la un moment dat glasul domol al unui om foarte suferind. Pe măsură ce frunzărea schițele, Frederic își pierdea liniștea. Nu scrisese ce trebuia, acolo nu era ceea ce gîndise, ceea ce simțise. Uneori, omul ajunge aproape să se urască pe sine însuși, din cauza slăbiciunii și a nepriceperii sale, din cauza neputinței de a sesiza o idee măreață, de a concretiza frumosul intuit. Cît dezgust poate să-ți inspire neputința pentru ceea ce odinioară inspira simțămîntul deplinei puteri! Schița nocturnei era slabă, absurdă, greșită.

Liniștea se dusese, nu mai rămăsese nimic din ea. Îndoiala aducea după sine alte spaime și griji. Totul se împrăștia în vînt, nu știai de ce să te apuci, la ce să te gîndești. Nici o carte, nici Scarlatti [1], nici apropiata plecare la Nohant, nici frumusețea serii nu puteau să mai bucure. În zvîcnetele inimii, în crîmpeiele de gînduri, creștea o neliniște grea, fără de hotar. Parcă alerga undeva, parcă era vorba de o chestiune de viață și de moarte, iar el se rătăcise, întîrziase. Parcă ar fi trebuit să ia o hotărîre de care depindea tot viitorul, al

[1] Chopin îi aprecia în mod deosebit pe ambii Scarlatti, Alessandro (1658—1725) creatorul muzicii de cameră napolitane și Domenico (1685—1757), cel dintîi clavecinist al timpului său.

său și al celor apropiați lui, și nu mai știa cum să procedeze și ce să facă. Inima îi bătea năvalnic — parcă visa ceva rău și nu putea să se trezească.

Trebuia să iasă în oraș, nu mai putea să suporte nici o oră, nici un sfert de oră de singurătate. Pe drum, contramandă de două ori dispoziția dată vizitiului. În cele din urmă se duse la Delfina.

Acolo erau oaspeți puțini, o societate mai curînd intimă, care începuse să fie cuprinsă de antren. Delfina fu mirată, surprinsă chiar de apariția lui. După zîmbetul cu care îl privea pe vicontele de Belleville, în ultima vreme, acesta începuse aproape cu obrăznicie să-i trimită coșuri cu flori, era vădit că ar fi preferat să nu simtă ațintiți asupra ei doi ochi geloși, sau chiar numai cercetători. Îndată însă, alergă în întîmpinarea lui Frederic și-l așeză lîngă ea. Zîmbea, era drăguță cu el. Frederic însă nu izbuti să îngîne nici o amabilitate. Din fericire, neliniștea lui se transformase într-o tristețe molcomă, o tristețe fără de gînduri.

Cei prezenți vorbeau despre Meyerbeer, despre doamna Stoltz și directorul Operei și, în general, despre cearta celor din conducerea Operei. Acesta era cel mai recent scandal parizian, care fusese însoțit de istericale, geamuri sparte și intervenția unui medic. Cum Delfina dăduse dispoziții să fie servită o șampanie veche, dintr-o anume recoltă, conversația deveni curînd o adevărată larmă ; fiecare sporovăia ce-i trecea prin cap, șugubeții bîrfeau, iar pedanții își expuneau teoriile.

La un momnet dat, de altfel destul de departe de locul în care se afla Frederic, careva puse afectat o întrebare : cum ar fi procedat Chopinetto în locul lui Meyerbeer ? Bineînțeles, imediat s-a opinat că farmecul și eleganța lui ar fi convins pe toți și pe toate, că, pentru un singur zîmbet de-al său, doamna Stoltz și-ar fi călcat pe inimă și că, tot pentru acel zîmbet, Garcia [1] ar fi fost dispusă să cînte fără onorariu.

Frederic se prefăcea că nu-i aude. Asculta ce povestea Delfina și tot repeta : „Da, da, da", fără să audă

[1] Pauline Garcia, fiica renumitului cîntăreț spaniol Manuel Garcia și a primadonei Marie Garcia-Malibran.

în realitate nici un cuvînt al ei. Îi privea nepăsător buzele umede și nu se gîndea la nimic.

După cîteva clipe însă, în colțul opus al salonului iar se auzi numele lui. Unul dintre oaspeții francezi, un tînăr neobișnuit de frumos și groaznic de plictisitor, se întrebă nespus de serios de ce nu scrisese Frederic Chopin pînă atunci muzica pentru o operă.

— Istoria Poloniei, grandioasă, tragică, argumenta el, ce izvor nesecat de subiecte! Iar marele lui geniu, spunea mai departe tînărul, ce splendoare ar imprima operei...

Încîntat de propriul lui glas, nu observase că Chopin se apropia de el cu buzele palide de furie. Își simți numai umărul încleștat în strînsoarea uimitor de puternică a mîinii acestuia. Atunci abia începu să se bîlbîie și se întrerupse la jumătatea vorbei.

Frederic se aplecă spre el și-i spuse întretăiat, aproape în șoaptă, scrîșnind, furios:

— Domnule viconte, domnia-ta n-ai dreptul, n-ai căderea să-mi dictezi ce trebuie să scriu.

— Dar...

— Nu-ți permit! murmură Frederic.

Tînărul sări ca ars, de parcă ar fi fost pălmuit. O fracțiune de secundă se lăsă o tăcere amenințătoare. O astfel de tăcere, care îi împinge pe doi oameni cuprinși de furie la fapte ce ofensează și onoarea unuia și a celuilalt, cînd își pierd orice simț al demnității omenești din cauza mîniei oarbe care îi cuprinde. Din fericire, Delfina se și afla între ei. Era toată numai zîmbet, de parcă n-ar fi observat ce se întîmplase și le întindea cupele de șampanie, cerînd să se cînte și să se danseze. Vicontele se gîndi într-o frîntură de secundă că duelul cu un muzicant oarecare l-ar compromite teribil la regiment. Frederic se lăsă condus de Delfina în salonaș, unde se încinsese jocul de cărți. Walewski apucase să piardă a șasea mie în seara aceea.

Delfina îl liniștea pe Frederic, spunîndu-i ceva cu glas scăzut și privindu-l cu ochii ei mari, care încă mai aveau o putere corvîrșitoare asupra lui. El însă nu voia

să mai rămînă. Își ceru scuze, pretextînd că se simte rău. Deși plină de căldură și compasiune, Delfina nu-l reținu.

Frederic se întoarse acasă pe o cale ocolită. Sena își zburlea coama undelor înspumate de primăvară. Murmurul fluviului se confunda cu susurul vîntului. Luna plutea spectrală ca într-o dramă. Albă, fugea printre nori, cu privirile oarbe ațintite în noapte.

La George Sand, în camera de lucru, era lumină. Cîteva clipe Frederic luptă cu o aprigă dorință de a se opri la ea, spre a-și revărsa tot focul crunt al acelor zile. O clipă se gîndi că-l va asculta, așa cum izbutea s-o facă uneori, cu un calm plin de afecțiune, de inteligentă grijă feminină pentru bărbatul cel mai iubit. Pe urmă, își zise că o va întrerupe din lucru. Așa că îl va asculta fără să-l audă, absentă, cu gîndurile aiurea. Nu va răzbate pînă la ea nici disperarea, nici neliniștea care îl apasă de o sută de ori mai greu decît îmbătrînirea aceea timpurie, decît oboseala, de o sută de ori mai greu decît toate celelalte necazuri provocate de boală.

Nu asta durea, înspăimînta, nu faptul că va sosi o clipă cînd plămînii nu vor mai avea aer, cînd inima nu va mai putea să pulseze nici măcar o singură dată. Altceva, altceva îl face să sufere, altceva îl durea, îl înspăimînta: goana îngrozitoare a timpului, fatalitatea care îl amenință.

De ce nu scrie muzica pentru o operă? întreba lumea. Cum să scrie așa ceva, cînd el începe să nu mai aibă putere nici pentru o nocturnă, nici pentru o simplă mazurcă? Dincolo de îndemnurile neghioabe, care voiau, chipurile, să-l stimuleze, se ascundea și altceva: solicitarea unor noi compoziții, unor noi mari opusuri, pe măsura și în stilul lui Chopin. Lumea îi cerea sute de pagini de partitură, arii, cvartete și uverturi, atunci cînd mîna și mintea lui nu mai aveau putere să urnească nici măcar o frază de opt tacturi. Căci boala era necruțătoare, nu numai fiindcă îi tăia răsuflarea, îl îneca tusea, îi năpădea fruntea de sudoare. Necruțătoare era mai cu seamă opera ei de adîncă distrugere, care întuneca mintea, fantezia, îi răpea capacitatea de a înfrînge slăbiciunea ce-l dobora.

Cîte opusuri vor mai înregistra editorii ? În bucuria naivă a primei inspiraţii, consemnase acea schiţă de nocturnă ca opus 62.

Anul acela au plecat la Nohant în mai. Vara sosise pe neaşteptate. Peste cîmpie se întinsese înăbuşitoarea, apăsătoarea linişte a arşiţei. Copacii stăteau neclintiţi — nu se mişca o rămurea, nu tremura o frunză. De o parte şi de alta a drumului, iarba era acoperită de un strat cenuşiu de praf. Caii mergeau încet, cu boturile în jos. Loviturile biciului lăsau pe crupele lor urme umede de năduşeală. Pămîntul căpătase culoarea pietrei. Părea că totul era de piatră : cerul alb, iarba cenuşie, copacii neclintiţi şi pasărea ce plutea în văzduh.

În toate acestea părea uimitor un singur lucru : tocmai Frederic era singurul care suporta călătoria foarte bine. De fapt, cel mai bine dintre toţi. Cu toată arşiţa, cu tot praful drumurilor, cu toată zăpuşeala care stăruia şi noaptea, se simţea bine, era vesel, rîzînd de George Sand, care, vlăguită de tot, doborîtă de migrenă, nu mai avea putere să-i dea vreo ripostă, nu mai avea putere nici măcar să-şi fumeze ţigara de foi.

— O, doamne sfinte, se tînguia ea doar din timp în timp. De unde are acest polonez blestemat atîta energie ?

Şi el rîdea, rîdea cu rîs puternic, tinerească. Nu se gîndea, nu se întreba de unde îi venea veselia aceea, acea neaşteptată, de mult nemaiîntîlnită tinereţe.

În sacul de voiaj ducea la Nohant foi cu portative — la Nohant întotdeauna scria doar, scria încet, cu trudă, dar mult şi bine. La Nohant se născuseră compoziţii de care era şi va fi mîndru. Întotdeauna. Îi plăcea la Nohant, îi plăcea liniştea de acolo, acea linişte nocturnă atît de desăvîrşită, încît auzea glasul surorii sale şi clipocitul undelor Vistulei. Îşi amintea de liniştea penei pe hîrtie, de sfîrîitul lumînării pe sfîrşite. De aceea rîdea şi glumea.

Totuşi călătoria l-a obosit îngrozitor. A înţeles lucrul acesta abia a doua zi, cînd a fost nevoit să stea tot timpul în pat. Unul dintre copiii gazdei, Maurice, ori

Solange — începuse să zdrăngăne la pian. Frederic sări din pat, vrînd să se ducă în salon, să-i certe, atît de mult îl enervase acea idioată melodie italiană, repetată într-una. Noroc că pianul amuţise la timp.

Zăpuşeala dispăru abia după o săptămînă, cînd o furtună venită de pe Atlantic aduse, pare-se peste întreaga Franţă, nori de grindină, fulgere şi tunete. Asupra Nohant-ului se abătu tîrziu, într-o noapte, vînătă de fulgere, înspăimîntătoare ca o bătălie. Pe Frederic îl treziră tunetele încă îndepărtate. Se duse la fereastră şi privi în întuneric : casa vibra sub izbiturile tot mai violente ale vîntului, care şuiera şi vuia. Trunchiurile copacilor gemeau. Undeva se sparse cu zgomot un geam. Casa se trezea. În camera gazdei se aprinse lumina. Careva din personalul de serviciu al casei bătu şi la uşa lui Frederic, dar el nu răspunse.

În sfîrşit, se revărsară zorile, dezvăluind o neobişnuită puritate şi frumuseţe a peisajului. Ceaţa transparentă a dimineţii licărea în toate culorile curcubeului — în fiece irizare verde era o sclipire de roşu, în fiece licărire roşie, un strop de azur. Frederic privea natura vrăjit.

În dimineaţa aceea s-a fixat în sfîrşit asupra tonalităţii şi tematicii definitive a nocturnei. Astfel au început să se scurgă la Nohant lunile de vară ale anului 1846.

S-au întors de la Nohant abia în noiembrie. Iunie, iulie, august, septembrie, octombrie — cinci luni, aproape o jumătate de an. Şi totuşi trecuseră în goană. Adevărul nu mai putea fi ascuns. Acum, la Nohant, se încredinţase de asta. Acolo, în *château,* rămăsese un teanc destul de impozant de hîrtie cu portative goale, rămăsese amintirea multor zile şi nopţi grele, amare, precum şi amintirile multor episoade care puteau să nu se întîmple, neplăcute nu numai pentru el. Ciocniri cu gazda, conflicte cu Maurice... Recolta din vara aceea era neînsemnată : cîteva zeci de măsuri noi. Ce însemnau două nocturne şi schiţele a două mazurci, faţă de cele cinci luni îndelungate de şedere ?

Cum mai fugea, cum mai gonea timpul !

Apoi, anul acela adusese şi alte lucruri neplăcute. Uneori, în clipele de amărăciune, de furie, Frederic blestema totul, îi învinuia pe toţi de rea-credinţă, de vrăjmăşie chiar. Dar acestea se petreceau numai în anumite clipe. După aceea îşi dădea seama că erau gînduri nedrepte, îndepărtate de adevăr.

Totul se învălmăşea, se încîlcea cum nu se poate mai rău : boala, slăbiciunea, oboseala. Totul se întorcea împotriva lui. Nu putea să compună, n-avea timp, elan, n-avea puteri pentru a lupta îndîrjit cu slăbiciunea. Se aşeza la pian şi obosea numaidecît. Nopţile fără de somn, dar sterile, îl doborau. Nu rămîneau din ele decît amărăciunea, neputinţa răuprevestitoare. Frederic ura uneori lumea întreagă, lumea plină de elan şi forţă, care îi scăpa tot mai mult din mîinile slăbite. Părea că lumea aceea, care păşea înainte năvalnic, impetuos, îl părăsea la cotitura drumului, îl lăsa pradă singurătăţii, cioclilor şi corbilor.

Nu era un lucru adevărat, dar cît de greu se împotrivea uneori acelor temeri ! Timpul trecea în goană. Şi numai el trăia această înfrîngere. George Sand nu pierduse nimic din sîrguinţa sa tinerească, plină de avînt. Solange înflorea în cea dintîi, în frumuseţea ei timpurie, fără a-şi putea da seama ce însemnau boala sau bătrîneţea. Nici Maurice nu ştia nimic despre asta, băieţandrul acela atît de încrezător în tinereţea lui înfloritoare, care-l făcea nepăsător şi chiar duşmănos faţă de orice grijă a altcuiva.

Da, da ! Doar era un tînăr modern. Întotdeauna la modă — niciodată elegant. Întotdeauna curtenitor cu fetele, dar neîncrezător în dragoste. Plin de respect pentru orice avere respectabilă. Plin de frazele la modă despre virtutea republicană şi plin de dispreţ pentru orice naţiune, pentru orice popor, care nu putea deosebi, cum spunea el, înţelepciunea de comoditate, comoditatea de prostie, iar prostia de libertate. Prea prostuţ pentru adevărata înţelepciune, prea deştept spre a se demasca.

Lui Frederic nu-i păsa de filozofia lui, nici de micile sau marile sale incorectitudini : minciuni, extorcări de

bani de la maică-sa, umilință în fața celor puternici, cruzime față de cei slabi. Ciocnirile se petreceau tocmai în asemenea împrejurări. Și de fapt pentru ce ? Ceea ce îl irita mai mult pe Frederic erau tinerețea lui Maurice, sănătatea aceea robustă. Maurice era imaginea sănătății și a îndrăznelii. Mai mult : făcea paradă de sănătatea și îndrăzneala sa, parcă în ciuda lui Frederic, de parcă ar fi voit să-și bată joc de slăbiciunea lui. Cu fiece prilej, conștient sau inconștient, își făcea simțită superioritatea sub acest aspect. Era într-o perioadă cînd n-avea nici o considerație pentru vîrsta și experiența altora. Așa că putea fi crud. Frederic își făcuse astfel o impresie falsă despre Maurice, izvorîtă dintr-un simțămînt lipsit de înțelepciune. Da. Totuși nu-l putea suferi pe Maurice, mai cu seamă pentru tinerețea lui cutezătoare, pentru puterea, pentru sănătatea lui. Dar, și fără aceste atribute, Maurice oferea destule motive de indispoziție. La urma urmei însă, ce-l interesa pe el, pe Chopin, caracterul lui Maurice ? Îl privea, n-avea decît să facă pe republicanul, pe regalistul — treaba lui ! Să vorbească, să gîndească și să procedeze cum îl tăia capul. Numai că... numai că maică-sa nu-și dădea seama de nimic, nu vedea nimic. Mai presus de orice, ea era mamă. Maurice era pentru ea ființa cea mai apropiată de pe lume. Și îi lua apărarea întotdeauna, pe drept, sau nu. Da, da... multe și felurite pricini de amărăciune avusese în vara aceea la Nohant, multe și felurite, de la cele mai mărunte și mai neînsemnate, pînă la aceasta, cea mai importantă.

Era deci tot mai singur. Altfel decît în primele luni de ședere la Paris. Singurătatea aceea îl plictisea, dar atunci era încredințat că pînă la urmă va reuși să scape de ea. Acum, însă, singurătatea se așternea peste viață ca umbra unor nori monstruoși, ce se ridicau din zare, nori dincolo de care nu exista soarele, nici speranța că va răsări cîndva.

Și cu George îi era tot mai greu să se înțeleagă. Ea nu-și dădea seama ce se petrece cu el. Ea era voinică și sănătoasă. Și-apoi părea cu totul preocupată de scrisul ei O enervau ciocnirile lui cu Maurice, duioșia ei de soră, de mamă față de Frederic devenea tot mai mult o

obișnuință. Pe deasupra, acum își consacra tot timpul liber unei idei fixe, care punea stăpînire pe ea tot mai mult : proiectul de căsătorie a fiicei sale, Solange, și problema carierei lui Maurice. Ca urmare, între ea și Frederic se iscaseră mici neînțelegeri, mici jigniri chiar. Dar asta n-ar fi avut prea mare importanță, dacă n-ar fi fost faptul că între ei erau tot mai puține clipe de sinceritate, de apropiere. Uneori îl săgeta gîndul că lipsa unor asemenea clipe se datora aceleiași cauze amare, dureroase. Asemenea clipe de apropiere, de sinceritate existaseră de cele mai multe ori, în ultimii ani, atunci cînd venea la ea cu o nouă temă, cu o nouă partitură. Ea îl întîmpina entuziasmată, gata să-i împărtășească emoțiile pline de bucurie.

Acum, clipele acestea erau tot mai puține. Tot mai puține. Stătuse la Nohant cinci luni. De cîte ori o chemase, ca altădată, la pian, ca să-i interpreteze partitura pe care încă nu se uscase cerneala !

În septembrie și octombrie apăruse la Brandus *Poloneza—Fantezie*. Dar chiar și acest fapt ascundea în sine un grăunte de amărăciune : citea partitura cu îndoială, cu neliniște. Unele tacturi aminteau clipele cele mai înălțătoare, e adevărat. Aminteau însă și altceva : cît scăzuse fantezia lui în ultimele luni ! Citea *Poloneza* și i se părea că o crease mintea altcuiva, era greu de pătruns, de înțeles pe deplin.

Ajunsese pînă la el zvonul că lui Liszt nu-i plăcea. Ridicase din umeri și dăduse partitura la o parte. Apoi, nu mai pusese mîna pe ea săptămîni de-a rîndul.

Iată că venise și noiembrie. Cerul se boltea încă senin, însorit. Copacii din Paris erau verzi, diminețile scăldate în soare. Curînd, însă, aveau să vină frigul, ploile, ceața. Zile pline de umezeală înecăcioasă, bîntuite de vînturi din miazănoapte. Decembrie, ianuarie, februarie...

În decembrie au apărut două *Nocturne*.

Iarna a fost deosebit de aspră. A suportat-o greu. De cîteva ori bronșita acută se întorsese. Cînd se ridica din pat, era purtat pe sus.

Spectatorii de la Operă se obișnuiseră cu imaginea unui bărbat încă tînăr, cu fața palidă și parcă ușor buhăită, pe care îl urcau pe scări, ca pe un infirm, doi lachei voinici. Se știa că nu e infirm. Îi cunoșteau și numele. Ținea de obicei pleoapele lăsate, pe jumătate închise, zîmbind ușor, parcă i-ar fi fost rușine, parcă îl durea ceva. Cînd însă cineva se uita la el prea fix, întîlnea o privire atît de rece, de ostilă, încît, fără să vrea, întorcea repede capul, începînd să vorbească grăbit, fără nici un rost.

1847. O dată cu primăvara acelui an, devenise cert că sosise vremea despărțirii de George Sand. Ce anume îl împingea la acest pas? Adevărul e că nici unul dintre ei n-ar fi fost în stare să dea un răspuns fără echivoc la o asemenea întrebare. Evenimentul în sine era surprinzător. Parisul fierbea și vuia de clevetiri noi. Doar trecuseră aproape nouă ani din ziua cînd numele lor fuseseră rostite împreună pentru întîia oară.

De-a lungul acelor ani se încercase de nenumărate ori prin răutăți și ironii, prin fățărnicii sau dușmănii fățișe, distrugerea acestei prietenii. În lumea prinților și a conților nu era nimeni dispus să accepte acea legătură. Totuși nu folosiseră la nimic nici intrigile, nici ironiile, nici așa-zisele discuții serioase de la om la om. Frederic reușea să răspundă uneori cu un tact atît de ireproșabil și un dispreț atît de categoric chiar la aluziile discrete, încît însuși prințul Czartoryski hotărîse să uite acea chestiune. Prietenia dintre cei doi artiști dăinuia, nimic n-o tulbura. Zilele cele mai grele, cînd trebuise să transforme freamătul dragostei în simțăminte fraterne, în gînduri exclusiv prietenești, trecuseră de mult, de mult de tot. Amîndoi uitaseră de ele.

Și iată că, după aproape nouă ani de prietenie, la drept vorbind nefericită, lumea află deodată surprinzătorul eveniment: Chopin și Sand nu se mai vedeau!

Cum se ajunsese aici? Nici unul dintre ei, cum am mai spus, n-ar fi putut să dea un răspuns limpede. În

schimb, cei care voiau să şi-l dea singuri înşirau zeci de motive.

În salonul lui Czartoryski şi în acela al Delfinei circula zvonul că pricina rupturii era ultimul roman al lui George Sand, intitulat : *Lucrezia Floriani*, în care autoarea ar fi creionat ironic, în derîdere, portretul prietenului ei. Această opinie punea din capul locului într-o lumină ridicolă toată povestea de dragoste şi prietenia dintre cei doi, aruncînd totodată oprobriul şi asupra moralităţii scriitoarei, asupra ironiei sale grosolane, cum se lamentau prinţesele şi contesele, a lipsei sale de tact şi de... talent. Despre noul roman, subtil şi plin de farmec, se vorbea ca despre un scandal public gazetăresc, ca despre foiletoanele ziariştilor venali, care trăiau mai cu seamă din onorarii plătite pentru... tăcere.

Cînd ecoul acestor infamii ajungea pînă la Frederic, el ridica din umeri. Curînd, cunoscuţii începură să evite acest subiect în prezenţa lui — era periculos.

În cercul prietenilor mai apropiaţi ai scriitoarei se spunea că ruptura era urmarea neînţelegerilor stîrnite în legătură cu măritişul fiicei sale, Solange. Într-adevăr, existaseră neînţelegeri între mamă de o parte, fiică şi ginere de alta, între George Sand şi Frederic, între Maurice şi Solange. Căsătoria se făcuse repede, chiar prea repede. Pe deasupra, fusese împroşcată cu noroi de trăncănelile neruşinate atît ale unor cumetre cu blazon, cît şi ale unora de tarabă.

Solange se căsătorise cu sculptorul Clésinger, un tînăr cu fizic de Apollo din Belvedere şi cu intelect de vagmistru normand. Se ştia că Frederic nu putea să-l sufere.

Bineînţeles, se vorbea şi despre Maurice — pe care Frederic nu-l putea suferi. Despre noile sale flirturi, despre reluarea romanului de dragoste dintre Frederic şi Delfina... Trăncăneli, trăncăneli, trăncăneli.

Destul !

Trăncănelile n-aveau nici o însemnătate. Clevetitorii se învîrteau într-un cerc vicios pe propriile lor urme,

pe cît de josnice, pe atît de respingătoare. Singurul lucru care conta era senzaţia aceea de singurătate, de izolare, care i se înfiripa în suflet, începînd să devină realitate. Oamenii începeau să-l ocolească, grăbeau pasul, îl evitau. Solitarul mergea tot mai încet şi se uita resemnat după cei ce se îndepărtau. Se oprea şi zîmbea uşor, parcă i-ar fi fost ruşine sau l-ar fi durut ceva.

Viaţa scriitoarei George Sand gonea înainte năvalnic, plină de zile rodnice, prodigioase, de speranţe tumultuoase. Nu e de mirare că se îndepărta de el tot mai mult, ca şi cum ar fi pierit din privirile lui, estompîndu-se. Francezii au o vorbă: *loin des yeux, loin du coeur*. Cei de pe malurile Vistulei zic: ochii care nu se văd se uită.

Oare toată lumea, toţi oamenii, toate problemele lor, ca şi acelea ale lui, proprii, vor începe să i se estompeze în priviri şi în inimă, să-i devină indiferente? Nu cumva aşa începi să te pregăteşti, fără să-ţi dai seama nici tu, pentru cea din urmă despărţire? Nu cumva astfel te aperi de suferinţe, de spaime copleşitoare?

Aparent îi mai rămăseseră mulţi prieteni. Aşa se numeau ei înşişi, şi nici Frederic nu le spunea altfel. Dintre cei într-adevăr apropiaţi, făcea parte şi Delacroix, care încerca sfios, stîngaci să reînvie între ei vechea prietenie. Frederic tăcea, iar Delacroix schimba repede vorba.

Erau şi alţii: Grzymala, domnişoara de Rozières, Delfina... Socotind numărul prietenilor şi prietenelor, ale relaţiilor lui de societate, ar fi putut număra duzini, dacă n-ar fi existat un amănunt — un fapt, s-ar părea neînsemnat.

Venise şi vara. Încet, încet îşi luau rămas bun, plecau, se împrăştiau cu toţii. În fiecare zi dispărea unul sau altul. Plecaseră Delfina, Czartoryski, Leo... Palatele din *faubourg* Saint-Germain şi Saint-Honoré rămîneau pustii. Veniseră căldurile, zilele înăbuşitoare, pline de chin, sub cerul albit de soarele dogorîtor. În asemenea zile sîngele umfla vinele la tîmple ca plumbul topit.

La Nohant, fără îndoială, pajiștile argintate de rouă străluceau, înfloreau trandafirii roșii. Iar aici nu mai puteai să respiri. Unde sînteți, bogați protectori și prieteni? Cu compasiunea, cu vorbele voastre dulcege ați închis calea spre Nohant. V-ați ajuns scopul.

Iar la Paris nu se mai putea respira.

SE DESPRIMĂVĂREAZĂ

La 20 februarie a apărut un nou număr din *Gazette musicale.*

Servitorul l-a adus o dată cu poșta de dimineață și cu ciocolata. A întrebat dacă trebuia să cheme medicul și în ziua aceea. Frederic a dat din mînă enervat — nu era nevoie.

Poșta nu adusese nimic important. Doar o singură scrisoare amuzantă de la o fată, cu siguranță foarte tînără, și cu toată declarația exaltată, era totuși timidă. Scrisul unei eleve de pension, stilul inspirat din romanele naive de dragoste. Frederic zîmbea : cum o arăta fata aceea necunoscută ? În sfîrșit, dădu din mînă, puse scrisoarea deoparte și uită de ea.

Cronica din *Gazette musicale* era bineînțeles la loc de cinste. Se enervă însă de la primele fraze. Vorbe, vorbe, vorbe... entuziasm, buchete de flori, reverențe, ca la contradans, dar nici o idee cu conținut. Ca un negustoraș care-și laudă în fața clientelei o marfă rară, scumpă. Nu era de mirare : gazeta o finanța Schlesinger, care avea tot interesul ca marfa să nu se învechească. Concertul lui Frederic Chopin, senzația stagiunii muzicale, era bineînțeles un prilej admirabil pentru asemenea gen de publicitate gazetărească.

„Concertul dat de Arielul [1] pianului este un eveniment mult prea neobișnuit, pentru ca ușile sălii de concert să

[1] Personaj fantastic din „Furtuna" de Shakespeare.

rămînă larg deschise oricăror amatori de muzică, așa cum se întîmplă la alte concerte...

Mult mai ușor e să descrii ovațiile furtunoase cu care era întîmpinat artistul de public, entuziasmul pe care îl stîrnea, decît să pătrunzi tainele artei lui, care nu are pereche pe pămînt... A cîntat studii, mazurci, valsuri și, în afară de acestea, a interpretat împreună cu Franchomme minunata sa *Sonată*.

Nu e cazul să se întrebe cum au fost interpretate aceste capodopere, doar ca volum mai mari sau mai mici. Am mai spus că nu vom descrie miile de nuanțe ale inegalabilului geniu..."

Frederic aruncă gazeta cît colo și izbucni în rîs. Ce putuse să scrie un idiot!

„...inegalabilul geniu, a cărui condiție fizică e în totul pe măsura însușirilor sale sufletești."

Condiția fizică a geniului! După a patra chemare la rampă, geniul abia mai putea să se încline. Imaginea sălii fusese acoperită deodată ca de o perdea. Murmurul, aplauzele, ovațiile se pierduseră în depărtare, abia mai găsise drumul spre ieșirea de pe scenă. Se orienta numai după lucirile alb-negre ale claviaturii...

Servitorul aprinsese focul în sobă, pe parchet licărea limba unei flăcări tremurătoare. Dimineața era întunecoasă. În cameră se răspîndise o căldură plăcută. Focul duduia molcom în sobă. Închizînd ochii, puteai să-ți învii în suflet mica mansardă din cartierul Cracovia, litografia care-l reprezenta pe Mickiewicz tînăr, aninată de peretele camerei tînărului Chopin, huruitul echipajelor care treceau în goană, strigătul precupețului, melodios, dar obosit: „Ceapă, usturoi, coșuri de pa-a-a-pu-ră-ă-ă".

Ziua prevestea primăvara — vîntul îndoia crengile desfrunzite, se zbătea agitat, printre acoperișuri și turle.

Gripa, pe care o contractase la concert, nu-l supăra de fapt prea mult, amintea doar apropierea primăverii, anotimpul pe care, în ultimii ani, fusese nevoit adesea să-l petreacă în pat. Zilele treceau tihnite, plicticoase. Primea puține vizite. De cîteva ori venise doctorul Louis, un omuleț agitat. Părea chiar un pic zăpăcit. Flecărea verzi și uscate despre cele petrecute în oraș, despre ceea ce scriau gazetele, pe care Frederic n-avea chef să le

citească. Apăruse pe neașteptate și Pierre Leroux. Cînd îl anunțase servitorul, Frederic își simțise deodată inima tresărind : în ce calitate sosea acel oaspete rar, acel *directeur de conscience* ?[1] Ca trimis plenipotențiar, sau numai ca musafir ?

Neliniștea lui fusese fără temei. Leroux stătuse aproximativ o oră, vorbise despre tot felul de lucruri neinteresante și fusese foarte politicos. După obiceiul lui dintotdeauna, privea spre interlocutor de parcă nu l-ar fi văzut, parcă fixînd cu privirea o imagine mult mai îndepărtată și mai nedefinită decît fața lui Frederic, proiectată pe fondul camerei cochete. O singură dată se înviorase brusc : cînd Frederic, plictisit, abordase un subiect politic, problema ultimului discurs pe care-l ținuse la Cameră ministrul afacerilor interne. Nu știa nimic precis despre el, își amintise doar anumite aprecieri nu prea clare, pe care le exprimase medicul în legătură cu acest subiect.

Auzind numele ministrului, Leroux ridică deodată capul :

— Nici chiar Polignac[2] n-a îndrăznit să vorbească astfel, zise el cu o voce calmă, dar amenințătoare, nici chiar Polignac n-a îndrăznit să mizeze atît pe forța poliției și pe slăbiciunea poporului.

— Polignac ? întrebă mirat Frederic. Cînd s-a întîmplat asta ?

Leroux zîmbi. Știau amîndoi cînd fusese : cu optsprezece ani mai înainte. Frederic îl privea nedumerit. Leroux zîmbi și mai vesel, parcă voia să glumească :

— Cînd ? înainte de revoluție.

Frederic tăcea. Iar Leroux, ca și cînd ar fi epuizat orice subiect de conversație, se ridică și-și luă rămas bun, ca și cum n-ar fi observat privirea întrebătoare a amfitrionului. După ce plecă, Frederic chemă repede servitorul și, cu toată ora înaintată, ceru să-i aducă ziarele.

Le răsfoi neliniștit, dornic să afle ce se întîmpla. În *Courier Français* descoperi pasaje ale unui discurs rostit de pe băncile opoziției împotriva guvernului : „Franța

---

[1] Duhovnic (în lb. fr.).

[2] Aluzie la prințul de Polignac, ministru al afacerilor externe între 1829—1830, principal consilier al lui Carol al X-lea.

a răbdat prea mult, citea el, acum se ridică însă împotriva corupției care a pătruns profund... iar guvernul vrea cu tot dinadinsul să închidă gura poporului cu pumnul poliției..." În schimb, proguvernamentalul *Journal des Débats* persifla „amenințările confuze, nebuloase, care se vor împrăștia ca fumul în fața măsurilor energice ale guvernului".

Citind aceste cuvinte, Frederic își aruncă privirea prin camera pustie, cuprins parcă de o spaimă subită. Era tîrziu, ora liniștii celei adînci. Doar inima bătea greu, dureros.

„Măsurile energice ale guvernului" — cuvinte cunoscute de mult. Erau folosite în *Journal des Débats* atunci cînd poliția învîrtea pe deasupra capetelor studenților săbiile și paturile de armă, cînd bluzele albastre ale *ouvriers*-ilor care manifestau, cerînd de lucru și pîine, erau înroșite de ecoul sec al salvelor. Măsurile erau patrulele de jandarmi care circulau pe toată întinderea Europei, erau cioclii care duceau la gropile comune sicriele din scînduri nedate la rîndea. De cîte ori vor mai spăla ploile la Paris urmele de sînge ale acelor „măsuri energice" de pe caldarîmul din Montmartre, din Quartier Latin, de pe strada Transnonain[1] și de pe bulevarde? Ochii fetei din Tirechappe, amenințători, vrăjmași, întunecați de ură, înviară pe neașteptate în fața lui, dureros, ca un fior prevestitor de boală.

În noaptea aceea n-a putut să doarmă mult. Pendula, pe perete, suna sferturile de oră. Fiecare sfert de oră dura o veșnicie. Gîndurile se învălmășeau, roiau chinuitor, haotic. Iată, mulțimea trecea pe Boulevard Poissonnière, manifestînd pentru libertatea ei și a Poloniei. Pe caldarîm tropăiau copitele cailor. În depărtare se înălțau flăcări...

---

[1] Unul din cele mai sălbatice și rușinoase acte ale monarhiei din iulie. În timpul răscoalei maselor populare din Paris, în aprilie 1834 (răscoală care a izbucnit sub influența mișcărilor de la Lyon, vezi nota de la pag. 217), pe strada Transnonain este ucis un ofițer din rîndul forțelor represive. Cum aceasta se întîmplase sub ferestrele casei de la nr. 12, locuitorii imobilului au fost uciși pînă la unul.

Apoi apărea figura neamțului din Stuttgart, care striga cu glas sugrumat : *Warschau ist erobert ! Warschau ist erobert !*

Prin noapte se perinda amintirea acelora care ridicaseră de atîtea ori pumnii, pietrele și armele, ca să piară, să ia drumul pribegiei, să moară de oftică printre străini, să fie puși în lanțuri, să fie spînzurați în ștreangul „măsurilor energice". În mintea lui învie amintirea drapelului zdrențuit din rue Taranne și a tristeții bătrînești a lui Lelewel, țipetele fetei din Tirechappe și povestirile de groază despre temnițele din fortăreața Schlüsselburg.

Leroux vorbea despre revoluție. Pomenea de fuga lui Polignac, de fuga lui Carol al X-lea. Ei și ? Revoluția din iulie i-a gonit și... a trecut ca o furtună de vară. Le-au luat locul patrulele de jandarmi ale lui Ludovic-Filip. La Grenoble și la Lyon, muncitorii, puși la zid, strigau în fața plutoanelor de execuție : *Vive la liberté !* și *Vive la Pologne !* Iar la vestea căderii Varșoviei, ministrul noului rege, ministrul guvernului format după revoluție, declara simplu :

— *L'ordre règne à Varsovie !*

Da, la Varșovia domnea ordinea.

În acea noapte de februarie a anului 1848, Frederic nu mai credea în nimic și în nimeni. Cuvintele lui Leroux răsunau doar ca o amenințare a destinului. Ca o prevestire a unei noi lupte, a unei noi... înfrîngeri. A unei noi înfrîngeri, a altor mii de muribunzi.

Deodată, Frederic se așeză pe pat, parcă trezit dintr-un coșmar. Privea îngrozit conturul ferestrei, care se desprindea din întunericul difuz al nopții. În stradă, răsuna ecoul pașilor cîtorva perechi de bocanci cu ținte și potcoave : trecea o patrulă.

— Da, la Paris domnea ordinea.

În zilele următoare s-a simțit atît de rău, încît a poruncit să nu fie primit nimeni. Au sosit cîteva bilețele din Saint-Honoré și, la un moment dat, a auzit glasul lui Delacroix. Pînă s-a hotărît să-l sune pe servitor, a răsunat zgomotul surd al ușilor ce se închideau, și liniștea

a pus iar stăpînire pe tot apartamentul. Parchetul scîrţîia uşor sub pasul servitorului, care primise de mult dispoziţii să poarte pantofi cu talpă de postav.

Doar doctorul Louis avea intrare liberă. După vizita lui Pierre Leroux, Frederic începuse să înţeleagă sensul agitaţiei acestuia şi al monologurilor sale cam confuze. După aceea, un timp, părea că doctorul se mai liniştise : dar numai în aparenţă. Cînd a sosit, în dimineaţa de 22, Frederic l-a privit aproape cu ură. Doctorul îl întreba cum dormise, îl asculta, îi lua temperatura. Totodată, însă, revenea mereu la evenimentul acelei zile : manifestaţia opoziţiei interzisă de guvern. Îşi freca mîinile înroşite de ger. Pe sprîncene şi în barbă avea picături de zăpadă topită, dinspre el adia răceala umedă a desprimăvărării.

De obicei avea grijă să nu se apropie astfel de pacient. De data aceasta însă neglija chiar şi o asemenea măsură elementară de prevedere. Fără a mai aştepta răspunsul la întrebările de ordin medical, revenea mereu la evenimentele politice. După părerea lui, situaţia era foarte confuză. Deşi ziarele opoziţiei îndemnau la linişte şi la păstrarea calmului, totuşi, încă de la ora nouă, Place de la Madeleine şi Place de la Concorde gemeau de lume. Domina albastrul bluzelor muncitoreşti. Era de asemeni foarte multă studenţime. Se zăreau numeroase jobene ale burghezilor, chiar foarte elegante. Nu era neînsemnat nici numărul uniformelor Gărzii Naţionale.

— Ce-o să se întîmple ? se întreba el agitat. Am auzit cu urechile mele. A trecut pe lîngă mine un grup de studenţi. Am auzit deslușit : „Pe baricade, pe baricade". Guvernul ameninţă, mulţimea ameninţă. Guvernul e o bandă de tîlhari, dar... hm, baricade. Pentru somn cred că am să prescriu... să vă prescriu... a rămas pe gînduri o clipă, dar n-a putut să renunţe la subiectul zilei. În definitiv, să fim sinceri. Nu cumva tocmai acum e momentul, tocmai acum e momentul pentru baricade ?

Frederic privea absent, în gol. Luă o carte de pe măsuţă.

— Prima dată îmi cade în mînă cartea aceasta, doctore dragă : Avadoro, *Histoire espagnole*. Încîntătoare lec-

tură. Pe jumătate roman, pe jumătate tratat ştiinţific. Subtilitatea lui Diderot plus vigoarea lui Voltaire. Citind acest volumaş, uneori uiţi de istoria întregii lumi.

Doctorul Louis îl privea cu gura căscată :

— Poftim ? întrebă el.

— Am auzit, continuă Frederic, că există şi partea a doua : *Dix journées de la vie d'Alphonse van Worden.* N-o găsesc însă nicăieri. N-ai auzit cumva de ea pe undeva ? Un roman, pare-se celebru, datorită faptului c-a fost plagiat de cineva...

Doctorul tăcea. Abia după cîteva clipe dădu din cap.

— Nu, n-am auzit.

Surprinzînd însă căutătura pacientului, coborî repede privirile, atîta nelinişte şi chin se citea în ochii lui. Se mustră în sine. Ca să vezi — el, medicul, uitase de suferinţa ilustrului său pacient. Îşi zicea că nimerise una din zilele acelea foarte grele, cînd bolnavii nu mai speră să apuce primăvara, cînd o dată cu amurgul îi obsedează gîndul morţii.

Îl mai consultă încă o dată, cu toată seriozitatea. Scrise încă două reţete şi explică de două ori nu numai modul de administrare a medicamentului, dar şi rostul acţiunii sale binefăcătoare. Frederic asculta cu atenţie, privindu-şi mîinile şi dădea din cap uşor aprobativ.

Cînd medicul ieşi, se dădu jos din pat şi se duse la fereastră. Doctorul Louis se urca în trăsură, ţinîndu-şi jobenul cu mîna, ca să nu i-l sufle vîntul. O clipă după aceea, strada rămase pustie. Vîntul spulbera lapoviţa în toate părţile, geamul se aburea mereu şi trebuia să-l şteargă cu mîneca.

Caldarîmul lucea umed, negru. Ferestrele caselor de peste drum erau tăcute, moarte. Lumina cenuşie a zilei se reflecta în geamurile lor întunecate.

Frederic se aplecă uşor înainte, cu palmele rezemate pe pervazul ferestrei.

Prin mijlocul străzii trecea un grup compact de studenţi. Nu, nu erau numai studenţi. Se zăreau de asemenea vreo trei, patru bluze albastre. Tinerii păşeau repede, aproape că alergau. Nu-şi fereau feţele de

lapoviţa care bătea pieziş. Unul dintre ei strigă ceva, ceilalţi răspunseră, rîzînd. Strigătele fuseseră luate de vînt, dar Frederic vedea limpede chipurile tinerilor; studentul cel scund şi slab i-l amintea parcă pe Maurycy.

Cîţi erau cu toţii? Douăzeci, treizeci?

Cel care strigase ridică mîna, parcă ar fi arătat ceva şi reteză aerul, ca şi cînd ar fi mînuit o sabie. Unde îi ducea soarta?

La una din ferestrele de vizavi se zări un chip palid de femeie. Frederic se rezemă de pervaz, nesigur pe picioare, greoi, ca după cel mai chinuitor atac de tuse. Şopti:

— Cît mai durează... Cît?

În şoaptele lui tremurau aceeaşi nelinişte, acelaşi chin, care-l înspăimîntaseră atît pe doctorul Louis. În clipa aceea, Frederic nu se gîndea la boala lui. Privea strada, acuma tăcută, pustie.

În geamuri bătea mereu lapoviţa acelei zile ce vestea primăvara.

În seara zilei de 23 februarie a ieşit din Piaţa Bastiliei prin Boulevard des Capucines un cortegiu cu un steag roşu în frunte. Flăcările torţelor aruncau asupra caselor şi feţelor omeneşti licăriri roşietice, bătute de vînt, pîlpîitoare, neliniştite.

La ora opt şi jumătate cortegiul s-a oprit în faţa cordoanelor infanteriei, care barau drumul. Soldaţii priveau întunecaţi spre oamenii care stăteau în faţa lor, pîlpîirile roşietice ale torţelor aruncau reflexe stinse pe ţevile şi pe trăgaciul armelor.

Locotenent-colonelul Conrand primise ordin să nu lase pe nimeni să înainteze, aşa că interzisese trecerea manifestanţilor. Minutele se scurgeau unul după altul, dar mulţimea nu dădea înapoi, presînd tot mai puternic. Locotenent-colonelul, care stătea în faţa trupei, era împins cu umărul de un vlăjgan bărbos. Ofiţerul simţi că i se suie sîngele la cap de furie. Ridică mînerul sabiei şi-l izbi pe bărbos în coşul pieptului, dar în aceeaşi clipă căzu, trăsnit de un pumn uriaş. A doua lovitură reuşi s-o evite. Cu spaimă în ochi, pierzîndu-şi chipiul, se refugie în mijlocul soldaţilor săi.

Şi deodată, la comanda lui, ţevile armelor se îndreptară spre mulţime. În acelaşi timp răsună ţipătul ascuţit al unei femei înnebunite de spaimă. Din mijlocul manifestanţilor fu aruncată înspre ţevile întinse o torţă, dar, încă înainte de a fi căzut în noroi, ca să se stingă sfîrîind, sergentul din flancul frontului apăsă pe trăgaci.

O clipă după aceea deasupra bulevardului detună o salvă. O auzi întreg Parisul. Steagul se clătină, dar, înainte de a cădea pe caldarîm, mîna cuiva îl înălţă din nou.

La marginea trotuarului se tîra un bărbat cu faţa plină de sînge. Ţipătul aceleiaşi femei se auzea mereu. Un student tinerel de la Politehnică şopti doar o frîntură de frază, pe care nimeni n-o auzi şi, cu o mină mirată, se prăbuşi la pămînt. Alături de el, căzu în aceeaşi clipă, cu braţele date în lături, un om cu părul alb şi cu o cocardă alb-roşie, prinsă la reverul hainei.

Salva trasă de regimentul de infanterie a trezit tot Parisul. Scurt timp după aceea, ca un ecou sumbru al acelei salve, aproape în toate cartierele oraşului au început să bată clopotele sunînd alarma. Clopotele nu sunau însă alarma. Vesteau doliul şi mînia poporului. Pe străzi înainta mereu cortegiul din Boulevard des Capucines. În fruntea lui mergea un car luminat de pîlpîirile torţelor, înconjurat de oameni cu chipurile pline de mînie, mai puternică decît spaima.

În car zăceau cadavrele ridicate de pe caldarîmul bulevardului. Femeia cu buzele întredeschise pentru un strigăt care avea să rămînă veşnic mut, studentul de la Politehnică, în vîrstă numai de nouăsprezece ani, schimbat la faţă, îmbătrînit de moarte, bătrînul cu cocarda alb-roşie la reverul hainei. Cînd cădea asupra ei lumina torţelor, panglica nu mai era decît roşie.

Clopotele băteau, trezind Parisul. Cortegiul înainta în dangătul lor, şi, pe unde trecea, se înălţau baricade. Se luminau tot mai multe ferestre: în ziua aceea Parisul hotărîse să se scoale cu mult înaintea zorilor. Ploua fără contenire, torţele sfîrîiau, dar nu se stingeau. Flăcările lor erau aţîţate de vîntul care răspîndea glasul clopotelor pe deasupra oraşului.

Ecoul lor cadențat îl trezi și pe Frederic. În primul moment, i se păru că nu era decît sîngele care îi bătea în tîmple, care îi pulsa în urechi. Curînd după aceea, înțelese însă sensul acelei muzici. Se apropie de fereastră și ascultă.

Uneori... uneori părea că în larma aceea îndepărtată prindea un ecou cunoscut : fie ritmul, rezonanța basilor pianului, fie ritmul... acompaniamentul *Preludiului nr. 4*. Cînd îl compusese ? Oare nu în acele zile cînd auzise vestea : *Warschau ist erobert ?*

Deasupra Parisului se ridicau pălălaiele incendiilor. Închise ochii ca să nu le vadă, dar lumina licărea chiar și prin pleoapele strînse. În urechi răsuna fără contenire acel greoi motiv al basului, în tonalitatea re minor. Ce să facă, cum să nu-l mai audă ?

Ziua următoare se trezi scăldat în soare, de parcă s-ar fi revărsat primăvara. Și tocmai în acea zi, orologiile Parisului au început să-și rotească arătătoarele cu o repeziciune ametitoare. Evenimentele le grăbeau mersul, evenimente uimitoare, neprevăzute. Ele goneau timpul, îl fugăreau, se tălăzuiau ca torentul tumultuos al apei cînd rupe zăgazul.

Ecoul salvelor de pe Boulevard des Capucines nu amuțise. Guvernul lui Guizot căzuse în ajun, cînd se constatase că regele nu se putea bizui pe Garda Națională. Membrii acesteia se alăturaseră noaptea cortegiului care mergea în urma carului cu cei uciși. Zvîrliseră armele, sau le îndreptaseră împotriva regimentului regal. Din oră în oră erau dezarmate tot mai multe posturi de poliție. Regele încredințase contelui Molé [1] misiunea formării noului guvern, dar contele, după încercări zadarnice, după rugăminți sau amenințări, își depuse mandatul numai după cîteva ore.

În dimineața zilei de douăzeci și patru, pe ziduri puteau fi citite manifeste : „Poporul va hotărî, glăsuiau

[1] *Mathieu-Louis* (1781—1855), în repetate rînduri ministru în timpul lui Ludovic-Filip.

ele, dacă ceea ce se întîmplă sînt niște tulburări oarecare, sau dacă este pur și simplu revoluția" [1].

La orele cinci dimineața, mareșalul Bugeaud [2] a trimis în oraș trei coloane de trupe. Coloanele trebuiau să înlăture zecile de baricade. Pe unele din ele le-au înlăturat, dar, după îndepărtarea trupelor, baricadele se înălțau din nou, blocînd străduțele înguste, atingînd adesea înălțimea catului întîi al caselor. Una din coloane își pierduse tunurile, iar pe străzile laterale, toate avanposturile și patrulele erau dezarmate pe loc.

În jurul orei nouă, coloanele au început să se retragă. Pînă la amiază căzuseră în mîinile poporului mai multe edificii publice : cinci căzărmi, palatul de justiție și, în sfîrșit... prefectura de poliție.

Erau niște tulburări oarecare, sau revoluție ?

Dinspre castelul de apă se auzea ecoul focurilor de armă. Castelul apăra accesul spre reședința regelui, palatul Tuileries. Acolo ocupa poziții un detașament din regimentul 14 infanterie, acel regiment care barase calea manifestanților pe Boulevard des Capucines.

În palatul regal se auzea răbufnitul sec al împușcăturilor. Deodată, focurile de armă încetară. Orologiile arătau ora unu după amiază.

La acea oră, un bărbat corpolent, cu obraji zbîrciți, scofîlciți și cu ochii rătăciți de spaimă, așezat la o masă mare, într-o sală plină de aurării și oglinzi, înconjurat de o mulțime de domni în fracuri elegante și de generali în uniforme brodate cu fir, el însuși însă cenușiu și stîngaci, într-un costum civil îmbrăcat în grabă, își lăsase capul deasupra unei hîrtii.

---

[1] Începută la 22 februarie 1848, revoluția burghezo-democrată din Franța avea drept principal obiectiv lichidarea dictaturii părții celei mai parazitare a burgheziei — aristocrația financiară. Principala forță motrice a revoluției a constituit-o clasa muncitoare, care a avut un rol deosebit în luptele de baricade din 22—24 februarie, în urma cărora a fost răsturnată monarhia lui Ludovic-Filip și proclamată republica. Guvernul provizoriu creat în aceste zile era un guvern burghez, incapabil să satisfacă revendicările clasei muncitoare. Burghezia îl va aduce la cîrma țării, ca președinte al republicii, pe Ludovic Napoleon Bonaparte ; acesta, în 1851, printr-o lovitură de stat, se va proclama împărat.

[2] Mareșalul Bugeaud (1784—1849), guvernator general al Algeriei, reprimase în diverse rînduri mișcările de masă în preajma revoluției din 1848.

Î se auzea respirația greoaie. Pana scîrțîia pe hîrtie...

Regele Ludovic-Filip semna actul de abdicare.

Poporul hotăra : erau niște tulburări oarecare, sau pur și simplu revoluția ?

Ludovic-Filip abdicase în favoarea nepotului său. La știrea aceasta, strada izbucni în hohote de rîs, mai amenințătoare ca un strigăt de ură. Mai răsunătoare. Peste rîsul acela, se înălță deodată strigătul, tot mai tumultuos, tot mai triumfal : *Vive la République ! Vive la République ! Vive la République !*

Acest strigăt îl însoțea în fuga lui pe fostul rege, care, în drum spre Le Hâvre, ordonase să fie goniți caii nebunește, astfel că, la primul popas de noapte, splendidul roib mijlocaș s-a prăbușit la pămînt, vărsînd sînge înspumat. Același strigăt acompania dezbaterile Camerei, în care unii dintre deputați încercau încă să salveze monarhia, în persoana ducesei de Orléans, regentă desemnată de monarhul detronat. Sala Parlamentului era din ce în ce mai plină, oamenii se înghesuiau în galerii, pe culoarele de trecere și coridoare. Se zăreau bluze muncitorești, panglici roșii împletite în părul femeilor, șepci de studenți de la Politehnică.

În timp ce vorbea deputatul Barrot[1], pledînd cauza regentei, un puștan, cu un ciorap vechi tras pe cap, în chip de bonetă frigiană, începu deodată să strige „cucurigu", străduindu-se din răsputeri să imite cît mai bine trîmbițatul cocoșului : da, cocoșul galic acoperea glasul înfiam al apărătorilor monarhiei. Mulțimea secondă strigătul puștanului, izbucnind în hohote de rîs tot mai avîntate, tot mai năvalnice. Hohotele se transformară curînd în strigăte :

— *A bas le roi ! Vive la République !*[2]

Barrot păli, coborînd în grabă de la tribună. Înspăimîntat, parcă zărind în fundul sălii umbra roșie a „văduvei", se ascunse după colegii lui. Cînd se potoliră pentru o clipă strigătele, în cameră se auzi ecoul unei

[1] *Odilon Barrot* (1791—1873), politician francez reacționar, cu aspirații reformiste.

[2] Jos cu regele ! Trăiască Republica ! (în lb. fr.).

furtuni îndepărtate : străzile Parisului își strigau mereu lozinca, poporul își luase soarta în mînă :

— *A bas le roi ! Vive la République !*

A doua zi, vorbi în fața primăriei socialistul Louis Blanc, membru în guvernul provizoriu. Era aproximativ ora patru după-amiază. În liniștea care se așternuse, Blanc strigă :

— Cetățeni ! Guvernul proclamă republica !

Republica era scăldată în soare. Vîntul de miazăzi adusese un val de căldură. Cerul avea nuanțe de smaragd, ca mările Sudului. Așa începea primăvara anului 1848.

În apartamentul de pe rue Pigalle, puteai de pe acum să deschizi ferestrele la ora prînzului. Aerul călduț, binefăcător înflorea un zîmbet ușor pe buzele bărbatului cu fața palidă, puțin buhăită, care ședea în fotoliu. Printre crengile copacului din apropiere își picura trilurile înalte de coloratură o pasăre necunoscută.

În prima săptămînă din martie, Frederic începuse să iasă. Nu mai putea să stea în casă. Puțin îi păsa că prietenii uitaseră de el. Cu o săptămînă mai înainte, servitorul îi întorcea pe toți de la ușă ; nu era de mirare că acum nu prea se mai înghesuiau. Dar, nu aceasta era cauza acelei răceli a prietenilor și cunoscuților.

N-are rost să vorbim prea mult despre Perthuis, Caraman sau Flahaut. În acele zile, saloanele rămăseseră pustii. Înviau brusc în minte memorabilele zile de odinioară, cînd Parisul vuise pentru întîia oară de ovații în cinstea republicii.

Trecuse o jumătate de veac de la acele zile, și totuși spaima lor nu fusese uitată. Spre sfîrșitul lunii februarie, multe echipaje părăsiseră Parisul, noaptea sau în zori. Palatele de pe malul drept al Senei erau pustii, în ele rămăseseră doar lacheii și valeții care moșteniseră de la stăpînii lor spaima de teroarea republicii și nu mai puținul dispreț pentru ea.

Dar nu pe acești „amici" căuta Frederic să-i vadă.

În zilele acelea, dorea mai întîi de toate să stea de vorbă cu compatrioții lui. Reluă chiar tot felul de cunoștințe vechi. Încă din prima zi se dusese la Koźmian. Asculta în tăcere tot ce se vorbea, doar asculta, dar cu

mult interes. Subiectul care se discuta peste tot, începînd cu palatul prinţilor Czartoryski şi terminînd cu zeţarii polonezi de la tipografia din rue Rivoli, atrăgea ca un magnet. Nu puteai să te îndepărtezi, să-ţi scape vreun cuvînt.

Ministrul afacerilor externe al Republicii, adevăratul conducător al guvernului ei, poetul Lamartine, primind o delegaţie a polonezilor în Place de la Grève, le răspunsese astfel: „Cred că nu mai e nevoie să spunem ce sentimente are Republica pentru fiii Poloniei. Din zilele urgiei abătute asupra patriei voastre, cauza Poloniei a constituit nu numai un proces de conştiinţă, dar o durere vie pentru conştiinţa Europei. Pentru sîngele pe care l-aţi vărsat pe toate cîmpurile de bătălie, Franţa vă datorează astăzi nu numai cuvinte de îmbărbătare şi lacrimi de compasiune, vă datorează sprijin moral şi ajutor efectiv. Fiţi convinşi că Franţa îşi va plăti datoria, încredeţi-vă în inimile a treizeci şi şase de milioane de francezi!"

Ce cuvinte minunate! Ascultîndu-le, bătrînii soldaţi nu se ruşinau să lăcrimeze. Francezii îi ridicau pe polonezi în braţe. La Paris se striga pretutindeni: *Vive la Pologne!*

Auzind despre cuvintele lui Lamartine, Frederic ridicase imperceptibil din umeri. Ochii celor care i le relatau erau prea luminaţi de speranţe, pentru ca el să poată mărturisi pe loc ce credea despre Lamartine şi despre cele spuse de el. Doar îl cunoştea pe Lamartine. Pentru o clipă de popularitate, acest om ar fi vîndut întreaga omenire, pentru o minciună de efect, tot adevărul. Înalt, cu un farmec bărbătesc neobişnuit, cu fruntea albă, cu părul şi barba de culoare deschisă, cu ochi minunaţi de poet şi filozof, avea în realitate un suflet de femeie uşuratică.

Era adevărat că te puteai încrede în inimile milioanelor de francezi. Dar nu era adevărat că te puteai încrede în cuvintele lui Lamartine. Cînd Frederic auzise de la Delacroix că Lamartine fusese numit ministru al Republicii, se aprinsese de mînie:

— Sînt curios, spusese el aspru — pentru ce gest o va sacrifica?

— Nu glumi ! tresărise Delacroix.

— Nu glumesc de loc, mormăise Frederic, îmi pare rău de Republică.

Delacroix nu voia să-şi enerveze prietenul. Zîmbise împăciuitor.

— Trăieşti, dragul meu, prea singuratic, spusese el, ai pierdut încrederea în oameni.

Frederic însă abia atunci se înfuriase de-a binelea.

— Da, se crispase el, într-un acces de mînie, trăiesc singuratic, pentru că îmi suport mai uşor defectele mele, decît pe ale altora. Şovăi, apoi continuă îndată : şi prefer boala mea, decît sănătatea altora.

Delacroix tăcuse, nespus de stînjenit. Frederic îşi ceruse scuze. Acum, cînd asculta aprecierile entuziaste asupra cuvintelor lui Lamartine, nu-şi mai spunea părerea cu glas tare şi nu căuta să-şi arate neîncrederea nici măcar prin gesturi. Era întrebat. Nu spune nimic ? Zîmbea în doi peri. Ce să spună ? Că avea o memorie mai bună decît ei ? Că îşi amintea ce spusese şi ce promisese cîndva Ludovic-Filip ?

Frederic învăţase să fie neîncrezător. Astfel că nu vedea cine ştie ce deosebire între corpolentul rege şi frumosul ministru al Republicii. Atît la unul, cît şi la celălalt simţea aceeaşi minciună, aceeaşi indiferenţă ascunsă în dosul cuvintelor.

Ar fi putut să se încreadă în studenţii care în dimineaţa aceea de februarie alergau pe rue Pigalle spre ţelurile lor necunoscute. Ar fi putut să se încreadă în mulţimea care striga : *Vive la Pologne,* în oamenii cu bluze albastre, care nu ezitau să se repeadă, cu acest strigăt pe buze, de-a dreptul în baionetele regimentului 14 infanterie regală, deşi nu-i cunoştea, şi probabil că nici nu-i va cunoaşte niciodată.

Pe rege şi pe Lamartine îi cunoştea însă. De aceea nu putea să se încreadă în cuvintele ce fuseseră rostite în Place de la Grève.

Credeau însă în ele prea mulţi pentru a putea să-şi exprime cu glas tare gîndurile amare. Koźmian şi Grzymala, Sniegocki şi Murawski, Lisiecki şi Kaminski, toţi repetau cuvintele lui Lamartine cu ochi scînteietori.

După cuvinte, sosise însă vremea faptelor. Ce-i drept, despre un ajutor armat nu putea fi „încă" vorba. În întreaga Europă însă începu să răsune ecoul clopotelor din Paris. Se ridicau baricade la Berlin și Milano, la Viena și Poznan. În Belgia și Austria se auzea același strigăt ca la Paris : „Trăiască Republica !" *Vive la République ! Es lebe die Republik !...* Iar în urma acestui strigăt, străbătea Europa un altul, geamăn cu el : „Trăiască Polonia !" *Vive la Pologne ! Es lebe Polen !*

Da, se deschideau drumurile către Polonia. La cererea populației din Berlin, regele Prusiei fusese obligat să elibereze pe deținuții politici polonezi. Părea că... la Poznan și la Cracovia luaseră ființă „Comitete naționale". Părea că rămăsese un singur pas de făcut pentru eliberarea patriei și că pasul acela trebuia să se înfăptuiască în curînd.

Lamartine, ca de obicei, nu-și precupețea cuvintele. În numele guvernului, promisese transportul gratuit pe calea ferată pentru toți polonezii care voiau să plece în Polonia.

În Polonia ! Iată secretul, iată motivul principal pentru care Frederic trebuia să-i viziteze pe Koźmian și pe Murawski, să se ducă la *café* „Feydeau", unde se adunau atîția alții, unde trebuia să asculte tot felul de discuții, cu neîncredere, cu teama că o nouă luptă nu va aduce nimic în afară de înfrîngere.

Vorbeau despre întoarcerea în țară. Zilele lunii martie fugeau tot mai grăbite, se apropia data de 26. În ziua aceea, urma să plece spre Polonia primul eșalon de voluntari. *Gazeta* apăruse cu o inscripție, al cărei text stîrnea un fior, străbătînd inima atît de speranță, cît și de neliniște : „Ultimul număr tipărit în străinătate". Se aflase de asemenea că eșalonul care pleca spre patrie urma să depună la granița franceză un jurămînt. Jurămîntul glăsuia că întoarcerea în emigrație era exclusă ; că nu mai era decît o alternativă : victoria sau moartea. În Italia, Mickiewicz își organiza legiunea lui, la Paris, primul detașament de voluntari urma să-l conducă colonelul Borzecki. În Franța soseau știri contradictorii

asupra unor prime ciocniri : primele lupte încununate de succes. Nimeni nu știa exact cu cine se dăduseră, contra cui și unde, dar fiecare zi aducea alte noutăți, astfel că cele vechi erau uitate, se uita că erau false, că erau departe de adevăr ca soarele de lună.

În anumite clipe, Frederic privea îngrozit în jurul lui. Ce îi aștepta ? — părea să întrebe privirea lui. Și ei tocmai despre aceasta vorbeau : de ceea ce îi aștepta — lupta. Și cînd spuneau luptă, gîndeau „casă". Ochii lor vedeau locurile copilăriei și ale tinereții, care li se păreau cu atît mai frumoase, cu cît erau înfrumusețate de toată amărăciunea atîtor ani de pribegie. Speranțele fuseseră tulburate o singură dată de mînie, de ceartă. La *café* „Feydeau" se petrecuse un incident, din pricina unui maior bătrîn care vocifera, se opunea categoric ca țara — țara aceea, a cărei libertate voiau s-o cucerească prin luptă — să se numească mîine *republică*.

Lisiecki, un bărbat încă tînăr, care tocmai rostise cuvîntul acesta — republică — pălise și se ridicase încet de la masă.

— Ce spui ? întrebă el.

Maiorul părea că e beat.

— Să nu aud de republică ! strigase el.

Săriseră în picioare mai mulți alții. Lisiecki striga că el avea cel dintîi dreptul să-l provoace pe maior la duel, deși altcineva i-o și luase înainte. Frederic nu mai vedea ce se petrece, din pricina celor care se ridicaseră de la locurile lor. Unul profera insulte în gura mare, dar cuvintele nu se puteau înțelege în hărmălaia ce se stîrnise. Cînd și cînd se auzea vocea răgușită, de tenor bătrîn, a maiorului. Frederic se crispă îndurerat, și-l trase de cot pe Koźmian.

— Haidem, zise el.

Koźmian voi să se împotrivească dar, privind fața lui Frederic, se ridică, ascultător. El nu se amestecase, dar faptul îl pusese totuși pe gînduri. Se vedea limpede că oscila, că în el se dădea o luptă. În cele din urmă, în trăsură, spuse cu jumătate de glas :

— Poate că-i adevărat. Republică ! Cine va guverna ?

Frederic își întoarse repede spre el fața palidă, crispată.

— Dar cine va lupta pentru ea ? întrebă el precipitat, cu glas scăzut.

Koźmian păru că se miră, și fața lui fu luminată de un zîmbet.

— Ce mai întrebi ? Noi ! strigă el. Noi !

Frederic închise ochii. Cine spusese oare sau scrisese cuvintele acestea amare : „...Nobili mulți s-au îndreptat spre unități, dar... dar fiecare dorea în primul rînd să fie avansat la gradul de ofițer. În caz contrar, nu mai voiau să servească în armată, nici să mai ducă arma și ranița"... Cine spusese : „...După izbucnirea revoluției din 1830, țăranii polonezi au fost tratați ca și înainte de revoluție. Atunci pentru ce oare și-au vărsat sîngele în lupte ?"

Koźmian, vesel, agitat, spunea ceva :

— ...și pe urmă, ascultă, am să-mi iau permisie de la regiment pentru două, trei zile. Mă duc, glonț, acasă. N-am să anunț pe nimeni, dumnezeu mi-e martor că n-am să-i anunț. Probabil că atunci o să fie vara în toi. O să-mi iau ordonanța... și, la drum, băiete. Drumul se desprinde pieziș peste cîmp, din șoseaua ce duce la Kalisz. Grînele au să dea în pîrg. O să ridic capul, o să văd o rîndunică. Calul o să sperie cu siguranță niște prepelițe. Am să intru la conac pe din dos, pe la acareturi. Careva o să mă zărească și o să strige că vin niște străini. Iar eu... iar eu...

— Mă iartă, dragul meu, zise Frederic. Ținea capul pe spate, vlăguit. Fruntea lui se încrețise. Se vedea aproape cu ochiul liber cum îi pulsează o vînă la tîmplă. Nu te supăra, însoțește-mă pînă acasă. Mă simt rău.

*

Trenul pleca dis-de-dimineață. Noaptea ridicase deasupra Senei trîmbe de ceață, și vîntul ușor nu reușise încă să le împrăștie. Copacii se profilau ca niște umbre,

iar casele, chiar și cele mai mici, păreau niște castele sau catedrale fantomatice.

Frederic venise să-și ia rămas bun de la Koźmian, deși criza de tuse din dimineața aceea îl obosise mai mult ca de obicei. În afară de aceasta, ceața îi tăia răsuflarea. Tîmplele îi erau scăldate în sudoare, mîinile îi tremurau. La drept vorbind, nu avea nici un rost să vină acolo, nu era util nimănui. Koźmian pleca într-un grup, ce-i drept restrîns, fără manifestații oficiale, cîntece și discursuri. Totuși, și așa se adunase la gară o mulțime de oameni. Cu acest prilej, unii dintre ei se cinstiseră încă de dimineață cu cîteva pahărele de punci sau de vin.

Fiecare dintre cei care plecau era înconjurat de zeci de prieteni, de cunoscuți și necunoscuți, nimeni nu asculta ce vorbeau ceilalți, fiecare spunea cîte ceva, dădea recomandări, împărtășea sfaturi. Frederic schimbă cîteva cuvinte cu Koźmian. Acesta însă nu prea îl asculta. Zîmbea absent, ca un om care nu știa ce-i rezervă viitorul. Adeseori, în privirea lui întunecată, se putea citi deodată foarte limpede simțămîntul neliniștii. Mereu se uita împrejur, parcă ar fi căutat cu privirea pe cineva foarte important, care încă nu venise, deși îi făgăduise că vine, părînd dezamăgit, deși spera încă.

— Mai aștepți pe careva? îl întrebă Frederic.

— Eu?

Koźmian dădu brațele în lături, neînțelegînd întrebarea.

— Nu aștept pe nimeni.

În aceeași clipă, doi inși cherchelițî îl împinseră de o parte pe Frederic și începură să-l îmbrățișeze pe Koźmian, să-l îmbrățișeze după obiceiul lituan, luîndu-și rămas bun cu glas cîntat.

Frederic se îndepărtă, oprindu-se ceva mai încolo. Iar îl năpădi tusea. Din fericire, ceața începu să se rărească. Încet, încet se risipea. Acoperișurile aurii ale turlelor luceau. Cîțiva bărbați de lîngă unul din vagoanele mai

îndepărtate începură un cîntec, dar tonul era atît de fals, că nu se putea înțelege ce cîntau. După cîteva clipe tăcură — se dăduse al doilea semnal. Călătorii începură să se urce în vagoane. Koźmian pusese piciorul pe scară, cînd deodată își aminti de Frederic. Alergă pînă la el. Buzele îi tremurau. Îl îmbrățișă.

— Ai să vii... ai să vii la Varșovia, spuse el. Ai să dai un concert... Varșovia te va auzi din nou, în sfîrșit. Ai să dai concerte peste tot, în Polonia eliberată...

Frederic zîmbi, politicos, amabil, aproape nepăsător.

— Concerte ? dădu el din cap cu îndoială. Cred că nu, dragul meu. Cariera mea s-a sfîrșit.

Rostise aceste vorbe ușor, fără părere de rău. Îl sărută pe Koźmian. Acesta voi să-l contrazică, dădu brațele în lături ca să-l îmbrățișeze, dar în clipa aceea începură să-l cheme tovarășii de la fereastra vagonului, și el sări pe scară.

Frederic nu voia să mai audă discuțiile nespus de incoerente de pe peron. Hotărî să se plimbe puțin de-a lungul căii ferate. La cîteva sute de metri mai încolo se afla un podeț, de pe care adeseori curioșii priveau trecerea trenurilor. Va putea să vadă de aproape, deși în fugă, vreun chip cunoscut, să-și salute prietenul, și astfel să salute încă o dată țara către care se îndreaptă acesta, să-și mai ușureze astfel dorul din inimă. Se temea să nu ajungă prea tîrziu la locul acela, nu cumva trenul să treacă mai înainte de a apuca el să fie acolo. Grăbi pasul, deși începuse să se sufoce încă înainte de a ieși din gară.

Ajunse totuși la timp. Era pe podeț, cînd, deasupra gării, se înălțară primii vălătuci de fum și de abur. Locomotiva fluieră de trei ori, apoi se auzi cel dintîi pufăit greoi al mașinii.

Alături de Frederic se opriseră doi tineri. Băiatul, căruia îi mijiseră primele tuleie ale bărbii, pe fața încă de copil, înlănțuia umerii unei blondine trandafirii, subțirele, și fredona o melodie cu glas pur de tenor. Fata îl privea atentă pe elegantul domn în vîrstă de lîngă ei.

îi stîrnea interesul fața lui obosită, dar distinsă. Băiatul îi observă privirea și se cam întunecă.

— Haidem, spuse el.

Și plecară.

Frederic zîmbi și, cu acest zîmbet, privi spre trenul care se apropia repede. Locomotiva uriașă, destinată pentru curse lungi, trăgea după ea cincisprezece vagoane. Puterea ei era vădită : îndată ce ieși din gară, luă repede viteză.

Trenul ajunsese aproape. Terasamentul vibra. Scîrțîitul osiilor, huruitul metalic al roților răsunau tot mai asurzitor.

Iată-l. Frederic ridică mîna, dar în aceeași clipă își dădu seama că nu putea ști în ce vagon și la care geam anume se afla Koźmian. Zîmbea, cu mîna ridicată, sperînd ca, dintr-o clipă în alta, să dea cu ochii de Koźmian. Se gîndea să-i strige ceva, să-i ureze drum bun, să-i facă semn cu mîna...

Degeaba. Trenul gonea prea repede pentru a mai putea deosebi trăsăturile cuiva, ochii cunoscuți, zîmbetul celui care trecea fulgerător.

Trenul se îndepărtă. Liniștea se lăsă din nou. Frederic stătea cu mîna încă ridicată, cu buzele încă întredeschise, gata să strige.

Nu știa că fusese zărit. Darnicki, care stătea la fereastră alături de Koźmian, recunoscuse trăsăturile bărbatului de pe podețul de lemn.

— Priviți ! strigă el — Chopin ! Chopin !

Îi făceau semn cu mîinile, îi strigau ceva. Berger flutura batista. În locul acela însă linia făcea o curbă, și silueta încovoiată, singuratică rămase în urmă, dispăru.

— Ce ziceți ? întrebă curios Koźmian. Ne-a văzut ?

Berger dădu din umeri. Murawski însă afirmă cu certitudine :

— Cum să nu ? Doar a ridicat mîna.

*

Frederic porunci vizitiului să pornească încet pe malul Senei. În zilele de primăvară, Sena amintea uneori de Vistula.

Într-un loc, în dreptul insulei Saint-Louis, lîngă Pont Marie, casele de pe insulă se oglindeau în fluviu ca și căsuțele din orașul vechi al Varșoviei. Acolo era un debarcader pentru șlepuri și pentru bărcile pescarilor, precum și cîteva tarabe pescărești. De pe mal duceau spre Pont Marie cîteva trepte de piatră. Era de ajuns să te oprești lîngă micul han de lîngă pod, sub platanii care creșteau pe malul rîului, și zăreai Vistula.

Bineînțeles, numai primăvara.

Frederic porunci vizitiului să lase caii în voie, și aceștia, simțind hățurile slabe, mergeau într-un trap ușor, vesel. Frederic privea spre „Vistula". Și vizitiul se uita la undele fluviului, care luceau în soare argintii, ca solzii de pește. Într-un loc se instalase pe mal un pescar cu o pălărie mare. Undele formau cerculețe irizate în jurul plutei de la undița lui.

Deodată, izbucni un țipăt de spaimă. Caii, speriați, se smuciră brusc într-o parte. Vizitiul îi struni din răsputeri, dar era prea tîrziu. Răsună alt țipăt, și mai disperat decît întîia oară. În același timp, izbucniră niște glasuri bărbătești amenințătoare.

Frederic se ridică în picioare. Vizitiul, palid, cu mîinile tremurînd, sări de pe capră și liniști caii, apoi se aplecă spre un om îmbrăcat mizer, întins jos, la marginea drumului. Omul scurma pămîntul cu mîinile, încercînd să se ridice în picioare, dar nu izbutea de loc.

Dinspre han veneau în fugă cîțiva oameni cu pumnii încleștați și o droaie de copii. Două femei strigau ceva de la ferestre. Numai pescarul cu undița nici măcar nu întoarse capul, să vadă ce se petrece, pesemne era surd. Doi inși l-au înșfăcat de umeri pe vizitiu, care nici măcar nu încerca să se împotrivească, doar bîlbîia ceva fără sens. Cîțiva s-au aplecat asupra celui care zăcea la pămînt. Trei inși, în frunte cu un vlăjgan foarte slab, cu pantaloni militari și o cămașă ruptă, pătată, cu mînecile suflecate pînă peste coate, încetiniseră pasul, apropiindu-se amenințători de Frederic. Frederic se uita fix la ei, de fapt fără a se neliniști, parcă ar fi zărit de

departe o scenă ciudată, greu de înțeles. Simțea doar o ușoară răceală în obraji.

— Înălțimea-voastră ați călcat un om, zise slăbănogul.

Frederic tăcea. Acest lucru pesemne că-l înfurie pe necunoscut :

— Aristocrat, ai ? întrebă el. Alteța-voastră princiară ? Sau numai luminăția-sa domnul conte ?

Întoarse capul către ceilalți.

— Au uitat de „văduva roșie" !

Apoi se strîmbă ca un bufon și, cu o umilință prefăcută, exagerată, încovoindu-se pînă la pămînt, se înclină în fața lui Frederic. Mătură drumul cu mîna, luînd un pumn de praf.

— Cum să vă numesc, înălțimea-voastră ? întrebă el din nou, privind printre gene.

— Ei ! Jacques ! strigă unul dintre cei ce-l înconjurau pe accidentat, care se bocea ca o babă.

Slăbănogul dădu din mînă, fără a întoarce capul.

— Așteptați. Vreau să-l văd... mormăi el, și întrebă din nou, privindu-l pe Frederic în ochi. Înălțimea-voastră ați călcat un om... așa că, spuneți, cum se numește înălțimea-voastră ?

— Numele meu e Chopin, răspunse Frederic.

— Ei ! Jacques ! strigă din nou un flăcău cîrn, apropiindu-se de trăsură, n-a pățit nimic. E beat ca un porc !

— Ei și ? răspunse Jacques, dar vădit mai puțin amenințător, privindu-l pe Frederic parcă mirat că nu avea nici un titlu, fără a fi totuși de fel prietenos.

— Așadar, cum trebuie să vă zic, înălțimea-voastră ! ? repetă el apăsat. Văzînd că nu i se răspunde, se aprinse și sări la vizitiu. Hei... slugoiule ! Cine e stăpînul tău ?

— Stăpînul meu... se bîlbîi vizitiul.

— Vorbește ! răcni Jacques.

— Stăpînul meu e un mare muzician, îngînă vizitiul.

Frederic abia putu să-și stăpînească o explozie de rîs la vederea mutrei nedumerite, tîmpe pe care o făcu slăbănogul.

— Un mare muzician polonez, repetă cu mai multă îndrăzneală vizitiul, văzînd ce întorsătură luau lucrurile. Cel mai mare muzician polonez din Paris.

Se așternu o clipă de tăcere. Slăbănogul se uită spre tovarășii care-l așteptau să ia inițiativa. Chiar și bocetele „victimei" încetaseră. Jacques zvîrli praful din pumn și-și șterse mîna de pantaloni.

— Polonez ? îl întrebă el pe Frederic cu îndoială.

Frederic zîmbi în colțul buzelor.

— Polonez, confirmă el.

Slăbănogul privi din nou în jurul lui, strîmbîndu-se de parcă ar fi primit deodată un bobîrnac peste nas. Pe urmă, iar se uită în sus.

— De ce domnia-voastră ?... începu el, apoi, deodată, zîmbi cu toată fața, descoperindu-și gingiile văduvite de dinți. Eu îi cunosc pe polonezi, spuse.

Vizitiul se simțea acuma complet stăpîn pe situație. Sări sprinten pe capră și luă hățurile în mînă. Oamenii care înconjurau trăsura se dădură la o parte. Zîmbind mereu, slăbănogul Jacques îl trase el însuși înapoi pe flăcăul cîrn, care se rezema de aripa trăsurii.

— Putem pleca ? întrebă Frederic.

— Domnule... răspunse stînjenit Jacques, căutînd disperat ieșirea din acea situație neplăcută.

O găsi în ultima clipă. Caii se urniră din loc, Frederic își ridică jobenul. Jacques se înseninâ deodată și răcni pe neașteptate atît de năprasnic, încît tresări chiar și pescarul de pe malul apei.

— Ei, băieți ! *Vive la Pologne !*

Strigară toți într-un glas cuvintele pe care se vede că le cunoșteau bine :

— *Vive la Pologne !*

Caii porniră în trap sprinten. Frederic se uită înapoi. Oamenii stăteau pe loc și repetau strigătul lui Jacques.

Frederic se gîndi să strige la vizitiu, să-l bată pe spate, ca să oprească trăsura. Ce-ar fi putut să le spună, cum le-ar fi putut mulțumi ? Se întoarse încă o dată și se uită înapoi :

Auzi din nou : *Vive la Pologne !*

Atunci, pentru întîia oară în ziua aceea, trecînd prin fața insulei Saint-Louis, lîngă Pont Marie, unde casele

de pe insulă, ce se oglindeau în Sena, semănau cu căsuţele vechiului oraş din Varşovia, simţi o nestăpînită, o adîncă emoţie. Străbătut de fiori, nu mai putu să-şi stăpînească lacrimile şi-şi acoperi ochii cu mîna.

Ziua în care o fiinţă mai mult sau mai puţin apropiată pleacă la un drum lung pare totdeauna celui care rămîne pustie, deosebită de toate celelalte. Lui Frederic nu-i plăcuseră niciodată scenele care însoţeau plecarea diligenţelor, fluturările de batiste, semnalul cornului, clipa în care diligenţa dispărea după colţul străzii. Cel care pleca se simţea totdeauna mai bine. Cel care rămînea parcă pierduse ceva nedefinit, simţea în gură un gust amar, era copleşit de tristeţe, de parcă cel plecat ar fi fost pîndit de o primejdie.

Puteai însă asemui oare plecarea unei biete diligenţe cu aceea a unui tren ? Frederic nu putea suferi gările. Arareori se hotăra să conducă pe cineva care lua trenul. Numai vederea liniilor de cale ferată, care se îngustau la orizont, alergînd către un punct nevăzut, îl tulbura, îl neliniştea. Fără îndoială că trenul, mijlocul acela nou de locomoţie, era o realizare de o uriaşă însemnătate — scurta distanţele, apropia ţările şi oraşele. Totodată, însă, gara sporea neasemuit simţămîntul de singurătate, de tristeţe amară. Cei plecaţi se îndepărtau prea repede. Paşnica diligenţă abia se urnea, în vuietul cornului, străbătînd distanţele încetişor, în trapul domol al cailor. Pe cînd la gară, după cîteva clipe, totul dispărea din faţa ochilor. După zgomotul infernal, rămînea tăcerea. Rămînea de asemeni mirosul amar al fumului şi al fierului încins, iar deasupra pămîntului se legănau nouraşi de aburi, ca şuviţele de ceaţă, toamna. Priveai liniile pustii, tăcute, parcă neînţelegînd ce se petrecuse, parcă ai fi uitat să le spui celor care plecaseră lucrul cel mai important, deşi nu ştiai, nu-ţi aminteai ce lucru anume. Rămîneai apăsat de simţămîntul nedefinit al unei catastrofe iminente. Părăseai gara tăcut, îngîndurat.

În ziua aceea, nici măcar nu-şi luase rămas bun, aşa cum ar fi dorit, de la cei care plecaseră. Dispăruseră

fulgerător. Plecaseră spre patrie. Pierduse încă un om din cercul acelora care îi erau încă apropiați. Koźmian îi spusese că se va întoarce la Varșovia, că va da concerte... Nici nu mai ținea minte ce-i răspunsese.

Amară, pustie a fost ziua aceea. A prînzit în oraș, singur. După aceea a trecut pe la Delacroix, dar nu l-a găsit acasă. La teatru nu era dispus să se ducă. În ziua aceea nu avea loc nici un spectacol la Operă. Nu se dădea nici un concert. Cînd a ieșit din casa în care locuia Delacroix, l-a străbătut un fior : se lăsa frigul. A poruncit să fie dus acasă, în rue Pigalle.

Acasă îl aștepta corespondența. O scrisorică drăguță de la una din eleve. Încă o misivă de adio. Pierdea astfel a patra lecție ; din nou trei sute șaizeci de franci mai puțin din venitul lunar. Situația devenea tot mai îngrijorătoare. Elevele nu agreau revoluția, plecau la castelele și palatele de la țară. Pe deasupra, ieșise și moda de a petrece primăvara în Anglia. Ceea ce era și mai rău, însă, e că începuse să se vorbească iar despre o epidemie de holeră.

Parcă drept răspuns la gîndurile lui îngrijorătoare, zări încă un plic, o scrisoare din Scoția. De la vechile lui eleve desigur, cele mai credincioase admiratoare, domnișoarele Stirling. Reînnoiau invitația de a le face o vizită în Scoția, aminteau despre posibilitatea de a concerta la Londra în timpul vestitului sezon de primăvară, sezonul gloriei, al celebrității. Îi trimiteau cîteva cronici, însemnări de presă, foarte măgulitoare. La sfîrșitul scrisorii, Jane repeta invitația cu multă căldură, ceea ce trăda sentimentele sale afectuoase. Își amintea glasul ei înalt, strident, zîmbetul neplăcut, își amintea de asemenea neobișnuita blîndețe și subtila înțelegere a acestei femei. Era impresionantă dragostea ei tăinuită, resemnată, nemărturisită. Să răspundă oare invitației ?

Ce să facă ? Ceru să-i fie servit vin. Vinul înviorează mintea, stimulează luarea hotărîrilor. Mai avea încă două sticle din acel excepțional *bourgogne*, cadou de

la Delfina, pe care izbutise să le salveze de ochiul ager al lui Eugène.

Se așează în fotoliu, lîngă fereastră. Prin geam privea o crenguță cu frunzulițele abia desfăcute. Ce imagine încîntătoare, plină de voioșie ! Pe crenguță se lăsă un vrăbioi, sticlindu-și ochișorul negru. Frederic savura vinul încet, cu ochii întredeschiși. Buchetul, savoarea vinului, căldura pe care o revărsa în inimă, fîlfîitul aripilor păsăruicii de afară, totul poruncea alungarea gîndurilor negre, a neliniștii. Călătoria în Anglia începu deodată să-i pară atrăgătoare. Criticii englezi făceau aprecieri inteligente, competente, era deci de așteptat ca și publicul să se priceapă la artă. În afară de aceasta nu se putea spune că pierderea majorității lecțiilor la Paris nu avea nici o însemnătate. Niciodată nu obișnuise să facă economii. Și apoi... Iar începură să-l asalteze gîndurile negre. Adevărul era că în ultimul timp nu mai compusese nimic. Așa că nu putea să spere în nici un ajutor de la editori. Nu-i mai rămînea decît să dea lecții, sau să concerteze. Să dea lecții, sau să concerteze !

Se ridică din fotoliu încruntat și începu să se plimbe de colo-colo prin cameră, neliniștit. Ridică din umeri. Totuși, va compune. În Anglia se va duce la vestita stațiune Bath, unde se va odihni după concerte, își va recăpăta puterile și va schița noi teme, cu un curaj nou. Da, trebuia să schimbe clima, să plece...

Se opri brusc. Să plece ? Încotro ?

În ziua aceea își luase rămas bun de la compatrioții care plecau spre țară. Se auzea că în ținuturile Poznan și Cracovia începuseră luptele. Mii de oameni aveau să se bată din nou, să ridice baricade, să facă marșuri de noapte, să moară, și ei, și alții, sute de pribegi alergau spre Polonia din toate părțile Europei. La granițe depuneau jurăminte. În fața lor nu exista decît o alternativă : libertatea, sau moartea. Iar el ? Unde se gîndea să plece ? Înspre ce parte a lumii ?

Pe creanga din fața ferestrei se lăsase din nou o păsărică neliniștită. Din nou sclipea ca o mărgeluşă neagră ochişorul ei. Pogora un amurg de primăvară, uşor înceţoşat.

Ce spusese Koźmian cînd se despărţiseră? „Ai să vii la Varşovia... ai să dai concerte... Varşovia te va auzi din nou..."

De ce se minţise pe sine şi pe el? Doar ştiau amîndoi: nu va veni. Nu va veni pe cîmpul de luptă, nu se va urca pe baricade. Nimănui nu i-ar fi de nici un folos luptătorul pe care trebuie să-l urci pe braţe. Nici unul, nici altul nu credeau pare-se că vor mai apuca vreodată clipa cînd Frederic Chopin se va ivi din nou pe scena Teatrului Naţional şi va răsuna ropotul furtunos al aplauzelor, ca o ploaie torenţială de iulie.

Îşi aminti brusc răspunsul pe care i-l dăduse lui Koźmian înainte de a se despărţi: „Cariera mea s-a încheiat".

Într-adevăr, ultimul concert îl istovise îngrozitor. Cîteva eforturi asemănătoare, şi s-ar isprăvi cu el. L-ar doborî, l-ar răpune, l-ar trînti la pat pentru totdeauna. În timpul acestui ultim concert îşi simţea degetele, mîinile vlăguite, fiecare *forte* ce se succeda părea de neînvins. Interpretînd în încheiere *Barcarola,* nu mai izbutise să redea forţa ultimului pasaj, acela sub care el însuşi notase *fortissimo*. Îl cîntase mai mult decît anemic... clapele îi fugeau de sub degete, alunecoase, reci.

De ce oare minţise Koźmian? Din milă? Amîndoi ştiau doar că Frederic nu va mai apărea pe scena Teatrului Naţional, că Varşovia nu-l va mai auzi. Timpul gonea prea repede, prea ameninţător. Fugeau vertiginos săptămînă după săptămînă, lună după lună. Războiul putea să dureze luni, ani de zile. Ziua în care escadronul lui Koźmian avea să-şi adape caii în Vistula părea să fie nespus de îndepărtată, mai îndepărtată chiar decît toate gîndurile despre viitorul lui însuşi. Nu va mai apărea el pe scena Teatrului Naţional, nu va mai izbuti să poarte nici măcar povara unui singur concert, a unui singur pasaj din *Barcarolă.*

În cameră se şi strecuraseră umbrele amurgului. Era ceasul cînd, afară, lumina se revărsa din plin, vie, străbătută de căldura razelor soarelui care, încet, încet, lua un colorit de aur vechi, tot mai învăpăiat, pînă ajungea portocaliu. În cameră însă umbrele înserării se piteau prin colţuri, lumina se estompa, se înnegura, parcă ar fi nins o pulbere sură, măruntă, dar deasă — poate chiar cenuşă.

Frederic stătea cu capul aplecat uşor într-o parte, cu privirile în pămînt. Ochii lui erau pe jumătate închişi, iar expresia feţei, gînditoare, de parcă ar fi ascultat un ecou îndepărtat. O asemenea expresie se oglindea pe faţa lui atunci cînd, în pauza unui concert, asculta murmurul sălii care-l aştepta. În acel murmur încerca să intuiască impresia pe care o făcuse asupra auditorilor, pregătindu-se pentru clipa cînd avea să apară din nou pe scenă.

Mîinile îi erau uscate, fierbinţi, pline de nelinişte. La fel ca şi atunci cînd se afla în faţa sălii peste care se aşternuse liniştea, privind licăririle lumînărilor, mulţimea ochilor îndreptaţi spre el, umbrele din fundul sălii, luciul claviaturii pianului.

Se apropie de pian încet, calm. Capacul claviaturii era ridicat, clapele luceau mat, parcă ele însele ar fi fost un izvor de lumină. Întinse mîinile, atingîndu-le nespus de gingaş. Nu scoaseră nici un sunet. Cîteva clipe, pianul tăcu — era o linişte adîncă, desăvîrşită.

Deodată, ca şi cînd acel prim sunet ar fi fost aşteptat în tăcere, cu emoţie chiar, de sala Teatrului Naţional din Varşovia, ca şi cînd aceea ar fi fost chiar clipa multdorită a întoarcerii, a multvisatei revederi, ca şi cînd în zilele acelei primăveri pariziene a anului 1848 în cămăruţa din rue Pigalle s-ar fi adunat un auditoriu imens, alcătuit din cei cărora le închinase muzica lui, de care îi era atîta dor, spre care se îndreptau simţămintele şi gîndurile lui, Frederic Chopin îşi începu concertul cu *Sonata în si minor opus 59.*

Ziua era pe sfîrşite. Trecea minut după minut, sfert de ceas după sfert de ceas. Înserarea învăluia camera ca o ceaţă deasă. Nu venea nimeni. Casa era cufundată în linişte — nici din stradă nu se auzea nici un zgomot.

În schimb, pianul Pleyel revărsa valuri de muzică. S-ar fi părut că în casa aceea se dădea un mare concert. Că pianistul nu ştia ce-i oboseala, că nu-i zdruncina avîntul nici un moment de îndoială. S-ar fi părut că muzicianul voia să exprime în faţa oamenilor, să-şi repete sieşi tot ceea ce trăise şi gîndise cîndva. Întreaga poveste a vieţii sale. Memoria lui păstrase din tot ce era mai preţios, mai drag.

În clipele acelea, timpul îşi oprise goana. Se sfîrşise cu singurătatea. Timpul putea, în scurgerea lui fără de întoarcere, să treacă pe lîngă un om obosit, bolnav, să lase în urma sa problemele, frămîntările omeneşti, faptele săvîrşite de oameni. Dar nici timpul, şi nici faptele acelea ale oamenilor nu aveau să uite, nu aveau să lase în urma lor muzica aceasta. Căci tocmai pulsul lor imprima pulsul acestei muzici, semnificaţia acelui timp, a acelei epoci, a problemelor, a frămîntărilor omeneşti care îi alcătuiau conţinutul. Şi chiar dacă scena Teatrului Naţional era atît de îndepărtată pentru pianist, pentru muzica lui nu avea să fie prea îndepărtată. Ea se va întoarce pe meleagurile sale de baştină, pe întinsele şi netedele cîmpii mazuriene, pe malurile Vistulei, la baricadele ridicate în oraşul vechi din Varşovia.

În camera din rue Pigalle se întunecase de tot. Concertul continua însă. Chipul interpretului, iluminat de strălucirea muzicii sale, avea în crisparea buzelor umbra unui zîmbet ameninţător, plin de avînt, de îndrăzneală. Treceau nu numai sferturi după sferturi de ceas, ci chiar ceas după ceas. Totuşi strunele pianului nu amuţeau, şi nici mîinile pianistului nu oboseau. Cu aceeaşi uşurinţă, repetau fraza lirică, îngîndurată a *Mazurcii,* ca şi strigătul plin de mînie, de înverşunare, al

Scherzo-ului, care, nu prea de mult, părea atît de obositor pentru mîinile vlăguite ale bolnavului.

Dincolo de geamuri, deasupra Parisului, pogora tot mai adînc amurgul acelei memorabile primăveri a anului 1848.

Concertul continua.

ADIO

Miercuri 17 octombrie 1849, dis-de-dimineaţă, Norwid a plecat repede spre Place Vendôme nr. 12. În faţa porţii, staţiona binecunoscuta trăsură a doctorului Gruveiller şi încă vreo două cupeuri. Aşa era mereu în ultimele zile. În dimineaţa aceea, la intrarea clădirii se strînseseră cîteva persoane : un portar, două bătrîne cu fişiurile trase pe frunte, un bărbat înalt, adus de spate, în frac negru, cu mănuşi negre. Stăteau cu capetele apropiate. Bărbatul în negru le spunea ceva, tot dîndu-şi braţele în lături şi încrucişîndu-le.

Zărindu-i, Norwid s-a oprit şi a ridicat ochii spre ferestrele clădirii. Fusese acolo de cîteva ori. Chopin locuia în Place Vendôme abia de o lună, aşa că nu putea să-şi dea seama prea bine care era fereastra lui. Îi rămăseseră în minte doar cîteva imagini sporadice, confuze : Frederic aplecat deasupra biroului, scriindu-şi corespondenţa, Frederic stînd la fereastră, în bătaia soarelui de septembrie, vesel, zîmbitor, Frederic frunzărind în fotoliu partiturile noilor compoziţii apărute...

Da, acest lucru se petrecea adeseori în ultimul timp. Se aşeza în fotoliu, la fereastră şi citea notele, uneori ciocănind cu degetele, fără să-şi dea seama, în braţul fotoliului, vreun pasaj mai complicat, ori vreo suită de octave. Revederea compoziţiei îl înviora. Înceta lectura partiturii cu părere de rău, cu o expresie ştearsă în priviri, ca un om stăpînit de nişte gînduri încîlcite,

dar entuziaste. Totuşi nu se supăra cînd era întrerupt. Părea vioi, bine dispus, deşi nu prea vorbăreţ. Adeseori se întîmpla să aprobe cu o amabilă înclinare a capului ceea ce îi spunea un interlocutor, deşi nu-l ascultase; era vădit că se gîndea la problemele lui personale, pe care nu voia să le dezvăluie nimănui.

Norwid îi vedea aievea zîmbetul. Iar acum, privea pîlcul de oameni strîns în faţa uşii, fără să poată face un pas înainte. După o îndelungată şovăială, se întoarse.

Abia spre orele unsprezece şi jumătate îşi aminti ce mai trebuia să facă. Se duse la hanul acela din dreptul insulei Saint-Louis, lîngă Pont Marie, despre care Frederic spusese adeseori că semăna cu un „han din Praga" [1]. După ce termină ceea ce avea de făcut la han, se întoarse din nou în centru şi intră într-o florărie. Bani avea prea puţini, iar violetele costau foarte scump atunci, în octombrie. Cînd vînzătoarea îi spuse preţul, ezită un moment. Pînă la urmă, cumpără totuşi două buchetele şi se întoarse în Place Vendôme. Din clădirea de la numărul doisprezece tocmai ieşea Delacroix.

— Ştiam că... încă de dimineaţă ştiam că va fi azi, zise pictorul.

Norwid duse florile la piept fără a spune un cuvînt.

Seara a încercat să scrie ceva. N-a putut. Abia a doua zi, 18 octombrie, au răsunat în el primele cuvinte:

— După familie varşovian, după inimă polonez, după talent cetăţean al lumii...

Se aşeză la o măsuţă şchioapă şi începu să scrie repede. Peniţa uzată împroşca cerneala. Pe dosul foii de hîrtie erau nişte încercări de versificaţie acoperite de ştersături.

Scrise repede: „După familie varşovian, după inimă polonez, după talent cetăţean al lumii, Frederic Chopin s-a stins din viaţă. Boala de piept a grăbit moartea prea timpurie a artistului, în cel de al treizeci şi nouălea an al vieţii sale, în ziua de 17 ale lunii curente. Chopin ştia să rezolve cele mai complicate probleme ale artei sale cu un talent fenomenal, ştia de pildă să culeagă flori de cîmp fără să scuture de pe ele nici o picătură

[1] Suburbie a Varşoviei.

de rouă, nici un firicel de polen. Știa să le preschimbe în stele, în meteori, s-ar putea spune în comete, proiectînd lumina artei asupra întregii Europe. Prin el, lacrimile poporului polonez, vărsate pe cîmpurile de luptă, s-au cristalizat într-un diamant, pe care l-a încrustat în cununa omenirii, ce sclipește din toate neasemuitele sale nestemate. Aceasta este cea mai măreață operă a unui geniu al artei, și aceasta a fost opera lui Chopin. Partea cea mai de seamă a vieții sale a trăit-o departe de țară, dar pentru țară. Aceasta e opera cea mai măreață a unui pribeag, și aceasta a fost opera lui Frederic Chopin..."

CUPRINSUL

PARTEA INTII

Observaţii, însemnări şi lămuriri introductive . . 11
Unicul fiu ; lumea plină de culoare şi inimosul Żywny 32
Despre o mare pasiune, despre onoruri şi melancolii 55
Tărîmul înverzit şi sfîrşitul lecţiilor cu inimosul Żywny 78
Speranţe, mîndrii şi griji 94
Pe strada Miodowa o lume nouă 126
Despre semnificaţia aplauzelor şi despre improvizaţie 151
Trei iubiri 168

PARTEA A DOUA

Decembrie la Paris 205
Iluzii spulberate 220
Rue Tirechappe 265
Socoteli 282
Idila 305
Întîlnirea 316
Scrisori şi comentarii 327
Château Nohant 345
Despre singurătate 367
Se desprimăvărează 402
Adio 433

Redactor responsabil : CISMAŞ ANGELA
Tehnoredactor : BUCUR AUREL

Dat la cules 25.12.1961. Bun de tipar 28.02.1962. Apărut 1962. Tiraj 35.165. Broşate 30.100. Legate 5065. Hîrtie semivelină mată de 65 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 23,79. Coli tipar 27,5. A. nr. 01175. C. Z. pentru bibliotecile mari 8 A. C. Z. pentru bibliotecile mici 8 A—31=R.
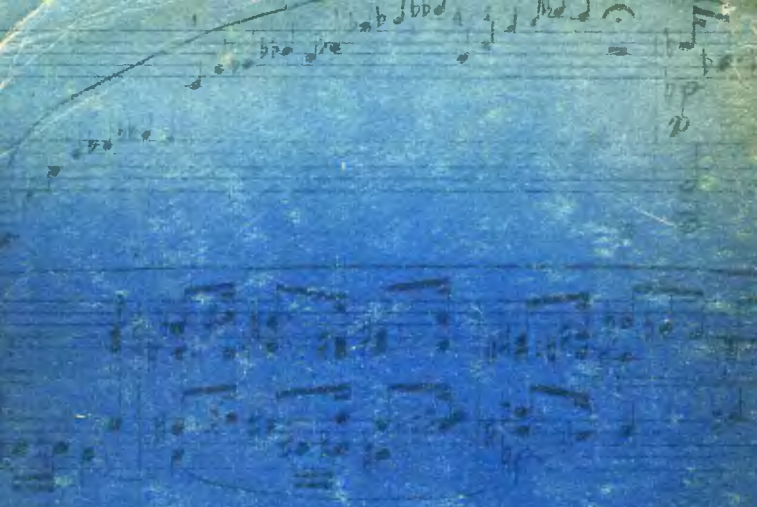
Tiparul executat la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii, Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — R.P.R.
Comanda nr. 12100